

ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Εκδότης:

Δημήτρης Κ. Βερβεσός, Πρόεδρος Δ.Σ.Α.

Σύμβουλος Έκδοσης:

Χριστίνα Ε. Τσαγκλή, Δικηγόρος, Σύμβουλος Δ.Σ.Α.

Διευθυντής Σύνταξης:

Σταμάτης Δ. Γρύλλης, Δικηγόρος

Διευθυντής Συντακτικής Επιτροπής:

Νικόλαος Γ. Νάκης, Δικηγόρος

Επιστημονική Επιτροπή:

Γεώργιος Δ. Καλλιμόπουλος, Καθηγητής ΕΚΠΑ
(Πρόεδρος Επιστημονικής Επιτροπής)
Νικόλαος Κ. Κλαμαρής, Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ
Κωνσταντίνος Φ. Καλαβρός, Καθηγητής ΔΠΘ
Άγγελος Ι. Κωνσταντινίδης, Καθηγητής ΔΠΘ
Ιωάννης Ζ. Δρόσος, Καθηγητής ΕΚΠΑ
Μιχαήλ Κ. Αυγουστιανάκης, Καθηγητής ΕΚΠΑ
Γλυκερία Π. Σιούτη, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Συντακτική Επιτροπή:

Αδαμαντία Δ. Κατσαούνη, Δικηγόρος
Παναγιώτης Ν. Βρετιός, Δικηγόρος
Αντώνης Π. Αργυρός, Δικηγόρος
Σπυρίδων Π. Λάλας, Δικηγόρος
Ιωάννης Ε. Παντελίδης, Δικηγόρος
Ιωάννα Δ. Καραχάλιου, Δικηγόρος
Βασίλης Κ. Χειρδάρης, Δικηγόρος
Διονύσιος Ι. Αναγνώστου, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Σπυρίδων Γ. Αλεξανδρής, Δικηγόρος
Θεόδωρος Σ. Παναγόπουλος, Δικηγόρος
Αριστέα Κ. Σινανιώτη-Μαροῦδη, Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πειραιώς - Δικηγόρος
Κωνσταντίνος Π. Σαμαρτζής, Δικηγόρος
Θέμης Θ. Κλουκίνας, Δικηγόρος
Δημήτριος Γ. Σκαρίπας, Δικηγόρος
Αθηνά Α. Πέτρογλου, Δικηγόρος
Σοφοκλής Π. Πιλάβιος, Δικηγόρος
Γεώργιος Δ. Βλασσόπουλος, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Φώτης Δ. Καρατζένης, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Χρήστος Π. Μηλιός, Δικηγόρος
Χριστίνα Δ. Παναγουλέα, Δικηγόρος
Αυγουστίνη Γ. Αλμυρούδη, Δικηγόρος

Επιμέλεια έκδοσης:

Αθανάσιος Α. Κόρμαλης, Δικηγόρος
Ηλίας Ν. Γεωργίου, Δικηγόρος
Δέσποινα Α. Αδαμοπούλου, Δικηγόρος

Γραμματεία σύνταξης:

Παναγιώτα Α. Θωμαδάκη

Δήμητρα Α. Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Γεώργιος Ι. Δελλής, Καθηγητής ΕΚΠΑ
Ανδρέας Ι. Τσουρουφλής, Αναπληρωτής Καθηγητής Φορολογικού Δικαίου ΕΚΠΑ
Βασίλειος Δ. Τουντόπουλος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Θεόδωρος Δ. Σερεμετάκης, Δικηγόρος
Γεώργιος Χ. Μελισσάρης, Δικηγόρος
Γεώργιος Ν. Στεινόπουλος, Δικηγόρος
Κωνσταντία (Νάντια) Π. Κυπροῦλη, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Αθανάσιος Ι. Μιχελής, Δικηγόρος
Νικόλαος Δ. Αναγνωστόπουλος, Δικηγόρος
Μανώλης Ι. Λασκαρίδης, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Μαρία-Μαγδαληνή Β. Τσίπρα, Δικηγόρος
Σταύρος Ο. Χούρσογλου, Δικηγόρος
Μιχάλης Ι. Χατζηφώτης, Δικηγόρος
Παναγιώτης Δ. Χριστόπουλος, Δικηγόρος
Χρήστος Α. Κλειώσης, Δικηγόρος
Σωκράτης Μ. Παπαχατζής, Δικηγόρος
Δομίνικος Δ. Αρβανίτης, Δρ - Δικηγόρος
Σωτήρης Ε. Ιωακειμίδης, Δικηγόρος
Ευάγγελος Κ. Τρανώρης, Δικηγόρος
Ευτυχία Ε. Κλουδά, Δικηγόρος
Μαρία Μ. Λαμπαδάκη, Δικηγόρος
Χριστίνα Ι. Κατσογιάννου, Δικηγόρος - Δ.Ν.
Σταύρος Δ. Τσιώπουλος, Δικηγόρος
Σωκράτης Ο. Τσαχιρίδης, Δικηγόρος
Παναγιώτης Δ. Παπαγεωργίου, Δικηγόρος

Διόρθωση κειμένων:

Γεώργιος Χ. Γαλιώτος, Δικηγόρος

Επιμέλεια ευρετηρίων:

Σταύρος Κ. Γκατσόπουλος, Δικηγόρος

Φωτοστοιχειοθεσία:

Αθανασία Γ. Ντρινια

ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ
ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1953

ΤΟΜΟΣ 71

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ - ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ: ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημίας 60 & Μαυρομιχάλη, 106 79 Αθήνα

Τηλ. **210-3398120** (Γραμματεία Σύνταξης) **210-3398158** (Φωτοστοιχειοθεσία), **210-3398243** (Διανομή)

E-mail: **nob@dsa.gr** (Γραμματεία Σύνταξης), **nomikovima@dsa.gr** (φωτοστοιχειοθεσία), **nobknob@dsa.gr** (Συνδρομές).

On line έκδοση: <https://beta.dsanet.gr>

- 1) Στην αρχική σελίδα κλικ στο «ΣΥΝΔΕΣΗ» (επάνω δεξιά). Πληκτρολογούμε τους κωδικούς portal και πατάμε «είσοδος»
- 2) Στο μενού αριστερά επιλέγουμε «ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ» και κατόπιν «Φυλλομέτρηση και λήψη τευχών»
- 3) Στο πεδίο χρονολογία επιλέγουμε το έτος που μας ενδιαφέρει
- 4) Από τα «αποτελέσματα αναζήτησης» κλικ στο τεύχος που μας ενδιαφέρει.

Διαφορετικά ακολουθούμε τον κάτωθι σύνδεσμο:

<https://dsabooks.diavoulefsi.gr/knobview> και συνεχίζουμε από τα βήματα 3 και 4.

Ετήσια Συνδρομή:

Για Δικηγόρους μη μέλη του ΔΣΑ, δικαστές, συμβολαιογράφους & δικαστικούς επιμελητές	70,00 €
Λοιπά φυσικά πρόσωπα	90,00 €
Ασκούμενοι δικηγόροι - Φοιτητές νομικών σχολών	30,00 €
Νομικά πρόσωπα Ιδιωτικού και Δημοσίου τομέα, Οργανισμούς Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Αυτοδιοίκησης	120,00 €
Για κατοίκους εξωτερικού	140,00 €

ΠΛΗΡΩΜΗ: Με τραπεζική κατάθεση στους τραπεζικούς λογαριασμούς (IBAN) 5011-013678-065 της Τράπεζας Πειραιώς ή 151/480 32483 της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος και ενημέρωσή μας με αποστολή του αποδεικτικού κατάθεσης στην ηλεκτρονική διεύθυνση **nobknob@dsa.gr**. Σε όλες τις τιμές συμπεριλαμβάνεται ΦΠΑ 6,5%. Η συνδρομή ανανεώνεται αυτόματα εφόσον έχει εξοφληθεί το προηγούμενο έτος. Σε περίπτωση μη καταβολής της συνδρομής, γίνεται αυτόματα διακοπή στο τέταρτο τεύχος και τα έξοδα αποστολής των επόμενων επιβαρύνουν το συνδρομητή.

❖ Το χαρτί που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή του εντύπου δεν προέρχεται από φυσικά δάση αλλά από αδειοδοτημένα δασικά φυτώρια

Υπεύθυνος Τυπογραφείου: «**Α. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΕΕ**», Πάροδος Τατοΐου 89B, ΤΚ 13671, Αχαρνές, Τηλ. 210-8076812

ΝΟΜΙΚΟ ΒΗΜΑ

Διμηνιαίο νομικό περιοδικό

Περιεχόμενα

Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1/2023

Μελέτες

- 1 **Δ. Παπαδοπούλου-Κλαμαρή:** Η μετά τον θάνατο του εταίρου συνέχιση προσωπικής εταιρίας μεταξύ των επιζώντων εταίρων και των κληρονόμων του θανόντος. Δήλωση του κληρονόμου περί μεταβολής της ιδιότητάς του ως ομόρρυθμου εταίρου (άρθρ. 265 ν. 4072/2012).
- 16 **Ε. Κουλουμπίνη:** Η αρχή της δίκαιης δίκης υπό το πρίσμα της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου.
- 29 **Κ. Κυπρούλη:** Οι αλλαγές στον νόμο 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων (που επήλθαν με τον ν. 4996/2022).

Νομολογία Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων

- 39 **ΔΕΕ 2022:** Υπόθεση «Orde van Vlaamse Balies κλπ» (C-694/20/8.12.2022) με σχόλιο Β. Χειρδάρη
- 51 **ΔΕΕ 2022:** Υποθέσεις «Bundesrepublik Deutschland» κατά «Telekom Deutschland GmbH» (C-793/19 & C-794/19/20.9.2022) με σχόλιο Χ. Παναγουλέα και Ε. Γκερσάνη - Ξ. Δημοπούλου

Νομολογία Πολιτικών Δικαστηρίων

- I. ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**
ΕΝΟΧΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
- 84 **ΑΠ 2022:** 1555 με παρατηρήσεις Σ. Μ. Παπαχατζή
- ΕΙΔΙΚΗ ΑΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ**
- 89 **Πρωτοδικείου Κατερίνης 2022:** 274 Μ. με σχόλιο Π. Ν. Βρεττού
- II. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ**
ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ
- 99 **ΑΠ 2022:** 911 με παρατηρήσεις Θ. Θ. Κλουκίνα
- ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ**
- 102 **ΑΠ 2022:** 1807 με σχόλιο Γ. Κοντή και Ν. Γ. Νάκη
- III. ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**
- 109 **ΑΠ 2022:** 6 ΤακΟλ. με σχόλιο Μ. -Μ. Τσίπρα
- 121 **Εφετείου Αθηνών 2022:** 6104 Μ. με

σχόλιο Α. Χ. Λάμπρου
IV. ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
Ειρηνοδικείου Πλωμαρίου 2022: 6 με σχόλιο Σ. Οδ. Τσαχιρίδη

Νομολογία Ποινικών Δικαστηρίων

- 128 **135 - 138 ΑΠ 2022:** 591 με σχόλιο Χ. Π. Μήλιου, 764
- 140 **ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ**
- 142 - 146 **ΕισΑΠ 2023:** 1
- Επισκόπηση πρόσφατης Νομολογίας ΑΠ 2022:** Αποφάσεις Τμημάτων με επιμέλεια Σ. Ο. Χούρσογλου

Νομολογία Διοικητικών Δικαστηρίων

- 147 **ΣτΕ 2022:** 2329
- 153 - 161 **Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών 2022:** 16044 Τριμ. με σχόλιο Α. Π. Αργυρού, 16525 Τριμ.
- 166 - 179 **Επισκόπηση πρόσφατης Νομολογίας ΣτΕ 2022:** Αποφάσεις Ολομέλειας και Τμημάτων με επιμέλεια Κ. Π. Σαμαρτζή

Νομολογία Ελεγκτικού Συνεδρίου

- 180 **Ελεγκτικού Συνεδρίου 2022:** 553 Ολ. με σχόλιο Ν. Ι. Μιχελή

Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ 2022

- 197 - 211 **Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ 2022:** Α' ΜΕΡΟΣ - ΑΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ 1: Αποφάσεις (με επιμέλεια Β. Χειρδάρη) κατ' άρθρο 8 Α) ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ (10 αποφάσεις), Β) ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ (16 αποφάσεις) & Γ) ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ (1 απόφαση)

Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα & Γνωμοδοτήσεις

- 212 **Β. Ευστ. Αλεξανδρή:** Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό νέα κρίση ενώπιον του ΔΕΕ. *Απόφαση της 8.12.2022 «Orde van Vlaamse κ.λ.π.» (C-694/2022)*
- 217 **Δ. Ι. Αναγνώστου:** Η προσωρινή δικαστική προστασία στην ακυρωτική δίκη και η νομολογία του ΣτΕ

- 229 **Αικ. Ανδρουλάκη & Κ. Παναγοπούλου - Πέρεζ:** Μίσθωση πολλαπλώς κατασθεθέντος και εκπλειριασθέντος ακινήτου
- 243 **Ν. Θ. Νικά & Ευγ. Ρ. Σαχηκίδου:** Τόπος επελεύσεως της ζημίας στις αδικπραξιες όταν προσβάλλονται υλικά αγαθά (ΚανΒρ Ια, άρθρο 7 σημείο 2) Γνωμοδότηση

Βιβλιογραφικό Δελτίο

- 259 Εισαγωγικό Σημείωμα
259 - 297 Κατάλογος Βιβλίων, Κώδικες, Περιοδικές Εκδόσεις, Άρθρα

Επαγγελματικά Θέματα - Δραστηριότητες ΔΣΑ

- 298 - 304 Εγκρίσεις σύστασης (7), τροποποίησης (21) & λύσης (1) καταστατικού δικηγορικών εταιριών

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΑΣ ΥΛΗΣ

Το Νομικό βήμα δημοσιεύει ευχαρίστως πρωτότυπα και ανέκδοτα άρθρα, μελέτες, παρατηρήσεις, γνωμοδοτήσεις και λοιπά επιστημονικά νομικά κείμενα για όλα τα νομικά θέματα και ζητήματα που σχετίζονται με την απονομή της Δικαιοσύνης και το λειτουργήμα του δικηγόρου. Κάθε κείμενο δεν πρέπει να υπερβαίνει τις επτά χιλιάδες πεντακόσιες (7.500) λέξεις. Σε περίπτωση γνωμοδότησης το υποβληθέν κείμενο πρέπει να έχει υποστεί ανωνυμοποίηση. Τα κείμενα αποστέλλονται ηλεκτρονικά σε επεξεργάσιμη μορφή (*word*) στην ηλεκτρονική διεύθυνση **nob@dsa.gr**

Στο Νομικό βήμα δημοσιεύονται επιλεγμένες αποφάσεις των ανωτάτων δικαστηρίων και των δικαστηρίων ουσίας της ημεδαπής, αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), αποφάσεις αλλοδαπών δικαστηρίων, αποφάσεις διαιτητικών οργάνων και δικαιοδοτικών επιτροπών. Όσοι συνάδελφοι ενδιαφέρονται για τη δημοσίευση αποφάσεων, θα πρέπει να τις στείλουν στην ηλεκτρονική διεύθυνση **nob@dsa.gr**, με επισήμανση εάν είναι τελεσίδικη ή εκκρεμεί τακτικό ένδικο μέσο. Με την αποστολή αποδέχονται ότι η απόφαση θα ανωνυμοποιηθεί και θα δημοσιευθεί με την μορφή του αποσπάσματος, η επεξεργασία του οποίου ανήκει στην ελεύθερη κρίση του μέλους της Συντακτική Επιτροπής που θα επιληφθεί της δημοσίευσης. Το πλήρες κείμενο της απόφασης θα δημοσιευθεί στη νομική βάση ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ του ΔΣΑ.

Στο Νομικό βήμα δημοσιεύονται επίσης βιβλιοκρίσιες, περιλήψεις των καταστατικών των δικηγορικών εταιρειών κατ' άρθρ. 50 Κώδικα Δικηγόρων, αποχαιρετισμοί σε τεθνεώτες νομικούς, ανακοινώσεις για επιστημονικές εκδηλώσεις, τρέχουσα νομοθεσία και εν γένει κάθε νομικό κείμενο που προάγει τη νομική επιστήμη και είναι χρήσιμο για το δικηγόρο. Τα κείμενα αυτά αποστέλλονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση **nob@dsa.gr**

Η επιλογή των προς δημοσίευση κειμένων ανήκει στην ελεύθερη και αποκλειστική κρίση της Συντακτικής Επιτροπής. Στην ελεύθερη και αποκλειστική κρίση της Συντακτικής Επιτροπής ανήκει επίσης και ο αριθμός του τεύχους καθώς η σειρά με την οποία κάθε άρθρο, μελέτη, γνωμοδότηση, δικαστική απόφαση κλπ. θα προταχθεί σε σχέση με αντίστοιχα άρθρα, μελέτες κλπ. Τυχόν απορριπτικές αποφάσεις δεν αιτιολογούνται.

Από την λήψη ειδοποίησης είτε από την επίσημη ηλεκτρονική διεύθυνση του Νομικού βήματος είτε ακόμη και από τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις των μελών της Συντακτικής Επιτροπής προς τον αποστολέα του άρθρου, της μελέτης, της δικαστικής απόφασης κλπ., ότι έχει εγκριθεί η δημοσίευση, ο αποστολέας δεσμεύεται να μην την αποστείλει σε άλλο νομικό περιοδικό.

Άρθρα, μελέτες, παρατηρήσεις, σχόλια και σημειώματα που δημοσιεύονται στο περιοδικό εκφράζουν μόνο τις προσωπικές απόψεις του συντάκτη τους.

Οι παρατηρήσεις, τα σχόλια και τα σημειώματα των μελών της Συντακτικής Επιτροπής εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις του συντάκτη τους.

Δεν γίνονται δεκτές παρατηρήσεις, σχόλια και σημειώματα δικηγόρων και δικαστών που έχουν παρασταθεί στη δημοσιευθείσα απόφαση.

Οι συνεργασίες που στέλνονται στο ΝοΒ πρέπει να είναι πρωτότυπες και να μην έχουν δημοσιευτεί ούτε να έχουν δοθεί για δημοσίευση σε άλλο έντυπο. Οι υποσημειώσεις να είναι συγκεντρωμένες στο τέλος του κειμένου και με ενιαία αρίθμηση. Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη πρόβλεψης ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης, η οποία κρώθηκε με το ν. 100/75, απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή (ολική ή μερική) ή αποθήκευση του σε βάση δεδομένων καθώς και η φωτοανατύπωση του τμηματικά, περιληπτικά ή στο σύνολο του, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη και του συγγραφέα. Η δε απλή παραπομπή στα κείμενα του περιοδικού επιτρέπεται υπό την προϋπόθεση της ρητής αναφοράς του Συγγραφέα, του τεύχους και της σελίδας του περιοδικού.

ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ

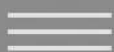
Η υποδεικνύομενη από τον Εκδότη συντομογραφία παραπομπής στο παρόν επιστημονικό περιοδικό φέρει το λεκτικό «NoB» και συνοδεύεται από τον τόμο, το έτος σε παρένθεση, το τεύχος και τη σελίδα. Για παράδειγμα Βλ. Γ. Καλλιμόπουλο, ..., NoB 70 (2022), 1. 10 επ.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

Το πλήρες κείμενο όλων των αποφάσεων που δημοσιεύονται στο Νομικό Βήμα ενρίζεται στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Ισοκράτης του ΔΣΑ στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dsanet.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Ανά δίμηνο στο NoB δημοσιεύεται ένα τμήμα από το βιβλιογραφικό δελτίο της βιβλιοθήκης του ΔΣΑ, το οποίο περιλαμβάνει όλες τις εκδόσεις (αγορές και δωρεές) που εισέρχονται στη βιβλιοθήκη, επίκαιρα άρθρα που δημοσιεύονται σε νομικά περιοδικά και καταχωρούνται στη βάση τεκμηρίωσης της βιβλιοθήκης καθώς και τα δελτία νομοθεσίας με την επίκαιρη νομοθεσία. Το βιβλιογραφικό δελτίο εκδίδεται κάθε εξάμηνο, διατίθεται στο χώρο της βιβλιοθήκης και στην ιστοσελίδα της στο διαδίκτυο www.dsalib.gr

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΣΥΝΔΕΣΗ

Τ.Ν.Π. • Δ.Σ.Α. • Ο.Δ.Σ.Ε. • Β.Δ.Σ. • ΕΚΛΟΓΕΣ

Η Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών "ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ" τώρα και στο κινητό σου

ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Η Εθνική Νομοθεσία περιλαμβάνει κωδικοποιημένη τη νομοθεσία του Ελληνικού κράτους, από την ίδρυση του

Αρχική σελίδα > Βιβλιοθήκη / Οδηγός Βιβλιοθήκης

Οδηγός βιβλιοθήκης

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η βιβλιοθήκη του ΔΣΑ στεγάζεται στο κτήριο των γραφείων του ΔΣΑ (Ακαδημίας 60, 3ος όροφος) και έχει συνολική επιφάνεια 1000τμ. Διαθέτει αναγνώστηριο 80 θέσεων, 4 ηλεκτρονικούς υπολογιστές στη διάθεση των αναγνωστών, όπως επίσης **ασύρματο δίκτυο** για πρόσβαση μέσω κινητών συσκευών (Laptops, PDAs, Smart Phones). Στη βιβλιοθήκη υπάρχει δυνατότητα λήψης περιορισμένου αριθμού **φωτοαντιγράφων** από τους χρήστες της βιβλιοθήκης, ενώ ο **δανεισμός δεν επιτρέπεται**.

Το ωράριο λειτουργίας της κεντρικής βιβλιοθήκης είναι : Πρωί : Δευτέρα έως και Πέμπτη 8:00 - 20:00 και Παρασκευή 8:00 - 16.00

Σκοπός της βιβλιοθήκης ως υπηρεσίας Νομικής Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης του ΔΣΑ είναι η υποστήριξη και προώθηση της επιστημονικής και ερευνητικής δραστηριότητας των δικηγόρων-μελών του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών και γενικότερα του νομικού κόσμου.

Για την επιτυχία του σκοπού αυτού η βιβλιοθήκη έχει αυτοματοποιήσει πλήρως τις λειτουργίες της και έχει αναπτύξει έντυπες συλλογές, ηλεκτρονικές συλλογές καθώς και διαδικτυακές υπηρεσίες.

Η ΕΝΤΥΠΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

Η έντυπη συλλογή της βιβλιοθήκης καλύπτει με πληρότητα θέματα δικαίου και γενικότερα θέματα της νομικής επιστήμης. Επίσης καλύπτει τομείς όπως εκπαίδευση, περιβάλλον, υγεία, παιδεία, οικονομία κυρίως από την πλευρά του δικαίου.

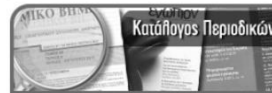
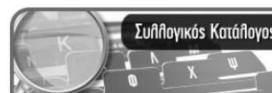
Ο εμπλουτισμός της με όλους τους νέους τίτλους που αφορούν τη νομική επιστήμη είναι συνεχής και γίνεται με γνώμονα την άμεση και έγκυρη ενημέρωση των αναγνωστών της.

Τόσο τα στοιχεία όσο και τα θέματα και τα υποδείγματα που περιλαμβάνονται στα βιβλία είναι πλήρως ευρετηριασμένα και αναζητούνται μέσω του Συλλογικού καταλόγου της βιβλιοθήκης.

Ο συλλογικός κατάλογος περιλαμβάνει **38.430** τεκμήρια:

- 25.365 τόμους βιβλίων.
- Αειόλονη συλλογή σπανίων βιβλίων δικαίου από τον 18ο αιώνα

- ▶ Οδηγός Βιβλιοθήκης
- ▶ Κανονισμός χρήσης
- ▶ Προσωπικό Βιβλιοθήκης - Επικοινωνία
- ▶ Δραστηριότητες
- ▶ Στατιστικά στοιχεία
- ▶ Οδηγίες αναζήτησης

Κυκλοφόρησε

Ενημερωθείτε για τους νέους νόμους, προεδρικά διατάγματα και υπουργικές αποφάσεις που δημοσιεύθηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως

ΜΕΛΕΤΕΣ

Η μετά τον θάνατο του εταίρου συνέχιση προσωπικής εταιρίας μεταξύ των επιζώντων εταίρων και των κληρονόμων του θανόντος. Δήλωση του κληρονόμου περί μεταβολής της ιδιότητάς του ως ομόρρυθμου εταίρου (άρθρ. 265 ν. 4072/2012)*

Δήμητρας Παπαδοπούλου - Κλαμαρή
Καθηγήτριας Νομικής Σχολής
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

I.- Ρύθμιση

Σύμφωνα με το άρθρο 265 του ν. 4072/2012: «1.- Σε περίπτωση συνέχισης της εταιρείας με τους κληρονόμους θανόντος εταίρου κάθε κληρονόμος μπορεί να εξαρτήσει την παραμονή του στην εταιρεία από το αν θα λάβει τη θέση ετερόρρυθμου εταίρου. Εφόσον οι εταίροι δεν κάνουν δεκτή την πρόταση, ο κληρονόμος μπορεί να εξέλθει από την εταιρεία.

2.- Τα ανωτέρω δικαιώματα μπορεί να ασκήσει ο κληρονόμος μέσα σε προθεσμία τριάντα ημερών από την αποδοχή της κληρονομίας ή την απώλεια του δικαιώματος για την αποποίησή της. Εφόσον ο κληρονόμος είναι ανίκανος ή περιορισμένα ικανός για την άσκηση των πιο πάνω δικαιωμάτων, η προθεσμία αρχίζει από την διορισμό του νομίμου αντιπροσώπου του.

3.- ...».

Για την εφαρμογή της διάταξης, προϋποτίθεται:

1.- Προσωπική εταιρία¹.

2.- Ρήτρα στο καταστατικό της προσωπικής εταιρίας ότι, σε περίπτωση θανάτου του εταίρου, η εταιρία δεν λύεται, όπως ίσχυε προ του ν. 4072/2012 και υπό τον ν. 4072 (259 § 1 αν τούτο προβλέπεται)², αλλά συνεχίζεται μεταξύ του ή των επιζώντων και του κληρονόμου (ή των κληρονόμων) του αποβιώσαντος εταίρου (773 ΑΚ). Στο καταστατικό μπορεί να προβλέπονται ποικίλες άλλες δυνατότητες³.

3.- Ότι ο αποθανών εταίρος ήταν ομόρρυθμος – διότι ο κληρονόμος υπεισέρχεται με την ιδιότητα που είχε ο αποθανών⁴, είτε σε ομόρρυθμη είτε σε ετερόρρυθμη εταιρία.

4.- Ότι ένας τουλάχιστον από τους επιζώντες εταίρους (ή ο επιζών) είναι ομόρρυθμος, με εξαίρεση το τετράμηνο του άρθρου 267 του ν. 4072⁵.

ρακτήρα (εφόσον οι κληρονόμοι, θα είναι συνήθως συγγενείς του εταίρου), στοιχεία τα οποία τονίζονται ανωτέρω από τον εκλεκτό εκλιπόντα συνάδελφο, στη μνήμη του οποίου αφιερώνεται η παρουσία σύντομη μελέτη. Για τους λόγους εξόδου μέλους οικογενειακής εταιρίας γενικά βλ. Καλαμπούκα, ΔΕΕ 2016. 465 επ. Για την εν ζωή μεταβίβαση οικογενειακής επιχείρησης βλ. Μπαμπέτα, ΧρΙδΔ 2016. 652 επ.

2. Καστρήσιος, στο Μαρίνος – Τριανταφυλλάκης, Δίκαιο προσωπικών εταιριών, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2017 στην συνέχεια ΔικΠροσΕτ (2017). 265.3.

3. Βλ. Καστρήσιος, ό.π., 265.46· Μπαλής, ΝΔ 1955. 6.

4. Καστρήσιος, ό.π., 265.28, χωρίς όμως την τυχόν ιδιότητα του διαχειριστή, κρατούσα γνώμη· βλ. αντίθετα τον Γεωργακόπουλο, Δίκαιο των εταιριών, τ. 1ος Προσωπικά Εταιρία, 1965, σ. 345 σημ. 832. Βλ. και ΜΠρΑθ 3533/1970 ΑρχΝ 1970. 61.

5. Μαστροκώστας, στο ΔικΠροσΕτ (2017). 261.22·

* Προδημοσίευση από τον αναμνηστικό τόμο του Γ. Μιχαλόπουλου.

1. Για τις διάφορες μορφές (προσωπικής) εταιρίας· βλ. Καστρήσιος, Κληρονομικό Δίκαιο των Εταιριών, 2020, 135-140, στη συνέχεια ΚληρΔΕτ. Ότι οι ομόρρυθμες εταιρίες είναι η συνήθης μορφή της οικογενειακής επιχείρησης, βλ. Μιχαλόπουλο, Η ταυτότητα της οικογενειακής επιχείρησης, ΔΕΕ 2016. 129 επ. και επιδιώκεται ιδίως η εξασφάλιση εισόδου της δεύτερης γενεάς στην εταιρία, ο ίδιος, ό.π., σ. 138. Θα έλεγα ότι η ρήτρα του 773 ΑΚ εξασφαλίζει κατ' εξοχήν: α) τη διάρκεια της επιχείρησης (εφόσον η εταιρία δεν λύεται, αλλά συνεχίζεται), β) τη διαφύλαξη του οικογενειακού της χα-

5.- Ότι ο κληρονόμος (ή οι κληρονόμοι) του εταιρίου αποδέχεται την κληρονομία, κατά τους κανόνες του κληρονομικού Δικαίου.

6.- Ότι γίνεται η δήλωση του κληρονόμου (ή των κληρονόμων) προς τον ή τους επιζώντες εταίρους.

Άλλες προϋποθέσεις, δεν φαίνεται να απαιτούνται⁶.

Καστρήσιος, ό.π., 265.116· Καραγκουνίδης, στο ΔικΠροσΕτ (2017). 249.18 επ. βλ. και ΜΕΦΑθ 7196/2014 ΕποκΕμπΔικ 2014. 600· Βλ. αναλυτικά Vervessos - Stavrakidis στην RHDJ 2014, σ. 591 αριθ. 64 επ. Ν. Ρόκας, Προσωπικές Εταιρίες⁹ § 20.25 επ.· Αλεξανδρίδου Δ., Δίκαιο των Εμπορικών Εταιριών³, 2019, § 26.18· Μπεχλιβάνης, σχ. υπό την ΕφΘ 599/2007, Αρμ 2007. 1521, 1525.

6. Οι αναφερόμενες από τον Καστρήσιο Κληρ ΔΕτ., αριθ. 141 περιπτώσεις στις οποίες δεν εφαρμόζεται το άρθρ. 265 - όταν η εταιρική συμμετοχή αποτελεί το μοναδικό στοιχείο της κληρονομίας ή όταν η κληρονομική μερίδα ενός από τους συκληρονόμους αποτελείται μόνον από την εταιρική συμμετοχή του θανόντος - μπορεί μεν να είναι συμβατές με τον δικαιολογητικό λόγο του άρθρου 265 και κατά την γνώμη μου το άρθρ. 265 μπορεί να εφαρμοστεί, απλώς συνήθως η εφαρμογή δεν θα έχει νόημα. Αυτό που συνήθως θα συμβαίνει είναι ότι, στις πιο πάνω περιπτώσεις ο κληρονόμος του εταιρίου θα αποποιείται εντός του 4μήνου. Δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί η εφαρμογή του άρθρου 265 τόσο για λόγους δημοσιότητας (π.χ. δεν μπορούν να γνωρίζουν οι τρίτοι, αν η εταιρική συμμετοχή ήταν το μοναδικό στοιχείο της κληρονομίας), όσο και για λόγους ουσιαστικής προστασίας του κληρονόμου π.χ. ο κληρονόμος κληρονομίας με μοναδικό στοιχείο την εταιρική συμμετοχή, δεν αποποιείται εντός του 4μήνου. Γιατί θα του αποκλείσουμε την δυνατότητα να προβεί στην δήλωση του άρθρου 265; Με τον τρόπο αυτόν θα έχει ακόμη 30 ημέρες να μειώσει την ευθύνη του. Αντίθετα, η περίπτωση της κληροδοσίας, στην οποία δεν εφαρμόζεται το άρθρο 265, προκύπτει από την γραμματική ερμηνεία του άρθρου 265 - Καστρήσιος, ΔικΠροσΕτ (2017), 265. 54· μπορούν επίσης να προβλέπονται και συναφείς ρήτρες ή δυνατότητες στο καταστατικό - Καστρήσιος, ό.π. 265.47 επ. Εννοείται ότι πρέπει να τηρηθούν οι γενικές απαιτήσεις δημοσιότητας με την καταχώριση των μεταβολών στο ΓΕΜΗ. Βλ. Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες⁹ 2019, σ. 144 § 20 σημ. 1· Αλεξανδρίδου, Δίκαιο των Εμπορικών Εταιριών³, 2019 § 24.8· Ψυχομάνη, Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών⁴, 2020, π.α. 268 επ.· Καλαμπούκα, ΔΕΕ 2016. 466· Βλ. όμως υπό το προϊσχύσαν δίκαιο, ΕφΘ 599/2007, Αρμ 2007. 1521 σχ. Μπεχλιβάνη. Για το θέμα της νομικής προσωπι-

Π.- Γενικά

Η ρύθμιση αυτή του ν. 4072/2012, κατά την άποψή μου, είναι επιτυχής και εύστοχη⁷. Σκοπός της είναι να διευκολύνει τον κληρονόμο να υπεισέλθει στην συνεχιζουσα τη λειτουργία της εταιρία επιλέγοντας το είδος της ευθύνης του⁸, αλλά και δίνοντας την δυνατότητα στον κληρονόμο να «αποποιηθεί» μόνον την εταιρική συμμετοχή και όχι ολόκληρη την κληρονομία. Τούτο είναι προς το συμφέρον του, το οποίο σταθμίζει ο ίδιος, ανεξάρτητα ή και αντίθετα προς τις προθέσεις του κληρονομούμενου (τουλάχιστον όσον αφορά το θέμα της ευθύνης του), οι οποίες, εκφρασθείσες στο καταστατικό, μπορεί να απέχουν χρονικά πολύ από την στιγμή της κατάρτισης του καταστατικού μέχρι την στιγμή κατά την οποία καλείται ο κληρονόμος να υπεισέλθει στην εταιρία, π.χ. ίδρυση εταιρίας όταν ο καλούμενος ήταν ανήλικος και κλήση του όταν είναι ήδη ενήλικος, έχει άλλο επάγγελμα, ίσως και ασυμβίβαστο προς την ιδιότητα του ομόρρυθμου εταίρου. Τούτο συμβαίνει λόγω της φύσεως της εταιρικής συμβάσεως ως «ατελούς»⁹, διότι δεν υπάρχει ασφαλής πρόβλεψη για όλη τη διάρκεια της εταιρικής συμβάσεως.

Συνδυάζεται έτσι η ελευθερία των συμβάσεων (773 ΑΚ), η ελευθερία του διατιθέναι, συνήθως η προστασία της οικογένειας του αποθανόντος (οποσδήποτε στην εξ αδιαθέτου διαδοχή), η ελευθερία του κληρονόμου όχι μόνον να αποδεχθεί ή αποποιηθεί συνολικά την κληρονομία, αλλά και συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο, υπεισερχόμενος σε αυτό με τους όρους ευθύνης που προσδιορίζει κυρίως ο ίδιος (και σε κάθε περίπτωση έχει την πρωτοβουλία κινήσεων),

---

κότητας και ευθύνης της αδημοσίευτης Ο.Ε., βλ. Ρόκα Ν., 22^ο Συνέδριο Εμπορικόλογων, σ. 457 επ.· Κωστόπουλο, στο ίδιο συνέδριο 22^ο Εμπορικόλογων, σ. 198 επ.

7. Μαρίνος, στο ΔικΠροσΕτ (2017), εισ. πρτ. 70. Ότι η ρύθμιση αυτή περιέχεται στην γερμΕμπορΚ. 1897, βλ. Ρόκα Ν., ΕφΑΔ 2010. 873· Βλ. κατηγορηματικά τον Μπαλή, ΝΔ 1955. 6, ότι ο κληρονόμος του εταιρίου ή αποποιείται την κληρονομία ή ευθύνεται.

8. Μειωμένη επί ετερορρυθμού· βλ. Καστρήσιο, ΔικΠροσΕτ (2017). 265.53 επ.· Ρόκα Ν., Εμπορικές Εταιρίες⁹ (2019) § 20.8.

9. Μαρίνος, στον ΔικΠροσΕτ (2017), εισ. 23.

χωρίς να αγνοείται η γενική ανάγκη συνέχισης της λειτουργίας των επιχειρήσεων και η θέληση των λοιπών (επιζώντων) εταιρών. Με την απαιτούμενη εκ του νόμου δημοσιότητα των μεταβολών, δεν θίγονται οι τρίτοι (άρα δεν διακυβεύεται η ασφάλεια των συναλλαγών).

III.- Επιλογές του Κληρονόμου

1.- Η συνέχιση της εταιρίας λόγω της ρήτρας 773 ΑΚ είναι καθιερωμένη ρύθμιση και έχει τύχει επεξεργασίας, νομολογιακής και θεωρητικής¹⁰. Η δήλωση όμως του κληρονόμου του εταιρίου για αλλαγή της θέσης του στην εταιρία (αντί ως ομόρρυθμος να εισέλθει στην εταιρία ως ετερόρρυθμος κλπ.) που εισήχθη με τον ν. 4072/2012 και η εξέλιξη των πραγμάτων μετά από αυτήν, δημιουργούν μερικά ερωτήματα στα οποία θα επικεντρωθεί η παρούσα σύντομη μελέτη.

Το όλο θέμα κινείται ανάμεσα στο συμβατικό και το κληρονομικό δικαίο.

Κάποιες συνέπειες της δήλωσης του κληρονόμου του εταιρίου επέρχονται λόγω του συμβατικού χαρακτήρα της ΑΚ 773 και άλλες συνέπειες επέρχονται λόγω εφαρμογής των διατάξεων του κληρονομικού δικαίου (π.χ. ποιός εν τέλει θα είναι ο υπεισερχόμενος, ο περιορισμός της ευθύνης - π.χ. ανήλικος κληρονόμος, - ποιός από τους περισσότερους κληρονόμους υπεισέρχεται, υπό ποιούς όρους)¹¹.

Η διάταξη του άρθρου 265 του ν. 4072/2012 κινείται κυρίως στις συμβατικού δικαίου συνέπειες της ΑΚ 773, χωρίς όμως να αγνοεί τον λόγο, για τον οποίο υπεισέρχεται στην εταιρία ο νέος εταίρος, δηλ. την κληρονομική διαδοχή. Διότι η ευχέρεια προσδιορισμού (μέσω δηλώσεως) της θέσεως του εισερχομένου δεν παρέχεται σε κάθε περίπτωση κατά την οποία υπεισέρχεται στην εταιρία νέος εταίρος, π.χ. επί ειδικής διαδοχής της εταιρικής μερίδας¹², αλλά μόνον επί της εισόδου λόγω της κληρονομικής διαδοχής.

10. Βλ. Παναγιώτου, ΔΕΕ 2011. 284 επ.

11. Βλ. ήδη τον Λιακόπουλο, στον Γεωργιάδη - Σταθόπουλο ΑΚ 773 - 774.6. Παναγιώτου, Το νέο Δίκαιο της ομόρρυθμης και ετερόρρυθμης εταιρίας, 2013, σ. 203, 212.

12. Καστρήσιος, ό.π., 265.53 επ. βλ. και την ΜΠρΗλ. 311/2020 πρτ. Ε. Μαργαρίτη, ΕφΑΔΠολΔ 2021. 180 - 182.

Ειδικότερα, επί υπάρξεως της ρήτρας 773 ΑΚ και θανάτου του ομόρρυθμου εταιρίου, θεωρητικά υπάρχουν οι εξής δυνατότητες:

Α) Ο κληρονόμος του αποθανόντος εταιρίου δεν κάνει καμία δήλωση. Υπεισέρχεται ως ομόρρυθμος εταίρος (και μάλιστα ανεξάρτητα και ίσως αντίθετα προς την βούληση των λοιπών εταιρών να υπεισέλθει στην εταιρία, διότι βέβαια αυτοί δεσμεύονται από την προγενέστερη - ίσως και απέχουσα πολύ χρονικά - ρήτρα του καταστατικού)¹³.

Ο κληρονόμος του εταιρίου μπορεί να κάνει ως εκ περισσού τη δήλωση ότι θα υπεισέλθει ως ομόρρυθμος εταίρος, χωρίς αυτή να είναι αναγκαία. Η δήλωση αυτή δεν συνεπάγεται έννομες συνέπειες, διότι με την ιδιότητα αυτήν υπεισέρχεται δυνάμει της ΑΚ 773, του θανάτου του αρχικού εταιρίου και των γενικών διατάξεων περί αποδοχής της κληρονομίας (και όχι συνεπεία δηλώσεώς του).

Β) Ο κληρονόμος του εταιρίου κάνει δήλωση ότι επιθυμεί να εισέλθει στην εταιρία ως ετερόρρυθμος, βάσει του άρθρου 265 ν. 4072. Ο κληρονόμος του εταιρίου ασκεί επομένως ένα διαπλαστικό δικαίωμα που του παρέχει ο νόμος, μια ορτίον. Η τυχόν άσκηση του δικαιώματος αυτού δημιουργεί μία νέα κατάσταση - η άσκηση μάλιστα του σχετικού δικαιώματος συνεπάγεται δυναμικά νέα διαπλαστικά δικαιώματα.

Στο προσκήνιο έρχονται πλέον οι λοιποί (επιζώντες) εταίροι, οι οποίοι μπορούν ή Βα) να αποδεχθούν τη δήλωση· συνεπεία αυτής της άσκησης του νέου πλέον διαπλαστικού δικαιώματος (που γεννάται στο πρόσωπο των εταιρών μετά την δήλωση του κληρονόμου του εταιρίου) είναι ότι ο κληρονόμος του αποθανόντος ομόρρυθμου εταιρίου υπεισέρχεται στην εταιρία ως ετερόρρυθμος εταίρος, ή

Ββ) να μην αποδεχθούν τη δήλωση του κληρονόμου του ομόρρυθμου εταιρίου. Αυτό έχει ως συνεπεία την έξοδο του κληρονόμου του εταιρίου (πάλι πρόκειται για ένα διαπλαστικό δικαίωμα των εταιρών που τελεί εν διαζεύξει προς το από Βα ανωτέρω δικαίωμα). Στην περίπτωση Ββ η έξοδος του κληρονόμου από την εταιρία είναι η συνεπεία της ασκήσεως του διαπλαστι-

13. Βλ. Vervessos - Stavrakidis, RHDl 2014. 587 αριθ. 52 επ.

κού δικαιώματος των λοιπών εταίρων και δεν εξαρτάται από την δική του (του κληρονόμου) βούληση.

2.- Και εδώ ανακύπτει ένα ερμηνευτικό πρόβλημα: Τι ακριβώς μπορεί να κάνει ο κληρονόμος, μετά την απάντηση των εταίρων; Ο νόμος ορίζει ότι «μπορεί να εξέλθει», εφόσον οι εταίροι δεν κάνουν δεκτή την πρόταση.

Με ποιόν τρόπο πρέπει να ερμηνευθεί το «μπορεί» να εξέλθει; Αναφέρεται σε μια γενική ευχέρεια του κληρονόμου του εταίρου, ο οποίος άλλως (αν δεν γίνει η δήλωση) έχει γίνει εταίρος, δεσμευόμενος από την εταιρική συμφωνία, δηλ. η ευχέρεια δίνεται εν σχέσει προς την γενική απαγόρευση εξόδου από την εταιρία ή ο νόμος του δίνει το δικαίωμα ή να εξέλθει ή να παραμείνει ομόρρυθμος; Αν ο νομοθέτης ήθελε, όταν απορριφθεί η δήλωση του κληρονόμου από τους λοιπούς εταίρους, να εξέλθει ο κληρονόμος από την εταιρία, μάλλον θα χρησιμοποιούσε τον όρο: «εξέρχεται» της εταιρίας. Το «μπορεί να εξέλθει» ενδεικνύει ευχέρεια του κληρονόμου.

Στη δεύτερη περίπτωση, αν έτσι γίνει η προσέγγιση του κειμένου, ο κληρονόμος με βάση πάλι ένα διαπλαστικό δικαίωμα, πρέπει να κάνει νέα δήλωση επιλογής μεταξύ των δύο δυνατοτήτων: εξέρχεται ή μένει ως ομόρρυθμος. Η δήλωση ότι θα παραμείνει ομόρρυθμος μετά την άρνηση των εταίρων να δεχθούν την δήλωση αλλαγής θέσεως, έχει βέβαια ως συνέπεια ότι γίνεται ομόρρυθμος, δεν είναι όμως της ίδιας φύσεως με την υπεισέλευση του κληρονόμου στην εταιρία χωρίς να κάνει οποιαδήποτε δήλωση (ανωτέρω, III Α)¹⁴.

3.- Άλλο θέμα είναι, αν η δήλωση των εταίρων περί αποδοχής ή απόρριψης της δηλώσεως του κληρονόμου ότι επιθυμεί να εισέλθει ως ετερόρρυθμος, πρέπει να είναι ρητή (έτσι ο νόμος: «δεν κάνουν δεκτή») ή σιωπηρή. Κατά την γνώμη μου η δήλωση πρέπει να είναι ρητή. Άλλως, θα έπρεπε ο νόμος να ορίζει προθεσμία, η άπρακτη παρέλευση της οποίας θα σήμαινε απόρριψη της δηλώσεως του κληρονόμου.

4.- Δεν αποκλείεται βεβαίως, τόσο οι λοιποί εταίροι, όσο και ο κληρονόμος του αποθανόντος να επιχειρήσουν διαμόρφωση άλλων -

πλην των διαγραφόμενων στο άρθρο 265 - καταστάσεων, π.χ. αντί να αρνηθούν την δήλωση του κληρονόμου να εισέλθει ως ετερόρρυθμος να του προτείνουν να μείνει ως ομόρρυθμος με μεγαλύτερο ποσοστό ή ο κληρονόμος να προτείνει να μείνει ως ετερόρρυθμος με μικρότερο ή μεγαλύτερο ποσοστό κ.λπ. Οι σχετικές δηλώσεις θα αποτελούν προτάσεις προς σύναψη νέας συμβάσεως. Στην περίπτωση αυτήν δεν εφαρμόζεται το άρθρο 265 του ν. 4072, εάν το άλλο μέρος αποδεχθεί τις προτάσεις αυτές, πρόκειται για τροποποίηση της σύμβασης ή νέο όρο¹⁵.

Αν οι υπεισερχόμενοι δυνάμει της ρήτρας 773 ΑΚ κληρονόμοι του εταίρου είναι πλειονες, η δήλωση αλλαγής της θέσεως και η όλη ακολουθούσα διαδικασία με την αντίδραση των λοιπών εταίρων, μπορεί να είναι διαφορετική για τον καθέναν¹⁶.

IV.- Προβλήματα

Είναι έτσι φανερό ότι στην περίπτωση κατά την οποία ο κληρονόμος του εταίρου προβεί στη δήλωση αλλαγής της θέσεως του κατά άρθρ. 265 του ν. 4072 γεννώνται, μεταξύ άλλων¹⁷, τα εξής ζητήματα:

1.- Το θέμα του χαρακτήρα της διατάξεως 265 του ν. 4072 ως διατάξεως ενδοτικού ή αναγκαστικού δικαίου.

2.- Το θέμα της αλλαγής της εταιρικής συμφωνίας, 773 ΑΚ, ιδίως για καταστατικά προ του έτους 2012.

3.- Το θέμα της μετατροπής ή αλλοίωσης - δυνάμει της δηλώσεως του κληρονόμου του εταίρου - του κληρονομιαίου αντικειμένου (: καταλείπεται εταιρική μερίδα ομόρρυθμου εταίρου, ενώ ο κληρονόμος μπορεί εν τέλει να πάρει μερίδα ετερόρρυθμου ή μόνο την εις χρήμα αξία της εταιρικής συμμετοχής).

4.- Η ευθύνη του κληρονόμου του αποβιώσαντος εταίρου

5.- Ο προσδιορισμός του ακριβούς χρονικού σημείου, κατά το οποίο ο κληρονόμος του εταί-

15. βλ. Καστρήσιο, ΚληρΔΕτ., 142.

16. Καστρήσιος, σε Μαρίνο - Τριανταφυλλάκη 265.57 επ. · βλ. και ΝΣΚ 633/2004 ΔΕΕ 2005. 493.

17. Βλ. εκτενώς και διεξοδικά τον Καστρήσιο, ΚληρΔΕτ 2020 §§ 3,4.

14. Έτσι μάλλον ο Καστρήσιος, ΚληρΔΕτ, 194.

ρου αποκτά την τελική του θέση (εντός ή εκτός της εταιρίας), αλλά και εν συνόλω το θέμα της σύνθεσης της εταιρίας σε περίπτωση εξόδου του κληρονόμου του εταίρου.

1.- Φύση της διατάξεως 265 του ν. 4072 ως κανόνος αναγκαστικού ή ενδοτικού δικαίου

Είναι δυνατόν οι εταίροι, συνάπτοντας την εταιρική σύμβαση και συντάσσοντας το καταστατικό με την ρήτρα 773 ΑΚ να αποκλείσουν το άρθρο 265 του ν. 4072; Η, να ορίσουν π.χ. ότι, αν ο κληρονόμος επιθυμεί να εισέλθει στην εταιρία ως ομόρρυθμος, ισχύει η ρύθμιση της 773 ΑΚ, άλλως όχι; (ισχύς της 773 ΑΚ υπό αίρεση).

Νομίζω, όχι· το άρθρο 265 καθιερώνει ένα δικαίωμα υπέρ του κληρονόμου του εταίρου¹⁸ και αυτό το δικαίωμα δεν μπορεί να αποκλειστεί από τους εταίρους. Μπορούν βεβαίως να μην περιλάβουν στο καταστατικό τη ρήτρα συνέχισης της εταιρίας με τους κληρονόμους του αποθανόντος εταίρου. Αφ' ης στιγμής όμως αυτή περιληφθεί, οι εταίροι δεν μπορούν να περιορίσουν το δικαίωμα που παρέχει το άρθρο 265 του ν. 4072 στον κληρονόμο του εταίρου. Από πλευράς εξάλλου συμβατικού δικαίου, κάθε σχετική συμφωνία θα ήταν άκυρη και βάση της ΑΚ 415. Αντίθετα, μπορούν οι εταίροι, να αποκλίνουν από τα δικαιώματα που παρέχει το άρθρο 265 υπέρ του κληρονόμου του εταίρου¹⁹. Μπορούν έτσι π.χ., να ορίσουν ότι, σε περίπτωση απόρριψης της πρότασης του κληρονόμου να υπεισέλθει ως ετερόρρυθμος, ο κληρονόμος μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στην έξοδο και την παραμονή του ως ομόρρυθμου εταίρου (δίνοντας ακόμη μια εναλλακτική λύση στον κληρονόμο, ο οποίος κατ' άρθρο 265 μετά την απόρριψη εξέρχεται της εταιρίας – αυτή η λύση μπορεί να προκύπτει και από την ερμηνεία του νόμου, βλ. πιο πάνω III Ββ). Πάντως, η επιθυμία του εταίρου να συνεχίσει ο κληρονόμος του ως ομόρρυθμος εταίρος, μπορεί, ανεξάρτητα από το καταστατικό και την εταιρία, να αξιοποιηθεί

στο πλαίσιο του κληρονομικού δικαίου – οπότε και θα κριθεί σύμφωνα με τους κανόνες του κληρονομικού δικαίου²⁰, π.χ. σε διαθήκη ορίζει ο κληρονομούμενος εταίρος ότι μεταξύ των δύο κληρονόμων του, την εταιρική μερίδα θα κληρονομήσει όποιος από τους δύο πρόκειται να εισέλθει στην εταιρία ως ομόρρυθμος και, αν και οι δύο επιθυμούν, ο πρεσβύτερος (αφού λυθεί το ζήτημα στο πλαίσιο του κληρονομικού δικαίου).

Ωστόσο, το γεγονός ότι προϋπόθεση άσκησης του δικαιώματος του άρθρου 265 είναι η αποδοχή της κληρονομίας (: η δήλωση γίνεται μετά την αποδοχή), όταν ο δηλών έχει ήδη αποκτήσει την κληρονομική μερίδα, φαίνεται να του παρέχει ένα δικαίωμα που έχει παύσει να είναι κληρονομικό και έχει ενταχθεί στην προσωπική του περιουσία.

Όσον αφορά ιδίως την προθεσμία δηλώσεως αλλαγής της θέσεως πρέπει να σημειωθούν τα εξής:

Η προθεσμία έχει τεθεί υπέρ του κληρονόμου και υπό αυτήν την έννοια δεν μπορεί να συντηρηθεί ούτε άμεσα (π.χ. να ορίζεται στο καταστατικό προθεσμία 10 ημερών) ούτε έμμεσα (π.χ. οι εταίροι να απευθυνθούν στον κληρονόμο και να του ζητήσουν να δηλώσει εντός 10 ημερών την πρόθεσή του)· έχει τεθεί δε και υπέρ των τρίτων, υπηρετώντας την ασφάλεια των συναλλαγών, υπό δε αυτήν την έννοια δεν μπορεί να παραταθεί²¹, π.χ. με συμφωνία του κληρονόμου και των εταίρων. Ωστόσο, πρέπει να τεθεί το περαιτέρω ερώτημα, ποιες ενέργειες πρέπει να γίνουν μέσα στην προθεσμία κατά νόμο. Ασφαλώς, πρέπει να γίνει μέσα στην προθεσμία η δήλωση του κληρονόμου. Πρέπει να ολοκληρωθεί και η δήλωση εξόδου; Χρειάζεται η δήλωση εξόδου ή είναι μονόδρομος μετά την απόρριψη; Ενώ η προθεσμία δήλωσης ορίζεται ρητά, δεν τίθεται προθεσμία στους εταίρους να απαντήσουν στην δήλωση του κληρονόμου.

Στην § 2 το άρθρο 265 ορίζει, ότι «τα ανωτέρω δικαιώματα μπορεί να ασκήσει ο κληρονόμος μέσα σε προθεσμία τριάντα ημερών». Εννοεί επομένως η διάταξη ότι μέσα στις 30 ημέρες

18. Καστρήσιος, ΔικΠροσ. (2017). 265.65 ΚληρΔΕτ 153 επ., ο οποίος σωστά τονίζει ότι ο κληρονόμος μπορεί να συμφωνήσει με τους επιζώντες άλλως, 154.

19. Καστρήσιος, στο ΔικΠροσΕτ (2017). 265.68.

20. Καστρήσιος, ό.π., 265.70 και ΚληρΔΕτ 158.

21. Καστρήσιος, στο ΔικΠροσΕτ (2017). 265.69, και ΚληρΔΕτ. 157.

ασκείται και το δικαίωμα εξόδου; Υποστηρίζεται²² η πρακτική λύση, να θέτει ο κληρονόμος στην δήλωσή του τον όρο «δηλώνω ότι επιθυμώ να εισέλθω ως ετερόρρυθμος, και αν δεν έχω απάντηση θετική εντός 30 ημερών από την παρούσα, αποχωρώ από την εταιρία». Η λύση αυτή μπορεί να ακολουθηθεί. Αν όμως τούτο δεν γίνει; Αν ο κληρονόμος κάνει τη δήλωση μεταβολής εντός των 30 ημερών από την αποδοχή, χωρίς την προτεινόμενη ανωτέρω προσθήκη, πρέπει την 31^η ημέρα από την αποδοχή της κληρονομίας να θεωρηθεί ότι ο κληρονόμος έχει αποχωρήσει και μάλιστα, ακόμη και αν οι εταίροι δεν απαντήσουν; Είναι συμβατή η λύση αυτή με την αρχή της δημοσιότητας; Νομίζω ότι δεν είναι νομοθετικά ορθό (και επομένως η ρύθμιση είναι ατελής), να ορίζεται διάστημα μέσα στο οποίο πρέπει να γίνει και ενέργεια ενός προσώπου και ταυτοχρόνως ενέργεια ή παράλειψη τρίτων - των εταίρων - και το αποτέλεσμα να επέρχεται γι' αυτόν υπέρ του οποίου έχει τεθεί η προθεσμία, την τελευταία ημέρα της προθεσμίας. Είναι μία προθεσμία ενεργείας (30 ημέρες), μέσα στις οποίες ο κληρονόμος μπορεί να κάνει τη δήλωση και η οποία δεν συντέμνεται. Έπρεπε να υπάρχει στον νόμο και προθεσμία για την απάντηση των εταίρων με αφετηρία την ημερομηνία της δήλωσης, η πάροδος της οποίας (της δεύτερης προθεσμίας) θα σηματοδοτούσε την έξοδο του εταίρου ή και ένα τεκμήριο σχετικά με την σιωπή των εταίρων. Ορθό θα ήταν επομένως να ορίζει ο νόμος: «Από την αποδοχή της κληρονομίας εντός .... ημερών ο κληρονόμος μπορεί να δηλώσει ότι επιθυμεί να εισέλθει στην εταιρία ως ετερόρρυθμος. Αν εντός .... ημερών από την λήψη της κατά τα ανωτέρω δηλώσεως του κληρονόμου οι εταίροι δεν απαντήσουν ότι δέχονται, ο κληρονόμος εξέρχεται της εταιρίας» δηλ. η σιωπή να θεωρείται απόρριψη της δήλωσης του κληρονόμου. Αντιστοίχα, αν ο νομοθέτης ήθελε η σιωπή να θεωρείται αποδοχή, ο κληρονόμος θα έπρεπε να έχει πάλι προθεσμία δηλώσεως, αν παραμένει ως ομόρρυθμος ή εξέρχεται και η πάροδος άπρακτης της προθεσμίας να σημαίνει αποδοχή της δήλωσης του κληρονόμου του εταίρου. Με το

ισχύον καθεστώς, ο κληρονόμος μπορεί να προβεί στη δήλωση την 30^η ημέρα από την αποδοχή και θα πρέπει την ίδια ημέρα να εξέλθει, χωρίς στην ουσία να έχει δοθεί χρόνος στους εταίρους να απαντήσουν.

2.- Αλλαγή της εταιρικής συμφωνίας;

«Τροποποιεί» το άρθρο 265 του ν. 4072/2012 τη ρήτρα 773 ΑΚ που έχει περιληφθεί σε καταστατικά, ιδίως αυτά που έχουν συναφθεί πριν από το έτος 2012;

Η σύμβαση και οι συμβατικοί όροι μπορούν να μεταβληθούν, με βάση την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, μόνον με συμφωνία όλων των συμβαλλομένων, εκτός αν ο νόμος τάσσει άλλως. Και μάλιστα νόμος αναγκαστικού δικαίου.

Μετά το 2012, ρήτρες 773 ΑΚ που συνήφθησαν, αγνοώντας ή παρακάμπτοντας το άρθρο 265 και τα δικαιώματα του κληρονόμου του εταίρου, θα είναι άκυρες (βλ. ανωτέρω IV. 1).

Δεν ισχύει όμως το ίδιο - εφόσον ο ν. 4072/2012 δεν ορίζει αναδρομική ισχύ - για ρήτρες ή καταστατικά που συνήφθησαν πριν το 2012. Για τις συμφωνίες αυτές, τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 265 του ν. 4072/2012 λόγω προσβολής της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων, εφόσον, άλλο συμφώνησαν οι εταίροι (την εισοδο των κληρονόμων αποθανόντος ομόρρυθμου εταίρου ως ομόρρυθμων εταίρων) και άλλο προκύπτει εν τέλει (είσοδος κληρονόμου ως ετερόρρυθμου ή εξόδος του από την εταιρία). Μπορεί να επεμβαίνει ο νόμος στη σύμβαση;²³ Έχει λοιπόν, από πλευράς συμβατικής ελευθερίας, ο κληρονόμος του εταίρου με καταστατικό πριν την ισχύ του ν. 4072/2012, τα δικαιώματα του άρθρου 265 του νόμου 4072;

Νομίζω ότι το δικαίωμα αυτό το έχει ο κληρονόμος και ότι, η συμφωνία 773 ΑΚ (ο σχετικός όρος) τροποποιείται νομίμως από πλευράς συμβατικής ελευθερίας, με την διαδικασία του άρθρου 265 του ν. 4072/2017. Και τούτο, διότι η αλλαγή της θέσης του κληρονόμου του εταίρου εν σχέσει προς την αρχική συμφωνία και τη θέση του αποθανόντος, γίνεται με τη συμμετοχή των λοιπών εταίρων στην διαδικασία διαμόρ-

22. Καστριήσιος, στο ΔικΠροσΕτ (2017). 265.64 και Συμμεωνίδου, διπλ. εργ. σ. 35.

23. Βλ. Σταθόπουλο, ΓΕνΔ⁵ § 13, 3 επ.

φωσης της θέσης του εισερχόμενου, εφόσον ο νόμος δίνει σ' αυτούς τη δυνατότητα να αρνηθούν την αλλαγή της θέσης του εισερχόμενου (από ομόρρυθμο σε ετερόρρυθμο). Πρόκειται δηλαδή για μερική και σε στάδια *contrarius actus* της αρχικής συμφωνίας όπως είχε περιληφθεί στο καταστατικό. Όλοι θεωρούσαν την εισοδο του κληρονόμου ως εισοδο ομόρρυθμου εταίρου, όταν συνήπταν τον όρο της ΑΚ 773· αλλά και όλοι «μετέχουν» σ' αυτήν την αλλαγή, εφόσον τους παρέχεται η δυνατότητα να αρνηθούν ή να δεχθούν την νέα θέση. Στη θέση δε του αποθανόντος – από την πλευρά της συμμετοχής στην αλλαγή του συμβατικού όρου – ενεργεί ο κληρονόμος του (έχοντας μάλιστα τη σχετική πρωτοβουλία). Επομένως, ούτε για τα καταστατικά μετά την ισχύ του ν. 4072/2012, ούτε για τα καταστατικά πρό της ισχύος του ν. 4072/2012 υπάρχει πρόβλημα αλλαγής του συμβατικού όρου από πλευράς συμβατικής ελευθερίας.

3.- Μεταβολή (αλλοίωση) του κληρονομιαίου αντικείμενου;

Στοιχείο της κληρονομίας είναι η εταιρική μερίδα του ομόρρυθμου εταίρου σε λειτουργούσα ομόρρυθμη εταιρία. Ο κληρονόμος υπεισέρχεται στην εταιρία συνεπεία της ρήτηρας 773 ΑΚ και της βουλήσεώς του, καθώς και της βουλήσεως των λοιπών εταίρων. Αν ο κληρονόμος κάνει την δήλωση του άρθρου 265, η φύση του κληρονομιαίου αντικείμενου (η εταιρική μερίδα) υφίσταται μια αλλοίωση: η εταιρική μερίδα του ομόρρυθμου μπορεί να μετατραπεί σε μερίδα ετερόρρυθμου ή η μερίδα μπορεί να ρευστοποιηθεί, σε περίπτωση εξόδου. Πώς όμως επέρχεται, (αν επέλθει) η αλλοίωση του αρχικού κληρονομιαίου αντικείμενου;

Αυτό που περιέχεται στην κληρονομία και την συναπαρτίζει μαζί με τα λοιπά κληρονομιαία στοιχεία, είναι η εταιρική μερίδα ομόρρυθμου εταίρου. Όπως συμβαίνει με όλα τα κληρονομιαία στοιχεία, η εταιρική μερίδα αποτιμάται σε χρήμα για τις ανάγκες της κληρονομικής διαδοχής (ανεύρεση ποσοστών κληρονόμων, κάλυψη νόμιμης μοίρας, φορολόγηση κλπ). Η αποτίμηση της εταιρικής μερίδας δεν αλλοιώνει το χαρακτήρα της ως μη χρηματικού

στοιχείου της κληρονομίας.

Μέχρι την ισχύ του ν. 4072/2012 ο κληρονόμος του εταίρου, αν υπήρχε η σχετική πρόβλεψη, υπεισέρχεται στην εταιρία οιονεί αυτομάτως και μάλιστα ως ομόρρυθμος ή ετερόρρυθμος, ανάλογα με την ιδιότητα του αποθανόντος εταίρου. Το ίδιο ισχύει και μετά την ισχύ του ν. 4071, αν ο κληρονόμος δεν χρησιμοποιήσει την ευχέρεια του άρθρου 265 του ν. 4072/2012. Αν γίνει η δήλωση του άρθρου 265 και οι λοιποί εταίροι συμφωνήσουν, η εταιρική μερίδα μετατρέπεται σε μερίδα ετερόρρυθμου εταίρου. Προϋπόθεση για την άσκηση του δικαιώματος του άρθρου 265 είναι η αποδοχή της κληρονομίας. Ο κληρονόμος του εταίρου έχει κληρονομήσει μια μερίδα ομόρρυθμου εταίρου, η οποία με τους κανόνες της κληρονομικής διαδοχής αποκτάται από αυτόν, εντασσόμενη στην προσωπική του περιουσία. Επομένως, όταν κάνει την δήλωση του 265 (αν επιλέξει να ασκήσει αυτό το δικαίωμα) διαχειρίζεται ένα προσωπικό του περιουσιακό αντικείμενο, το οποίο, μπορεί μεν να προέρχεται από κληρονομία, αλλά έχει χάσει την ιδιότητα του κληρονομιαίου αντικείμενου. Όπως μπορεί π.χ., μετά την αποδοχή, να πωλήσει το κληρονομιαίο αυτοκίνητο ή να επιβαρύνει (με την επιφύλαξη της μεταγραφής) ένα οικόπεδο το οποίο απέκτησε με κληρονομική διαδοχή, έτσι μπορεί και να ασκήσει το δικαίωμα του άρθρ. 265 του ν. 4077/2012 και να θέσει σε κίνηση μια διαδικασία, η οποία μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα ή την παραμονή του ως ετερορρυθμού ή την έξοδό του από την εταιρία. Κατά τον κρίσιμο χρόνο της δηλώσεως προς τους λοιπούς εταίρους ευρισκόμεθα εκτός κληρονομικού δικαίου. Άρα οποιαδήποτε αλλοίωση του κληρονομηθέντος περιουσιακού στοιχείου, αντιμετωπίζεται όπως κάθε αλλοίωση περιουσιακού στοιχείου από τον δικαιούχο του.

4.- Ευθύνη του κληρονόμου του αποβιώσαντος εταίρου

Αυτοτελές αντικείμενο μελέτης αξίζει να αποτελέσει η ευθύνη των κληρονόμων του αποβιώσαντος εταίρου. Και τούτο, ανεξάρτητα από την ύπαρξη της ρήτηρας συνέχισης. Προς το παρόν και για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης που αφορά την υπεισέλευσή του ή των κληρο-

νόμων του αποβιώσαντος ομόρρυθμου εταίρου προσωπικής εταιρίας δυνάμει της ρήτρας 773 ΑΚ, νομίζω ότι είναι σκόπιμο να γίνει διάκριση των χρεών αυτών σε 4 κατηγορίες.

α) Χρέη που έχουν δημιουργηθεί ζώντος του αρχικού εταίρου και τα οποία βαρύνουν τους κληρονόμους του, μετά τον θάνατό του. Για τη λύση σε αυτήν την περίπτωση, δεν είναι απαραίτητη η εξέταση της τυχόν υπάρχουσας ρήτρας συνέχισης. Τα χρέη αυτά, ας τα ονομάσουμε «παλαιά χρέη».

β) Επί υπάρξεως της ρήτρας ΑΚ 773 και υπεισελεύσεως, δυνάμει αυτής, στην εταιρία του ή των κληρονόμων του αρχικού εταίρου, χρέη, τα οποία δημιουργούνται μετά την υπεισέλευση του ή των κληρονόμων στην προσωπική εταιρία. Τα χρέη αυτά, ας τα ονομάσουμε «νέα χρέη».

γ) Χρέη που δημιουργούνται μετά τον θάνατο του εταίρου και μέχρι την είσοδο του (ή των) κληρονόμων του στην εταιρία. Αυτά διακρίνονται σε:

αα) Χρέη που δημιουργούνται μετά μεν τον θάνατο του αρχικού ομόρρυθμου εταίρου αλλά πριν την αποδοχή της κληρονομίας. Και πάλι, είτε υπάρχει ρήτρα 773 ΑΚ είτε όχι.

ββ) Επί υπάρξεως ρήτρας 773 ΑΚ χρέη που δημιουργούνται μετά μεν την αποδοχή της κληρονομίας και πρό (και άρα μέχρι) της οριστικοποίησης του αριθμού και της ιδιότητας των εταίρων (κατά το διάστημα κατά το οποίο, ο κληρονόμος ή οι κληρονόμοι του αρχικού ομόρρυθμου εταίρου μπορούν να προβούν στην δήλωση του άρθρου 265 του ν. 4072/2012 και να οριστικοποιηθεί έτσι ο αριθμός και η ιδιότητα των εταίρων της προσωπικής εταιρίας).

Τα χρέη της περίπτωσης γ) μπορούν να ονομαστούν «χρέη του ενδιάμεσου χρόνου» και μάλιστα τα πρώτα αα) «προ της αποδοχής της κληρονομίας» τα δε δεύτερα ββ) «προ της οριστικοποίησης της ιδιότητας και του αριθμού των εταίρων».

Τα δύο αυτά χρονικά διαστήματα είναι κατά τη γνώμη μου διακριτά και η διάκριση είναι κρίσιμη. Με την αποδοχή ολοκληρώνεται η κληρονομική διαδοχή. Ο κληρονόμος υπεισέρχεται αυτοδικαίως στην κληρονομία, η οποία καθίσταται πλέον δική του περιουσία. Λύεται επομένως η σχέση του κληρονόμου προς τους λοιπούς συγκληρονόμους. Για κάθε ζήτημα που

ανακύπτει μετά την αποδοχή της κληρονομίας στην περιουσία που απέκτησε ο κληρονόμος εξαιτίας της κληρονομικής διαδοχής, δεν καλούνται σε εφαρμογή (ευθέως τουλάχιστον) οι διατάξεις του κληρονομικού δικαίου. Η ιδιαιτερότητα του περιορισμού της ευθύνης του εξ απογραφής κληρονόμου, δεν είναι παρά μια μετενέργεια του ευεργετήματος απογραφής το οποίο όμως, μετά την αποδοχή, παύει να καλύπτει νέα χρέη. Ούτε ασφαλώς μπορεί να επαναληφθεί η δήλωση αποδοχής με το ευεργέτημα, π.χ. στο πλαίσιο του άρθρου 35 του ν. 4071/2012²⁴.

Τα χρέη από την διοίκηση της περιουσίας μέχρι την αποδοχή είναι κληρονομικά, βαρύνουν όλους τους κληρονόμους, ισχύει δε γι' αυτά το ευεργέτημα της απογραφής, αν έχει γίνει η δήλωση. Η αποδοχή ενεργεί *ex tunc*, οι αποδεχόμενοι, καθιστάμενοι κληρονόμοι, έχουν την ευθύνη των συγκληρονόμων, ευθύνονται δηλαδή διηρημένως (1885 ΑΚ).

5.- Προσδιορισμός του ακριβούς χρονικού σημείου επέλευσης της μεταβολής. Ενδιάμεσο διάστημα· θέση και ευθύνη κληρονόμου

Μόνον στην περίπτωση III Α ανωτέρω ο κληρονόμος του εταίρου υπεισέρχεται στην εταιρία καλύπτοντας ακριβώς το κενό που αφήκε ο αποθανών. Έτσι, λόγω της κληρονομικής διαδοχής και των κανόνων της, αν γίνει η αποδοχή της κληρονομίας, αυτή ανατρέχει στον χρόνο θανάτου (1846 ΑΚ), άρα εν τέλει δεν μεσολαβεί νομικά ούτε μια χρονική στιγμή αμφιβολίας, όσον αφορά τον αριθμό των εταίρων και την θέση (και ευθύνη τους) στην εταιρία.

Αν οι κληρονόμοι του αποβιώσαντος είναι πλείονες, υπεισέρχονται στη θέση του πλείονα πρόσωπα, με αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των εταίρων – φυσικών προσώπων, όχι όμως και των εταιρικών μεριδίων²⁵. Ειδικά θέματα για τον ανήλικο, βλ. πιο κάτω.

24. Στην βιβλιογραφία το χρονικό αυτό διάστημα δεν διακρίνεται, βλ. Καστήρησιο, ΚληρΔΕταιρ. αριθ. 182 επ., Συμεωνίδου, Διπλ. εργ., σ. 41 - 42 - 43· Ver-
vessos - Stavrakidis, RHDI 2014. 589 αριθ. 60.

25. Βλ. και Αντωνόπουλο, Δίκαιο Προσωπικών Εταιριών⁵, 2016 § 26.30.

Αντίθετα, στις περιπτώσεις Βα) και Ββ) – αν δηλαδή ο κληρονόμος προβεί στη δήλωση αλλαγής θέσεως, μεσολαβεί κάποιο διάστημα μέχρις ότου οριστικοποιηθεί η θέση του υπεισερχομένου στην εταιρία, αλλά και ο αριθμός των εταίρων (εφόσον μπορεί ο κληρονόμος εν τέλει να εξέλθει)²⁶.

Ο νόμος θέτει την προθεσμία μέσα στην οποία οφείλει να ενεργήσει ο κληρονόμος, αλλά κατά την γνώμη μου, όχι το τέλος – από πλευράς χρόνου – της διαδικασίας²⁷. Είναι πιθανόν επίσης, οι ενδιαφερόμενοι να θέτουν προθεσμίες για τις εκάστοτε αντίστοιχες δηλώσεις του άλλου μέρους: π.χ. ο κληρονόμος θέτει προθεσμία στους εταίρους να απαντήσουν, αν δέχονται τη δήλωση. Οι εταίροι, επί αρνήσεως, θέτουν προθεσμία στον κληρονόμο να επιλέξει την έξοδο ή την παραμονή ως ομόρρυθμος. Όλα αυτά, αν γίνει δεκτό, ότι η 30ήμερη προθεσμία ισχύει μόνο για την δήλωση του κληρονόμου (βλ. πιο πάνω III.2). Ο προβληματισμός που ακολουθεί, είναι ανεξάρτητος προς το νόημα της 30ήμερης προθεσμίας. Έστω ότι υπάρχει μόνον η προθεσμία των 30 ημερών, μέσα στην οποία ο κληρονόμος οφείλει να αποχωρήσει από την εταιρία και να λήξει έτσι η διαδικασία που τίθεται σε κίνηση με την δήλωση του άρθρου 265 του ν. 4072/2012.

Πώς λειτουργεί η εταιρία κατά το διάστημα της αβεβαιότητας; Δηλαδή για το διάστημα από την αποδοχή της κληρονομίας και 30 ημέρες μετά από αυτήν, μέσα στις οποίες ο κληρονόμος του εταίρου δικαιούται να προβεί στην δήλωση αλλαγής της θέσης του. Ευθύνεται για τα δημιουργηθέντα (στο διάστημα αυτό) χρέη, ο κληρονόμος, αν τελει αποχωρήσει από την εταιρία; Και αν μείνει ως ετερόρρυθμος, πώς ευθύνεται για το ενδιάμεσο διάστημα; Το θέμα αυτό, όπως

είναι φυσικό, δεν ανέκοπτε προ του ν. 4072, διότι ο κληρονόμος του ομόρρυθμου εταίρου υπεισέρχεται πάντα ως ομόρρυθμος εταίρος (και του ετερόρρυθμου ως ετερόρρυθμος), οιονεί αυτομάτως, αυτοδικαίως κατά την κληρονομική διαδοχή, και έτσι, αφενός δεν μεσολαβούσε καμιά δικαιοπραξία αυτοτελώς για την εταιρική συμμετοχή, η ισχύς της οποίας θα έπρεπε να διερευνηθεί, αφετέρου η μόνη κρίσιμη πράξη (αποδοχή ή παράλειψη αποποίησης της κληρονομίας) ανέτρεχε πάντα στον χρόνο του θανάτου του κληρονομούμενου εταίρου.

Σε αντίθεση με τα χρέη που δημιουργούνται από τον θάνατο του εταίρου μέχρι την αποδοχή, τα οποία είναι κληρονομικά, χρέη τα οποία δημιουργούνται κατά τον ένα μήνα, εντός του οποίου ο κληρονόμος (ή οι κληρονόμοι) του ομόρρυθμου εταίρου έχουν το δικαίωμα να προβούν στη δήλωση του άρθρου 265 του ν. 4072/2012, δεν είναι χρέη της κληρονομίας. Διότι αυτός που έχει το δικαίωμα στην δήλωση έχει γίνει ήδη κληρονόμος. Δεν τίθεται θέμα διαχείρισης της κληρονομίας, πρόκειται για προσωπική παρουσία του κληρονόμου. Δεν ορίζεται, πώς θα ρυθμιστεί το θέμα αυτό.

Τα χρέη που δημιουργούνται κατά το διάστημα αυτό είναι προσωπικά του κληρονόμου²⁸. Υποστηρίζεται²⁹ ότι κατά το διάστημα κατά το οποίο η φύση της εταιρικής συμμετοχής βρίσκεται *in pendenti*, τα δημιουργούμενα χρέη είναι κληρονομιαία, και άρα επί αυτών μπορεί να χωρήσει περιορισμός με το ευεργέτημα της απογραφής (1901 ΑΚ). Η άποψη αυτή παραβλέπει, κατά τη γνώμη μου, ότι στην περίπτωση της εκκρεμότητας σχετικά με την είσοδο του κληρονόμου, η αποδοχή της κληρονομίας έχει συντελεστεί, μάλιστα η αποδοχή είναι και η αφετηρία της προθεσμίας της δηλώσεως. Η κληρονομία έχει ενταχθεί στην περιουσία του κληρονόμου και το κληρονομικό δίκαιο αποσύρεται από το προσκήνιο. Οι αναφερόμενες περιπτώσεις του κηδεμόνα σχολάζουσας κληρονομίας, του εκκαθαριστή και του εκτελεστή διαθήκης, δεν εί-

26. Το ζήτημα της εκκρεμότητας, εν σχέσει προς την είσοδο, έξοδο κλπ. εταίρου στην εταιρία λόγω υπάρξεως προθεσμίας προς ορισμένη ενέργεια, απασχολεί ήδη τον Γεωργακόπουλο, ό.π., σ. 348 υπό ζ). Ανάγκη οριστικοποίησης της θέσης του κληρονόμου ανακόπτεται και αν γίνει δεκτό ότι μετά την άρνηση των εταίρων να δεχθούν τη δήλωσή του να καταστεί ετερόρρυθμος ο κληρονόμος αυτός, έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ του να παραμείνει ομόρρυθμος ή να εξέλθει.

27. Άλλως ο Καστρήσιος, ΚληρΔΕτ. 143 επ., 147 επ. 152.

28. Αντίθετα ο Καστρήσιος, ΔικΠροσΕτ (2017), 265.81, ο οποίος υποστηρίζει ότι αποτελούν υποχρεώσεις της κληρονομίας.

29. Καστρήσιος, ό.π., 265.81 · Συμεωνίδου, Διπλ. εργ., σ. 43.

ναι αντίστοιχες. Στην μεν πρώτη δεν έχει γίνει αποδοχή και ο κληρονόμος είναι άγνωστος κατά κανόνα, οι δε εκτελεστές της διαθήκης και εκκαθαριστές είναι διοικητές ξένης (: του κληρονόμου) περιουσίας, ασκούν ιδιωτικό λειτουργήμα προς σκοπό ικανοποίησης των δανειστών της κληρονομίας ή κατ' εντολή του διαθέτη. Στην περίπτωση που εξετάζεται (περίοδος 30 ημερών του άρθρου 265 του ν. 4071/2012), ο κληρονόμος διοικεί τη δική του περιουσία, είναι δε πολύ αμφίβολο, αν μπορεί ή να γίνει δήλωση αποδοχής με το ευεργέτημα, μετά την αποδοχή ή και αν ισχύει η ήδη τυχόν γενομένη για την εταιρική μερίδα. Ο κληρονόμος έχει αποδεχθεί ήδη την κληρονομία και έχει ένα διάστημα 30 ημερών να προβεί στην δήλωση του άρθρου 265. Η εταιρική μερίδα, ως περιουσιακό αγαθό έχει ενταχθεί στην περιουσία του· αν είναι ένας από τους πλείονες κληρονόμους, οι λοιποί κληρονόμοι που, είτε αποποιήθηκαν είτε αποδέχθηκαν την κληρονομία, δεν έχουν πιά καμία σχέση με την εταιρική μερίδα του κληρονόμου που υπεισέρχεται στην εταιρία.

Τα χρέη που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία ο κληρονόμος του εταιρίου έχει το δικαίωμα να προβεί στη δήλωση, δεν βαρύνουν την κληρονομία. Προδήλως, δεν περιλαμβάνονται στην πλασματική κληρονομία (1831 ΑΚ), για την ανεύρεση της οποίας γίνεται αφαίρεση των χρεών. Είναι όμως κληρονομιαία τα χρέη που είχε ο κληρονομούμενος κατά τον χρόνο του θανάτου του³⁰. Μετά εξάλλου από την αποδοχή, εφόσον λύεται η κοινωνία των συγκληρονόμων, ούτε «δαπάνες» διοίκησης του κοινού (εν προκειμένω της εταιρικής μερίδας) μπορούν να θεωρηθούν, για τις οποίες θα μπορούσαν να βαρύνονται οι κληρονόμοι³¹. Δεν αποκλείεται, πάντως, μετά την αποδοχή, η εταιρική μερίδα να παραμένει κοινή (αν όλοι οι κληρονόμοι εγκαθίστανται σ' αυτήν και όλοι αποδεχθούν) ή να καθίστανται κοινή μόνον μεταξύ μερικών από τους κληρονόμους κλπ. Και πάλι τότε, μπορεί να υπάρχει κοινό χρέος, κατά τις διατάξεις 785 επ. ΑΚ, όχι όμως κληρονομικό.

Για το χρονικό διάστημα μεταξύ της αποδο-

χής της κληρονομίας και της λήξεως της προθεσμίας του άρθρου 265 ή της λήξεως της διαδικασίας δήλωσης πρό της παρόδου αυτής, (ιονεί προθεσμία διασκέψεως) δύο ενδεχόμενα είναι υποστηρίξιμα, εν σχέσει προς την θέση του κληρονόμου στην εταιρία:

Α) Ο κληρονόμος του ομόρρυθμου εταιρίου υπεισέρχεται πάντα ως ομόρρυθμος εταίρος για το χρονικό διάστημα της προθεσμίας διασκέψεως, όπως ήταν και ο αποθανών εταίρος – άρα η πλειοψηφία κ.λπ. υπολογίζεται και με τη δική του συμμετοχή, τα χρέη που δημιουργούνται τον βαρύνουν κ.λπ., ανεξάρτητα από το εάν εν τέλει εξέλθει της εταιρίας ή, κατόπιν αποδοχής της δήλωσής του, μετάσχει ως ετερόρρυθμος. Το σύστημα αυτό παρέχει το πλεονέκτημα της απλότητας, παρίσταται δε ως ενιαία η λύση και αν ο κληρονόμος εν τέλει δεν κάνει τη δήλωση του άρθρου 265 του ν. 4072, οπότε υπεισέρχεται ως ομόρρυθμος. Επίσης, είναι απόλυτα συνεπές προς την αυτοδίκαιη υπεισέλευση του κληρονόμου στην κληρονομία, κατά τις διατάξεις του κληρονομικού δικαίου.

Ζήτημα γεννάται από την ανάμειξη του κληρονόμου στην εταιρία για το μικρό αυτό χρονικό διάστημα, αν αυτός εν τέλει εξέλθει της εταιρίας, συνεπεία της δηλώσεως.

Με τη λήξη της διαδικασίας που ανοίγει με την δήλωση ή την άπρακτη παρέλευση της προθεσμίας διασκέψεως του άρθρου 265, οριστικοποιείται η θέση του κληρονόμου, η ευθύνη του και ο αριθμός των εταιρών.

Έτσι, για το ενδιάμεσο διάστημα του μηνός φαίνεται λογικό, ο έχων το δικαίωμα υπεισέλευσης στην εταιρία να ευθύνεται ο ίδιος με την περιουσία του (αφού έχει αποδεχθεί την κληρονομία) για τα χρέη που «βαρύνουν» την εταιρική μερίδα που κληρονόμησε. Τρεις είναι οι δυνατότητες που ανοίγονται μετά την πάροδο του μηνός το αργότερο. Ο κληρονόμος μπορεί:

- α) Να μείνει ως ομόρρυθμος εταίρος.
- β) Να μείνει ως ετερόρρυθμος εταίρος.
- γ) Να εξέλθει της εταιρίας, οπότε θα εισπράξει την αξία της μερίδας του.

Αν υποθέσουμε ότι η σχετική δήλωση στις περιπτώσεις β) και γ) ισχύει *ex nunc*, και στις δύο αυτές περιπτώσεις για τα χρέη του μηνός θα ευθύνεται ο ίδιος με την περιουσία του ατομικώς.

30. Γεωργιάδης, ΚληρΔ² § 34.26.

31. Βλ. για τις δαπάνες, Γεωργιάδη, ΚληρΔ² § 48.42.

Η ευθύνη του αυτή είναι και ένα κίνητρο για να δηλώσει, ιδίως στις περιπτώσεις β) και γ), αμέσως την πρόθεσή του χωρίς να εξαντλήσει το διάστημα των 30 ημερών.

Σε ακραίες περιπτώσεις η μεταγενέστερη της ενεργού συμμετοχής του ως ομόρρυθμου δήλωση, ότι επιθυμεί να μείνει ως ετερόρρυθμος ή να εξέλθει, μπορεί να ελεγχθεί ως καταχρηστική (*venire contra factum proprium* π.χ. κατά το διάστημα των 30 ημερών διαπραγμάτευση με τη συμμετοχή του, ενός μακροχρόνιου μεγάλου δανείου υπέρ της ΟΕ, δήλωση ότι επιθυμεί να μείνει ετερόρρυθμος ή έξοδος, υστέρα υπογραφή του δανείου από ΟΕ.).

Β) Ωστόσο, ο σκοπός της διάταξης 265 ν. 4072/2012 ήταν να ευνοήσει τον κληρονόμο του εταίρου παρέχοντάς του τη δυνατότητα να μείνει ως ετερόρρυθμος ή εν τέλει να αποχωρήσει, δίνοντας δηλαδή τη δυνατότητα μιάς «μερικής αποποίησης» της κληρονομίας σε ειδικό αντικείμενο αυτής, κατά το πρότυπο της κληρονομικής διαδοχής. Η «συμπλήρωση» της λειτουργίας της αποδοχής - αποποίησης της κληρονομίας είναι φανερή³². Ο σκοπός αυτός δεν εξυπηρετείται, αν ο κληρονόμος υπεισέρχεται μετά την αποδοχή, πάντα ως ομόρρυθμος· αντίθετα, ο σκοπός εξυπηρετείται με έναν μηχανισμό ανάλογο προς αυτόν της κληρονομικής διαδοχής. Θα ήταν δηλαδή νοητό, η δήλωση του κληρονόμου του εταίρου, ότι επιθυμεί να μείνει ως ετερόρρυθμος (ή να εξέλθει, αν αυτό δεν γίνει δεκτό), να του εξασφαλίζει ότι δεν θα ευθύνεται ως ομόρρυθμος για το διάστημα μεταξύ της αποδοχής της κληρονομίας και της συντέλεσης της τελικής πράξεως με την οποία προσδιορίζεται οριστικά η σύνθεση της εταιρίας μετά τον θάνατο του εταίρου. Και τούτο θα μπορούσε να επιτευχθεί με τον μηχανισμό της αναδρομικής ισχύος των δηλώσεων του άρθρου 265 του ν. 4072/2012.

Αν υποθέσουμε ότι η προθεσμία του ενός μηνός μαζί με τη δυνατότητα της δηλώσεως συνθέτει, κατά την βούληση του νομοθέτη, ένα είδος μερικής αποδοχής (ή αποποίησησεως), είναι συνεπές να δεχθούμε ότι η δήλωση του κληρονόμου για τη θέση του στην εταιρία ενεργεί *ex tunc*,

ανατρέχοντας (όπως συμβαίνει με την αποδοχή που συνεπάγεται την επαγωγή κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομούμενου - 1711 ΑΚ) στην αφετηρία της προθεσμίας, που είναι το χρονικό σημείο (όχι του θανάτου του κληρονομούμενου, αλλά) της αποδοχής της κληρονομίας εκ μέρους του κληρονόμου. Αν γίνει δεκτή η δυνατότητα αυτή, αν ο κληρονόμος επιλέξει:

α) να μην κάνει καμία δήλωση εντός του μηνός, καθίσταται ομόρρυθμος εταίρος ευθυνόμενος από της εισόδου του (κατά τον χρόνο της αποδοχής) αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με τους λοιπούς εταίρους και την εταιρία. Αν επιλέξει:

β) να κάνει δήλωση ότι επιθυμεί να μείνει ως ετερόρρυθμος εταίρος και αυτή γίνει δεκτή, η δήλωση θα ενεργεί αναδρομικά, ανατρέχοντας στον χρόνο της αποδοχής της κληρονομίας, από τον οποίο και θα έχει την ευθύνη του ετερόρρυθμου. Αν δε επιλέξει:

γ) να εξέλθει της εταιρίας ή η δήλωση περί επιλογής της θέσεως ως ετερορρυθμού απορριφθεί κλπ., θα θεωρείται ότι ουδέποτε εισήλθε στην εταιρία και άρα δεν θα έχει καμία ευθύνη για το ενδιάμεσο διάστημα. (Δεν αποκλείεται, βεβαίως, λογιστικά τα χρέη της περιόδου από την αποδοχή της κληρονομίας μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας της δηλώσεως του άρθρου 265, να επηρεάζουν την αξία της μερίδας του, την οποία θα λάβει εξερχόμενος).

Έστω ο εταίρος ομόρρυθμης εταιρίας Ε αποβιώνει 1.2.2016. Ο κληρονόμος Κ αποδέχεται την κληρονομία 1.3.2016 και προβαίνει στην δήλωση ότι επιθυμεί να εισέλθει ως ετερόρρυθμος, την 30.3.2016, οι δε λοιποί εταίροι αποδέχονται τη δήλωση του κληρονόμου και ο κληρονόμος συνεχίζει έτσι στην εταιρία. Ή ο κληρονόμος εξέρχεται της εταιρίας, συνεπεία της απόρριψης της δήλωσής του να υπεισέλθει ως ετερόρρυθμος. Είναι σκόπιμο, για το διάστημα 1.3 έως 30.3.2016 να εισέλθει και να ευθύνεται ως ομόρρυθμος, τη στιγμή μάλιστα που αυτός προβαίνει στην δήλωση του αρ. 265 ν. 4072 ακριβώς γιατί δεν θέλει να ευθύνεται ως ομόρρυθμος και ο νόμος του παρέχει αυτή τη δυνατότητα; Σκοπός ακριβώς της διάταξης αυτής είναι να απαλλάξει τον κληρονόμο από το δι-

32. Βλ. και Καστήρησιο, ΚληρΔΕτ. 195.

λημμα ή να μπει στην εταιρία ως ομόρρυθμος ή να αποποιηθεί την κληρονομία συνολικά³³. Αντίθετα, βεβαίως, αν μείνει ως ομόρρυθμος, θα ευθύνεται με την ευθύνη του ομόρρυθμου από τον χρόνο θανάτου του κληρονομούμενου. Νομίζω ότι ο σκοπός της διάταξης θα εξυπηρετείτο καλύτερα αν, μετά την οριστικοποίηση της σύνθεσης της εταιρίας συνεπεία των δηλώσεων του κληρονόμου του εταίρου και των λοιπών εταιρών, η σύνθεση αυτή ίσχυε αναδρομικά από τον χρόνο της αποδοχής της κληρονομίας από τον κληρονόμο του εταίρου.

Με την ερμηνεία πάντως αυτή, που γίνεται στο πλαίσιο του άρθρου 265 και αναφέρεται στην έναρξη του χρόνου ισχύος της δηλώσεως, δεν συμβιβάζεται το ευεργέτημα της απογραφής (ούτε εκ νέου, εφόσον έχει παρέλθει η προθεσμία αποποιήσεως, ούτε κατά επιμήκυνση του τυχόν ήδη ασκηθέντος).

Μία κατ' αποτέλεσμα αναδρομική ενέργεια της δηλώσεως³⁴ γίνεται δεκτή. Έτσι κι αλλιώς, μετά τον θάνατο του εταίρου η συμμετοχή του κληρονόμου του στην εταιρία, βρίσκεται εξ αιτίας των ορισμών του κληρονομικού δικαίου, *in pendenti*, μέχρι να γίνει η αποδοχή της κληρονομίας. Ανάλογο καθεστώς μπορεί κατά τη γνώμη μου να εξακολουθήσει μέχρι την πάροδο των 30 ημερών από την αποδοχή της κληρονομίας για το θέμα της δηλώσεως συμμετοχής του κληρονόμου στην εταιρία.

Έτσι, στο πιο πάνω παράδειγμα, υπάρχει εκκρεμότητα αναδρομικής ισχύος: 1) από 1.2.2016 (θάνατος εταίρου) μέχρι 1.3.2016 (αποδοχή από τον κληρονόμο του) και 2) 1.3.2016 μέχρι 30.3.2016 (οπότε γίνεται ετερόρρυθμος ή εξέρχεται). Αν υποθέταμε ότι η δήλωση του άρθρου 265 είχε αναδρομική ισχύ, η δήλωση του κληρονόμου (ότι εισέρχεται ως ετερόρρυθμος ή ότι εξέρχεται) θα ανέτρεχε στην 1.3.2016, δηλαδή μετά τον θάνατο του εταίρου, η εταιρία με τον μηχανισμό

της αναδρομικής ισχύος των δηλώσεων του άρθρου 265, θα εθεωρείτο ότι έχει λάβει αυτομάτως *ex tunc* την τελική μορφή της.

Με δεδομένο ότι ο νόμος 4072 προϋποθέτει ότι έχει λήξει τοπικά το θέμα της κληρονομίας (εφόσον προϋποθέτει αποδοχή), καθώς και ότι δεν γίνεται στον νόμο καμία νύξη για τον χρόνο ισχύος των δηλώσεων του άρθρου 265, άρα αυτές ισχύουν κατ' αρχήν *ex nunc*, μόνον ερμηνευτικά μπορεί να υποστηριχθεί μία τέτοια εκδοχή, η οποία όμως νομίζω ότι είναι σύμφωνη με τον σκοπό της ρύθμισης.

V.- Ανήλικος κληρονόμος

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει, όταν ο εισερχόμενος κληρονόμος είναι ανήλικος³⁵.

Ερωτάται λοιπόν ειδικότερα:

1.- Ποιος προβαίνει στην δήλωση του άρθρου 265 του ν. 4072/2012.

2.- Υπό ποιες διατυπώσεις.

3.- Μέσα σε ποια προθεσμία.

1.- Νομιμοποιούμενος στην δήλωση

α) Ανήλικος που τελεί υπό γονική μέριμνα.

35. Εφόσον η θέση εταίρου προσωπικής εταιρίας σε δικαστική συμπάρσταση επιφέρει την έξοδο του εταίρου από την εταιρία (άρθρ. 260 ν. 4072/2012) · βλ. και Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες⁹ § 14.18 επ. · Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προσωπικών Εταιριών, 2019 § 15.9, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι, αν μεταξύ των κληρονόμων ή ο κληρονόμος έχει τεθεί σε δικαστική συμπάρσταση, δεν εισέρχεται στην εταιρία, παρά την ρήτρα 773 ΑΚ· Βλ. και Καστρήσιος, στο Μαρίνο - Τριανταφυλλάκη, 265.107· βλ. υπό το προϊσχύσαν δικαιο την ΑΚ 775, Γεωργακόπουλο, Δίκαιο των εταιριών, τ. 1ος προσωπικά εταιρείαι, 1965, σ. 344· Γενικά για το θέμα της εξόδου του συμπαραστατούμενου από την εταιρεία, βλ. Μπαμπέτα, στο ΔικΠροσΕτ (2017) 260. 16 επ. Ειδικά για τον ανήλικο - είχε προταθεί η μετατροπή της Ο.Ε. σε ΕΕ, στην οποία ο ανήλικος υπεισήρχετο ως ετερόρρυθμος εταίρος, παρέμενε ετερόρρυθμος κατά την διάρκεια της ανηλικότητας και μετά την ενηλικίωση η εταιρία μετατράπηκε σε ομόρρυθμη με ομόρρυθμο τον ανήλικο ήδη κληρονόμο, Κιάντου - Παμπούκη, σε Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης και Τομέας Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου ΑΠΘ επιστ. εκδ. 7 και 8.12.1992 σ. 28 με παραπομπή σε Μιχελάκη, ΑΙΔ 1936. 214 (σημ. 50).

33. Καστρήσιος, ΔικΠροσΕτ (2017), 265.53.

34. Ο Καστρήσιος, ΔικΠροσΕτ (2017). (265.84 και ΚληρΔΕτ 195. 200)· δέχεται στην περίπτωση της δήλωσης που γίνει δεκτή, ευθύνη του εισερχομένου ως ετερόρρυθμου για τα χρέη του μεσοδιαστήματος και στην περίπτωση εξόδου καμία ευθύνη (265.89). Βλ. επίσης Παναγιώτου, ΔΕΕ 2011. 287 προ του ν. του 2012, με τον μηχανισμό της αιρέσεως.

Στη δήλωση θα προβούν οι νόμιμοι αντιπρόσωποι του (γονείς ή γονέας), όπως αυτοί προσδιορίζονται με τις εξουσίες τους από τις διατάξεις του οικογενειακού δικαίου (1510 § 1: διοίκηση περιουσίας και αντίστοιχη αντιπροσωπευτική εξουσία). Αυτοί προβαίνουν τόσο στην δήλωση ότι ο ανήλικος επιθυμεί να υπεισέλθει ως ετερόρρυθμος εταίρος όσο και στη δήλωση ότι, σε περίπτωση που οι επιζώντες απορρίψουν τη δήλωση, εξέρχεται της εταιρίας.

Στο ερώτημα, αν ο ανήλικος, που έχει συμπληρώσει το 10^ο έτος της ηλικίας του κ.λπ. (134 επ.) μπορεί να προβεί αυτοπροσώπως στις ανωτέρω δηλώσεις, η απάντηση είναι πρόδηλα αρνητική.

Αν συντρέχει η περίπτωση της ΑΚ 1521 – δηλαδή αν αυτός που προσπύρισε δυνάμει διατάξεως τελευταίας βουλήσεως κληρονομία ή έκανε δωρεά στον ανήλικο έθεσε τον όρο το μεταβιβαζόμενο να διοικείται από άλλο – πλην των νομίμων αντιπροσώπων – πρόσωπο, η διοίκηση της περιουσίας εξαιρείται από την αρμοδιότητα των γονέων και ανήκει στον οριζόμενο ειδικό διαχειριστή. Επομένως αυτός είναι που θα δικαιούται να αντιπροσωπεύσει τον ανήλικο στην δήλωση μεταβολής της ιδιότητας και εξόδου από την εταιρία, π.χ. ο παππούς Π αφήνει λόγω κληρονομιάς στον εγγονό του την μερίδα του σε Ο.Ε. (στο καταστατικό της οποίας υπάρχει η ρήτρα 773 ΑΚ), υπό τον όρο ότι αυτήν, κατά την διάρκεια της ανηλικότητας του Ε, θα διαχειρίζεται μόνον ο γιός του Γ (και πατέρας του ανήλικου) κατ' αποκλεισμό της μητέρας Μ ή ο Σ, συνεργάτης του (κατ' αποκλεισμό των γονέων). Οι ρήτρες αυτές (όροι) είναι έγκυροι³⁶.

Κατά τη γνώμη μου, στην περίπτωση αυτή, τη δήλωση του άρθρου 265 κάνει ο ειδικός αυτός διαχειριστής κατ' αποκλεισμό μεν του άλλου γονέα ή των γονέων, αλλά με τις δεσμεύσεις που υπάρχουν για τους νόμιμους αντιπροσώπους³⁷.

β) Ανάλογα ισχύουν για τον ανήλικο που τελεί υπό επιτροπεία (1616 ΑΚ). Υπό το προ του ΑΚ ισχύσαν δίκαιο, υπήρξε αμφισβήτηση, αν ο

επίτροπος ανήλικου μπορούσε να αρχίσει ή να συνεχίσει εκ χαριστικής αιτίας τη λειτουργία ομόρρυθμης εταιρίας³⁸.

Σημειωτέον ότι, αμφισβητείται το θέμα, αν ο ανήλικος αποκτά την ιδιότητα του εμπόρου³⁹ με την έννοια ότι δεν επέρχονται στο πρόσωπό του οι συνέπειες της εμπορικής ιδιότητας (πτώχευση, υποχρέωση τήρησης εμπορικών βιβλίων κ.λπ.), ωστόσο έχει όλες τις υποχρεώσεις του εταίρου, αν δε υπεισέρχεται ως κληρονόμος ομόρρυθμου εταίρου, καθίσταται και ο ίδιος ομόρρυθμος (άλλο το ζήτημα της ευθύνης του για την κληρονομιαία περιουσία με το ευεργέτημα της απογραφής)⁴⁰.

γ) Σε περίπτωση κατά την οποία έχει οριστεί εκτελεστής διαθήκης, ο δε κληρονόμος είναι ανήλικος, νομίζω ότι την διοίκηση της περιουσίας (και αυτής που αποτελεί κληρονομία για την οποία έχει οριστεί εκτελεστής) έχει ο νόμιμος αντιπρόσωπος του ανήλικου. Αν δηλαδή «συντρέχει» εκτελεστής διαθήκης και νόμιμος αντιπρόσωπος (που κατά νόμο αντικαθιστά την ελλείπουσα δικαιοπρακτική ικανότητα του δικαιούχου), το τεκμήριο για την διοίκηση είναι στον νόμιμο αντιπρόσωπο, ο οποίος εκ του νόμου και προς διασφάλιση των συμφερόντων του ανήλικου κ.λπ. έχει περιορισμούς στην διοίκηση, τους οποίους δεν έχει ο εκτελεστής διαθήκης, πολλώ μάλλον αν ο τελευταίος έχει απαλλαγεί με την διαθήκη (2022 ΑΚ) από τις διατυπώσεις της ΑΚ 2020.

2.- Υπό ποιες διατυπώσεις

Οι γονείς του ανήλικου μπορούν να προβούν (από κοινού εφόσον υπάρχει κοινή άσκηση της γονικής μέριμνας 1510 ή αναλόγως 1514 ΑΚ) στη δήλωση ότι ο ανήλικος θα υπεισέλθει ως ετερόρρυθμος. Σε κάθε περίπτωση, δεν αποτελεί η δήλωση αυτή «τρέχουσα» «καθημερινή» πράξη, αλλά μία σοβαρή οικονομικής φύσεως

36. Κατά μία άποψη εφόσον δεν θίγουν τη νόμιμη μοίρα, βλ. Λαδογιάννη στον Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 1521.5, στο παράδειγμα δεν τίθεται θέμα ν.μ.

37. Λαδογιάννης, ΣΕΑΚ, 1521.7.

38. βλ. Κιάντου - Παμπούκη Α., σε Δικηγ. Σουλ. Θεσσαλονίκης και Τομέας Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου ΑΠΘ επιστημ. εκδήλωση 7 & 8.12.1992, Π 1, σ. 18.

39. Περάκης - Ρόκας, §§ 40, 41, 42. Βλ. για το προϊσχύσαν ήδη τον Μπαλή, ΝΔ 1955. 6 επ. και Ρόκα Ν., Δίκαιο των Εταιριών⁹ § 14.13.

40. Βλ. Καστριήσιο, ΚληρΔΕτ 214-221, 222 εκτενώς.

ενέργεια⁴¹, την οποία ελάχιστοι – ακόμη και ενήλικες – καλούνται να επιχειρήσουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Αναμφίβολα τέτοια είναι, περισσότερο, η δήλωση εξόδου από την εταιρία, αν οι επιζώντες εταίροι αρνηθούν την είσοδο του ανηλικού ως ετερορρυθμίου.

Πρόκειται, κατά τη γνώμη μου, για εκποίηση περιουσίας και δη εμπορικής επιχείρησης, η οποία κατά ΑΚ 1526, 1624.1 και 1624.6, χρειάζεται δικαστική άδεια. Επομένως, δεν είναι ορθή η άποψη ότι η δήλωση γίνεται από τον αντιπρόσωπο ανηλικού χωρίς την τήρηση διατυπώσεων⁴². Παρ' όλο που η λύση αυτή (τήρηση διατυπώσεων) έρχεται σε αντίθεση με την ταχύτητα που πρέπει να διέπει τις σχέσεις στο εμπορικό δίκαιο, νομίζω ότι υπερτερούν οι διατάξεις που σκοπούν την προστασία του ανηλικού. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση του ανηλικού που τελεί υπό επιτροπεία (διατυπώσεις 1624.1 και 1624.6 και 1625.1 ΑΚ) – χρειάζεται δηλαδή γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου και άδεια του δικαστηρίου⁴³.

3.- Προθεσμία

α) Η προθεσμία των 30 ημερών, μέσα στην οποία πρέπει να γίνει η δήλωση, αρχίζει κατά 265 § 2 εδ. β' v. 4071/2012 από τον ορισμό του νομίμου αντιπροσώπου. Άρα, αν ο κληρονόμος που πρόκειται να υπεισέλθει είναι ανήλικος υπό γονική μέριμνα ή επιτροπεία, η προθεσμία αρχίζει από την αποδοχή, εφόσον αυτός έχει ήδη νόμιμο αντιπρόσωπο.

β) Πολύ ειδικό είναι το πρόβλημα που ανακύπτει με την προθεσμία που έχει ο ανήλικος να αποδεχθεί την κληρονομία, με δεδομένο ότι η αποδοχή της κληρονομίας αποτελεί και προϋπόθεση της δήλωσης και αφετηρία της προθεσμίας, μέσα στην οποία πρέπει να γίνει η δήλωση κατά το άρθρο 265 v. 4072/2012. Συγκεκρι-

μένα: Με το άρθρο 35 του v. 4786/2021 προβλέφθηκε ότι: «Κατά την αληθή έννοια του άρθρου 1912 του Αστικού Κώδικα (...) ο κληρονόμος που ενηλικιώνεται, δικαιούται εντός της ετήσιας προθεσμίας του άρθρου 1912 να αποποιηθεί την κληρονομία». Με την ρύθμιση αυτήν επέρχεται πολύ ουσιαστική αλλαγή στα μέχρι τώρα και γενικά ισχύοντα για την αποδοχή της κληρονομίας που επάγεται στον ανήλικο. Η ρητή αποδοχή της κληρονομίας, καθώς και η σιωπηρή αποδοχή (με την ανάμειξη στην κληρονομία) δεν επηρεάζονται.

Αλλάζει όμως ουσιαστικά η (και συνηθέστατη στην πράξη) πλασματική αποδοχή της κληρονομίας, δηλ. αυτή που συνάγεται κατά πλάσμα από την άπρακτη πάροδο της προθεσμίας αποποίησης. Έτσι, αν δεν γίνει αποποίηση της κληρονομίας εντός 4 μηνών από του θανάτου, η κληρονομία θεωρείται ότι έχει γίνει αποδεκτή από τον κληρονόμο. Με την πιο πάνω διάταξη άρθρ. 35 του v. 4786/2021 η προθεσμία αυτή για τον ανήλικο αφενός επιμηκύνεται (ετήσια, αντί 4μηνου) και αφετέρου και κυρίως αλλάζει αφετηρία (ο χρόνος μετράει από την ενηλικίωση του ανηλικού κληρονόμου και όχι από τον θάνατο του κληρονομούμενου).

Η διάταξη έχει επικριθεί τόσο για την ουσία της ρύθμισης, όσο και για την «βάπτιση» της ως ερμηνευτικής της ΑΚ 1912, που είναι άσχετη διάταξη, απολύτως σαφής μη χρήζουσα ερμηνείας⁴⁴.

Με δεδομένο ότι δεν πρόκειται για την ίδια την προθεσμία της δηλώσεως του άρθρου 265, αλλά για την αφετηρία της, η ειδικότητα της διατάξεως 265 δεν μπορεί να προταθεί έναντι της ειδικής (και νεώτερης) διατάξεως του άρθρου 37 του v. 2021, που ρυθμίζει ειδικά την αποποίηση ανηλικών.

Η προθεσμία για αποδοχή της κληρονομίας δεν ρυθμίζεται ειδικά στον v. 4071/2012, αλλά αυτή εκλαμβάνεται ως ισχύει στο κληρονομικό δίκαιο. Η ισχύς έτσι της διατάξεως του άρθρ. 35

41. Άλλως ο Καστήσιος, ΔικΠροσΕτ (2017), 265. 56, 63.

42. Καστήσιος, ό.π., 265. 63 ΚληρΔΕτ 144, 227· Συμεωνίδου, διπλ. εργ., σ. 38, 49.

43. Βλ. για την παράλειψη δηλώσεως του άρθρου 265 και τις τυχόν απαιτούμενες διατυπώσεις τον Καστήσιο, ΚληρΔΕτ. 228. Βλ. και την ΜΠρΘ 12038/1993, ΕΕμπΔ 1994. 240.

44. Παπαδοπούλου - Κλαμαρή, τ.τ. Καρύμπαλη και ΝοB 2021. 1405· Μαργαρίτης, ΕφΑΔΠολΔ 2021. 403 επ.· Κικιδόπουλος, ΕφΑΔΠολ 2021. 411 επ.· Τσολακίδης, τ.τ. Καρύμπαλη, και ΧρίδΔ 2021. 725 επ.· ΠρΛαμ 17/2021 ΤΝΠ Qualex = ΕφΑΔΠολΔ 2021. 1343 επ.

ν. 4876/2021 είναι αναμφίβολη.

Αν γενικά η ρύθμιση του άρθρου 35 ν. 4786/2021 είναι ατυχής, η εφαρμογή της στο εμπορικό δίκαιο στην περίπτωση της συνέχισης της εταιρίας με τους κληρονόμους του αποθανόντος εταίρου, αν αυτός είναι ανήλικος ή μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται ανήλικος, μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες⁴⁵.

Στο δυναμικό εμπορικό δίκαιο, που έχει ανάγκη την ταχύτητα και την σταθερότητα, η ισχύς και η εφαρμογή της διάταξης έχει ως αποτέλεσμα να χρονίζονται οι αβεβαιότητες σχετικά με τη σύνθεση της εταιρίας (την ιδιότητα και τον αριθμό των εταίρων). Σε ακραίες περιπτώσεις, ο ανήλικος που πρόκειται να υπεισέλθει δυνάμει της ρήτρας 773 ΑΚ μπορεί να έχει προθεσμία 19 ετών παρά 1 ημέρα, αν γεννήθηκε την ημέρα του θανάτου του εταίρου που κληρονομεί. Και τούτο μόνον για την αποδοχή. Ακο-

λουθεί η προθεσμία των 30 ημερών του άρθρου 265 ν. 4072/2012. Η μακρά αυτή προθεσμία είναι και σε βάρος του ίδιου του ανηλίκου, ο οποίος κληρονομώντας μια εταιρική μερίδα, μπορεί να επιβαρύνει την περιουσία του με βάρη εξαιτίας της ιδιότητας του ομόρρυθμου εταίρου και μάλιστα σε χρονικό σημείο στο οποίο δεν είναι βέβαιο ότι έχει πλέον (αφού είναι ενήλικος) εκ του νόμου την περιορισμένη ευθύνη του εξ απογραφής κληρονόμου.

Ο ορισμός κηδεμόνα σχολάζουσας κληρονομίας για το διάστημα κατά το οποίο τρέχει η προθεσμία αποδοχής, θα δυσχεράνει τη λειτουργία της εταιρίας. Μόνη λύση είναι να «πεισθεί» ο νόμιμος αντιπρόσωπος του ανηλίκου να προβεί σε ρητή αποδοχή ή αποποίηση. Επίσης, είναι σκόπιμο να ερευνάται με προσοχή, μήπως έχει επέλθει σιωπηρή αποδοχή, δηλαδή ανάμειξη του (αντιπροσώπου του) ανηλίκου στην κληρονομία, η οποία συνεπάγεται την αποδοχή⁴⁶.

45. Για μακρόχρονη εκκρεμότητα σχετικά με τη συμμετοχή του ανηλίκου στην εταιρία, με άλλη νομική βάση, βλ. Καστρήσιο, ΚληρΔΕτ 228 επ.

46. Σπυριδάκης, ΚληρΔ 2002. 154.

Η αρχή της δίκαιης δίκης υπό το πρίσμα της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου¹

Ευαγγελίας-Ελισάβετ Κουλουμπίνη
Αντιπρόεδρου του Ελεγκτικού Συνεδρίου - ΔΝ

Εισαγωγή

1. Το θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών για δίκαιη δίκη προσδίδει στην λειτουργία της Δικαιοσύνης ουσιαστικό νόημα. Η αρχή αυτή προϋποθέτει ότι οι εγγυήσεις θεσμικής και δικονομικής οργάνωσης μίας δίκης είναι τέτοιες που θα εξασφαλίσουν την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Η δικαστηριακή αλήθεια διαφέρει συχνά από την ουσιαστική αλήθεια, πρωταρχικό δε καθήκον του δικαστή είναι να επιδιώξει με την ορθή και εναρμονισμένη εφαρμογή των δικονομικών κανόνων του εθνικού δικαίου, καθώς και των κανόνων εν γένει του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου, να μειώσει την απόσταση ανάμεσά τους, ώστε αυτές κατά το δυνατόν να συμπέσουν, αν όχι να ταυτιστούν. Οι δικαστές έχουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο με την ερμηνεία και εφαρμογή των δικονομικών κανόνων να επιδιώξουν τη διασφάλιση της πλήρους κατοχύρωσης της αρχής αυτής αλλά και τη διεύρυνση του πεδίου της εφαρμογής της, εφόσον αυτό οδηγεί στην πληρέστερη προστασία των ατόμων/διαδικιών που εμπíπτουν στη δικαιοδοσία τους.

2. Από τις διατάξεις των άρθρων 20 § 1, 94, 95 και 98 του Συντάγματος, καθώς και αυτές του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ προκύπτει με σαφήνεια η υποχρέωση του νομοθέτη να εξασφαλίσει τη δυνατότητα πλήρους και αποτελεσματικής δικαστικής παροχής έννομης προστασίας έναντι των εκτελεστικών πράξεων των διοικητικών αρχών. Η δίκαιη δίκη διακηρύσσεται ως πάγιος ερμηνευτικός κανόνας στη νέα δικονομία του Ελεγκτικού Συνεδρίου² για όλα τα ζητήματα

που ανακύπτουν από την εφαρμογή των δικονομικών κανόνων ενώπιόν του, μέσω των οποίων πραγματώνεται το συνταγματικό δικαίωμα για την παροχή δικαστικής προστασίας. Το Ελεγκτικό Συνέδριο, ενόψει της συγκεκριμένης νέας ρύθμισης του άρθρου 15 του ν. 4700/2020 και υπό το φως του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ οφείλει «να αντιμετωπίζει με βάση τις αρχές της δίκαιης δίκης τα ερμηνευτικά ζητήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή των δικονομικών κανόνων, έτσι ώστε, λαμβάνοντας κάθε φορά υπόψη τη σοβαρότητα του διακυβεύματος της υπόθεσης να αποφαινεται σε πνεύμα δίκαιης ισορροπίας». Η διάταξη αυτή συνιστά την κορωνίδα της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ώστε να αποφεύγεται η υπερβολική τυπολατρική προσέγγιση των δικονομικών κανόνων η οποία θα οδηγούσε σε παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στο δικαστήριο, όταν κωλύεται η εξέταση της ουσίας του ένδικου βοηθήματος ή μέσου που έχει ασκηθεί ενώπιόν του για τυπικές ελλείψεις που θα μπορούσαν να θεραπευθούν.

Στην κρίση για το απαράδεκτο του ενδίκου μέσου ή βοηθήματος πρέπει να σταθμιστεί αφενός η ιδιαιτερότητα της δημοσιονομικής δίκης, όπου προβλέπεται ένας βαθμός ουσιαστικής κρίσης με δυνατότητα άσκησης μόνο του ενδίκου μέσου της αίτησης αναιρέσης, αφετέρου η επίρριψη ενός δυσανάλογου βάρους στο διάδικο στην περίπτωση της μη εξέτασης της υπόθεσης του στην ουσία της, ενόψει και της φύσης των κρινόμενων ενώπιον του Δικαστηρίου υποθέσεων με συνταξιοδοτικό, δημοσιονομικό και εν γένει οικονομικό χαρακτήρα.

Στο 2^ο Κεφάλαιο του ν. 4700/2020 περιλαμβάνονται οι βασικές δικονομικές αρχές που ενσωματώνουν τις διαδικαστικές εγγυήσεις για την πραγμάτωση του δικαιώματος των διαδικιών σε μία δίκαιη δίκη, ήτοι οι αρχές της εκατέρωθεν ακρόασης, της αυτεπάγγελτης εξουσίας του Δικαστηρίου να μεριμνά για την πρόοδο

1. Το παρόν κείμενο αποτελεί την επεξεργασμένη εισήγηση της συγγραφέα στο 23ο Συνέδριο της Ένωσης Ποινικολόγων και Μαχόμενων Δικηγόρων που έλαβε χώρα στις 12.11.2022.

2. Ν. 4700/2020 άρθρο 15.

της δίκης, η αρχή του αυτεπάγγελτου ελέγχου των διαδικαστικών προϋποθέσεων της δίκης, η αρχή του δημόσιου χαρακτήρα της δίκης, σύμφωνα με την οποία το Ελεγκτικό Συνέδριο εξετάζει και κρίνει τις υποθέσεις ακόμα και όταν απουσιάζουν οι διάδικοι, χωρίς από την απουσία τους να συνάγεται ομολογία, η αρχή της υποχρεωτικής έγγραφης προδικασίας, η αρχή της δημοσιότητας των συνεδριάσεων και η μέριμνα για η προστασία των προσωπικών δεδομένων και τέλος την αρχή της μυστικότητας των συνεδριάσεων και την υποχρέωση τήρησης από τους συμμετέχοντες σε αυτές του καθήκοντος της εχεμύθειας.

Είναι άξια μνείας η κρίση του Ελεγκτικού Συνεδρίου σε αναιρετικό επίπεδο σύμφωνα με την οποία, με γνώμονα την απονομή πλήρους και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας εντός των ορίων της αναιρετικής δίκης, το Ελεγκτικό Συνέδριο, ως αναιρετικό δικαστήριο, δεν δεσμεύεται από τη σειρά των αναιρετικών λόγων όπως αυτοί εμφανίζονται στο αναιρετήριο αλλά δύναται να εξετάσει αυτούς με τη σειρά που, κατά την κρίση του, προσήκει με σκοπό να ικανοποιηθεί η αρχή της δίκαιης δίκης. Επίσης με βάση τον ίδιο γνώμονα το Ελεγκτικό Συνέδριο δικαιούται να ερμηνεύει τα δικόγραφα των διαδίκων, εφόσον δεν παραποιεί το περιεχόμενό τους, ώστε να αναδειχθεί το προδήλως εμπεριεχόμενο σε αυτά νόημα, έστω και εάν αυτό δεν αποτυπώθηκε γλωσσικά με την δέουσα σαφήνεια³. Η κρίση αυτή του Ελεγκτικού Συνεδρίου αφορά προφανώς ελλείψεις του δικογράφου που δύναται να θεραπευθούν με την δέουσα ερμηνεία από τους δικαστές, όχι όμως και ελλείψεις που το καθιστούν, λόγω αοριστίας, ανεπίδεκτο δικαστικής εκτίμησης⁴.

Η πραγμάτωση της αρχής της δίκαιης δίκης μέσω των ειδικότερων ρυθμίσεων της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου

1. Η νέα διάταξη του άρθρου 308 του ν. 4700/2020 περιλαμβάνει νέα ρύθμιση για την υπο-

χρέωση καταβολής του παραβόλου, τον τρόπο, τον χρόνο εκπλήρωσης της υποχρέωσης αυτής, καθώς και τις συνέπειες της μη καταβολής του. Με την νέα αυτή ρύθμιση εγκαταλείφθηκε η στενή ερμηνεία των προηγούμενων δικονομικών διατάξεων, η οποία συνιστούσε μία άκρως τυπολατρική ερμηνεία όσον αφορά τις συνέπειες της μη καταβολής ή της μη προσήκουσας καταβολής του παραβόλου, η οποία κατέληγε σε απόρριψη του ενδίκου μέσου ως απαραδέκτου λόγω της μη προσκόμισης, εντός πενθημέρου από τη συζήτηση, του αποδεικτικού της καταβολής του. Η ερμηνεία αυτή, με αποκλεισμό της αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 139 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (ΚΔιοικΔικ), δεν επέτρεπε τη δυνατότητα κάλυψης των τυπικών παραλείψεων και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης και περιόριζε υπέρμετρα το δικαίωμα πρόσβασης στο Δικαστήριο⁵. Με την νέα διάταξη ο διάδικος ενημερώνεται για την υποχρέωσή του μέχρι την πρώτη επί ακροατηρίω συζήτηση της υπόθεσής του, με σχετικό σημείωμα που του επιδίδεται μαζί με την κλήση προς συζήτηση, και εάν μέχρι αυτήν δεν προσκομισθεί, δύναται να ζητήσει από το Δικαστήριο πρόσθετη προθεσμία για την προσκόμισή του.

2. Η πραγμάτωση της αρχής της αμεροληψίας των μελών του Δικαστηρίου, ως ειδικότερη έκφανση της δίκαιης δίκης, επιτυγχάνεται με τις νέες διατάξεις των άρθρων 21 έως 26 του ν. 4700/2020, όπου ο νομοθέτης αντιδιαστέλλει απολύτως τους λόγους αποκλεισμού του δικαστή από τους λόγους εξαίρεσής του. Με τον τρόπο αυτό αποδίδονται αμφοτέρως οι διαστάσεις της δικαστικής αμεροληψίας, τόσο η υποκειμενική που ανάγεται στην ενδιάθετη βούληση του δικαστή που οφείλει να αντιμετωπίζει την κάθε υπόθεση ανεπηρέαστος από προκαταλήψεις και προσωπικές εμπάθειες ή συμπάθειες, όσο και την αντικειμενική υπό την έννοια της μη διαπίστωσης συνδρομής περιστάσεων τέτοιων που μπορεί να προκαλέσουν εύλογες αμφιβολίες για το αμερόληπτο της κρίσης του. Περαιτέρω, μετά από στάθμιση της ανάγκης να διαφυλάσσεται σε επαρκή βαθμό και η προσωπική ζωή του δι-

3. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 599/2021 σκ. 7, 1304/2022 σκ. 15, 1439/2022 σκ. 4, 1454/2022 σκ. 15.

4. Βλ. άρθρο 59 § 3 του ν. 4700/2020.

5. Βλ. μειοψηφία στην 3405/2015 απόφ. ΟΛΕΛΣυν.

καστή, η νέα δικονομία του ΕΛΣυν καθιερώνει την εν συμβουλίω εξέταση της συνδρομής του λόγου αποκλεισμού, απαλλαγής ή εξαιρέσης από ολιγομελή σχηματισμό, χωρίς, όπως είναι αυτονόητο, τη συμμετοχή του δικαστή στον οποίο αφορά ο λόγος που εγείρεται. Σημειωτέον ότι οι λόγοι εξαιρέσης των δικαστικών λειτουργών του Ελεγκτικού Συνεδρίου ευθυγραμμίζονται πλέον με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περί της αντικειμενικής ή υποκειμενικής αμεροληψίας του Δικαστή. Επίσης οι διατάξεις για τον αποκλεισμό και την εξαίρεση των δικαστικών λειτουργών εφαρμόζονται και για τους υπαλλήλους της γραμματείας. Τις δε σχετικές αποφάσεις λαμβάνει ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου.

3. i) Ρυθμίζεται το πρώτον το ζήτημα της δέσμευσης του ΕΛΣυν από τις αποφάσεις άλλων δικαστηρίων και αυτό διότι το προηγούμενο δικονομικό σύστημα⁶ δεν περιείχε ρύθμιση αντίστοιχη με εκείνη του άρθρου 5 του ΚΔιοικΔικ, η οποία αφορούσε τη δέσμευση των Διοικητικών Δικαστηρίων από αποφάσεις άλλων Δικαστηρίων, η οποία εφαρμοζόταν αναλογικά μέχρι το νέο νόμο στη δημοσιονομική δίκη, δυνάμει του άρθρου 123 του π.δ. 1225/1981, όπως αυτό ίσχυε μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 12 § 2 του ν. 3472/2006. Η διάταξη του άρθρου 5 του ν. 4700/2020 είναι πολύ προσεκτικά διατυπωμένη. Διακηρύσσεται η δέσμευση από το δεδικασμένο που παράγεται από τις αποφάσεις τόσο των πολιτικών όσο και των διοικητικών δικαστηρίων, καθώς και από τις αποφάσεις του Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου 88 § 2 Σ ως προς το επιλυθέν νομικό ζήτημα. Ορίζεται όμως παράλληλα και η έκταση της δέσμευσης από τις αμετάκλητες αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ανάλογα με το εάν πρόκειται για καταδικαστική ή αθωωτική απόφαση.

Η δέσμευση από τις καταδικαστικές αποφάσεις επικεντρώνεται στις διαπιστώσεις των συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών, στα οποία θεμελιώνεται η κρίση επί της ενοχής του κατηγορούμενου. Η παραγόμενη δέσμευση που απορρέει από την αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση και αφορά μόνο στην ενοχή του δρά-

στη σχετίζεται με την κατάσταση του αποδεικτικού συλλογισμού της απόφασης και την αποδεικτική δύναμη του αποδεικτέου θέματος που αφορά στο εάν αυτός είναι ένοχος για την συγκεκριμένη πράξη που του αποδίδεται⁷. Στην ποινική δε δίκη και το ποινικό δικαιο η κρίση αυτή για την ενοχή του δράστη συνεπάγεται ότι αυτός είναι δράστης της πράξης που συγκεκριμένα όλα τα στοιχεία του εγκλήματος, ήτοι άδικο(άρθρο 20 ΠΚ), καταλογοιστό (άρθρο 26 επ. ΠΚ) και αξιόποιο (άρθρο 14 επ. ΠΚ). Η ύπαρξη της καταδικαστικής απόφασης δεν δημιουργεί δέσμευση δεδικασμένου αλλά αυθεντική διάγνωση ορισμένων γεγονότων τα οποία έρχονται, κατά το δικαιο, σημασία στο πλαίσιο μίας άλλης δίκης, εν προκειμένω, της δημοσιονομικής. Η διαφορά από το δεδικασμένο έγκειται στο ότι δεσμευτική είναι η διαπίστωση των πραγματικών γεγονότων και όχι η κρίση καθ' εαυτή⁸.

Εισάγεται επίσης ο κανόνας της δέσμευσης του ΕΛΣυν από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και τα βουλεύματα που αποφαίνονται αμετάκλητα ότι δεν στοιχειοθετείται η ποινική κατηγορία, με την προϋπόθεση ότι η αθώωση δεν στηρίχθηκε αποκλειστικά σε έλλειψη στοιχείων που συγκροτούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του ποινικού

7. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 1856/2019,1390/2018, Δεύτερο Τμήμα ΕΛΣυν 1005/2022 σκ.12 όπου «... Το Ελεγκτικό Συνέδριο στις υποθέσεις αστικής ευθύνης ... δεσμεύεται τόσο ως προς τα αποδειχθέντα σε ποινική δίκη πραγματικά περιστατικά, στα οποία θεμελιώνεται η κρίση επί της ενοχής του δράστη, όσο και ως προς την κατάφαση της αμέλειας σχετικά με την τέλεση του αποδοθέντος ποινικού αδικήματος. Ωστόσο εναπόκειται κάθε φορά στην κρίση του Δικαστηρίου τούτου να προσδιορίσει αν η διαγνωσθείσα αμέλεια εξικνείται μέχρι του βαθμού της βαριάς αμέλειας, κατά την ανωτέρω έννοια, ώστε να δύναται να θεμελιωθεί η αποζημιωτική ευθύνη, κατόπιν στάθμισης της συμπεριφοράς του υποκειμένου της κρινόμενης πράξης ή παράλειψης, κατά την οποία συνεκτιμώνται και οι εν γένει περιστάσεις υπό τις οποίες αυτό έδρασε».

8. Βλ. Μιχαήλ Ζυμή, Η ενόπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου δίκη επί αναγωγής του κράτους σε υποθέσεις αστικής ευθύνης (εξ εμμέσου βλάβης) δημοσίων υπαλλήλων υπό το κράτος του π.δ. 1225/1981, ΘΠΔΔ, Φεβρουάριος 2020.

6. Π.δ. 1225/1981.

αδικήματος, τα οποία ουδόλως συνδέονται με την τελεσθείσα δημοσιονομική παράβαση για την οποία το συγκεκριμένο πρόσωπο εγκალείται ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

ii) Με τη διατύπωση αυτή της νέας διάταξης ο νομοθέτης θέλει να διακηρύξει τα ακόλουθα: Την αναγνώριση και τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας ως διαδικαστικής και ουσιαστικής εγγύησης και δη ως προστατευτέο στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου, το οποίο λειτουργεί σε περίπτωση προηγούμενης αμετάκλητης αθώωσης του προσώπου μέχρι το πέρας του βίου του σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία δικαστική ή μη, εφόσον όμως, κατά το ΕΔΔΑ, αυτές συνιστούν «συνέπεια και παρακολούθημα» της ποινικής δίκης, έχουν άμεση ή έμμεση συνάφεια με αυτήν και αποτελούν κατ' ουσία συμπλήρωμά της. Πρόκειται για νομική υποχρέωση του διοικητικού/δημοσιονομικού δικαστηρίου, που επελήφθη της υπόθεσης μεταγενεστέρως, ως αποτέλεσμα παρεπόμενης ανακλαστικής ενέργειας, η οποία όμως αντιδιαστέλλεται από το δεδicasμένο που συνιστά έννοια όλως διαφορετική και ανεξάρτητη από τη δέσμευση και τη συμμόρφωση στο τεκμήριο αθωότητας. Οι δικαστές που επιλαμβάνονται μεταγενεστέρως με τις νομικές τους κρίσεις οφείλουν να διαφυλάξουν το αθωωτικό αποτέλεσμα, ενώ δεν τίθεται το ζήτημα το εάν αυτή δεσμεύει δια του δεδicasμένου της, αλλά το εάν αυτή υπάρχει ή δεν υπάρχει και έχει καταστεί αμετάκλητη και εάν ενεργοποιήθηκε ο αιτιώδης σύνδεσμος και η συνάφεια με την μεταγενέστερη υπόθεση ενώπιόν τους⁹. Κομβικό στοιχείο για την εφαρμογή του άρθρου 6 § 2 της ΕΣΔΑ είναι η ύπαρξη συνδέσμου - συνάφειας ανάμεσα στην προηγηθείσα ποινική και μη ποινική διαδικασία. Η συνάφεια αυτή διαπιστώνεται όταν τα πραγματικά περιστατικά ή η καταλογισθείσα συμπεριφορά στη μη ποινική διαδικασία είναι παρακο-

λουθηματικά του αντικειμένου της προηγηθείσας ποινικής δίκης.

iii) Για τους δημοσιονομικούς δικαστές η απαλλαγή των διαδικών από τους καταλογισμούς ερειδόμενη στην προηγούμενη αμετάκλητη αθώωσή τους από τα ποινικά δικαστήρια επί της ποινικής εις βάρος τους κατηγορίας προϋποθέτει την ουσιαστική έρευνα της υπόθεσης και τη διατύπωση αυτοτελούς κρίσης επί του διαπιστωθέντος ελλείμματος σε μία δημόσια διαχείριση, χωρίς όμως στο πλαίσιο της ουσιαστικής αυτής έρευνας να δύναται να τεθεί εν αμφιβόλω η αθώωση του προσώπου που καταλογίστηκε. Αυτό προϋποθέτει την αποχή από τη διατύπωση κρίσης ή αιτιολογίας που θα έθετε εν αμφιβόλω την ορθότητα της αθωωτικής κρίσης του ποινικού Δικαστηρίου. Άλλωστε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος δεν εντόπισε την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας στην υιοθέτηση διαφορετικών οντολογικών παραδοχών από τα διοικητικά δικαστήρια σε σχέση με τα ποινικά, αλλά στο γεγονός ότι αυτή θεμελιώθηκε σε μία ευθεία αμφισβήτηση της ισοσθένειας της αθώωσης λόγω αμφιβολιών με εκείνη η οποία χωρεί κατόπιν αδιαμφισβήτητης απόδειξης της αθωότητας του κατηγορουμένου. Συνεπώς το διοικητικό/ δημοσιονομικό δικαστήριο δεν καλείται σε υποχρεωτική αποδεικτική συμπίεση με το πόρισμα του ποινικού δικαστηρίου αποκλείοντας κάθε άλλη ειδική ευθύνη¹⁰ του προσώπου που απορρέει από άλλες διατάξεις και βαρύνουσα σημασία έχει η «γλώσσα» που το Δικαστήριο χρησιμοποιεί στην παρεπόμενη δίκη¹¹.

Η ως άνω απόφαση είναι ιδιαίτερης σημασίας για δύο λόγους: 1) γίνεται δεκτό ότι η αθώωση του κατηγορουμένου από το ποινικό δικαστήριο είναι στοιχείο της προσωπικότητάς του, το οποίο τον συνοδεύει εσαεί και πρέπει να γίνει σεβαστό τόσο από τις διοικητικές, όσο και από τις δικαστικές αρχές. Μετά δε την αμετάκλητη αθώωσή του δεν υφίσταται πλέον τεκμήριο αλλά διαπιστωμένη μη ενοχή του προσώ-

9. Μιχαήλ Ζυμής, Η αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση υπολόγου Χ.Ε.Π, ως στοιχείο της επακολουθούσας δημοσιονομικής δίκης καταλογισμού του για διαχειριστικό έλλειμμα. Διερεύνηση της επίδρασης που ασκεί στην έκβαση της δίκης σε συσχέτισμό με την 124/2017 απόφαση της Ελάσσονος Ολομέλειας (πρώτη σύνθεση) του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ΘΠΔΔ, Τεύχος Μαρτίου - Απριλίου 2020.

10. Αστική, πειθαρχική, δημοσιονομική.

11. Βλ. Γεώργιος Αποστολάκης, τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές/ Ένας ενδο- νομολογιακός διάλογος, σε www.dikastes.gr

που, που το συνοδεύει μέχρι το πέρας του βίου του ως προς τη συγκεκριμένη κρίση. 2) στην εστίαση στο τρόπο αμφισβήτησης της αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου, εφόσον αμφισβητήθηκε η αιτιολογία του αθωωτικού αποτελέσματος, χωρίς να αξιώνεται από το ΕΔΔΑ, λόγω του κινδύνου υποκαταστάσεως, να υιοθετήσει ο διοικητικός δικαστής τα αποδεικτικά στοιχεία και τις οντολογικές παραδοχές του ποινικού δικαστηρίου¹². Η αμφισβήτηση της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης λαμβάνει χώρα όταν χρησιμοποιούνται στο αιτιολογικό της απόφασης εκφράσεις οι οποίες θέτουν υπό αμφισβήτηση το διατακτικό της αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου και κυρίως όταν οι δικαστές της μεταγενέστερης δίκης χρησιμοποιούν όρους με τους οποίους υπερβαίνουν το πλαίσιο της διαφοράς τους¹³. Σε κάθε περίπτωση η έκφραση και μόνο υποψίας στην παρεπόμενη δίκη για την ενοχή του αμετακλήτως αθωωθέντος παραβιάζει το άρθρο 6 § 2 της ΕΣΔΑ¹⁴.

iv) Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πλούσια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου¹⁵, η οποία επεξεργάστηκε και ανέλυσε περισσότερο την έννοια της συνάφειας ανάμεσα στην ολοκληρωθείσα ποινική και δημοσιονομική δίκη, όπως αυτή είχε διατυπωθεί στην απόφαση του Τμήματος ευρείας σύνθεσης του ΕΔΔΑ Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Κατά πάγια νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου για την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας στη δημοσιονομική δίκη απαιτείται να διαπιστωθεί η συνάφεια ανάμεσα στις δύο δίκες, η οποία είναι συχνά οριακή, εφόσον κατά κανόνα δεν υφί-

σταται ταυτόσημη αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση των αδικημάτων για τα οποία αυτός που την επικαλείται (ο καταλογισθείς εν προκειμένω) διώκεται. Η δέσμευση του ΕΛΣυν συντρέχει μόνο όταν αυτό επιλαμβάνεται εκ των υστέρων, κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, της δικαιοδοσίας του και εφόσον τα πραγματικά περιστατικά αλλά και τα λοιπά στοιχεία του φακέλου που συγκροτούν την ποινική παράβαση για την οποία έχει εκδοθεί απαλλακτική απόφαση ταυτίζονται πλήρως με εκείνα στα οποία στηρίζεται ο καταλογισμός¹⁶. Συχνά οι ποινικοί δικαστές κάνουν ειδική σκέψη στις αποφάσεις τους για τον αυτοτελή χαρακτήρα των παραβάσεων και διακρίνουν στο πρόσωπο του κατηγορουμένου, που είναι και υπόλογος, πέραν της ποινικής του ευθύνης ως προς την οποία αθώθηκε, τη δημοσιονομική ευθύνη για το έλλειμμα. Με τις κρίσεις αυτές των ποινικών δικαστών διαφαίνεται ότι η απαλλαγή του κατηγορουμένου από την ποινική κατηγορία σε βάρος του, δεν ανέτρεψε ούτε και μετέβαλε την κατάσταση της οικονομικής διαχείρισης ως ελλειμματικής. Σε κάθε περίπτωση η κρίση του Δικαστηρίου που επιλαμβάνεται μεταγενέστερα σχετικά με την δέσμευση είναι μία κρίση που γίνεται *in concreto*. Εξάλλου, βασικό επιχείρημα για την αυτονόμηση της δημοσιονομικής δίκης έναντι της ποινικής είναι ότι ο υπόλογος ή συνευθυνόμενος που αθώθηκε σε ποινική δίκη φέρει δημοσιονομική ευθύνη για έλλειμμα που διαπιστώθηκε στην οικεία διαχείριση και η ευθύνη του θεμελιώνεται σε διαφορετικές προϋποθέσεις αυτοτελείς σε σχέση με αυτές της ποινικής ευθύνης¹⁷.

12. Βλ. Ευαγγελία Κουλουμπίνη, Το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή του *ne bis in idem* στη δημοσιονομική δίκη, ΘΠΔΔ, Τεύχος Μαρτίου - Απριλίου 2020.

13. Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 27.9.2007, Βασίλειος Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, σκ. 35, απόφαση ΕΔΔΑ της 30.4.2015 Καπετάνιος κατά Ελλάδος, σκ. 85, πρβλ. ΔΕΕ της 20.3.2018, C- 596/2016, Enzo di Puma, σκ. 42-44, Ολ ΑΠ 4/2020.

14. Βλ. αποφ. ΕΔΔΑ της 25.8.1993, Sekamina κατά Αυστρίας, σκ. 30 και της 7.3.2006, Yassar Hussain κατά Ηνωμένου Βασιλείου, σκ. 19.

15. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 124/2017, 271/2019, 1824/2019, 1853/2019, 2118/2020, 348/2021, 523/2021, 1304/2022.

16. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 341/2021 σκ. 12 σύμφωνα με την οποία «... εφόσον η υποκειμενική υπόσταση της αξιόποινης πράξης για την οποία ο ανατρεσίων απηλλάγη με αμετάκλητο βούλευμα απαιτεί τη συνδρομή δόλου για την τέλεση της και δεν ταυτίζεται με τον απαιτούμενο βαθμό πταισματος για την θεμελίωση της ευθύνης του υπολόγου ... για την οποία αρκεί η βαρεία αμέλεια ... δεν παρήχθη δεσμευτικότητα από το εν λόγω βούλευμα για το δικάσαν Τμήμα».

17. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 1454/2022 σκ. 42 όπου «... Το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι η ανατρεσιβαλλόμενη η οποία θεμελιώνει τη δημοσιονομική ευθύνη της ανατρεσίουσας αποκλειστικώς στην υπογραφή του επίμαχου πρακτικού παραλαβής υπηρεσιών χωρίς πραγματικό

v) Κατά τη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου η λήψη υπόψη του τεκμηρίου αθωότητας πρέπει να προβάλλεται προσηκόντως από τον διάδικο ενώπιον του Τμήματος που δικάζει την υπόθεση στην ουσία της. Ο δημοσιονομικός δικαστής δεν υποχρεούται να εξετάσει αυτεπαγγέλτως ότι τίθεται ζήτημα παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, ούτε εάν η σχετική προηγούμενη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου που του έχει προσκομιστεί παραδεκτώς έχει καταστεί αμετάκλητη¹⁸. Απόφαση ποινικού δικαστηρίου που προσκομίζεται το πρώτον στην κατ' αναίρεση δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου δεν λαμβάνεται υπόψη, δοθέντος ότι δι' αυτής δεν προσάπτεται στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση νομική πλημμέλεια και δεν στοιχειοθετείται με το τρόπο αυτό παραδεκτός λόγος αναίρεσης¹⁹. Το Ελεγκτικό Συνέδριο όμως λαμβάνοντας υπόψη ότι η δικονομική κατάσταση του διαδίκου, ο οποίος επικαλείται την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας στην περίπτωση του με οψιγενή στοιχεία, οδηγεί σε λύση μη συμβατή με τις διατάξεις των άρθρων 20 § 1 Σ και 6 § 2 της ΕΣΔΑ και εν γένει τις υπερεθνικές δεσμεύσεις της ελληνικής έννομης τάξης αναφορικά με το τεκμήριο αθωότητας, καταλήγει σε αντίθετη μεταγενέστερη κρίση ώστε να διασφαλιστεί η πληρέστερη νομική προστασία των διαδικών και δέχεται ότι η αμετάκλητη αθωωτική απόφαση που προσκομίζεται το πρώτον σε αναιρετικό στάδιο είναι νέο κρισιμο έγγραφο το οποίο δύναται να στηρίξει αυτοτελή ουσιώδη ισχυρισμό που μπορεί να οδηγήσει και σε απαλλαγή του διαδίκου από τον καταλογισμό και ερμηνεύοντας το δικόγραφο της αίτησης αναίρεσης κρίνει ότι σε αυτό σωρεύεται και αίτηση αναθεώρησης, την οποία, με χωρισμό κατά τούτο του δικογράφου, αναπέμπει στο Τμήμα της ουσίας για να τη δικάσει²⁰.

έλεγχο για το εάν αυτές παρασχέθηκαν δεν κλονίζει τις αιτιολογικές σκέψεις του απαλλακτικού βουλεύματος ενώ ουδεμία ποινική ευθύνη αποδίδει στην αναιρεσιούσα και δεν αμφισβητείται δι' αυτής άμεσα ή έμμεσα η απαλλακτική ποινική κρίση».

18. Βλ ΟΛΕΛΣυν 2679/2016, 124/2017, 1824/2019, 2118/2020, πρβλ. ΣτΕ 3051/2017, 951/2018, 70/2019, 400/2020.

19. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 2118/2020 σκ. 6β, 523/2021 σκ. 46.

20. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 523/2021 σκ. 51-53.

Η δικονομική αυτή υπέρβαση από το Ελεγκτικό Συνέδριο γίνεται χάριν της πληρέστερης δικαστικής προστασίας των διαδικών ενώπιον του, κατ' επιταγή των αρχών της δίκαιης δίκης, όπως αυτή διακηρύσσεται στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ και στην συνακόλουθη απαίτηση ερμηνείας της Σύμβασης, κατά τέτοιο τρόπο ώστε, αυτή να εγγυάται δικαιώματα συγκεκριμένα και αποτελεσματικά και όχι θεωρητικά και πλασματικά, αλλά και στην αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου στις γενικές αρχές του οποίου εντάσσονται θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ²¹. Το επιχείρημα για την αλλαγή της νομολογίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου είναι ισχυρό και αφορά στο ότι οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες²² δεν δύνανται να αποδυναμώσουν την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται τόσο στο Σύνταγμα, όσο και στην ΕΣΔΑ²³. Σε κάθε περίπτωση, επιχειρείται με τον τρόπο αυτό οι διατάξεις της δικονομίας του ΕΛΣυν να ερμηνευθούν κατά τρόπο «φιλικό» προς την ΕΣΔΑ και σε αρμονία με τους κανόνες του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου και ιδίως με την αρχή της αποτελεσματικότητας²⁴.

vi) Αναφορικά με την αρχή *ne bis in idem* και την εφαρμογή της στη δημοσιονομική δίκη. Για την ενεργοποίηση της αρχής αυτής, σύμφωνα με τα κριτήρια της απόφασης στην υπόθεση Engel και λοιποί κατά Ολλανδίας, τόσο η πρώτη διαδικασία, όσο και η δεύτερη πρέπει να είναι ποινικές. Ένα ισχυρό νομολογιακό παράδειγμα όπου η αρχή *ne bis in idem* δοκιμάστηκε στη δημοσιονομική δίκη είναι το ακόλουθο:

21. Απόφ. ΔΕΕ της 8.5.2019, C- 230/2018, ΡΙ, σκ. 63 απόφ. ΔΕΚ της 3.9.2009, C-399/2011, Stefano Melloni, σκ. 48-50.

22. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 523/2021 σκ. 54, όπου και μειοψηφία.

23. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 523/2021 σκ. 47.

24. Βλ. απόφ. ΔΕΚ της 14.12.1995, C-312/1993, Peterbroeck Van Campenhout & Cie SCS, σκ. 9, καθώς και Ιωάννη Δημητρακόπουλο, η σχέση μεταξύ Συντάγματος, ΕΣΔΑ και ενωσιακού δικαίου (και μεταξύ ΣτΕ Α-ΕΔ, ΕΔΔΑ και ΔΕΕ) στη νομολογία της Ολομέλειας και του Β Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά το έτος 2020 σ. 8 και 9 σε <https://www.humanrightscaselaw.gr>

Υπόθεση καταλογισμού μέλους δ.σ. δημοτικής επιχείρησης με ποσό που αντιστοιχούσε σε αχρεωσθήτως καταβληθείσες αποδοχές λόγω της έγκρισης από μέρους του παράνομης ανανέωσης σύμβασης μίσθωσης έργου υπαλλήλου αυτής, χωρίς την τήρηση των ειδικών διατάξεων του άρθρου 21 του ν. 2190/1994 και κατά παρέκκλιση της προβλεπόμενης διαδικασίας ελέγχου της επίμαχης πρόσληψης από το ΑΣΕΠ. Ταυτόχρονα παραπομπή του συγκεκριμένου προσώπου με το αδίκημα της παράβασης του καθήκοντος και προηγούμενης έκδοσης απαλλακτικής ποινικής απόφασης. Η Ολομέλεια του ΕΛΣυν συνέκρινε στην υπόθεση αυτή τις δύο παραβάσεις τη δημοσιονομική και την ποινική για να διαπιστώσει το "*idem factum*". Η Ολομέλεια κατέληξε ότι η πρόκληση του ελλείμματος από υπάλληλο στη διαχείριση νομικού προσώπου συνεπεία της μισθοδοσίας παρανόμως προσληφθέντος προσωπικού, που υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του δημοσιονομικού δικαίου κατά τη διάταξη του άρθρου 21 § 15 του ν. 2190/1994, συνιστά μία όλως διακεκριμένη παράβαση σε σχέση με την προβλεπόμενη στον Ποινικό Κώδικα παράβαση καθήκοντος. Και τούτο διότι, οι δύο παραβάσεις διαφέρουν μεταξύ τους τόσο ως προς τα στοιχεία που συγκροτούν την αντικειμενική και την υποκειμενική τους υπόσταση, όσο και ως προς τον τρόπο θεμελίωσης της ευθύνης του υπαίτιου προσώπου, ενώ από τις σχετικές εφαρμοστέες διατάξεις ικανοποιούνται διαφορετικά έννομα αγαθά και θεραπεύονται διακριτές δημόσιες ανάγκες.

Οι προϋποθέσεις της δημοσιονομικής ευθύνης είναι σαφώς διαφορετικές σε σχέση με εκείνες της ποινικής ευθύνης, δοθέντος ότι στη δημοσιονομική δίκη η ευθύνη του υπολόγου για τη δημιουργία του ελλείμματος ερείδεται σε ειδικές δημοσιονομικές διατάξεις που δεν αποσκοπούν στην ποινική καταστολή του προσώπου αλλά στην αποκατάσταση του δημιουργηθέντος ελλείμματος. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό συνίσταται στην προστασία του ταμείου του νομικού προσώπου από την επιβάρυνσή του με τη μισθοδοσία παρανόμως προσληφθέντος προσωπικού. Ελλείπει συνεπώς η προϋπόθεση "*idem factum*" για την ενεργοποίηση των εγγυήσεων της ποινικής δίκης, όπως αυτές προ-

βλέπονται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Πρέπει να επισημανθεί ότι, ανεξαρτήτως της δυνατότητας που έχει το Δημοσιονομικό Δικαστήριο στις περιπτώσεις του τοπικού ελλείμματος, το οποίο δεν υποκρύπτει πραγματική ζημία σε μία δημόσια διαχείριση, να μεταρρυθμίσει την πράξη του καταλογισμού και να μειώσει το ποσό αυτό με βάση την αρχή της αναλογικότητας, είναι προφανές ότι ο καταλογισμός ακόμη και στις περιπτώσεις του «τυπικού ελλείμματος» δεν αποκτά το χαρακτήρα της ποινής.

vii) Μία ακόμη κατηγορία διαφορών ενώπιον του ΕΛΣυν, όπου δοκιμάστηκε η ως άνω αρχή, είναι αυτές που αναφύονται από τον έλεγχο δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης δημοσίων λειτουργών και υπαλλήλων. Στις περιπτώσεις αυτές ο σκοπός του καταλογισμού δεν είναι κατά νόμο ο κολασμός και η εν γένει νομική και ηθική απαξία της συμπεριφοράς του υπαίτιου προσώπου και κατά τούτο δεν συνιστά αυτός, από τη φύση και το χαρακτήρα του, κύρωση ποινικής φύσης. Εν προκειμένω πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι ο καταλογισμός εντάσσεται σε ένα προβλεπόμενο από το Σύνταγμα σύστημα δημόσιας παρακολούθησης και ελέγχου της περιουσιακής κατάστασης προσώπων τα οποία, λόγω της επιρροής τους και της θέσης τους στο δημόσιο βίο, υπάγονται σε δημόσια λογοδοσία για το περιουσιακό όφελος που απέκτησαν η προέλευση του οποίου δεν δικαιολογείται²⁵. Εν προκειμένω, θεσπίζεται ένα τεκμήριο ότι «το αδήλου προελεύσεως χρηματικό ποσό τεκμαίρεται μαχητά ότι προέρχεται από την κατ'εκμετάλλευση της θέσης του ελεγχόμενου διάπραξη αθέμιτων εις βάρος και επί ζημιά του Δημοσίου συναλλαγών» και στις περιπτώσεις αυτές το ΕΛΣυν έχοντας υπόψη του την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία η θέσπιση τεκμηρίων είναι ανεκτή «εντός ευλόγων ορίων», συνεκτιμώντας το έντονο δημόσιο ενδιαφέρον για τον περιορισμό της διαφθοράς στο δημόσιο εν γένει βίο και την πάταξη των αθέμιτων επί ζημιά του δημοσίου συναλλαγών από κρατικούς λειτουργούς και δημόσιους υπαλλή-

25. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 900, 2141, 390/2017, 433/2018, 1302/2020.

λους, έκρινε ότι το τεκμήριο σε βάρος των ελεγχόμενων προσώπων για τα αδήλου προελεύσεως περιουσιακά τους στοιχεία είναι συνταγματικώς ανεκτό²⁶.

viii) Περαιτέρω έχει κριθεί ότι ούτε η μη αναγνώριση ως συνταξίμου του χρόνου κατά τον οποίο ο υπάλληλος διετέλεσε σε κατάσταση αργίας, εφόσον δεν επακολούθησε απαλλαγή του για το αδίκημα για το οποίο ασκήθηκε σε βάρος του ποινική δίωξη, μπορεί να χαρακτηριστεί ως έχουσα ποινικό χαρακτήρα και δεν πληρούνται και στη περίπτωση αυτή τα κριτήρια Engel. Και αυτό διότι η ως άνω ρύθμιση του συνταξιοδοτικού κώδικα αποτελεί αυτόθροοη συνέπεια του προσωρινού διοικητικού μέτρου της θέσης του υπαλλήλου σε αργία και μη παροχής εργασίας για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα εργασίας, ενώ δεν έχει ποινικό χαρακτήρα υπό την έννοια ότι δεν πληροί κανένα εκ των κριτηρίων “Engel” και δη του χαρακτηρισμού του μέτρου ως ποινικού σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, της φύσης αυτού και της φύσης και του βαθμού της σοβαρότητας της κύρωσης που ενδεχομένως επιούρει²⁷. Περαιτέρω κρίθηκε ότι με την οικεία διάταξη του Συνταξιοδοτικού Κώδικα²⁸, που προβλέπει τη μη αναγνώριση ως συνταξίμου του χρόνου κατά τον οποίο ο υπάλληλος τέθηκε σε αργία, ο νομοθέτης ενσωμάτωσε και το τεκμήριο αθωότητας, εφόσον προβλέπεται ότι εάν ο υπάλληλος απαλλαγεί από την πειθαρχική ή ποινική διαδικασία, τότε τα συνταξιοδοτικά όργανα υποχρεούνται να θεωρήσουν συντάξιμο το χρόνο της αργίας²⁹.

4) Μία ακόμη σημαντική καινοτομία στη δικονομία του ΕΛΣυν με την οποία πραγματώνεται η δίκαιη δίκη είναι η πρόβλεψη νέων πρόσθετων δυνατοτήτων αναστολής εκτέλεσης μίας δυσμενούς για τον ενδιαφερόμενο διοικητικής πράξης ή δικαστικής απόφασης. Ο νομοθέτης έχει κατά νου ότι η οριστική δικαστική προστασία παρέχεται καθυστερημένα και θα ήταν ελλειμματική εάν δεν παρείχετο παράλληλα και

προσωρινή δικαστική προστασία, σκοπός της οποίας είναι αφενός να προκαταλάβει μέχρι την περάτωση της κύριας δίκης τη δημιουργία ζημιολογών καταστάσεων, αφετέρου, εάν συντρέχει επείγουσα περίπτωση, να γεφυρώσει το ενδιάμεσο χρονικό διάστημα με μία προσωρινή ρύθμιση³⁰.

Στις συνταξιοδοτικές διαφορές το Ελεγκτικό Συνέδριο έχει δεχθεί ότι η προσωρινή δικαστική προστασία παρέχεται, είτε με την αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης συνταξιοδοτικής πράξης, είτε με τη λήψη κάθε άλλου, κατά περίπτωση, κατάλληλου μέτρου το οποίο, χωρίς να ιδρύει νέα νομική και πραγματική κατάσταση και χωρίς να οδηγεί στην απονομή το πρώτον σύνταξης στον αιτούντα, ρυθμίζει προσωρινώς την κατάσταση του³¹. Συνεπεία των ανωτέρω εισήχθη στη δικονομία του ΕΛΣυν το μέτρο της προσωρινής ρύθμισης της κατάστασης³². Εν προκειμένω, στις διαφορές από την απονομή σύνταξης εάν ασκηθεί έφεση ο εκκαλών δύναται να ζητήσει με την αίτησή σου τη λήψη μέτρων για την προσωρινή αυτή ρύθμιση και στην περίπτωση αυτή απαιτείται πιθανολόγηση ότι: α) υφίσταται θεμιτή προσδοκία δικαιώματος θεμελιωμένη σε αντικειμενικά στοιχεία. β) από την μη προσωρινή ρύθμιση της κατάστασης θα πρέπει ο αιτών να κινδυνεύει να περιαχθεί σε κατάσταση από αυτές που απαγορεύονται από το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

5) Στο κεφάλαιο 17 του ν. 4700/2020 θεσμοθετούνται και αποτυπώνονται με συνεκτικό τρόπο οι διαδικασίες για την επιτάχυνση της δίκης στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Κεντρικό ρόλο στην επιτάχυνση έχει ο Πρόεδρος του σχηματισμού ο οποίος παρακολουθεί τη ροή των υποθέσεων

26. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 2825/2006, 3694/2013, 1753/2015, 1584/2018, απόφ. ΕΔΔΑ της 12.5.2015 Gogitidge και άλλοι κατά Γεωργιάς.

27. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 351/2021 σκ. 14.

28. Βλ. άρθρο 11 § 7 του π.δ. 169/2007.

29. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 351/2021 σκ. 15.

30. Βλ. Μπέης Ε. «Προσωρινή δικαστική προστασία κατά τον κώδικα διοικητικής δικονομίας, Δ 31. 643, Δ. Κοκοτσής, Η αίτηση παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας σε: Το Ελεγκτικό Συνέδριο στο σύγχρονο δημοσιονομικό περιβάλλον. Οι νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις μετά τους ν. 4700/2020 και 4820/2021, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη έτος 2023, σ. 356 επ.

31. Βλ. ΕΛΣυν II Τμ. 776/2017.

32. Βλ. άρθρο 104 του ν. 4700/2020.

προκειμένου να εξασφαλίσει την εκδίκασή τους σε εύλογο χρόνο. Επίσης προβλέπεται ο ορισμός του εισηγητή δικαστή ο οποίος φροντίζει πριν την δικάσιμο ο φάκελος να είναι πλήρης, ενώ παράλληλα οφείλει πέντε ημέρες πριν την δικάσιμο να δηλώσει στη Γραμματεία του Δικαστηρίου αν η υπόθεση είναι ώριμη για συζήτηση. Η παράλειψη της δήλωσης αυτής επάγεται την αυτεπάγγελτη αναβολή της υπόθεσης, σε άλλη δικάσιμο. Προς το σκοπό της αποσυμφόρησης του Δικαστηρίου από εκκρεμείς υποθέσεις ιδίως για συνταξιοδοτικές διαφορές που έχουν σωρευθεί προβλέπονται μέτρα επιτάχυνσης της δικής μεταξύ των οποίων η ευχέρεια εισαγωγής σε συνοπτική εν συμβουλίω διαδικασία. Η τελευταία αφορά όχι μόνο τις εφέσεις με προδιαγεγραμμένη με βάση τα κριθέντα από το Δικαστήριο έκβαση αλλά και αγωγές για τις οποίες η ως άνω διαδικασία εφαρμόζεται μόνο εφόσον οι διάδικοι, αφού συνεκτιμήσουν τις συνέπειες για τους ίδιους, κυρίως την καθυστέρηση που αυτοί θα υποστούν, δεν θα διατυπώσουν αντιρρήσεις για την χωρίς δημόσια συνεδρίαση εκδίκαση των υποθέσεών τους³³.

6) Η καθιέρωση του ένδικου βοηθήματος για την δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης³⁴. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου ήδη στην απόφαση Ξυνός κατά Ελλάδος που αφορά σε υπόθεση συνταξιούχου, η οποία ήχθη πολλαπλώς ενώπιον του ΕΛΣυν³⁵, προέβη στον έλεγχο της αποτελεσματι-

κότητας της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση που εισήγαγε αρχικά ο ν. 4239/2014 και υιοθετεί κατά βάση ο ν. 4700/2020³⁶. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ο ν. 4239/2014 δεν προβλέπει ένα προληπτικό ένδικο μέσο περί της επιτάχυνσης των σχετικών δικαστικών διαδικασιών, αναγνωρίζει όμως ότι η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση, που προβλέφθηκε σε συμφωνία με τη νομολογία του, πληροί το στοιχείο της απαιτούμενης αποτελεσματικότητας διότι επιτρέπει την εκ των υστέρων αποκατάσταση της παραβίασης του δικαιώματος για την εύλογη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ν. 4239/2014³⁷.

Το εύλογο της διάρκειας ορισμένης ένδικης διαδικασίας δεν μπορεί να προσδιοριστεί αφηρημένα, δεν υπάρχει απόλυτος αριθμός μηνών ή ετών ή ένα πάγιο χρονικό όριο, ανά βαθμό δικαιοδοσίας, ή για κάθε είδος διαφοράς, πέραν του οποίου παραβιάζεται το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ³⁸. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έθεσε ορισμένα κριτήρια³⁹. Τα κριτήρια που προ-

ποιός υπέβαλε αγωγή το έτος 2009 και αιτήθηκε ποσό αντίστοιχο προς το ποσό αναπροσαρμογής της σύνταξης του το οποίο στερήθηκε για το χρονικό διάστημα από 1.1.2002 έως 31.12.2006. Ήδη από τον Δεκέμβριο του έτους 2003 είχε ήδη ασκήσει έφεση ενώπιον του ΕΛΣυν κατά της απορριπτικής απόφασης της συνταξιοδοτικής διοίκησης επί της οποίας εκδόθηκε απόφαση το έτος 2008 και η διοίκηση συμμορφώθηκε σ' αυτή μετά από προσφυγές που άσκησε στο τριμελές συμβούλιο συμμόρφωσης του ΕΛΣυν.

33. Βλ. άρθρο 93 του ν. 4700/2020.

34. Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ Β. Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδας της 21.12.2010 η οποία αφορά στην καταδίκη της Ελλάδας για παραβιάσεις των άρθρων 6 § 1 και 13 της ΕΣΔΑ εξαιτίας της υπερβολικής διάρκειας των διαδικασιών ενώπιον των Διοικητικών Δικαστηρίων και της απουσίας στο εθνικό δίκαιο προσφυγής που να επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους να πετύχουν την αναγνώριση του δικαιώματός τους να δικασθεί η υπόθεσή τους εντός εύλογης προθεσμίας. Όμοιες οι αποφ. ΕΔΔΑ Μιχελιουδάκη κατά Ελλάδος της 3.4.2012 η οποία αφορά καταδίκη της Ελλάδος εξαιτίας υπερβολικής διάρκειας της δίκης ενώπιον των Ποινικών Δικαστηρίων, καθώς και Παναγούλα Γλυκαντζή κατά Ελλάδος της 30.10.2012 που αφορά καταδίκη της χώρας για υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων.

35. Επρόκειτο για συνταξιούχο του Δημοσίου ο ο-

36. Βλ. άρθρα 154-160 του ν. 4700/2020.

37. Α. Αργυρός, Η δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης (ν. 4055/2012, 4239/2014, εκδόσεις Σάκκουλα, 2015, σ. 10 επ., Έλενα Κατσούρα, Η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση, σε: Το Ελεγκτικό Συνέδριο στο σύγχρονο δημοσιονομικό περιβάλλον. Οι νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις μετά τους ν. 4700/2020 και 4820/2021, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σ. 393 επ.

38 Βλ. αποφ. ΕΔΔΑ Πασχαλίδης κατά Ελλάδας της 22.10.1997, 2) Σβάρνα - Αγγελάκου κατά Ελλάδας της 14.12.2006 και 3) Νάστος κατά Ελλάδας της 16.1.2003. Ο μέσος όρος υπέρβασης των εύλογων ορίων διάρκειας της δίκης προσεγγίζει τη δεκαετία και οδηγεί στην παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ.

39. Βλ. Κωνσταντίνος Γώγος, Η εύλογη διάρκεια της δίκης ως όψη του δικαιώματος στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης, σε: Σύ και δικαστής άριστος, Σύμμει-

βλέπονται στην νέα δικονομία του ΕΛΣυν για την σχετική στάθμιση εάν συντρέχει παραβίαση του ως άνω δικαιώματος απηχούν πλήρως την νομολογία του ΕΔΔΑ⁴⁰. Για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης, η οποία, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΕΛΣυν, οριοθετείται χρονικά από την κατάθεση του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου στο δικαστήριο και ολοκληρώνεται με τη δημοσίευση της απόφασης συνεκτιμώνται, ιδίως, τα ακόλουθα κριτήρια ήτοι: α) η καταχρηστική ή παρελκυστική συμπεριφορά των διαδίκων και ειδικότερα του αιτούντος κατά την εξέλιξη της δίκης β) η πολυπλοκότητα των τίθμενων πραγματικών και νομικών ζητημάτων από δικονομικής και ουσιαστικής άποψης, γ) η στάση των αρμόδιων κρατικών αρχών και δ) το διακύβευμα της υπόθεσης για τον συγκεκριμένο αιτούντα. Τα κριτήρια αυτά είναι ενδεικτικά και μπορούν να προστεθούν και άλλα σ' αυτά. Καθυστερήσεις που οφείλονται σε εξωτερικούς παράγοντες (πχ. απεργία των δικηγόρων) δεν προσμετρώνται και δεν αποτελούν επαρκή δικαιολογία για την καθυστέρηση, ελέγχονται, παραταύτα, οι επαρκείς προσπάθειες του κράτους μέλους να αντιμετωπίσει τέτοιου είδους εξωγενείς επιρροές στη διάρκεια των δικών. Η επίκληση δικαστικού φόρτου συσσώρευσης υποθέσεων δεν επαρκεί για την καθυστέρηση έκδοσης δικαστικής απόφασης, καθώς τα κράτη μέλη οφείλουν να οργανώνουν το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης με το κατάλληλο προσωπικό, τις υποδομές και τις διαδικασίες ώστε η τελεσίδικη απόφαση να εκδίδεται εντός ευλόγου χρόνου⁴¹. Το Δικαστήριο αναφέρεται στην «λογική προθεσμία» μέσα στην οποία πρέπει να εκδοθεί μία τελεσίδικη δικαστική απόφαση επί των αμφισβητήσεων σχετικών με τα αστικής φύσεως δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του προσφεύγοντος. Η έννοια μάλιστα της «λογικής προθεσμίας» απαιτεί από τα δικαστήρια να επιδεικνύουν την απαραίτητη προσοχή όχι μόνο όταν πρόκειται να

δεχθούν ένα αίτημα αναβολής, αλλά και ως προς το διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στα διάφορα στάδια της διαδικασίας⁴².

7) Στις δίκες επί των παραπομπών στην Ολομέλεια του ΕΛΣυν (παραπομπή ζητημάτων αντισυνταγματικότητας τυπικού νόμου⁴³, προδικαστικά ερωτήματα⁴⁴ και πρότυπες δίκες⁴⁵) πραγματώνεται η δίκαιη δίκη⁴⁶, δοθέντος ότι δίνεται η δυνατότητα στην ενώπιον της Ολομέλειας δίκη επί παραπομπών να μετέχουν και να προβάλουν τις απόψεις τους όχι μόνο οι διάδικοι της συγκεκριμένης ένδικης διαφοράς αλλά και τρίτοι παρεμβαίνοντες που είναι διάδικοι σε εκκρεμείς υποθέσεις- η συμμετοχή των οποίων διασφαλίζεται με τη δημοσιότητα που λαμβάνουν τόσο η απόφαση με την οποία προβάλλεται προδικαστικό ερώτημα, όσο και η πράξη της τριμελούς επιτροπής περί πρότυπης δίκης-, οι οποίοι εισφέρουν στη δίκη αυτή με τα επιχειρήματα και τους ισχυρισμούς τους.

Με τις διατάξεις της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου ρυθμίστηκε ειδικότερα η δίκη επί παραπομπής ζητήματος αντισυνταγματικότητας τυπικού νόμου για την οποία δεν υφίστατο εκτελεστικός νόμος, ενώ οι προϊσχύσασες διατάξεις του άρθρου 108 Α του π.δ. 1225/1981 συμπληρώθηκαν με την πρόβλεψη της παρέμβασης αλλά και της δυνατότητας του περιορισμού των αποτελεσμάτων της απόφασης που είχε ήδη διαμορφωθεί νομολογιακά⁴⁷.

Ο μηχανισμός των δικών επί παραπομπών, από τη συνταγματική αναθεώρηση του έτους 2001 και την υποχρεωτική παραπομπή στην

42. Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ Βασιλειάδης κατά Ελλάδα της 2.4.2009 § 25 και Σόγια κατά Ελλάδα της 27.9.2007 § 18.

43. Βλ. άρθρο 161 του ν. 4700/2020.

44. Βλ. άρθρο 162 του ν. 4700/2020.

45. Βλ. άρθρο 163 του ν. 4700/2020.

46. Βλ. Ασημίνα Σακελλαρίου, Οι δίκες επί παραπομπών στην Ολομέλεια του ΕΛΣυν, σε: Το Ελεγκτικό Συνέδριο στο σύγχρονο δημοσιονομικό περιβάλλον. Οι νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις μετά τους ν. 4700/2020 και 4820/2021, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2023, σ. 467 επ.

47. Βλ. ΟΛΕΛΣυν 244/2017 και ΕΔΔΑ απόφαση της 12.2.2019 Φραντζεσκάκη κατά Ελλάδα με την οποία απορρίφθηκαν οι προσφυγές κατά της κρίσης της 244/2017 απόφασης περί μετάθεσης των αποτελεσμάτων.

κτα εις μνήμην Γεωργίου Χ. Παναγιωτόπουλου σ. 318.

40. Βλ. άρθρο 5 § 1 του ν.4239/2014 και άρθρο 160 § 1 του ν. 4700/2020.

41. Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ Πρωτόπαππα και Μαραγκού κατά Ελλάδα της 28.3.2000.

Ολομέλεια του ΕΛΣυν ζητήματος αντισυνταγματικότητας τυπικού νόμου αλλά και μετά την εισαγωγή του προδικαστικού ερωτήματος και της πρότυπης δίκης με τις διατάξεις του ν. 4055/2012 με στόχο την επιτάχυνση στην απονομή της δικαιοσύνης, -αλλαγές οι οποίες συνέπεσαν με την περίοδο των μνημονίων και την κατακόρυφη αύξηση των εισαγόμενων ένδικων βοηθημάτων ενώπιον των Δικαστηρίων- αποτιμάται θετικά, γεγονός άλλωστε που επιβεβαιώνεται από την πληθώρα των σχετικών δικών επί παραπομπών στην Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁴⁸. Οι αποφάσεις που εκδίδονται στην Ολομέλεια, πέραν του ενοποιητικού και κατευθυντήριου αποτελέσματός τους, είναι σημαντικές για εκείνους τους ενδιαφερόμενους με συναφείς υποθέσεις που δεν κατέστησαν διάδικοι ενώπιον της Ολομέλειας και βλέπουν σε σύντομο χρόνο τη νομολογιακή θέση του Δικαστηρίου επί του ζητήματός του και πράττουν αναλόγως, είτε παραιτούνται από τα ένδικα βοηθήματα ή μέσα, ή τα ασκούν, εφόσον έχουν προθεσμία, είτε τα συνεχίζουν, εφόσον έχουν εικόνα για την έκβασή τους.

8) Η υποχρέωση συμμόρφωσης στις δικαστικές αποφάσεις του ΕΛΣυν είναι ένα άλλο μείζον ζήτημα. Σε μία επίκαιρη ανάγνωση της Hornsby κατά Ελλάδα, διαπιστώνεται ότι το ΕΔΔΑ με μία τελολογική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ τόνισε ότι τα δικαιώματα που προστατεύονται από την ΕΣΔΑ δεν έχουν μόνο αμυντικό περιεχόμενο έναντι των κρατικών παρεμβάσεων αλλά θεσπίζουν και θετικές υποχρεώσεις του κράτους με σκοπό την υλοποίηση και την προστασία τους⁴⁹. Η απόφαση αυτή χρησιμοποιεί δύο επιχειρήματα: α) Το δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστήριο που καθιερώνεται με το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ θα ήταν άνωφelo εάν η εσωτερική έννομη τάξη ενός κράτους επέτρεπε να μείνει αναποτελεσματική σε βάρος του διαδίκου μία τελεσίδικη και δεσμευτική δικαστική απόφαση. β) Η οριοθέτηση

του βεληνεκούς του άρθρου 6 § 1 με βάση μόνο το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο και τη διεξαγωγή της διαδικασίας, χωρίς να ληφθεί υπόψη και η διαδικασία εκτέλεσης θα δημιουργούσε καταστάσεις αντίθετες προς την αρχή αυτή. Η εκτέλεση μίας απόφασης οποιουδήποτε δικαστηρίου πρέπει να θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα της «δίκης» με την έννοια του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ.

Η υποχρέωση συμμόρφωσης της διοίκησης στις δικαστικές αποφάσεις του ΕΛΣυν αναγγέλλεται στο άρθρο **304 της νέας δικονομίας του**. Η υποχρέωση αυτή υλοποιείται είτε με θετικές ενέργειες, είτε με αποχή από κάθε αντίθετη ενέργεια, η δε παραβίαση της υποχρέωσης αυτής συνιστά παράβαση καθήκοντος σύμφωνα με το άρθρο 259 ΠΚ και έχει ως συνέπεια την προσωπική ευθύνη του παραβάτη προς αποζημίωση, συνιστά δε ιδιαίτερο πειθαρχικό αδίκημα. Όσον αφορά την ποινική ευθύνη, το σχετικό αδίκημα της παράβασης του υπαλληλικού καθήκοντος του άρθρου 259 ΠΚ προβλέπει μόνο την εκ προθέσεως παράβαση του καθήκοντος συμμόρφωσης με σκοπό την ωφέλεια του ίδιου του υπαλλήλου ή τρίτου. Συνεπώς λόγω των προϋποθέσεων αυτών σπανίως ασκείται ποινική δίωξη.

Στην πρώτη περίπτωση οι θετικές ενέργειες αφορούν την υλοποίηση ενός ακυρωτικού αποτελέσματος και την εν γένει εκτέλεση μίας τέτοιας απόφασης που ακυρώνει πράξη της δημοσιονομικής διοίκησης Όσον αφορά την συμμόρφωση στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις με τις οποίες ακυρώνεται η άρνηση της συνταξιοδοτικής διοίκησης για την αποδοχή της αίτησης κανονισμού σύνταξης ή αναπροσαρμογής της σύνταξης, η διοίκηση πρέπει να θεωρήσει ανίσχυρη και μη υφιστάμενη νομικά τη διοικητική πράξη που ακυρώθηκε και να προβεί σε νομικές ενέργειες για την αναμόρφωση της νομικής κατάστασης που δημιουργήθηκε στο μεταξύ βάσει της ακυρωθείσας πράξης. Τελείως διαφορετικό είναι το περιεχόμενο της υποχρέωσης συμμόρφωσης στις περιπτώσεις που η συνταξιοδοτική υπόθεση αναπέμπεται στη διοίκηση ώστε αυτή να εξετάσει τις προϋποθέσεις για τη συνταξιοδότηση του εκκαλούντος. Στην περίπτωση αυτή η υποχρέωση εξαντλείται στην κατ' ουσία επανεξέταση της υπόθεσης με την έκδοση σχετικής

48. Βλ. Ασημίνα Σακελλαρίου ό.π., 2023, σ. 470.

49. Βλ. Μαρία Ελένη Κόρσου Παναγοπούλου, Η επίδραση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, σε: Σύ και δικαστής άριστος, Σύμμεικτα εις μνήμην Γεωργίου Χ. Παναγιωτόπουλου, σ. 754.

πράξης κανονιστικής ή απορριπτικής και όχι οπωσδήποτε στην παραδοχή του αιτήματος του ενδιαφερομένου. Η αποχή (αποθετική συμμόρφωση) στο πλαίσιο της συμμόρφωσης παραπέμπει στη διαδικασία της προσωρινής δικαστικής προστασίας, όπου, εν προκειμένω, η διοίκηση συμμορφώνεται όταν απέχει από την λήψη μέτρων εκτέλεσης της οικείας καταλογιστικής πράξης⁵⁰.

Η διαδικασία ενώπιον των Συμβουλίων Συμμόρφωσης μακρά και αιματηρή. Σε κάθε περίπτωση αυτό το οποίο συνάγει κανείς αν διατρέξει τις αποφάσεις των οργάνων αυτών είναι ότι σε περίπτωση άρνησης της διοίκησης να συμμορφωθεί σε μία δικαστική απόφαση, η τήρηση της διαδικασίας που προβλέπει ο ν. 3068/2002 δεν μπορεί να οδηγήσει με βεβαιότητα στην εκτέλεση της απόφασης αυτής. Είναι γνωστό άλλωστε ότι το Τριμελές Συμβούλιο εκδίδει είτε απόφαση διαπιστωτική της οριστικής συμμόρφωσης, όπου ο διάδικος δεν είναι σίγουρος ότι η διοίκηση συμμορφώθηκε, διότι πρόκειται για ζήτημα που ανάγεται στο μέλλον, είτε απόφαση με την οποία διαπιστώνει τη μη συμμόρφωση και επιβάλλει χρηματική κύρωση. Υπό την δεύτερη εκδοχή η κύρωση ολοκληρώνει μεν τη διαδικασία ενώπιον του Συμβουλίου Συμμόρφωσης, δεν αίρει όμως το καθεστώς της μη συμμόρφωσης. Το Τριμελές Συμβούλιο δεν διαθέτει τους μηχανισμούς για να εξαναγκάσει τη διοίκηση να συμμορφωθεί προς αυτήν, σε κάθε περίπτωση, η βραδυπορία της όλης διαδικασίας αποτρέπει το διάδικο να επανέλθει με νέα αίτηση.

Το ΕΔΔΑ έχει ήδη αμφισβητήσει την αποτελεσματικότητα αυτής της διαδικασίας στην υπόθεση Πανταλέων κατά Ελλάδος κρίνοντας ότι, και αν ακόμη ο προσφεύγων για την συμμόρφωση στην απόφαση που τον αφορούσε είχε καταφύγει στο αρμόδιο συμβούλιο του ΕΛΣυν

και πάλι η συμμόρφωση προς τη δικαστική απόφαση θα παρέμενε στη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης, η οποία θα περιοριζόταν μόνο στην πρόθεση αποφυγής καταβολής αποζημίωσης στον προσφεύγοντα. Στην υπόθεση αυτή μάλιστα το ΕΔΔΑ δεν ενέταξε στην έννομη προστασία που παρέχεται στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ τη διαδικασία του ν. 3068/2002, υπό την έννοια της πρόσθετης δικονομικής προϋπόθεσης εξάντλησης των ενδίκων μέσων του άρθρου 35 § 1 της Σύμβασης, ενώ έθεσε, το πρώτον, ζητήματα για την αποτελεσματικότητα του εθνικού συστήματος ελέγχου συμμόρφωσης στις δικαστικές αποφάσεις και κατ' επέκταση παροχής ουσιαστικής δικαστικής προστασίας στους διαδίκους στο στάδιο της συμμόρφωσης.

Επίλογος

Οι νέες ρυθμίσεις της Δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου συγκροτούν ένα ενιαίο corpus δικονομικών κανόνων απλό, ορθολογικό και απαλλαγμένο από στείρες διαδικασίες, οι οποίες λειτούργησαν στο παρελθόν ως εμπόδια στην αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος για την παροχή δικαστικής προστασίας ενώπιον του. Ένα αποτελεσματικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης πρέπει σαφώς να ερείδεται σε αποτελεσματικούς δικονομικούς μηχανισμούς.

Η ομαλή όμως λειτουργία του δικαιοδοτικού μηχανισμού, η εύλογη διάρκεια της δίκης, η επιτάχυνση στην απονομή της δικαιοσύνης προϋποθέτει ότι οι πρωταγωνιστές της δικαστικής διαδικασίας, οι δικαστές, οι συνήγοροι των διαδίκων και συλλειτουργοί της δικαιοσύνης, καθώς και οι δικαστικοί υπάλληλοι έχουν συνείδηση της αποστολής τους και του θεσμικού τους ρόλου και ασκούν τα καθήκοντά τους ώστε η προδικασία, η ακροαματική διαδικασία, η διάσκεψη και εν τέλει, η διατύπωση της απόφασης να δημιουργήσουν την πεποίθηση στους πολίτες ότι στην περιπτώσή τους πραγματώθηκε η ουσιαστική δικαστική προστασία και επιτεύχθηκε η δίκαιη δίκη, όπως αυτή νοείται σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος δικαίου.

Η διάβρωση του συστήματος της δικαστικής προστασίας με συνέπεια την αναποτελεσματι-

50. Βλ. Ευαγγελία Κουλουμπίνη, Η απροθυμία συμμόρφωσης της Διοίκησης στις αποφάσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου και οι συνέπειές της στην αποτελεσματική δικαστική προστασία των διαδίκων, σε Σύμμεκτα: Προς τιμήν Κώστα Γ. Μαυριά, επιμέλεια έκδοσης Δρ Μαριάνθη Καλυβιώτου, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, έτος 2022, σ.869 επ.

κότητά του ξεκινά όταν οι πρωταγωνιστές της δικαστικής διαδικασίας δεν αναλαμβάνουν το μερίδιο της ευθύνης που τους αναλογεί και δεν λογοδοτούν για τα αποτελέσματα της εργασίας τους. Το πρόβλημα διογκώνεται και για τον πρόσθετο λόγο ότι η Πολιτεία ψηφίζει μόνο νόμους για την θεραπεία των προβλημάτων στο χώρο της Δικαιοσύνης για την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης και την συμμόρφωση στις δικαστικές αποφάσεις, στερείται όμως μηχανισμών αξιόπιστων για την παρακολούθηση της εφαρμογής των νόμων που ψηφίζει και την αποτροπή εν τέλει των κινδύνων εκείνων που επιφέρουν βλάβη στο σύστημα, άρα και στους αποδέκτες αυτού, τους διαδίκους.

Η ψήφιση νόμων δεν είναι πανάκεια για τις σωστές λύσεις που πρέπει να δοθούν προς την κατεύθυνση της επιτάχυνσης της δικαιοσύνης και της χρηστής απονομής αυτής, αλλά πρέπει να εκπονηθούν οι αντίστοιχες μελέτες ώστε να αναζητηθούν τα αίτια των καθυστερήσεων και να προβλεφθούν τα κατάλληλα εργαλεία για τη θεραπεία των χρόνιων προβλημάτων και παθολογιών στο σύστημα, με σεβασμό πάντα στην δίκαιη δίκη. Η τελευταία συνιστά, κατά το ΕΔ ΔΑ, ένα απόλυτο δικαίωμα, το οποίο δεν συγχωρεί περιορισμούς χάριν της «εύρυθμης λειτουργίας» του συστήματος δικαστικής προστασίας, συνεπώς, πρέπει να αναζητηθούν δίκαιες ισορροπίες και όλες οι αλλαγές και οι μεταρρυθμίσεις που δρομολογούνται από την Πολι-

τεία να τελούν υπό το φως του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ.

Η δίκαιη λύση πρέπει να ανευρεθεί μέσα στα όρια που προδιαγράφει η διάκριση των εξουσιών, η δικονομία και η διαμορφωθείσα νομολογία⁵¹. Η ερμηνεία και η στάθμιση των δικαστών υπό το πνεύμα της δίκαιης δίκης λειτουργεί συχνά ως αντιστάθμισμα στην πολυπλοκότητα των δικονομικών διαδικασιών ώστε να δοθεί τελικώς ουσιαστικό αντίκρισμα σε όλες τις ειδικές δικονομικές αρχές, οι οποίες προορίζονται να διασφαλίσουν το δικαίωμα των πολιτών στην αποτελεσματική δικαστική προστασία και να αποκτήσει με τον τρόπο αυτό και το άρθρο 20 § 1 Σ ουσιαστική κανονιστική υπόσταση.

Η δικαιοσύνη άλλωστε είναι εκείνη η ιδέα υπό την προστασία της οποίας μπορεί να ανθήσει η επιστήμη και μαζί με την επιστήμη, η αλήθεια και η ειλικρίνεια. Τότε μπορούμε να αναφερόμαστε στην δικαιοσύνη της ελευθερίας, στη δικαιοσύνη της ειρήνης, στη δικαιοσύνη της δημοκρατίας και στη δικαιοσύνη της ανεκτικότητας⁵².

51. Βλ. Ιωάννη Σαρμά, Όρια και περιθώρια στην εξουσία του δικαστή να απονέμει δικαιοσύνη σε e-Politeia, Τεύχος 3ο, σ. 328.

52. Χανς Κέλσεν, Τι είναι Δικαιοσύνη; Εκδόσεις αντίποδες, μετάφραση Θεοδωρή Δρίτσας, επίμετρο Αλίκη Λαβράνου, Απρίλιος 2019, σ. 67.

Οι αλλαγές στον νόμο 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων (που επήλθαν με τον ν. 4996/2022)

Κωνσταντίας (Νάντιας) Π. Κυπρούλη

Δικηγόρου - ΔΝ

Το παρόν άρθρο επιχειρεί ν' αποδώσει με εύσυντο και κατανοητό τρόπο τις σημαντικότερες αλλαγές που επήλθαν μέσω του νόμου 4996/2022 στον νόμο περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων 2121/1993. Δύο ήταν οι κύριες νομοθετικές αιτίες για την ψήφιση του νέου αυτού νόμου. Πρώτη και κυριότερη η ανάγκη εναρμόνισης με την Οδηγία 2019/790 για τα πνευματικά και συγγενικά δικαιώματα στην Ψηφιακή Ενιαία Αγορά. Η Οδηγία αυτή ήλθε να εκσυγχρονίσει τους κανόνες για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στο ηλεκτρονικό περιβάλλον, αφού η Οδηγία 2001/29 για την Κοινωνία της Πληροφορίας μετρούσε ήδη πολλά έτη και τόσο η τεχνολογία όσο και οι εμπορικές πρακτικές είχαν αλλάξει. Δεύτερη, η ανάγκη εναρμόνισης με την Οδηγία 2019/789 για τον καθορισμό κανόνων σχετικά με τις επιγραμμικές μεταδόσεις ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών και αναμετόδοσεις ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων (τροποποίηση Οδηγίας 93/83). Ουσιαστική αιτία ήταν η ταχεία εξέλιξη της τεχνολογίας που έφερε μεγάλες αλλαγές στους τρόπους εκμετάλλευσης και κυρίως διάδοσης του πνευματικού περιεχομένου και άφησε ακόμη πιο ανοχύρωτους πνευματικούς δημιουργούς και δικαιούχους συγγενικών δικαιωμάτων, ιδίως στο επιγραμμικό (online) περιβάλλον. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των νέων καιρών είναι ότι πλέον, στους δύο πόλους των αντικρουόμενων συμφέροντων (από την μία οι δικαιούχοι πνευματικών και συγγενικών δικαιωμάτων και από την άλλη οι χρήστες), την ισόρροπη διεύθυνση των οποίων, εδώ και τόσες δεκαετίες το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας καλούνταν να ορίσει, προστέθηκε και ένας τρίτος. Ο τρίτος πόλος δεν είναι άλλος από τους τελικούς χρήστες του διαδικτύου, τα μέλη του κοινού που συμμετέχουν στην λεγόμενη Κοινωνία της πληροφορίας και οι οποίοι δεν είναι πλέον μόνον αποδέκτες, αλλά συχνά 'διαμορφώνουν' (ενίοτε παραμορφώνουν), διασκευάζουν, 'συνδημιουργούν'

γούν' πνευματικό περιεχόμενο (UGC, user generated content). Την εξισορρόπηση των τριών πόλων συμφερόντων επιχείρησε ο ενωσιακός νομοθέτης, θέτοντας με την Οδηγία 2019/790 νέους κανόνες για την χρήση και αδειοδότηση χρήσης πνευματικού περιεχομένου στο επιγραμμικό περιβάλλον, για την δίκαιη αμοιβή των δικαιούχων, για την απλοποίηση των τρόπων αδειοδοτήσεως, για την βελτίωση των συνθηκών ανταμοιβής των δικαιούχων για την αθρόα χρήση των πνευματικών έργων και συμβολών τους. Έφερε ακόμη νέα δικαιώματα, βελτίωσε ρυθμίσεις αναφορικά με τα δικαιώματα και την άσκησή τους, καθόρισε κατά τρόπο ξεκάθαρο και ενιαίο στα κράτη-μέλη τις εξαιρέσεις και περιορισμούς των δικαιωμάτων, καθόρισε μηχανισμούς αναμόρφωσης των συμβάσεων, όρισε τρόπους διευκόλυνσης δόσης αδειών, θέσπισε διαδικασίες και όργανα για την επίλυση διαφορών.

Στο πλαίσιο της εναρμόνισής του ο ελληνικός νόμος γνωρίζει αλλαγές κατά κύριο λόγο σε τέσσερα πεδία: (α) αναγνωρίστηκαν νέα δικαιώματα και νέες χρήσεις που επιφέρουν δικαιώματα και υποχρεώσεις, (β) ενισχύθηκε η θέση των δικαιούχων μέσω διατάξεων που επιδιώκουν κυρίως να εξασφαλίσουν την δίκαιη αμοιβή τους, (γ) εκσυγχρονίστηκε με στόχο να διευκολυνθεί η διαδικασία σύναψης συμβάσεων και αδειών εκμεταλλεύσεως περιεχομένου, (δ) ενισχύθηκε η ασφάλεια δικαίου εντός της ευρωπαϊκής αγοράς, με την καθιέρωση κοινού πλαισίου εξαιρέσεων και περιορισμών από τα πνευματικά και συγγενικά δικαιώματα.

Α. Αναγνώριση νέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων

A.1. Προστασία εκδόσεων τύπου για επιγραμμικές χρήσεις – άρθρ. 18 του ν. 4996/2022 που προστέθηκε ως άρθρ. 51B στον ν. 2121/1993, ενσωματώνοντας το

άρθρ. 15 της Οδηγίας 2019/790

Κατοχυρώνεται ένα νέο συγγενικό δικαίωμα υπέρ των εκδοτών τύπου για την επιγραμμική χρήση των εκδόσεων τους από παρόχους υπηρεσιών της Κοινωνίας της πληροφορίας. Η αναγνώριση του κρίθηκε αναγκαία, καθώς η ανάγνωση της επικαιρότητας μέσα από ιστοσελίδες έλαβε γιγαντιαίες διαστάσεις, ώστε ο έντοπος καθημερινός και περιοδικός τύπος δεν μπόρεσε να κρατήσει τον αναγκαίο χώρο που θα επέτρεπε στους εκδότες να στηρίζουν οικονομικά τις εκδόσεις τους. Επιπλέον, η ευρύτατη αναπαραγωγή και διάθεση στο κοινό ειδησεογραφικού περιεχομένου από τους λεγόμενους aggregators, ιστοτόπους που, χωρίς την άδεια των εκδοτών και δημιουργών, παρέχουν αποδελτίωση δημοσιευμάτων και παρουσιάζουν αποσπάσματα δημοσιευμάτων ή και ολόκληρα δημοσιεύματα, αλλά και από άλλους ιστοτόπους που τα αναπαράγουν αφειδώς, έθεσε σε κίνδυνο την δράση και τις επενδύσεις των εκδοτών τύπου, δράση αναγκαία για την ενημέρωση της κοινής γνώμης και επομένως για την δημοκρατική κοινωνία. Γι' αυτό και το νέο δικαίωμα του άρθρ. 51B του ν. 2121/1993 αφορά την επιγραμμική χρήση των εκδόσεων επικαιρότητας και όχι επιστημονικών, ακαδημαϊκών ή λογοτεχνικών εκδόσεων. Επίσης, η Οδηγία 2019/790 και κατ'επέκταση ο νόμος μας, ορθότατα εξασφάλισε μέρος των εσόδων από το νέο αυτό συγγενικό δικαίωμα των εκδοτών να φθάσει στους δημιουργούς που συνετέλεσαν σε αυτό το νέο έσοδο. Συγκεκριμένα, οι εγκατεστημένοι σε κράτος μέλος της Ε.Ε. εκδότες τύπου χαίρουν ενός συγγενικού δικαιώματος όσον αφορά την επιγραμμική χρήση των εκδόσεών τους από παρόχους υπηρεσιών της Κοινωνίας της πληροφορίας. Υπόκειται επομένως στην εξουσία των εκδοτών τύπου να δώσουν την άδειά τους προκειμένου να αναρτηθεί online από παρόχους υπηρεσιών της Κοινωνίας της πληροφορίας, πνευματικό υλικό των εκδόσεών τους. Ως προστατευόμενα έργα νοούνται δημοσιογραφικά κείμενα, φωτογραφίες, ηχητικά και οπτικοακουστικά έργα, γελοιογραφίες. Το ύψος της αμοιβής των εκδοτών τύπου για τις επιγραμμικές χρήσεις των εκδόσεών τους θα βασίζεται σε κρι-

τήρια όπως η επισκεψιμότητα στο υλικό προστασίας, τα έτη δραστηριοποίησης και το μερίδιο αγοράς του παρόχου υπηρεσιών Κοινωνίας της πληροφορίας και του εκδότη, τον αριθμό των δημοσιογράφων που απασχολούνται στον εκδότη, ή και όποιο άλλο κριτήριο κριθεί πρόσφορο, όπως αυτά τα κριτήρια θα εξειδικευθούν με Κανονισμό της ΕΕΤΤ. Το αξιοσημείωτο της διάταξης είναι η εξασφάλιση από τον νομοθέτη ότι ο εκδότης δεν θα μονοπωλήσει το προστιθέμενο όφελος, αλλά μέρος αυτού θα φθάσει στους δημιουργούς του υλικού του εκδότη που παρουσιάζεται από διαδικτυακές πλατφόρμες. Έτσι οι δημοσιογράφοι, αρθρογράφοι, φωτογράφοι, φωτορεπόρτερ, σκιτσογράφοι λαμβάνουν ένα ποσοστό, το οποίο διαφέρει αναλόγως του αριθμού των δημιουργών που απασχολεί ο εκδότης με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Αυτό καταρχάς είναι 25% του ετήσιου εσόδου από την επιγραμμική χρήση των εκδόσεών του, αλλά, παρέχει κίνητρο στους εκδότες τύπου να απασχολήσουν περισσότερους δημιουργούς με σχέση εξαρτημένης εργασίας, μειώνοντας το ποσοστό συμμετοχής των δημιουργών από 25% σε 15%, εφόσον πάνω από το 60% των δημιουργών που απασχολεί ένας εκδότης τύπου, απασχολείται με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Δεν απαιτείται άδεια (και αμοιβή) των εκδοτών τύπου εάν η επιγραμμική χρήση λαμβάνει χώρα από μεμονωμένους χρήστες, για μη εμπορική, αλλά ιδιωτική χρήση, αν αφορά μεμονωμένες λέξεις, πολύ σύντομα αποσπάσματα, ή με τοποθέτηση υπερσυνδέσμου. Το νέο αυτό δικαίωμα των εκδοτών τύπου για επιγραμμικές χρήσεις των εκδόσεών τους διαρκεί για δύο (2) έτη από την δημοσίευση της έκδοσης, υπολογιζόμενα από την 1^η Ιανουαρίου του έτους που έπεται της ημερομηνίας δημοσίευσης.

A.2. Υποχρέωση λήψης άδειας και καταβολής αμοιβής από τις πλατφόρμες διαμοιρασμού περιεχομένου - άρθρ. 20 ν.4996/22 που προσθέτει την διάταξη του άρθρ. 66ΣΤ στο ν. 2121/1993, ενσωμάτωση του άρθρ. 17 Οδηγίας 2019/790 Πλατφόρμες διαμοιρασμού περιεχομένου

Από τις σημαντικότερες διατάξεις της Οδηγίας 2019/790, που ενσωματώνεται στον ελλη-

νικό νόμο, είναι η θέσπιση υποχρέωσης των διαδικτυακών πλατφορμών διαμοιρασμού περιεχομένου να λάβουν άδεια για την χρήση του υλικού που αναφορτώνεται από τους ίδιους τους χρήστες τους (τελικοί χρήστες). Αφορά τις γνωστές σε όλους μας πλατφόρμες (π.χ. youtube, instagram, tik tok, facebook, twitter, snapchat κ.λπ.) που στο πλαίσιο επιγραμμικών υπηρεσιών τους παρέχουν την δυνατότητα στους χρήστες τους να αναβιβάζουν και μοιράζουν περιεχόμενο (UUC, user uploaded content). Δεν πρέπει να συγχέονται με τις πλατφόρμες περιεχομένου, αυτές δηλαδή που οι ίδιες αποθηκεύουν, οργανώνουν, συχνά παράγουν, προσφέρουν και παρουσιάζουν το πνευματικό περιεχόμενο στο κοινό (Spotify, Netflix, Cinobo, Amazon Prime, Apple TV, Pandora, Deezer), οι οποίες αναμφίβολα οφείλουν να έχουν λάβει όλα τα δικαιώματα όλων των δικαιούχων του περιεχομένου τους. Οι πλατφόρμες διαμοιρασμού, καθώς δεν έχουν οι ίδιες την πρωτοβουλία αναβίβασης και θέσης στο διαδίκτυο των έργων και άλλων αντικειμένων προστασίας, αλλά οι χρήστες τους, υποστήριζαν επί πολλά έτη ότι είναι ουδέτεροι πάροχοι τεχνολογίας, παθητικοί αποδέκτες των ανταλλασσόμενων αρχείων, που δεν φέρουν ευθύνη για την χωρίς άδεια παρουσίαση πνευματικού περιεχομένου, δυνάμει της αρχής του «ασφαλούς λιμένα» του άρθρ. 14 της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο (άρθρ. 13 του π.δ. 131/2003). Πυρήνας της επιχειρηματολογίας τους ήταν ότι δεν γνωρίζουν, ούτε μπορούν να γνωρίζουν τί διακινείται στον ηλεκτρονικό τους χώρο, διότι δεν οφείλουν να ερευνούν την νομιμότητα των αναβιβαζόμενων αρχείων. Με τον χρόνο και την εμπειρία, η νομική θεωρία και οι δικανικές κρίσεις ωρίμασαν, ώστε έγινε αποδεκτό ότι εφόσον αυτοί οι πάροχοι «βελτιστοποιούν» και προωθούν το περιεχόμενο με σκοπό το κέρδος είναι υπεύθυνοι για το περιεχόμενο που διακινείται στον χώρο τους και με τα τεχνολογικά μέσα που προσφέρουν. Οφείλουν επομένως να μεριμνήσουν για την λήψη αδειας από τους δικαιούχους. Κρίθηκε δηλαδή, ορθώς, ότι ακόμη και αν η πρωτοβουλία για την αναβίβαση και παρουσίαση του πνευματικού/προστατευμένου περιεχομένου δεν τους ανήκει, η χρησιμοποίηση

από αυτούς μεθόδων αποθήκευσης και επεξεργασίας και κυρίως η ένδυση/συννοδεία του αναρτώμενου από τους τελικούς χρήστες πνευματικού περιεχομένου με διαφημίσεις, με σκοπό το κέρδος τους, συνιστά δράση που ξεπερνά την απλή παροχή τεχνολογικών μέσων, συνιστά παρουσίαση στο κοινό του περιεχομένου.¹ Οι τρόποι που χρησιμοποιούν για την κατά τον ελληνικό νόμο, «βελτιστοποίηση» του περιεχομένου, είναι η οργάνωσή του, μεταξύ άλλων, μέσω της κατηγοριοποίησης, ευρετηρίασης, «ανάλυσής» του με σκοπό να αναδειχθούν οι προτιμήσεις του τελικού χρήστη, ώστε να προβούν σε σχηματισμό «λίστας προτεινόμενων» προς αυτόν τον χρήστη και να αναδείξουν/διαφημίσουν τις προτάσεις τους προς τον χρήστη. Και κυριότερα, μέσω της προσθήκης και παρουσίασης διαφημίσεων στο πλαίσιο της παρουσίασης του αναβιβαζόμενου από τους χρήστες περιεχομένου, μέσω στοχευμένης προώθησης διαφημίσεων. Έτσι λοιπόν, η δράση αυτή συνιστά πράξη εκμετάλλευσης και δη παρουσίαση στο κοινό του πνευματικού υλικού. Η παρουσίαση με αυτόν τον τρόπο του υλικού δημιουργεί εκ νέου αξία, ξαναγεννά έσοδα, στα οποία όμως οι δικαιούχοι μέχρι τώρα δεν συμμετείχαν (value gap). Ένα μέρος αυτής της νέας αξίας, του νέου εσόδου που ο επιγραμμικός διαμοιρασμός του προστατευμένου (δια πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων) υλικού αποφέρει, έχουν ευθύνη οι πάροχοι επιγραμμικού διαμοιρασμού περιεχομένου να το αποδώσουν στους δικαιούχους του.

1. Κατά την Οδηγία 2019/790 άρθρ. 17 “... organizing and promoting”. Βλ. Αιτ. σκ. 62 Οδηγία 2019/790: «... Οι υπηρεσίες που καλύπτονται από την παρούσα οδηγία είναι οι υπηρεσίες εκείνες των οποίων ο κύριος ή ένας από τους κύριους σκοπούς είναι να αποθηκεύουν και να παρέχουν στους χρήστες την δυνατότητα να αναφορτώνουν και να μοιράζονται μεγάλη ποσότητα περιεχομένου που προστατεύεται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας με σκοπό την αποκόμιση κέρδους από αυτό, είτε άμεσα είτε έμμεσα, μέσω της οργάνωσής του και της προώθησής του, με σκοπό τη προσέλκυση ευρύτερου κοινού, μεταξύ άλλων, μέσω της κατηγοριοποίησης του περιεχομένου και της χρήσης στοχευμένης προώθησης μέσα σε αυτό».

Με το άρθρ. 20 του ν. 4996/22 λοιπόν προ-
στίθεται το άρθρ. 66ΣΤ στον ν. 2121/1993, το ο-
ποίο εισάγει την νέα κατηγορία χρήσης πνευ-
ματικού περιεχομένου για την οποία είναι ανα-
γκαία η λήψη άδειας και καταβολή αμοιβής
στους δικαιούχους. Πρώτο μέλημα του νομοθέ-
τη είναι ο ορισμός του παρόχου επιγραμμικών
υπηρεσιών ανταλλαγής (ή διαμοιρασμού) προ-
στατευομένου περιεχομένου: είναι αυτός του
οποίου ο κύριος ή ένας από τους κύριους σκο-
πούς είναι να αποθηκεύει και να παρέχει πρό-
σβαση στο κοινό σε σημαντική ποσότητα προ-
στατευομένων από την πνευματική ιδιοκτησία
έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας, που
αναφορτώνονται από τους χρήστες του και τα
οποία βελτιστοποιεί και προωθεί με σκοπό το
κέρδος. Διευκρινίζεται ότι δεν έχουν τον χαρα-
κτήρα παρόχου διαμοιρασμού περιεχομένου, οι
πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνι-
ών (οι εταιρείες ηλεκτρονικών επικοινωνιών
που παρέχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο), οι επι-
γραμμικές εγκυκλοπαίδειες, τα μη κερδοσκοπι-
κά εκπαιδευτικά και επιστημονικά αποθετήρια,
οι πλατφόρμες ανάπτυξης ανοιχτού λογισμικού,
οι επιγραμμικές αγορές, οι υπηρεσίες υπολογι-
στικού νέφους.

Ο εμπόπων στην έννοια του παρόχου δια-
μοιρασμού προστατευομένου περιεχομένου ο-
φείλει να λάβει άδεια για την παρουσίαση και
διάθεση στο κοινό από τους δικαιούχους, ήτοι
από τους δημιουργούς, από τους ερμηνευτές ε-
κτελεστές καλλιτέχνες, από τους παραγωγούς
υλικών φορέων, από τους ραδιοτηλεοπτικούς
οργανισμούς και από τους εκδότες τύπου. Σε
περίπτωση που δεν λάβει άδεια, υπέχει ευθύνη
για παραβίαση των πνευματικών ή/και συγγε-
νικών δικαιωμάτων, εκτός εάν αποδείξει ότι: α)
έχει καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για
την απόκτηση της άδειας και ότι β) έχει κατα-
βάλει κάθε δυνατή προσπάθεια να μην είναι
διαθέσιμο το περιεχόμενο για την αναβίβαση
και παρουσίαση του και ότι γ) έχει ενεργήσει με
ταχύτητα, αφού λάβει σχετική ειδοποίηση από
τους δικαιούχους να κόψει την πρόσβαση ή να
αποσύρει από τον ιστότοπό του το μη αδειοδο-
τημένο περιεχόμενο και να καταβάλει κάθε δυ-
νατή προσπάθεια να αποτρέψει την στο μέλλον

αναβίβασή του.

Ρητά προβλέπεται όμως εξαίρεση από την
υποχρέωση λήψης άδειας, εφόσον το περιεχό-
μενο που αναβιβάζουν οι τελικοί χρήστες συνι-
στά παράθεση αποσπάσματος, κριτική, σχολια-
σμό, χρήση για γελοιογραφία, παρωδία ή μίμη-
ση.

*A.3. Δημόσιος δανεισμός - άρθρ. 31-40 ν. 4996/2022
που εισάγουν νέο άρθρο, το άρθρ. 5Α στον ν. 2121/
1993 και τροποποιούν κυρίως τα άρθρ. 3 § 1 περ. ε),
άρθρ. 33 §§ 4 και 5, 46 § 2 περ. δ), άρθρ. 47 § 1 περ.
γ), § 2 περ. γ) και περ. στ), άρθρ. 48 § 1 περ. β) και
περ. στ), και προσθέτουν περ. ι) στο άρθρ. 52 ν. 2121/
1993 (που προβλέπει την αναλογική εφαρμογή του
νεοεισαγόμενου άρθρ. 5Α ν. 2121/1993 στα συγγενι-
κά δικαιώματα), ενσωμάτωση άρθρ. 3, 5, 6,7,9 της
Οδηγίας 2006/115*

Σαφής αλλαγή σε σχέση με την προηγούμενη
νομοθετική ρύθμιση, είναι η ρητή αναγνώριση
δικαιώματος εύλογης αμοιβής για τον δημόσιο
δανεισμό. Το απόλυτο και αποκλειστικό δικαί-
ωμα δημόσιου δανεισμού του οποίου έχαιραν
μέχρι πρότινος δημιουργοί και δικαιούχοι συγ-
γενικών δικαιωμάτων, παύει να υφίσταται ως
τέτοιο, δηλαδή ως δίδον εξουσία επιτρέπει ή
απαγορεύει και μετατρέπεται σε ένα δικαίωμα
εύλογης αμοιβής.

Ως δημόσιος δανεισμός νοείται η διάθεση
από ιδρύματα, ανοιχτά στο κοινό, νομίμως δη-
μοσιευμένων έργων προς χρήση για περιορι-
σμένο χρονικό διάστημα και όχι για άμεσο ή
έμμεσο οικονομικό ή εμπορικό όφελος.

Εφόσον ο δημόσιος δανεισμός γίνεται από
φορείς Δημοσίου και των ΟΤΑ (δηλ. από φορείς
ανήκοντες, εποπτευόμενους ή επιχορηγούμε-
νους από το κράτος ή ΟΤΑ) ορίζεται κατευθείαν
από τον νόμο το ποσό της εύλογης αμοιβής και
είναι ίσο με 350.000 ευρώ, ετησίως. Εφόσον ο
δημόσιος δανεισμός γίνεται από άλλα ανοιχτά
στο κοινό ιδρύματα, το ποσό της εύλογης αμοι-
βής συμφωνείται μεταξύ του ιδρύματος και των
αρμοδίων οργανισμών συλλογικής διαχείρισης.

Επίσης στον νόμο ορίζεται και η κατανομή
της εισπραττόμενης εύλογης αμοιβής μεταξύ
των δικαιούχων, έτσι για τα έργα λόγου η αμοι-
βή διανέμεται κατά 70% στους πνευματικούς

δημιουργούς και κατά 30% στους εκδότες και όταν αφορά υλικούς φορείς ήχου ή ήχου και εικόνας κατανέμεται κατά 55% στους δημιουργούς, κατά 30% στους ερμηνευτές εκτελεστές καλλιτέχνες και κατά 15% στους παραγωγούς υλικών φορέων ήχου ή ήχου και εικόνας. Προβλέπεται ρητά, όμως, ότι το δικαίωμα εύλογης αμοιβής εκ δημοσίου δανεισμού των υλικών φορέων ήχου ή ήχου και εικόνας, θα ενεργοποιηθεί τρία (3) έτη μετά την δημοσίευση του νόμου.

Το δικαίωμα αυτό της εύλογης αμοιβής ανήκει στην υποχρεωτική συλλογική διαχείριση, δηλαδή δεν δύναται να το διαχειρισθούν ατομικά οι δικαιούχοι, αλλά μόνον οι αρμόδιοι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης, στους οποίους και γίνεται η καταβολή του ποσού της εύλογης αμοιβής.

Από την υποχρέωση καταβολής εύλογης αμοιβής εξαιρούνται οι σχολικές βιβλιοθήκες δημοσίων σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες που είναι μέλη του Συνδέσμου Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

B. Επιβολή εξαιρέσεων και περιορισμών του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων από την προστασία

B.1. Εξαιρέσεις και περιορισμοί δικαιωμάτων - άρθρ. 6-13 ν. 4996/2022, τροποποίηση άρθρ. 21 και εισαγωγή άρθρ. 21A, 21B, 22A, 27B ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 3, 4, 5, 6, 7 Οδηγίας 2019/790.

Σημαντικότερο πεδίο τροποποιήσεων συνιστά η πρόβλεψη εξαιρέσεων και περιορισμών από το πνευματικό και τα συγγενικά δικαιώματα, σε συμμόρφωση με την θέσπιση από την Οδηγία 2019/790 κοινών σε όλα τα κράτη μέλη εξαιρέσεων και περιορισμών του πνευματικού και συγγενικών δικαιωμάτων. Εξαιρέσεις και περιορισμοί του δικαιώματος σημαίνει πολύ απλά ότι προβλέπονται χρήσεις πνευματικών έργων ή άλλου αντικειμένου προστασίας, για τις οποίες δεν απαιτείται άδεια του δικαιούχου, αλλά στις οποίες μπορεί ο χρήστης να προβεί

αντλώντας απευθείας εκ του νόμου, την ευχέρεια αυτήν, χωρίς λήψη άδειας ή, ακόμη και χωρίς αντάλλαγμα. Πριν την Οδηγία 2019/790 τα κράτη μέλη της ΕΕ παρουσίαζαν διαφοροποιήσεις ως προς τις εξαιρέσεις ή περιορισμούς των δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα σημαντική ανασφάλεια δικαίου. Ένα τέτοιο παράδειγμα υπήρξε στον ολοένα διευρυνόμενο τομέα της διασυννοριακής εξ αποστάσεως, διδασκαλίας. Διότι, αν και η Οδηγία 2001/29 για την Κοινωνία της πληροφορίας περιείχε διάταξη για εξαίρεση από το πνευματικό και τα συγγενικά δικαιώματα για σκοπούς διδακτικούς, η υιοθέτησή της δεν ήταν υποχρεωτική για τα κράτη μέλη, αλλά αφηνόταν στην ευχέρειά τους. Έτσι, υπήρχαν κράτη-μέλη που δεν την αναγνώριζαν. Επομένως, η ενσωμάτωση φωτογραφίας σε μία διάλεξη καθηγητή που αναρτούνταν στο κλειστό δίκτυο (intranet) ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος, κινδύνευε να θεωρηθεί σε κάποιο από τα κράτη-μέλη, παράνομη χρήση. Το τέλος των αντικρουόμενων κανόνων μεταξύ των κρατών μελών ως προς τις κατ' εξαίρεση επιτρεπόμενες χρήσεις, έφερε η Οδηγία 2019/790 και σε συμμόρφωση αυτής, τα άρθρ. 6-13 του ν. 4996/2019 που τροποποίησαν το άρθρ. 21 και εισήγαγαν τα άρθρα 21A, 21B, 22A, 27B στον ν. 2121/1993.

Η θέσπιση ευρωπαϊκών κοινών εξαιρέσεων και περιορισμών αφορά τρεις πυλώνες: την έρευνα, την εκπαίδευση και την πολιτιστική κληρονομιά.

(1) Στον πρώτο τομέα της έρευνας κρίθηκε αναγκαία η θέσπιση εξαιρέσεων ως προς την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων (text and data mining). Εξόρυξη κειμένων και πληροφοριών είναι η αυτοματοποιημένη αναλυτική τεχνική που επεξεργάζεται μεγάλο όγκο πληροφοριών, αναλύει κείμενα και δεδομένα και έχει στόχο την απόκτηση νέων γνώσεων, την εξαγωγή προτύπων, τάσεων και συσχετισμών. Πρώτη εξαίρεση που καθιερύεται είναι η εξαίρεση από το δικαίωμα αναπαραγωγής έργων με σκοπό την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων για σκοπούς επιστημονικής έρευνας από ερευνητικούς οργανισμούς και ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρ. 21A).

(2) Επειδή η εξόρυξη κειμένων και δεδομέ-

νων είναι χρήσιμη για την γνώση, καινοτομία, ανάπτυξη τεχνολογιών και εφαρμογών κρίνεται ότι μπορεί να δοθεί δυνατότητα να είναι επιτρεπτή χωρίς άδεια και σε άλλους, πλην των ερευνητικών και πολιτιστικών ιδρυμάτων, ακόμη και ιδιωτικούς φορείς. Έτσι, επιτρέπεται γενικότερα η αναπαραγωγή και εξαγωγή έργων και άλλου προστατευόμενου περιεχομένου (και από βάσεις δεδομένων), εφόσον είναι νόμιμα προσβάσιμα για το σκοπό της εξόρυξης κειμένων και δεδομένων και υπό την αίρεση ότι ο δημιουργός ή άλλος δικαιούχος δεν έχει, με κατάλληλο τρόπο (με μηχαναγνώσιμα μέσα), απαγορεύσει αυτή την χρήση (άρθρ. 21B).

(3) Οι εξαιρέσεις για την εκπαίδευση εμπλουτίστηκαν και έτσι προβλέπονται πλέον δύο εξαιρέσεις: μία που προβλεπόταν ήδη στον νόμο μας 2121/1993 και αφορά την έντυπη αναπαραγωγή και μία που αφορά την ψηφιακή χρήση έργων και συγγενικών δικαιωμάτων. Καταρχάς λοιπόν, δεν απαιτείται άδεια, ούτε αμοιβή για την έντυπη αναπαραγωγή άρθρων νομίμως δημοσιευμένων σε εφημερίδες και περιοδικά, καθώς και σύντομων αποσπασμάτων έργου ή τμημάτων σύντομου έργου ή έργου εικαστικών τεχνών νομίμως δημοσιευμένων για διδασκαλία ή εξετάσεις σε εκπαιδευτικό ίδρυμα, με ένδειξη της πηγής και του ονόματος δημιουργού και εκδότη εφόσον είναι δυνατό (άρθρ. 21).

(4) Η νέα εξαίρεση που προστέθηκε για σκοπούς διδασκαλίας και εξετάσεων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αφορά την ψηφιακή χρήση έργων. Γι' αυτήν καθιρύεται περιορισμός του πνευματικού και των συγγενικών δικαιωμάτων, δηλαδή δεν απαιτείται άδεια μεν, αλλά οφείλεται εύλογη αμοιβή στους δημιουργούς και στους εκδότες των έργων για την αναπαραγωγή, παρουσίαση στο κοινό και κατ' αίτησιν διάθεση έργων χάριν παραδείγματος για τη διδασκαλία ή εξετάσεις, εφόσον δικαιολογείται από τον επιδιωκόμενο μη εμπορικό σκοπό, δεν ξεπερνά το 5% του συνολικού έργου ή δεν ξεπερνά ένα άρθρο νομίμως δημοσιευμένο ή ένα ποίημα ή ένα έργο εικαστικών τεχνών. Επισημαίνεται ότι η εξαίρεση από την υποχρέωση λήψης άδειας, υφίσταται εφόσον δεν υπάρχουν εύκολα διαθέσιμες και κατάλληλες άδειες, δηλ. εφόσον οι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης δεν μπορούν να

παρέχουν άδειες ανταποκρινόμενες στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η χρήση υπό του εκπαιδευτικού ιδρύματος πρέπει να γίνεται στις εγκαταστάσεις του ή σε άλλους χώρους υπό την ευθύνη του ή μέσω ασφαλούς ηλεκτρονικού περιβάλλοντος, στο οποίο έχουν πρόσβαση μόνον οι μαθητές, φοιτητές και το εκπαιδευτικό προσωπικό (άρθρ. 21).

(5) Εξαίρεση για την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιτρέπεται στα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, η χωρίς άδεια αναπαραγωγή έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας που βρίσκονται στην μόνιμη συλλογή τους αποκλειστικά για λόγους διατήρησης. Ως ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς νοούνται: κάθε προσιτή στο κοινό βιβλιοθήκη, μουσείο, αρχείο ή ίδρυμα κινηματογραφικής ή ακουστικής κληρονομιάς (άρθρ. 22A).

(6) Προς ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς είναι και η καθιέρωση της επόμενης νέας ρύθμισης που η Οδηγία 2019/790 θέλησε να ισχύει καθολικά στην ενιαία αγορά. Εισάγεται καταρχάς η έννοια μιας νέας κατηγορίας έργων/αντικειμένων προστασίας, των οποίων η χρήση κρίνεται ότι πρέπει να διευκολυνθεί. Αυτά είναι τα λεγόμενα μη διαθέσιμα στο εμπόριο, όσα δηλαδή, δεν διατίθενται μέσω των συνηθισμένων εμπορικών διαύλων για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των δέκα (10) ετών. Γι' αυτά λοιπόν, εφόσον υφίσταται επαρκώς αντιπροσωπευτικός οργανισμός συλλογικής διαχείρισης δύναται να παραχωρήσει μη αποκλειστικές άδειες για μη εμπορικούς σκοπούς σε ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς ακόμη και αν δεν έχει εξουσιοδοτηθεί προς τούτο από το σύνολο των δικαιούχων που εκπροσωπεί (άδεια διευρυμένης ισχύος). Σε περίπτωση όμως που δεν υφίσταται αντιπροσωπευτικός οργανισμός συλλογικής διαχείρισης που να δύναται να χορηγήσει άδεια, αναγνωρίζεται υπέρ των πολιτιστικών ιδρυμάτων, εξαίρεση από το πνευματικό δικαίωμα αναπαραγωγής, διανομής, παρουσίωσης στο κοινό, διάθεσης στο κοινό, μη διαθέσιμων στο εμπόριο έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας, που έχουν τα πολιτιστικά ιδρύματα στη μόνιμη συλλογή τους, εφόσον γίνεται μνεία του δημιουργού ή άλλου δικαιούχου που δύναται να ταυτοποιηθεί και εφόσον γίνεται

αποκλειστικά για μη εμπορικούς σκοπούς (η δε ψηφιακή διάθεση των έργων επιτρέπεται μόνον από μη εμπορικούς ιστοτόπους) (άρθρ. 27B).

Γίνεται μνεία ότι όλες οι εξαιρέσεις και περιορισμοί υπόκεινται στον έλεγχο των τριών σταδίων, δηλαδή ισχύουν μόνον: (α) σε ειδικά ορισμένες περιπτώσεις, (β) δεν πρέπει να αντικεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου ή άλλου αντικειμένου προστασίας και (γ) δεν θίγουν αδικαιολογήτως τα έννομα συμφέροντα των δικαιούχων.

B.2. Αναπαραγωγές έργων εικαστικών τεχνών που έχουν καταστεί κοινό κτήμα – άρθρ. 17 ν. 4996/2022, προσθήκη άρθρ. 31A ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 14 Οδηγίας 2019/790.

Ο ενωσιακός νομοθέτης θεώρησε αναγκαίο να διευκρινίσει λόγω διαφορετικών εθνικών νομοθεσιών, ότι οι πιστές αναπαραγωγές έργων εικαστικών τεχνών που έχουν καταστεί κοινό κτήμα (π.χ. φωτογραφίες πινάκων ζωγραφικής ή μνημείων και αρχιτεκτονημάτων των οποίων η διάρκεια προστασίας έχει παρέλθει) δεν προστατεύονται. Διαφορετική είναι η αντιμετώπιση τους εάν το υλικό που προέρχεται από αυτές τις αναπαραγωγές συγκεντρώνει το ίδιο αυτοτελώς τα αναγκαία κατά το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας στοιχεία πρωτοτυπίας. Επισημαίνεται ότι η διάταξη αυτή δεν επηρεάζει την νομοθεσία για την προστασία αρχαιοτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς (ν. 3028/2002, ν. 4858/2021 Κύρωση Κώδικα Νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς).

Γ. Ενίσχυση της θέσης των δικαιούχων - άρθρ. 21 ν. 4996/2022 τροποποίηση άρθρ. 32 και 34 ν. 2121/1993 ενσωμάτωση άρθρ. 18 Οδηγίας 2019/790 δέουσα και αναλογική αμοιβή

Η Οδηγία 2019/790 προκειμένου να ενισχύσει την θέση των δικαιούχων της πνευματικής και καλλιτεχνικής ύλης διατύπωσε πανηγυρικά τον κανόνα ότι δημιουργοί και ερμηνευτές εκτελεστές καλλιτέχνες οφείλουν να λαμβάνουν δέουσα και αναλογική αμοιβή. Η χρησιμοποίηση των επιθέτων «δέουσα» και «αναλογική» συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση της θέσεως

των δημιουργών και καλλιτεχνών. Έτσι δεν αρκεί η αμοιβή να ορίζεται σε «ορισμένο ποσοστό, το ύψος του οποίου καθορίζεται ελεύθερα μεταξύ των μερών» όπως προέβλεπε το άρθρ. 32 ν. 2121/1993 για τους δημιουργούς. Πλέον η συμβατική ελευθερία οφείλει να ακολουθεί κανόνες, έτσι ώστε η αμοιβή να είναι η δέουσα (ή «κατάλληλη» όπως διατύπωνε το σχέδιο νόμου κατά μετάφραση του αγγλικού “appropriate” της Οδηγίας 2019/790) και αναλογική (κατά μετάφραση του αγγλικού «proportionate» της Οδηγίας 2019/790). Και ναι μεν, το ποσοστιαίο φαίνεται να εξασφαλίζει καταρχάς το δικαιότερο της αμοιβής, αφού εξαρτά αυτήν από το έσοδο που αποφέρει η εκμετάλλευση, πλέον όμως συμπληρώνεται και από το δέον. Λίαν χρήσιμη για την ερμηνεία του «δέοντος» και «αναλογικού» της αμοιβής είναι η αιτιολογική σκέψη 73 της Οδηγίας 2019/790, που αυθεντικώς εξηγεί ότι η αμοιβή πρέπει να είναι κατάλληλη και αναλογική προς την πραγματική ή την δυνητική οικονομική αξία των δικαιωμάτων τα οποία μεταβιβάζονται ή για τα οποία χορηγείται άδεια εκμετάλλευσης.

Η ποσοστιαία αμοιβή προβλεπόταν ήδη από τον ν. 2121/1993 ως ο καταρχήν κανόνας, ο δέων τρόπος καθορισμού της αμοιβής για τους δημιουργούς (άρθρ. 32), αναλογικώς δε, όπως υποστηριζόταν σθεναρά και για τους ερμηνευτές εκτελεστές καλλιτέχνες, με επιχείρημα αντλούμενο από την εφαρμοζόμενη αναλογικώς στα συγγενικά δικαιώματα (προϊσχύουσα, καταργημένη υπό του ν. 4481/2017) διάταξη του άρθρ. 55 § 1 β) ν. 2121/1993 που προέβλεπε αρμοδιότητα των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης να καθορίζουν ποσοστιαία αμοιβή. Πλέον, η κατά κανόνα ποσοστιαία, δέουσα και αναλογική αμοιβή επεκτείνεται σαφώς και στους ερμηνευτές εκτελεστές καλλιτέχνες μέσω πρόβλεψης στο άρθρ. 46 ν. 2121/1993 για την αναλογική εφαρμογή του άρθρ. 32 ν. 2121/1993. Επίσης, σημαντικός υποστηρικτικός λίθος της δέουσας και αναλογικής αμοιβής στον τομέα των οπτικοακουστικών έργων ήταν και συνεχίζει να είναι η διάταξη της § 3 του άρθρ. 34 ν. 2121/1993 που ξεκαθαρίζει ότι ο δημιουργός οφείλει να λαμβάνει χωριστή αμοιβή για κάθε τρόπο εκμετάλλευσης του οπτικοακουστικού έργου (ανάλογη διάταξη περιέχεται στον ν. 2121/1993 για τους ερμηνευτές εκτελεστές: άρθρ. 46 § 3 εδ. 2).

Γ.2. Υποχρέωση διαφάνειας – άρθρ. 22 ν. 4996/2022 εισάγον άρθρ. 15Α ν. 2121/1993- ενσωμάτωση άρθρ. 19, 23 § 1 Οδηγίας 2019/790

Η πρόβλεψη δέουσας και αναλογικής αμοιβής θα έμενε απλό ευχολόγιο εάν δεν συνοδεύονταν από μέτρα που εξασφαλίζουν στον δημιουργό και ερμηνευτή εκτελεστή καλλιτέχνη την πρόσβαση στην πληροφορία που του είναι αναγκαία για να καθορίσει αυτή την αμοιβή και να ελέγξει το δέον και αναλογικό αυτής. Έτσι, διατυπώνεται ρητώς, γενόμενο δεκτό το πάγιο αίτημα αυτών των δικαιούχων, η υποχρέωση των αντισυμβαλλομένων τους (παραγωγών ή χρηστών των έργων και συμβολών τους) να παρέχουν τουλάχιστον μία φορά κατ'έτος επικαιροποιημένες, σχετικές και επαρκείς για την εκμετάλλευση και προώθηση των έργων/συμβολών τους. Ως σχετικές πληροφορίες νοούνται αναμφίβολα οι αναφορές στους τρόπους εκμετάλλευσης και προώθησης των έργων/συμβολών τους, τα αποκομιζόμενα έσοδα και η οφειλόμενη αμοιβή, ενώ θα λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες κάθε τομέα.

Γ.3. Δικαίωμα αξίωσης πρόσθετης αμοιβής (μηχανισμός αναπροσαρμογής συμβάσεων) - άρθρ. 23 ν. 4996/2022 προσθήκη άρθρ. 32Α ν. 2121/1993 (άρθρ. 20 και 23 § 1 Οδηγίας 2019/790)

Προς την ίδια κατεύθυνση της βελτίωσης της θέσης των δημιουργών και ερμηνευτών εκτελεστών καλλιτεχνών είναι η πρόβλεψη δικαιώματος τους να αξιώνουν πρόσθετη κατάλληλη και δίκαιη αμοιβή από τον αντισυμβαλλόμενο τους ή τους διαδόχους τους, εφόσον η αρχικώς συμφωνηθείσα αμοιβή αποδεικνύεται δυσανάλογα χαμηλή σε σύγκριση με τα έσοδα που προέρχονται από την εκμετάλλευση του έργου/της συμβολής τους. Το δικαίωμα αυτό δεν επιδέχεται παραίτησης ή συμβατικού περιορισμού, τυχόν δε αντίθετη συμφωνία είναι άκυρη (της ακυρότητας ούσης σχετικής, δηλ. δυνάμενης να την επικαλεστεί μόνον ο δημιουργός ή ο καλλιτέχνης και όχι ο αντισυμβαλλόμενός τους). Τέτοια δυνατότητα αποκλείεται όμως εάν την συμφωνία της αμοιβής έχουν κάνει οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης ή ανεξάρτητες οντότητες διαχείρισης.

Γ.4. Δικαίωμα ανάκλησης – άρθρ. 25 ν. 4996/2022,

προσθήκη άρθρ. 15B ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 22 Οδηγίας 2019/790.

Σε περίπτωση που ο δημιουργός έχει μεταβιβάσει περιουσιακά του δικαιώματα, ή σε περίπτωση που δημιουργός ή ερμηνευτής εκτελεστής καλλιτέχνης έχει παραχωρήσει αποκλειστική σύμβαση εκμετάλλευσης ή αποκλειστική άδεια εκμετάλλευσης έργων ή ερμηνείας εκτέλεσής του, αντιστοίχως, αλλά ο αντισυμβαλλόμενός του σε ουδεμία πράξη εκμετάλλευσης έχει προβεί, έχει δικαίωμα ο δημιουργός ή ο ερμηνευτής εκτελεστής καλλιτέχνης να ανακαλέσει την μεταβίβαση ή την σύμβαση ή την άδεια ή να άρει τον αποκλειστικό χαρακτήρα της σύμβασης ή άδειας. Η δυνατότητα ανάκλησης αφορά όλα τα έργα εκτός από τα οπτικοακουστικά. Επίσης, εάν το έργο/ερμηνεία εκτέλεση περιλαμβάνει την συμβολή περισσότερων του ενός δημιουργών/καλλιτέχνη, η άσκηση του δικαιώματος ανακλήσεως από έναν μόνο δημιουργό/καλλιτέχνη του οποίου η συμβολή δεν είναι σημαντική, αποκλείεται. Παρέκκλιση από το δικαίωμα ανάκλησης μπορεί να προβλεφθεί μόνον από συμφωνία που προκύπτει από συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Δ. Διευκόλυνση λήψεως αδειών & συλλογικές άδειες διευρυμένης ισχύος - άρθρ. 13 και 14 ν. 4996/22, προσθήκη άρθρ. 7Α ν. 4481/2017 και 27B ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 8-11, 12 Οδηγίας 2019/790

Ο νόμος ακολουθεί την επιταγή του ενωσιακού νομοθέτη διευκόλυνσης παροχής αδειών εκμετάλλευσης, τόσο ειδικά, (σε ειδική κατηγορία έργων, όπως τα μη διαθέσιμα στο εμπόριο ή τα οπτικοακουστικά) όσο και γενικά, μέσω νεοεισαγόμενου θεσμού/είδους αδειών (των αδειών διευρυμένης ισχύος) (extended collective licenses).

Έτσι με το άρθρ. 13 ν. 4996/2022 εισάγεται νέο άρθρο στον ν. 2121/1993 που προβλέπει την παραχώρηση αδειών από τους αντιπροσωπευτικούς Οργανισμούς Συλλογικής Διαχείρισης σε πολιτιστικά ιδρύματα για χρήση αποκλειστικά μη εμπορική, έργων μη διαθέσιμων στο εμπόριο (άρθρ. 27B ν. 2121/1993).

Στο πλαίσιο διευκόλυνσης χορήγησης α-

δειών για την επιγραμμική χρήση μέσω της διάθεσης κατ' αίτησιν στο κοινό οπτικοακουστικών έργων ("βίντεο κατά παραγγελία" / VoD, video on demand) προβλέπεται μηχανισμός διαπραγμάτευσης, οι χρήστες δύνανται ν' αποσπασθούν στον ΟΠΙ ή σε διαμεσολαβητές ώστε να επιτευχθεί η σύναψη συμφωνίας με τους δικαιούχους (εισάγεται άρθρ. 34 Α στον ν. 2121/1993).

Η σημαντικότερη όμως διευκόλυνση αδειοδότησης παρέχεται με εισαγόμενη νέα διάταξη (άρθρ. 7 Α) στον ν. 4481/2017 που ρυθμίζει την συλλογική διαχείριση των πνευματικών και συγγενικών δικαιωμάτων (δυνάμει του άρθρ. 14 του ν. 4996/22). Έτσι νομοθετείται ρητά η δυνατότητα των επαρκώς αντιπροσωπευτικών Οργανισμών Συλλογικής Διαχείρισης, με σχετική δήλωσή τους στον χρήστη να εκπροσωπούν και δικαιούχους αν και οι τελευταίοι δεν τους έχουν αναθέσει σχετική εξουσία εκπροσώπησης. Η τεκμαιρόμενη αυτή εκπροσώπηση και των μη αναθεσάντων τα δικαιώματά τους σε Οργανισμό Συλλογικής Διαχείρισης δικαιούχων, αφορά βεβαίως μόνον την εκούσια και όχι την υποχρεωτική συλλογική διαχείριση (αφού τα υπαγόμενα σε αυτήν δικαιώματα ανατίθενται εκ του νόμου, ευθέως και αποκλειστικά στους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και δεν δύνανται να ασκηθούν ατομικώς από τον δικαιούχο, όπως για παράδειγμα, το δικαίωμα εύλογης αμοιβής των ερμηνευτών εκτελεστών καλλιτεχνών και παραγωγών για την ραδιοτηλεοπτική μετάδοση και παρουσίαση στο κοινό, το δικαίωμα καλωδιακής αναμετάδοσης). Η δυνατότητα αδειοδότησης με διευρυμένη ισχύ αφορά όλα τα έργα/αντικείμενα προστασίας, πλην των οπτικοακουστικών έργων, που ρητά εξαιρούνται από τον νόμο.

Ε. Εναρμόνιση με την Οδηγία 2019/789 - άρθρ. 1-5 ν.4996/2022

Οι νέες τεχνολογίες μετάδοσης και αναμετάδοσης ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων επέφεραν και νέες προκλήσεις στην άσκηση των πνευματικών και συγγενικών δικαιωμάτων. Η ταυτόχρονη σε σχέση εξάρτησης με την ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, επιγραμμική μετάδοση που παρέχουν πλέον, εάν όχι όλοι, κατά την

συντριπτική πλειονότητά τους, οι ραδιοτηλεοπτικοί οργανισμοί, ούσα εκ φύσεως διασυνοριακή, και η διασυνοριακή μετάδοση προγραμμάτων μέσω της καλωδιακής αναμετάδοσης ή της απευθείας διαβίβασης σήματος αντιμετωπίστηκαν από τον Ενωσιακό νομοθέτη με γνώμονα την ευρύτερη διάδοση στα κράτη-μέλη των ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων που προέρχονται από άλλα κράτη-μέλη προς όφελος των Ευρωπαίων πολιτών. Συμμορφούμενος με την Οδηγία 2019/789 που τροποποίησε εκουγχρονίζοντας την Οδηγία 93/83 περί δορυφορικών μεταδόσεων και καλωδιακών αναμεταδόσεων, ο ελληνικός νόμος ορίζει τις έννοιες της καλωδιακής αναμετάδοσης και αναμετάδοσης, της απευθείας διαβίβασης σήματος από ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς και καθορίζει τους κανόνες αδειοδότησής τους.

Ε.1. Άρθρ. 3 ν. 4996/2022 που τροποποιεί το άρθρ. 35 ν. 2121/1993 και ενσωματώνει τα άρθρ. 2, 4, 5, 6, 9 της Οδηγίας 2019/789.

Καλωδιακή αναμετάδοση είναι η ταυτόχρονη και αναλλοίωτη μετάδοση μέσω καλωδιακών δικτύων ή μικροκυμάτων, μίας ενσύρματης ή ασύρματης ή δορυφορικής μετάδοσης αρχικής μετάδοσης από άλλο κράτος μέλος, ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο ο αναμεταδίδων (καλωδιακός διανομέας) λαμβάνει το σήμα. Πέραν της ειδικότερα οριζόμενης έννοιας της καλωδιακής αναμετάδοσης, ορίζεται και η αναμετάδοση, η οποία είναι κάθε ταυτόχρονη και αναλλοίωτη (πλην της καλωδιακής) αναμετάδοση από άλλο κράτος μέλος και από άλλο ραδιοτηλεοπτικό οργανισμό (διάφορο του αρχικώς μεταδίδοντος) της εκεί γενόμενης ενσύρματης ή ασύρματης ή δορυφορικής (αλλά όχι επιγραμμικής) μετάδοσης. Η αναμετάδοση μπορεί να γίνεται μέσω υπηρεσίας πρόσβασης στο διαδίκτυο, αλλά σε ελεγχόμενο περιβάλλον. Η αδειοδότηση για αυτές τις χρήσεις γίνεται υποχρεωτικά από οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και όχι ατομικώς από τους δικαιούχους (εκτός από τους ίδιους τους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς που τα διαχειρίζονται ατομικώς) και ακόμη και εάν κάποιος δικαιούχος δεν έχει αναθέσει το δικαίωμά του σε οργανισμό, θεωρείται ότι εκπροσωπείται από τον οργανισμό. Σε περίπτωση δυσκολιών συνάψεως σύμβασης τα μέρη μπορούν να

προσφύγουν σε μεσολάβηση.

E.2. Άρθρ. 4 ν. 4996/2022 προσθήκη άρθρ. 3Α ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 2 και 8 Οδηγίας 2019/789 (απευθείας διαβίβαση)

Εισάγεται στο δικαίό μας η έννοια της απευθείας διαβίβασης σήματος (direct injection) από ραδιοτηλεοπτικό οργανισμό και ξεκαθαρίζονται οι τρόποι αντιμετώπισης αυτής της τεχνολογικής δυνατότητας και μορφής παρουσίας στο κοινό. Ως απευθείας διαβίβαση νοείται η διαβίβαση σήματος από ένα ραδιοτηλεοπτικό οργανισμό σε ένα διανομέα σήματος χωρίς το σήμα αυτό να μεταδίδεται ταυτόχρονα από τον ραδιοτηλεοπτικό οργανισμό στο κοινό, αλλά μόνον από τον διανομέα σήματος. Η νέα αυτή δυνατότητα λήψης σήματος έτυχε διαφορετικής αντιμετώπισης στα κράτη-μέλη, αφού αλλού θεωρούνταν ότι σε πράξη παρουσίασης προέβαιναν και οι δύο οργανισμοί κι επομένως απαιτούνταν λήψη αδειας και από τους δύο (π.χ. Βέλγιο, Ιταλία, Ουγγαρία, Αυστρία), αλλού μόνον ο διανομέας (Ισπανία, Τσεχία, Λιθουανία), αλλού μόνον ο ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός (Γερμανία, Ιρλανδία, Εσθονία, Ολλανδία). Η Οδηγία 2019/789 και συνακόλουθα και ο νόμος μας έθεσε κοινή γραμμή και πλέον θεωρείται ως μία ενιαία πράξη (παρουσίαση στο κοινό) την οποία ενεργούν από κοινού οι δύο αυτοί φορείς (ο, σε 'κλειστή ροή', εκπέμπων ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός και ο λαμβάνων και τελικώς παρουσιάζων στο κοινό, διανομέας σήματος) και για την οποία πρέπει και οι δύο να λάβουν άδεια, χωρίς όμως να ιδρύεται εις ολόκληρον ευθύνη τους.

E.3. Παρεπόμενες επιγραμμικές υπηρεσίες, αρχή χώρας προέλευσης - άρθρ. 5 ν. 4996/2022, προσθήκη άρθρ. 3B στον ν. 2121/1993, ενσωμάτωση άρθρ. 2, 3 Οδηγίας 2019/789.

Παρεπόμενη επιγραμμική υπηρεσία είναι, με απλά λόγια, η ταυτόχρονη ή ετεροχρονισμένη (catch-up) αναμετάδοση, προεπισκόπηση (pre-viewing), επέκταση (extending), συμπλήρωση (supplementing), αξιολόγηση (reviewing), που γίνεται σε δίκτυα βάσει πρωτοκόλλων διαδικτύου, κλειστά (π.χ. κλειστά δίκτυα IPTV) ή και

στο ανοιχτό διαδίκτυο. Είναι αδιάφορο εάν ο ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός την παρέχει δωρεάν ή με συνδρομή. Ο ενωσιακός νομοθέτης έκρινε ότι πρέπει να απλοποιηθεί η λήψη αδειών από τους δικαιούχους για αυτή την υπηρεσία, με στόχο την ευρεία και ασφαλή μετάδοση εκπομπών υπό των ευρωπαϊκών ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών προς όφελος των Ευρωπαίων πολιτών, αναφορικά όμως μόνον με τα ειδησεογραφικά προγράμματα και τις δικές τους παραγωγές. Δεν αφορά αθλητικές εκδηλώσεις και έργα και προγράμματα παραγωγής τρίτων (στα οποία τρίτοι διατηρούν δικαιώματα). Προς τον σκοπό αυτόν τίθεται ο κανόνας της αρχής της χώρας προέλευσης, δηλαδή θεωρείται ότι η παρεπόμενη επιγραμμική μετάδοση των ως άνω εκπομπών λαμβάνει χώρα στο κράτος-μέλος όπου έχει ο ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός την κύρια εγκατάστασή του. Συνακόλουθα, χρειάζεται να λάβει την άδεια των δικαιούχων σε μία χώρα, στο κράτος της έδρας του και όχι σε κάθε χώρα όπου λαμβάνεται επιγραμμικώς η παρεπόμενη αναμετάδοση. Κριτήρια για τον καθορισμό του ποσού της αμοιβής είναι τα χαρακτηριστικά της κάθε παρεπόμενης επιγραμμικής υπηρεσίας, η διάρκειά της, οι γλώσσες στις οποίες διατίθεται, ο αριθμός των συνδρομητών, το κοινό του ραδιοτηλεοπτικού οργανισμού και τα έσοδά του.

Επίλογος

Ο Έλληνας νομοθέτης, συμμορφούμενος με τον Ενωσιακό, εκσυγχρονίζει το δικαίο της πνευματικής ιδιοκτησίας, διευκολύνοντας τη διασυνοριακή χρήση πνευματικού υλικού, ενισχύοντας τον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών υπηρεσιών διάθεσης κατ' αίτησιν οπτικοακουστικού περιεχομένου, ενδυναμώνοντας την πολιτιστική κληρονομία. Ταυτόχρονα, προστατεύει τα δικαιώματα των δικαιούχων και αφουγκράζεται τις ανάγκες των πολιτών για ενημέρωση, ελευθερία λόγου, συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας, πρόσβαση στην έρευνα και στον πολιτισμό της Ευρώπης. Ορισμένες εκ των διατάξεων είναι φιλόδοξες και δικαίες, άλλες χρήσιμες και λειτουργικές, όλες δε μένουν να δοκιμασθούν στην πράξη.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Απόφαση Δικαστηρίου της 8.12.2022
(Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως)
Υπόθεση «Orde van Vlaamse Balies κ.λπ»
(C-694/20)*

Πρόεδρος: **K. Lenaerts**

Μέλη: **L. Bay Larsen**, Αντιπρόεδρος, **A. Arabadjiev**, **A. Prechal**, **K. Jürimäe**, **P. G. Xue-reb**, **L. S. Rossi** και **Δ. Γρατσία**, Πρόεδροι Τμημάτων, **F. Biltgen**, **N. Piçarra**, **I. Jarukaitis**, **N. Jääskinen**, **N. Wahl**, **I. Ziemele** και **J. Passer** (Εισηγητής), Δικαστές

Γενικός Εισαγγελέας: **Α. Ράντος**

Προδικαστική παραπομπή. Διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας. Υποχρεωτική αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών για δηλωτέες διασυννοριακές ρυθμίσεις. Κύρος. Επαγγελματικό απόρρητο των δικηγόρων. Απαλλαγή του δεσμευόμενου από το επαγγελματικό απόρρητο δικηγόρου-ενδιαμέσου από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών. Υποχρέωση του εν λόγω δικηγόρου-ενδιαμέσου να γνωστοποιήσει σε οποιονδήποτε άλλον ενδιαμέσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιαμέσος υπέχει (Άρθρα 7, 47 ΧΘΔΕΕ, 8αβ § 5 Οδηγίας 2011/16/ΕΕ σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας).

(...)

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

12. Με δικόγραφο της 31ης Αυγούστου 2020 και της 1ης Οκτωβρίου 2020, οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης ζήτησαν από το Grondwettelijk Hof (Συνταγματικό Δικαστήριο, Βέλγιο), το οποίο είναι το αιτούν δικαστήριο, την αναστο-

λή εκτελέσεως του διατάγματος της 26ης Ιουνίου 2020, καθώς και την ακύρωσή του εν όλω ή εν μέρει.

13. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης βάλλουν, μεταξύ άλλων, κατά της υποχρέωσης την οποία προβλέπει το άρθρο 11/6 § 1, πρώτο εδάφιο, σημείο 1, του διατάγματος της 21ης Ιουνίου 2013, το οποίο προστέθηκε στο διάταγμα αυτό με το άρθρο 14 του διατάγματος της 26ης Ιουνίου 2020, βάσει της οποίας επιβάλλεται στον δικηγόρο, υπό την ιδιότητά του ως ενδιαμέσου, όταν δεσμεύεται από το επαγγελματικό απόρρητο, να ενημερώνει εγγράφως και αιτιολογημένα τους λοιπούς ενδιαφερόμενους ενδιαμέσους ότι αδυνατεί να εκπληρώσει την υποχρέωσή του υποβολής πληροφοριών. Κατά τους προσφεύγοντες της κύριας δίκης, είναι αδύνατη η εκπλήρωση της ανωτέρω υποχρέωσης ενημερώσεως χωρίς να παραβιασθεί το επαγγελματικό απόρρητο από το οποίο δεσμεύονται οι δικηγόροι. Επιπλέον, η εν λόγω υποχρέωση ενημερώσεως δεν είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η δήλωση των διασυννοριακών ρυθμίσεων, καθόσον ο πελάτης, επικουρούμενος ή μη από τον δικηγόρο, μπορεί ο ίδιος να ενημερώσει τους άλλους ενδιαμέσους και να τους ζητήσει να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους υποβολής πληροφοριών.

14. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι οι πληροφορίες τις οποίες οι δικηγόροι οφείλουν να διαβιβάζουν στην αρμόδια αρχή όσον αφορά τους πελάτες τους προστατεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο, εφόσον οι πληροφορίες αυτές αφορούν δραστηριότητες που εμπύπτουν στα συγκεκριμένα καθήκοντά τους υπερασπίσεως ή εκπροσωπήσεως ενώπιον δικαστηρίου και παροχής νομικών συμβουλών. Παρατηρεί ότι το γεγονός και μόνον της προσφυγής σε δικηγορικές υπηρεσίες καλύπτεται από το επαγγελματικό απόρρητο και ότι, κατά μείζονα λόγο, το ίδιο ισχύει και όσον αφορά την ταυτότητα του πελάτη ενός δικηγόρου. Οι πληροφο-

* Βλ. πιο κάτω Βασιλείου Ε. Αλεξανδρή, Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό νέα κρίση ενώπιον του ΔΕΕ, σ. 212.

Γλώσσα διαδικασίας: ολλανδική. Η απόδοση της απόφασης στην ελληνική γλώσσα λήφθηκε από την ιστοσελίδα του ΔΕΕ (<https://curia.europa.eu>).

ρίες που προστατεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο έναντι των δημοσίων αρχών προστατεύονται επίσης και έναντι άλλων φορέων, όπως είναι οι άλλοι ενδιαμέσοι.

15. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, σύμφωνα με τις προπαρασκευαστικές εργασίες του διατάγματος της 26^{ης} Ιουνίου 2020, η υποχρέωση του ενδιαμέσου να ενημερώσει αιτιολογημένα τους λοιπούς ενδιαμέσους ότι δεσμεύεται από το επαγγελματικό απόρρητο και ότι, ως εκ τούτου, δεν θα εκπληρώσει την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών είναι αναγκαία για τη συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις της Οδηγίας 2018/822 και για τη διασφάλιση ότι το επαγγελματικό απόρρητο δεν αποτελεί πρόσκομμα για την υποβολή των αναγκαίων πληροφοριών.

16. Το αιτούν δικαστήριο διαπιστώνει ως εκ τούτου ότι οι προσφυγές της κύριας δίκης εγείρουν ζήτημα κύρους της Οδηγίας 2018/822, καθόσον με αυτήν επιβάλλεται μια τέτοια υποχρέωση. Επομένως, πριν αποφανθεί οριστικώς επί των προσφυγών αυτών, θεωρεί ότι είναι αναγκαίο να επιλυθεί προηγουμένως το συγκεκριμένο ζήτημα.

17. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Grondwetlijk Hof (Συνταγματικό Δικαστήριο), αφενός, ανέστειλε μεταξύ άλλων την ισχύ του άρθρου 11/6 § 1, πρώτο εδάφιο, σημείο 1, του διατάγματος της 21^{ης} Ιουνίου 2013, όπως προστέθηκε με το άρθρο 14 του διατάγματος της 26^{ης} Ιουνίου 2020, στο μέτρο που η συγκεκριμένη διάταξη επιβάλλει στον δικηγόρο, ο οποίος ενεργεί υπό την ιδιότητα του ενδιαμέσου, υποχρέωση ενημέρωσεως έναντι άλλου ενδιαμέσου ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του, και δη μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσής της αποφάσεως επί των εν λόγω προσφυγών. Αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα: «Αντίκειται το άρθρο 1, σημείο 2, της [Οδηγίας 2018/822] στο δικαίωμα για δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του [Χάρτη], και στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του [Χάρτη], στον βαθμό που το νέο άρθρο 8αβ § 5, που προστέθηκε στην Οδηγία [2011/16], προβλέπει ότι, όταν κράτος μέλος λαμβάνει τα α-

ναγκαία μέτρα προκειμένου να χορηγεί στους ενδιαμέσους δικαίωμα απαλλαγής από την υποβολή πληροφοριών σχετικά με δηλωτέα διασυνοριακή ρύθμιση στις περιπτώσεις που η εν λόγω υποχρέωση γνωστοποιήσεως θα παραβίαζε την προβλεπόμενη βάση της εθνικής νομοθεσίας του συγκεκριμένου κράτους μέλους υποχρέωση εμπιστευτικότητας, το εν λόγω κράτος μέλος υποχρεούται να απαιτεί από τον ενδιαμέσο να γνωστοποιεί, χωρίς καθυστέρηση, σε κάθε άλλον ενδιαμέσο ή, αν δεν υπάρχει άλλος ενδιαμέσος, στον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο τις υποχρεώσεις γνωστοποιήσεως που υπέχουν, στο μέτρο που η εν λόγω υποχρέωση συνεπάγεται ότι ο δικηγόρος που ενεργεί ως ενδιαμέσος υποχρεούται να παρέχει σε άλλον ενδιαμέσο που δεν είναι ο πελάτης του πληροφορίες οι οποίες περιέρχονται σε γνώση του κατά την άσκηση των ουσιαστών δραστηριοτήτων του επαγγέλματός του, ήτοι της υπερασπίσεως ή της εκπροσωπήσεως πελάτη ενώπιον δικαστηρίου και της παροχής νομικών συμβουλών, ακόμη και εκτός δικαστικής διαδικασίας;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

18. Προκαταρκτικώς, πρέπει να επισημανθεί ότι, μολονότι το υποβληθέν ερώτημα αναφέρεται στην υποχρέωση γνωστοποιήσεως, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, τόσο έναντι τυχόν ενδιαμέσων όσο και, ελλείψει ενδιαμέσου, έναντι του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου, εντούτοις από την ανάγνωση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο σύνολό της προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, στην πραγματικότητα, μόνον ως προς την εγκυρότητα της υποχρεώσεως αυτής στην περίπτωση που η γνωστοποίηση πρέπει να γίνει από δικηγόρο ο οποίος ενεργεί ως ενδιαμέσος, υπό την έννοια του άρθρου 3 § 21, της ανωτέρω Οδηγίας (στο εξής: δικηγόρος-ενδιαμέσος), σε άλλον ενδιαμέσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του.

19. Συγκεκριμένα, όταν η γνωστοποίηση που προβλέπεται στο άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 πραγματοποιείται από τον δικηγόρο-ενδιαμέσο στον πελάτη του, είτε αυτός είναι άλλος ενδιαμέσος, είτε ο ενδιαφε-

ρόμενος φορολογούμενος, η γνωστοποίηση αυτή δεν μπορεί να υπονομεύσει τον σεβασμό των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που κατοχυρώνουν τα άρθρα 7 και 47 του Χάρτη, λόγω, αφενός, της απουσίας οποιασδήποτε υποχρέωσης τηρήσεως του επαγγελματικού απορρήτου του δικηγόρου-ενδιαμέσου έναντι του πελάτη του και, αφετέρου, του γεγονότος ότι, κατά το στάδιο της εκπληρώσεως από τον εν λόγω πελάτη των υποχρεώσεων του υποβολής πληροφοριών βάσει της εν λόγω Οδηγίας, ο εμπιστευτικός χαρακτήρας της σχέσεως του δικηγόρου-ενδιαμέσου με τον εν λόγω πελάτη δεν επιτρέπει να απαιτηθεί από τον πελάτη να αποκαλύψει σε τρίτους και, ιδίως, στη φορολογική αρχή ότι έλαβε νομικές συμβουλές από δικηγόρο.

20. Επομένως, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να εξετάσει, υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 47 του Χάρτη, το κύρος του άρθρου 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, στο μέτρο που η εφαρμογή του από τα κράτη μέλη επιβάλλει κατ' αποτέλεσμα στον δικηγόρο ο οποίος ενεργεί ως ενδιάμεσος, υπό την έννοια του άρθρου 3 § 21 της Οδηγίας, σε περίπτωση που απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών, η οποία προβλέπεται στην § 1 του άρθρου 8αβ της Οδηγίας, λόγω του επαγγελματικού απορρήτου από το οποίο δεσμεύεται, να γνωστοποιεί χωρίς καθυστέρηση σε κάθε άλλον ενδιάμεσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιάμεσος υπέχει βάσει της § 6 του άρθρου 8αβ.

21. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8αβ § 1 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να επιβάλει στους ενδιάμεσους την υποχρέωση να υποβάλλουν στις αρμόδιες φορολογικές αρχές πληροφορίες που έχουν περιέλθει στη γνώση τους, στην κατοχή ή στον έλεγχο τους σχετικά με δηλωτές διασυννοριακές ρυθμίσεις εντός 30 ημερών. Η υποχρέωση υποβολής πληροφοριών την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή ισχύει για όλες τις δηλωτές διασυννοριακές ρυθμίσεις και, επομένως, τόσο για τις ρυθμίσεις ειδικού τύπου,

που ορίζονται στο σημείο 25 του άρθρου 3 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, όσο και για τις ρυθμίσεις γενικής χρήσης, όπως ορίζονται στο σημείο 24 του εν λόγω άρθρου 3.

22. Διαπιστώνεται ότι οι δικηγόροι μπορούν, κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους, να είναι «ενδιάμεσοι», υπό την έννοια του άρθρου 3, σημείο 21, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, εκ του λόγου ότι μπορούν να ασκούν οι ίδιοι δραστηριότητες καταρτίσεως, διαθέσεως στην αγορά, οργανώσεως ή διαχειρίσεως της εφαρμογής των δηλωτών διασυννοριακών ρυθμίσεων ή, άλλως, εκ του λόγου ότι μπορούν να παρέχουν βοήθεια, συνδρομή ή συμβουλές σε τέτοιες δραστηριότητες. Επομένως, οι δικηγόροι που ασκούν τέτοιες δραστηριότητες υπόκεινται, κατ' αρχήν, στην υποχρέωση υποβολής πληροφοριών που προβλέπει το άρθρο 8αβ § 1 της Οδηγίας αυτής.

23. Ωστόσο, κατά το άρθρο 8αβ § 5, πρώτο εδάφιο, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, κάθε κράτος μέλος δύναται να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να χορηγεί στους ενδιάμεσους, και δη στους δικηγόρους-ενδιάμεσους, δικαίωμα απαλλαγής από την υποβολή πληροφοριών σχετικά με δηλωτέα διασυννοριακή ρύθμιση στις περιπτώσεις που η εν λόγω υποχρέωση υποβολής πληροφοριών θα παραβίαζε το δικηγορικό απόρρητο βάσει της νομοθεσίας του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ώστε οι ενδιάμεσοι να υποχρεούνται να γνωστοποιούν, χωρίς καθυστέρηση, σε κάθε άλλον ενδιάμεσο ή, αν δεν υπάρχει άλλος ενδιάμεσος, στον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο τις υποχρεώσεις γνωστοποιήσεως τις οποίες υπέχουν δυνάμει της § 6 του ως άνω άρθρου. Η εν λόγω παράγραφος προβλέπει ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών υπέχει ο άλλος ενδιάμεσος στον οποίο απευθύνεται η γνωστοποίηση ή, αν δεν υπάρχει άλλος ενδιάμεσος, ο ενδιαφερόμενος φορολογούμενος.

24. Εντούτοις, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι, δυνάμει του άρθρου 8αβ § 5, δεύτερο εδάφιο, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, οι ενδιάμεσοι δύναται να έχουν δικαίωμα απαλλαγής δυνάμει του πρώτου εδαφίου της ως άνω § 5

μόνον εφόσον δραστηριοποιούνται εντός των ορίων των συναφών εθνικών νόμων που διέπουν το επάγγελμά τους, όπερ απόκειται στα εθνικά δικαστήρια να εξακριβώσουν, εφόσον παρίσταται αναγκαίο, στο πλαίσιο της εφαρμογής της εν λόγω νομοθεσίας. Ως εκ τούτου, το κύρος του άρθρου 8αβ § 5 της ανωτέρω Οδηγίας πρέπει να εξετασθεί υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 47 του Χάρτη μόνον σε σχέση με τους δικηγόρους-ενδιαμέσους οι οποίοι πράγματι ενεργούν εντός των ορίων αυτών.

25. Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 7 του Χάρτη, το οποίο αναγνωρίζει σε κάθε πρόσωπο το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του, αντιστοιχεί στο άρθρο 8 § 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ), ενώ το άρθρο 47, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, αντιστοιχεί στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ.

26. Κατά το άρθρο 52 § 3 του Χάρτη, το οποίο αποσκοπεί στη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται σε αυτόν και των αντίστοιχων δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ χωρίς να θίγεται η αυτονομία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο οφείλει επομένως να λαμβάνει υπόψη, κατά την ερμηνεία στην οποία προβαίνει όσον αφορά τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 47 του Χάρτη, τα αντίστοιχα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο άρθρο 8 § 1 και στο άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ, όπως αυτά ερμηνεύονται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ), ως όριο ελάχιστης προστασίας (πρβλ. απόφαση της 2^{ας} Φεβρουαρίου 2021, *Consob*, C-481/19, EU:C:2021:84, σκ. 36 και 37).

27. Όσον αφορά το κύρος του άρθρου 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη, από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι το άρθρο 8 § 1 της ΕΣΔΑ προστατεύει την εμπιστευτικότητα οποιασδήποτε αλληλογραφίας μεταξύ ιδιωτών και παρέχει αυξημένη προστασία στην επικοι-

νωνία μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 6^{ης} Δεκεμβρίου 2012, *Michaud κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:2012:1206JUD001232311 §§ 117 και 118). Όπως και η διάταξη αυτή, στο προστατευτικό πεδίο της οποίας εμπίπτει όχι μόνον η δραστηριότητα της υπερασπίσεως αλλά και η παροχή νομικών συμβουλών, το άρθρο 7 του Χάρτη διασφαλίζει κατ' ανάγκην το απόρρητο της παροχής νομικών συμβουλών τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την ύπαρξή της. Πράγματι, όπως επισημάνε το ΕΔΔΑ, τα πρόσωπα που συμβουλευόμενοι δικηγόρο μπορούν ευλόγως να αναμένουν ότι η μεταξύ τους επικοινωνία θα παραμείνει ιδιωτική και εμπιστευτική [απόφαση της 9^{ης} Απριλίου 2019, *Altay κατά Τουρκίας* (No 2), CE:ECHR:2019:0409JUD001123 609 § 49]. Ως εκ τούτου, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, είναι επιβεβλημένο τα πρόσωπα αυτά να μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη ότι ο δικηγόρος τους δεν θα αποκαλύψει σε κανέναν, χωρίς τη συγκατάθεσή τους, ότι τους παρέχει συμβουλές.

28. Η ειδική προστασία που παρέχουν το άρθρο 7 του Χάρτη και το άρθρο 8 § 1 της ΕΣΔΑ στο επαγγελματικό απόρρητο των δικηγόρων, το οποίο συνεπάγεται πρωτίτως ορισμένες υποχρεώσεις εις βάρος τους, δικαιολογείται από την ανάθεση στους δικηγόρους μιας θεμελιώδους αποστολής σε μια δημοκρατική κοινωνία, ήτοι της υπεράσπισης των πολιτών (απόφαση του ΕΔΔΑ της 6^{ης} Δεκεμβρίου 2012, *Michaud κατά Γαλλίας*, CE:ECHR:2012:1206JUD001232311 §§ 118 και 119). Η θεμελιώδης αυτή αποστολή περιλαμβάνει, αφενός, την απαίτηση, της οποίας η σπουδαιότητα αναγνωρίζεται σε όλα τα κράτη μέλη, να έχει κάθε πολίτης τη δυνατότητα να απευθύνεται ελεύθερα στον δικηγόρο του, του οποίου το επάγγελμα περιλαμβάνει, από την ίδια τη φύση του, το καθήκον παροχής, κατά τρόπο ανεξάρτητο, νομικών συμβουλών σε όλους όσους τις χρειάζονται και, αφετέρου, τη συνακόλουθη υποχρέωση πίστωσης του δικηγόρου έναντι του πελάτη του (πρβλ. απόφαση της 18^{ης} Μαΐου 1982, *AM & S Europe κατά Επιτροπής*, 155/79, EU:C:1982:157, σκ. 18).

29. Η προβλεπόμενη όμως στο άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 υποχρέωση του δικηγόρου-ενδιαμέσου να γνωστοποιεί,

σε περίπτωση απαλλαγής του, λόγω του επαγγελματικού απορρήτου το οποίο δεσμεύεται να τηρεί βάσει του εθνικού δικαίου, από την προβλεπόμενη στην § 1 του άρθρου 8αβ υποχρέωση υποβολής πληροφοριών, χωρίς καθυστέρηση στους άλλους ενδιαμέσους οι οποίοι δεν είναι οι πελάτες του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες υπέχουν δυνάμει της § 6 του εν λόγω άρθρου 8αβ συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι αυτοί οι άλλοι ενδιαμέσοι λαμβάνουν γνώση της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου ο οποίος προβαίνει στη γνωστοποίηση, της εκτιμήσεώς του ότι η οικεία ρύθμιση είναι δηλωτέα, καθώς και του γεγονότος ότι παρέσχε νομικές συμβουλές σχετικά με τη ρύθμιση.

30. Υπό τις συνθήκες αυτές και στο μέτρο που οι εν λόγω άλλοι ενδιαμέσοι δεν έχουν κατ' ανάγκη γνώση της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και του γεγονότος ότι ζητήθηκαν οι συμβουλές του σχετικά με τη δηλωτέα διασυνοριακή ρύθμιση, η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, συνεπάγεται επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη.

31. Επιπλέον, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η εν λόγω υποχρέωση γνωστοποίησης συνεπάγεται, εμμέσως, και περαιτέρω επέμβαση στο ίδιο δικαίωμα, η οποία απορρέει από την αποκάλυψη στη φορολογική αρχή, εκ μέρους των τρίτων-ενδιαμέσων στους οποίους απευθύνθηκε κατά τα ανωτέρω η γνωστοποίηση, της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και του γεγονότος ότι αυτός παρέσχε νομικές συμβουλές.

32. Πράγματι, από το άρθρο 8αβ §§ 1, 9, 13 και 14 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 προκύπτει ότι τα στοιχεία αναγνώρισης των ενδιαμέσων περιλαμβάνονται μεταξύ των πληροφοριών που πρέπει να παρέχονται σε εκτέλεση της υποχρέωσης υποβολής πληροφοριών, τα δε στοιχεία αναγνώρισης αποτελούν αντικείμενο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των αρμοδίων αρχών των κρατών μελών. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση γνωστοποίησης βάσει του άρθρου 8αβ § 5 της Οδηγίας, οι τρίτοι-ενδιάμεσοι στους οποίους απευθύνεται η γνωστοποι-

ηση, ενημερωμένοι κατ' αυτόν τον τρόπο για την ταυτότητα του δικηγόρου-ενδιαμέσου και για την παροχή εκ μέρους του νομικών συμβουλών σε σχέση με τη δηλωτέα διασυνοριακή ρύθμιση και μη δεσμευόμενοι οι ίδιοι από το επαγγελματικό απόρρητο, θα πρέπει να ενημερώσουν τις αρμόδιες αρχές του άρθρου 3 § 1 της Οδηγίας όχι μόνον για την ύπαρξη της εν λόγω ρυθμίσεως και για την ταυτότητα του ή των ενδιαφερόμενων φορολογουμένων, αλλά και για την ταυτότητα του δικηγόρου-ενδιαμέσου και για την εκ μέρους του παροχή νομικών συμβουλών.

33. Ως εκ τούτου, πρέπει να εξετασθεί αν οι ανωτέρω επεμβάσεις στο δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, μπορούν να δικαιολογηθούν.

34. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται ότι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο άρθρο 7 του Χάρτη δεν είναι απόλυτα προνόμια, αλλά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε σχέση με τη λειτουργία τους εντός της κοινωνίας. Πράγματι, όπως προκύπτει από το άρθρο 52 § 1 του Χάρτη, ο εν λόγω Χάρτης επιδέχεται περιορισμούς στην άσκηση των εν λόγω δικαιωμάτων υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από τον νόμο, ότι συνάδουν με το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ότι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων (πρβλ. απόφαση της 6^{ης} Οκτωβρίου 2020, *Privacy International, C-623/17*, EU:C:2020:790, σκ. 63 και 64).

35. Κατά πρώτον, όσον αφορά την απαίτηση κατά την οποία κάθε περιορισμός στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο, η απαίτηση αυτή συνεπάγεται ότι η πράξη που επιτρέπει την επέμβαση στα δικαιώματα αυτά πρέπει να καθορίζει η ίδια την έκταση του περιορισμού της ασκήσεως του αντίστοιχου δικαιώματος, διευκρινιζόμενου, αφενός, ότι η ως άνω απαίτηση δεν αποκλείει το ενδεχόμενο ο επίμαχος περιορισμός να

διατυπώνεται με αρκούντως ευρείς όρους, ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται σε διαφορετικές περιπτώσεις, καθώς και στις μεταβολές των καταστάσεων. Αφετέρου, το Δικαστήριο μπορεί, εφόσον παρίσταται ανάγκη, να διευκρινίσει, μέσω ερμηνείας, το συγκεκριμένο περιεχόμενο του περιορισμού με γνώμονα τόσο τους ίδιους τους όρους της επίμαχης ρυθμίσεως της Ένωσης όσο και την όλη οικονομία της και τους σκοπούς τους οποίους επιδιώκει, όπως έχουν ερμηνευθεί υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη (απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 2022, *Ligue des droits animaux*, C-817/19, EU:C:2022:491, σκ. 114 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

36. Συναφώς, επισημαίνεται ότι, αφενός, η § 5 του άρθρου 8αβ της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 προβλέπει ρητώς την υποχρέωση του δικηγόρου-ενδιαμέσου, ο οποίος απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών λόγω του επαγγελματικού απορρήτου από το οποίο δεσμεύεται, να γνωστοποιεί στους άλλους ενδιαμέσους τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτοί υπέχουν από την § 6 του εν λόγω άρθρου. Αφετέρου, όπως διαπιστώθηκε στις σκέψεις 29 και 30 της παρούσας αποφάσεως, η επέμβαση στο δικαίωμα του σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, αποτελεί άμεση συνέπεια μιας τέτοιας γνωστοποίησης από τον δικηγόρο σε άλλον ενδιάμεσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του, ιδίως όταν αυτός δεν γνώριζε, μέχρι το χρονικό σημείο της εν λόγω γνωστοποίησης, την ταυτότητα του συγκεκριμένου δικηγόρου και την παροχή νομικών συμβουλών από αυτόν σχετικά με τη δηλωτέα διασυννοριακή ρύθμιση.

37. Επιπλέον, όσον αφορά την επέμβαση που απορρέει εμμέσως από την εν λόγω υποχρέωση γνωστοποίησης λόγω της αποκαλύψεως στη φορολογική αρχή, από τους τρίτους-ενδιαμέσους στους οποίους απευθύνεται η γνωστοποίηση, της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και της εκ μέρους του παροχής νομικών συμβουλών, η επέμβαση αυτή οφείλεται, όπως διαπιστώθηκε στις σκέψεις 31 και 32 της παρούσας αποφάσεως, στην έκταση των υποχρεώσεων ε-

νημερώσεως οι οποίες απορρέουν από το άρθρο 8αβ §§ 1, 9, 13 και 14 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16.

38. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τηρείται η αρχή της νομιμότητας.

39. Κατά δεύτερον, όσον αφορά τον σεβασμό του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, επισημαίνεται ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία καθιερώνει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, συνεπάγεται σε περιορισμένη μόνον έκταση την άρση, έναντι του τρίτου-ενδιαμέσου και της φορολογικής αρχής, του απορρήτου της επικοινωνίας μεταξύ του δικηγόρου-ενδιαμέσου και του πελάτη του. Ειδικότερα, η διάταξη αυτή δεν επιβάλλει στον δικηγόρο-ενδιάμεσο την υποχρέωση ούτε του επιτρέπει να παρέχει, χωρίς τη συγκατάθεση του πελάτη του, πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο της επικοινωνίας αυτής σε άλλους ενδιαμέσους και, επομένως, οι τελευταίοι δεν θα είναι σε θέση να διαβιβάσουν τέτοιες πληροφορίες στη φορολογική αρχή.

40. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, θίγει το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη.

41. Κατά τρίτον, όσον αφορά την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, η αρχή αυτή επιτάσσει οι περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν, μεταξύ άλλων, με πράξεις του δικαίου της Ένωσης σε δικαιώματα και ελευθερίες που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, να μην υπερβαίνουν τα όρια αυτού που είναι πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη των επιδιωκόμενων θεμιτών σκοπών ή τα όρια της ανάγκης προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων, εξυπακουσμένου ότι, όταν υφίσταται δυνατότητα επιλογής μεταξύ περισσότερων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο επαχθές. Επιπλέον, σκοπός γενικού συμφέροντος δεν μπορεί να επιδιωχθεί χωρίς να ληφ-

θεί υπόψη το γεγονός ότι πρέπει να συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αφορά το μέτρο, μέσω ισόρροπης σταθμίσεως μεταξύ, αφενός, του σκοπού γενικού συμφέροντος και, αφετέρου, των οικείων δικαιωμάτων, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι οι προκαλούμενες από το μέτρο δυσχέρειες δεν είναι υπέρμετρες σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Επομένως, κατά την εκτίμηση της δυνατότητας δικαιολογήσεως ενός περιορισμού των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η σοβαρότητα της επεμβάσεως την οποία συνεπάγεται ένας τέτοιος περιορισμός και να ελέγχεται αν η σημασία του σκοπού γενικού συμφέροντος ο οποίος επιδιώκεται με τον περιορισμό τελεί σε συνάρτηση με τη σοβαρότητα αυτή (αποφάσεις της 26^{ης} Απριλίου 2022, *Πολωνία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, C-401/19, EU:C:2022:297, σκ. 65, καθώς και της 22^{ης} Νοεμβρίου 2022, *Luxembourg Business Registers και Sovim*, C-37/20 και C-601/20, EU:C:2022:912, σκ. 64).

42. Ως εκ τούτου, πρέπει να εξακριβωθεί, κατ' αρχάς, αν η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, ανταποκρίνεται σε σκοπό γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, πρέπει, εν συνεχεία, να εξακριβωθεί, πρώτον, ότι είναι κατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού αυτού, δεύτερον, ότι η επέμβαση στο θεμελιώδες δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους, η οποία ενδέχεται να απορρέει από την εν λόγω υποχρέωση γνωστοποίησης, περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο, υπό την έννοια ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός δεν θα μπορούσε ευλόγως να επιτευχθεί κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό με άλλα μέσα τα οποία να θίγουν λιγότερο το δικαίωμα αυτό και, τρίτον, εφόσον συντρέχει όντως τέτοια περίπτωση, ότι η εν λόγω επέμβαση δεν είναι δυσανάλογη προς τον εν λόγω σκοπό, εκτίμηση η οποία απαιτεί ιδίως να γίνει στάθμιση μεταξύ της σημασίας του σκοπού και της σοβαρότητας της εν λόγω επεμβάσεως (πρβλ. απόφαση της 22^{ης} Νοεμβρίου 2022, *Luxembourg Business Registers και Sovim*, C-37/20 και C-601/20, EU:C:2022:912, σκ. 66).

43. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 88 των προτάσεών του, η τροποποίηση που επέφερε στην Οδηγία 2011/16 η Οδηγία 2018/822 εντάσσεται στο πλαίσιο της διεθνούς φορολογικής συνεργασίας για την καταπολέμηση του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού, η οποία εκδηλώνεται με ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών. Συναφώς, όπως προκύπτει ιδίως από τις αιτιολογικές σκέψεις 2, 4, 8 και 9 της Οδηγίας 2018/822, οι υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών και γνωστοποίησης, τις οποίες θεσπίζει το άρθρο 8αβ της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, έχουν ως σκοπό να συμβάλουν στην πρόληψη του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής.

44. Η δε καταπολέμηση του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και η πρόληψη του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής συνιστούν σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση, υπό την έννοια του άρθρου 52 § 1 του Χάρτη, οπότε είναι επιτρεπτή η επιβολή περιορισμού στην άσκηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο του 7 [πρβλ. απόφαση της 6^{ης} Οκτωβρίου 2020, *État luxembourgeois (Δικαίωμα προσφυγής κατά αιτήματος παροχής πληροφοριών σε φορολογικά θέματα)*, C-245/19 και C-246/19, EU:C:2020:795, σκ. 87].

45. Όσον αφορά το ζήτημα αν η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, είναι πρόσφορη και αναγκαία για την επίτευξη των εν λόγω σκοπών, η Γαλλική και η Λεττονική Κυβέρνηση υποστηρίζουν, κατ' ουσίαν, ότι χάρη σε μια τέτοια γνωστοποίηση θα μπορούσαν, μεταξύ άλλων, να ευαισθητοποιηθούν οι άλλοι ενδιαμέσοι προς επιτέλεση του καθήκοντός τους να συμμορφωθούν προς την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών και, ως εκ τούτου, θα μπορούσε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο αυτοί οι άλλοι ενδιαμέσοι να μην ενημερωθούν για το γεγονός ότι η υποχρέωση δηλώσεως της διασυννοριακής ρυθμίσεως μετακυλιέται σε αυτούς κατ' εφαρμογήν του άρθρου 8αβ § 6 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16. Επομένως, κατά τις κυβερνήσεις αυτές, ελλείψει υποχρέωσης γνωστοποίησης εκ μέρους του δικηγόρου-ενδιαμέσου, θα υπήρχε ο κίνδυνος να μη δηλωθεί η διασυννοριακή ρύθμιση, σε αντίθε-

ση προς τους σκοπούς τους οποίους επιδιώκει η ανωτέρω Οδηγία.

46. Πάντως, ακόμη και αν υποτεθεί ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία καθιερώνει το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, είναι πράγματι ικανή να συμβάλει στην καταπολέμηση του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και στην πρόληψη του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι δεν μπορεί, εντούτοις, να θεωρηθεί ως απολύτως αναγκαία προς επίτευξη των σκοπών αυτών και, ιδίως, προς διασφάλιση της διαβιβάσεως στις αρμόδιες αρχές των πληροφοριών σχετικά με τις δηλωτέες διασυννοριακές ρυθμίσεις.

47. Πράγματι, πρώτον, οι υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες υπέχουν οι ενδιαμέσοι είναι σαφώς καθορισμένες στην τροποποιημένη Οδηγία 2011/16, ιδίως στο άρθρο της 8αβ § 1. Δυνάμει της διατάξεως αυτής, όλοι οι ενδιαμέσοι έχουν, κατ' αρχήν, την υποχρέωση να υποβάλλουν στις αρμόδιες φορολογικές αρχές πληροφορίες που έχουν περιέλθει στη γνώση τους, στην κατοχή ή στον έλεγχό τους σχετικά με δηλωτέες διασυννοριακές ρυθμίσεις. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 8αβ § 9, πρώτο εδάφιο, της εν λόγω Οδηγίας, κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ώστε να επιβάλει ότι, στις περιπτώσεις που υπάρχουν περισσότεροι του ενός ενδιαμέσοι, την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών σχετικά με δηλωτέα διασυννοριακή ρύθμιση υπέχουν όλοι οι ενδιαμέσοι που συμμετέχουν στη συγκεκριμένη δηλωτέα διασυννοριακή ρύθμιση. Επομένως, ουδείς ενδιάμεσος μπορεί λυσιτελώς να ισχυρισθεί ότι αγνοούσε τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες υπέχει άμεσα και ατομικά, εκ του γεγονότος και μόνον της ιδιότητάς του ως ενδιάμεσου.

48. Δεύτερον, όσον αφορά το επιχείρημα της Λεττονικής Κυβέρνησης ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης περιορίζει τον κίνδυνο να επαφίενται οι άλλοι ενδιαμέσοι στο ότι ο δικηγόρος-ενδιάμεσος θα δηλώσει στις αρμόδιες αρχές τις απαιτούμενες πληροφορίες και, για τον λόγο αυτό, να μην προβαίνουν οι ίδιοι σε δήλωση, διαπιστώνεται, αφενός, ότι, στο μέτρο που η παροχή νομικών συμβουλών από δικηγόρο υπόκειται στο επαγγελματικό απόρρητο, οι άλλοι

ενδιάμεσοι δεν θα έχουν, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 30 της παρούσας αποφάσεως, κατ' ανάγκην γνώση της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιάμεσου ούτε της παροχής νομικών συμβουλών από αυτόν σε σχέση με τη δηλωτέα διασυννοριακή ρύθμιση, όπερ αποκλείει εκ προοιμίου, σε μια τέτοια περίπτωση, τον εν λόγω κίνδυνο.

49. Αφετέρου, ακόμη και στην αντίθετη περίπτωση κατά την οποία οι άλλοι ενδιαμέσοι έχουν γνώση περί τούτου, δεν συντρέχει λόγος ανησυχίας ότι αυτοί θα επαφίενται, χωρίς επαλήθευση, στο ότι ο δικηγόρος-ενδιάμεσος θα υποβάλει την απαιτούμενη δήλωση, καθόσον το άρθρο 8αβ § 9, δεύτερο εδάφιο, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 διευκρινίζει ότι ο ενδιάμεσος απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών μόνον υπό την προϋπόθεση ότι μπορεί να αποδείξει ότι οι ίδιες ακριβώς πληροφορίες έχουν ήδη υποβληθεί από άλλον ενδιάμεσο. Εξάλλου, προβλέποντας ρητώς, στο άρθρο 8αβ § 5, ότι το επαγγελματικό απόρρητο μπορεί να οδηγήσει σε απαλλαγή από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών, η τροποποιημένη Οδηγία 2011/16 καθιστά τον δικηγόρο-ενδιάμεσο πρόσωπο από το οποίο οι άλλοι ενδιαμέσοι δεν μπορούν, *a priori*, να αναμένουν καμία πρωτοβουλία δυνάμενη να τους απαλλάξει από τις δικές τους υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών.

50. Τρίτον, πρέπει να υπομνησθεί ότι κάθε ενδιάμεσος ο οποίος, λόγω του επαγγελματικού απορρήτου από το οποίο δεσμεύεται βάσει του εθνικού δικαίου, απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών η οποία προβλέπεται στην § 1 του άρθρου 8αβ της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16, εξακολουθεί εντούτοις να υποχρεούται να γνωστοποιήσει χωρίς καθυστέρηση στον πελάτη του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες υπέχει ο πελάτης από την § 6 του ανωτέρω άρθρου.

51. Τέταρτον, όσον αφορά την αποκάλυψη στη φορολογική αρχή, από τους τρίτους-ενδιάμεσους στους οποίους απευθύνεται η γνωστοποίηση, της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιάμεσου και της παροχής νομικών συμβουλών από αυτόν, ούτε η αποκάλυψη αυτή φαίνεται να είναι απολύτως αναγκαία για την επίτευξη των σκοπών της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/

16, ήτοι της καταπολεμήσεως του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και της προλήψεως του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής.

52. Πράγματι, αφενός, η υποχρέωση υποβολής πληροφοριών την οποία υπέχουν οι άλλοι ενδιαμέσοι οι οποίοι δεν δεσμεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο και, ελλείψει τέτοιων ενδιαμέσων, η υποχρέωση την οποία υπέχει ο ενδιαφερόμενος φορολογούμενος διασφαλίζουν, κατ' αρχήν, ότι η φορολογική αρχή ενημερώνεται για τυχόν δηλωτέες διασυννοριακές ρυθμίσεις. Επιπλέον, η φορολογική αρχή μπορεί, αφού λάβει μια τέτοια πληροφορία, πρώτον να ζητήσει, εν ανάγκη, συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικά με την επίμαχη διασυννοριακή ρύθμιση απευθείας από τον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο, ο οποίος θα μπορεί τότε να απευθυνθεί στον δικηγόρο του προκειμένου να αναζητήσει τη βοήθειά του, ή, δεύτερον, να ελέγξει τη φορολογική κατάσταση του εν λόγω φορολογούμενου.

53. Αφετέρου, λαμβανομένης υπόψη της προβλεπόμενης από το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 απαλλαγής από την υποβολή πληροφοριών, η αποκάλυψη στη φορολογική αρχή της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και της εκ μέρους του παροχής νομικών συμβουλών δεν θα επιτρέψει, εν πάση περιπτώσει, στην εν λόγω αρχή να απαιτήσει από αυτόν πληροφορίες χωρίς τη συγκατάθεση του πελάτη του.

54. Ωστόσο, κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή υποστήριξε, κατ' ουσίαν, ότι η αποκάλυψη αυτή της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και της εκ μέρους του παροχής νομικών συμβουλών είναι αναγκαία για να δοθεί η δυνατότητα στη φορολογική αρχή να εξακριβώσει αν αυτός επικαλείται δικαιολογημένα το επαγγελματικό απόρρητο.

55. Το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

56. Βεβαίως, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 24 της παρούσας αποφάσεως, το άρθρο 8αβ § 5, δεύτερο εδάφιο, της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 διευκρινίζει ότι οι δικηγόροι-ενδιάμεσοι δύνανται να έχουν δικαίωμα απαλλαγής

δυνάμει του πρώτου εδαφίου της εν λόγω παραγράφου μόνον εφόσον δραστηριοποιούνται εντός των ορίων των συναφών εθνικών νόμων οι οποίοι διέπουν το επάγγελμά τους. Εντούτοις, σκοπός των υποχρεώσεων υποβολής πληροφοριών και γνωστοποίησης, τις οποίες προβλέπει το άρθρο 8αβ της Οδηγίας, δεν είναι να ελεγχθεί αν οι δικηγόροι-ενδιάμεσοι δραστηριοποιούνται εντός των ορίων αυτών, αλλά να καταπολεμηθούν οι δυνητικά επιθετικές φορολογικές πρακτικές και να αποτραπεί ο κίνδυνος φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής, εξασφαλιζόμενου ότι οι πληροφορίες σχετικά με τις δηλωτέες διασυννοριακές ρυθμίσεις διαβιβάζονται στις αρμόδιες αρχές.

57. Όπως, όμως, προκύπτει από τις σκέψεις 47 έως 53 της παρούσας αποφάσεως, η εν λόγω Οδηγία διασφαλίζει μια τέτοια ενημέρωση της φορολογικής αρχής, χωρίς να είναι αναγκαία προς τούτο η αποκάλυψη στην εν λόγω αρχή της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και της εκ μέρους του παροχής νομικών συμβουλών.

58. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν είναι δυνατόν, λόγω του ενδεχόμενου να επικαλεσθούν εσφαλμένως οι δικηγόροι-ενδιάμεσοι το επαγγελματικό απόρρητο για να απαλλαγούν από την υποχρέωσή τους υποβολής πληροφοριών, να θεωρηθεί ως απολύτως αναγκαία η υποχρέωση γνωστοποίησης, την οποία προβλέπει το άρθρο 8αβ § 5 της Οδηγίας, και η συνακόλουθη αποκάλυψη στη φορολογική αρχή της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιαμέσου και της εκ μέρους του παροχής νομικών συμβουλών.

59. Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 προσβάλλει το δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ του δικηγόρου και του πελάτη του, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, στο μέτρο που προβλέπει, κατ' ουσίαν, ότι ο δικηγόρος-ενδιάμεσος, ο οποίος δεσμεύεται από το επαγγελματικό απόρρητο, υποχρεούται να γνωστοποιεί σε κάθε άλλον ενδιαμέσο που δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιαμέσος υπέχει.

60. Όσον αφορά το κύρος του άρθρου 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 υπό το

πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, υπενθυμίζεται ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στην τελευταία αυτή διάταξη, περιλαμβάνει διάφορα στοιχεία. Περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα δικαιώματα άμυνας, την αρχή της ισότητας των όπλων των διαδίκων, το δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη και στις υπηρεσίες συνηγόρου τόσο σε αστικές όσο και σε ποινικές υποθέσεις. Ο δικηγόρος δεν θα ήταν σε θέση να διασφαλίσει την προσήκουσα εκπλήρωση των αποστολών του παροχής συμβουλών, υπερασπίσεως και εκπροσωπήσεως του πελάτη του και, επομένως, ο πελάτης θα εστερείτο των δικαιωμάτων που του παρέχει το άρθρο 47 του Χάρτη, αν ο δικηγόρος όφειλε, είτε κατά τον προ της ένδικης διαδικασίας χρόνο, είτε κατά τη διάρκεια αυτής, να συνεργάζεται με τις δημόσιες αρχές, διαβιβάζοντας σε αυτές πληροφορίες που περιήλθαν σε γνώση του κατά τις πραγματοποιηθείσες στο πλαίσιο μιας τέτοιας διαδικασίας νομικές διαβουλεύσεις (πρβλ. απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2007, *Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ.*, C-305/05, EU:C:2007:383, σκ. 31 και 32).

61. Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι οι απαιτήσεις που απορρέουν από το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη συνδέονται, εξ ορισμού, με ένδικη διαδικασία (πρβλ. απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2007, *Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ.*, C-305/05, EU:C:2007:383, σκ. 35).

62. Πλην όμως διαπιστώνεται ότι τέτοια σύνδεση δεν διαπιστώνεται εν προκειμένω.

63. Πράγματι, από τις διατάξεις του άρθρου 8αβ §§ 1 και 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 και, ιδίως, από τις προθεσμίες τις οποίες προβλέπουν οι διατάξεις αυτές προκύπτει ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης γεννάται σε πρώιμο στάδιο, το αργότερο μόλις η δηλωτέα διασυνοριακή ρύθμιση ολοκληρωθεί και είναι έτοιμη να τεθεί σε εφαρμογή, επομένως εκτός του πλαισίου ένδικης διαδικασίας ή της προετοιμασίας της.

64. Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 41 των προτάσεών του, σε αυτό το πρώιμο στάδιο, ο δικηγόρος-ενδιάμεσος δεν υπερασπίζεται τον πελάτη του στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς και το απλό ενδεχόμενο να ανακύψει, σε μεταγενέστερο στά-

διο, ένδικη διαφορά από τις συμβουλές του δικηγόρου ή τη διασυνοριακή ρύθμιση σε σχέση με την οποία παρέσχε τις νομικές συμβουλές του δεν σημαίνει ότι η παρέμβαση του δικηγόρου πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ή προς το συμφέρον της υπερασπίσεως του πελάτη του.

65. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση γνωστοποίησης η οποία αντικαθιστά, για τον δικηγόρο-ενδιάμεσο που δεσμεύεται από το επαγγελματικό απόρρητο, την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών που προβλέπεται στο άρθρο 8αβ § 1 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 δεν συνεπάγεται επέμβαση στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη.

66. Από το σύνολο των ανωτέρω σκέψεων προκύπτει ότι στο υποβληθέν ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 8αβ § 5 της τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 είναι ανίσχυρο υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη, στο μέτρο που η εφαρμογή του από τα κράτη μέλη επιβάλλει κατ' αποτέλεσμα στον δικηγόρο ο οποίος ενεργεί ως ενδιάμεσος, υπό την έννοια του άρθρου 3, σημείο 21, της Οδηγίας, σε περίπτωση που απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών, η οποία προβλέπεται στην § 1 του άρθρου 8αβ της Οδηγίας, λόγω του επαγγελματικού απορρήτου από το οποίο δεσμεύεται, να γνωστοποιεί χωρίς καθυστέρηση σε κάθε άλλον ενδιάμεσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιάμεσος υπέχει δυνάμει της § 6 του άρθρου 8αβ.

(...)**

ΣΧΟΛΙΟ

Κατοχύρωση νομικών συμβουλών και δικηγορικού απορρήτου από το ΔΕΕ. Σημαντικός ο θεσμικός ρόλος των δικηγόρων

Με την Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αριθ. 2011/16/ΕΕ του Συμβουλίου, της 25.02.2011, σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας, όπως

** Σημειώνεται ότι το διατακτικό της απόφασης κατά περιεχόμενο ταυτίζεται με την ανωτέρω σκ. 66.

τροποποιήθηκε με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/822, σύμφωνα με το άρθρο 8αβ, § 5, θεσπίζεται ένα σύστημα συνεργασίας μεταξύ των φορολογικών αρχών των κρατών μελών της ΕΕ και καθορίζονται οι κανόνες και διαδικασίες που πρέπει να εφαρμόζονται για φορολογικούς σκοπούς κατά την ανταλλαγή των πληροφοριών.

Έτσι όλοι οι ενδιαμέσοι οι οποίοι εμπλέκονται σε δυνητικά επιθετικούς διασυννοριακούς φορολογικούς σχεδιασμούς (*ρυθμίσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε φοροαποφυγή και φοροδιαφυγή*) υποχρεούνται να τους δηλώνουν στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Η εν λόγω υποχρέωση αφορά όσους εμπλέκονται στην κατάρτιση, την προώθηση στην αγορά, την οργάνωση ή τη διαχείριση των ανωτέρω σχεδιασμών. Σ' αυτούς περιλαμβάνονται και όλοι όσοι παρέχουν *συνδρομή ή συμβουλές*, όπως οι δικηγόροι, και, σε μη ύπαρξη αυτών, ο ίδιος ο φορολογούμενος. Όμως, κάθε κράτος μέλος δύναται να χορηγεί στους δικηγόρους της δικαιοδοσίας του δικαίωμα απαλλαγής από την εν λόγω υποχρέωση στις περιπτώσεις κατά τις οποίες παραβιάζεται το επαγγελματικό απόρρητο σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι δικηγόροι-ενδιάμεσοι υποχρεούνται εντούτοις να γνωστοποιούν, χωρίς καθυστέρηση, σε κάθε άλλον ενδιαμέσο τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες υπέχουν έναντι των αρμόδιων αρχών.

Η Ολομέλεια του ΔΕΕ (Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης) με την παρουσιαζόμενη απόφασή C-694/20 *Orde van Vlaamse Balies ea* ερμηνεύει το άρθρο 8αβ § 5 της ανωτέρω τροποποιημένης Οδηγίας 2011/16 ως ανίσχυρο υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο μέτρο που η εφαρμογή του από τα κράτη μέλη επιβάλλει στο δικηγόρο ο οποίος ενεργεί ως ενδιάμεσος, υπό την έννοια του άρθρου 3 σημ. 21 της Οδηγίας, να γνωστοποιεί χωρίς καθυστέρηση σε κάθε άλλον ενδιαμέσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών.

Η απόφαση της Ολομελείας είναι μια σπουδαία απόφαση γιατί βάζει ένα φρένο στον μεγάλο κατήφορο των τελευταίων χρόνων, όπου στη πράξη έχει επιχειρηθεί η κατάλυση του δικηγορικού απορρήτου από βιαστικές αποφάσεις της Επιτροπής της ΕΕ, αλλά και από τροποποιήσεις Οδηγιών που με ευκολία και χωρίς να εξετάζουν και να λαμβάνουν υπόψη θεμελιώδη κατοχυρωμένα δικαιώματα του σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους δικαίου προσπαθούν να εξυπηρετήσουν τις εισηπρακτικές ανάγκες των φορολογικών μηχανισμών και την πάταξη μιας διευρυμένης φοροδιαφυγής στον ευρύτερο χώρο της ΕΕ. Η επίτευξη όμως δημοσιονομικών στόχων σε βάρος του κράτους δικαίου δη-

μιουργεί σοβαρό έλλειμα δημοκρατίας και κρίσης σε θεσμικά δικαιώματα και ελευθερίες που δημιουργούν τριγμούς στα θεμέλια του υπερεθνικού οικοδομήματος της ΕΕ.

Ένας κλάδος, όπως οι δικηγόροι, οι οποίοι είναι οι βασικοί εν τοις πράγμασι και θεσμικά υποστηρικτές των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των συμφερόντων των πολιτών της Ε.Ε. και του ίδιου του κράτους δικαίου έχουν υποστεί ένα διωγμό στη θεμελιακή ύπαρξή τους, που είναι η εμπιστοσύνη και η εχεμύθεια που πρέπει να υπάρχει μεταξύ αυτών και των εντολών τους. Η έντονη και συστηματική προσπάθεια των οργάνων της Ε.Ε. αλλά και αρκετών κρατών μελών να εμβολίσουν το δικηγορικό απόρρητο και να πλήξουν την αυτονομία, ανεξαρτησία και εχεμύθεια των δικηγόρων που σχετίζεται με την σχέση εμπιστοσύνης με τους πελάτες τους ήταν κάτι παραπάνω από εμφανής. Θα έλεγα, χωρίς υπερβολές, ότι ήταν προκλητική.

Ευτυχώς όμως υπάρχουν δικαστές στο Λουξεμβούργο, όπως και στο Στρασβούργο, που δεν προτάσσουν την διευκόλυνση του φοροεισπρακτικού μηχανισμού πλήττοντας θεμελιώδη δικαιώματα και θεσμικούς παράγοντες, όπως οι δικηγόροι.

Έτσι η απόφαση C-694/20 της Ολομελείας του ΔΕΕ είναι η αντίσταση των δικαστών στη γραφειοκρατία της Ένωσης και η υπεροχή του κράτους δικαίου απέναντι στην στείρα υπερασυνόμευση του διασυννοριακού οικονομικού ελεγκτικού μηχανισμού, που αδυνατώντας να γίνει αποτελεσματικός υιοθετεί τη διάρρηξη θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατακτήθηκαν όλα αυτά τα χρόνια στις χώρες της Ε.Ε..

Η Ολομέλεια του ΔΕΕ βάζει τελεία και παύλα στις ερμηνευτικές εκδοχές και αποκαθιστά το κράτος δικαίου, τοποθετώντας το δικηγόρο στο επίκεντρο του σεβασμού των θεσμικών οργάνων.

Θα έλεγα ότι, λαμβάνοντας υπόψη και την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, η παρουσιαζόμενη σημαντική απόφαση του ΔΕΕ επικεντρώνει το σκεπτικό της στο κεντρικότερο θεμέλιο του κράτους δικαίου, στη δίκαιη δίκη, όπου ο δικηγόρος, κατά την απόφαση της Ολομελείας, κατέχει σπουδαίο ρόλο.

Σύμφωνα με την απόφαση αυτή το δικηγορικό απόρρητο και η σχέση εμπιστοσύνης και επικοινωνίας μεταξύ πελάτη και δικηγόρου κατοχυρώνεται στην προστασία της *ιδιωτικής ζωής* που στο δίκαιο της Ε.Ε. θεσπίζεται στο άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. σε συνδυασμό με το άρθρο 8 του ίδιου Χάρτη που αφορά την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Το ίδιο δικαίωμα κατοχυρώνεται και από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 17 του ΔΣΑΠΔ, δηλαδή από διατάξεις διεθνών

συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν υπογράψει όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και που στη χώρα μας έχουν υπερνομοθετική ισχύ¹.

Κατά την απόφαση της Ολομέλειας του ΔΕΕ το ίδιο το επίμαχο άρθρο 8αβ § 5 της παραπάνω Οδηγίας προσβάλλει το δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ δικηγόρου και πελάτη, το οποίο κατοχυρώνεται κατά τον ανωτέρω τρόπο, στο μέτρο που προβλέπει, κατ' ουσίαν, ότι ο δικηγόρος-ενδιάμεσος, ο οποίος δεσμεύεται από το επαγγελματικό απόρρητο, υποχρεούται να γνωστοποιεί σε κάθε άλλον ενδιάμεσο που δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιάμεσος υπέχει. Ουσιαστικά δηλαδή υποχρεούται να «καρφώσει» τις εμπιστευτικές συνομιλίες με τον πελάτη του, οι οποίες του δόθηκαν αποκλειστικά και μόνον για να τον υπερασπιστεί και με αφορμή τη σχέση μεγάλης εμπιστοσύνης και εχεμύθειας μεταξύ τους εξαιτίας της ιδιότητας του δικηγόρου.

Η Ολομέλεια του ΔΕΕ προβαίνει σε μια εξαιρετική ανάλυση της δίκαιης δίκης, που κατοχυρώνεται από τα άρθρα 47 του Χάρτη και 6 της ΕΣΔΑ², περιγράφοντας τα στοιχεία που περιλαμβάνει μία τόσο θεμελιώδης και ουσιαστική έννοια. Κατά το ΔΕΕ εντάσσονται σ' αυτήν τα δικαιώματα άμυνας, η αρχή της ισότητας των όπλων των διαδίκων και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Προβαίνει δε σε μία διπλή νομολογιακή διεύρυνση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, *εντάσσοντας* σε αυτήν με ρητό και αναμφίβολο τρόπο και τις δικηγορικές υπηρεσίες τόσο σε αστικές όσο και σε ποινικές υποθέσεις, αλλά (*εκτός της ακραιφνούς και «κλασσικής» υπεράσπισης*) και την συμβουλευτική δικηγορία κάθε μορφής.

Αναφέρει δε ότι ο δικηγόρος δεν θα είναι σε θέση να διασφαλίσει την προσήκουσα εκπλήρωση της αποστολής του για παροχή συμβουλών, υπεράσπισης και εκπροσώπησης του πελάτη του – ο οποίος θα εστερείτο των δικαιωμάτων της δίκαιης δίκης - «*αν ο δικηγόρος όφειλε, είτε κατά τον προ της ένδικης διαδικασίας χρόνο είτε κατά τη διάρκεια αυτής, να συνεργάζεται με τις δημόσιες αρχές, διαβιβάζοντας σε αυτές πληροφορίες που περιήλθαν σε γνώση του κατά τις πραγματοποιηθείσες στο πλαίσιο μιας τέτοιας διαδικασίας νομικές διαβουλεύσεις*»³.

Έτσι η απόφαση του Τμήματος Μείζονος Σύνθεσης του

ΔΕΕ αυτονομεί, προστατεύει και κατοχυρώνει τον απόρρητο χαρακτήρα των εμπιστευτικών συναντήσεων και συνομιλιών μεταξύ πελάτη και δικηγόρου.

Στη συλλογιστική αυτή του ΔΕΕ περιλαμβάνεται και η πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ.

Σύμφωνα με την τελευταία η επικοινωνία δικηγόρου με πελάτη εμπίπτει στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και εντάσσεται στο πλαίσιο της ιδιωτικής ζωής.

Κατά το ΕΔΔΑ η ιδιωτική ζωή είναι ένας ευρύς όρος που δεν επιδέχεται εξαντλητικό ορισμό. Το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ προστατεύει το δικαίωμα στην προσωπική ανάπτυξη, είτε από την άποψη της προσωπικότητας, είτε από την άποψη της προσωπικής αυτονομίας, το οποίο αποτελεί σημαντική αρχή που διέπει την ερμηνεία των εγγυήσεων του άρθρου 8. Σε αυτό το γενικότερο δικαίωμα κάθε ατόμου να προσεγγίζει άλλους προκειμένου να δημιουργήσει και να αναπτύξει σχέσεις μαζί τους και με τον έξω κόσμο, δηλαδή το δικαίωμα σε μια «ιδιωτική κοινωνική ζωή», περιλαμβάνονται και οι επαγγελματικές δραστηριότητες⁴. Κατά το Στρασβούργο η ζώνη αλληλεπίδρασης ενός ατόμου με άλλους, ακόμη και στο δημόσιο πλαίσιο, εμπίπτει στο πεδίο της «ιδιωτικής ζωής»⁵.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου θεωρεί ότι η επικοινωνία ενός πελάτη με το δικηγόρο του στο πλαίσιο της νομικής συνδρομής εμπίπτει στο πεδίο της ιδιωτικής ζωής, δεδομένου ότι ο σκοπός αυτής της επικοινωνίας είναι να επιτρέψει στον πελάτη να λάβει τεκμηριωμένες απαντήσεις και να αποφασίσει για τη ζωή του. Τις περισσότερες φορές, οι πληροφορίες που κοινοποιούνται στο δικηγόρο αφορούν οικεία και προσωπικά θέματα ή και ευαίσθητα ζητήματα. Επομένως, είτε στο πλαίσιο της συνδρομής για αστικές ή ποινικές διαφορές, είτε στο πλαίσιο παροχής γενικών νομικών συμβουλών, οι πελάτες που συμβουλευούνται δικηγόρο μπορούν εύλογα να αναμένουν ότι η επικοινωνία τους είναι απολύτως ιδιωτική και εμπιστευτική.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ είναι σαφέστατα προς το γενικό συμφέρον κάθε προσώπου που επιθυμεί να συμβουλευθεί το δικηγόρο της επιλογής του να είναι ελεύθερο να το πράξει υπό συνθήκες που ευνοούν την πλήρη και ανεμπόδιση συζήτηση και επικοινωνία. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η σχέση δικηγόρου-πελάτη είναι, κατ' αρχήν, προνομιακή⁶.

1. Άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος.

2. Και άρθρο 14 του ΔΣΑΠΔ.

3. Βλ. απόφαση της 26.06.2007, *Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ.*, C-305/05, EU:C:2007:383, σκέψεις 31 και 32.

4. Απόφαση ΕΔΔΑ *Bărbulescu* κατά Ρουμανίας [GC] της 05.09.2017, αριθ. προσφ. 61496/08 §§ 70-71.

5. Απόφαση ΕΔΔΑ *Uzun* κατά Γερμανίας, αριθ. προσφ. 35623/05 § 43.

6. Απόφασή ΕΔΔΑ: *Campbell* κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 25.03.1992 § 46.

Το Στρασβούργο έχει κρίνει, στο πλαίσιο των άρθρων 8 και 6 της ΕΣΔΑ, ότι η εμπιστευτική επικοινωνία με τον δικηγόρο προστατεύεται ως σημαντική διασφάλιση του δικαιώματος υπεράσπισης⁷.

Να επισημανθεί ότι το ΕΔΔΑ⁸ εντάσσει στο απόρρητο της επικοινωνίας και την αλληλογραφία πελατών με δικηγόρους που αφορούν ζητήματα ιδιωτικού και εμπιστευτικού χαρακτήρα αναφέροντας ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ της αλληλογραφίας που αφορά σχεδιαζόμενες δικαστικές διαφορές και αυτής γενικού χαρακτήρα είναι ιδιαίτερα δυσχερής και ότι η αλληλογραφία με δικηγόρο μπορεί να αφορά ζητήματα που έχουν ελάχιστη ή μηδενική σχέση με δικαστικές διαφορές. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι το απόρρητο ισχύει κατά μείζονα λόγο για την προφορική, πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία πελάτη με το δικηγόρο του. Επομένως, η προφορική επικοινωνία, καθώς και η αλληλογραφία μεταξύ τους, είναι καταρχήν προνομιακή βάση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Στα πλαίσια αυτά το Δικαστήριο του Στρασβούργου απλώνει και μια προστατευτική ασπίδα στον ίδιο το δικηγόρο αφού έχει επανειλημμένα αποφανθεί ότι η δίωξη και η παρενόχληση δικηγόρων πλήττει την καρδιά του συστήματος της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (βλ. *Kruglov κ.α. κατά Ρωσίας της 04.02.20*, αριθ. προσφ. 11264/04 § 125).

Αναμφίβολα, παρά τη σημασία του, το δικαίωμα εμπιστευτικής επικοινωνίας πελάτη με δικηγόρο δεν είναι απόλυτο, αλλά μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς, που όμως δεν θα περιορίζουν το επίμαχο δικαίωμα σε τέτοιο βαθμό ώστε να θίγεται η ίδια η ουσία και ο πυρήνας του και να στερείται πρακτικής αποτελεσματικότητας. Έτσι οι οποιοδήποτε περιορισμοί πρέπει να είναι προβλέψιμοι και να επιδιώκουν θεμιτό σκοπό κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και είναι «αναγκαίες σε μια δημοκρατική κοινωνία», με την έννοια ότι είναι ανάλογες προς τους επιδιωκόμενους στόχους.

Κατά το ΕΔΔΑ το περιθώριο εκτίμησης του κράτους κατά τον προσδιορισμό των επιτρεπόμενων ορίων παρέμβασης στο απόρρητο της διαβούλευσης και της επικοινωνίας με δικηγόρο είναι πολύ στενό, δεδομένου ότι μόνο εξαιρετικές περιστάσεις, όπως η πρόληψη της διάπραξης σοβαρών εγκλημάτων ή σοβαρών παραβιάσεων της ασφάλειας και της προστασίας των φυλακών, θα μπορούσε να δικαιολογήσει την αναγκαιότητα περιορισμού αυτών των δικαιω-

μάτων, όπως π.χ. για τρομοκρατικές ενέργειες⁹.

Η απόφαση της Ολομέλειας του ΔΕΕ διευρύνει την προστασία των δικηγόρων και των σχέσεων τους με τους πελάτες σε όλα τα επαγγελματικά επίπεδα ενσωματώνοντας με καθαρό και ρητό τρόπο και τη συμβουλευτική δικηγορία.

Είναι μία απόφαση κατοχύρωσης του δικηγορικού απορρήτου, της θεσμικής ιδιότητας του δικηγόρου, της ένταξής του στη θεμελιακή βάση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη και της δικηγορικής ανεξαρτησίας και αυτονομίας. Είναι μια αναγνώριση του θεσμικού ρόλου των δικηγόρων αλλά και της εμπιστευτικής σχέσης πελάτη με συνήγορο σε κάθε μορφή της, χωρίς να τοποθετεί εξαιρέσεις και αστερίσκους. Είναι μια πραγματική και ουσιαστική νίκη του κράτους δικαίου!

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ
chirdarisv@gmail.com

Απόφαση Δικαστηρίου της 20.9.2022
(Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως)
Υποθέσεις «Bundesrepublik Deutschland
κατά
Telekom Deutschland GmbH»
(C-793/19 & C-794/19)*

Πρόεδρος: **K. Lenaerts**

Μέλη: **A. Arabadjiiev, A. Prechal, S. Rodin, I. Jarukaitis και I. Ziemele, Προέδρους Τμήματος, T. von Danwitz, M. Safjan, F. Biltgen, P. G. Xuereb (Εισηγητή), N. Piçarra, L. S. Rossi και A. Kumin, Δικαστές**

Γενικός Εισαγγελέας: **M. Campos Sánchez-Bordona**

Γενικός Εισαγγελέας: **A. Ράντος**

Προδικαστική παραπομπή. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Απόρρητο των επικοινωνιών. Πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και

7. Απόφαση ΕΔΔΑ: Apostou κατά Ρουμανίας της 03.02.2015, αριθ. προσφ. 22765/12 § 96.

8. Απόφαση ΕΔΔΑ: Altay κατά Τουρκίας (αριθ. 2) της 09.04.2019.

9. Απόφαση ΕΔΔΑ: Öcalan κατά Τουρκίας (αριθ. 2) της 18.03.2014, αριθ. προσφ. 24069/03 και 3 άλλες §§ 38-45, 135).

* Την απόφαση βρίσκουμε στο link: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-793/19>

Οι επισημάνσεις και οι υπογραμμίσεις του συντάκτη.

των δεδομένων θέσεως. (Άρθρα 15, § 1 Οδηγία 2002/58/ΕΚ, Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 6, 7, 8 και 11, καθώς και 52, § 1, 4, § 2, ΣΕΕ).

(...)

Το νομικό πλαίσιο

Η νομοθεσία της Ένωσης

Η Οδηγία 95/46/ΕΚ

3. Η Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31), καταργήθηκε από τις 25 Μαΐου 2018 με τον κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ (ΕΕ 2016, L 119, σ. 1).

4. Το άρθρο 3, § 2, της Οδηγίας 95/46 όριζε τα εξής:

«Οι διατάξεις της παρούσας Οδηγίας δεν εφαρμόζονται στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα:

-. η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο δραστηριοτήτων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, όπως οι δραστηριότητες που προβλέπονται στις διατάξεις των τίτλων V και VI της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και, εν πάση περιπτώσει, στην επεξεργασία δεδομένων που αφορά τη δημόσια ασφάλεια, την εθνική άμυνα, την ασφάλεια του κράτους (συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής ευημερίας του, εφόσον η επεξεργασία αυτή συνδέεται με θέματα ασφάλειας του κράτους) και τις δραστηριότητες του κράτους σε τομείς του ποινικού δικαίου,

-. η οποία πραγματοποιείται από φυσικό πρόσωπο στο πλαίσιο αποκλειστικά προσωπικών ή οικιακών δραστηριοτήτων».

Η Οδηγία 2002/58

5. Οι αιτιολογικές σκέψεις 2, 6, 7 και 11 της Οδηγίας 2002/58 έχουν ως εξής:

«(2) Επιδίωξη της παρούσας Οδηγίας είναι να σεβαστεί τα θεμελιώδη δικαιώματα, τηρεί δε τις βασικές αρχές που αναγνωρίζονται ιδίως από τον [Χάρτη]. Συγκεκριμένα, η παρούσα Οδηγία επιδιώκει να διασφαλισθεί η πλήρης τήρηση των δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 7 και 8 [αυτού].

[...]

(11) Η παρούσα Οδηγία, όπως και η Οδηγία [95/46], δεν υπεισέρχεται σε θέματα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών που συνδέονται με δραστηριότητες, οι οποίες δεν διέπονται από το κοινοτικό δίκαιο. Επομένως, δεν αλλάζει την υφιστάμενη ισορροπία ανάμεσα στο δικαίωμα του ατόμου στην ιδιωτική ζωή και τη δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν μέτρα όπως αυτά που αναφέρονται στο άρθρο 15, § 1, της παρούσας Οδηγίας, εφόσον είναι αναγκαία για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, της εθνικής άμυνας, της ασφάλειας του κράτους (περιλαμβανομένης της οικονομικής ευημερίας του κράτους εφόσον οι δραστηριότητες συνδέονται με θέματα ασφάλειας του κράτους) και την εφαρμογή του ποινικού δικαίου. Ως εκ τούτου, η παρούσα Οδηγία δεν θίγει τη δυνατότητα των κρατών μελών να προβαίνουν σε νόμιμη παρακολούθηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή να λαμβάνουν άλλα μέτρα, όταν αυτό είναι αναγκαίο, για οποιονδήποτε από τους προαναφερόμενους σκοπούς και σύμφωνα με την ευρωπαϊκή σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών [η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950], όπως ερμηνεύθηκε από τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Τα μέτρα αυτά πρέπει να είναι κατάλληλα, αυστηρώς ανάλογα των προς επίτευξη σκοπών και αναγκαία στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας και θα πρέπει επίσης να υπόκεινται σε επαρκείς διασφαλίσεις σύμφωνα με την ευρωπαϊκή σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών».

6. Το άρθρο 1 της ως άνω Οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής και στόχος», ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Η παρούσα Οδηγία προβλέπει την εναρ-

μόνιση των εθνικών διατάξεων οι οποίες απαιτούνται προκειμένου να διασφαλίζεται ισοδύναμο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, και ιδίως του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και την εμπιστευτικότητα, όσον αφορά την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και να διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και των εξοπλισμών και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών στην Κοινότητα.

2. Οι διατάξεις της παρούσας Οδηγίας εξειδικεύουν και συμπληρώνουν την Οδηγία [95/46] για τους σκοπούς που αναφέρονται στην παράγραφο 1. Επιπλέον, οι εν λόγω διατάξεις παρέχουν προστασία των εννόμων συμφερόντων των συνδρομητών που είναι νομικά πρόσωπα.

3. Η παρούσα Οδηγία δεν εφαρμόζεται σε δραστηριότητες οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της [Συνθήκης ΛΕΕ], όπως οι δραστηριότητες που καλύπτονται από τους τίτλους V και VI της συνθήκης [ΕΕ], και σε κάθε περίπτωση στις δραστηριότητες που αφορούν τη δημόσια ασφάλεια, την εθνική άμυνα, την ασφάλεια του κράτους (συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής ευημερίας του κράτους εφόσον οι δραστηριότητες συνδέονται με θέματα ασφαλείας του κράτους) και στις δραστηριότητες του κράτους σε τομείς του ποινικού δικαίου».

7. Κατά το άρθρο 2 της εν λόγω Οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ορισμοί»:

«Εκτός αν άλλως ορίζεται, ισχύουν οι ορισμοί που περιλαμβάνονται στην Οδηγία [95/46] και την Οδηγία 2002/21/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία πλαίσιο) [(ΕΕ 2002, L 108, σ. 33)].

Επίσης, ισχύουν και οι ακόλουθοι ορισμοί, βάσει των οποίων νοούνται ως:

α) “χρήστης”, κάθε φυσικό πρόσωπο που χρησιμοποιεί διαθέσιμη στο κοινό υπηρεσία ηλεκτρονικών επικοινωνιών, για προσωπικούς ή επαγγελματικούς σκοπούς, χωρίς να είναι απαραίτητα συνδρομητής της εν λόγω υπηρεσίας·

β) “δεδομένα κίνησης”, τα δεδομένα που υ-

ποβάλλονται σε επεξεργασία για τους σκοπούς της διαβίβασης μιας επικοινωνίας σε δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή της χρέωσής της·

γ) “δεδομένα θέσης”: τα δεδομένα που υποβάλλονται σε επεξεργασία σε δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή από υπηρεσία ηλεκτρονικών επικοινωνιών και που υποδεικνύουν τη γεωγραφική θέση του τερματικού εξοπλισμού του χρήστη μιας διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών·

δ) “επικοινωνία”, κάθε πληροφορία που ανταλλάσσεται ή διαβιβάζεται μεταξύ ενός πεπερασμένου αριθμού μερών, μέσω μιας διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Δεν περιλαμβάνονται πληροφορίες που διαβιβάζονται ως τμήμα ραδιοτηλεοπτικών υπηρεσιών στο κοινό μέσω δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών, εκτός από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πληροφορίες μπορούν να αφορούν αναγνωρίσιμο συνδρομητή ή χρήστη που τις λαμβάνει.

[...]

9. Το άρθρο 5 της Οδηγίας αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «Απόρρητο των επικοινωνιών», προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Τα κράτη μέλη κατοχυρώνουν, μέσω της εθνικής νομοθεσίας, το απόρρητο των επικοινωνιών που διενεργούνται μέσω δημόσιου δικτύου επικοινωνιών και των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και των συναφών δεδομένων κίνησης. Ειδικότερα, απαγορεύουν την ακρόαση, υποκλοπή, αποθήκευση ή άλλο είδος παρακολούθησης ή επιτήρησης των επικοινωνιών και των συναφών δεδομένων κίνησης από πρόσωπα πλην των χρηστών, χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων χρηστών, εκτός αν υπάρχει σχετική νόμιμη άδεια, σύμφωνα με το άρθρο 15, παράγραφος 1. Η παρούσα παράγραφος δεν εμποδίζει την τεχνική αποθήκευση, η οποία είναι αναγκαία για τη διαβίβαση επικοινωνίας, με την επιφύλαξη της αρχής του απορρήτου.

[...]

3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε η αποθήκευση πληροφοριών ή η απόκτηση πρόσβασης σε ήδη αποθηκευμένες πληροφορίες στον τερματικό εξοπλισμό συνδρομητή ή χρήστη επιτρέπεται μόνον εάν ο συγκεκριμένος συνδρομη-

τής ή χρήστης έχει δώσει τη συγκατάθεσή του με βάση σαφείς και εκτενείς πληροφορίες σύμφωνα με την Οδηγία 95/46/ΕΚ, μεταξύ άλλων για το σκοπό της επεξεργασίας. Τούτο δεν εμποδίζει οιαδήποτε τεχνικής φύσεως αποθήκευση ή πρόσβαση, αποκλειστικός σκοπός της οποίας είναι η διενέργεια της διαβίβασης μιας επικοινωνίας μέσω δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή που είναι απολύτως αναγκαία για να μπορεί ο πάροχος υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας την οποία έχει ζητήσει ρητά ο συνδρομητής ή ο χρήστης να παρέχει τη συγκεκριμένη υπηρεσία».

10. Το άρθρο 6 της Οδηγίας 2002/58, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δεδομένα κίνησης», ορίζει τα εξής:

«1. Τα δεδομένα κίνησης που αφορούν συνδρομητές και χρήστες, τα οποία υποβάλλονται σε επεξεργασία και αποθηκεύονται από τον πάροχο δημόσιου δικτύου ή διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών, πρέπει να απαλείφονται ή να καθίστανται ανώνυμα όταν δεν είναι πλέον απαραίτητα για το σκοπό της μετάδοσης μιας επικοινωνίας, με την επιφύλαξη των παραγράφων 2, 3 και 5 του παρόντος άρθρου και του άρθρου 15, παράγραφος 1.

[...]

5. Η επεξεργασία των δεδομένων κίνησης, σύμφωνα με τις παραγράφους 1, 2, 3 και 4, πρέπει να περιορίζεται σε πρόσωπα τα οποία ενεργούν υπό την εποπτεία του φορέα παροχής του δημοσίου δικτύου και της διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών και ασχολούνται με τη διαχείριση της χρέωσης ή της κίνησης, τις απαντήσεις σε ερωτήσεις πελατών, την ανίχνευση της απάτης, την εμπορική προώθηση των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή την παροχή υπηρεσίας προστιθέμενης αξίας, και πρέπει να περιορίζεται στα απολύτως αναγκαία για την εξυπηρέτηση των σκοπών αυτών.

[...].»

11. Το άρθρο 9 της συγκεκριμένης Οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δεδομένα θέσης εκτός των δεδομένων κίνησης», ορίζει στην § 1 τα ακόλουθα:

«Στις περιπτώσεις όπου δεδομένα θέσης εκτός των δεδομένων κίνησης, που αφορούν τους

χρήστες ή συνδρομητές δικτύων ή διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, είναι δυνατό να υποστούν επεξεργασία, η επεξεργασία αυτή επιτρέπεται μόνον όταν αυτά καθίστανται ανώνυμα ή με τη ρητή συγκατάθεση των χρηστών ή συνδρομητών στην απαιτούμενη έκταση και για την απαιτούμενη διάρκεια για την παροχή μιας υπηρεσίας προστιθέμενης αξίας. Ο φορέας παροχής υπηρεσιών είναι υποχρεωμένος να ενημερώνει τους χρήστες ή συνδρομητές, προτού δώσουν τη συγκατάθεσή τους, σχετικά με τον τύπο των δεδομένων θέσης εκτός των δεδομένων κυκλοφορίας που υποβάλλονται σε επεξεργασία, τους σκοπούς και τη διάρκεια της εν λόγω επεξεργασίας, καθώς και το ενδεχόμενο μετάδοσής τους σε τρίτους για το σκοπό παροχής της υπηρεσίας προστιθέμενης αξίας. [...]».

12. Το άρθρο 15 της Οδηγίας 2002/58, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εφαρμογή ορισμένων διατάξεων της Οδηγίας [95/46]», προβλέπει στην § 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη δύνανται να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα για να περιορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 5 και 6, στο άρθρο 8, παράγραφοι 1 έως 4, και στο άρθρο 9 της παρούσας Οδηγίας, εφόσον ο περιορισμός αυτός αποτελεί αναγκαίο, κατάλληλο και ανάλογο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας (δηλαδή της ασφάλειας του κράτους), της εθνικής άμυνας, της δημόσιας ασφάλειας, και για την πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη ποινικών αδικημάτων ή της άνευ αδειάς χρησιμοποίησης του συστήματος ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 13, παράγραφος 1, της Οδηγίας [95/46]. Για το σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη δύνανται, μεταξύ άλλων, να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα που θα προβλέπουν τη φύλαξη δεδομένων για ορισμένο χρονικό διάστημα για τους λόγους που αναφέρονται στην παρούσα παράγραφο. Όλα τα μέτρα που προβλέπονται στην παρούσα παράγραφο είναι σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αναφέρονται στο άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 2, [ΣΕΕ]».

Το γερμανικό δίκαιο

Ο ΤΚΓ

13. Το άρθρο 113a, § 1, πρώτη περίοδος, του Telekommunikationsgesetz (νόμου περί τηλεπικοινωνιών), της 22ας Ιουνίου 2004 (BGBl. 2004 I, σ. 1190), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών των κύριων δικών (στο εξής: ΤΚΓ), ορίζει τα εξής:

«Οι υποχρεώσεις περί διατηρήσεως, χρήσεως και ασφάλειας των δεδομένων κινήσεως που καθορίζονται στα άρθρα 113b έως 113g αφορούν τους φορείς που παρέχουν στους τελικούς χρήστες διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών».

14. Κατά το άρθρο 113b του ΤΚΓ:

«(1) Οι φορείς που μνημονεύονται στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, οφείλουν να διατηρούν τα δεδομένα στην εθνική επικράτεια ως εξής:

1. επί δέκα εβδομάδες, εάν πρόκειται για τα δεδομένα που μνημονεύονται στις παραγράφους 2 και 3,

2. επί τέσσερις εβδομάδες, εάν πρόκειται για τα δεδομένα θέσεως που μνημονεύονται στην παράγραφο 4.

(2) Οι πάροχοι διαθέσιμων στο κοινό τηλεφωνικών υπηρεσιών διατηρούν:

1. τον αριθμό κλήσεως ή άλλο αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής, καθώς και κάθε άλλης γραμμής που χρησιμοποιείται σε περίπτωση εκτροπής ή προώθησεως κλήσεων,

2. την ημερομηνία και την ώρα έναρξεως και λήξεως της συνδέσεως, με επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,

3. τα στοιχεία της υπηρεσίας που χρησιμοποιήθηκε, αν στο πλαίσιο της υπηρεσίας τηλεφωνίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές υπηρεσίες,

4. επίσης, όσον αφορά τις υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας,

a) τον διεθνή αναγνωριστικό κωδικό ταυτότητας συνδρομητών της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής,

b) τον διεθνή αναγνωριστικό κωδικό ταυτότητας του καλούντος και του συνδεδεμένου τερματικού εξοπλισμού,

c) την ημερομηνία και την ώρα της αρχικής ενεργοποίησεως της υπηρεσίας με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης, εάν πρόκειται για υπηρεσίες που είχαν προπληρωθεί,

5. όπως και στην περίπτωση των τηλεφωνικών υπηρεσιών μέσω Διαδικτύου, τις διευθύνσεις IP (πρωτοκόλλου Διαδικτύου) της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής και τους αποδοθέντες αριθμούς ταυτότητας.

Η παράγραφος 1 εφαρμόζεται τηρουμένων των αναλογιών:

1. σε περίπτωση επικοινωνίας με σύντομο γραπτό μήνυμα (SMS), μήνυμα πολυμέσων ή άλλο παρόμοιο μήνυμα· στην περίπτωση αυτή, αντί των στοιχείων που μνημονεύονται στην παράγραφο 1, σημείο 2, διατηρούνται ο χρόνος αποστολής και λήψεως του μηνύματος·

2. στις αναπάντητες ή ανεπιτυχείς κλήσεις λόγω επεμβάσεως του διαχειριστή του δικτύου [...].

(3) Οι πάροχοι διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο διατηρούν:

1. τη διεύθυνση IP που αποδόθηκε στον συνδρομητή για τη χρήση του Διαδικτύου,

2. τα σαφή στοιχεία αναγνωρίσεως της ταυτότητας της συνδέσεως που παρέχει την πρόσβαση στο Διαδίκτυο, καθώς και τον αποδοθέντα αναγνωριστικό αριθμό ταυτότητας,

3. την ημερομηνία και την ώρα έναρξεως και λήξεως της χρήσεως του Διαδικτύου από την αποδοθείσα διεύθυνση IP, με επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης.

(4) Σε περίπτωση χρήσεως υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας, διατηρείται η ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την έναρξη της συνδέσεως από τον καλούντα και τον καλούμενο. Όσον αφορά τις διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες πρόσβασεως στο Διαδίκτυο, διατηρούνται, σε περίπτωση χρήσεως μέσω κινητής τηλεφωνίας, η ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την έναρξη της συνδέσεως. Διατηρούνται επίσης τα δεδομένα χάρη στα οποία μπορούν να προσδιορισθούν η γεωγραφική θέση και οι διευθύνσεις μέγιστης ακτινοβολίας των κεραιών που εξυπηρετούν το σχετικό κυψελωτό κύτταρο.

(5) Το περιεχόμενο της επικοινωνίας, τα δεδομένα των ιστοτόπων στα οποία πραγματο-

ποιείται επίσκεψη και τα δεδομένα των υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου δεν διατηρούνται δυνάμει της παρούσας διατάξεως.

(6) Τα δεδομένα των επικοινωνιών που μνημονεύονται στο άρθρο 99, παράγραφος 2, δεν διατηρούνται δυνάμει της παρούσας διατάξεως. Τηρουμένων των αναλογιών, το αυτό ισχύει και για τις τηλεφωνικές επικοινωνίες από τις οντότητες που μνημονεύονται στο άρθρο 99, παράγραφος 2. Το άρθρο 99, παράγραφος 2, δεύτερη έως έβδομη περίοδος, εφαρμόζεται τηρουμένων των αναλογιών.

[...].».

15. Οι επικοινωνίες που μνημονεύονται στο άρθρο 99, § 2, του TKG και στις οποίες παραπέμπει το άρθρο 113b, § 6, του TKG είναι επικοινωνίες με πρόσωπα, αρχές και οργανώσεις κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα που παρέχουν σε καλούντες, καταρχήν υπό καθεστώς ανωνυμίας, υπηρεσίες τηλεφωνικής αρωγής σε έκτακτες ψυχολογικές ή κοινωνικές καταστάσεις και υπόκεινται συναφώς τα ίδια ή οι συνεργάτες τους σε ιδιαίτερες υποχρεώσεις εμπιστευτικότητας. Βάσει του άρθρου 99, § 2, δεύτερη έως τέταρτη περίοδος, του TKG, η εν λόγω εξαίρεση τελεί υπό την προϋπόθεση της εγγραφής των καλουμένων, κατόπιν αιτήσεώς τους, σε κατάλογο που καταρτίζει η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας, φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών, ταχυδρομείων και σιδηροδρόμων, κατόπιν πιστοποίησης της αποστολής των κατόχων των καλούμενων αριθμών από αρχή, φορέα, οργανισμό ή ίδρυμα δημοσίου δικαίου.

16. Το άρθρο 113c, §§ 1 και 2, του TKG ορίζει τα εξής:

«(1) Τα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 113b μπορούν

1. να διαβιβάζονται σε διωκτική αρχή οσάκις αυτή ζητεί τη διαβίβαση επικαλούμενη διάταξη νόμου που της επιτρέπει να συγκεντρώνει τα δεδομένα που μνημονεύονται στο άρθρο 113b με σκοπό τη δίωξη ιδιαιτέρως σοβαρών ποινικών αδικημάτων·

2. να διαβιβάζονται σε αρχή ασφάλειας των ομόσπονδων κρατών (Länder) οσάκις αυτή ζητεί τη διαβίβαση επικαλούμενη διάταξη νόμου που της επιτρέπει να συγκεντρώνει τα δεδομένα

που μνημονεύονται στο άρθρο 113b για την αποτροπή συγκεκριμένης απειλής για τη σωματική ακεραιότητα, τη ζωή ή την ελευθερία προσώπου ή για την ύπαρξη του ομοσπονδιακού ή του ομόσπονδου κράτους·

[...]

(2) Τα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 113b δεν χρησιμοποιούνται από τους υπέχοντες τις υποχρεώσεις που καθορίζονται στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, για σκοπούς άλλους πλην των προβλεπομένων στην παράγραφο 1».

17. Το άρθρο 113d του TKG προβλέπει τα ακόλουθα:

«Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε τα δεδομένα που διατηρούνται κατά το άρθρο 113b, παράγραφος 1, δυνάμει της υποχρέωσης διατηρήσεως, να προστατεύονται, με τεχνικά και οργανωτικά μέτρα σύμφωνα προς τη στάθμη της τεχνικής, έναντι του μη εξουσιοδοτημένου ελέγχου και της μη εξουσιοδοτημένης χρήσης. Τα εν λόγω μέτρα περιλαμβάνουν ειδικότερα:

1. τη χρήση ιδιαιτέρως ασφαλούς διαδικασίας κρυπτογραφήσεως,

2. την αποθήκευση σε διακριτές υποδομές αποθηκεύσεως, χωριστά από εκείνες που προορίζονται για τρέχοντα λειτουργικά καθήκοντα,

3. την αποθήκευση, με υψηλό επίπεδο προστασίας έναντι των κυβερνοεπιθέσεων, σε αποσυνδεδεμένα συστήματα ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων,

4. τον περιορισμό της προσβάσεως στις εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για την επεξεργασία δεδομένων στα πρόσωπα που διαθέτουν ειδική εξουσιοδότηση χορηγηθείσα από τον υπέχοντα την υποχρέωση και

5. την υποχρέωση επεμβάσεως, κατά την πρόσβαση στα δεδομένα, τουλάχιστον δύο προσώπων που διαθέτουν ειδική εξουσιοδότηση χορηγηθείσα από τον υπέχοντα την υποχρέωση».

1.8 Το άρθρο 113e του TKG ορίζει τα εξής:

«(1) Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε, για τους σκοπούς του ελέγχου της προστασίας των δεδομένων, να καταγράφεται οποιαδήποτε

πρόσβαση, και ειδικότερα η ανάγνωση, η αντιγραφή, η τροποποίηση, η διαγραφή και το κλείσιμο, στα δεδομένα που τηρούνται βάσει του άρθρου 113b, παράγραφος 1, δυνάμει της υποχρέωσης διατήρησης. Καταγράφονται:

1. η ώρα προσβάσεως,
2. τα στοιχεία των προσώπων που έχουν πρόσβαση στα δεδομένα,
3. το αντικείμενο και η φύση της προσβάσεως.

(2) Τα ως άνω καταγραφόμενα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται για σκοπούς άλλους πλην του ελέγχου της προστασίας των δεδομένων.

(3) Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε τα καταγραφόμενα στοιχεία να διαγράφονται μετά την παρέλευση ενός έτους».

19. Προκειμένου να διασφαλιστεί ιδιαιτέρως υψηλό επίπεδο ασφάλειας και ποιότητας των δεδομένων, η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας, φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών, ταχυδρομείων και σιδηροδρόμων καθορίζει, σύμφωνα με το άρθρο 113f, § 1, του TKG, ένα σύνολο απαιτήσεων οι οποίες, δυνάμει του άρθρου 113f, § 2, του νόμου αυτού, πρέπει να αξιολογούνται διαρκώς και να προσαρμόζονται κατά περίπτωση. Το άρθρο 113g του TKG απαιτεί να ενταχθούν ειδικά μέτρα ασφαλείας στην έκθεση περί πολιτικής ασφαλείας, την οποία πρέπει να καταρτίσει και να υποβάλει στις αρχές ο υπέχων την υποχρέωση.

Ο StPO

20. Το άρθρο 100g, § 2, πρώτη περίοδος, του Strafprozessordnung (κώδικα ποινικής δικονομίας, στο εξής: StPO) έχει ως εξής:

«Εάν συγκεκριμένα στοιχεία προκαλούν υπόνοιες ότι πρόσωπο, υπό την ιδιότητα του αυτουργού ή του συνεργού, διέπραξε οποιοδήποτε από τα ιδιαιτέρως σοβαρά ποινικά αδικήματα που μνημονεύονται στη δεύτερη περίοδο ή, στις περιπτώσεις στις οποίες η απόπειρα διαπράξεως παραβάσεως συνιστά αξιόποινη πράξη, αποπειράθηκε να διαπράξει οποιοδήποτε από τα ως άνω αδικήματα και αν η παράβαση είναι επίσης ιδιαιτέρως σοβαρή στη συγκεκριμένη περιπτώ-

ση, τα δεδομένα κινήσεως, που διατηρούνται βάσει του άρθρου 113b του [TKG], μπορούν να κοινοποιηθούν στην περίπτωση που η διερεύνηση των πράξεων ή ο εντοπισμός του προσώπου που αποτελεί αντικείμενο της έρευνας είναι εξαιρετικά δυσχερείς ή αδύνατοι με άλλα μέσα και αν η κοινοποίηση των δεδομένων τελεί σε αναλογία προς τη σοβαρότητα της υπόθεσης».

21. Το άρθρο 101a, § 1, του StPO εξαρτά τη συλλογή δεδομένων κινήσεως βάσει του άρθρου 100g του StPO από δικαστική άδεια. Κατά το άρθρο 101a, § 2, του StPO, το σκεπτικό της αποφάσεως πρέπει να περιλαμβάνει τις ουσιώδεις εκτιμήσεις σχετικά με τον αναγκαίο και πρόσφορο χαρακτήρα του μέτρου στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το άρθρο 101a, § 6, του StPO προβλέπει υποχρέωση ενημερώσεως των μετεχόντων στην επίμαχη τηλεπικοινωνία.

Οι διαφορές των κύριων δικών και το προδικαστικό ερώτημα

22. Η SpaceNet και η Telekom Deutschland παρέχουν, εντός της Γερμανίας, διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες προσβάσεως στο Διαδίκτυο. Η δεύτερη εκ των εταιριών παρέχει, επιπλέον, επίσης εντός της Γερμανίας, διαθέσιμες στο κοινό τηλεφωνικές υπηρεσίες.

23. Οι ως άνω πάροχοι υπηρεσιών προσέφυγαν ενώπιον του Verwaltungsgericht Köln (διοικητικού πρωτοδικείου Κολωνίας, Γερμανία) αμφισβητώντας την υποχρέωση η οποία τους επιβλήθηκε δυνάμει των συνδυασμένων διατάξεων του άρθρου 113a, § 1, και του άρθρου 113b του TKG να διατηρούν δεδομένα κινήσεως και δεδομένα θέσεως των τηλεπικοινωνιών των πελατών τους από 1ης Ιουλίου 2017.

24. Με αποφάσεις της 20ής Απριλίου 2018, το Verwaltungsgericht Köln (διοικητικό πρωτοδικείο Κολωνίας) έκρινε ότι οι SpaceNet και Telekom Deutschland δεν υποχρεούνταν να διατηρούν τα, διαλαμβανόμενα στο άρθρο 113b, § 3, του TKG, δεδομένα κινήσεως τηλεπικοινωνιών των πελατών στους οποίους παρέχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο και ότι, επιπλέον, η Telekom Deutschland δεν ήταν υποχρεωμένη να διατηρεί τα, διαλαμβανόμενα στο άρθρο 113b, § 2, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του TKG, δεδομέ-

να κινήσεως τηλεπικοινωνιών των πελατών στους οποίους παρέχει πρόσβαση σε διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες τηλεφωνίας. Το εν λόγω δικαστήριο έκρινε συγκεκριμένα ότι, λαμβανομένης υπόψη της αποφάσεως της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), η υποχρέωση αυτή διατηρήσεως αντέβαινε στο δίκαιο της Ένωσης.

25. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας άσκησε αναίρεση (Revision) κατά των ανωτέρω αποφάσεων ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου, Γερμανία), δηλαδή του αιτούντος δικαστηρίου.

26. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το ζήτημα αν η υποχρέωση διατηρήσεως που επιβάλλουν οι συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 113a, § 1, και του άρθρου 113b του TKG αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης εξαρτάται από την ερμηνεία της Οδηγίας 2002/58.

27. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει συναφώς ότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί οριστικώς, στην απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), ότι οι ρυθμίσεις περί διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και θέσεως, καθώς και η πρόσβαση των εθνικών αρχών στα εν λόγω δεδομένα εμπίπτουν, καταρχήν, στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58.

28. Επισημαίνει επίσης ότι η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών υποχρέωση διατηρήσεως, καθόσον περιορίζει τα δικαιώματα που απορρέουν από το άρθρο 5, § 1, το άρθρο 6, § 1, και το άρθρο 9, § 1, της Οδηγίας 2002/58, δύναται να δικαιολογηθεί μόνον βάσει του άρθρου 15, § 1, της συγκεκριμένης Οδηγίας.

29. Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει συναφώς ότι από την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), προκύπτει ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι αντιβαίνει προς αυτό εθνική ρύθμιση η οποία, προς τον σκοπό καταπολεμήσεως του εγκλήματος, προβλέπει γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση του συνόλου των δεδομένων

κινήσεως και των δεδομένων θέσεως όλων των συνδρομητών και των εγγεγραμμένων χρηστών αφορώσα όλα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

30. Κατά το αιτούν δικαστήριο, όμως, όπως και οι επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η ως άνω απόφαση, η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση δεν απαιτεί καμία αιτιολογία για τη διατήρηση των δεδομένων ούτε οποιαδήποτε σχέση μεταξύ των διατηρούμενων δεδομένων και ποινικού αδικήματος ή κινδύνου για τη δημόσια ασφάλεια. Συγκεκριμένα, η εθνική αυτή ρύθμιση επιβάλλει την άνευ αιτιολογίας γενική και χωρίς διάκριση, από προσωπικής, χρονικής και γεωγραφικής απόψεως, διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους των σχετικών με τις τηλεπικοινωνίες δεδομένων κινήσεως.

31. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά, πάντως, ότι δεν αποκλείεται η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών υποχρέωση διατηρήσεως να μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58.

32. Κατά πρώτον, επισημαίνει ότι, αντιθέτως προς τις επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση δεν επιτάσσει τη διατήρηση του συνόλου των σχετικών με τις τηλεπικοινωνίες δεδομένων κινήσεως όλων των συνδρομητών και εγγεγραμμένων χρηστών όσον αφορά άπαντα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Όπως προκύπτει από το άρθρο 113b, §§ 5 και 6, του TKG, από την υποχρέωση διατηρήσεως δεν εξαιρείται μόνον το περιεχόμενο των επικοινωνιών, αλλά και τα δεδομένα που αφορούν τους ιστοτόπους τους οποίους επισκέφθηκαν οι συνδρομητές και χρήστες, τα δεδομένα των υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τα δεδομένα που αφορούν επικοινωνίες κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα προς ή από ορισμένες γραμμές.

33. Κατά δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει ότι το άρθρο 113b, § 1, του TKG προβλέπει ως χρονική διάρκεια διατηρήσεως των δεδομένων τις τέσσερις εβδομάδες για τα

δεδομένα θέσεως και τις δέκα εβδομάδες για τα δεδομένα κινήσεως, ενώ η Οδηγία 2006/ 24/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημοσίων δικτύων επικοινωνιών και για την τροποποίηση της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ (ΕΕ 2006, L 105, σ. 54), στην οποία στηρίζονταν οι επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Tele2 Sverige* και *Watson* κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), προέβλεπε διατήρηση χρονικής διάρκειας από έξι μήνες έως δύο έτη.

34 Κατά το αιτούν δικαστήριο, όμως, μολονότι ο αποκλεισμός ορισμένων μέσων επικοινωνίας ή ορισμένων κατηγοριών δεδομένων και ο περιορισμός της χρονικής διάρκειας διατήρησης δεν αρκούν για την εξάλειψη κάθε κινδύνου προσδιορισμού πλήρους προφίλ των οικείων προσώπων, ο κίνδυνος αυτός περιορίζεται τουλάχιστον σημαντικά στο πλαίσιο της εφαρμογής της επίμαχης στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνικής ρυθμίσεως.

35. Κατά τρίτον, η συγκεκριμένη ρύθμιση υπόκειται σε αυστηρούς περιορισμούς όσον αφορά την προστασία των διατηρούμενων δεδομένων και την πρόσβαση σε αυτά. Αφενός, διασφαλίζει αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων από κινδύνους καταχρήσεως, καθώς και από οποιαδήποτε αθέμιτη πρόσβαση σε αυτά τα δεδομένα. Αφετέρου, τα διατηρούμενα δεδομένα μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για την καταπολέμηση σοβαρών ποινικών αδικημάτων ή για την αποτροπή συγκεκριμένου κινδύνου για τη σωματική ακεραιότητα, τη ζωή ή την ελευθερία προσώπου ή για την ύπαρξη του ομοσπονδιακού ή ομόσπονδου κράτους.

36. Κατά τέταρτον, η ερμηνεία του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, υπό την έννοια ότι δεν συνάδει εν γένει με το δικαίωμα της Ένωσης οποιαδήποτε διατήρηση δεδομένων άνευ αιτιολογίας, ενδέχεται να αντιβαίνει στην υποχρέωση ενέργειας των κρατών μελών βάσει του δικαιώματος στην ασφάλεια, το οποίο κατοχυρώ-

νεται στο άρθρο 6 του Χάρτη.

37. Κατά πέμπτον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τυχόν ερμηνεία του άρθρου 15 της Οδηγίας 2002/58 υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε γενική διατήρηση των δεδομένων θα περιοριζε σημαντικά το περιθώριο χειρισμών του εθνικού νομοθέτη σε τομέα που άπτεται της καταστολής των εγκλημάτων και της δημόσιας ασφάλειας, ο οποίος εξακολουθεί να υπόκειται, σύμφωνα με το άρθρο 4, § 2, ΣΕΕ, στην αποκλειστική ευθύνη κάθε κράτους μέλους.

38. Κατά έκτον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και επισημαίνει ότι το δικαστήριο αυτό έχει κρίνει ότι το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ) δεν αντιτίθεται σε εθνικές διατάξεις προβλέπουσες τη μαζική παρακράτηση των διασυννοριακών ροών δεδομένων, λαμβανομένων υπόψη των απειλών που αντιμετωπίζουν σήμερα πολλά κράτη και των μέσων τεχνολογίας στα οποία μπορούν πλέον να στηριχθούν οι τρομοκράτες και οι εγκληματίες για την τέλεση αξιόποινων πράξεων.

39. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Λαμβανομένων υπόψη, αφενός, των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του [Χάρτη], και, αφετέρου, του άρθρου 6 του [εν λόγω Χάρτη], καθώς και του άρθρου 4 [ΣΕΕ], έχει το άρθρο 15 της Οδηγίας [2002/58] την έννοια ότι αποκλείει εθνικό καθεστώς το οποίο επιβάλλει στους φορείς παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση να αποθηκεύουν και να διατηρούν δεδομένα κίνησης και θέσης των τελικών χρηστών των υπηρεσιών αυτών, εάν:

1) *η εν λόγω υποχρέωση δεν προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένου λόγου από απόψεως τόπου, χρόνου ή χώρου,*

2) *αντικείμενο της υποχρέωσης αποθήκευσης στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων στο κοινό τηλεφωνικών υπηρεσιών –οι οποίες περιλαμβάνουν και τη μετάδοση σύντομων, πολυμεσικών ή παρόμοιων μηνυμάτων,*

καθώς και τις αναπάντητες ή ανεπιτυχείς κλήσεις- είναι τα εξής:

α) ο τηλεφωνικός αριθμός ή άλλο αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής, καθώς και κάθε άλλης γραμμής σε περίπτωση εκτροπής ή προώθησης κλήσεων,

β) η ημερομηνία και η ώρα έναρξης και λήξης της σύνδεσης και –σε περίπτωση μεταδόσεως σύντομου, πολυμεσικού ή παρόμοιου μηνύματος– οι χρόνοι αποστολής και λήψης του μηνύματος με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,

γ) τα στοιχεία της υπηρεσίας που χρησιμοποιήθηκε, εάν στο πλαίσιο της υπηρεσίας τηλεφωνίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές υπηρεσίες,

δ) επίσης, όσον αφορά τις υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας,

i) ο διεθνής αναγνωριστικός κωδικός ταυτότητας συνδρομητών για την καλούσα και τη συνδεδεμένη γραμμή,

ii) ο διεθνής αναγνωριστικός κωδικός ταυτότητας του καλούντος και του συνδεδεμένου τερματικού εξοπλισμού,

iii) η ημερομηνία και η ώρα της αρχικής ενεργοποίησης της υπηρεσίας με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης, εφόσον οι υπηρεσίες είχαν προπληρωθεί,

iv) οι ονομασίες των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν από την καλούσα και τη συνδεδεμένη γραμμή κατά την έναρξη της σύνδεσης,

ε) επίσης, όσον αφορά τις τηλεφωνικές υπηρεσίες μέσω Διαδικτύου, οι διευθύνσεις πρωτοκόλλου Διαδικτύου της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής και οι αποδοθέντες κωδικοί ταυτότητας χρήστη,

3) αντικείμενο της υλοχρέωσης αποθήκευσης στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο είναι τα εξής δεδομένα:

α) η διεύθυνση πρωτοκόλλου Διαδικτύου που αποδίδεται στον συνδρομητή για τη χρήση του Διαδικτύου,

β) ο μοναδικός αναγνωριστικός κωδικός της γραμμής μέσω της οποίας πραγματοποιείται η χρήση του Διαδικτύου, καθώς και ο αποδοθείς κωδικός ταυτότητας χρήστη,

γ) η ημερομηνία και η ώρα έναρξης και λήξης της χρήσης του Διαδικτύου υπό την αποδοθείσα διεύθυνση πρωτοκόλλου Διαδικτύου με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,

δ) σε περίπτωση χρήσης Διαδικτύου μέσω δικτύου

κινητής επικοινωνίας, η ονομασία του κυψελωτού κυττάρου που χρησιμοποιήθηκε κατά την έναρξη της σύνδεσης στο Διαδίκτυο,

4) δεν επιτρέπεται να αποθηκεύονται τα ακόλουθα δεδομένα:

α) το περιεχόμενο της επικοινωνίας,

β) τα δεδομένα των προβληθέντων ιστοτόπων,

γ) τα δεδομένα των υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου,

δ) τα δεδομένα που αφορούν συνδέσεις προς ή από συγκεκριμένες γραμμές προσώπων, υπηρεσιών και οργανισμών του τομέα κοινωνικής πρόνοιας ή του εκκλησιαστικού τομέα,

5) η διάρκεια της διατήρησης για τα δεδομένα θέσης, δηλαδή την ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν, είναι τέσσερις εβδομάδες και για τα λοιπά δεδομένα ανέρχεται σε δέκα εβδομάδες,

6) εξασφαλίζεται η αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων από κινδύνους καταχρήσεως, καθώς και από κάθε αθέμιτη πρόσβαση και

7) τα διατηρούμενα δεδομένα δύναται να χρησιμοποιηθούν μόνο για τη δίωξη ιδιαίτερος σοβαρών ποινικών αδικημάτων και για την αποτροπή συγκεκριμένης απειλής κατά της ζωής ή της ελευθερίας προσώπου ή κατά της ακεραιότητας του ομοσπονδιακού κράτους ή ομόσπονδου κράτους, εξαιρουμένης της διεύθυνσεως πρωτοκόλλου Διαδικτύου που αποδίδεται σε συνδρομητή για τη χρήση του Διαδικτύου η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο κοινοποίησεως αποθηκευμένων δεδομένων για τη δίωξη κάθε ποινικού αδικήματος, για την αποτροπή απειλής κατά της δημόσιας ασφάλειας και τάξης, καθώς και για την εκτέλεση καθηκόντων των υπηρεσιών πληροφοριών;»

Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

40. Με απόφαση του Προέδρου του Δικαστηρίου της 3ης Δεκεμβρίου 2019, αποφασίστηκε η συνεκδίκαση των υποθέσεων C-793/19 και C-794/19 προς διευκόλυνση της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

41. Με απόφαση του Προέδρου του Δικαστηρίου της 14ης Ιουλίου 2020, η διαδικασία στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-793/19 και C-794/19 ανεστάλη, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 55 § 1, στοιχείο β', του Κανονισμού Διαδι-

κασίας του Δικαστηρίου, μέχρι την έκδοση αποφάσεως στην υπόθεση La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18).

42. Δεδομένου ότι το Δικαστήριο εξέδωσε στις 6 Οκτωβρίου 2020 την απόφασή του στην υπόθεση La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διέταξε στις 8 Οκτωβρίου 2020 την επανάληψη της διαδικασίας στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-793/19 και C-794/19.

43. Το αιτούν δικαστήριο, στο οποίο η Γραμματεία γνωστοποίησε την ανωτέρω απόφαση, επισήμανε ότι ενέμενε στην αίτησή του προδικαστικής αποφάσεως.

44. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε, καταρχάς, ότι η υποχρέωση διατηρήσεως την οποία προβλέπει η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών ρύθμιση αφορά μικρότερο αριθμό δεδομένων και μικρότερη χρονική διάρκεια διατηρήσεως από ό,τι προέβλεπαν οι επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791). Οι ιδιαιτερότητες αυτές περιορίζουν το ενδεχόμενο τα διατηρούμενα δεδομένα να παρέχουν τη δυνατότητα να συναχθούν ακριβέστατα συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων διατηρούνται τα δεδομένα.

45. Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε εκ νέου ότι η επίμαχη, στις υποθέσεις των κύριων δικών, εθνική ρύθμιση διασφαλίζει αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων έναντι των κινδύνων καταχρήσεως και παράνομης προσβάσεως.

46. Τέλος, υπογράμμισε ότι εξακολουθούν να υφίστανται αμφιβολίες, όσον αφορά το ζήτημα του συμβατού με το δίκαιο της Ένωσης χαρακτήρα της προβλεπόμενης από την επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνικής ρυθμίσεως περί διατηρήσεως των διευθύνσεων πρωτοκόλλου Διαδικτύου (IP), λόγω της υπάρξεως ανακολουθίας μεταξύ των σκέψεων 155 και 168 της αποφάσεως της 6ης Οκτωβρίου 2020, La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791). Επομένως, κατά το αιτούν δικαστήριο, από την απόφαση αυτή α-

νακύπτει αβεβαιότητα ως προς το ζήτημα αν το Δικαστήριο απαιτεί, για τη διατήρηση των διευθύνσεων IP, αιτιολογία για τη διατήρηση η οποία συνδέεται με τον σκοπό της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολεμήσεως του σοβαρού εγκλήματος ή της πρόληψης των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, όπως συνάγεται από τη σκέψη 168 της εν λόγω αποφάσεως, ή αν η διατήρηση των διευθύνσεων IP επιτρέπεται ακόμη και ελλείψει συγκεκριμένης αιτιολογίας, καθόσον μόνον η χρήση των διατηρούμενων δεδομένων περιορίζεται από τους ανωτέρω σκοπούς, όπως συνάγεται από τη σκέψη 155 της εν λόγω αποφάσεως.

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

47. Με το προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 6 έως 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη και του άρθρου 4, § 2, ΣΕΕ, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνικό νομοθετικό μέτρο το οποίο, εκτός ορισμένων εξαιρέσεων, επιβάλλει στους παρόχους διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, για σκοπούς που απαριθμούνται στο άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας αυτής, ιδίως δε για την καταστολή των σοβαρών ποινικών αδικημάτων ή για την πρόληψη συγκεκριμένου κινδύνου που απειλεί την εθνική ασφάλεια, την υποχρέωση γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως του μεγαλύτερου μέρους των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως των τελικών χρηστών των εν λόγω υπηρεσιών, προβλέποντας διατήρηση χρονικής διάρκειας πλειόνων εβδομάδων, καθώς και κανόνες που αποσκοπούν στη διασφάλιση αποτελεσματικής προστασίας των διατηρούμενων δεδομένων έναντι των κινδύνων καταχρήσεως και έναντι κάθε παράνομης προσβάσεως στα δεδομένα αυτά.

Επί της δυνατότητας εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58

48. Όσον αφορά τα επιχειρήματα της Ιρλανδίας, καθώς και της Γαλλικής, της Ολλανδικής,

της Πολωνικής και της Σουηδικής Κυβερνήσεως, κατά την οποία η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση, καθόσον θεοπίστηκε ιδίως προς τον σκοπό της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58, αρκεί η υπόμνηση ότι εθνική ρύθμιση η οποία, για τους σκοπούς ιδίως της προστασίας της εθνικής ασφάλειας και της καταπολεμήσεως της εγκληματικότητας, επιβάλλει στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση να διατηρούν δεδομένα κινήσεως και δεδομένα θέσεως, όπως η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2002/58 (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 104).

Επί της ερμηνείας του άρθρου 15, παράγραφος 1, της Οδηγίας 2002/58

Υπόμνηση των αρχών που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου

49. Κατά πάγια νομολογία, προκειμένου να ερμηνευθεί διάταξη του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος, καθώς και, μεταξύ άλλων, το ιστορικό θεοπίσεως της ρυθμίσεως αυτής (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

50. Από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 προκύπτει ότι τα νομοθετικά μέτρα τα οποία επιτρέπει η Οδηγία αυτή στα κράτη μέλη να λαμβάνουν, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει η ίδια, μπορούν μόνον να «περιορίζουν» τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται ιδίως στα άρθρα 5, 6 και 9 αυτής (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 33).

51. Όσον αφορά το σύστημα το οποίο θέτει σε εφαρμογή η εν λόγω Οδηγία και στο οποίο

εντάσσεται το άρθρο 15, παράγραφος 1, αυτής, υπενθυμίζεται ότι, βάσει του άρθρου 5, § 1, πρώτη και δεύτερη περίοδος, της ίδιας Οδηγίας, τα κράτη μέλη κατοχυρώνουν, μέσω της εθνικής νομοθεσίας, το απόρρητο των επικοινωνιών που διενεργούνται μέσω δημόσιου δικτύου επικοινωνιών και των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και των συναφών δεδομένων κινήσεως. Ειδικότερα, υποχρεούνται να απαγορεύουν την ακρόαση, υποκλοπή, αποθήκευση ή άλλο είδος παρακολούθησεως ή επιτηρήσεως των επικοινωνιών και των συναφών δεδομένων κινήσεως από πρόσωπα πλην των χρηστών χωρίς τη συγκατάθεση των τελευταίων, εκτός αν υπάρχει σχετική νόμιμη άδεια, σύμφωνα με το άρθρο 15, § 1, της ίδιας Οδηγίας (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 34).

52. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το άρθρο 5, § 1, της Οδηγίας 2002/58 καθιερώνει την αρχή του απορρήτου τόσο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών όσο και των συναφών δεδομένων κινήσεως και συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, την απαγόρευση καταρχήν της αποθηκείσεως των εν λόγω επικοινωνιών και δεδομένων κινήσεως από πρόσωπα πλην των χρηστών χωρίς τη συγκατάθεση των τελευταίων (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 107, και της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 35).

53. Η διάταξη αυτή αποτυπώνει τον σκοπό που επιδίωκε ο νομοθέτης της Ένωσης κατά τη θέσπιση της Οδηγίας 2002/58. Πράγματι, από την αιτιολογική έκθεση της προτάσεως Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών [COM(2000) 385 τελικό], στην οποία στηρίχθηκε η Οδηγία 2002/58, προκύπτει ότι σκοπός του νομοθέτη της Ένωσης ήταν «να διασφαλιστεί ότι θα εξακολουθήσει να υφίσταται υψηλό επίπεδο προστασίας των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής για όλες τις υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών,

ανεξάρτητα από τη χρησιμοποιούμενη τεχνολογία». Επομένως, σκοπός της Οδηγίας 2002/58, όπως προκύπτει, μεταξύ άλλων, από τις αιτιολογικές της σκέψεις 6 και 7, είναι η προστασία των χρηστών των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών από τους κινδύνους για τα προσωπικά τους δεδομένα και την ιδιωτική τους ζωή οι οποίοι απορρέουν από τις νέες τεχνολογίες και, ιδίως, από τις αυξανόμενες δυνατότητες αποθηκείωσης και επεξεργασίας δεδομένων. Ειδικότερα, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική σκέψη 2 της ίδιας Οδηγίας, επιδίωξη του νομοθέτη της Ένωσης είναι να διασφαλισθεί η πλήρης τήρηση των δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, όσον αφορά, αντιστοίχως, την προστασία της ιδιωτικής ζωής και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (πρβλ. απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

54. Επομένως, με την Οδηγία 2002/58, ο νομοθέτης της Ένωσης συγκεκριμενοποίησε τα δικαιώματα αυτά, με αποτέλεσμα οι χρήστες των μέσων ηλεκτρονικών επικοινωνιών να έχουν, καταρχήν, νόμιμη προσδοκία ότι, εφόσον δεν έχουν δώσει συγκατάθεση για το αντίθετο, οι επικοινωνίες τους και τα σχετικά δεδομένα παραμένουν ανώνυμα και δεν καταχωρίζονται (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net κ.λπ.*, C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 109, και της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 37).

55. Όσον αφορά την εκ μέρους των παρόχων ηλεκτρονικών επικοινωνιών επεξεργασία και αποθήκευση των δεδομένων κινήσεως που αφορούν τους συνδρομητές και χρήστες, το άρθρο 6 της Οδηγίας 2002/58 προβλέπει στην § 1 ότι τα δεδομένα αυτά πρέπει να απαλείφονται ή να καθίστανται ανώνυμα, όταν δεν είναι πλέον απαραίτητα για τον σκοπό της μετάδοσης μιας επικοινωνίας, και διευκρινίζει στην § 2 ότι τα δεδομένα κινήσεως που είναι απαραίτητα για τη χρέωση των συνδρομητών και την πληρωμή των διασυνδέσεων μπορούν να υποβάλλονται σε επεξεργασία μόνον έως το τέλος της χρονικής

περιόδου εντός της οποίας δύναται να αμφισβητηθεί νομίμως ο λογαριασμός ή να επιδιώκεται η πληρωμή. Όσον αφορά τα δεδομένα θέσεως εκτός των δεδομένων κινήσεως, το άρθρο 9, § 1, της εν λόγω Οδηγίας ορίζει ότι είναι δυνατό να υποστούν επεξεργασία μόνον υπό ορισμένες προϋποθέσεις και αφού καταστούν ανώνυμα ή με τη ρητή συγκατάθεση των χρηστών ή συνδρομητών.

56. Ως εκ τούτου, η Οδηγία 2002/58 δεν περιορίζεται στο να ρυθμίζει την πρόσβαση σε τέτοια δεδομένα μέσω εγγυήσεων που αποσκοπούν στην πρόληψη των καταχρήσεων, αλλά καθιερώνει και ειδικότερα την αρχή της απαγορεύσεως αποθηκείσεως τους από τρίτους (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 39).

57. Καθόσον το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν νομοθετικά μέτρα προκειμένου να «περιορίζουν» τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται, μεταξύ άλλων, στα άρθρα 5, 6 και 9 της Οδηγίας αυτής, όπως εκείνα που απορρέουν από τις αρχές του απορρήτου των επικοινωνιών και της απαγορεύσεως αποθηκείσεως των σχετικών δεδομένων, όπως υπενθυμίζονται στη σκέψη 52 της παρούσας απόφασης, η διάταξη αυτή εισάγει εξαίρεση από τον κανόνα που προβλέπεται ιδίως στα εν λόγω άρθρα 5, 6 και 9 και πρέπει, επομένως, κατά πάγια νομολογία, να ερμηνεύεται στενά. Ως εκ τούτου, μια τέτοια διάταξη δεν μπορεί να δικαιολογήσει το να καταστεί κανόνας η παρέκκλιση από την καταρχήν υποχρέωση διασφαλίσεως του απορρήτου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και των συναφών δεδομένων και, ειδικότερα, από την απαγόρευση αποθηκείσεως των δεδομένων αυτών, η οποία προβλέπεται ρητώς στο άρθρο 5 της Οδηγίας, άλλως η τελευταία αυτή διάταξη θα καθίστατο σε μεγάλο βαθμό κενή περιεχομένου (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

58. Όσον αφορά τους σκοπούς οι οποίοι μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που προ-

βλέπονται, μεταξύ άλλων, στα άρθρα 5, 6 και 9 της Οδηγίας 2002/58, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η απαρίθμηση των σκοπών του άρθρου 15, § 1, πρώτη περίοδος, της Οδηγίας αυτής έχει εξαντλητικό χαρακτήρα, οπότε ένα νομοθετικό μέτρο που θεσπίζεται δυνάμει της διατάξεως αυτής πρέπει όντως να ανταποκρίνεται σε κάποιον από τους σκοπούς αυτούς και μόνον (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

59. Επιπλέον, από το άρθρο 15, § 1, τρίτη περίοδος, της Οδηγίας 2002/58 προκύπτει ότι τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη δυνάμει της διατάξεως αυτής πρέπει να τηρούν τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η αρχή της αναλογικότητας, και να διασφαλίζουν τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η υποχρέωση την οποία επιβάλλει ένα κράτος μέλος στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, βάσει εθνικής ρυθμίσεως, να διατηρούν τα δεδομένα κινήσεως προκειμένου οι αρμόδιες εθνικές αρχές να έχουν πρόσβαση σε αυτά, εφόσον παρίσταται ανάγκη, εγείρει ζητήματα σχετικά με την τήρηση όχι μόνον των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη, αλλά και του άρθρου 11 του Χάρτη, σχετικά με την ελευθερία εκφράσεως, δεδομένου ότι συγκεκριμένη η ελευθερία αποτελεί ένα από τα ουσιώδη θεμέλια μιας δημοκρατικής και πλουραλιστικής κοινωνίας και περιλαμβάνεται μεταξύ των αξιών επί των οποίων στηρίζεται, κατά το άρθρο 2 ΣΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση (πρβλ. απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψεις 42 και 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

60. Διευκρινίζεται συναφώς ότι η διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως συνιστά αφ' εαυτής, αφενός, παρέκκλιση από την απαγόρευση αποθηκεύσεως των δεδομένων αυτών την οποία επιβάλλει το άρθρο 5, § 1, της Οδηγίας 2002/58 σε κάθε πρόσωπο πλην των χρηστών και, αφετέρου, επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα σεβασμού της ιδιωτικής

ζωής και προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, ανεξαρτήτως του αν οι σχετικές με την ιδιωτική ζωή πληροφορίες έχουν ευαίσθητο χαρακτήρα ή του αν οι ενδιαφερόμενοι υπέστησαν τυχόν δυσμενείς συνέπειες λόγω της επεμβάσεως αυτής ή και ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης χρήσεώς τους (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 44 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

61. Το συμπέρασμα αυτό δικαιολογείται κατά μείζονα λόγο διότι τα δεδομένα κινήσεως και τα δεδομένα θέσεως μπορούν να αποκαλύψουν πληροφορίες σχετικά με σημαντικό αριθμό πτυχών της ιδιωτικής ζωής των υποκειμένων των δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων ευαίσθητων πληροφοριών, όπως είναι ο γενετήσιος προσανατολισμός, τα πολιτικά φρονήματα, οι θρησκευτικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές ή άλλες πεποιθήσεις, καθώς και η κατάσταση της υγείας, ενώ τα δεδομένα αυτά τυγχάνουν, επιπλέον, ειδικής προστασίας στο δίκαιο της Ένωσης. Στο σύνολό τους, τα εν λόγω δεδομένα μπορούν να καταστήσουν δυνατή τη συναγωγή ακριβέστατων συμπερασμάτων όσον αφορά την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα διατηρήθηκαν, όπως οι καθημερινές συνήθειες, οι μόνιμοι ή προσωρινοί τόποι διαμονής, οι καθημερινές ή άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των συγκεκριμένων προσώπων και οι κοινωνικοί κύκλοι στους οποίους αυτά συχνάζουν. Ειδικότερα, τα δεδομένα αυτά παρέχουν τα μέσα για τον προσδιορισμό του προφίλ των υποκειμένων των δεδομένων, πληροφορία εξίσου ευαίσθητη, όσον αφορά το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, με το ίδιο το περιεχόμενο των επικοινωνιών (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

62. Ως εκ τούτου, αφενός, η διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως για αστυνομικούς σκοπούς μπορεί αφ' εαυτής να προσβάλλει το δικαίωμα στον σεβασμό των επικοινωνιών, το οποίο κατοχυρώνεται στο αρ-

θρο 7 του Χάρτη, και να έχει αποτρεπτικά αποτελέσματα για την άσκηση, από τους χρήστες των μέσων ηλεκτρονικών επικοινωνιών, της ελευθερίας εκφράσεως, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, αποτελέσματα τα οποία, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός και η ποικιλία των διατηρούμενων δεδομένων, τόσο επιτείνονται. Αφετέρου, λαμβανομένης υπόψη της σημαντικής ποσότητας των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως που μπορούν να διατηρούνται κατά τρόπο διαρκή, δυνάμει μέτρου γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως, καθώς και του ευαίσθητου χαρακτήρα των πληροφοριών που μπορούν να παρέχουν τα δεδομένα αυτά, η διατήρηση και μόνον των εν λόγω δεδομένων από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ενέχει κινδύνους καταχρήσεως και παράνομης προσβάσεως (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 46 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

63. Τούτου δοθέντος, το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, καθόσον επιτρέπει στα κράτη μέλη να περιορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις για τις οποίες γίνεται λόγος στις σκέψεις 51 έως 54 της παρούσας αποφάσεως, απηχεί το ότι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7, 8 και 11 του Χάρτη δεν αποτελούν απόλυτα προνόμια, αλλά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε σχέση με τη λειτουργία τους εντός της κοινωνίας. Πράγματι, όπως προκύπτει από το άρθρο του 52, § 1, ο Χάρτης δέχεται περιορισμούς στην άσκηση των εν λόγω δικαιωμάτων υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από τον νόμο, ότι συνάδουν με το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ότι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Επομένως, για την ερμηνεία του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 υπό το πρίσμα του Χάρτη απαιτείται να λαμβάνεται επίσης υπόψη η σημασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 3, 4, 6 και 7 του Χάρτη, καθώς και η σημασία των σκοπών της

διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας και της καταπολεμήσεως της σοβαρής εγκληματικότητας, συμβάλλοντας στην προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

64. Επομένως, όσον αφορά, ειδικότερα, την αποτελεσματική καταστολή των ποινικών αδικημάτων που στρέφονται, μεταξύ άλλων, κατά των ανηλικών και των λουπών ευάλωτων προσώπων, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι από το άρθρο 7 του Χάρτη μπορούν να απορρέουν θετικές υποχρεώσεις που βαρύνουν τις δημόσιες αρχές, προκειμένου να ληφθούν νομικά μέτρα για την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Τέτοιες υποχρεώσεις μπορούν επίσης να απορρέουν από το εν λόγω άρθρο 7 όσον αφορά την προστασία της κατοικίας και των επικοινωνιών, καθώς και από τα άρθρα 3 και 4 όσον αφορά την προστασία της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας των προσώπων και από την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισεως (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

65. Κατά συνέπεια, ενώπιον των διαφορών αυτών θετικών υποχρεώσεων, πρέπει να πραγματοποιηθεί ο αναγκαίος συγκερασμός των διαφορών εμπλεκομένων θεμιτών συμφερόντων και δικαιωμάτων και να θεσπισθεί νομικό πλαίσιο το οποίο θα καθιστά δυνατό τον εν λόγω συγκερασμό (πρβλ. απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

66. Στο πλαίσιο αυτό, από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 15, § 1, πρώτη περίοδος, της Οδηγίας 2002/58, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη δύνανται να λαμβάνουν μέτρο που εισάγει παρέκκλιση από την αρχή του απορρήτου των επικοινωνιών, η οποία μνημονεύθηκε στη σκέψη 52 της παρούσας απόφασης, εφόσον πρόκειται για «αναγκαίο, κατάλληλο και ανάλογο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία», ενώ στην αιτιολογική σκέψη 11 της εν λόγω Οδηγίας επιση-

μαίνεται συναφώς ότι ένα τέτοιο μέτρο πρέπει να έχει «αυστηρώς» αναλογικό χαρακτήρα σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό.

67. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι η προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής απαιτεί, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, οι παρεκκλίσεις από την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και οι περιορισμοί της να μην υπερβαίνουν τα όρια του απολύτως αναγκαίου. Επιπλέον, δεν μπορεί να επιδιώκεται σκοπός γενικού συμφέροντος χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι πρέπει να συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα που αφορά το μέτρο, μέσω ισόρροπης στάθμισης μεταξύ, αφενός, του σκοπού γενικού συμφέροντος και, αφετέρου, των επίμαχων δικαιωμάτων (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

68. Ειδικότερα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, κατά την εκτίμηση της δυνατότητας των κρατών μελών να δικαιολογήσουν περιορισμό των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που προβλέπονται, μεταξύ άλλων, στα άρθρα 5, 6 και 9 της Οδηγίας 2002/58, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η σοβαρότητα της επεμβάσεως που συνεπάγεται ο περιορισμός αυτός και να ελέγχεται αν η σημασία του σκοπού γενικού συμφέροντος που επιδιώκεται με τον εν λόγω περιορισμό τελεί σε συνάρτηση με τη σοβαρότητα αυτή (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

69. Προκειμένου να πληροί την απαίτηση αναλογικότητας, η εθνική ρύθμιση πρέπει να προβλέπει σαφείς και ακριβείς κανόνες που να διέπουν την έκταση και την εφαρμογή του οικείου μέτρου και να επιβάλλουν έναν ελάχιστο αριθμό απαιτήσεων, έτσι ώστε τα πρόσωπα των οποίων τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αποτελούν αντικείμενο του μέτρου αυτού να έχουν επαρκείς εγγυήσεις δυνάμενες να προστατεύσουν αποτελεσματικά τα δεδομένα αυτά από κινδύνους καταχρήσεως. Η ρύθμιση αυτή πρέπει να είναι νομικώς δεσμευτική στο εσωτερικό δίκαιο και, ειδικότερα, να ορίζει υπό ποιες

περιστάσεις και υπό ποιες συνθήκες μπορεί να ληφθεί μέτρο το οποίο προβλέπει την επεξεργασία τέτοιων δεδομένων, προκειμένου να διασφαλίζεται κατά τον τρόπο αυτόν ότι η επέμβαση θα περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο. Η ανάγκη να παρέχονται τέτοιες εγγυήσεις καθίσταται έτι σημαντικότερη όταν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα υποβάλλονται σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία, ιδιαίτερα δε όταν υπάρχει σημαντικός κίνδυνος παράνομης προσβάσεως σε αυτά. Τα προεκτεθέντα ισχύουν ιδίως σε περίπτωση κατά την οποία διακυβεύεται η προστασία της ειδικής αυτής κατηγορίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα την οποία αποτελούν τα ευαίσθητα δεδομένα (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

70. Επομένως, μια εθνική ρύθμιση που προβλέπει τη διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει πάντοτε να ανταποκρίνεται σε αντικειμενικά κριτήρια βάσει των οποίων να τεκμηριώνεται η σχέση μεταξύ των προς διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και του επιδιωκόμενου σκοπού (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

71. Όσον αφορά τους σκοπούς γενικού συμφέροντος που μπορούν να δικαιολογήσουν μέτρο λαμβανόμενο βάσει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, από τη νομολογία του Δικαστηρίου και ειδικότερα από την απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net κ.λπ.* (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), προκύπτει ότι, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, υφίσταται ιεραρχική σχέση μεταξύ των σκοπών αυτών αναλόγως της σημασίας τους και ότι η σημασία του επιδιωκόμενου με ένα τέτοιο μέτρο σκοπού πρέπει να τελεί σε σχέση με τη σοβαρότητα της επεμβάσεως την οποία προκαλεί (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 56).

72. Επομένως, όσον αφορά την προστασία της εθνικής ασφάλειας, της οποίας η σημασία είναι μεγαλύτερη εκείνης των λοιπών σκοπών που διαλαμβάνονται στο άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, το Δι-

καστήριο διαπίστωσε ότι η εν λόγω διάταξη, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, δεν αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα τα οποία επιτρέπουν, για τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβαίνουν σε γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως σε περιπτώσεις στις οποίες το οικείο κράτος μέλος αντιμετωπίζει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια η οποία είναι πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη, εξυπακουμένου ότι η απόφαση που περιέχει τη διαταγή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποτελεσματικού ελέγχου είτε από δικαστήριο, είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή της οποίας η απόφαση έχει δεσμευτικό αποτέλεσμα, προκειμένου να εξακριβωθεί αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις αυτές, καθώς και αν τηρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις και εγγυήσεις που πρέπει να έχουν θεσπισθεί, και υπό τον όρο ότι η εν λόγω διαταγή μπορεί να ισχύει μόνο για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, ωστόσο, παρατάσεως της ισχύος της σε περίπτωση εξακολούθησης της απειλής (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 58 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

73. Όσον αφορά τον σκοπό της προλήψεως, διερευνήσεως, διαπιστώσεως και διώξεως ποινικών αδικημάτων, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, μόνον η καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και η πρόληψη σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας μπορούν να δικαιολογήσουν σοβαρές επεμβάσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, όπως αυτές τις οποίες συνεπάγεται η διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως. Επομένως, μόνον οι μη σοβαρές επεμβάσεις στα εν λόγω θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν να δικαιολογηθούν από τον σκοπό της εν γένει προλήψεως, διερευνήσεως, διαπιστώσεως και διώξεως ποινικών αδικημάτων (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

74. Όσον αφορά τον σκοπό της καταπολεμή-

σεως της σοβαρής εγκληματικότητας, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει προς τούτο τη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως υπερβαίνει τα όρια του απολύτως αναγκαίου και δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη σε μια δημοκρατική κοινωνία. Πράγματι, λαμβανομένου υπόψη του ευαίσθητου χαρακτήρα των πληροφοριών που μπορούν να παράσχουν τα δεδομένα κινήσεως και τα δεδομένα θέσεως, το απόρρητο των δεδομένων αυτών είναι ουσιώδες για το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής. Επομένως, και λαμβανομένων υπόψη, αφενός, των μνημονευόμενων στη σκέψη 62 της παρούσας αποφάσεως αποτρεπτικών αποτελεσμάτων που μπορεί να συνεπάγεται η διατήρηση των δεδομένων αυτών για την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 11 του Χάρτη, και, αφετέρου, της σοβαρότητας της επεμβάσεως που συνεπάγεται η διατήρηση αυτή, είναι σημαντικό, σε μια δημοκρατική κοινωνία, να αποτελεί η διατήρηση των δεδομένων την εξαίρεση, όπως προβλέπει το σύστημα που καθιερώνει η Οδηγία 2002/58, και όχι τον κανόνα, καθώς και να μην μπορούν τα δεδομένα αυτά να αποτελέσουν αντικείμενο συστηματικής και συνεχούς διατηρήσεως. Το συμπέρασμα αυτό επιβάλλεται ακόμη και όσον αφορά τους σκοπούς της καταπολεμήσεως της σοβαρής εγκληματικότητας και της προλήψεως των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, καθώς και όσον αφορά τη σημασία που πρέπει να τους αναγνωρισθεί (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ.*, C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 65 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

75. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, δεν αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν, για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας,

- στοχευμένη διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως η οποία πρέ-

πει να οριοθετείται βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, ανάλογα με τις κατηγορίες των προσώπων τα οποία αφορούν τα διατηρούμενα δεδομένα ή με τη χρήση γεωγραφικού κριτηρίου, μόνο για το χρονικό διάστημα που είναι απολύτως αναγκαίο, με δυνατότητα, όμως, παρατάσεώς του·

-. γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που αποδίδονται στην πηγή της συνδέσεως, για χρονικό διάστημα περιοριζόμενο στο απολύτως αναγκαίο·

-. γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων σχετικά με την ταυτότητα των χρηστών μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών, και

-. τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μέσω αποφάσεως της αρμόδιας αρχής υποκείμενης σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, να προβαίνουν για ορισμένο χρονικό διάστημα στην κατεπείγουσα διατήρηση (quick freeze) των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως που διαθέτουν οι εν λόγω πάροχοι υπηρεσιών,

εφόσον τα μέτρα αυτά διασφαλίζουν, με σαφείς και ακριβείς κανόνες, ότι η διατήρηση των επίμαχων δεδομένων εξαρτάται από την τήρηση των σχετικών ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων και ότι τα πρόσωπα τα οποία αφορούν τα δεδομένα αυτά διαθέτουν αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι των κινδύνων καταχρήσεως (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 168, και της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 67).

Επί μέτρον προβλέποντος, για χρονική διάρκεια πλειόνων εβδομάδων, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως

76. Τα χαρακτηριστικά της επίμαχης στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνικής ρυθμίσεως, τα οποία επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, πρέπει να εξετασθούν υπό το πρίσμα των ανωτέρω εκτιμήσεων επί της αρχής.

77. Κατά πρώτον, όσον αφορά το εύρος των

διατηρούμενων δεδομένων, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, στο πλαίσιο της παροχής τηλεφωνικών υπηρεσιών, η υποχρέωση διατηρήσεως που επιβάλλεται με τη συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά, μεταξύ άλλων, τα δεδομένα που είναι αναγκαία για τον προσδιορισμό της πηγής και του προορισμού της επικοινωνίας, τον προσδιορισμό της ημερομηνίας και της ώρας ενάρξεως και λήξεως της επικοινωνίας ή -σε περίπτωση επικοινωνίας μέσω σύντομου (SMS), πολυμεσικού ή παρόμοιου μηνύματος- το χρονικό σημείο αποστολής και λήψεως του μηνύματος, καθώς και, σε περίπτωση χρήσεως υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας, των ονομασιών των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν από τον καλούντα και τον καλούμενο κατά την έναρξη της συνδέσεως. Στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών προσβάσεως στο Διαδίκτυο, η υποχρέωση διατηρήσεως αφορά, μεταξύ άλλων, τη διεύθυνση IP που αποδίδεται στον συνδρομητή, την ημερομηνία και την ώρα ενάρξεως και λήξεως της χρήσεως του Διαδικτύου από αποδοθείσα διεύθυνση IP και, σε περίπτωση χρήσεως του Διαδικτύου μέσω δικτύου κινητής επικοινωνίας, τις ονομασίες των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την έναρξη της συνδέσεως στο Διαδίκτυο. Διατηρούνται επίσης τα δεδομένα που καθιστούν γνωστή τη γεωγραφική θέση και τις διευθύνσεις μέγιστης ακτινοβολίας των κεραιών που εξυπηρετούν το οικείο κυψελωτό κύτταρο.

78. Μολονότι η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση εξαιρεί από την υποχρέωση διατηρήσεως το περιεχόμενο της επικοινωνίας και τα δεδομένα σχετικά με τους ιστοτόπους που επισκέφθηκε ο συνδρομητής ή χρήστης και επιβάλλει τη διατήρηση του κωδικού ταυτότητας κυψέλης μόνον κατά την έναρξη της επικοινωνίας, παρατηρείται ότι το αυτό συνέβαινε, κατ' ουσίαν, και στην περίπτωση των εθνικών ρυθμίσεων περί μεταφοράς της Οδηγίας 2006/24 στην εσωτερική έννομη τάξη που ήταν επίμαχες στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791). Παρά τους ως άνω περιορισμούς, όμως, το Δικαστήριο έκρινε, με την εν λόγω απόφαση, ότι οι κατηγο-

ρίες των δεδομένων που διατηρούνταν δυνάμει της εν λόγω Οδηγίας και των εθνικών αυτών ρυθμίσεων μπορούσαν να παρέχουν τη δυνατότητα να συνάγονται με ιδιαίτερη ακρίβεια συμπεράσματα όσον αφορά την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα έχουν διατηρηθεί, όπως είναι οι καθημερινές συνήθειες, οι μόνιμοι ή οι προσωρινοί τόποι διαμονής, οι καθημερινές και άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων αυτών και οι κοινωνικοί κύκλοι στους οποίους συχνάζουν τα πρόσωπα αυτά, καθώς και, ειδικότερα, τα εν λόγω δεδομένα παρέχουν τα μέσα για τον προσδιορισμό του προφίλ των προσώπων αυτών.

79. Διαπιστώνεται επιπροσθέτως ότι, μολονότι στο πεδίο εφαρμογής της επίμαχης στις υποθέσεις των κύριων δικών ρύθμιση, δεν εμπίπτουν τα δεδομένα σχετικά με τους ιστοτόπους που επισκέπτεται ο συνδρομητής ή χρήστης κατά την πλοήγησή του στο Διαδίκτυο, εντούτοις προβλέπεται η διατήρηση των διευθύνσεων IP. Δεδομένου, όμως, ότι οι διευθύνσεις αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν, μεταξύ άλλων, για την πλήρη ιχνηλάτηση της διαδρομής πλοηγίσεως χρήστη του Διαδικτύου και, ως εκ τούτου, της διαδικτυακής του δραστηριότητας, τα δεδομένα αυτά παρέχουν τη δυνατότητα λεπτομερούς προσδιορισμού του προφίλ του εν λόγω χρήστη. Επομένως, οι απαιτούμενες για τη συγκεκριμένη ιχνηλάτηση διατήρηση και ανάλυση των εν λόγω διευθύνσεων IP συνιστούν σοβαρές επεμβάσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα του χρήστη του Διαδικτύου τα οποία κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη (πρβλ. απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net κ.λπ.*, C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 153).

80. Επιπλέον, όπως επισήμανε και η *Space Net* με τις γραπτές παρατηρήσεις της, τα δεδομένα σχετικά με τις υπηρεσίες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μολονότι δεν καλύπτονται από την υποχρέωση διατηρήσεως που προβλέπει η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών ρύθμιση, αποτελούν ελάχιστο μόνον μέρος των οικείων δεδομένων.

81. Επομένως, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 60 των προ-

τάσεών του, η υποχρέωση διατηρήσεως την οποία προβλέπει η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση καταλαμβάνει ευρύτατο σύνολο δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως, το οποίο αντιστοιχεί, κατ' ουσίαν, στα δεδομένα εκείνα που αφορά η υπομνησθείσα στη σκέψη 78 της παρούσας αποφάσεως πάγια νομολογία.

82. Επιπλέον, απαντώντας σε ερώτηση που τέθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γερμανική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι μόνον 1300 οντότητες περιλαμβάνονται στον κατάλογο των προσώπων, αρχών ή οργανώσεων κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα των οποίων τα δεδομένα σχετικά με τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες δεν διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 99, § 2, και του άρθρου 113b, § 6, του TKG, κατηγορία που αποτελεί μικρό μέρος μόνον του συνόλου των χρηστών των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών στη Γερμανία, των οποίων τα δεδομένα εμπίπτουν στην υποχρέωση διατηρήσεως την οποία προβλέπει η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών εθνική ρύθμιση. Κατά συνέπεια, διατηρούνται, μεταξύ άλλων, τα δεδομένα χρηστών που υπόκεινται στο επαγγελματικό απόρρητο, όπως είναι οι δικηγόροι, οι ιατροί και οι δημοσιογράφοι.

83. Επομένως, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως την οποία προβλέπει η συγκεκριμένη εθνική ρύθμιση αφορά το σύνολο σχεδόν των προσώπων που συνθέτουν τον πληθυσμό, χωρίς τα πρόσωπα αυτά να βρίσκονται, έστω και εμμέσως, σε κατάσταση δυνάμενη να προκαλέσει ποινικές διώξεις. Ομοίως, η ρύθμιση επιβάλλει την άνευ αιτιολογίας γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση, από προσωπικής, χρονικής και γεωγραφικής απόψεως, του μεγαλύτερου μέρους των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως των οποίων το εύρος αντιστοιχεί, κατ' ουσίαν, σε εκείνο των δεδομένων που διατηρούνταν στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις, που αποτελούν τη νομολογία η οποία μνημονεύθηκε στη σκέψη 78 της παρούσας αποφάσεως.

84. Ως εκ τούτου, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που μνημονεύεται στη σκέψη 75 της

παρούσας αποφάσεως, υποχρέωση διατήρησης δεδομένων όπως η επίμαχη στις υποθέσεις των κύριων δικών δεν μπορεί να θεωρηθεί στοχευμένη διατήρηση δεδομένων, αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Γερμανική Κυβέρνηση.

85. Κατά δεύτερον, όσον αφορά τη χρονική διάρκεια διατήρησης των δεδομένων, από το άρθρο 15, § 1, δεύτερη περίοδος, της Οδηγίας 2002/58 προκύπτει ότι η χρονική διάρκεια διατήρησης που προβλέπεται από εθνικό μέτρο το οποίο επιβάλλει υποχρέωση γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης αποτελεί, βεβαίως, κρισιμο παράγοντα, μεταξύ άλλων, προκειμένου να καθορισθεί αν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε ένα τέτοιο μέτρο, δεδομένου ότι στην εν λόγω περίοδο απαιτείται το χρονικό διάστημα διατήρησης να είναι «ορισμένο».

86. Εν προκειμένω, βεβαίως, η προβλεπόμενη χρονική διάρκεια, η οποία ανέρχεται, κατά το άρθρο 113b, § 1, του TKG, σε τέσσερις εβδομάδες για τα δεδομένα θέσεως και σε δέκα εβδομάδες για τα λοιπά δεδομένα, είναι ουσιωδώς συντομότερη από εκείνες τις οποίες προέβλεπαν οι επιβάλλουσες γενική και χωρίς διάκριση υποχρέωση διατήρησης εθνικές ρυθμίσεις, τις οποίες εξέτασε το Δικαστήριο στις αποφάσεις της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Tele2 Sverige* και *Watson* κ.λπ. (C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970), της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), και της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ. (C-140/20, EU:C:2022:258).

87. Εντούτοις, όπως προκύπτει από τη νομολογία που μνημονεύεται στη σκέψη 61 της παρούσας αποφάσεως, η σοβαρότητα της επεμβάσεως οφείλεται στον κίνδυνο, ιδίως λόγω του αριθμού και του ποικίλου χαρακτήρα τους, τα διατηρούμενα δεδομένα, θεωρούμενα στο σύνολό τους, να καθιστούν δυνατή τη συναγωγή ακριβέστατων συμπερασμάτων όσον αφορά την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα διατηρήθηκαν και, ειδικότερα, να παρέχουν τα μέσα για τον προσδιορισμό του προφίλ του υποκειμένου ή των υποκειμένων των δεδομένων, πληροφορία εξίσου ευαίσθητη, όσον αφορά το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, με το ίδιο το περιεχόμενο των επικοινωνιών.

88. Ως εκ τούτου, η διατήρηση δεδομένων κινήσεως ή δεδομένων θέσεως, από τα οποία μπορούν να αντληθούν πληροφορίες σχετικά με τις επικοινωνίες που πραγματοποίησε χρήστης μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή σχετικά με τον γεωγραφικό εντοπισμό του τερματικού εξοπλισμού τον οποίο χρησιμοποιεί, χαρακτηρίζεται εν πάση περιπτώσει ως σοβαρή, ανεξαρτήτως της διάρκειας του χρονικού διαστήματος διατήρησης και του όγκου ή του είδους των διατηρούμενων δεδομένων, όταν από το εν λόγω σύνολο δεδομένων μπορούν να συναχθούν ακριβέστατα συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική ζωή του υποκειμένου ή των υποκειμένων των δεδομένων [βλ., όσον αφορά την πρόσβαση στα συγκεκριμένα δεδομένα, απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, *Prokuratuur* (Προϋποθέσεις πρόσβασης σε δεδομένα σχετιζόμενα με ηλεκτρονικές επικοινωνίες), C-746/18, EU:C:2021:152, σκέψη 39].

89. Συναφώς, ακόμη και η διατήρηση περιορισμένου όγκου δεδομένων κινήσεως ή δεδομένων θέσεως ή η διατήρηση δεδομένων που αφορούν σύντομο χρονικό διάστημα μπορεί να παράσχει ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την ιδιωτική ζωή ενός χρήστη μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Επιπλέον, ο όγκος των διαθέσιμων δεδομένων και οι απορρέουσες ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την ιδιωτική ζωή του οικείου προσώπου αποτελούν στοιχεία τα οποία μπορούν να εκτιμηθούν μόνο μετά την απόκτηση προσβάσεως στα εν λόγω δεδομένα. Η επέμβαση, όμως, λόγω της διατήρησης των εν λόγω δεδομένων συντελείται κατ' ανάγκην πριν καταστεί δυνατή η εξέταση των δεδομένων και των πληροφοριών που συνάγονται από αυτά. Επομένως, η σοβαρότητα της επεμβάσεως την οποία συνιστά η διατήρηση εκτιμάται κατ' ανάγκην σε συνάρτηση με τον κίνδυνο που εν γένει συνδέεται με την κατηγορία των διατηρούμενων δεδομένων για την ιδιωτική ζωή των οικείων προσώπων, χωρίς να έχει σημασία, εξάλλου, αν οι πληροφορίες σχετικά με την ιδιωτική ζωή που απορρέουν από τα δεδομένα αυτά είναι ή όχι ευαίσθητες [πρβλ. απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, *Prokuratuur* (Προϋποθέσεις πρόσβασης σε δεδομένα σχετιζόμενα με ηλεκτρονικές επικοινωνίες), C-746/18, EU:C:2021:152, σκέψη 40].

90. Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τη σκέψη 77 της παρούσας αποφάσεως και επιβεβαιώθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ένα σύνολο δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως τα οποία διατηρούνται για χρονικό διάστημα δέκα και τεσσάρων εβδομάδων αντιστοίχως μπορεί να καταστήσει δυνατή τη συναγωγή ακριβέστατων συμπερασμάτων όσον αφορά την ιδιωτική ζωή των υποκειμένων των διατηρούμενων δεδομένων, όπως είναι οι καθημερινές συνήθειες, οι μόνιμοι ή οι προσωρινοί τόποι διαμονής, οι καθημερινές και άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων αυτών και οι κοινωνικοί κύκλοι στους οποίους συχνάζουν τα πρόσωπα αυτά, καθώς και, ειδικότερα, ο προσδιορισμός του προφίλ των προσώπων αυτών.

91. Κατά τρίτον, όσον αφορά τις εγγυήσεις τις οποίες προβλέπει η επίμαχη στις υποθέσεις των κυρίων δικών εθνική ρύθμιση και οι οποίες αποσκοπούν στην προστασία των διατηρούμενων δεδομένων από τους κινδύνους καταχρήσεως και από κάθε παράνομη πρόσβαση, επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει από τη νομολογία που μνημονεύεται στη σκέψη 60 της παρούσας αποφάσεως, η διατήρηση των συγκεκριμένων δεδομένων και η πρόσβαση σε αυτά συνιστούν χωριστές επεμβάσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 11 του Χάρτη, οι οποίες χρήζουν χωριστής δικαιολογήσεως, βάσει του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη. Ως εκ τούτου, μια εθνική νομοθεσία η οποία διασφαλίζει την πλήρη τήρηση των προϋποθέσεων που διατύπωσε η σχετική με την ερμηνεία της Οδηγίας 2002/58 νομολογία όσον αφορά την πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα δεν μπορεί, ως εκ της φύσεώς της, να περιορίσει ή να θεραπεύσει τη σοβαρή επέμβαση, η οποία οφείλεται στη γενική διατήρηση των δεδομένων αυτών που προβλέπεται από αυτή την εθνική νομοθεσία, στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τα άρθρα 5 και 6 της εν λόγω Οδηγίας αυτής και στα θεμελιώδη δικαιώματα που συγκεκριμενοποιούνται στα συγκεκριμένα άρθρα (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 47).

92. Τέλος, κατά τέταρτον, όσον αφορά το επιχειρί-

ρημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι η ιδιαίτερος σοβαρή εγκληματικότητα μπορεί να εξομοιωθεί με απειλή για την εθνική ασφάλεια, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο σκοπός της προστασίας της εθνικής ασφάλειας ανταποκρίνεται στο πρωταρχικό συμφέρον της προστασίας των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων της κοινωνίας και περιλαμβάνει την πρόληψη και την καταστολή δραστηριοτήτων ικανών να αποσταθεροποιήσουν σοβαρά τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας και, ειδικότερα, να απειλήσουν άμεσα την κοινωνία, τον πληθυσμό ή το ίδιο το κράτος, όπως είναι οι τρομοκρατικές δραστηριότητες (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 61 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

93. Αντιθέτως προς την εγκληματικότητα, ακόμη και την ιδιαίτερος σοβαρή, μια απειλή για την εθνική ασφάλεια πρέπει να είναι πραγματική και ενεστώσα ή, τουλάχιστον, προβλέψιμη, στοιχείο που προϋποθέτει την επέλευση αρκούντως συγκεκριμένων περιστάσεων, ώστε να μπορεί να δικαιολογήσει ένα μέτρο γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Επομένως, μια τέτοια απειλή διακρίνεται ως εκ της φύσεως και της σοβαρότητάς της, καθώς και ως εκ του συγκεκριμένου χαρακτήρα των περιστάσεων που τη συναποτελούν, από τον γενικό κίνδυνο προκλήσεως εντάσεων ή έστω σοβαρών διαταράξεων της δημόσιας ασφάλειας ή από εκείνον της διαπράξεως σοβαρών ποινικών αδικημάτων (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 62 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

94. Επομένως, η εγκληματικότητα, ακόμη και η ιδιαίτερος σοβαρή, δεν μπορεί να εξομοιωθεί με απειλή για την εθνική ασφάλεια. Πράγματι μια τέτοια εξομοίωση θα μπορούσε να εισαγάγει μια ενδιάμεση κατηγορία μεταξύ της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας ασφάλειας, προκειμένου να εφαρμοσθούν στη δεύτερη οι συμφυείς με την πρώτη απαιτήσεις (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 63).

Επί των μέτρων που προβλέπουν στοχευμένη διατήρηση, κατεπείγουσα διατήρηση ή διατήρηση των διευθύνσεων IP

95. [...].

103. Επομένως, αντιθέτως προς όσα επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, δεν υφίσταται αντίφαση μεταξύ των σκέψεων 155 και 168 της αποφάσεως της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791). Πράγματι, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 81 και 82 των προτάσεών του, από την ως άνω σκέψη 155, ερμηνευόμενη σε συνδυασμό με τη σκέψη 156 και τη σκέψη 168 της εν λόγω αποφάσεως, προκύπτει σαφώς ότι μόνον η καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και η πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας μπορούν, όπως και η προστασία της εθνικής ασφάλειας, να δικαιολογήσουν τη γενική διατήρηση των διευθύνσεων IP που αποδίδονται στην πηγή μιας συνδέσεως, ανεξαρτήτως αν τα οικεία πρόσωπα ενδέχεται να συνδέονται, τουλάχιστον εμμέσως, με τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

104. Κατά τρίτον, *όσον αφορά τα νομοθετικά μέτρα που προβλέπουν στοχευμένη διατήρηση και κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως*, από ορισμένες εκτιμήσεις που εξέθεσαν κράτη μέλη έναντι των μέτρων αυτών συνάγεται στενότερη αντίληψη του περιεχομένου των συγκεκριμένων μέτρων από εκείνη που δέχεται η νομολογία η οποία μνημονεύεται στη σκέψη 75 της παρούσας αποφάσεως. Πράγματι, μολονότι, σύμφωνα με όσα υπενθυμίζονται στη σκέψη 57 της παρούσας απόφασης, τα μέτρα αυτά διατηρήσεως πρέπει να έχουν τον χαρακτήρα παρεκκλίσεως στο σύστημα που θεσπίζει η Οδηγία 2002/58, η εν λόγω Οδηγία, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7, 8 και 11, καθώς και στο άρθρο 52, § 1, του Χάρτη, δεν εξαρτά τη δυνατότητα διαταγής με την οποία επιβάλλεται στοχευμένη διατήρηση από την προϋπόθεση να είναι εκ των προτέρων γνωστοί οι χώροι στους οποίους ενδέχεται να διαπράχθηκε σοβαρό έγκλημα, ούτε τα πρόσωπα που είναι ύποπτα για τη διάπραξη ενός τέ-

τοιου εγκλήματος. Ομοίως, η εν λόγω Οδηγία δεν απαιτεί τον περιορισμό της διαταγής περί κατεπείγουσας διατηρήσεως σε υπόπτους που έχουν προσδιορισθεί πριν από την έκδοση της διαταγής (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 75).

105. Όσον αφορά, πρώτον, τη στοχευμένη διατήρηση, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία στηριζόμενη σε αντικειμενικά στοιχεία δυνάμενα να προσδιορίσουν, αφενός, τα πρόσωπα των οποίων τα δεδομένα κινήσεως και τα δεδομένα θέσεως ενδέχεται να αποκαλύψουν κάποια σύνδεση, έστω έμμεση, με σοβαρά εγκλήματα, να συμβάλουν στην καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος ή να αποτρέψουν σοβαρό κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια ή ακόμη και κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 76 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

106. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει συναφώς ότι, καίτοι τα εν λόγω αντικειμενικά στοιχεία ενδέχεται να διαφέρουν αναλόγως των μέτρων που λαμβάνονται για τους σκοπούς της προλήψεως, διερευνήσεως, διαπιστώσεως και διώξεως σοβαρών εγκλημάτων, τα κατ' αυτόν τον τρόπο προσδιοριζόμενα πρόσωπα μπορούν, μεταξύ άλλων, να είναι εκείνα ως προς τα οποία έχει προηγουμένως διαπιστωθεί, στο πλαίσιο των εφαρμοστέων εθνικών διαδικασιών και βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, ότι συνιστούν απειλή για τη δημόσια ασφάλεια ή την εθνική ασφάλεια του οικείου κράτους μέλους (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 77).

107. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη έχουν, μεταξύ άλλων, την ευχέρεια να λαμβάνουν μέτρα διατηρήσεως σε βάρος προσώπων τα οποία, στο πλαίσιο μιας τέτοιας ταυτοποίησης, υπόκεινται σε έρευνα ή άλλα υφιστάμενα εποπτικά μέτρα ή σε εγγραφή στο εθνικό ποινικό μητρώο στην οποία μνημονεύεται προηγούμενη καταδίκη για σοβαρά εγκλήματα που ενδέχεται να συνε-

πάγονται αυξημένο κίνδυνο υποτροπής. Όταν, όμως, η ταυτοποίηση αυτή στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία που δεν εισάγουν διακρίσεις και καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο, η στοχευμένη διατήρηση δικαιολογείται όταν αφορά πρόσωπα που ταυτοποιούνται κατ' αυτόν τον τρόπο (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 78).

108. Αφετέρου, ένα στοχευμένο μέτρο διατήρησης των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως μπορεί, κατ' επιλογήν του εθνικού νομοθέτη και τηρουμένης αυστηρώς της αρχής της αναλογικότητας, να στηρίζεται και σε γεωγραφικό κριτήριο, όταν οι αρμόδιες εθνικές αρχές κρίνουν, βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν διακρίσεις, ότι σε μία ή περισσότερες γεωγραφικές περιοχές υφίσταται κατάσταση χαρακτηριζόμενη από υψηλό κίνδυνο προπαρασκευής ή τελέσεως σοβαρών εγκλημάτων. Οι ζώνες αυτές μπορούν να είναι, μεταξύ άλλων, τόποι χαρακτηριζόμενοι από μεγάλο αριθμό σοβαρών εγκλημάτων, τόποι ιδιαιτέρως εκτεθειμένοι στη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, όπως περιοχές ή υποδομές όπου συχνάζει τακτικά πολύ μεγάλος αριθμός προσώπων, ή ακόμη στρατηγικές τοποθεσίες, όπως αερολιμένες, σιδηροδρομικοί σταθμοί, λιμένες ή σταθμοί διόδων (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 79 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

109. Υπογραμμίζεται ότι, κατά τη νομολογία αυτή, οι αρμόδιες εθνικές αρχές μπορούν να λαμβάνουν, για τις αναφερόμενες στην προηγούμενη σκέψη ζώνες, στοχευμένο μέτρο διατήρησης στηριζόμενο σε γεωγραφικό κριτήριο, όπως είναι, μεταξύ άλλων, ο δείκτης εγκληματικότητας σε μια γεωγραφική ζώνη, χωρίς να διαθέτουν απαραίτητως συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με την προπαρασκευή ή την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων στις οικείες περιοχές. Στο μέτρο που η στοχευμένη διατήρηση βάσει ενός τέτοιου κριτηρίου ενδέχεται να θίγει, ανάλογα με τις σοβαρές αξιόποινες πράξεις και την κατάσταση των αντίστοιχων κρατών μελών, τόσο τους τόπους που χαρακτηρίζονται από μεγάλο αριθμό σοβαρών εγκλημάτων όσο και τους τό-

πους που είναι ιδιαιτέρως εκτεθειμένοι στην τέλεση τέτοιων εγκλημάτων, δεν μπορεί, καταρχήν, ούτε αυτή να έχει ως αποτέλεσμα διακρίσεις, δεδομένου ότι το κριτήριο του δείκτη σοβαρής εγκληματικότητας αυτό καθεαυτό δεν έχει καμία σχέση με στοιχεία που θα μπορούσαν να εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 80).

110. Επιπλέον και προπάντων, ένα στοχευμένο μέτρο διατήρησης όσον αφορά τόπους ή υποδομές όπου συχνάζει τακτικά πολύ μεγάλος αριθμός προσώπων ή στρατηγικές τοποθεσίες, όπως αερολιμένες, σιδηροδρομικούς σταθμούς, λιμένες ή σταθμούς διόδων, παρέχει στις αρμόδιες αρχές τη δυνατότητα να συλλέγουν δεδομένα κινήσεως και, ιδίως, δεδομένα θέσεως όλων των προσώπων που χρησιμοποιούν σε δεδομένη στιγμή ένα μέσο ηλεκτρονικής επικοινωνίας σε κάποιον από τους χώρους αυτούς. Επομένως, ένα τέτοιο στοχευμένο μέτρο διατήρησης μπορεί να παράσχει στις εν λόγω αρχές τη δυνατότητα, μέσω της προσβάσεως στα διατηρούμενα κατ' αυτόν τον τρόπο δεδομένα, να λαμβάνουν πληροφορίες σχετικές με την παρουσία των προσώπων αυτών στους τόπους ή τις γεωγραφικές ζώνες που αφορά το εν λόγω μέτρο, καθώς και τις μετακινήσεις τους μεταξύ αυτών ή στο εσωτερικό τους και να συνάγουν από αυτά, για τους σκοπούς της καταπολεμήσεως της σοβαρής εγκληματικότητας, συμπεράσματα σχετικά με την παρουσία και τη δραστηριότητα των ως άνω προσώπων στους εν λόγω τόπους ή γεωγραφικές ζώνες σε δεδομένο χρονικό σημείο κατά τη διάρκεια της περιόδου διατήρησης (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 81).

111. Επισημαίνεται επίσης ότι οι γεωγραφικές ζώνες τις οποίες αφορά η εν λόγω στοχευμένη διατήρηση μπορούν και, κατά περίπτωση, πρέπει να τροποποιούνται αναλόγως της εξέλιξης των συνθηκών που δικαιολόγησαν την επιλογή τους, καθιστώντας, μεταξύ άλλων, δυνατή την παρακολούθηση των εξελίξεων στην καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η

διάρκεια των στοχευμένων μέτρων διατήρησης που περιγράφονται στις σκέψεις 105 έως 110 της παρούσας απόφασης δεν μπορεί να υπερβεί το χρονικό διάστημα που είναι απολύτως αναγκαίο υπό το πρίσμα του επιδιωκόμενου σκοπού, καθώς και των περιστάσεων που τα δικαιολογούν, υπό την επιφύλαξη ενδεχόμενης ανανέωσης της ισχύος τους λόγω της συνεχιζόμενης ανάγκης για τη διατήρηση αυτή (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 151, και της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 82).

112. Όσον αφορά τη δυνατότητα προβλέψεως κριτηρίων διακρίσεως, πέραν του προσωπικού ή του γεωγραφικού κριτηρίου, για την εφαρμογή στοχευμένης διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να ληφθούν υπόψη άλλα κριτήρια, τα οποία είναι αντικειμενικά και δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι η έκταση της στοχευμένης διατηρήσεως περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο και να αποδειχθεί η τουλάχιστον έμμεση σχέση μεταξύ των σοβαρών εγκλημάτων και των προσώπων των οποίων διατηρούνται τα δεδομένα. Πάντως, δεδομένου ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 αφορά νομοθετικά μέτρα των κρατών μελών, σε αυτά και όχι στο Δικαστήριο απόκειται να προσδιορίσουν τέτοια κριτήρια, εξυπακουσμένου ότι δεν τίθεται ζήτημα εκ νέου εισαγωγής, μέσω αυτού, γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 83).

113. *En πάση περιπτώσει, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 50 των προτάσεών του, η ενδεχόμενη ύπαρξη δυσχερειών ως προς τον επακριβή προσδιορισμό των περιπτώσεων και των προϋποθέσεων υπό τις οποίες πρέπει να πραγματοποιείται στοχευμένη διατήρηση δεν δικαιολογεί τη μετατροπή, από τα κράτη μέλη, της εξαιρέσεως σε κανόνα και την καθιέρωση της γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of*

An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 84).

114. Όσον αφορά, δεύτερον, την κατελείγουσα διατήρηση δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως τα οποία υποβάλλονται σε επεξεργασία και αποθηκεύονται από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών βάσει των άρθρων 5, 6 και 9 της Οδηγίας 2002/58 ή βάσει των νομοθετικών μέτρων που λαμβάνονται δυνάμει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας αυτής, υπενθυμίζεται ότι τα δεδομένα αυτά πρέπει, καταρχήν, να διαγράφονται ή να καθίστανται ανώνυμα με το πέρας των νόμιμων προθεσμιών εντός των οποίων πρέπει να πραγματοποιείται η επεξεργασία και η αποθήκευσή τους, σύμφωνα με τις εθνικές διατάξεις μεταφοράς της εν λόγω Οδηγίας. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας και της αποθηκεύσεως αυτής, ενδέχεται να ανακύψουν καταστάσεις στις οποίες παρίσταται ανάγκη διατηρήσεως των εν λόγω δεδομένων πέραν των ως άνω προθεσμιών, προκειμένου να διαλευκανθούν σοβαρά ποινικά αδικήματα ή προσβολές της εθνικής ασφάλειας, τούτο δε τόσο στην περίπτωση κατά την οποία τα εν λόγω αδικήματα ή προσβολές έχουν ήδη διαπιστωθεί όσο και στην περίπτωση κατά την οποία, κατόπιν αντικειμενικής εξετάσεως του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων, μπορεί εύλογως να πιθανολογηθεί η ύπαρξή τους (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 85).

115. Σε μια τέτοια περίπτωση, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα, λαμβανομένου υπόψη του αναγκαίου συγκερασμού των επίμαχων δικαιωμάτων και εννόμων συμφερόντων για τον οποίο γίνεται λόγος στις σκέψεις 65 έως 68 της παρούσας αποφάσεως, να προβλέπουν, με νομοθεσία θεσπιζόμενη βάσει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, τη δυνατότητα επιβολής στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, με απόφαση της αρμόδιας αρχής υποκείμενη σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, της υποχρέωσης να προβούν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, στην κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως τα οποία έχουν στη διάθεσή τους (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quad-*

rature du Net κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 163, και της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 86).

116. Στο μέτρο που ο σκοπός μιας τέτοιας κατεπείγουσας διατήρησης δεν αντιστοιχεί πλέον στους σκοπούς για τους οποίους συνελέγησαν και αποθηκεύθηκαν αρχικώς τα δεδομένα και στο μέτρο που κάθε επεξεργασία δεδομένων πρέπει, βάσει του άρθρου 8, § 2, του Χάρτη, να ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένους σκοπούς, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να διευκρινίζουν στη νομοθεσία τους τον σκοπό για τον οποίο δύναται να πραγματοποιηθεί η κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων. Λαμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας της επεμβάσεως στα κατοχυρωμένα στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη θεμελιώδη δικαιώματα την οποία ενδέχεται να συνεπάγεται μια τέτοια διατήρηση, μόνον η καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και, κατά μείζονα λόγο, η διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας μπορούν να δικαιολογήσουν την επέμβαση αυτή, υπό την προϋπόθεση ότι το συγκεκριμένο μέτρο, καθώς και η πρόσβαση στα δεδομένα που διατηρούνται κατ' αυτόν τον τρόπο, περιορίζονται στα όρια του απολύτως αναγκαίου, όπως αυτά καθορίζονται στις σκέψεις 164 έως 167 της απόφασης της 6ης Οκτωβρίου 2020, La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791) (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 87).

117. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι ένα μέτρο διατήρησης τέτοιας φύσεως δεν πρέπει να περιορίζεται στα δεδομένα των προσώπων που έχει εξακριβωθεί προηγουμένως ότι συνιστούν απειλή για τη δημόσια ασφάλεια ή την εθνική ασφάλεια του οικείου κράτους μέλους ή προσώπων για τα οποία υπάρχουν συγκεκριμένες υπόνοιες ότι έχουν διαπράξει σοβαρό ποινικό αδίκημα ή προσβολή κατά της εθνικής ασφάλειας. Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο, τηρουμένου του πλαισίου που θεσπίζει το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, και λαμβανομέ-

νων, συγχρόνως, υπόψη των εκτιμήσεων που περιλαμβάνονται στη σκέψη 70 της παρούσας αποφάσεως, ένα τέτοιο μέτρο μπορεί, ανάλογα με την επιλογή του εθνικού νομοθέτη και εντός των ορίων του απολύτως αναγκαίου, να επεκτείνεται στα δεδομένα κινήσεως και στα δεδομένα θέσεως που αφορούν άλλα πρόσωπα πλην εκείνων για τα οποία υπάρχουν υπόνοιες ότι σχεδίασαν ή διέπραξαν σοβαρό ποινικό αδίκημα ή προσβολή κατά της εθνικής ασφάλειας, υπό τον όρο ότι τα δεδομένα αυτά είναι ικανά, βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν διακρίσεις, να συμβάλουν στη διαλεύκανση του εν λόγω αδικήματος ή προσβολής κατά της εθνικής ασφάλειας, όπως είναι τα δεδομένα του θύματος της επίμαχης πράξεως, καθώς και τα δεδομένα του κοινωνικού και επαγγελματικού του περιβάλλοντος (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, La Quadrature du Net κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 165, και της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 88).

118. Επομένως, μπορεί να επιτραπεί με νομοθετικό μέτρο η διαταγή προς τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβούν στην κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, μεταξύ άλλων, των προσώπων με τα οποία ήρθε σε επαφή το θύμα χρησιμοποιώντας τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας του πριν από την επέλευση σοβαρής απειλής για τη δημόσια ασφάλεια ή την τέλεση σοβαρού εγκλήματος (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 89).

119. Μια τέτοια κατεπείγουσα διατήρηση μπορεί, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου που υπενθυμίζεται στη σκέψη 117 της παρούσας αποφάσεως και υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με αυτές που διαλαμβάνονται στην εν λόγω σκέψη, να επεκταθεί και σε συγκεκριμένες γεωγραφικές ζώνες, όπως στον τόπο τέλεσεως και προπαρασκευής του εν λόγω εγκλήματος ή προσβολής κατά της εθνικής ασφάλειας. Πρέπει να διευκρινισθεί ότι αντικείμενο τέτοιου μέτρου μπορούν επίσης να αποτελέσουν τα δεδομένα κινήσεως και τα δεδομένα θέσεως που αφορούν

τον τόπο στον οποίον εξαφανίστηκε ένα πρόσωπο, πιθανώς θύμα σοβαρού εγκλήματος, υπό την προϋπόθεση ότι κατά την εφαρμογή του μέτρου αυτού, καθώς και κατά την πρόσβαση στα διατηρούμενα κατ' αυτόν τον τρόπο δεδομένα, τηρούνται τα όρια του απολύτως αναγκαίου για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας ή τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, όπως αυτά ορίζονται στις σκέψεις 164 έως 167 της αποφάσεως της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791) (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 90).

120. Εξάλλου, πρέπει να διευκρινισθεί ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 δεν απαγορεύει στις αρμόδιες εθνικές αρχές να διατάσσουν μέτρο κατεπίγειας διατηρήσεως ήδη από το πρώτο στάδιο της έρευνας σχετικά με σοβαρή απειλή για τη δημόσια ασφάλεια ή για ενδεχόμενο σοβαρό έγκλημα, ήτοι από το χρονικό σημείο κατά το οποίο οι αρχές αυτές μπορούν να κινηθούν τέτοια έρευνα σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 91).

121. Όσον αφορά, επίσης, την ποικιλία των μέτρων διατηρήσεως των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως για τα οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 75 της παρούσας αποφάσεως, διευκρινίζεται ότι τα διάφορα αυτά μέτρα μπορούν να εφαρμόζονται από κοινού κατ' επιλογήν του εθνικού νομοθέτη και τηρουμένων των ορίων του απολύτως αναγκαίου. Υπό τις συνθήκες αυτές, το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, όπως έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία που διατυπώθηκε με την απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), δεν αντιτίθεται σε συνδυασμό των μέτρων αυτών (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 92).

122. Τέλος, κατά τέταρτον, επισημαίνεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, όπως αυτή ανακεφαλαιώθηκε με την απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), η αναλογικό-

τητα των μέτρων που λαμβάνονται βάσει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58 επιτάσσει την τήρηση όχι μόνον των απαιτήσεων της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας, αλλά και της απαιτήσεως που αφορά την αναλογικότητα των μέτρων αυτών σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 93).

123. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται ότι, με τη σκέψη 51 της αποφάσεως της 8ης Απριλίου 2014, *Digital Rights Ireland* κ.λπ. (C-293/12 και C-594/12, EU:C:2014:238), το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι η καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας είναι πρωταρχικής σημασίας για τη διαφύλαξη της δημόσιας ασφάλειας και η αποτελεσματικότητά της ενδέχεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη χρήση σύγχρονων τεχνικών έρευνας, εντούτοις, ένας τέτοιος σκοπός γενικού συμφέροντος, όσο θεμελιώδης και αν είναι, δεν μπορεί, αυτός και μόνο, να προταθεί ως δικαιολογία προκειμένου να θεωρηθεί αναγκαίο ένα μέτρο γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως, όπως αυτό που καθιερώνει η Οδηγία 2006/24 (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, *Commissioner of An Garda Síochána* κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 94).

124. Στο ίδιο πνεύμα, το Δικαστήριο διευκρίνισε, με τη σκέψη 145 της αποφάσεως της 6ης Οκτωβρίου 2020, *La Quadrature du Net* κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791), ότι ακόμη και οι θετικές υποχρεώσεις που ενδέχεται να υπέχουν τα κράτη μέλη, ανάλογα με την περίπτωση, από τα άρθρα 3, 4 και 7 του Χάρτη και οι οποίες, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 64 της παρούσας αποφάσεως, αφορούν την εφαρμογή κανόνων που καθιστούν δυνατή την αποτελεσματική καταστολή των ποινικών αδικημάτων, δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα τη δικαιολόγηση επεμβάσεων τόσο σοβαρών όσο οι επεμβάσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα του συνόλου σχεδόν του πληθυσμού που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, τις οποίες συνεπάγεται μια ρύθμιση που προβλέπει τη διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, χωρίς τα δεδομένα των προσώπων για τα οποία πρόκειται να αποκαλύπτουν κάποια σύνδεση, έστω έμμεση,

με τον επιδιωκόμενο σκοπό (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 95).

125. Εξάλλου, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 25ης Μαΐου 2021, Big Brother Watch κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2021:0525JUD 005817013), και της 25ης Μαΐου 2021, Centrum för Rättvisa κατά Σουηδίας (CE:ECHR:2021:0525JUD 003525208), τις οποίες επικαλέστηκαν ορισμένες κυβερνήσεις κατά την επί ακροατηρίου συζήτηση για να υποστηρίξουν ότι η ΕΣΔΑ δεν αντιτίθεται σε εθνικές ρυθμίσεις προβλέψεις, κατ' ουσίαν, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, δεν μπορούν να κλονίσουν την ερμηνεία του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, η οποία συνάγεται από τα προεκτεθέντα. Πράγματι, οι ανωτέρω αποφάσεις αφορούσαν περιπτώσεις παρακολούθησεων που είχαν ως αποτέλεσμα τη μαζική παρακράτηση δεδομένων σχετικών με διεθνείς επικοινωνίες. Επομένως, όπως επισήμανε η Επιτροπή κατά την επί ακροατηρίου συζήτηση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν αποφάνθηκε, στις εν λόγω αποφάσεις, επί του ζητήματος του σύμφωνου με την ΕΣΔΑ χαρακτήρα της γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης δεδομένων κινήσεως και δεδομένων θέσεως στην εθνική επικράτεια ούτε καν μιας μεγάλης εμβέλειας παρακολούθησεως με αποτέλεσμα την παρακράτηση των δεδομένων αυτών προς τον σκοπό της προλήψεως, της διαπιστώσεως και της διερευνήσεως σοβαρών ποινικών αδικημάτων. Εν πάση περιπτώσει, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 52, § 3, του Χάρτη αποσκοπεί στη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται σε αυτόν και των αντίστοιχων δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, χωρίς να θίγεται η αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπότε, για την ερμηνεία του Χάρτη, τα αντίστοιχα δικαιώματα της ΕΣΔΑ πρέπει να λαμβάνονται υπόψη απλώς ως όριο ελάχιστης προστασίας (απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2020, Centraal Israëlitisch Consistorie van België κ.λπ., C-336/19, EU:C:2020:1031, σκέψη 56).

Επί της προσβάσεως στα δεδομένα που διατηρούνται κατά τρόπο γενικό και χωρίς διάκριση

126. Κατά την επί ακροατηρίου συζήτηση, η Δανική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές πρέπει, προς τον σκοπό της καταπολεμήσεως της σοβαρής εγκληματικότητας, να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα κινήσεως και στα δεδομένα θέσεως που έχουν διατηρηθεί κατά τρόπο γενικό και χωρίς διάκριση, σύμφωνα με τη νομολογία που διατυπώθηκε στην απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, La Quadrature du Net κ.λπ. (C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψεις 135 έως 139), προκειμένου να αντιμετωπίσουν σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια η οποία είναι πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη.

127. Επισημαίνεται εκ προοιμίου ότι η άδεια προσβάσεως, για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας, σε δεδομένα κινήσεως και σε δεδομένα θέσεως που έχουν διατηρηθεί κατά τρόπο γενικό και χωρίς διάκριση θα εξαρτούσε την πρόσβαση αυτή από περιστάσεις ξένες προς τον σκοπό αυτόν, αναλόγως του αν συντρέχει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια στο οικείο κράτος μέλος όπως αυτή μνημονεύεται στην προηγούμενη σκέψη, ενώ, αποκλειστικά υπό το πρίσμα του σκοπού της καταπολεμήσεως του σοβαρού εγκλήματος, ο οποίος πρέπει να δικαιολογεί τη διατήρηση των δεδομένων αυτών, τίποτε δεν θα δικαιολογούσε τη διαφορετική μεταχείριση, ιδίως μεταξύ των κρατών μελών (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 97).

128. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, η πρόσβαση σε δεδομένα κινήσεως και σε δεδομένα θέσεως τα οποία διατηρούν πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών κατ' εφαρμογήν μέτρου ληφθέντος βάσει του άρθρου 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, κατά την οποία πρέπει να τηρούνται πλήρως οι προϋποθέσεις που απορρέουν από τη νομολογία η οποία ερμήνευσε την εν λόγω Οδηγία, μπορεί καταρχήν να δικαιολογηθεί μόνον από τον σκοπό γενικού συμφέροντος για τον οποίον επιβλήθηκε η διατήρηση αυτή στους εν λόγω παρόχους. Διαφορετική α-

ντιμετώπιση χωρεί μόνον εάν ο επιδιωκόμενος με την πρόσβαση σκοπός είναι μεγαλύτερης σημασίας από τον σκοπό που δικαιολόγησε τη διατήρηση (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 98).

129. Τα επιχειρήματα, όμως, της Δανικής Κυβερνήσεως αφορούν περίπτωση στην οποία ο σκοπός της σχεδιαζόμενης αιτήσεως προσβάσεως, ήτοι η καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας, είναι μικρότερης σημασίας, στο πλαίσιο της ιεραρχίας των σκοπών γενικού συμφέροντος, σε σχέση με τον σκοπό που δικαιολόγησε τη διατήρηση, ήτοι τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας. Σε μια τέτοια περίπτωση, η άδεια προσβάσεως στα διατηρούμενα δεδομένα θα αντέβαινε στην εν λόγω ιεραρχία των σκοπών γενικού συμφέροντος, όπως υπενθυμίζεται στην προηγούμενη σκέψη και στις σκέψεις 68, 71, 72 και 73 της παρούσας αποφάσεως (απόφαση της 5ης Απριλίου 2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 99).

130. Επιπλέον και κυρίως, σύμφωνα με τη νομολογία που υπενθυμίζεται στη σκέψη 74 της παρούσας αποφάσεως, τα δεδομένα κινήσεως και τα δεδομένα θέσεως δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο γενικής και χωρίς διάκριση διατηρήσεως για τους σκοπούς της καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας και, ως εκ τούτου, η πρόσβαση στα δεδομένα αυτά δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για τους ίδιους αυτούς σκοπούς. Σε περίπτωση, όμως, που τα δεδομένα αυτά διατηρήθηκαν κατ' εξαίρεση κατά τρόπο γενικό και χωρίς διάκριση με σκοπό τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας έναντι απειλής η οποία αποδεικνύεται πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη, υπό τις προϋποθέσεις που μνημονεύονται στη σκέψη 71 της παρούσας αποφάσεως, οι αρμόδιες για τις ποινικές έρευνες εθνικές αρχές δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα στο πλαίσιο ποινικών διώξεων, καθώς, σε διαφορετική περίπτωση, η απαγόρευση της διατήρησης αυτής για τους σκοπούς της καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας θα στερούνταν κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας, όπως υπενθυμίζεται στην ως άνω σκέψη 74 (απόφαση της 5ης Απριλίου

2022, Commissioner of An Garda Síochána κ.λπ., C-140/20, EU:C:2022:258, σκέψη 100).

131. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνικά νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν προληπτικώς, για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως. Αντιθέτως, το εν λόγω άρθρο 15, § 1, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνικά νομοθετικά μέτρα:

- τα οποία επιτρέπουν, προς τον σκοπό της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβαίνουν σε γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το οικείο κράτος μέλος αντιμετωπίζει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια η οποία αποδεικνύεται ότι είναι πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη, εξυπακουόμενου ότι η απόφαση που προβλέπει τη συγκεκριμένη διαταγή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποτελεσματικού ελέγχου είτε από δικαστήριο, είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή, της οποίας η απόφαση έχει δεσμευτικό αποτέλεσμα, προκειμένου να εξακριβωθεί αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις αυτές, καθώς και αν τηρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις και εγγυήσεις που πρέπει να έχουν θεσπισθεί, και υπό τον όρο ότι η εν λόγω διαταγή μπορεί να ισχύει μόνο για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, πάντως, παρατάσεως της ισχύος της σε περίπτωση που εξακολουθεί να υφίσταται η εν λόγω απειλή·

- τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολέμησης του σοβαρού εγκλήματος και της πρόληψης των σοβαρών απειλών κατά της δη-

μόσιας ασφάλειας, στοχευμένη διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως η οποία πρέπει να οριοθετείται βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, ανάλογα με τις κατηγορίες των υποκειμένων των διατηρούμενων δεδομένων ή με τη χρήση γεωγραφικού κριτηρίου, μόνο για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, όμως, παρατάσεώς του·

– τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολέμησης του σοβαρού εγκλήματος και της προλήψεως των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που έχουν αποδοθεί στην πηγή συνδέσεως, για χρονικό διάστημα περιοριζόμενο στο απολύτως αναγκαίο·

– τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολέμησης της εγκληματικότητας και της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων σχετικά με την ταυτότητα των χρηστών μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών,

– τα οποία επιτρέπουν, για την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και, κατά μείζονα λόγο, την προστασία της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μέσω αποφάσεως της αρμόδιας αρχής υποκείμενης σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, να προβαίνουν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, στην κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως που διαθέτουν οι εν λόγω πάροχοι υπηρεσιών,

εφόσον τα μέτρα αυτά διασφαλίζουν, με σαφείς και ακριβείς κανόνες, ότι η διατήρηση των επίμαχων δεδομένων εξαρτάται από την τήρηση των σχετικών ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων και ότι τα πρόσωπα τα οποία αφορούν τα εν λόγω δεδομένα διαθέτουν αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι των κινδύνων καταχρήσεως.

Επί των δικαστικών εξόδων

132. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης

τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Το άρθρο 15, § 1, της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες), όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2009/136/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, § 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

έχει την έννοια ότι:

αντιτίθεται σε εθνικά νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν προληπτικώς, για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως·

δεν αντιτίθεται σε εθνικά νομοθετικά μέτρα:

– τα οποία επιτρέπουν, προς τον σκοπό της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβαίνουν σε γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το οικείο κράτος μέλος αντιμετωπίζει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια η οποία αποδεικνύεται ότι είναι πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη, εξυπακούομένου ότι η απόφαση που προβλέπει τη συγκεκριμένη διαταγή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποτελεσματικού ελέγχου είτε από δικαστήριο είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή της οποίας η απόφαση έχει δεσμευτικό αποτέλεσμα, προκειμένου να εξακριβωθεί αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις αυτές καθώς και αν τηρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις και εγγυήσεις που πρέπει να έχουν θεσπισθεί, και υπό τον όρο ότι η εν λόγω διαταγή μπορεί να ισχύει μόνο για το

απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, πάντως, παρατάσεως της ισχύος της σε περίπτωση που εξακολουθεί να υφίσταται η εν λόγω απειλή¹.

–. τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολεμήσεως του σοβαρού εγκλήματος και της προλήψεως των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, στοχευμένη διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως η οποία πρέπει να οριοθετείται βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, ανάλογα με τις κατηγορίες των υποκειμένων των διατηρούμενων δεδομένων ή με τη χρήση γεωγραφικού κριτηρίου, μόνο για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, όμως, παρατάσεώς του².

–. τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολεμήσεως του σοβαρού εγκλήματος και της προλήψεως των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που έχουν αποδοθεί στην πηγή συνδέσεως, για χρονικό διάστημα περιοριζόμενο στο απολύτως αναγκαίο³.

–. τα οποία προβλέπουν, προς τους σκοπούς της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της καταπολεμήσεως της εγκληματικότητας και της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων σχετικά με την ταυτότητα των χρηστών μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών, και

–. τα οποία επιτρέπουν, για την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και, κατά μείζονα λόγο, την προστασία της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μέσω αποφάσεως της αρμόδιας αρχής υποκείμενης σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, να προβαίνουν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, στην κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως που διαθέτουν οι εν λόγω πάροχοι υπηρεσιών,

εφόσον τα μέτρα αυτά διασφαλίζουν, με σαφείς και ακριβείς κανόνες, ότι η διατήρηση των επίμαχων δεδομένων εξαρτάται από την τήρηση των σχετικών ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων και ότι τα πρόσωπα τα οποία αφορούν τα εν λόγω δεδομένα διαθέτουν αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι των κινδύνων καταχρήσεως.

(...).

Στοιχεία της υπόθεσης συνοπτικά

Οι γερμανικές εταιρείες Telekom Deutschland GmbH και

SpaceNet AG παρέχουν διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες πρόσβασης στο Διαδίκτυο και η πρώτη εξ αυτών τυγχάνει και ένας από τους μεγαλύτερους παρόχους τηλεφωνικών υπηρεσιών. Οι ανωτέρω εταιρείες προσέφυγαν ενώπιον του Verwaltungsgericht Köln (Διοικητικού Πρωτοδικείου Κολωνίας), αμφισβητώντας την νομιμότητα της υποχρέωσής τους να διατηρούν τα δεδομένα θέσης και κίνησης των πελατών τους για χρονικό διάστημα τεσσάρων και δέκα εβδομάδων αντίστοιχα, σύμφωνα με τα οριζόμενα από τα άρθρα 113a § 1 και 113b του γερμανικού νόμου περί τηλεπικοινωνιών (TKG) της 22ας Ιουνίου 2004 (όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των διαφορών των κυρίων δικών). Η νομική βάση της αξιώσής τους στηρίχτηκε στις διατάξεις του άρθρου 15 § 1 της Οδηγίας 2002/58/EK (Οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες), και των άρθρων 6-8, 11 και 52 § 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Διοικητικό Πρωτοδικείο της Κολωνίας επί τη βάση της νομολογίας του ΔΕΕ (Tele2 Sverige [Σουηδία] και Watson κ.λπ. [Ην. Βασιλείο] - C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970 αντίστοιχα), απεφάνθη ότι η υποχρέωση διατήρησης που επέβαλε ο γερμανικός νόμος, παρά τον περιορισμένο χρόνο (τέσσερις εβδομάδες για τα δεδομένα θέσης και δέκα για τα δεδομένα κίνησης), είναι αντίθετη στο ενωσιακό δίκαιο.

ΣΧΟΛΙΟ

Αναίρεση εκ μέρους του Γερμανικού Κράτους – Προδικαστικό Ερώτημα από το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο – Bundesverwaltungsgericht - BVG

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας άσκησε αναίρεση κατά των αποφάσεων που εξέδωσε το Διοικητικό Πρωτοδικείο Κολωνίας ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht (BVG - Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου [αντίστοιχο του ΣτΕ]). Το BVG επιβεβαίωσε αυτό που είχε δεχθεί το Διοικητικό Δικαστήριο της Κολωνίας, ότι δηλαδή η ρύθμιση του γερμανικού δικαίου επιβάλλει πράγματι γενική και χωρίς διάκριση (ως προς το είδος των δεδομένων και της μερίδας των πολιτών), διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους των σχετικών με τις τηλεπικοινωνίες δεδομένων κίνησης. Επεσήμανε, όμως, ότι, αντίθετα με τις επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις της Σουηδίας¹ και του Ηνωμένου Βασιλείου

1. Σύμφωνα με το σουηδικό δίκαιο και συγκεκριμένα το άρθρο 16d του κεφαλαίου 6 του LEK, τα δεδομένα σχετικά με τις ηλε-

ου², οι οποίες εφαρμόστηκαν στις υποθέσεις Tele2 Sverige και Watson κ.λπ, αντίστοιχα, και οι οποίες λειτούργησαν ως νομολογιακό προηγούμενο για την έκδοση του Δικαστηρίου της Κολωνίας επί των υποθέσεων Deutsche Telekom και SpaceNet, ο γερμανικός νόμος, TKG, προέβλεπε περισσότερες εξαιρέσεις από την γενικευμένη υποχρέωση διατήρησης δεδομένων κίνησης και θέσης, μικρότερη χρονική διάρκεια διατήρησής τους και αυστηρούς περιορισμούς για την προστασία τους και την πρόσβαση σε αυτά. Επιπλέον, το BVG ανέπτυξε έναν προβληματισμό όσον αφορά την ανάγκη να καταλείπεται στα Κράτη-μέλη ένα περιθώριο χειρισμών σε ζητήματα που άπτονται της εθνικής ασφάλειας και της καταστολής εγκλημάτων. Για τους λόγους αυτούς, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το εξής περιεχόμενο: **Αντιτίθεται στο άρθρο 15 § 1 της Οδηγίας 2002/58/EK, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 6-8, 11 και 52 § 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνική νομοθετική ρύθμιση, η οποία επιβάλλει στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών υποχρέωση γενικής και αδιάκριτης διατήρησης του μεγαλύτερου μέρους δεδομένων θέσης και κίνησης των πελατών τους, για σκοπό καταστολής σοβαρών ποινικών αδικημάτων, εάν προβλέπει χρονικούς περιορισμούς και εγγυήσεις προστασίας των δεδομένων;**

Η απόφαση του ΔΕΕ

Επί του ερωτήματος που τέθηκε ενώπιόν του, το ΔΕΕ αφού διαπίστωσε την εφαρμογή στις υπό κρίση υποθέσεις της Οδηγίας 2002/58/EK, προχώρησε στην παράθεση της νομολογίας, σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα στο απόρρητο της επικοινωνίας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 της Οδηγίας, μπορεί υπό προϋποθέσεις να περιορι-

κτρονικές επικοινωνίες πρέπει να διατηρούνται από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών επί έξι μήνες από την ημέρα ολοκλήρωσής της επικοινωνίας.

2. Σύμφωνα με το βρετανικό δίκαιο και συγκεκριμένα το άρθρο 1 του DRIPA, για τις «εξουσίες διατήρησης χρήσιμων δεδομένων σχετικών με επικοινωνίες υπό τον όρο παροχής διασφαλίσεων», που ορίζει ότι ο Υπουργός Εσωτερικών δύναται με σχετική πράξη να υποχρεώσει φορέα παροχής υπηρεσιών τηλεπικοινωνιών στο κοινό να διατηρήσει συγκεκριμένα δεδομένα σχετικά με επικοινωνίες, υπό προϋποθέσεις και ότι η ανώτατη διατήρησης, δεν πρέπει να υπερβαίνει τους 12 μήνες.

στεί, χωρίς αυτό να δύναται να αποτελέσει κανόνα. Η διατήρηση των δεδομένων κίνησης και θέσης αποτελούν, κατά την παραδοχή του Δικαστηρίου, σοβαρή επέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής και ο εγγενής κίνδυνος κατάχρησης που αυτή ενέχει, καθιστά αναγκαία την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη, τα οποία όμως δεν αποτελούν απόλυτα προνόμια.

Επαναλαμβάνει, επίσης, την παραδοχή προηγούμενων αποφάσεών του, σύμφωνα με την οποία οι σκοποί για τους οποίους επιτρέπεται η λήψη τόσο επεμβατικών μέτρων τελούν μεταξύ τους σε ιεραρχική σχέση, αναδεικνύοντας ως ανώτερο (σκοπό νόμιμης επέμβασης στην ιδιωτικότητα) την εθνική ασφάλεια των κρατών-μελών, για τη διασφάλιση της οποίας επιτρέπεται η γενικευμένη και χωρίς διάκριση διατήρηση δεδομένων κίνησης και θέσης, εφόσον υφίσταται σοβαρή, πραγματική, ενεστώσα ή προβλέψιμη απειλή.

Η υπό κρίση εθνική νομοθεσία της Γερμανίας (ά.113b του TKG) που προέβλεπε τη γενικευμένη διατήρηση δεδομένων του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού, παρά τη «σύντομη» χρονική διάρκεια διατήρησης των δεδομένων (ήτοι μερικές εβδομάδες), δεν προφύλασσε επαρκώς τα υποκείμενα των δεδομένων, καθώς δεν επέτρεπε τη συναγωγή ακριβέστατων συμπερασμάτων και τον προσδιορισμό του προφίλ τους. Η στοχευμένη διατήρηση δεδομένων κίνησης και θέσης, σε αντίθεση με τη γενικευμένη, είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο, εφόσον εφαρμόζεται για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, για την καταπολέμηση σοβαρών εγκλημάτων και για την πρόληψη σοβαρών απειλών της δημοσίας ασφάλειας και υπό την προϋπόθεση ότι η διατήρηση δεν εισάγει δυσμενείς διακρίσεις και εφαρμόζεται για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα³.

Ενόψει των ανωτέρω, **το ΔΕΕ απεφάνθη ότι εθνικά νομοθετικά μέτρα που επιτρέπουν την προληπτική γενικευμένη και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και θέσης καταρχήν απαγορεύεται, ενώ κατ' εξαίρεση⁴, επιτρέπεται για λόγους εθνικής ασφάλειας⁵**. Διευκρινίζει περαιτέρω ότι επιτρέπεται η γενικευμένη και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευ-

3. Σκέψη 105.

4 Σκέψη 72.

5. Η έννοια αυτή χρήζει προσεκτικής ερμηνείας λόγω του αόριστου περιεχομένου της και προς αποφυγή φαινομένων καταστράτηγησης, όπως τη μαζική παρακολούθηση, για την επίτευξη σκοπών που δεν προβλέπονται από την Οδηγία.

θύνσεων IP που έχουν αποδοθεί στην πηγή, καθώς και των στοιχείων ταυτότητας των χρηστών μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών για λόγους καταπολέμησης του σοβαρού εγκλήματος και πρόληψης σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας⁶.

Η σχολιαζόμενη απόφαση έρχεται να παγιώσει τις παραδοχές του ΔΕΕ, σύμφωνα με τις οποίες, αφενός απαγορεύεται κατ' αρχήν η γενικευμένη και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και θέσης και αφετέρου ότι, για λόγους συγκερασμού θεμιτών συμφερόντων και δικαιωμάτων, επιτρέπονται οι υπό αυστηρές προϋποθέσεις και εγγυήσεις εξαιρέσεις⁷. Είναι αξιοσημείωτο, πως οι υποθέσεις που καλείται να εξετάσει το ΔΕΕ σχετικά με τη διατήρηση των δεδομένων, αποτελούν μέρος μιας συνολικής προσπάθειας των κ-μ να εναρμονίσουν τις έννομες τάξεις τους προς τους σκοπούς της Οδηγίας 2002/58 και τις αρχές που διέπασε νομολογιακά το Δικαστήριο. Εν προκειμένω, είναι εμφανής η προσπάθεια της Γερμανίας να ανταποκριθεί στις εν λόγω απαιτήσεις, προβλέποντας σύντομο χρονικό διάστημα διατήρησης συγκριτικά με άλλες έννομες τάξεις, θέτοντας περισσότερες εγγυήσεις και αποκλείοντας/εξαιρώντας πληθώρα δεδομένων από τη διατήρησή τους.

Η κρισιμότητα της υπό εξέταση απόφασης έγκειται στο γεγονός ότι το Δικαστήριο, σε συνέχεια των αποφάσεων⁸ με τις οποίες κατέγραψε τις προϋποθέσεις συμβατού των μέτρων που δικαιολογούν τον περιορισμό του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών, έκρινε ότι ο περιορισμός της χρονικής διάρκειας διατήρησης⁹ και η υπό προϋποθέσεις πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα ως μέτρο εγγύησης¹⁰, δε θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την επιβολή ενός τόσο επεμβατικού μέτρου, όπως αυτό της γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης των δεδομένων κίνησης και θέσης. Ακολούθως, αναγνωρίζεται πανηγυρικά το ισοδύναμο της αξίας μεταξύ των εξωτερικών στοιχείων της επικοινωνίας (όπως πχ. πότε και με ποιόν επικοινωνήσε κάποιος) και του περιεχομένου της¹¹ σε συνέχεια προηγούμενων αποφάσεων¹², δημιουργώντας παράλληλα προβληματισμό για τη διαφορετική μεταχείριση των διευθύνσεων IP (οι

οποίες δύνανται να διατηρούνται χωρίς τους περιορισμούς των λοιπών δεδομένων), η οποία υιοθετήθηκε από το ΔΕΕ και στην απόφαση *La Quadrature du Net* κλπ.

Αναφερόμενοι στην ελληνική πραγματικότητα, επισημαίνεται ότι η Οδηγία 2006/24 για τη διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημοσίων δικτύων επικοινωνιών, η οποία τροποποίησε την 2002/58, (που είχε ενσωματωθεί στο μεταξύ στην εθνική έννομη τάξη με το νόμο 3471/2006), ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με τον **ν. 3917/2011, ο οποίος επιβάλλει στους παρόχους διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημόσιου δικτύου επικοινωνιών, να διατηρούν τα δεδομένα κίνησης και θέσης των χρηστών τους για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, γενικά και αδιακρίτως.**

Υπενθυμίζεται ότι το ΔΕΕ, με την με αριθμό 54/2014 απόφασή του, κήρυξε την Οδηγία 2006/24 ανίσχυρη¹³ και επανέφερε σε ισχύ την Οδηγία 2002/58. Οι λόγοι επί των οποίων στηρίχθηκε η κρίση του Δικαστηρίου περί ακυρότητας της Οδηγίας, ήταν μεταξύ άλλων: **α)** η έλλειψη πλαισίου που να διασφαλίζει ότι η σοβαρή επέμβαση που επέφερε η Οδηγία στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα περιοριζόταν στο απολύτως αναγκαίο, **β)** η άνευ διακρίσεων διάρκεια διατήρησης των δεδομένων για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών, **γ)** η έλλειψη οποιασδήποτε διαφοροποίησης, περιορισμού ή εξαίρεσης με βάση τον σκοπό καταπολέμησης και **δ)** ο κίνδυνος κατάχρησης.

Παρά την ως άνω απόφαση «καταπέλτη» του ΔΕΕ, **ο ν. 3917/2011 (ο οποίος μετέφερε την ακυρωθείσα στην ελληνική έννομη τάξη) εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ, δαιωνίζοντας ως θετικό δικαιο όλες τις παθογένειες που έχει επισημάνει το ΔΕΕ κατά τα ανωτέρω. Ο προαναφερθείς νόμος επιβάλλει υποχρέωση γενικής διατήρησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όλων των χρηστών για διάστημα 12 μηνών, χωρίς να γίνεται διάκριση για την περίπτωση των δεδομένων θέσης και κίνησης και χωρίς να υφίστανται εξαιρέσεις αντίστοιχες του γερμανικού δικαίου, όπως για παράδειγμα για την περίπτωση των εξωτερικών στοιχείων επικοινωνίας οργανώσεων κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα.**

Από μία απλή επισκόπηση της νομολογίας του ΔΕΕ, η

6. Σκέψη 101.

7. Όπως προκύπτει και από την σκέψη 50 της από 05.04.2022 απόφασης επί της υπόθεσης υπ' αριθ. C-140/20).

8. C-623/17, C-511/18, C-512/18, C-520/18.

9. Σκέψεις 88 και 89.

10. Σκέψη 91.

11. Σκέψη 79.

12. C-293/12, C-594/12 και C-203/15, C-698/15.

13. C-293/12 and C-594/12.

οποία ως επί το πλείστον συμπυκνώνεται στην απόφαση *SpaceNet και Telekom Deutschland GmbH*, **προκύπτει αναντίρρητα ότι οι διατάξεις του ν. 3917/2011 αντίκεινται στο ενωσιακό δίκαιο. Με τον τρόπο αυτό η Ελλάδα εντάσσεται σε μία ευρεία ομάδα κρατών-μελών, η οποία δεν έχει επιτύχει να εναρμονίσει την νομοθεσία της με την Οδηγία 2002/58 και να εξασφαλίσει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της. Η σχολιαζόμενη απόφαση κρούει για ακόμα μία φορά τον κώδωνα του κινδύνου στους εθνικούς νομοθέτες, μεταξύ των οποίων και ο Έλληνας, όσον αφορά την υποχρέωση γενικής και αδιάκριτης διατήρηση δεδομένων, ακόμα και αν είναι «σύντομου» χρονικού διαστήματος και συνοδεύεται από εγγυήσεις για την προστασία τους.**

Αξίζει να σημειωθεί, ότι το ΔΕΕ επαναλαμβάνοντας την ήδη παγιωμένη άποψη για την ισάξια αντιμετώπιση δεδομένων κίνησης και θέσης με το περιεχόμενο της επικοινωνίας, την οποία συμμερίζεται το Συμβούλιο της Επικρατείας¹⁴, έρχεται σε σύγκρουση με τον Άρειο Πάγο¹⁵. Η απόφαση γεννά μία ακόμα αφορμή για τον Έλληνα νομοθέτη προκειμένου να προβεί σε πρωτοβουλίες εκσυγχρονισμού της ελληνικής νομοθεσίας, καλύπτοντας το χάσμα της ανίσχυρης Οδηγίας και του ισχύοντος μέχρι σήμερα νόμου 3917/2011, ανταποκρινόμενος παράλληλα στα κριτήρια και τις γενικές αρχές που διέπλεσε το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ. Η ανάγκη δε αυτή παρίσταται ακόμα πιο επιτακτική, αν ιδωθεί υπό το πρίσμα της ελληνικής επικαιρότητας και το ζήτημα των παρακολουθήσεων πολιτικών προσώπων, η οποία οδήγησε στην ψήφιση του ν. 5002/2022 (μετά την πρόσφατη κατάργηση του νόμου 2225/1994), ο οποίος προβλέπει τη διαδικασία άρσης του απορρήτου για τις περιπτώσεις της εθνικής ασφάλειας και της διακρίβωσης ιδιαίτερος σοβαρών εγκλημάτων. Ο ν. 3917/2011 αν και δεν θέτει νέες διαδικαστικές προϋποθέσεις για την άρση του απορρήτου, αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τις δικωτικές αρχές και αφήνει ανοικτό το «παράθυρο» για πιθανές πρακτικές κατάχρησης εξουσίας.

Εν κατακλείδι, η απόφαση *SpaceNet και Telekom Deutschland GmbH* θέτει ορισμένους κοινωνικο-πολιτικούς προβληματισμούς για το μέλλον της συνοχής των εννόμων τά-

ξεων των κ-μ. Η εθνική ασφάλεια αναδεικνύεται ως υπέρτατος σκοπός, ικανός να δικαιολογήσει περιορισμούς του δικαιώματος στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, γεγονός που οδηγεί μέχρι και σε φαινόμενα άρνησης συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΔΕΕ από εθνικά δικαστήρια¹⁶. Η Οδηγία φαίνεται να προκαλεί σημαντικά ερμηνευτικά ζητήματα, με το ΔΕΕ να υιοθετεί μία πρακτική in concreto επίλυσης¹⁷ ζητημάτων, φαινόμενο που ενδεχομένως θα μπορούσε να επιλυθεί με την ψήφιση ενός Κανονισμού¹⁸ προς αποφυγή κατακερματισμού στον τρόπο ρύθμισης της διατήρησης των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων. Οιαδήποτε αντίστοιχη νομοθετική προσπάθεια θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τις σημαντικές απειλές εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα κράτη-μέλη, αλλά παράλληλα να μην αντιμετωπίζει όλους τους πολίτες ως εν δυνάμει υπόπτους τέλεσης αδικημάτων.

Χριστίνα Παναγουλέα

Δικηγόρος

Ε. Γκεράνης – Ξ. Δημοπούλου

Δικηγόροι

16. <https://verfassungsblog.de/the-conseil-detat-refuses-to-follow-the-pied-piper-of-karlsruhe/>

17. Ομοίως έπραξε με την απόφαση της από 20.09.2022 επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων C-339/20 και C-397/20, όπου έκρινε το συμβατό της γαλλικής νομοθεσίας που προέβλεπε γενική και αδιάκριτη διατήρηση δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης εγκλημάτων κατά της Κεφαλαιαγοράς.

18. Η πρόταση Κανονισμού («ePrivacy») που θα αντικαταστήσει την Οδηγία 2002/58/EK, δεν περιέχει ειδικές διατάξεις για τη διατήρηση των δεδομένων. Διατηρεί την ουσία του άρθρου 15 της Οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και την ευθυγραμμίζει με τη συγκεκριμένη διατύπωση του άρθρου 23 της ΓΚΠΔ, βάσει της οποίας παρέχεται στα κράτη μέλη η δυνατότητα να περιορίζουν την εμβέλεια των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που προβλέπονται σε συγκεκριμένα άρθρα της εν λόγω Οδηγίας. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να διατηρήσουν ή να δημιουργήσουν εθνικά πλαίσια διατήρησης των δεδομένων που παρέχουν, μεταξύ άλλων, στοχευμένα μέτρα για τη διατήρηση, στο βαθμό που τα πλαίσια αυτά συμμορφώνονται με το δίκαιο της Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την ερμηνεία της Οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

14. ΣτΕ 1593/2016.

15. ΓνμδΕισΑΠ 9/2009, ΓνμδΕισΑΠ 12/2009, ΓνμδΕισΑΠ 9/2011, ΑΠ689/2014.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Ι. ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΕΝΟΧΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

**Άρειος Πάγος (Δ' Τμήμα)
Αριθ. 1555/2022**

Προεδρεύουσα-Εισηγήτρια: **Μ. Βάρκα**, *Αρεοπαγίτης*
Δικηγόρος: **Α. Αναστοπούλου**, *Πάρεδρος ΝΣΚ*, **Ε. Ευσταθίου**

Η τοκοφορία των απαιτήσεων κατά του Ελληνικού Δημοσίου. Η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/2019, η οποία ρυθμίζει πλέον το ύψος του νόμιμου επιτοκίου και του επιτοκίου υπερημερίας κάθε οφειλής του Ελληνικού Δημοσίου, επί εκκρεμών υποθέσεων (Άρθρα 45 § 1 ν. 4607/2019, 105 ΕισΝΑΚ).

[...] Κατά το άρθρο 21 του κ.ν. της 26.6/10.7.1944 «περί δικών του Δημοσίου», που εξακολουθεί να ισχύει, σύμφωνα με το άρθρο 109 εδ. δ' του ΕισΝΑΚ, «ο νόμιμος και ο της υπερημερίας τόκος πάσης του Δημοσίου οφειλής, ορίζεται σε 6% ετησίως, πλην αν άλλως ωρίσθη δια συμβάσεως ή ειδικού νόμου. Ο ειρημένος τόκος άρχεται από της επιδόσεως της αγωγής». Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 45 § 1 του ν. 4607/24.4.2019 «το ύψος του νόμιμου επιτοκίου και του επιτοκίου υπερημερίας κάθε οφειλής του Δημοσίου ισούται προς το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (...), που ισχύει κατά την ημερομηνία άσκησης του ένδικου βοηθήματος, πλέον τριών (3,00) εκατοστιαίων μονάδων ετησίως. Το επιτόκιο του προηγούμενου εδαφίου δεν μεταβάλλεται, κατά το μέρος που αφορά το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (...), πριν από την εκάστοτε σωρευτική μεταβολή αυτού κατά μία (1,00) εκατοστιαία μονάδα, με σχετική βάση υπολογισμού του το επιτόκιο που ισχύει κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος. Τα ανωτέρω δεν ισχύουν για: α) τις απαιτήσεις των φορολογουμένων της § 2 του άρθρου 53 του ν. 4174/2013, β) τις περιπτώσεις όπου σε σύμβαση, στην οποία συμβάλλεται νόμιμα το Δη-

μόσιο, έχει περιληφθεί ειδική πρόβλεψη σχετικά με το εφαρμοζόμενο επιτόκιο, γ) τις αξιώσεις ιδιωτών που στηρίζονται σε ειδικές και ευθέως εφαρμοζόμενες διατάξεις του ενωσιακού δικαίου, με τις οποίες έχει καθορισθεί, ρητά και ειδικά, ύψος επιτοκίου. Με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων αυτών, όπου στην κείμενη νομοθεσία γίνεται αναφορά ή παραπομπή στο ύψος του οφειλόμενου από το Δημόσιο νόμιμου επιτοκίου ή και του επιτοκίου υπερημερίας, νοείται το επιτόκιο του παρόντος». Η ανωτέρω παράγραφος, σύμφωνα με την § 3 του ίδιου άρθρου του ν. 4607/2019, εφαρμόζεται «... και σε όλες τις εκκρεμείς υποθέσεις, σε οποιοδήποτε βαθμό και στάδιο, για το μέρος κατά το οποίο οι αξιώσεις για τόκο ανάγονται και υπολογίζονται σε χρόνο μετά την πρώτη του επόμενου μήνα από την έναρξη ισχύος του παρόντος», ήτοι από 1.5.2019.

Στην προκείμενη περίπτωση, από την παραδεκτή επσκοπήση των διαδικαστικών εγγράφων και της προσβαλλόμενης αποφάσεως, προκύπτει ότι οι αναιρεσιβλητές με την αγωγή τους ζήτησαν (μετά την τροπή του αρχικά εν όλω καταψηφιστικού αιτήματος σε αναγνωριστικό) να αναγνωρισθεί η υποχρέωση του εναγομένου, ήδη αναιρεσειόντος, Ελληνικού Δημοσίου, να τους καταβάλει, κατ' άρθρ. 105 ΕισΝΑΚ, τα αναφερόμενα αναλυτικά χρηματικά ποσά, με το νόμιμο τόκο από την επίδοση της αγωγής μέχρι την εξόφληση. Το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών, με την υπ' αριθ. .../2016 απόφαση, δέχθηκε εν μέρει την αγωγή και αναγνώρισε την υποχρέωση του εναγομένου να καταβάλει στις ενάγουσες τα αναφερόμενα στην καθεμία χρηματικά ποσά, νομιμοτόκως από την επίδοση της αγωγής μέχρι την εξόφληση. Κατά της αποφάσεως οι διάδικοι άσκησαν αντίθετες εφέσεις και το Μονομελές Εφετείο Αθηνών, με την προσβαλλόμενη απόφασή του, μετά την εξαφάνιση της πρωτόδικης αποφάσεως, δικάζοντας επί της αγωγής, δέχθηκε αυτήν εν μέρει ως βάσιμη κατ' ουσίαν και αναγνώρισε την υποχρέωση του εναγομένου να καταβάλει στις ενάγουσες τα ακριβώς αναγραφόμενα στην καθεμία χρημα-

τικά ποσά με τόκο 6% ετησίως, από την επίδοση της αγωγής μέχρι την εξόφληση. Το αναιρεσείον, με τον τρίτο λόγο της αναιρέσεως, επικαλούμενο πλημμέλεια της προσβαλλόμενης αποφάσεως από τον αριθ. 1 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, αιτιάζεται ότι το Εφετείο, το οποίο υπολόγισε τα οφειλόμενα ποσά με τόκο 6% ετησίως, μέχρι την εξόφλησή τους, εσφαλμένα δεν εφάρμοσε την ουσιαστικού δικαίου διάταξη του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/24.4.2019, ενώ συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της. Με την παραπάνω παραδοχή της, η προσβαλλόμενη απόφαση παραβίασε πράγματι την ουσιαστικού δικαίου διάταξη του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/24.4.2019, την οποία δεν εφάρμοσε, ενώ συνέτρεχαν οι πραγματικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή της, αφού επιδίκασε τα χρηματικά ποσά υπέρ των αναιρεσίβλητων και σε βάρος του αναιρεσείοντος με τόκο 6% ετησίως μέχρι την εξόφληση, και όχι με τόκο 6% ετησίως από την επίδοση της αγωγής μέχρι την 31.4.2019 και με το επιτόκιο που ορίζεται στην § 1 του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/24.4.2019, από 1.5.2019 έως την εξόφληση. Επομένως, ο λόγος αυτός αναιρέσεως, με τον οποίο αποδίδεται σχετική, εκ του άρθρου 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ, πλημμέλεια, παραδεκτά προβαλλόμενος, αφού στηρίζεται σε σφάλμα που προκύπτει από την ίδια την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση (άρθρο 562 § 2 περ. β' ΚΠολΔ), είναι βάσιμος.

[...]

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η προνομιακή μεταχείριση του Ελληνικού Δημοσίου στο ζήτημα της τοκοφορίας των απαιτήσεων εις βάρος του, υπό το πρίσμα και του νέου νομοθετικού πλαισίου

Στη σχολιαζόμενη απόφαση εξετάζεται από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, μεταξύ άλλων, το ζήτημα του νόμιμου τόκου και του τόκου υπερημερίας, επί πάσης οφειλής του Ελληνικού Δημοσίου. Ειδικότερα, εφόσον διαπιστωθεί ότι θεμελιώνεται ευθύνη του Δημοσίου, ΟΤΑ ή ν.π.δ.δ. έναντι ιδιώτη, φυσικού ή νομικού προσώπου, και υποβληθεί σχετικό αίτημα από τον διεκδικούντα την αποζημίωση, το Δικαστήριο επιδικάζει το ποσό της αποζημίωσης εντόκως. Μέχρι τον Μάιο του έτους 2019, η τοκοφορία

των απαιτήσεων κατά του Ελληνικού Δημοσίου ρυθμιζόταν, κατ' αρχήν, από το άρθρο 21 του κ.δ. 26.6/10.7.1944 «περί δικών του Δημοσίου», το οποίο εφαρμοζόταν και για τις απαιτήσεις κατά των ΟΤΑ, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 276 § 3 του ν. 3463/2000. Η, δε, τοκοφορία των απαιτήσεων κατά των υπολοίπων ν.π.δ.δ. ρυθμιζόταν, κατ' αρχήν, από τις ταυτοσήμου περιεχομένου διατάξεις του άρθρου 7 § 2 του ν.δ. 496/1974. Οι ανωτέρω μνημονευθείσες διατάξεις εμπεριέχουν δύο κοινά χαρακτηριστικά: Αφενός, την πρόβλεψη ότι, κατ' αρχήν (ήτοι εκτός αντίθετης ειδικότερης πρόβλεψης του νόμου ή σύμβασης), η τοκοφορία άρχεται από της επιδόσεως του δικογράφου της αγωγής. Κατ' επέκταση, από τη γραμματική ερμηνεία της ίδιας διάταξης, αποκλείεται η εκκίνηση της τοκοφορίας από προγενέστερο της επιδόσεως της αγωγής χρονικό σημείο (π.χ. από την κοινοποίηση εξώδικης δηλώσεως-οχλήσεως ή από δήλη ημέρα)¹, σε αντίθεση με τα ισχύοντα επί ευθύνης ιδιωτών. Αφετέρου, ότι το ύψος του επιτοκίου ορίζεται σταθερό, σε ποσοστό 6%, επί της απαιτήσεως, ετησίως.

Κατ' εξαίρεση, η τοκοφορία για οφειλές του Ελληνικού Δημοσίου, των ΟΤΑ και των ν.π.δ.δ., που έχουν χαρακτήρα «αμοιβής επί εμπορικής συναλλαγής», ρυθμιζόταν από τις διατάξεις του προεδρικού διατάγματος 166/2003, με το οποίο και ενσωματώθηκε η Οδηγία 2000/35. Ωστόσο, το π.δ. 166/2003, καταργήθηκε από τον νόμο 4152/2003 (άρθρο 1, § Ζ, υποπαράγραφος Ζ.14), ενώ εξακολουθεί να εφαρμόζεται μόνον στις συμβάσεις αυτές που υπεγράφησαν κατά τη διάρκεια ισχύος του.

Το άρθρο 21 του ανωτέρω αναχρονιστικού κανονιστικού διατάγματος αντικαταστάθηκε από το άρθρο 45 του ν. 4607/2019 (ΦΕΚ Α' 65/24.04.2019). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην § 1 του άρθρου 45 του ν. 4607/2019 «1. Το ύψος του νόμιμου επιτοκίου και του επιτοκίου υπερημερίας κάθε οφειλής του Δημοσίου ισούται προς το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΜΡΟ)², που ισχύει κατά την ημερομηνία άσκησης του ένδικου βοηθήματος, πλέον τριών (3,00) εκατοστιαίων μονάδων ετησίως. Το επιτόκιο του προηγούμενου εδαφίου δεν μεταβάλλεται, κατά το μέρος που αφορά το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΜΡΟ), πριν από την εκάστοτε σωρευτική μεταβολή αυτού

1. ΣτΕ 1087/2010, σκέψη 5.

2. Το επιτόκιο των πράξεων κύριας αναχρηματοδότησης είναι το επιτόκιο που οι Τράπεζες καταβάλλουν, όταν αντλούν χρήματα από την ΕΚΤ για χρονικό διάστημα μίας εβδομάδας.

κατά μία (1,00) εκατοστιαία μονάδα, με σχετική βάση υπολογισμού του το επιτόκιο που ισχύει κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος. Τα ανωτέρω δεν ισχύουν για: α) τις απαιτήσεις των φορολογουμένων της § 2 του άρθρου 53 του ν. 4174/2013 (Α' 170), β) τις περιπτώσεις όπου σε σύμβαση, στην οποία συμβάλλεται νόμιμα το Δημόσιο, έχει περιληφθεί ειδική πρόβλεψη σχετικά με το εφαρμοζόμενο επιτόκιο, γ) τις αξιώσεις ιδιωτών που στηρίζονται σε ειδικές και ευθέως εφαρμοζόμενες διατάξεις του ενωσιακού δικαίου, με τις οποίες έχει καθοριστεί, ρητά και ειδικά, ύψος επιτοκίου. Με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων αυτών, όπου στην κείμενη νομοθεσία γίνεται αναφορά ή παραπομπή στο ύψος του οφειλόμενου από το Δημόσιο νόμιμου επιτοκίου ή και του επιτοκίου υπερημερίας, νοείται το επιτόκιο του παρόντος», ενώ σύμφωνα με την § 3 του ίδιου άρθρου «Οι παράγραφοι 1 και 2 εφαρμόζονται και σε όλες τις εκκρεμείς υποθέσεις, σε οποιοδήποτε βαθμό και στάδιο, για το μέρος κατά το οποίο οι αξιώσεις για τόκο ανάγονται και υπολογίζονται σε χρόνο μετά την πρώτη του επόμενου μήνα από την έναρξη ισχύος του παρόντος».

Η διαφοροποίηση μεταξύ του προϊσχύσαντος και του νεότερου νομοθετικού πλαισίου της τοκοφορίας των απαιτήσεων του Ελληνικού Δημοσίου, έγκειται, κυρίως, στον ορισμό του οικείου επιτοκίου (του νόμιμου τόκου ή του τόκου υπερημερίας) ως μεταβλητού, εξαρτώμενου από εξωτερικούς χρηματοοικονομικούς παράγοντες και ως αμετάβλητου. Με το άρθρο 21 του κ.δ. 26.6/1944, ως προεκτέθηκε, το επιτόκιο των απαιτήσεων σε βάρος του Ελληνικού Δημοσίου ήταν σταθερό, ίσο με ποσοστό 6%, ενώ με το άρθρο 45 του ν. 4607/2019 το εν θέματι επιτόκιο ορίστηκε ως μεταβλητό, ισοδύναμο με το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της ΕΚΤ, όπως αυτό ισχύει κατά το χρονικό σημείο κατάθεσης του ενδίκου βοηθήματος, προσαυξημένο κατά τρεις (3,00) εκατοστιαίες μονάδες ετησίως.

Όπως προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση του ν. 4607/2019, το άρθρο 45 εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη, καθότι ο νομοθέτης έκρινε ότι το νόμιμο επιτόκιο για τις οφειλές του Δημοσίου, ύψους 6% ετησίως, ήταν ιδιαίτερα υψηλό για τις δημοσιονομικές συνθήκες που επικρατούσαν κατά τη χρονική περίοδο που προτάθηκε η εισαγωγή του ανωτέρω νόμου στην ελληνική έννομη τάξη, λόγω του αμετάβλητου χαρακτήρα του και ότι δεν προσαρμοζόταν στο εκάστοτε χρηματοοικονομικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα τη σοβαρή επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, συνεκτιμωμένου και του ρυθμού απονομής δικαιοσύνης³. Περαιτέρω, ο νομοθέτης, εξέφρασε ρητά την επι-

θυμία του να ενοποιήσει, μέσω της παραγράφου 3 του ανωτέρω άρθρου 45, την έως τότε υφιστάμενη νομοθεσία και να καθιερωθεί ενιαίος τρόπος υπολογισμού του οφειλόμενου από το Δημόσιο τόκου (νόμιμου και υπερημερίας), για τις σχετικές οφειλές αυτού, ανεξάρτητα από την αιτία τους, με αναφορά στο επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΜΡΟ), το οποίο ισχύει κατά την ημερομηνία άσκησης του ενδίκου βοηθήματος (γένεση επιδικίας), πλέον των προτεινόμενων εκατοστιαίων μονάδων ετησίως. Το εν θέματι επιτόκιο, με τις προβλεπόμενες εξαιρέσεις, κατά το μέρος που αφορά στο επιτόκιο των πράξεων της Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΜΡΟ), δεν μεταβάλλεται πριν την εκάστοτε σωρευτική μεταβολή του κατά μία (1) εκατοστιαία μονάδα, με σχετική βάση υπολογισμού του, το επιτόκιο που ίσχυε κατά τη δημοσίευση του ν. 4607/2019. Όπως ρητώς αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του αυτού νόμου, ο νομοθέτης επεδίωκε μέσω του άρθρου 45 τούτου, να ορίσει κατά τρόπο ομοιόμορφο το ύψος του επιτοκίου για τις οφειλές του Ελληνικού Δημοσίου, να θέσει τούτο με αναφορά στο εκάστοτε χρηματοοικονομικό περιβάλλον και να διασφαλίσει τη σχετική δημοσιονομική ισορροπία.

Κατά το σημείο εισαγωγής της ρύθμισης του άρθρου 45 του ν. 4607/2019 στην ελληνική έννομη τάξη, ήτοι κατά την 01.05.2019, επήλθε, πράγματι, η επιδιωκόμενη με τη νέα διάταξη νόμου μείωση του ύψους του επιτοκίου επί των οφειλών του Ελληνικού Δημοσίου, σε σχέση με το παρελθόν, καθώς κατά το έτος 2019 το επιτόκιο ΜΡΟ ισοδυναμούσε με 0,00%, με αποτέλεσμα, λαμβανομένης υπόψιν και της προσαύξησης που προβλέπει ο νόμος, των τριών (3,00) εκατοστιαίων μονάδων ετησίως, αυτό να ανέρχεται στο 3,00%, αντί του 6,00% που ίσχυε δυνάμει του προγενέστερου καθεστώτος. Σήμερα, ωστόσο, το επιτόκιο των πράξεων Κύριας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας έχει διαμορφωθεί σε ποσοστό 3% και συναφώς, το επιτόκιο των απαιτήσεων κατά του Ελληνικού Δημοσίου, με την πρόσθεση και των τριών (3,00) ποσοστιαίων μονάδων, ανέρχεται και πάλι στο ποσοστό του 6,00%, παρά την εκπεφρασμένη βούληση του νομοθέτη να μειώσει τούτο⁴.

Στην ανωτέρω επιδιωκόμενη και παροδικώς επιτευχθείσα, εξ όσων αποδείχθηκε ένεκα της απρόβλεπτης αύξησης του ΜΡΟ, μείωση του επιτοκίου, θεμελίωσε και το έννομο συμφέρον του το Ελληνικό Δημόσιο στη σχολιαζόμενη, υπ' αριθμόν 1555/2022, απόφαση του Αρείου Πάγου και προέβαλε τον τρίτο λόγο αναιρέσεως, ο οποίος τελικώς έγινε

3. Αιτιολογική Έκθεση του ν. 4607/2019, σ. 38.

4. Για τις διακυμάνσεις των επιτοκίων της ΕΚΤ ανά έτος βλ. www.bankofgreece.gr

δεκτός από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, με συνέπεια την αναίρεση της προσβαλλόμενης απόφασης του Μονομελούς Εφετείου Αθηνών. Ειδικότερα, η αίτηση αναίρεσης του αναιρεσιόντος Ελληνικού Δημοσίου στη σχολιαζόμενη υπόθεση, έφερε ημερομηνία την 05.04.2021, οπότε και το επιτόκιο ΜΡΟ ανερχόταν σε ποσοστό 0,00%. Η προσβαλλόμενη απόφαση του δευτεροβαθμίου Δικαστηρίου εκδόθηκε κατά το έτος 2020, οπότε και ήδη είχε τεθεί σε εφαρμογή ο ν. 4607/2019, αποτελούσε δε εκκρεμή υπόθεση κατά το χρονικό σημείο έναρξης της ισχύος του προαναφερθέντος αυτού νόμου (όπως αναφέρθηκε ανωτέρω η έναρξη ισχύος ήταν η 01.05.2019). Συνεπώς, όπως ισχυρίστηκε και το αναιρεσιόν Ελληνικό Δημόσιο στον οικείο λόγο αναίρεσής του, το δικάσαν Δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, εσφαλμένα υπολόγισε τα οφειλόμενα ποσά του Ελληνικού Δημοσίου με τόκο 6% ετησίως, από την επίδοση της αγωγής μέχρι την εξόφλησή τους, ενώ όφειλε να εφαρμόσει την ουσιαστικού δικαίου διάταξη του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/2019, της οποίας συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της⁵.

Το ζήτημα της διαφοροποίησης της τοκοφορίας του Ελληνικού Δημοσίου, σε σύγκριση με το ισχύον επιτόκιο για τον καθορισμό του νόμιμου ή του τόκου υπερημερίας επί απαιτήσεων σε βάρος ιδιωτών, έχει απασχολήσει πολύ έντονα τόσο την ελληνική νομολογία όσο και τη θεωρία. Το διακύβευμα, εν προκειμένω, είναι το κατά ποσό μια τέτοια διαφοροποίηση μεταξύ Διοίκησης και διοικουμένου, τελεί σε συμμόρφωση με τα κελεύσματα του ελληνικού Συντάγματος και δη με τις διατάξεις των άρθρων 4 § 1 και 5, 20 § 1 και 25 § 1 τούτου. Στην προσπάθεια να δοθεί μια απάντηση επί του προεκτεθέντος ερωτήματος, παρατηρήθηκαν αντιφατικές στο περιεχόμενό τους αποφάσεις μεταξύ των τριών ανώτερων Δικαστηρίων της χώρας μας (ΣΤΕ, ΑΠ και ΕΣ) αναφορικά με τη συνταγματικότητα του άρθρου 21 του κ.δ 26.6/1944, ενώ εν τέλει, καταλυτικής σημασίας αποδείχθηκε η παρέμβαση του ΑΕΔ για την οριστική επίλυση του, εν λόγω, ζητήματος συνταγματικότητας, το οποίο και έκρινε υπέρ της συνταγματικότητας της συγκεκριμένης διάταξης⁶.

Αναλυτικότερα, την αντισυνταγματικότητα του προνομιακού επιτοκίου υπέρ του Δημοσίου, επεσήμανε τόσο η Ολομέλεια του ΣΤΕ⁷ κατά το έτος 2009, όσο και του Ελε-

γκτικού Συνεδρίου σε σειρά αποφάσεών της⁸. Στον αντίποδα της κρίσεως των Ολομελειών του ΣΤΕ και του ΕΣ, βρίσκεται η άποψη που υιοθέτησε ο Άρειος Πάγος, ο οποίος εξέδωσε σειρά αποφάσεων περί της συνταγματικότητας και της συμβατότητας με την ΕΣΔΑ του προνομιακού επιτοκίου υπέρ του Δημοσίου⁹. Και ενώ ο Άρειος Πάγος φαινόταν να αποτελεί την εξαίρεση σε μια παγιωθείσα νομολογιακή τάση υπέρ της αντισυνταγματικότητας της διάταξης, το ΣΤΕ, με μια αναπάντεχη απόφαση του Στ' Τμήματός του, έφερε στο προσκήνιο και πάλι το ζήτημα, αμφισβητώντας την κρατούσα ερμηνεία¹⁰, όπως εκείνη είχε υιοθετηθεί από τα υπόλοιπα Τμήματά του.

Το ζήτημα περί της συνταγματικότητας του προνομιακού επιτοκίου υπέρ του Δημοσίου, όπως προελέχθη, παραπέμφθηκε στην κρίση του ΑΕΔ, το οποίο, με σημαντική πλειοψηφία, έκρινε (υπ' αριθ. 25/2012 απόφαση ΑΕΔ¹¹) ότι, καταρχήν, λόγοι δημοσίου συμφέροντος δεν δικαιολογούν τη διαφοροποίηση του επιτοκίου μεταξύ Δημοσίου και ιδιωτών. Όμως, συνιστούν λόγους δημοσίου συμφέροντος η ανάγκη διασφάλισης της δημοσιονομικής ισορροπίας του κράτους και η αντιμετώπιση της διαπιστωθείσας από τον νομοθέτη, οξείας δημοσιονομικής κρίσεως, την οποία διέρχεται η Ελλάδα¹².

Ως εκ τούτου, όπως επισημαίνεται στην ως άνω μνημονεύομενη απόφαση του ΑΕΔ, η διαφοροποίηση στο ύψος του τόκου, που προβλέπεται στο ανωτέρω κανονιστικό διάταγμα, σχετικά με τις απαιτήσεις σε βάρος του Δημοσίου, δεν αντίκειται στις συνταγματικές αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας, όπως αυτές ορίζονται στα άρθρα 4 και 25 αντιστοίχως του Συντάγματος, λόγω των συντρέχουσών περιστάσεων και του επιδιωκόμενου σκοπού της επίμαχης διάταξης του άρθρου 21 του κ.δ. 26.6/1944.

Η ανωτέρω απόφαση του ΑΕΔ δέχθηκε σφοδρότατη

2010. 507, ΑρχΝ 2010. 106.

8. ΕΣ 513/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕΣ 744/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και ΕΣ 2812/2011, ΕΔΔΔ 2012. 432 με παρατηρήσεις Α. Προυσανίδη. Στην τελευταία αυτή μάλιστα, υπ' αριθ. 2812/ 2011 απόφασή του, το ΕΣ έκρινε ότι η επίμαχη διάταξη αντιβαίνει και στην ΕΣΔΑ.

9. ΑΠ 1127/2010 και 1128/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

10. ΣΤΕ 1620/2011, Αρμ 2011. 1887, με παρατηρήσεις Ιάκ. Μαθιουδάκη και Αικ. Πεχλιβάνου.

11. ΕΔΚΑ 2012/908, ΕΔΔΔ 2013. 69, ΝοΒ 2013. 217, Αρμ 2013. 339, ΔΔίκη 2013. 176, ΔΦορΝ 2014. 29.

12. Σημειώθηκε δε μειοψηφία τριών μελών του Δικαστηρίου, μεταξύ των οποίων και ο καθηγητής Γ. Αρχανιωτάκης, ο οποίος επεσήμανε τα αρνητικά οικονομικά κίνητρα που η ρύθμιση προκαλεί στους συναλλασσόμενους και στις στρεβλώσεις στις συναλλαγές – σκέψη 13, Βλ.σχετ. Αρμ 346. 2013.

5. Αντίστοιχα εφαρμόστηκε η νεότερη διάταξη στην απόφαση με αριθμό 16/2022 ΜονΕφΑθ, (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), καθώς και στην απόφαση με αριθμό 484/2022 ΔΕφΑθ (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

6. ΑΕΔ 25/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕΔΚΑ 2012. 908, ΕΔΔΔ 2013/ 69, ΝοΒ 2013. 217, Αρμ 2013. 339.

7. ΟλΣΤΕ 1663/2009, ΕΔΔΔ 2009. 387, Αρμ 2009. 925, ΔΔίκη

κριτική, με αναφορές σε εξόφθαλμες πλημμέλειες ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων του Συντάγματος από το ίδιο το Δικαστήριο και για κατάφωρες και μη ανεκτές παραβάσεις των συνταγματικώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των πολιτών¹³. Συγκεκριμένα, η υπ' αριθ. 25/2012 απόφαση του ΑΕΔ έχει κατακριθεί και χαρακτηριστεί ως πλήρως αναπιολόγητη, με περιεχόμενες σε αυτή σκέψεις που απεμπολούν τις, εκ του Συντάγματος, αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας και παραβιάζουν καιρια συνταγματικά δικαιώματα των Ελλήνων πολιτών¹⁴, όπως το δικαίωμα στην ιδιοκτησία του άρθρου 17 του Συντάγματος και το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, όπως αυτό εκπορεύεται από το άρθρο 20 του Συντάγματος. Έχει σημειωθεί, επίσης, ότι η, εν θέματι, απόφαση αντιβαίνει προδήλως και στην ΕΣΔΑ¹⁵. Από την άλλη πλευρά, το επιχείρημα περί δημοσιονομικών λόγων που να δικαιολογούν την προνομιακή αντιμετώπιση του Ελληνικού Δημοσίου, όπως αυτό προβλήθηκε στο σκεπτικό της απόφασης του ΑΕΔ, ως προς το ζήτημα της τοκοφορίας των απαιτήσεων σε βάρος του, φάνηκε ότι δεν ήταν επαρκές, ενώ, μάλιστα χαρακτηρίστηκε και ως επικίνδυνο, καθώς υπό το πρόσχημα των διαδοχικών δημοσιονομικών κρίσεων που διήλθε το ελληνικό Κράτος, ήδη από το 1877 στο οποίο βρίσκεται τις απαρχές του η προνομιακή αντιμετώπιση του ελληνικού Δημοσίου, τείνει να καταστήσει το δικαίωμα της ανάγκης ως μόνιμο δικαίωμα του Ελληνικού Κράτους και τα κάθε είδους προνόμια διαχρονικά¹⁶.

Αξιοσημείωτες είναι, επίσης, και οι νομολογιακές παλινδρομήσεις του ΕΔΔΑ, αναφορικά με τη συμβατότητα των προνομίων του Ελληνικού Δημοσίου με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης αυτής. Ειδικότερα, το

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δικαίωσε τον Ευθύμιο Μειδάνη¹⁷, ο οποίος προσέφυγε κατά της Ελλάδος, αναφορικά με το εξεταζόμενο και στην παρούσα υπόθεση ζήτημα, ήτοι το δικαίωμα του Δημοσίου και των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου να καταβάλλουν ποσοστό τόκου υπερημερίας 6%, το οποίο ήταν σημαντικά μικρότερο από αυτό που καλούνταν να καταβάλλουν οι ιδιώτες¹⁸. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έκρινε στην εν θέματι απόφασή του ότι ο περιορισμός του επιτοκίου υπερημερίας που υποχρεούται να καταβάλει ένα πρόσωπο δημοσίου δικαίου στο 6%, όταν το αγοραίο επιτόκιο υπερημερίας είναι μεγαλύτερο, δεν δικαιολογείται από την άποψη της ΕΣΔΑ. Στην απόφασή του, όμως, της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2014, στην υπόθεση Βιαροπούλου κατά Ελλάδας (απόφαση επί των προσφυγών 570/11 και 737/11), το ζήτημα διαφοροποίησης των επιτοκίων, που η απόφαση Μειδάνης είχε αντιμετωπίσει ως ζήτημα αρχής, κρίθηκε ως ζήτημα συγκυρίας. Στην τελευταία αυτή απόφασή του, πέραν της πληθώρας αναφορών στην οικονομική κρίση της Ελλάδος, το ΕΔΔΑ, στην κρίσιμη σκέψη 52, δέχθηκε ότι, κατά τον κρίσιμο χρόνο στην περίπτωση της υπόθεσης Μειδάνης, η διαφορά επιτοκίων ήταν πολύ μεγάλη, αφού το αγοραίο επιτόκιο υπερημερίας ανέρχόταν σε 23-27%, ενώ στην υπόθεση Βιαροπούλου, η απόκλιση δεν ήταν και τόσο σημαντική, αφού το αγοραίο επιτόκιο ανέρχόταν σε μόλις 10%. Μετέτρεψε δηλαδή, ένα ζήτημα που είχε κρίνει αρχικά ότι επιλύεται με όρους αρχής, σε ζήτημα που τελικώς επιλύεται με όρους συγκυρίας¹⁹.

Το σύνολο των ανωτέρω επισημάνσεων, περί αντισυμβατικότητας της προνομιακής μεταχείρισης του Ελληνικού Δημοσίου στο ζήτημα της τοκοφορίας με τον καθορισμό ενός τόσο χαμηλού επιτοκίου 6%, περί «ατυχούς»

17. NoB 2008. 1367.

18. Διευκρινίζεται ότι, το ποσοστό του τόκου υπερημερίας των ιδιωτών σήμερα ισοδυναμεί με 10,25%, ενώ την επίμαχη χρονική περίοδο που εξετάστηκε η υπόθεση Μειδάνης κατά Ελλάδος, το ποσοστό ήταν 27% και 23%.

19. Από τη γραπτή απόδοση της ομιλίας του καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών, Γιάννη Ζ. Δρόσου, που πραγματοποιήθηκε στις 12.12.2014, στην εναρκτήρια συνεδρία του Σεμιναρίου του Ιδρύματος Στασινόπουλου για το πρόγραμμα 2014-2015. Από τις παρατηρήσεις στις οποίες πρόβη ο ίδιος ο καθηγητής, επί της εν λόγω ομιλίας του, καθίσταται εμφανές ότι ο ίδιος τάσσεται υπέρ της άποψης περί αντισυμβατικότητας και μη συμβατότητας με την ΕΣΔΑ της διάταξης του άρθρου 21 του κ.δ. 26.6./1944, στην οποία διάταξη και ασκεί δριμύτητα κριτική, όπως οξεία είναι και η κριτική που ασκεί σε βάρος των αποφάσεων που έκριναν ως συνταγματική τη συγκεκριμένη διάταξη.

13. Βλ. Σ. Ψυχομάνης, «Το επιτόκιο υπερημερίας οφειλών του Δημοσίου – Μια κριτική θεώρηση της ατυχούς αποφάσεως 25/2012 του ΑΕΔ», ΕλλΔνη 54 (2013). 1267-1270, καθώς και ΔΦορΝ Τόμος 68. 803, «Το επιτόκιο σε οφειλές του Δημοσίου έναντι ιδιωτών. Το κενό της ελληνικής έννομης τάξης στην περίπτωση που απόφαση του ΑΕΔ προσβάλλει ευθέως τον πυρήνα της αρχής του κράτους δικαίου», Β. Δουμουλάκης.

14. Βλ. και ΑΕΔ 25/2012, Διδικ 25 (2013). 187-198, τις παρατηρήσεις του καθηγητή Π.Β. Τσίρη.

15. Υπέρ της άποψης περί αντισυμβατικότητας της διάταξης του άρθρου 21 κ.δ. 26.6./1944 βλ. ΕΔΔΔ 2. 2012, Αναστάσιος Γ. Προυσανίδης.

16. Βλ. ΘΠΔΔ 12/2012. 1085 και ΕΔΚΑ τόμος ΝΔ' (2012). 919, σχόλιο καθηγητή Πάνου Λαζαράτου και της Δικηγόρου Αλεξίας Τραυλού.

ΕΙΔΙΚΗ ΑΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

**Μονομελές Πρωτοδικείο Κατερίνης
Αριθ. 274/2022**

Δικαστής: **Χ. Μπούκας**, Πρωτοδίκης
Δικηγόροι: **Α. Μαρκούλης, Γ. Λαναράς, Β. Καρπούζας**

αποφάσεως του ΑΕΔ που κλονίζει, στον πυρήνα του, το Κράτος Δικαίου, περί ασυμβατότητας του εν θέματι επιτοκίου με την ΕΣΔΑ και περί «κακότεχνης διάταξης»²⁰, θα ανέμενε κανείς να συνεκτιμηθούν από τον νομοθέτη και αν όχι εκείνος να καταργήσει, τουλάχιστον να τροποποιήσει την εν θέματι διάταξη, καθιστώντας τη δικαιότερη προς τους Έλληνες πολίτες. Παρόλα αυτά, από την αιτιολογική έκθεση του νεότερου νόμου 4607/2019, που αφορά στο επιτόκιο οφειλών του Δημοσίου, στο άρθρο 45, καθίσταται εμφανές ότι ο νομοθέτης λαμβάνει ως δεδομένη τη συνταγματικότητα της συγκεκριμένης προνομιακής μεταχείρισης και την συμβατότητα αυτής με την ΕΣΔΑ, αναφέροντας ότι «σημειώνεται ότι, έχει κριθεί ότι η όποια διαφοροποίηση όσον αφορά στους τόκους των οφειλών του Δημοσίου, σε σχέση με τα αντίστοιχα για τις οφειλές των ιδιωτών, είναι συμβατή προς τις διατάξεις των άρθρων του Συντάγματος 4 § 1 και 5, 20 § 1 και 25 § 1 εδάφιο δ', ενώ, δεν τίθεται ζήτημα αντίθεσης προς την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης αυτής».

Η, ως άνω, δογματική θέση του νομοθέτη ότι η προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου ως προς το ζήτημα του επιτοκίου είναι συμβατή με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, φαίνεται να αγνοεί, παραδόξως, σημαντικό αριθμό αντίθετων αποφάσεων, ακόμα και του ίδιου του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο ελληνικό κράτος κατά τη χρονική περίοδο που θεσπίστηκε το κανονιστικό διάταγμα 26.6/10.7.1944 απέχουν παρασάγγας από το σημερινό δημοσιονομικό πλαίσιο, ώστε να θεωρείται συνταγματικά ανεκτή η διατήρηση μίας διάταξης νόμου, η οποία προτάσσει την προστασία των κρατικών ταμείων. Οι αναπόφευκτες μελλοντικές νομολογιακές συγκρούσεις καθιστούν αδήριτη την ανάγκη προσαρμογής της κρίσιμης διάταξης του άρθρου 45 του ν. 4607/2019 στο τρέχον χρηματοοικονομικό περιβάλλον, προκειμένου να αρθούν νομοτεχνικές ατέλειες που προσκρούουν σε θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος και, εν τέλει, να επιτυγχάνεται η ουσιαστική προστασία του δημοσίου συμφέροντος.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Μ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ
Δικηγόρος, MSc
Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ασφάλιση αστικής ευθύνης αυτοκινήτου από την πρόκληση ατυχήματος. Δεν θεωρείται “τρίτος”, μόνο ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημιά. Ο επιβάτης/θύμα τροχαίου ατυχήματος, ο οποίος ήταν ιδιοκτήτης του ζημιογόνου οχήματος, ή αντισυμβαλλόμενος στην σύμβαση ασφάλισης, ή ασφαλισμένο από τη σύμβαση πρόσωπο, σε περίπτωση τραυματισμού του από πταίσμα του οδηγού του οχήματος αυτού, έχει πλέον αξίωση αποζημιώσεως έναντι του ασφαλιστή, ενώ σε περίπτωση θανάτου του, έχουν έναντι του ασφαλιστή αξίωση λόγω ψυχικής οδύνης τους τα μέλη της κατ’ άρθρο 932 ΑΚ οικογένειάς του. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο εφαρμόζει το νόμο που ισχύει κατά τον χρόνο δημοσίευσης της απόφασής του και όχι τον τυχόν προγενέστερο. Επί αγωγής όμως με την οποία ασκείται αξίωση, αν από τη γέννηση της αξίωσης μέχρι τη δημοσίευση της απόφασης, καθίσταται με τη νομοθετική μεταβολή δυσμενέστερη η θέση του εναγομένου με επαύξηση της ευθύνης του, τότε ο νεότερος νόμος δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναδρομικά (Άρθρα 6 §§ 1, 2 και 7 ν. 489/1976, άρθρο 533 § 2 ΚΠολΔ, 6 § 1 ΕΣΔΑ και 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, 4 και 17 Σ).

(...) «... Το άρθρο 2 ΑΚ εκφράζει τη γενικότερη αρχή του δικαίου περί μη αναδρομικότητας των νόμων, που αποβλέπει στην κατά το δυνατό βεβαιότητα των δικαιωμάτων ασφάλειας των συναλλαγών και σταθερότητας δικαίου, αρχή η οποία όμως δεν κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα και έτσι η διάταξη αυτή δεν έχει αυξημένη τυπική ισχύ. Επομένως ο νομοθέτης δεν εμποδίζεται, κατ’ αρχήν, να προσδώσει στον νόμο αναδρομική ισχύ, με μόνο περιορισμό τη μη προσβολή σύνταγματικώς προστατευόμενων δικαιωμάτων. Στον νόμο μπορεί να δοθεί αναδρομική δύναμη ρητά ή σιωπηρά (έμμεσα), όταν δηλαδή από την έννοια και το σκοπό του συνάγεται νομοθετική βούληση περί αναδρομικής ισχύος του, ώστε να ρυθμιστούν και περασμένα γεγονότα ή σχέσεις του παρελθό-

20. Αρμ 2013. 348.

ντος. Εξαιρέσεις από το επιτρεπτό της αναδρομικής ισχύος του νόμου προβλέπονται στο **Σύνταγμα** από τις διατάξεις των **άρθρων 7 § 1 και 78 § 2**. Από την απόλυτη απαγόρευση στο Σύνταγμα της αναδρομικότητας των νόμων που ορίζουν οι συνταγματικές διατάξεις, συνάγεται ότι στις άλλες περιπτώσεις η αναδρομική ισχύς είναι μεν επιτρεπτή, δεν μπορεί όμως να υπερβεί τα όρια που θέτουν τα **άρθρα 4 και 17 του Συντάγματος**, καθώς και οι υπερνομοθετικές ισχύος (άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος) διατάξεις των **άρθρων 6 § 1 ΕΣΔΑ και 1 Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ**. Κατά το άρθρο 1 § 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, που κυρώθηκε (μαζί με τη Σύμβαση) με το ν.δ. 53/1974 και έχει, σύμφωνα με το **άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος**, αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των κοινών νόμων, «*παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθεί της ιδιοκτησίας του, ει μη δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα παντός κράτους, όπως θέση εν ισχύϊ νόμους, ους ήθελε κρίνη αναγκαίους προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών, συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον, ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων*». Στην κατά τα ανωτέρω προστατευόμενη περιουσία περιλαμβάνονται όχι μόνο τα από το **άρθρο 17 του Συντάγματος** προστατευόμενα εμπράγματα δικαιώματα αλλά και όλα τα περιουσιακής φύσεως δικαιώματα και τα νομίμως κεκτημένα οικονομικά συμφέροντα, άρα και τα περιουσιακά ενοχικά δικαιώματα και μάλιστα οι περιουσιακού χαρακτήρα απαιτήσεις, είτε αναγνωρισμένες με δικαστική ή διαιτητική απόφαση, είτε απλώς γεννημένες κατά το εθνικό δίκαιο, εφόσον υπάρχει νόμιμη προσδοκία με βάση το ισχύον πριν από την προσφυγή στο δικαστήριο νομοθετικό καθεστώς ότι μπορούν να ικανοποιηθούν δικαστικά (Ολ.Α.Π. 3/2016, 40/1998). Περαιτέρω, κατά τη διάταξη της **§ 2 του άρθρου 6 κ.ν. 489/1976** ορίζεται ότι: «*η ασφαλιστική κάλυψη πρέπει να περιλαμβάνει την έναντι τρίτων αστική ευ-*

θύνη εξ αιτίας θανάτωσης ή σωματικής βλάβης ή ζημιών σε πράγματα, στην οποία περιλαμβάνεται και η χρηματική ικανοποίηση για ψυχική οδύνη ή ηθική βλάβη καθώς και την αστική ευθύνη λόγω θανάτωσης ή σωματικών βλαβών έναντι των μελών της οικογένειας του ασφαλισμένου οδηγού ή κάθε άλλου προσώπου του οποίου η αστική ευθύνη καλύπτεται σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο, ανεξάρτητα από δεσμό συγγένειας» στη δε διάταξη του **άρθρου 7** του αυτού νόμου ορίζεται ότι: «*δεν θεωρούνται τρίτοι, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 2 § 1 και άρθρου 6 § 2: α) Ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημία, β) κάθε πρόσωπο του οποίου η ευθύνη καλύπτεται με σύμβαση ασφάλισης, γ) εκείνος ο οποίος έχει καταρτίσει μετά του Ασφαλιστή σύμβαση και δ) οι νόμιμοι εκπρόσωποι Νομικού Προσώπου που είναι ασφαλισμένο ή Εταιρίας που δεν έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα*». Και τα δύο ως άνω άρθρα τίθενται όπως τροποποιήθηκαν με το **π.δ. 264/1991**. Από τις διατάξεις αυτές συνάγεται ότι ο κ.ν. 489/1976 ρυθμίζει την έναντι τρίτων υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκίνητο, αποβλέπει δηλαδή στην προστασία τρίτων προσώπων και όχι του ίδιου του κυρίου του αυτοκινήτου και ασφαλισμένου. Η κάλυψη ιδίων ζημιών δεν ρυθμίζεται από τον ν. 489/1976, αλλά είναι προαιρετική, υπό την προϋπόθεση κατάρτισης πρόσθετης ασφάλισης, για την κάλυψη των ζημιών αυτών. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, δεν πρόκειται περί ευθύνης έναντι τρίτου προσώπου, όταν από πταίσμα του οδηγού του οχήματος, τραυματίζεται ή θανατώνεται ο ασφαλισμένος-ιδιοκτήτης του αυτοκινήτου, ο οποίος, κατά το ατύχημα, ήταν συνεπιβάτης. Στην περίπτωση αυτή ο τραυματισθείς ή θανατωθείς, ασφαλισμένος ή λήπτης της ασφάλισης ιδιοκτήτης του οχήματος, δεν είναι τρίτος, διότι η ευθύνη αυτού καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση και, ως εκ τούτου, δεν έχει αξίωση κατά του ασφαλιστή ούτε ο ίδιος ούτε, σε περίπτωση θανάσιμου τραυματισμού του, οι κληρονόμοι του ή άλλοι δικαιοδόχοι του (Α.Π. 1529/2018). Ήδη το **άρθρο 7 κ.ν. 489/1976** αντικαταστάθηκε με το **άρθρο 50 ν. 4949/2022** και ισχύει, με τη νέα του μορφή, από **30.6.2022 (άρθρο 82 του νόμου 4949)**. Η νέα ρύθμιση έχει ως εξής: «*δεν θεωρείται τρίτος, κατά την έννοια της § 1 του άρθρου 2 και της § 2 του άρθρου 6, ο οδηγός του*

αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημιά». Κατ' αρχήν, από τη διάταξη του άρθρου 533 § 2 ΚΠολΔ σαφώς συνάγεται ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο εφαρμόζει τον νόμο που ισχύει κατά τον χρόνο δημοσίευσης της απόφασής του και όχι τον τυχόν προγενέστερο, ωστόσο κατ' εξαίρεση, αν από τη γέννηση της αξίωσης μέχρι τη δημοσίευση της απόφασης, επί αγωγής με την οποία ασκείται η αξίωση, επήλθε νομοθετική μεταβολή με την οποία καθίσταται δυσμενέστερη η θέση του εναγομένου με επαύξηση της ευθύνης του, τότε ο νεότερος νόμος δεν μπορεί να εφαρμοστεί αναδρομικά και να καλύψει και το μέτρο της ευθύνης του εναγομένου, γιατί με τον τρόπο αυτόν δημιουργείται αναδρομικά υποχρέωση που δεν υπήρχε, δηλαδή, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν ήδη, προσβάλλεται η προστατευόμενη περιουσία του, με την έννοια του άρθρου 1 § 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Κατά συνέπεια, η διάταξη του άρθρου 7 κ.ν. 489/1976 δεν πρέπει να εφαρμοστεί στην κρινόμενη υπόθεση όπως τροποποιήθηκε πριν τη δημοσίευση της απόφασης τούτης και ισχύει από 30.6.2022, αλλά όπως είχε τροποποιηθεί με το π.δ. 264/1991.

Με την κρινόμενη αγωγή, ιστορείται ότι σε δυστύχημα που έγινε στον Π.** Πιερίας στις 13.10.2014 από αμέλεια του α' εναγομένου, κατά την οδήγηση του με αριθμό κυκλοφορίας ... Ι.Χ. Φορτηγού αυτοκινήτου της κυριότητας της β' εναγομένης και ασφαλισμένου, για τις προκαλούμενες σε τρίτους ζημιές, στην γ' εναγομένη ασφαλιστική εταιρία, υπό τις συνθήκες που εκτίθενται ειδικότερα στην αγωγή, θανατώθηκε ο ..., σύζυγος της α' ενάγουσας, πατέρα του β' και της γ' και παππούς του δ', ο οποίος οδηγούσε το με αριθμό κυκλοφορίας ... Ι.Χ. αυτοκίνητο, που ανήκε κατ' ίσα μέρη εξ αδιαιρέτου στην κυριότητα του ίδιου και της α' ενάγουσας και ήταν ασφαλισμένο για τις προκαλούμενες σε τρίτους ζημιές στη δ' εναγομένη ασφαλιστική εταιρία, και τραυματίστηκαν η α', η β' και ο γ' των εναγόντων, που συνεπέβαιναν στο αυτοκίνητο. Με βάση το ιστορικό αυτό, και όπως το αίτημα της αγωγής παραδεκτά περιορίστηκε εν μέρει από καταψηφιστικό σε αναγνωριστικά, ζητούν: η α' ενάγουσα (στη θέση της οποίας υπεισήλθαν κατά την ως άνω κληρονομική μερίδα τους ο β' και η γ' ενάγοντες) να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να της καταβάλουν το ποσό

των ευρώ 5.800 ως αποζημίωση και το ποσό των ευρώ 1.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την καταστροφή του αυτοκινήτου της, το οποίο κληρονόμησε δυνάμει διαθήκης του θανόντος, το ποσό των ευρώ 7.110 για νοσήλια, το ποσό των ευρώ 5.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική της βλάβη από τον τραυματισμό της και το ποσό των ευρώ 10.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής της οδύνης από τη θανάτωση του συζύγου της, ν' αναγνωριστεί δε η υποχρέωση των εναγομένων να της καταβάλουν τα περαιτέρω ποσά των ευρώ 15.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική της βλάβη από τον τραυματισμό της και ευρώ 60.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής της οδύνης από τη θανάτωση του συζύγου της· η β' ενάγουσα να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να της καταβάλουν το ποσό των ευρώ 9.117,18 ως διαφυγόντα κέρδη, που θα είχε με βεβαιότητα κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων, το ποσό των ευρώ 9.900 για νοσήλια, το ποσό των ευρώ 5.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική της βλάβη από τον τραυματισμό της και το ποσό των ευρώ 10.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής της οδύνης από τη θανάτωση του πατέρα της, ν' αναγνωριστεί δε η υποχρέωση των εναγομένων να της καταβάλουν τα περαιτέρω ποσά των ευρώ 15.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική της βλάβη από τον τραυματισμό της και ευρώ 60.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής της οδύνης από τη θανάτωση του πατέρα της· ο γ' ενάγων να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να του καταβάλουν το ποσό των ευρώ 10.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής του οδύνης από τη θανάτωση του πατέρα του και ν' αναγνωριστεί περαιτέρω η υποχρέωση των εναγομένων να του καταβάλουν το περαιτέρω ποσό των ευρώ 60.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής του οδύνης από τη θανάτωση του πατέρα του· και ο δ' ενάγων να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να του καταβάλουν το ποσό των ευρώ 60.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής του οδύνης από τη θανάτωση του πατέρα του· και ο δ' ενάγων να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να του καταβάλουν το ποσό των ευρώ 2.970 για νοσήλια, το ποσό των ευρώ 5.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική της βλάβη από τον τραυματισμό του και το ποσό των ευρώ 10.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής της οδύνης από τη θανάτωση του παππού του, ν' αναγνωριστεί δε η υποχρέωση των εναγομένων να του καταβάλουν τα περαιτέρω ποσά των ευρώ 15.000 ως χρηματική ικανοποίηση για την ηθική του βλάβη από τον τραυματισμό του, ευρώ 60.000 ως χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής του οδύνης από τη θανάτωση

του παππού του · όλα δε τα παραπάνω ποσά εις ολόκληρον και νομιμοτόκως από την επίδοση της αγωγής · ζητούν επίσης να κηρυχτεί η απόφαση προσωρινά εκτελεστή και να καταδικαστούν οι εναγόμενοι στα δικαστικά τους έξοδα. Με το παραπάνω περιεχόμενο, η αγωγή παραδεκτώς και αρμοδίως φέρεται προς συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου κατά την προκειμένη ειδική διαδικασία περιουσιακών διαφορών (άρθρα 7, 9, 14 § 2, 35, 591, 614 στοιχ. 6 ΚΠολΔ), είναι δε εν μέρει νόμιμη, με την παρακάτω διάκριση, ερειδόμενη στις διατάξεις των άρθρων 914, 330 εδ. β', 297 εδ. α', 298, 922, 926, 481 κ.ε., 340, 345 ΑΚ/ 4 § 1, 5 § 1, 9 ν. Γ'Ν/1911 · 12 § 1, 42 ΚΟΚ- 6β § 3, 10 § 1 κ.ν. 489/1976 · και 907, 908 § 1 περ. δ', 176 ΚΠολΔ. Ειδικά ως προς τη δ' εναγομένη, που ασφάλιζε το όχημα του θανόντος για τις προκαλούμενες σε τρίτους ζημιές, η αγωγή είναι εν μέρει μόνο νόμιμη, διότι δεν ιστορείται η σύναψη της προαιρετικής συμφωνίας για κάλυψη των ίδιων ζημιών. Συγκεκριμένα, αφού ο θανών ήταν οδηγός του αυτοκινήτου που ασφάλιζε η δ' εναγομένη, ως προς αυτή δεν θεωρείται τρίτος με την έννοια του άρθρου 6 κ.ν. 489/1976, με αποτέλεσμα οι κληρονόμοι του να μην έχουν, έναντι αυτής, αξίωση για ψυχική οδύνη από τον θάνατό του. Επιπλέον, ούτε η α' ενάγουσα, ως συγκυρία του ασφαλισμένου οχήματος, είναι τρίτη με την παραπάνω έννοια ως προς την δ' εναγομένη. Αντίθετα, η β' και ο δ' ενάγοντες, ως επιβάτες του οχήματος, είναι τρίτοι ως προς την δ' εναγομένη, και δικαιούνται ν' αναζητήσουν και από αυτήν αποζημίωση και χρηματική ικανοποίηση για τον τραυματισμό τους. Εν όψει αυτών, η αγωγή, κατά το μέρος της που στρέφεται κατά της δ' εναγομένης, δεν είναι νόμιμη και πρέπει ν¹ απορριφθεί ως προς την α' ενάγουσα, που ιστορείται συγκυρία του ασφαλισμένου οχήματος, ως προς τον γ' ενάγοντα, που ζητά μόνο χρηματική ικανοποίηση της ψυχικής του οδύνης, και ως προς τη β' και τον δ' ενάγοντες, για το κονδύλιο της χρηματικής ικανοποίησης της ψυχικής οδύνης τους ...».

ΣΧΟΛΙΟ

Ασφάλιση αστικής ευθύνης αυτοκινήτου από την πρόκληση τροχαίου ατυχήματος

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2 § 1 και άρθρου 6 § 2 του άρθρου 6 του κ.ν. 489/1976 και την προϊσχύουσα διάταξη του άρθρου 7 του αυτού νόμου (όπως είχαν

τροποποιηθεί με το π.δ. 264/1991), δεν θεωρείτο "τρίτος" ο επιβάτης/θύμα τροχαίου ατυχήματος, ο οποίος ήταν ιδιοκτήτης του ζημιογόνου οχήματος, ή αντισυμβαλλόμενος στην σύμβαση ασφάλισης, ή ασφαλισμένο από τη σύμβαση πρόσωπο και σε περίπτωση τραυματισμού του από πταίσμα του οδηγού του οχήματος αυτού, δεν είχε αξίωση αποζημίωσης έναντι του ασφαλιστή, ενώ σε περίπτωση θανατώσεώς του, δεν είχαν έναντι του ασφαλιστή αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης τους τα μέλη της κατ' άρθρο 932 ΑΚ οικογένειάς του. Αντίθεση των σχετικών διατάξεων των άρθρων 6 §§ 1, 2 και 7 ν. 489/1976 προς την Οδηγία 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 14.5.1990 (Τρίτη Οδηγία). Μη πλήρης όμως ενσωμάτωσή της στο εθνικό δίκαιο και έτσι κατά την έχουσα επικρατήσει νομολογία δεν ήταν δυνατή η επίκλησή της στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Ήδη με την αντικατάσταση του άρθρου 7 του ν. 489/1976 (με το άρθρο 50 του ν. 4949/2022 -ΦΕΚ Α' 126/30-06-2022-), δεν θεωρείται "τρίτος" μόνο ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημιά, με συνέπεια να έχουν πλέον αξίωση αποζημίωσης έναντι του ασφαλιστή, όλα τα παραπάνω πρόσωπα. Η νέα διάταξη αυτή του άρθρου 7 του ν. 489/1976, όπως αντικαταστάθηκε, από το άρθρο 50 ν. 4949/2022, δεν έχει αναδρομική ισχύ και έτσι δεν καταλαμβάνει ατυχήματα που έλαβαν χώρα, πριν την 30^η Ιουνίου 2022 (Άρθρα 6 §§ 1, 2 και 7 ν. 489/1976, άρθρο 533 § 2 ΚΠολΔ, άρθρα 6 § 1 ΕΣΔΑ και 1 Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, άρθρα 4 και 17 του Συντάγματος).

Ιστορικό υπόθεσης

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η πιο πάνω απόφαση, αφορά αγωγή αξίωσης εκτός των άλλων και χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης από τροχαίο δυστύχημα, που προκλήθηκε από την σύγκρουση μεταξύ δυο αυτοκινήτων, ενός ΙΧΕ και ενός φορτηγού. Ο οδηγός του ΙΧΕ αυ/του, ο οποίος θανατώθηκε (και ο οποίος με την σχολιαζόμενη απόφαση κρίθηκε αποκλειστικά υπαίτιος του ένδικου δυστυχήματος) ήταν συνιδιοκτήτης αυτού, ενώ συνιδιοκτήτρια του αυτοκινήτου, ήταν η σύζυγός του, η οποία συνεπέβαινε σ' αυτό και η οποία υπέστη τραυματισμό. Ενάγοντες ήταν: α) η σύζυγος αυτή του θανόντος οδηγού του ΙΧΕ αυ/του η οποία διεκδικούσε χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης της για το θάνατο του συζύγου και αξιώσεις για το τραυματισμό της, καθώς και τις υλικές ζημιές του συνιδιοκτήτη αυ/του της, β) η κόρη και γ) ο εγγονός του θανόντος οδηγού, οι οποίοι επίσης συνεπέβαιναν στο αυτοκίνητο και τραυματίστηκαν

και οι οποίοι διεκδικούσαν αξιώσεις για το τραυματισμό τους και χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης τους για το θάνατο του συγγενούς τους (πατέρα και παπού αντίστοιχα) και τέλος δ) και ο γιός του θανόντος οδηγού, ο οποίος δεν συνεπέβαινε στο αυτοκίνητο, ο οποίος διεκδικούσε μόνο χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης του για το θάνατο του πατέρα του. Το δικάσαν δικαστήριο, εφαρμόζοντας την προϊσχύουσα διάταξη του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976 έκρινε **μη νόμιμες όλες τις παραπάνω αξιώσεις της συνιδιοκτήτριας του ζημιογόνου αυτ/του κατά του ασφαλιστή του ζημιογόνου ΙΧΕ αυτ/του, καθώς επίσης και τις αξιώσεις των λοιπών εναγόντων για τη διεκδικούμενη χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης τους για το θάνατο του συγγενούς τους, οδηγού του αυτοκινήτου, δεχόμενο, ως προς μεν τις αξιώσεις αυτές για το θάνατο του ίδιου του υπαίτιου οδηγού, ότι δεν πληρούται η βασική προϋπόθεση για τη θεμελίωση από την οικογένεια του θύματος αξιώσεως χρηματικής ικανοποιήσεως λόγω ψυχικής οδύνης που είναι η έναντι του τελευταίου (θύματος) τέλεση αδικοπραξίας από πρόσωπο, του οποίου, κατά τα ανωτέρω, έχει ασφαλισθεί η έναντι τρίτων αστική ευθύνη, αφού στην εκδικασθείσα υπόθεση το τελευταίο τούτο πρόσωπο ήταν το ίδιο το θύμα (ΑΠ 461/2017, ΑΠ 1104/2015, ΑΠ 427/2014), ως προς δε τις αξιώσεις τους για τον δικό τους τραυματισμό, ότι η -μετά την άσκηση της αγωγής και πριν τη δημοσίευση της αποφάσεως του δικαστηρίου- αντικατάσταση του πιο πάνω άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, από το άρθρο 50 του ν. 4949/2022 (ΦΕΚ Α' 126/30-06-2022) με το οποίο πλέον δεν θεωρείται «τρίτος» (κατά την έννοια της § 1 του άρθρου 2 και της § 2 του άρθρου 6 του κ.ν. 489/1976), μόνο ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημιά, δεν έχει αναδρομική ισχύ. Η σχολιαζόμενη απόφαση είναι η πρώτη που εκδόθηκε μετά την παραπάνω νομοθετική μεταβολή.**

1. Με τη διάταξη της § 1 εδάφιο πρώτο της τρίτης Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ, της 14ης Μαΐου 1990 προβλέπεται ότι η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης καλύπτει τις σωματικές βλάβες «όλων των επιβατών του οχήματος», εκτός του οδηγού, χωρίς να γίνεται κάποια διάκριση μεταξύ των επιβατών και ιδίως μεταξύ των επιβατών η ευθύνη των οποίων καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση, ή έχουν καταρτίσει με τον ασφαλιστή την ασφαλιστική σύμβαση και επιβατών τρίτων.

Με το άρθρο 6 της πιο πάνω Οδηγίας, ορίστηκε αναφορικά με την προθεσμία συμμορφώσεως προς αυτή ότι: **«1. Τα κράτη-μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία το**

αργότερο στις 31 Δεκεμβρίου 1992. Ενημερώνουν την Επιτροπή σχετικά. Κατά παρέκκλιση από την § 1: Η Ελληνική Δημοκρατία, το Βασίλειο της Ισπανίας και η Πορτογαλική Δημοκρατία έχουν προθεσμία έως τις 31 Δεκεμβρίου 1995 για να συμμορφωθούν με τα άρθρα 1 και 2».

Η Οδηγία αυτή ενσωματώθηκε στο Ελληνικό Δίκαιο μόνο εν μέρει και ειδικότερα ως προς τα άρθρα 3 και 4 αυτής με το π.δ. 314/1993 «*Συμμόρφωση προς ορισμένες διατάξεις της οδηγίας 90/232 ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών των Κρατών Μελών σχετικά με την ασφάλιση αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων*», ενώ ως προς τις διατάξεις των άρθρων 1 και 2 παρά τη λήξη της ως άνω προθεσμίας, που τάχθηκε προς τούτο στην Ελληνική Δημοκρατία, δεν εκδόθηκε από τον εθνικό νομοθέτη, οποιαδήποτε πράξη μεταφοράς τους στο εσωτερικό ώστε να τη καταστήσει εθνικό δίκαιο.

2. Αντίθετα στο εσωτερικό, σε σχέση με το ζήτημα αυτό, υπήρχε η προϊσχύσασα διάταξη του άρθρου 7 του ν. 489/1976 (όπως ο νόμος αυτό κωδικοποιήθηκε με το π.δ. 237/1986) σύμφωνα με την οποία, **εκτός από τον οδηγό του υπαίτιου οχήματος, εξαιρούντο**, από τον ορισμό των ζημιωθέντων **“τρίτων”** κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 2 § 1 και 6 § 2 του ν. 489/1976 και **«κάθε πρόσωπο του οποίου η αστική ευθύνη καλύπτεται με τη σύμβαση ασφάλισης»** -τέτοια πρόσωπα σύμφωνα με την § 1 του άρθρου 6 του ως άνω νόμου, είναι **«ο κύριος, ο κάτοχος και κάθε οδηγός ή προστηθείς για την οδήγηση ή υπεύθυνος του ασφαλισμένου αυτοκινήτου»**-, εκείνο **«το οποίο έχει καταρτίσει με τον ασφαλιστή την ασφαλιστική σύμβαση»**, καθώς και **“οι νόμιμοι εκπρόσωποι Νομικού Προσώπου που είναι ασφαλισμένο ή Εταιρίας που δεν έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα”** και συνεπώς αποκλειόταν με βάση την εν λόγω διάταξη η ασφαλιστική αποζημίωση (εκτός των άλλων) και των σωματικών βλαβών του κυρίου του οχήματος και ασφαλισμένου (και σε περίπτωση θανάτωσής του, η χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης του, των μελών της κατ' άρθρο 932 ΑΚ “οικογένειάς” του), ως θύματος, σε ατύχημα που λαμβάνει χώρα καθ' ον χρόνο ο ίδιος συνεπιβαίνει στο αυτοκίνητο του οποίου είναι κύριος και το ατύχημα οφείλεται σε ευθύνη του οδηγού του αυτοκινήτου αυτού.

3. Δεδομένου, όμως, ότι η παραπάνω πρόβλεψη της εν λόγω Οδηγίας, άρθρα 1 και 2 αυτής, δεν είχε (ως προς την ως άνω διάταξή της) ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο, αυτό είχε ως συνέπεια, ότι υποχρέωση του ασφαλιστή για κά-

Λυση της αστικής ευθύνης έναντι του ιδιοκτήτη του ασφαλισμένου οχήματος εξ αιτίας σωματικής βλάβης του ή σε περίπτωση θανατώσεως αυτού έναντι των μελών της οικογένειάς του, δεν μπορούσε να θεμελιωθεί, στη διάταξη της Κοινοτικής Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 1990, με την οποία προβλέπεται στο άρθρο 1, πρώτο εδάφιο αυτής, ότι η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης καλύπτει τις σωματικές βλάβες όλων των επιβατών του οχήματος, πλην του οδηγού, καθόσον –σύμφωνα και με την επικρατήσασα νομολογία– η ισχύς της εκτεινόταν μόνο κατά του κράτους-μέλους που παρέλειψε να την καταστήσει «εθνικό δίκαιο» και των αντίστοιχων κρατικών φορέων και δεν εκτεινόταν και στις μεταξύ των ιδιωτών σχέσεις, όπως μεταξύ ασφαλιστή και ασφαλισμένου (βλ. *ad hoc* ΑΠ 461/2017, καθώς και τις πριν από αυτήν εκδοθείσες, ΑΠ 587/15 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ· ΑΠ 208/12 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1788/11 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 637/10 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1139/07 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 876/07 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1114/00 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 988/98 ΝΟΜΟΣ, με τις οποίες απορρίπτονταν οι σχετικές αξιώσεις με βάση την προισχύουσα διάταξη του άρθρου 7 του ν. 489/1976, χωρίς όμως να γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σ' αυτές, για τη μη δυνατότητα οριζόντιας εφαρμογής της διάταξης της παραπάνω Κοινοτικής Οδηγίας, στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών).

Ως προς το τελευταίο ζήτημα αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι από τις διατάξεις του άρθρου 189 § 3 και ήδη 249 §§ 1 και 3 της Ενοποιημένης Απόδοσης της Συνθήκης της ΕΟΚ προκύπτει, ότι οι Οδηγίες αποτελούν παράγωγο κοινοτικό δίκαιο και δεσμεύουν κάθε κράτος-μέλος της Κοινότητας, στο οποίο απευθύνονται, καθόσον αφορούν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (αρχή της αποτελεσματικότητας), αλλά αφήνουν την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Γι' αυτό, απευθύνονται κατ' ανάγκην όχι απ' ευθείας προς τους ιδιώτες, θεσπίζοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, αλλά μόνο προς τα κράτη-μέλη, αφού μόνον αυτά έχουν τη δυνατότητα να λάβουν τα μέτρα με τα οποία θα καταστεί δυνατή η επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Αν η Οδηγία περιέχει κανόνες σαφείς και ορισμένους, δεκτικούς απευθείας εφαρμογής (δηλαδή χωρίς αιρέσεις ή περιθώρια επιλογής), η παράλειψη του εθνικού νομοθέτη να την εκτελέσει εμπρόθεσμα συνεπάγεται την άμεση ισχύ της στην εσωτερική έννομη τάξη του κράτους - μέλους, που είναι ο παραλήπτης αυτής. Η ισχύς της, όμως, εκτείνεται μόνο κατά του κράτους - μέλους, που παρέλειψε να την καταστήσει εθνικό δίκαιο και των αντίστοιχων κρατικών φορέων. Δεν εκτείνεται και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, είναι δηλαδή κάθετη και όχι οριζόντια. Η οριζόντια

ισχύς αυτής ολοκληρώνεται μόνο με την έκδοση πράξης του εθνικού νομοθέτη, που μετατρέπει την Οδηγία σε κανόνα του εσωτερικού δικαίου (ΟΛΑΠ 10/2013, ΟΛΑΠ 31/2009, ΟΛΑΠ 19/2007). Σε κάθε όμως περίπτωση και κατ' εφαρμογή του εθνικού δικαίου, είτε πρόκειται για προγενέστερες ή μεταγενέστερες της Οδηγίας διατάξεις, οι εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων των κρατών -μελών, κατά την ερμηνεία του εθνικού δικαίου, στο πλαίσιο της συνεργασίας των κρατών - μελών με την ΕΕ και της διασφάλισης του πεδίου εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου κατά τα άρθρα 10, 249 § 3 της ΣυνθΕΟΚ και 28 του Συντάγματος, έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων και των Οδηγιών, έστω και αν αυτές δεν έχουν ακόμη μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, εφόσον είναι αρκούντως ακριβείς και ανεπιφύλακτες, ή στα σημεία που είναι ακριβείς και ανεπιφύλακτες (ΟΛΑΠ 10/2013, ΟΛΑΠ 31/2009, ΟΛΑΠ 18/2006, αποφάσεις ΔΕΚ της 24.05.2012 C-97/2011 και της 5.10.2004 C-397/01 έως C-403/01). Εξάλλου κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΔΕΚ) και ήδη Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), όταν τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να επιλύσουν διαφορά μεταξύ ιδιωτών και διαπιστώνουν ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, οφείλουν να διασφαλίσουν την έννομη προστασία που αντλούν οι ιδιώτες από τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και να εγγυηθούν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων αυτών (ΟΛΑΠ 11/2013, αποφάσεις ΔΕΚ της 7ης Αυγούστου 2018, C-122/2017, σκέψη 37, της 19ης Ιανουαρίου 2010, Κ., C-555/2007, EU:C:2010:21, σκέψη 45, της 5ης Οκτωβρίου 2004, Ρ. κ.λπ., C-397/2001 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 111, καθώς και της 19ης Απριλίου 2016, ΔΙ, C-441/2014, EU:C:2016:278, σκέψη 29). Έτσι οι ιδιώτες μπορούν να επικαλούνται τις ανεπιφύλακτες και επαρκώς σαφείς διατάξεις των Οδηγιών που δεν έχουν μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη, όχι έναντι των ιδιωτών, αλλά έναντι του κράτους - μέλους, ανεξαρτήτως της ιδιότητας υπό την οποία ενεργεί το κράτος αυτό, είτε δηλαδή ενεργεί ως εργοδότης, είτε ως δημόσια αρχή (ΟΛΑΠ 10/2013, αποφάσεις ΔΕΚ της 10ης Οκτωβρίου 2017, F., C-413/2015, σκέψη 32, της 14ης Σεπτεμβρίου 2000, C. και C., C-343/98, EU:C:2000:441, σκέψη 22-23, της 12ης Ιουλίου 1990, C-188/89, F. κ.λπ., C-188/89, EU:C:1990:313, σκέψη 17 και της 26ης Φεβρουαρίου 1986, Μ., 152/84, EU:C:1986:84, σκέψη 49). Ωστόσο, μεταξύ των φορέων, έναντι των οποίων είναι δυνατή η επίκληση από τους ιδιώτες διατάξεων Οδηγιών που μπορούν να έχουν άμεσο αποτέλεσμα στο

εσωτερικό δίκαιο, περιλαμβάνονται όχι μόνο το σύνολο των οργάνων της δημόσιας διοίκησης, στα οποία υπάγονται και οι αποκεντρωμένες αρχές, αλλά και οι οργανισμοί ή φορείς, στους οποίους, ασχέτως της νομικής μορφής τους, ήτοι ακόμη και ιδιωτικού δικαίου, έχει ανατεθεί με πράξη της δημόσιας αρχής η παροχή υπηρεσιών δημόσιου συμφέροντος υπό την εποπτεία της αρχής αυτής (ΟΛΑΠ 10/2013, ΑΠ 654/2022), ή υπόκεινται στην εποπτεία ή στον έλεγχο του κράτους, ή που έχουν εξαιρετικές εξουσίες σε σχέση με εκείνες που απορρέουν από τους εφαρμοστέους στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών κανόνες (αποφάσεις ΔΕΚ της 07.08.2018, D. S., C-122/2017, σκέψη 45, της 10.10.2017, F., C- 413/2015, σκέψεις 27 και 33, της 04.12.1997, K. κ.λπ., C-253/1996 έως C-258/1996, EU:C:1997:585, σκέψη 46, της 12.07.1990, F. κ.λπ., C-188/1989, EU:C:1990:313, σκέψη 18). Οι εν λόγω οργανισμοί ή φορείς διακρίνονται από τους ιδιώτες και πρέπει να εξομοιώνονται με το κράτος, είτε διότι πρόκειται για νομικά πρόσωπα που αποτελούν μέρος του κράτους με την ευρεία έννοια, είτε διότι υπόκεινται στην εποπτεία ή τον έλεγχο δημόσιας αρχής, ή ακόμη διότι τους έχει ανατεθεί, από δημόσια αρχή, η εκτέλεση αποστολής δημοσίου συμφέροντος και, για το λόγο αυτό, έχουν εξοπλιστεί με τις εξαιρετικές εξουσίες (απόφαση ΔΕΚ 10ης Οκτωβρίου 2017, F., C- 413/2015, σκέψη 34). Η προϋπόθεση περί υπαγωγής ενός οργανισμού στην εποπτεία ή στον έλεγχο του κράτους και η προϋπόθεση περί παραχωρήσεως εξαιρετικών εξουσιών σε σχέση με εκείνες που απορρέουν από τους εφαρμοστέους στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών κανόνες, δεν απαιτείται να συντρέχουν σωρευτικά (συναφείς οι αποφάσεις ΔΕΚ 10ης Οκτωβρίου 2017, F., C- 413/2015, σκέψη 28, της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, V., C-180/04, EU:C:2006:518, σκέψη 26 και της 4ης Δεκεμβρίου 1997, K. κ.λπ., C- 253/96 έως C-258/96, EU:C:1997:585, σκέψεις 46 και 47). Κατά πάγια δε νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι ανωτέρω αρχές κράτους - μέλους, το οποίο δεν θέσπισε, εντός της ταχθείσας με Οδηγία προθεσμίας, τις αναγκαίες ρυθμίσεις για τη μεταφορά της Οδηγίας αυτής στην εσωτερική έννομη τάξη, δεν μπορούν να αντισταθούν στους ιδιώτες τη μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων που τους επιβάλλει η Οδηγία, για το λόγο αυτό (απόφαση ΔΕΚ της 19-1-1982, C-8/81, B., σκέψεις 21-24) και η επίκληση από το φυσικό ή νομικό πρόσωπο της Οδηγίας, έναντι των ανωτέρω αρχών, έχει ως συνέπεια τη μη εφαρμογή κανόνα εθνικού δικαίου, που είναι αντίθετος προς τις διατάξεις της Οδηγίας (βλ. ΟΛΑΠ 10/2013, απόφαση ΔΕΚ της 20.4.1999, S., C-241/1997, σκέψη 57).

4. Ήδη με την πρόσφατη ΑΠ 654/2022 (Δ' Τμήμα-

τος), η οποία δημοσιεύθηκε στις 19 Απριλίου 2022, πριν δηλαδή την πιο πάνω νομοθετική μεταβολή και αντικατάσταση κατά τα πιο πάνω του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, εκδικάζοντας το Δ' Τμήμα του Αρείου Πάγου επί αναίρεσως κατά αποφάσεως του Εφετείου που είχε δεχτεί ότι είναι αβάσιμοι οι ισχυρισμοί των εναγόντων-εφεσίβλητων, κατά τους οποίους: **α)** η διάταξη του άρθρου 7 ν. 489/1976 τυγχάνει ανεφάρμοστη, καθόσον αντιβαίνει ευθέως προς τις διατάξεις των άρθρων 2 § 1, 5 και 21 § 6 Συντάγματος, **β)** ομοίως η ως άνω διάταξη τυγχάνει ανεφάρμοστη, γιατί δεν εναρμονίζεται προς τις ρυθμιζουσες την ασφαλιστική προστασία των παθόντων σε τροχαία ατύχημα κοινοτικές οδηγίες και **γ)** σε κάθε περίπτωση, η ευθύνη της εναγομένης - εκκαλούσης - καλούσης, θεμελιώνεται στις διατάξεις της Κοινοτικής Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 1990, με την οποία προβλέπεται στο άρθρο 1, πρώτο εδάφιο αυτής, ότι η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης καλύπτει τις σωματικές βλάβες όλων των επιβατών του οχήματος, πλην του οδηγού, έστω και αν οι προβλέψεις αυτές δε έχουν καταστεί «εθνικό δίκαιο», καθόσον ως προς τον υπό στοιχεία α' ισχυρισμό με τη ρύθμιση, του άρθρου 7 του ν. 489/1976 δεν παραβιάζονται οι προαναφερθείσες συνταγματικές διατάξεις, ενώ ως προς τους υπό στοιχεία β' και γ' ισχυρισμούς, όπως προαναφέρθηκε, η ισχύς της προαναφερομένης οδηγίας εκτείνεται μόνο κατά του κράτους - μέλους που παρέλειψε να την καταστήσει «εθνικό δίκαιο» και των αντίστοιχων κρατικών φορέων και δεν εκτείνεται και στις μεταξύ των ιδιωτών σχέσεις, όπως συμβαίνει στην ένδικη υπόθεση (μεταξύ των εναγόντων - εφεσίβλητων ιδιωτών και της εναγομένης - εκκαλούσης - καλούσης, η οποία είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου - ν.π.ι.δ.) και κρίνοντας ότι με τον ερευνώμενο αναιρετικό λόγο αυτό δημιουργείται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος [γιατί αφορά όχι μόνο την εκδικαζόμενη υπόθεση, αλλά σημαντική κατηγορία επιβατών - παθόντων σε τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα και σε περίπτωση θανάτου τους, των οικείων αυτών, οι οποίοι στερούνται αποζημιώσεως και χρηματικής ικανοποίησης στην περίπτωση κατά την οποία έχουν κάποια από τις αναφερόμενες στο άρθρο 7 του π.δ. 237/1986 ιδιότητες], σχετικά με το εάν οι ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 1 εδ. α' της προαναφερομένης Κοινοτικής Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 1990 [σύμφωνα με τις οποίες η ασφάλιση που προβλέπει το άρθρο 3 § 1 της Οδηγίας 72/166/ΕΟΚ (δηλαδή η ασφάλιση που καλύπτει την αστική ευθύνη τη σχετική με την κυκλοφορία οχήματος), καλύπτει την ευθύνη για σωματικές βλάβες όλων των επιβατών, πλην του οδηγού, που προκύπτουν από την κυ-

κλοφορία ενός οχήματος], οι οποίες ενσωματώθηκαν αυτούσιες στην Οδηγία 2009/103/EK και δεν έχουν ενσωματωθεί στην εσωτερική έννομη τάξη, μπορούν να τύχουν ή μη, απευθείας εφαρμογής στο εσωτερικό δίκαιο (αναφορικά με ατυχήματα που έλαβαν χώρα μετά την, κατά τα ανωτέρω, πάροδο της προθεσμίας ενσωμάτωσης της εν λόγω Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη), κατόπιν επικλήσεώς τους από την προαναφερομένη κατηγορία θυμάτων τροχαίων ατυχημάτων ή σε περίπτωση θανάτου τους από τους οικείους τους, έναντι των ασφαλιστικών επιχειρήσεων (ασφαλιστικών ανωνύμων εταιρειών) που δραστηριοποιούνται στον κλάδο της υποχρεωτικής ασφάλισης οχημάτων, «εφόσον βεβαίως κριθεί προηγουμένως ότι οι ασφαλιστικές αυτές επιχειρήσεις συνιστούν οργανισμούς, που διακρίνονται από τους ιδιώτες, και που εξομοιώνονται, όσον αφορά την εφαρμογή των Κοινοτικών Οδηγιών, με την προεκτιθέμενη έννοια του κράτους, λόγω του ότι πληρούν τη σχετική προϋπόθεση και δη υπάγονται στην κατηγορία των οργανισμών των οποίων, κατά το ισχύον νομικό καθεστώς, η λειτουργία τους τελεί υπό τον έλεγχο και την εποπτεία δημόσιας αρχής (ήδη της Τράπεζας της Ελλάδος), η οποία δεν απαιτείται να συντρέχει σωρευτικά και με άλλες προϋποθέσεις», παρέπεμψε ομόφωνα τον αμέσως πιο πάνω λόγο αναιρέσης στην Πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 563 § 2 περ. β' του ΚΠολΔ και του άρθρου 23 § 2 εδ. γ' και δ' του κυρωθέντος με το άρθρο πρώτο του ν. 1756/1988 «Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών».

Για την κρίση της αυτή, στην πιο πάνω με αριθμό ΑΠ 654/2022 απόφαση του Δ' Τμήματος του Αρείου Πάγου, γίνεται επίκληση και των υπ' αριθ. 4/2017 και 5/2017 αποφάσεων της τακτικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου που εκδόθηκε επί διαφοράς μεταξύ ιδιωτών αφενός και του ν.π.ι.δ.δ «με την επωνυμία «ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΑΠΟ ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ» αφετέρου, με τις οποίες κρίθηκαν ανίσχυρες και μη εφαρμοστέες, διατάξεις του εθνικού δικαίου (και δη το άρθρο 4 εδ. γ' του ν. 4092/2012), επειδή, αυτές πέραν του ότι είναι αντισυνταγματικές, ως αντίθετες στο άρθρο 25 § 1 εδ. 4 του Συντάγματος (*παραβίαση της αρχής της stricto sensu αναλογικότητας*), είναι αντίθετες και προσκρούουν ευθέως και στην § 4 του άρθρου 1 της δεύτερης Οδηγίας 84/5/ΕΟΚ., υιοθετηθείσας έτσι της επέκτασης του οριζοντίου αποτελέσματος της ανωτέρω δεύτερης Οδηγίας, έναντι του προαναφερομένου νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου.

Επί του τελευταίου όμως αυτού να παρατηρηθεί, ότι με τις αμέσως πιο πάνω αποφάσεις της τακτικής Ολομέλειας

του Αρείου Πάγου, κρίθηκε ότι το ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ επιτελεί κοινωνικό έργο και η σύστασή του έχει προβλεφθεί για τα κράτη μέλη στο άρθρο 1 § 4 της 84/5/ΕΟΚ δεύτερης Οδηγίας του Συμβουλίου της 30.12.1983 «*Για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων οχημάτων*», με την οποία ορίζεται ότι «*κάθε κράτος μέλος ιδρύει ή εγκρίνει οργανισμό, αποστολή του οποίου είναι να αποκαθιστά, τουλάχιστον εντός των ορίων της υποχρέωσης ασφάλισης, τις υλικές ζημιές ή τις σωματικές βλάβες που προκαλούνται από όχημα αγνώστων στοιχείων ή για το οποίο δεν έχει εκπληρωθεί η υποχρέωση ασφάλισης της παραγράφου 1*». Στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου το ζήτημα τούτο είχε ήδη προβλεφθεί στα άρθρα 16 επ. του προαναφερόμενου ν. 489/1976, που κωδικοποιήθηκε με το π.δ. 237/1986, με την ίδρυση νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου με την επωνυμία «Επικουρικό κεφάλαιο ασφάλισης ευθύνης από ατυχήματα αυτοκινήτων» και συντεταγμένα «ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ», το οποίο τελεί υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του Υπουργού Ανάπτυξης, εδρεύει στην Αθήνα και διέπεται από τις διατάξεις του άνω νόμου, μέλη του καθίστανται υποχρεωτικά οι ασφαλιστικές επιχειρήσεις που ασκούν ασφάλιση αστικής ευθύνης από ατυχήματα αυτοκινήτων, καθώς και τα ν.π.δ.δ. ή οι οργανισμοί κοινής ωφέλειας των οποίων τα οχήματα εξαιρούνται της υποχρεωτικής ασφάλισης (*άρθρ. 18 ν. 489/1976*), για την εκπλήρωση δε του σκοπού του επιβάλλεται εκ του νόμου εισφορά υπέρ αυτού, το ανώτατο όριο της οποίας καθορίζεται με την εκάστοτε απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης, υπολογιζόμενη σε ποσοστό επί των καθαρών ασφαλιστρών (5% κατ' ανώτατο όριο) του κλάδου αστικής ευθύνης από χερσαία οχήματα, η οποία βαρύνει κατά 70% τις ασφαλιστικές επιχειρήσεις και κατά 30% τους ασφαλισμένους (άρθρ. 20 § 1 ν. 489/1976). Από την νομοθεσία λοιπόν που το διέπει, τον τρόπο λειτουργίας του και τους σκοπούς που εξυπηρετεί, προκύπτει ότι, παρά την ιδιωτικού δικαίου νομική μορφή του, το Επικουρικό Κεφάλαιο επιτελεί κοινωνικό έργο και δεν μπορεί να εξομοιωθεί ως προς τη φύση του και σκοπό του, με τις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες, οι οποίες σαφώς με την σύστασή τους και λειτουργία τους αποβλέπουν στην επίτευξη κέρδους, αποτελούσες κερδοσκοπικές κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις. Κατά την άποψή μου πολύ δύσκολα οι ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες μπορεί να γίνει δεκτό ότι «*εξομοιώνονται με το κράτος, είτε διότι πρόκειται για νομικά πρόσωπα που αποτελούν μέρος του κράτους με την ευρεία έννοια, είτε διότι υπόκεινται στην εποπτεία ή τον έλεγχο δημόσιας αρχής, ή ακόμη διότι τους*

έχει ανατεθεί, από δημόσια αρχή, η εκτέλεση αποστολής δημοσίου συμφέροντος και, για το λόγο αυτό, έχουν εξοπλιστεί με τις εξαιρετικές εξουσίες».

5. Είχα ήδη επισημάνει σε σχετικό σχολιασμό μου στο ΝοΒ επί της πιο πάνω αποφάσεως **ΑΠ 461/2017**, ότι η χώρα μας, σύντομα πια, θα υποχρεωνόταν να προβεί σε ενσωμάτωση στο εθνικό μας δίκαιο της προαναφερθείσας διάταξης του άρθρου 1, πρώτο εδάφιο, της τρίτης οδηγίας 90/232/ΕΟΚ, της 14ης Μαΐου 1990. Αυτό πράγματι έγινε πρόσφατα με το άρθρο 50 ν. 4949/2002 (ΦΕΚ Α' 126/30.06.2022), αλλά όχι με απόλυτα επιτυχή τρόπο, όπως θα σημειωθεί παρακάτω.

Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο 50 του ν. 4949/2002 (ΦΕΚ Α' 126/30.06.2022) το κείμενο του άρθρου 7 του ν. 489/1976 (κωδικοποιηθέντος με το π.δ. 237/1986) αντικαθίσταται ως εξής: «**Δεν θεωρείται τρίτος, κατά την έννοια της § 1 του άρθρου 2 και της § 2 του άρθρου 6, ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημία**». Οπότε, θεωρούνται πλέον «**τρίτο**» και: «**α) κάθε πρόσωπο του οποίου η ευθύνη του καλύπτεται με τη σύμβαση ασφάλισης, β) Εκείνος ο οποίος έχει καταρτίσει μετά του ασφαλιστή την ασφαλιστική σύμβαση, γ) Οι σύζυγοι των προσώπων τα οποία αναφέρονται στις προηγούμενες περιπτώσεις ως και οι συγγενείς αυτών είτε εξ αίματος, είτε εξ αγχιστείας, εφόσον κατοικούν στην αυτή στέγη ή διατρέφονται, από αυτούς ή εφόσον μεταφέρονται με το αυτοκίνητο το οποίο προξένησε τη ζημία, δ) Οι νόμιμοι εκπρόσωποι νομικού προσώπου που είναι ασφαλισμένο ή εμπορικής εταιρίας που δεν έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα, ως και οι σύζυγοι αυτών**», δηλαδή πρόσωπα τα οποία **δεν καλύπτονταν ασφαλιστικά, υπό το κράτος της προηγούμενης διάταξης του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976 (π.δ. 237/1986)**.

6. Πρώτη προφανής συνέπεια της ανωτέρω νομοθετικής μεταβολής και αντικατάστασης του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, είναι ότι πλέον οι αξιώσεις από τη σωματική βλάβη ή το θάνατο του **μη οδηγού** καλύπτονται από τον ασφαλιστή του αυτοκινήτου, **ανεξαρτήτως της σχέσης του με το υπαίτιο αυτοκίνητο όχημα**. Έτσι π.χ. η σωματική βλάβη ιδιοκτήτη του αυτοκινήτου και ασφαλισμένου της ασφαλιστικής εταιρείας, ο οποίος επιβαίνει στο δικό του όχημα αυτό ως επιβάτης και τραυματίζεται συνεπεία ατυχήματος που οφείλεται στην υπαιτιότητα του οδηγού του οχήματος αυτού (*ιδιοκτησίας του τραυματισθέντος*), **καλύπτεται από την ασφαλιστική εταιρεία του «υπαίτιου» οχήματος αυτού** (δηλαδή του δικού του οχή-

ματος, που δεν οδηγείτο από τον ίδιο), **σε περίπτωση δε θανάτωσής του, οι συγγενείς του** (εκτός μόνο του υπαίτιου οδηγού του οχήματος, εάν αυτός περιλαμβάνεται στους συγγενείς του, π.χ. είναι γιος του) **δικαιούνται να αξιώσουν από την ασφαλιστική εταιρεία του οχήματος αυτού χρηματική ικανοποίηση λόγω της θανάτωσής του, καθώς και όλες τις τυχόν συναφείς αξιώσεις** (όπως π.χ. αποζημίωσης λόγω στέρησης υπηρεσιών ο/η επιζών σύζυγος και λόγω στέρησης διατροφής ο/η επιζών σύζυγος και τα τέκνα).

7. Η παραπάνω διάταξη του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, όπως αντικαταστάθηκε κατά τα πιο πάνω από το άρθρο 50 του ν. 4949/2002, **ισχύει με τη νέα του μορφή, από 30/06/2022 (άρθρο 82 του ν. 4949/2002) και δεν έχει αναδρομική ισχύ** και έτσι **δεν καταλαμβάνει ατυχήματα που έλαβαν χώρα, πριν την 30^η Ιουνίου 2002**, είτε οι σχετικές αγωγές γι' αυτά εκδικάστηκαν πριν τη δημοσίευση του πιο πάνω ν. 4949/2002 και η απόφαση εκδόθηκε ή πρόκειται να εκδοθεί **μετά τη 30^η Ιουνίου 2002**, είτε εκδικάστηκαν ή πρόκειται να εκδικασθούν **μετά** την 30^η Ιουνίου 2002, παρά το ότι σύμφωνα με το άρθρο 533 § 2 ΚΠολΔ, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο εφαρμόζει το νόμο που ισχύει κατά το χρόνο δημοσίευσης της απόφασης και όχι τον προγενέστερο, εκτός αν με αυτόν ορίζεται διαφορετικά ως προς την αναδρομική έναρξη της ισχύος του ή αυτό συνάγεται από το όλο περιεχόμενό του **και συγχρόνως δεν παραβιάζονται συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα** (Νίκα Εγγ. ΠολΔικ 2016 σ. 584, ΑΠ 1444/2019 ΝΟΜΟΣ, πρβλ. ΟΛΑΠ, 7/1990 ΝοΒ 1390 1326, ΟΛΑΠ 30/2019 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΑΠ 2105/2014 ΝοΒ 2015. 753). Καθώς **κατ' εξαίρεση** ως προς το τελευταίο αυτό, **αν** από τη γέννηση της αξίωσης μέχρι τη δημοσίευση της απόφασης, επί αγωγής με την οποία ασκείται η αξίωση επήλθε νομοθετική μεταβολή με την οποία καθίσταται δυσμενέστερη η θέση του εναγόμενου με επαύξηση της ευθύνης του, τότε ο νεότερος νόμος **δεν** μπορεί να εφαρμοστεί αναδρομικά και να καλύψει το μέτρο της ευθύνης του εναγόμενου, γιατί με το τρόπο αυτό δημιουργείται αναδρομικά υποχρέωση που δεν υπήρχε, δηλαδή, προσβάλλεται η προστατευόμενη περιουσία του, με την έννοια (ερμηνεία) του όρου «περιουσία» που έχει δοθεί από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Έτσι με πρώτη την εμβληματική απόφαση με αριθμό 40/1998 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου κρίθηκε ότι: «*Στην έννοια της περιουσίας περιλαμβάνονται όχι μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα, αλλά και όλα τα δικαιώματα «περιουσιακής φύσεως» και τα κεκτημένα «οικονομικά συμφέροντα*». Καλύπτονται έτσι τα **ενοχικά περιουσιακά δικαιώματα και ειδικότερα απαιτήσεις**

είτε αναγνωρισμένες με δικαστική ή διαιτητική απόφαση, είτε απλώς γεννημένες κατά το εθνικό δίκαιο, εφόσον υπάρχει νόμιμη προσδοκία, με βάση το ισχύον, έως την προσφυγή στο δικαστήριο δίκαιο, ότι μπορούν να ικανοποιηθούν δικαστικά (τα ίδια κρίθηκαν και με τη νεώτερη **ΟΛΑΠ 3/2016**). Τέτοιες είναι κατά το ελληνικό δίκαιο και οι απαιτήσεις από αδικοπραξία για καταβολή αποζημίωσης ή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης (άρθρα 297, 298, 299, 57, 59, 932 ΑΚ). Η ερμηνεία αυτή του όρου «περιοσίσα» είναι εξάλλου σύμφωνη με την έννοια που έχει δοθεί σ' αυτόν από τις υπερνομοθετικές ισχύος διατάξεις (σύμφωνα με το άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος) των άρθρων 1 § 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και 6 § 1 της ΕΣΔΑ.

8. Όπως ήδη προανέφερα, η άποψή μου είναι ότι η με ιδιαίτερα σημαντική καθυστέρηση ενσωμάτωση στο εθνικό μας δίκαιο της προαναφερθείσας διάταξης του άρθρου 1, πρώτο εδάφιο, της τρίτης Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ, της 14ης Μαΐου 1990, με την αντικατάσταση του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, με το άρθρο 50 ν. 4949/2002 (ΦΕΚ Α' 126/30-06-2022), δεν έγινε με απόλυτα επιτυχή τρόπο, καθώς η κατά τα πιο πάνω νέα διατύπωση του άρθρου αυτού, θα δημιουργήσει εύλογα αμφιβολίες, για το αν με αυτή καλύπτονται μόνο οι αξιώσεις για τις σωματικές βλάβες (και θάνατο) «όλων των επιβατών του οχήματος», εκτός του οδηγού (χωρίς να γίνεται κάποια διάκριση μεταξύ των επιβατών και ιδίως μεταξύ των επιβατών η ευθύνη των οποίων καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση, ή έχουν καταρτίσει με τον ασφαλιστή την ασφαλιστική σύμβαση και επιβατών τρίτων), ή αν καλύπτονται με αυτή και οι υλικές ζημιές των παραπάνω προσώπων, καθώς στη νέα διάταξη αυτή του άρθρου 7 του κ.δ. 489/1976, με τη συγκεκριμένη διατύπωσή της, δεν γίνεται η παραμικρή διάκριση κι έτσι θα μπορεί να υποστηριχτεί ότι καλύπτονται και οι υλικές ζημιές των παραπάνω προσώπων (και ιδίως αυτό που πρακτικά έχει μεγαλύτερη σημασία είναι οι υλικές ζημιές που θα προκληθούν στο υπαίτιο αυτοκίνητο, εφόσον οδηγείται από πρόσωπο που δεν είναι ο ιδιοκτήτης του). Αυτό θα δημιουργήσει στην πράξη σοβαρά ζητήματα που θα κληθούν να επιλύσουν τα αρμόδια δικαστήρια, με μια πρώτη αναφορά, στις τυχόν υλικές ζημιές που θα προκαλέσει από υπαιτιότητά του ο μισθωτής αυτοκινήτου επιχείρησης εκμισθώσεως αυτοκινήτων, καθόσον η εκμισθώτρια επιχείρηση, υπό την καταφατική εκδοχή κάλυψης με την πιο πάνω διάταξη και των υλικών ζημιών που θα προκαλέσει ο υπαίτιος οδηγός του μισθωμένου αυτοκινήτου, επικαλούμενη τη διάταξη αυτή θα μπορεί να διεκδικήσει αποζημίωση από την ασφαλιστική εταιρία με την οποία έχει καταρ-

τίσει ασφαλιστική σύμβαση μόνο για την έναντι τρίτων αστική ευθύνη από την κυκλοφορία του αυτοκινήτου της, για τις ζημιές που προκλήθηκαν στο αυτοκίνητό της από υπαιτιότητα του μισθωτή οδηγού του, χωρίς όμως να έχει καταρτίσει προς τούτο και πρόσθετη προαιρετική ασφάλιση κάλυψης των ιδίων ζημιών («μικτή ασφάλιση») του αυτοκινήτου της (θα είναι δηλαδή ως να ισχύει με την σύναψη μιας απλής ασφαλιστικής σύμβασης για την έναντι τρίτων αστική ευθύνη από την κυκλοφορία του αυτοκινήτου και μία πρόσθετη οιονεί κάλυψη "ιδίων ζημιών" του, μολονότι τέτοια δεν έχει καταρτιστεί και βέβαια δεν έχει καταβληθεί επιπρόσθετο ασφάλιστρο γι' αυτήν).

9. Σε σχέση με το αμέσως παραπάνω ζήτημα να σημειωθεί σκόμα ότι σύμφωνα με τη ρύθμιση της πρώτης περιόδου της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 6 του ίδιου κ.ν. 489/1976: «*Η ασφαλιστική κάλυψη πρέπει να περιλαμβάνει την έναντι τρίτων αστική ευθύνη εξαιτίας θανάτωσης ή σωματικής βλάβης ή ζημιών σε πράγματα, στην οποία περιλαμβάνεται και η χρηματική ικανοποίηση για ψυχική οδύνη ή ηθική βλάβη, καθώς και την αστική ευθύνη λόγω θανάτωσης ή σωματικών βλαβών έναντι των μελών της οικογένειας του ασφαλισμένου, οδηγού ή κάθε άλλου προσώπου του οποίου η αστική ευθύνη καλύπτεται σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο, ανεξάρτητα από δεσμό συγγενείας*» [ο νόμος στη διάταξη αυτή δεν ορίζει ποιος θεωρείται «μέλος της οικογένειας» αλλά κατά την επικρατήσασα νομολογία γίνεται δεκτό (ΟΛΑΠ 21/2000), ότι στα πρόσωπα αυτά, περιλαμβάνονται ο/η σύζυγος, οι γονείς, τα εγγόνια, τα αδέρφια, καθώς και οι εξ αγχιστείας συγγενείς του πρώτου βαθμού (πεθερός/α, νύφη/γαμβρός)]. Σύμφωνα και με τη γραμματική διατύπωση της αμέσως πιο πάνω διάταξης της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 6 του κ.ν. 489/1976, αλλά και με την αναπτυχθείσα σε σχέση με τη διάταξη αυτή σχετική θεωρία (Κρητικός στην «Αποζημίωση από αυτοκινητικά ατυχήματα», τόσο στην προηγούμενη Γ' Έκδοση του 1998, περ. αριθ. 1785 επ., όσο και στην Δ' Έκδοση του 2008, § 26 περ. αριθ. 126 επ., Ρόκας Ι. στον "Ασφαλιστικό Κώδικα" 2008 σ. 89 σημ. 128) και την επικρατήσασα νομολογία (ΑΠ 1227/1994 ΕλλΔνη 1996. 324), η αμέσως παραπάνω διάταξη έχει την έννοια ότι ο ασφαλιστής οφείλει να καλύπτει τις σωματικές βλάβες και υλικές ζημιές κάθε τρίτου προσώπου, και παράλληλα οφείλει να καλύπτει και τις **σωματικές βλάβες (όχι όμως τις υλικές ζημιές)** μέλους της οικογένειας του ασφαλισμένου ή του οδηγού του ζημιογόνου αυτοκινήτου (π.χ. οι ζημιές που αφορούν σωματικές βλάβες του πατέρα του υπαίτιου οδηγού καλύπτονται ασφαλιστικά, ενώ δεν καλύπτονται οι προκληθεί-

σες υλικές του ζημιές). Υπάρχει άρα με βάση τη διάταξη αυτή σαφής διαφορά ως προς την έκταση της ασφαλιστικής καλύψεως μεταξύ των βλαπτομένων τρίτων και των μελών της οικογένειας του προσώπου, του οποίου η ευθύνη καλύπτεται ασφαλιστικά. Έτσι, ενώ στη γενική κατηγορία των τρίτων η ασφαλιστική κάλυψη περιλαμβάνει και ζημιές σε πράγματα, *αντιθέτως στην περίπτωση των μελών της οικογένειας η ασφαλιστική κάλυψη περιλαμβάνει αστική ευθύνη λόγω θανάτωσης ή σωματικών βλαβών, όχι όμως και ζημιές σε πράγματα (δηλαδή δεν καλύπτει τις υλικές ζημιές μεταξύ συγγενών)*. Στο ερώτημα, εάν επηρεάζεται και η αμέσως πιο πάνω διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 6, από την προεκτεθείσα αντικατάσταση του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, η άποψή μου είναι **αρνητική**. Έτσι, το γεγονός ότι η νέα διατύπωση του άρθρου 7 του κ.ν. 489/1976, μετά την κατά τα πιο πάνω αντικατάστασή του, κάνει **ευθεία** αναφορά στην παράγραφο 2 του άρθρου 6 του νόμου αυτού, χωρίς όμως συγχρόνως η παράγραφος αυτή να έχει τροποποιηθεί, καθιστά ως ορθότερη την ερμηνευτική προσέγγιση, ότι ο νομοθέτης σε κάθε περίπτωση επέλεξε να *συνεχίσει την εξαίρεση από την ασφαλιστική κάλυψη των υλικών ζημιών που προξενεί ο οδηγός σε μέλος/ή της οικογένειάς του ή της οικογένειας του λήπτη της ασφάλισης*,

Συνεπώς το ζήτημα για το αν με τη νέα διάταξη αυτή του άρθρου 7 του κ.δ. 489/1976 και με τη συγκεκριμένη διατύπωσή της, καλύπτονται μόνο οι αξιώσεις για τις *σωματικές βλάβες (και θάνατο) «όλων των επιβατών του οχήματος»*, εκτός του οδηγού (χωρίς να γίνεται κάποια διάκριση μεταξύ των επιβατών και ιδίως μεταξύ των επιβατών η ευθύνη των οποίων καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση, ή έχουν καταρτίσει με τον ασφαλιστή την ασφαλιστική σύμβαση και επιβατών τρίτων), ή αν καλύπτονται με αυτή και οι υλικές ζημιές των παραπάνω προσώπων, περιορίζεται στο αν καλύπτονται και οι υλικές ζημιές των παραπάνω προσώπων τα οποία δεν έχουν την προαναφερθείσα συγγενική σχέση με τον υπαίτιο οδηγό. Η άποψή μου και ως προς το τελευταίο ζήτημα αυτό είναι αρνητική, καθώς η διάταξη της § 1 *εδάφιο πρώτο της τρίτης Οδηγίας 90/232/ΕΟΚ, της 14ης Μαΐου 1990*, την οποία δεν είχε μεταφέρει στο εσωτερικό ο εθνικός νομοθέτης και την οποία επιχείρησε με σημαντική καθυστέρηση να το κάνει με τη νέα πιο πάνω διάταξη του άρθρου 7 του κ.δ. 489/1976, προέβλεπε τη θέσπιση νομοθετικής διάταξης από τα κράτη μέλη, με την οποία να ορίζεται, ότι η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης θα πρέπει να καλύπτει τις **σωματικές βλάβες (και βέβαια και το θάνατο) όλων των παραπάνω**

προσώπων, εκτός μόνο του οδηγού, χωρίς όμως αναφορά σε υλικές ζημιές τους. Υπό τυχόν αντίθετη εκδοχή θα είχαμε και το παράδοξο, εάν οδηγεί το ασφαλισμένο αυτοκίνητο π.χ. ο γιός του ιδιοκτήτη και από υπαιτιότητά του προκαλέσει τροχαίο ατύχημα το οποίο επέφερε υλικές ζημιές στο υπαίτιο αυτοκίνητο αυτό, ο ιδιοκτήτης του σύμφωνα με την προεκτεθείσα διάταξη της § 2 του άρθρου 6, δεν θα δικαιούται να διεκδικήσει από την ασφαλιστική εταιρία του αποζημίωση γι' αυτές, ενώ αν ο υπαίτιος οδηγός του αυτοκινήτου του, είναι πρόσωπο που δεν έχει συγγενική σχέση με τον ιδιοκτήτη του, τότε ο τελευταίος αυτός θα μπορούσε να διεκδικήσει από τη δική του ασφαλιστική εταιρία, αποζημίωση για τις υλικές ζημιές που προκλήθηκαν στο αυτοκίνητό του μολονότι δεν είχε καταρτίσει προαιρετική ασφαλιστική σύμβαση ιδίων ζημιών.-

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛ. ΒΡΕΤΤΟΣ
Δικηγόρος Αθηνών
pnvrettos@gmail.com

II. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Άρειος Πάγος (Δ' Τμήμα)
Αριθ. 911/2022

Πρόεδρος: **Κ. Φλουρή-Χαλεβίδου**, Αντιπρόεδρος
Εισηγήτρια: **Α. Αποστολάκη**, Αρεοπαγίτης
Δικηγόροι: **Β. Βουρτζούμης**, **Α. Μαργαρίτης**

Δεν ιδρύεται αναιρετικός λόγος από το άρθρο 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ επί απόρριψης από το δικαστήριο της ουσίας της εκ του άρθρου 222 ΚΠολΔ ένστασης εκκρεμοδικίας (Άρθρα 559, αριθ. 14, 222 ΚΠολΔ).

(...) Ο από τον αριθμό 14 του άρθρου 559 του ΚΠολΔ, λόγος αναιρέσης, ιδρύεται αν το δικαστήριο παρά το νόμο, κήρυξε ή δεν κήρυξε ακυρότητα, έκπτωση από δικαίωμα ή απαράδεκτο. Ο λόγος αυτός αναιρέσης αναφέρεται σε ακυρότητες, δικαιώματα και απαράδεκτα από το δικονομικό μόνο δίκαιο. Εξάλλου, κατά το άρθρο 222 ΚΠολΔ: «Όταν επέλθει η εκκρεμοδικία και όσο αυτή διαρκεί, δεν μπορεί να γίνει σε οποιοδήποτε δικαστήριο νέα δίκη για την ίδια επίδικη διαφορά ανάμεσα στους ίδιους διαδίκους, εφόσον εμφανίζονται με την ίδια ιδιότητα. Αν

κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας ασκηθεί άλλη αγωγή, ανταγωγή ή κύρια παρέμβαση ή προταθεί ένσταση συμψηφισμού για την ίδια επίδικη διαφορά, αναστέλλεται αυτεπαγγέλτως η εκδίκασή της εωσότου περατωθεί η πρώτη δίκη». Το από την ανωτέρω διάταξη απαράδεκτο λόγω εκκρεμοδικίας, αποτελεί εκδήλωση της έννομης σχέσης της δίκης και συνίσταται στο ότι το δικαστήριο δεσμεύεται να μη συζητήσει εκ νέου την ίδια διαφορά μεταξύ των αυτών διαδικιών. Όμως, η παρά το νόμο παράλειψη του δικαστηρίου να αναστείλει τη διαδικασία, λόγω εκκρεμοδικίας κατά την προαναφερθείσα διάταξη, μη επιβαλλόμενη από το νόμο, προς κατοχύρωση του αποτελέσματος δικονομικής ακυρότητας ή προς εξασφάλιση της άσκησης δικονομικού δικαιώματος, δεν συνιστά παράλειψη κήρυξης δικονομικού απαραδέκτου, υπό την έννοια της διάταξης του αριθμού 14 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, διότι η αναστολή αυτή επιβάλλεται από το νόμο απλώς χάριν οικονομίας χρόνου και δαπάνης, καθώς και προς αποφυγή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, ενδεχόμενο όμως που αντιμετωπίζεται από το νόμο με την καθιέρωση λόγου αναψηλάφησης για την τελευταία απόφαση κατ' άρθρα 544 § 1 και 549 § 2 ΚΠολΔ. (ΑΠ 867/2019, ΑΠ 985/2018, ΑΠ 600/2016, ΑΠ 431-432/2015, ΑΠ 1377/2012). Επίσης, επειδή το άρθρο 222 του ΚΠολΔ αποτελεί κανόνα δικονομικού δικαίου, η παραβίασή του δεν θεμελιώνει αναιρετική πλημμέλεια από τον αριθμό 1 του άρθρου 559 του ίδιου Κώδικα, η οποία υδρύνεται μόνο, αν παραβιάστηκε κανόνας του ουσιαστικού δικαίου (ΑΠ 751/2017). Στην προκειμένη περίπτωση, η αναιρεσείουσα μισθώτρια με τον 1ο λόγο αναιρέσεως υποστηρίζει, ότι κατά παράβαση του άρθρου 222 του ΚΠολΔ το δευτεροβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την προβληθείσα με τον πρώτο λόγο της έφεσής της ένσταση εκκρεμοδικίας και δεν ανέστειλε την εκδίκαση της από 23.12.2013 αγωγής των αναιρεσίβλητων εκμισθωτών για την επίδικαση μισθωμάτων και αποζημίωσης για φθορές στο μίσθιο, έως ότου περατωθεί η εκκρεμής δίκη, η οποία ανοίχθηκε με την προγενεστερώς ασκηθείσα από αυτήν (αναιρεσείουσα) από 02.07.2013 ανακοπή κατ' άρθρο 933 του ΚΠολΔ κατά της αναγκαστικής εκτέλεσης, που επισπεύσθηκε σε βάρος της από τους αναιρεσίβλητους δυνάμει της .../

2013 διαταγής απόδοσης της χρήσης του ένδικου μισθίου. Ο λόγος αυτός είναι απορριπτέος, ως απαράδεκτος, σύμφωνα με τις προηγηθείσες νομικές σκέψεις, αφού οι προβαλλόμενες αιτιάσεις δεν ιδρύουν αναιρετικό λόγο ούτε από τον αριθμό 1, ούτε από τον αριθμό 14 του άρθρου 559 του ΚΠολΔ.

[...] Κατ' ακολουθίαν τούτων, πρέπει να απορριφθεί η αίτηση αναιρέσεως, να διαταχθεί η εισαγωγή του παραβόλου, που έχει καταθέσει η αναιρεσείουσα, στο δημόσιο ταμείο (άρθρο 495 § 4 εδ. ε' του ΚΠολΔ, όπως ισχύει) και να καταδικασθεί η αναιρεσείουσα στη δικαστική δαπάνη του αναιρεσίβλητου, που κατέθεσε προτάσεις, κατά το νόμιμο και βάσιμο αίτημά του (άρθρα 176, 183 ΚΠολΔ), κατά τα οριζόμενα στο διατακτικό [...].

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Μη αναστολή διαδικασίας λόγω εκκρεμοδικίας. Δεν συνιστά παράλειψη κήρυξης δικονομικού απαραδέκτου

1. Με την απόφασή του υπ' αριθ. 911/2022 το Δ' Πολιτικό Τμήμα του Αρείου Πάγου έκρινε, ότι η παρά το νόμο παράλειψη του δικαστηρίου της ουσίας να αναστείλει τη διαδικασία, λόγω εκκρεμοδικίας κατά τη διάταξη του άρθρου 222 ΚΠολΔ, δεν συνιστά παράλειψη κήρυξης δικονομικού απαραδέκτου, υπό την έννοια της διάταξης του αριθμού 14 του άρθρου 559 ΚΠολΔ.

Για την θεμελίωση της παραπάνω κρίσης της η εν λόγω απόφαση δέχεται, ότι η κατ' άρθρο 222 ΚΠολΔ αναστολή επιβάλλεται από το νόμο, απλώς χάριν οικονομίας χρόνου και δαπάνης, καθώς και προς αποφυγή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, ενδεχόμενο όμως που αντιμετωπίζεται από το νόμο με την καθιέρωση λόγου αναψηλάφησης για την τελευταία απόφαση κατ' άρθρα 544 § 1 και 549 § 2 ΚΠολΔ.

2. Η υπ' αριθ. 911/2022 απόφαση του Δ' Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου ακολουθεί την ισχυρά¹ πλέον

1. Έτσι οι ΑΠ 140/1997, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 1543/2001, Δ 2002. 519 με αντίθετα σχόλια Κ. Μπέη· ΑΠ 290/2005, ΕΛΛΔνη 2006. 1374 = Δ 2007. 57=ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 207/2008, ΕΛΛΔνη 2008. 162· ΑΠ 588/2009, ΝοΒ 2009. 1713· ΑΠ 716/2009, ΝοΒ 2009. 2146 με Σημείωση Μ. Μαργαρίτη· ΑΠ 2359/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1393/2010, ΝοΒ 2011. 397· ΑΠ 1374/2012, ΝοΒ 2013. 750· ΑΠ 1377/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 431/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 600/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 700/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

τα τελευταία χρόνια διαμορφωθείσα νομολογία του ανώτατου ακυρωτικού δικαστηρίου, που τις συνέπειες από τη συγκεκριμένη ακυρότητα από την παράβαση των ρυθμίσεων του άρθρου 222 ΚΠολΔ αντιμετωπίζει, όχι με εφαρμογή της ΚΠολΔ 559 αριθ. 14, αλλά με τον λόγο αναψηλάφησης των άρθρων 544 § 1 και 549 § 2 ΚΠολΔ.

Οι αποφάσεις του ανώτατου ακυρωτικού, που κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, και έχουν διαμορφώσει την άνω νομολογία, για την θεμελίωση της άνω θέσης, ότι δηλαδή η παρά το νόμο παράλειψη του δικαστηρίου της ουσίας να αναστείλει τη διαδικασία, λόγω εκκρεμοδικίας δεν συνιστά παράλειψη κήρυξης δικονομικού απαραδέκτου, υπό την έννοια της διάταξης του αριθμού 14 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, έχουν προβεί σε επιπλέον της εδώ σχολιαζόμενης απόφασης σκέψεις και συγκεκριμένα: «*Επί παραλείψεως κηρύξεως προσωρινού απαραδέκτου, όπως είναι το απαράδεκτο της συζητήσεως κ.λπ. ο λόγος αυτός στοιχειοθετείται, όταν το απαράδεκτο αυτό ή η αναβολή της συζήτησης ή η αναστολή της διαδικασίας επιβάλλεται από το νόμο προς καταχώρωση του αποτελέσματος της ακυρότητας άλλης διαδικαστικής πράξεως, που προηγήθηκε, όπως π.χ. είναι η ακυρότητα της κλητεύσεως, ή (και) προς εξασφάλιση της ασκήσεως δικονομικού δικαιώματος, όπως είναι πρωτίστως το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα της υπερασπίσεως (βλ. άρθρο 110 § 2 ΚΠολΔ) ή στην περίπτωση της παραλείψεως αναβολής της συζητήσεως κατά τα άρθρα 610 και 621 του ΚΠολΔ, κατά την οποία ο διάδικος καθίσταται έκπτωτος του δικονομικού δικαιώματός του για την παρεμπόδιση αμφισβήτηση της οικογενειακής σχέσεως, που αποτελεί προϋπόθεση για τη διάγνωση της διαφοράς (βλεπ. σχετ. ΟΛΑΠ 12/2000). Επομένως η παρά το νόμο παράλειψη του δικαστηρίου να αναστείλει τη διαδικασία λόγω εκκρεμοδικίας (222 ΚΠολΔ) μη επιβαλλόμενη από το νόμο, προς κατοχύρωση του αποτελέσματος δικονομικής ακυρότητας ή προς εξασφάλιση της άσκησης δικονομικού δικαιώματος, δεν θεμελιώνει τον ανωτέρω λόγο της αναιρέσεως, διότι η αναστολή αυτή επιβάλλεται από το νόμο απλώς χάριν οικονομίας χρόνου και δαπάνης, καθώς και προς αποφυγήν εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων, ενδεχόμενο όμως που αντιμετωπίζεται από το νόμο με την καθιέρωση λόγου αναψηλάφησης για την τελευταία απόφαση (άρθρα 544 § 1 και 549 § 2 ΚΠολΔ)»².*

3. Η άνω διαμορφωθείσα νομολογία έχει τις ρίζες της, όπως άλλωστε προκύπτει και από τη σχετική παραπομπή στις κατ' ιδίαν αποφάσεις, στην απόφαση της Ολομέλειας

του Αρείου Πάγου αριθ. 12/2000³. Μάλιστα όλες αντιγράφουν πιστά το άνω σκεπτικό από την απόφαση της Ολομέλειας. Πλην όμως από την επισκόπηση της απόφασης της Ολομέλειας, προκύπτει, ότι αυτή δεν αφορούσε την ένσταση της εκκρεμοδικίας, αλλά στο εκπρόθεσμο κατά το άρθρο 228 ΚΠολΔ της κλήτευσης του διαδίκου. Εκεί λοιπόν ο διάδικος που κλητεύθηκε εκπρόθεσμο παρέστη κατά τη συζήτηση. Η Ολομέλεια με την άνω απόφασή της έκρινε ότι το εκπρόθεσμο της κλήτευσης του διαδίκου ο οποίος παρέστη όμως στη συζήτηση καθιστά άκυρη την κλητεύσή του και προσβάλλει το δικαίωμα της υπερασπίσεώς του μόνο με τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 159 αριθ. 3 ΚΠολΔ, δηλαδή της συνδρομής δικονομικής βλάβης, θέση η οποία εν τέλει ικανοποιεί και την αρχή της οικονομίας της δίκης. Οπότε, η ίδια απόφαση συνδέει τον αναιρετικό λόγο του άρθρου 559 αρ. 14 ΚΠολΔ με την πρόκληση δικονομικής βλάβης στον διάδικο, που μπορεί να συνίσταται στην μη ικανοποιητική προετοιμασία της υπερασπίσεώς του, αποβλέποντας ταυτόχρονα και στην τήρηση της αρχής της οικονομίας της δίκης.

4. Οι παραπάνω θέσεις της σχολιαζόμενης απόφασης, αλλά και των λοιπών αποφάσεων που έχουν υιοθετήσει επίσης τις θέσεις αυτές, καταλήγοντας στη κρίση ότι η παρά το νόμο παράλειψη του δικαστηρίου της ουσίας να αναστείλει τη διαδικασία, λόγω εκκρεμοδικίας δεν συνιστά παράλειψη κήρυξης δικονομικού απαραδέκτου, υπό την έννοια της διάταξης του αριθμού 14 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, κατ' αρχήν προσκρούει προεχόντως στη λειτουργία και τον σκοπό που επιδιώκει η εκκρεμοδικία. Ο θεσμός της εκκρεμοδικίας, όπως και αυτός του δεδικασμένου αποσκοπεί στην πρόληψη αποφυγής έκδοσης αντιφατικών δικαιοδοτικών κρίσεων, σκοπός που ανήκει στα πρωταρχικά καθήκοντα της έννομης τάξης και θα μπορούσε ακόμα να υποστηριχθεί, παρά την αντίθετη θέση του Αρείου Πάγου⁴, ότι η εκκρεμοδικία θεραπεύει προεχόντως δημόσια συμφέροντα και δευτερευόντως ιδιωτικά⁵.

5. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ, η απόφαση αναιρείται, αν το δικαστήριο παρά το νόμο κήρυξε ή δεν κήρυξε ακυρότητα, έκπτωση από δικαίωμα ή απαράδεκτο. Πρόκειται για τρεις ανεξάρτητες πλημμελίες που θεμελιώνουν χωριστά λόγο αναιρέσεως από την άνω διάταξη⁶. Ο λόγος αυτός αναιρέσεως ευρίσκει

3. ΟΛΑΠ 12/2000, ΝοB 2000. 1249 = EEN 2000. 360 = ΕΛΛ Δνη 2000. 949 = ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

4. ΑΠ 1072/1987, EEN 1988. 529.

5. Ν. Νίκας, Η ένσταση εκκρεμοδικίας στην πολιτική δίκη, 1991, σ. 272-273.

6. Η οριοθέτηση αυτών των πλημμελιών επιχειρείται από μια

2. ΑΠ 290/2005, ΕΛΛΔνη 2006. 1374 = Δ 2007. 57=ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ευρεία εφαρμογή στις περιπτώσεις των δικονομικών απαράδεκτων, τα οποία αποτελούν διακεκριμένη κατηγορία του ανίσχυρου των διαδικαστικών πράξεων και συνεπάγονται το κατά τον νόμο ανεπίτρεπτο κάποιας διαδικαστικής πράξης, ανεξάρτητης από το κύρος, τη νομιμότητα ή τη βασιμότητα αυτής, ανάγονται στην εσωτερική διάρθρωση και πορεία της διαδικασίας και αποσκοπούν στην ομαλή εξέλιξη της διαδικασίας κατά τρόπο που να είναι εφικτή η από τους διαδίκους υπεράσπιση των στη δίκη καταχθέντων δικαιωμάτων τους⁷. Το απαράδεκτο αφορά τις επιτευκτικές διαδικαστικές πράξεις, δηλαδή εκείνες που τείνουν στη δημιουργία των αναγκαίων όρων για την έκδοση συγκεκριμένης απόφασης, έτσι ώστε η ενέργειά τους να εκδηλώνεται δια της απόφασης και δυνάμει αυτής⁸. Έτσι στην εμβέλεια του πεδίου εφαρμογής της ΚΠολΔ 559 αριθ. 14 εντάσσονται η απόρριψη της αγωγής για έλλειψη κάποιας διαδικαστικής προϋπόθεσης, όπως δικαιοδοσίας, εννόμου συμφέροντος κ.λπ., το παραδεκτό των ενδίκων βοηθημάτων και ενδίκων μέσων, το παραδεκτό προβολής ισχυρισμών και ενστάσεων, ζητήματα επιδόσεων. Πάντως για την θεμελίωση του συγκεκριμένου λόγου αναίρεσης, δεν απαιτείται η συνέπεια του απαράδεκτου να είναι η απόρριψη της διαδικαστικής πράξης, αλλά αρκεί και η ηπιότερη συνέπεια, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της εκκρεμοδικίας, που κατ' άρθρο 222 § 2 ΚΠολΔ οδηγεί την συζήτηση της δεύτερης χρονικά αγωγής σε αναστολή είτε κατόπιν προβολής ένστασης του εναγομένου, είτε και αυτεπαγγέλτως⁹.

6. Περαιτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερος, ότι η καθιέρωση του απαράδεκτου γίνεται άλλοτε ρητά και άλλοτε με χρήση συγγενικών εκφράσεων, όπως η έκφραση «δεν μπορεί να γίνει», «αναβάλλεται», ή «αναστέλλεται η συζήτηση της υπόθεσης», που περιέχονται στις διατάξεις του ΚΠολΔ και ρυθμίζουν την διαδικασία¹⁰.

σειρά αποφάσεων του Αρείου Πάγου, όπως η ΟΛΑΠ 963/1985, ΝοB 1985. 1406 · ΑΠ 450/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

7. Κ.Καλαβρός, Η αναίρεση κατά τον ΚΠολΔ, Ε' έκδοση, σ. 458 επ.

8. Κ. Μπέης, Η ανίσχυρος διαδικαστική πράξις, 1968, σ. 219 επ. · Γ. Μητσόπουλος, Διαδικαστικά πράξεις, Μελέται Ι, 1983, σ. 327 · Κ. Καλαβρό, Το ανίσχυρο των διαδικαστικών πράξεων της αναγκαστικής εκτέλεσης, 2010, σ. 155 επ. τον ίδιο ό.π., σ. 459 · Λ. Σινανιώτης Η αναίρεση κατά τον ΚΠολΔ, 2006, σ. 159 επ.

9. Κ. Καλαβρός, Η αναίρεση, σ. 462 επ.

10. ΟΛΑΠ 1331/1985, ΝοB 1986. 1569. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή οι εκφράσεις αυτές πρέπει να περιέχονται στον ΚΠολΔ και μόνον σ' αυτόν, όχι δε και σε άλλους ειδικούς νόμους, π.χ. φορολογικούς, η παραβίαση των οποίων δεν δύναται να συγκροτήσει τον λόγο αναίρεσης από το άρθρο 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ.

Εν προκειμένω, στη διάταξη του άρθρου 222 ΚΠολΔ στην μεν § 1 χρησιμοποιούνται οι λέξεις «δεν μπορεί να γίνει», στην δε § 2 οι λέξεις «αναστέλλεται και αυτεπαγγέλτως». Την ρητή αυτή επιταγή του νόμου τόσο η σχολιαζόμενη απόφαση, όσο και εν γένει το ανώτατο ακυρωτικό με την δημιουργηθείσα από αυτό νομολογία του παραβλέπει, εξοβελίζοντας εσφαλμένα από την εμβέλεια του άρθρου 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ, την εκ μέρους του δικαστηρίου της ουσίας παράβαση των προβλέψεων της ΚΠολΔ 222.

7. Αντίθετα, κατά την κρατούσα άποψη στη θεωρία¹¹, και σε ορισμένες παλαιότερες κυρίως αποφάσεις του ανώτατου ακυρωτικού¹² η παρά τον νόμο απόρριψη της ένστασης εκκρεμοδικίας ιδρύει τον εκ του άρθρου 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ λόγο αναίρεσης.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Θ. ΚΛΟΥΚΙΝΑΣ
Δικηγόρος

ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ

**Άρειος Πάγος (Γ' Τμήμα)
Αριθ. 1807/2022**

Πρόεδρος: **Γ. Χριστοδούλου**, Αντιπρόεδρος
Εισηγητής: **Γ. Καλαμαρίδης**, Αρεοπαγίτης
Δικηγόροι: **Κ. Τρουπή**, **Σ. Μανιαδάκης**

Έκδοση εσφαλμένου γραμματίου προέσπραξης κατά την άσκηση ενδίκου μέσου και δη μικρότερης αξίας. Μη επιτρεπτή η συμπλήρωσή του με τις προτάσεις (Άρθρα 61 ν. 4164/2013 & 227 ΚΠολΔ).

(...) Ο Κώδικας Δικηγόρων (ν. 4194/2013) ορίζει στις §§ 1, 2 και 4 του άρθρου 61 ότι: «1. Ο δικηγόρος για την άσκηση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων και για την παράστασή του ενώπιον των δικαστηρίων και των δικαστι-

11. Στ. Δεληκοστώπουλος – Λ. Σινανιώτης, Ερμηνεία Β', 1969, σ. 176 · Κ. Μπέης, Δ 2002. 520 · Κ. Καλαβρός, Η αναίρεση, σ. 462 επ. · Ν. Νίκας, Πολιτική Δικονομία ΙΙΙ, σ. 518, ο ίδιος, Η ένσταση εκκρεμοδικίας, σελ. 271 · Ι. Δεληκωστόπουλος, Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης, 2009, σ. 424 · ο ίδιος, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 714/2013, ΕΠολΔ, σ. 518 · Στ. Σταματόπουλος, Δ 1985. 271 · Β. Βαθρακοκοίλης, ΕρμΚΠολΔ, τομ. Β'', 1994, σ. 51 · Κ. Παραβάντης, Η Αναίρεση στην αστική δίκη, 2007, σ. 484.

12. ΑΠ 653/1979, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 608/2005, ΕΛΛΔνη 2006. 1026 · ΑΠ 88/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

κών συμβουλίων ... και γενικά για την παροχή υπηρεσιών, που σχετίζονται με την έναρξη και τη διεξαγωγή της δίκης ... υποχρεούται να προκαταβάλει στον οικείο Δικηγορικό Σύλλογο εισφορές, αποκλειστικά και μόνο στις περιπτώσεις που προβλέπονται στο Παράρτημα ΙΙΙ, οι οποίες προορίζονται για: αα) την κάλυψη των λειτουργικών δαπανών των υπηρεσιών του Συλλόγου, ββ) την απόδοση ως πόρου, στον τομέα Επικουρικής Ασφάλισης Δικηγόρων (ΤΕΑΔ) του Ενιαίου Ταμείου Ανεξάρτητα Απασχολομένων (ΕΤΑΑ), γγ) την απόδοση ως πόρου στον αντίστοιχο για κάθε Δικηγορικό Σύλλογο Τομέα Πρόνοιας - Υγείας του ΕΤΑΑ ή Ταμείο αλληλοβοήθειας ή Λογαριασμούς Ενίσχυσης και Αλληλοβοήθειας Δικηγόρων (ΛΕΑΔ) και δδ) την απόδοση ως πόρου στον Ειδικό Διανεμητικό Λογαριασμό νέων δικηγόρων του άρθρου 33 του ν. 2915/2001 (Α' 109), όπου ισχύει ... 2. Οι εισφορές αυτές είναι πάγια ποσά για κάθε διαδικαστική πράξη ή παράσταση δικηγόρου, όπως καθορίζονται στο Παράρτημα ΙΙΙ. Τα ποσά αυτά αναπροσαρμόζονται με κοινή υπουργική απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Δικαιοσύνης και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, μετά από γνώμη της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων της Ελλάδος. 4. Ο δικηγόρος, για την κατάθεση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή ενδίκων μέσων, καθώς και για την παράστασή του ενώπιον των δικαστηρίων... και για κάθε στάδιο της δίκης, οφείλει, στο πλαίσιο της υποχρέωσης προκαταβολής της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου, να καταθέτει το σχετικό γραμμάτιο καταβολής, αλλιώς η σχετική διαδικαστική πράξη είναι απαράδεκτη. Μετά το εδάφιο αυτό, προστέθηκε στην ανωτέρω § 4 και δεύτερο εδάφιο με το άρθρο 31 ν. 4509/2017 (ΦΕΚ Α', 201/22.12.2017), σύμφωνα με το οποίο. Η υποχρέωση προκαταβολής της παράστασης κατά τη συζήτηση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων θεωρείται τυπική παράλειψη η οποία μπορεί να καλυφθεί μετά τη συζήτηση και πριν από την έκδοση της απόφασης ύστερα από σχετική ειδοποίηση του πληρεξούσιου δικηγόρου από το δικαστήριο». Η έννοια της διάταξης του δεύτερου αυτού εδαφίου είναι σαφής, καθώς περιορίζει τη δυνατότητα συμπλήρωσης της παράλειψης κα-

τάθεσης του γραμματίου προεισπραξης (μετά τη συζήτηση και πριν από την έκδοση της απόφασης) μόνο στην περίπτωση που το γραμμάτιο αφορά στην παράσταση του δικηγόρου κατά τη συζήτηση. Ο νομοθέτης, έχοντας υπόψη ότι το απαράδεκτο λόγω παράλειψης κατάθεσης του γραμματίου προεισπραξης μπορεί να ανακύψει τόσο κατά την κατάθεση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή ενδίκων μέσων, όσο και κατά την παράσταση του δικηγόρου ενώπιον των δικαστηρίων, πρόβλεψε δυνατότητα θεραπείας των συνεπειών της παράλειψης αποκλειστικά και μόνο για την περίπτωση που το γραμμάτιο αφορά στην παράσταση του δικηγόρου κατά τη συζήτηση (ΑΠ 44/2022, ΑΠ 1020/2021, ΑΠ 213/2021, ΑΠ 74/2021, ΑΠ 1236/2019, ΑΠ 2181/2018). Εξάλλου, τα άρθρα 20 § 1 του Συντάγματος και 6 της κυρωθείσας με το ν.δ. 53/1974 Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ) δεν αποκλείουν στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει δικονομικές προϋποθέσεις και γενικότερα διατυπώσεις για την πρόοδο της δίκης, αρκεί αυτές να συνάπτονται προς τη λειτουργία των δικαστηρίων και την ανάγκη αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης και περαιτέρω, να μην υπερβαίνουν τα όρια εκείνα, πέραν των οποίων επάγονται την άμεση ή έμμεση κατάλυση του προστατευόμενου από τις ανωτέρω διατάξεις ατομικού δικαιώματος παροχής έννομης δικαστικής προστασίας (ΑΕΔ 27/2004). Επομένως, οι διατάξεις της § 4 του άρθρου 61 του Κώδικα Δικηγόρων, με τις οποίες ορίζεται ότι, εφόσον δεν κατατεθεί ενώπιον του δικαστηρίου γραμμάτιο προκαταβολής της προβλεπομένης από την § 1 του ίδιου άρθρου εισφοράς προς τον οικείο δικηγορικό σύλλογο, η σχετική διαδικαστική πράξη είναι απαράδεκτη, δεν προσκρούουν στις ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος και της ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι με αυτές επιδιώκεται η εξυπηρέτηση σκοπών, που συνάπτονται προς την απονομή της δικαιοσύνης και δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο (ΟΛΣτΕ 1858/2015, ΑΠ 605/2017, ΑΠ 2126/2017, ΑΠ 1020/2021, ΑΠ 74/2021). Περαιτέρω, κατά τη διάταξη του άρθρου 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ, δημιουργείται λόγος αναιρέσεως, αν το δικαστήριο παρά το νόμο κήρυξε ή

δεν κήρυξε ακυρότητα, έκπτωση από δικαίωμα ή απαράδεκτο. Ο λόγος αυτός αναίρεσης αναφέρεται σε ακυρότητες, δικαιώματα και απαράδεκτα από το δικονομικό μόνο δίκαιο (ΟΛΑΠ 12/2000, ΑΠ 1337/2021, ΑΠ 106/2019). Τέλος, κατά τη διάταξη του άρθρου 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ, αναίρεση επιτρέπεται αν παραβιάστηκε κανόνας του ουσιαστικού δικαίου, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι ερμηνευτικοί κανόνες των δικαιοπραξιών. Ο κανόνας δικαίου παραβιάζεται αν δεν εφαρμοστεί ενώ συνέτρεχαν οι πραγματικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή του, ή αν εφαρμοστεί ενώ δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις αυτές, καθώς και αν εφαρμοστεί εσφαλμένα, η δε παραβίαση εκδηλώνεται είτε ως ψευδή ερμηνεία του κανόνα δικαίου, δηλαδή όταν το δικαστήριο προσέδωσε σ' αυτόν έννοια διαφορετική από την αληθινή, είτε ως κακή εφαρμογή, ήτοι εσφαλμένη υπαγωγή σ' αυτόν των περιστατικών της ατομικής περίπτωσης, που καταλήγει σε εσφαλμένο συμπέρασμα με τη μορφή του διατακτικού (ΟΛΑΠ 4/2018, ΟΛΑΠ 1/2016, ΑΠ 1156/2021, ΑΠ 148/2020).

Εν προκειμένω, η αναίρεσείουσα με τον πρώτο λόγο αναίρεσης διατείνεται ότι είχε ισχυριστεί με τις προτάσεις της ενώπιον του Εφετείου, ότι κατά την άσκηση της έφεσης ο πληρεξούσιος δικηγόρος του εκκαλούντος κατέβαλε ως προκαταβολή για τις εισφορές στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, που προβλέπονται από το άρθρο 61 ν. 4194/2013 «Κώδικας Δικηγόρων», το ποσό των 139 ευρώ, που καταβάλλεται για την έφεση στο Μονομελές Εφετείο, αντί του ποσού των 161 ευρώ, που έπρεπε να καταβληθεί για την έφεση ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου και ότι για το λόγο αυτό η έφεση είναι απαράδεκτη. Ότι το Εφετείο με την προσβαλλόμενη απόφασή του απέρριψε την ένστασή της, καθώς, αφενός μεν έκρινε παραδεκτή την άσκηση της έφεσης, αφού δέχθηκε ότι ο πληρεξούσιος δικηγόρος του εκκαλούντος συμπλήρωσε κατά το ελλείπον το ποσό των ασφαλιστικών εισφορών, αφετέρου δε έκρινε ως αντισυνταγματική τη διάταξη του άρθρου 61 § 4 του Κώδικα Δικηγόρων (ν. 4194/2013), παραβιάζοντας έτσι αντιστοίχως το άρθρο 559 κατά τους αριθμούς 14 και 1 ΚΠολΔ. Όπως δε προκύπτει από την παραδεκτή επισκόπηση της προσβαλλόμενης από-

φασης (άρθρ. 561 § 2 ΚΠολΔ), το Εφετείο, αναφορικά με την ως άνω ένσταση της αναίρεσείουσας, τότε εφεσίβλητης, που προβλήθηκε ενώπιόν του, δέχθηκε τα ακόλουθα ως προς το παραδεκτό της από 16-5-2016 έφεσης του αναίρεσιβλήτου: «... απορριπτομένου του ισχυρισμού της εφεσίβλητης περί απαράδεκτου της έφεσης, επειδή προκαταβλήθηκε στο ΔΣΑ (από τον καταθέσαντα αυτή δικηγόρο), μικρότερο ποσό ασφαλιστικών εισφορών από αυτό που ορίζεται στη διάταξη του άρθρου 61 §§ 1 και 4 του ν. 4194/2013 «Περί Κώδικος Δικηγόρων», καθόσον πέραν του ότι ο πληρεξούσιος δικηγόρος του εκκαλούντα συμπλήρωσε το ελλείπον (κατά 22 ευρώ) παράβολο ασφαλιστικών εισφορών (εκ παραδρομής είχε καταβληθεί ποσό ασφαλιστικών εισφορών που αντιστοιχούσαν σε άσκηση έφεσης απευθυνομένης ενώπιον του Μονομελούς Εφετείου και όχι ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου, όπως η κρινόμενη), είναι απορριπτέος, και διότι, με τη διάταξη του άρθρου 61 § 4 του Κώδικα Δικηγόρων που επιδιώκεται η είσπραξη μέρους της δικηγορικής αμοιβής, η περιστολή της φοροδιαφυγής και η κάλυψη λειτουργικών δαπανών του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, σκοποί δηλαδή που δεν συνδέονται με τη λειτουργία των δικαστηρίων και την απονομή της δικαιοσύνης, ορίζεται δυσμενής για το διάδικο συνέπεια (η του απαράδεκτου της διαδικαστικής πράξης - εν προκειμένω της έφεσης), η οποία πλήττει υπέρμετρα και συνιστά μη ανεκτό τον περιορισμό του δικαιώματός του για παροχή έννομης προστασίας ως αντίθετο στο άρθρο 20 του Συντάγματος ...». Έτσι, όμως που έκρινε το δευτεροβάθμιο Δικαστήριο και απορρίπτοντας την ένσταση της αναίρεσείουσας για το απαράδεκτο της έφεσης, κατ' αρχήν με την παραδοχή ότι συμπληρώθηκε το γραμμάτιο προείσπραξης των ασφαλιστικών εισφορών από τον πληρεξούσιο δικηγόρο του αναίρεσιβλήτου, τότε εκκαλούντος, κατά το ελλείπον ποσό, παρά το νόμο δεν απέρριψε την έφεση του αναίρεσιβλήτου ως απαράδεκτη. Και τούτο διότι, η μη εκπλήρωση της υποχρέωσης κατάθεσης του σχετικού γραμματίου προκαταβολής εισφορών για την άσκηση της έφεσης κατά το προσήκον ποσό, αλλά για ποσό μικρότερο του παγίως ορισθέντος για την περίπτωση με το Παράρτημα

III του ν. 4194/2013 ποσού, που ισοδυναμεί με παράλειψη κατάθεσης, καθιστά την έφεση απαράδεκτη, όπως ρητά προβλέπεται η κύρωση αυτή από το άρθρο 61 § 4 εδ. α' ν. 4194/2013. Το δε εδάφιο β' της § 4 του εν λόγω άρθρου, το οποίο άλλωστε δεν ίσχυε κατά το χρόνο άσκησης της έφεσης του αναιρεσιβλήτου (η έφεση ασκήθηκε στις 16.5.2016, όπως προκύπτει από τη σχετική .../16.5.2016 έκθεση κατάθεσης του γραμματέα του πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου, που έχει επισυναφθεί στην έφεση, το δε δεύτερο εδάφιο προστέθηκε με το άρθρο 31 ν. 4509/22.12.2017), προέβλεψε τη δυνατότητα θεραπείας των συνεπειών της παράλειψης κατάθεσης του γραμματίου προκαταβολής εισφορών, αποκλειστικά και μόνο για την περίπτωση που το γραμμάτιο αφορά στην παράσταση του δικηγόρου κατά τη συζήτηση, θεωρούμενη στην περίπτωση αυτή ως τυπική παράλειψη. Επομένως, ο πρώτος λόγος αναιρέσεως κατά το πρώτο σκέλος του περί παράβασης του άρθρου 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ, είναι βάσιμος. Επί πλέον, το Εφετείο, με το να απορρίψει την ένσταση της αναιρεσείουσας για το απαράδεκτο της έφεσης με την επάλληλη αιτιολογία ότι η διάταξη του άρθρου 61 § 4 του Κώδικα Δικηγόρων είναι αντισυνταγματική, καθώς συνιστά μη ανεκτό περιορισμό του δικαιώματος του εκκαλούντος για παροχή έννομης προστασίας, παραβίασε ευθέως την ουσιαστική διάταξη του άρθρου 20 του Συντάγματος, προς την οποία δεν προσκρούουν, σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στην ανωτέρω μείζονα σκέψη, οι εν λόγω διατάξεις του άρθρου 61 § 4 του Κώδικα Δικηγόρων, δεδομένου ότι με αυτές επιδιώκεται η εξυπηρέτηση σκοπών που συνάπτονται με την απονομή της δικαιοσύνης, χωρίς να υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο. Επομένως, ο πρώτος λόγος αναιρέσεως κατά το δεύτερο σκέλος του για παράβαση του άρθρου 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ, είναι βάσιμος.

Κατά το άρθρο 580 § 3 ΚΠολΔ, «Αν ο Άρειος Πάγος αναιρέσει την απόφαση για οποιονδήποτε άλλο λόγο, εκτός από εκείνους που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2, μπορεί να κρατήσει την υπόθεση και να την δικάσει, αν κατά την κρίση του δεν χρειάζεται άλλη διευκρίνιση. Στην αντίθετη περίπτωση παραπέμπει την υπόθεση σε ιδιαίτερη συζήτηση και, αν

πρόκειται για τους λόγους; που αναφέρονται στους αριθμούς 1, 2, 3, 6 έως 17, 19 και 20 του άρθρου 559, μπορεί να παραπέμπει την υπόθεση για περαιτέρω εκδίκαση σε άλλο δικαστήριο ισόβαθμο και ομοειδές προς εκείνο το οποίο εξέδωσε την απόφαση που αναιρέθηκε ή στο ίδιο αν είναι δυνατή η σύνθεσή του από άλλους δικαστές...». Εάν επομένως, ενόψει του περιεχομένου της αναιρετικής απόφασης και της έκτασης της αναιρέσεως, δεν υπάρχει δικονομικό έδαφος για «περαιτέρω εκδίκαση» της υπόθεσης, αλλά υπολείπεται η διατύπωση μόνο του διατακτικού της απόφασης, ο Άρειος Πάγος μπορεί να κρατήσει την υπόθεση και να εκδώσει την τελειωτική για την υπόθεση απόφαση (ΑΠ 700/2019, ΑΠ 790/2019). Τέτοιο δικονομικό έδαφος για περαιτέρω έρευνα της υπόθεσης δεν υπάρχει και στην κρινόμενη περίπτωση, αφού κατά τα προαναφερόμενα έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη η από 16.5.2019 έφεση του αναιρεσιβλήτου κατά της .../2015 απόφασης του πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου. Κατ' ακολουθίαν των ανωτέρω, και δεδομένου ότι παρέλκει η έρευνα του δευτέρου αναιρετικού λόγου, καθώς καλύπτεται από την αναιρετική εμπέλευση του πρώτου λόγου που γίνεται δεκτός, πρέπει να αναιρεθεί η προσβαλλόμενη .../2017 απόφαση του Εφετείου Αθηνών, να κρατηθεί η υπόθεση για εκδίκαση από τον Άρειο Πάγο, εφόσον δεν χρειάζεται άλλη διευκρίνιση και στη συνέχεια να απορριφθεί η από 16.5.2016 έφεση του εναγομένου-αναιρεσιβλήτου ως απαράδεκτη, όπως στο διατακτικό. Τα δικαστικά έξοδα, τόσο της δίκης ενώπιον του Εφετείου, όσο και ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου, πρέπει να συμψηφισθούν στο σύνολό τους μεταξύ των διαδίκων, λόγω της δευτέρου βαθμού εξ αίματος συγγενειάς τους ως αδελφών (άρθρ. 179 και 183 ΚΠολΔ), κατά τα ειδικότερα στο διατακτικό. Τέλος, πρέπει να διαταχθεί, σύμφωνα με το άρθρο 495 § 3 ΚΠολΔ, η επιστροφή του κατατεθέντος παραβόλου στην αναιρεσείουσα.

Για τους λόγους αυτούς

Αναιρεί την .../2017 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών.

Κρατεί την υπόθεση και δικάζει την από 16.5.2016 έφεση του εναγομένου - αναιρεσιβλήτου κατά της .../2015 απόφασης του Πολυμε-

Λούς Πρωτοδικείου Αθηνών.

Απορρίπτει την έφεση ως απαράδεκτη.

Συμψηφίζει το σύνολο των δικαστικών εξόδων, τόσο της δίκης ενώπιον του Εφετείου όσο και ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου, μεταξύ των διαδικών.

Διατάσσει την επιστροφή του κατατεθέντος παραβόλου στην αναρρεσείουσα.

ΣΧΟΛΙΟ Ι

Απαράδεκτο ενδίκου μέσου λόγω έκδοσης εσφαλμένου γραμματίου προεισπραξης. Μη παροχή δυνατότητας συμπλήρωσης με τις προτάσεις

Ο Κώδικας Δικηγόρων, ο οποίος αναθεωρήθηκε συνολικά με το νόμο 4194/2013, ορίζει το ρυθμιστικό πλαίσιο του λειτουργήματος του Δικηγόρου και, ως εκ τούτου, συνιστά νομοθέτημα του ουσιαστικού δικαίου, το οποίο, εντούτοις, περιέχει και δικονομικές διατάξεις, όπως η, κρίσιμη για το παρόν σχόλιο, διάταξη του άρθρου 61, η οποία προβλέπει το απαράδεκτο της διαδικαστικής πράξης της άσκησης ενδίκου βοηθήματος ή μέσου ή της παράστασης σε αυτά, εάν δεν προκαταβληθούν οι οικείες ασφαλιστικές εισφορές και δη εάν δεν κατατεθεί το σχετικό γραμμάτιο προεισπραξης στο διαδικαστικό στάδιο της άσκησης ή της εκδίκασης του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου. Οι διατάξεις των §§ 1 και 4 του άρθρου 61 είχαν έναν απόλυτο χαρακτήρα, καθώς εισήγαγαν την σχετική δικονομική κύρωση χωρίς εξαιρέσεις ή αποκλίσεις¹. Ουσιαστικά, η §1 της διάταξης εισήγαγε την υποχρέωση προκαταβολής των εισφορών και η § 4 την απόδειξη της καταβολής, με την προσκόμιση του σχετικού γραμματίου, αλλά και τη δικονομική κύρωση². Η αιτιολογική έκθεση του νόμου δεν περιείχε κάποια ειδικότερη αναφορά σχετικά με την σκοπιμότητα της διάταξης, έμμεσα μόνο τονίσθηκε ο εξασφαλιστικός χαρακτήρας αυτής ως προς την είσπραξη της δικηγορικής αμοιβής. Η συνταγματικότητα της διάταξης και η αρμονία της με το ευρωπαϊκό δίκαιο έχει πλέον παγιωθεί νομολογιακά και γίνεται εν γένει αποδεκτή η θέσπιση δικονομικών προϋποθέσεων για την εξέλιξη της δίκης υπό το πρίσμα και της αρχής της αναλογικότητας³, παρά το γεγονός ότι η συντα-

ματικότητα τέτοιων ρυθμίσεων έχει αμφισβητηθεί τόσο από τη θεωρία, όσο και από τη νομολογία⁴. Μερίδα της νομολογίας είχε εκφράσει μάλιστα και τη θέση ότι η μη κατάθεση γραμματίου προκαταβολής δεν εντάσσεται στις τυπικές παραλείψεις που μπορούν να θεραπευθούν μέσω της διάταξης του άρθρου 227 ΚΠολΔ⁵, θέση, όμως, που είχε βρει αντίλογο σε νομολογία και θεωρία⁶.

Ο απόλυτος χαρακτήρας της διάταξης μετριάσθηκε με την προσθήκη στην § 4 δεύτερου εδαφίου με το άρθρο 31 του ν. 4509/2017, το οποίο και υπήγαγε εν τέλει την μη προσκόμιση του οικείου γραμματίου καταβολής εισφορών κατά τη συζήτηση των ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων στις τυπικές παραλείψεις του άρθρου 227 ΚΠολΔ, οι οποίες μπορούν να συμπληρωθούν μετά την συζήτηση και πριν την έκδοση της απόφασης, κατόπιν ενημέρωσης του πληρεξουσίου Δικηγόρου από το Δικαστήριο. Το ως άνω δεύτερο εδάφιο αναριθμήθηκε σε τρίτο με το άρθρο 12 του ν. 4745/2020, ώστε η υποχρέωση προσκόμισης του γραμματίου εισφορών να προσαρμοστεί στη νέα τακτική διαδικασία και στη νέα μορφή του άρθρου 237 ΚΠολΔ.

Εντούτοις, είναι γεγονός ότι η ερμηνεία που αποδίδεται στη διάταξη από την υπό σχολιασμό απόφαση, καθώς και από άλλες αποφάσεις του Ακυρωτικού, γεννά προβληματισμό. Στην ένδικη περίπτωση, ο πληρεξούσιος Δικηγόρος του αναιρεσίβλητου – και εκκαλούντος στην εφετειακή δίκη – είχε προκαταβάλει, καταθέτοντας το οικείο γραμμάτιο, κατά την άσκηση της έφεσης, ποσό εισφορών € 139, που αντιστοιχούσε στη διαδικαστική πράξη της άσκησης της έφεσης στο Μονομελές Εφετείο, αντί του ορθού ποσού των € 161, που αντιστοιχούσε στην κατάθεση της έφεσης στο Τριμελές Εφετείο. Με την υπό σχολιασμό απόφασή του το Ακυρωτικό έκρινε ότι εσφαλμένα κρίθηκε νόμιμη από το Εφετείο η σε μεταγενέστερο χρόνο συμπλήρωση του ελλείποντος ποσού. Η σκέψη του Ακυρωτικού στηρίχθηκε σε ερμηνεία του ως άνω δεύτερου εδαφίου της § 4 του άρθρου 61, όπως τροποποιήθηκε με το ως άνω άρθρο 31 του ν.4509/2017. Αναφέρει η απόφαση ότι: «*Ο νομοθέτης έχοντας υπόψη ότι το απαράδεκτο λόγω παράλειψης*

2019, ό.π.· ΔΕφΘ 199/2017, ΕΔΔΔ 2017. 738, η οποία ακολουθεί την επικαλούμενη και από την υπό σχολιασμό απόφαση ΣΤΕ (Ολομ) 1858/2015 (ΕφΔΔ 2015. 299επ.).

4. Βλ. τις παρατηρήσεις του Γιαννόπουλου Π. στην ΜΕφΘ 378/2017, ΕΠολΔ 2019. 334 επ. (υποσημείωση 3 με περαιτέρω παραπομπές σε θεωρία και νομολογία).

5. ΕιρΧαν 809/2013, ΕλλΔνη 2014. 283 επ., παρατ. Κατρά.

6. ΜΠρΠειρ 489/2016, ΕλλΔνη 2016. 1732επ., παρατηρήσεις Βαθρακοκοίλη (1733)· Μακρίδου Κ., Τακτική Διαδικασία στα πρωτοβάθμια δικαστήρια, 2019, 103-104.

1. Η κύρωση του δικονομικά απαράδεκτου του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου εισήχθη αμέσως μετά με την τροποποίηση της διάταξης του άρθρου 61 με το άρθρο 7§8 α' και γ' του ν. 4205/2013.

2. ΑΠ 1236/2019 (Α2' Πολ.Τμ.), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

3. Ενδεικτικά μόνο, ΑΠ 122/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1236/

κατάθεσης του γραμματίου προείσπραξης μπορεί να ανακύψει τόσο κατά την κατάθεση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή ενδίκων μέσων, όσο και κατά την παράσταση του δικηγόρου ενώπιον των δικαστηρίων, πρόβλεψε δυνατότητα θεραπείας των συνεπειών της παράλειψης αποκλειστικά και μόνο για την περίπτωση που το γραμμάτιο αφορά στην παράσταση του δικηγόρου κατά τη συζήτηση (ΑΠ 44/2022, ΑΠ 1020/2021, ΑΠ 213/2021, ΑΠ 74/2021, ΑΠ 1236/2019, ΑΠ 2181/2018)».

Πρόκειται για μια στενή ερμηνευτικά θεώρηση της διάταξης, η οποία, μάλιστα, έχει διατυπωθεί από αρκετές αποφάσεις του Ακυρωτικού, τόσο σε αστικές, όσο και σε ποινικές υποθέσεις⁷, όπως προκύπτει άλλωστε από τις αιτιολογίες της ίδιας υπό σχολιασμό απόφασης.

Καταρχάς, η ανωτέρω «επίμαχη» διάταξη του τρίτου, πλέον, εδαφίου της § 4 του άρθρου 61 του Κώδικα Δικηγόρων αναφέρει επί λέξει: «*Η υποχρέωση προκαταβολής της παράστασης κατά τη συζήτηση κάθε είδους ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων θεωρείται τυπική παράλειψη η οποία μπορεί να καλυφθεί μετά τη συζήτηση και πριν την έκδοση της απόφασης, ύστερα από σχετική ειδοποίηση του πληρεξουσίου δικηγόρου από το δικαστήριο*». Εντούτοις, ο Δικηγόρος δεν παρίσταται ενώπιον των Δικαστηρίων μόνο κατά την συζήτηση ενός ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, αλλά και κατά την άσκηση εν γένει διαδικαστικών πράξεων. Ο Δικηγόρος είναι ο αναγκαίος νομικός παραστάτης των διαδίκων στις δικαστικές και διοικητικές αρχές για όλες τις διαδικαστικές πράξεις⁸. Υφίσταται ένας άρρηκτος δεσμός ανάμεσα στην άσκηση και την συζήτηση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων. Τούτο απορρέει σαφώς από το γράμμα του πρώτου εδαφίου της § 1, καθώς και της § 7 του άρθρου 28 του Κώδικα Δικηγόρων. Η εκ μέρους των Δικηγόρων παράσταση και η διενέργεια διαδικαστικών πράξεων ενώπιον των Δικαστηρίων ενέχει μία ενότητα, η οποία αποσκοπεί στην αντιπροσώπευση και εκπροσώπηση των συμφερόντων του εντολέα του Δικηγόρου ενώπιον των δικαστικών και λοιπών αρχών. Τούτο καταδεικνύει και η υποχρέωση έκδοσης γραμματίου προείσπραξης αμοιβής και

κατά την κατάθεση και κατά την συζήτηση ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων. Δεν δικαιολογείται, συνεπώς, από συστηματικής επόψεως του ζητήματος, ο αποκλεισμός της δυνατότητας του πληρεξουσίου δικηγόρου να προσκομίσει ή συμπληρώσει και το ελλείπον ή ελλιπές γραμμάτιο καταβολής εισφορών της κατάθεσης ενδίκου βοηθήματος ή μέσου μετά την συζήτησή αυτών.

Επίσης, η αιτιολογική έκθεση του ν.4509/2017, με την οποία εισήχθη, όπως αναφέρθηκε, η ανωτέρω διάταξη και προβλέφθηκε η δυνατότητα θεραπείας της έλλειψης προσκόμισης γραμματίου προείσπραξης αναφέρει ότι: «*Προβλέπεται η δυνατότητα κατάθεσης του γραμματίου προείσπραξης και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης και πριν την έκδοση της απόφασης με ειδοποίηση του πληρεξουσίου δικηγόρου από το δικαστήριο, ώστε να μην απορρίπτεται εξ αυτού και μόνο του λόγου το ένδικο μέσο ή βοήθημα που έχει συζητηθεί*». Προκύπτει, λοιπόν, ότι ο νομοθέτης δεν διέκρινε μεταξύ γραμματίου προείσπραξης στην κατάθεση και γραμματίου προείσπραξης για την συζήτηση. Σκοπός του νομοθέτη υπήρξε η διάσωση του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου παρά το γεγονός της μη κατάθεσης γραμματίου προείσπραξης ή κατάθεσης ελλιπούς γραμματίου προείσπραξης, όπως στην ένδικη περίπτωση, με την παροχή δυνατότητας στον πληρεξούσιο Δικηγόρο να το εκδώσει ή να το συμπληρώσει εκ των υστέρων. Ο νομοθέτης ενήργησε υπέρ του συμφέροντος των διαδίκων και η διάκριση ανάμεσα στο γραμμάτιο κατάθεσης και συζήτησης, στην οποία προβαίνει ερμηνευτικά το Ακυρωτικό, αποκλίνει εν τέλει από την αληθινή βούλησή του.

Σχετικά με την αυστηρότητα της υπό σχολιασμό απόφασης του Ακυρωτικού μπορούν να αντληθούν επιχειρήματα, επίσης, και από το άρθρο 227 ΚΠολΔ και τη δυνατότητα του δικαστή να καλεί τους διαδίκους προς συμπλήρωση τυπικών παραλείψεων. Πρόκειται για διάταξη – ρήγμα στο συζητητικό σύστημα της πολιτικής δίκης, η οποία προσδίδει μία χροιά ανακριτικού συστήματος, καθώς παρέχει τη δυνατότητα στο δικαστήριο να παρέμβει και να συνδράμει σχετικά τα διάδικα μέρη, προκειμένου να μην απορρίπτονται διαδικαστικές πράξεις ως απαράδεκτες⁹. Στις τυπικές παραλείψεις, οι οποίες μπορούν να διορθωθούν περιλαμβάνεται, έτσι, η μη καταβολή του δικαστικού ενσήμου, παράλειψη η οποία άγει, μάλιστα, στη δυσμενέστερη συνέπεια της απορρίψεως της αγωγής ως ουσιαστικά αβά-

7. ΑΠ 44/2022 (Ζ' Ποιν.Τμ.), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 122/2021 (Δ' Πολ. Τμ.), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1236/2019, ό.π.· ΑΠ 28/2019 (Ζ' Ποιν. Τμ.), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Υπήρξαν, εντούτοις, και πριν την ανωτέρω ευνοϊκότερη μεταρρύθμιση της διάταξης και αποφάσεις του Ακυρωτικού, οι οποίες ενέταξαν την έλλειψη κατάθεσης γραμματίου προείσπραξης στις ελλείψεις που θεραπεύονται. Βλ. την ΑΠ 622/2015 (Τμ. Ζ', Ποιν.) στις παρατηρήσεις του Γιαννόπουλου Π. στην ΜΕΦΘ 378/2017 (ΕΠολΔ 2019. 334 επ.).

8. Κλαμαρής Ν./Κουσουύλης Σ./Πανατζόπουλος Σ., Πολιτική Δικονομία, Δ' Έκδ., 2022, 47.

9. Για την σχετική προβληματική βλ. και Κατηφόρη Ν., Εξουσίες του δικαστηρίου και των διαδίκων στην πολιτική δίκη, 2020, 21 επ. Βλ. επίσης και Νίκα Ν., Πολιτική Δικονομία, τομ. 2, 2^η εκδ., 2021, 312-313.

σιμης¹⁰. Επίσης, στις ελλείψεις που θεραπεύονται μέσω του άρθρου 227 ΚΠολΔ υπάγονται η μη προσκομιδή διαδικαστικών εγγράφων, όπως, επίσης, και η μη υπογραφή του δικογράφου των προτάσεων¹¹. Επισημαίνεται, ακόμη, και η πρόσφατη μεταρρύθμιση του άρθρου 237 ΚΠολΔ, με το άρθρο 12 του ν. 4842/2021, σύμφωνα με την οποία στις περιπτώσεις μη προσκόμισης πληρεξουσίου εγγράφου εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 227¹². Η έλλειψη πληρεξουσιότητας άγει σε ερημοδικία του διαδίκου¹³ και, παρά ταύτα, υπάγεται, πλέον, στις διορθώσιμες τυπικές ελλείψεις¹⁴.

Σημειώνεται, επίσης, και η πρόνοια της διάταξης του άρθρου 67 ΚΠολΔ¹⁵, για τη συμπλήρωση των ελλείψεων αναφορικά με την ικανότητα δικαστικής παράστασης ή τη νόμιμη εκπροσώπηση των διαδίκων, όπου, βέβαια, εντοπίζεται και μια αλληλεξάρτηση ανάμεσα στη διάταξη αυτή και τη διάταξη του άρθρου 227 ΚΠολΔ, όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση της προσκόμισης εξουσιοδότησης για την άσκηση ένδικου βοηθήματος ή μέσου από νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου¹⁶. Μάλιστα, η θεωρία έχει προτείνει την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 67 ΚΠολΔ (*όπως και του άρθρου 105 ΚΠολΔ*) και στην περίπτωση του ελλείποντος ή ελλιπούς γραμματίου προείσπραξης¹⁷.

Σκοπός όλων των προαναφερθεισών διατάξεων του

ΚΠολΔ είναι η αποτροπή ματαίωσης της διάγνωσης της ουσίας της διαφοράς λόγω απαράδεκτων που προκύπτουν από τυπικούς λόγους¹⁸. Μάλιστα, η υπαγωγή περιπτώσεων στο ρυθμιστικό πλαίσιο των ανωτέρω διατάξεων δεν αποτελεί έργο του νομοθέτη αλλά κυρίως έργο της νομολογίας. Σκοπός, επίσης, του απαράδεκτου που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 61 του Κώδικα Δικηγόρων είναι η εξάλειψη του φαινομένου της μη έκδοσης γραμματίων και όχι η προσθήκη μίας επιπρόσθετης αυστηρής διαδικαστικής προϋπόθεσης της δίκης¹⁹. Υπό το πρίσμα αυτό, θα πρέπει μέσω, πρωτίστως, της τελεολογικής ερμηνείας της ίδιας της διάταξης του άρθρου 61 να επιτρέπεται, κατά το άρθρο 227 ΚΠολΔ, η μεταγενέστερη προσκόμιση ή συμπλήρωση και του απόντος ή ελλιπούς γραμματίου προείσπραξης για την κατάθεση ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, ώστε να αποτρέπεται, εξ αυτού του λόγου και μόνο, η απόρριψη ενδίκου βοηθήματος ή μέσου ως απαράδεκτου, χωρίς να αποκλείεται, όπως σημειώθηκε, και η ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 67 ΚΠολΔ και 105 ΚΠολΔ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΗΣ
Δ.Ν., Δικηγόρος

ΣΧΟΛΙΟ ΙΙ

Πέρα από τις ανωτέρω έγκριτες παρατηρήσεις του συναδέλφου στην ανωτέρω στήρα τυπολατρική απόφαση του ανώτατου ακυρωτικού, η οποία μέσω της ερμηνείας της έννοιας της τυπικής παράλειψης και του διαδικαστικού περιθωρίου για τη συμπλήρωσή του, επιφέρει στον διάδικο ανήκεστη βλάβη καθόσον, με την απόρριψη του ενδίκου μέσου για το λόγο αυτό, η πρωτόδικη απόφαση καθίσταται, χωρίς το δευτεροβάθμιο έλεγχο, τελεσίδικη και εκτελεστή, υφίσταται μία ακόμη δικονομική συμπεριφορά που πρέπει να κατακριθεί και μάλιστα σφοδρά.

Σύμφωνα με το αρθρ. 7 εδ. α' του Κώδικα Δεοντολογίας ορίζεται ότι «Ο δικηγόρος πρέπει να συμβάλει στην επικράτηση της αλήθειας και του δικαίου», έτι δε περαιτέρω στο εδ. θ' του ίδιου άρθρου, προβλέπεται ότι «ο δικηγόρος πρέπει να αποφεύγει κάθε στρεψοδικία και κακόπιστες συμπεριφορές και να περιφρουρεί πάντοτε το κύρος του λειτουργήματος». Οι διατάξεις αυτές, οι οποίες συστηματικά, εντάσσονται στις γενικές διατάξεις του Κώδικα Δεοντολογίας σε συνδυασμό με τις ειδικότερες διατάξεις των αρθρ. 20 & 23 του ίδιου νομοθετήματος, οι οποίες επιτάσσουν το δικηγόρο να συμπεριφέρεται με συναδελφικότητα και αλληλεγγύη στους συναδέλφους τους, καθώς και να αποφεύγει να δικάζει ερήμην συνάδελφό του, οριοθετούν

10. Κεραμεύς Κ./Κονδύλης Δ./Νίκας Ν. (- Μακρίδου), Ερμηνεία ΚΠολΔ, τομ.1, 2000, 502 (υπό το άρθρο 227)· Πανταζόπουλος Σ., Παρατηρήσεις στην ΠΠρΑθ 3616/2014, ΕλλΔνη 2015. 195 επ., 196. Από την πρόσφατη νομολογία βλ. ΠΠρΠατ 73/2020, ΕλλΔνη 2020. 513 επ. Από την παλαιότερη νομολογία βλ. ΕφΑθ 1874/1995, ΕλλΔνη 1997. 931.

11. ΜΠρΗρ 253/2020, ΕΠολΔ 2021, 115 επ., παρατηρήσεις Γιαννόπουλου Π. (116 επ.)· ΕφΘ 393/2010, Sakkoulas online.

12. Δεληκωστόπουλος Ι., Τα essentialia των αλλαγών του ν.4842/2021 στην τακτική διαδικασία, στις ειδικές διαδικασίες και στα ασφαλιστικά μέτρα, ΕΠολΔ 2022. 129 επ., 130.

13. Μακρίδου Κ., Ειδικές διαδικασίες, 2017, 29.

14. Πριν τη ρύθμιση το ζήτημα αντιμετωπιζόταν με επίκληση της διάταξης του άρθρου 105 ΚΠολΔ. Βλ. σχετικά, την ΠΠρΘ 2953/2017 σε Διαμαντόπουλο Γ., Αστικό Δικονομικό Δίκαιο και Νομολογιακό Γίνεσθαι, 2019, 55-56· ΜΠρΘ 1626/2022, Sakkoulas online· ΜΠρΠειρ 1325/2017, ΕλλΔνη 2018. 857 επ.

15. Βλ. Κατηφόρη, 179.

16. Κεραμεύς Κ./Κονδύλης Δ./Νίκας Ν. (- Νίκας), Ερμηνεία ΚΠολΔ, 138 (υπό το άρθρο 67). Από την πλευρά της νομολογίας βλ. ΑΠ (Ολ.) 13/2018, ΕπΑκ 2019. 670 επ., παρατηρήσεις Διαμαντόπουλου· ΑΠ 1179/1989, ΕλλΔνη 1991, 761 επ.

17. Πανταζόπουλος, 196. Στην συγκεκριμένη περίπτωση είχαν αναγραφεί στο γραμμάτιο καταβολής εισφορών εσφαλμένα τα στοιχεία του πληρεξουσίου δικηγόρου και του είδους της ένδικης διαφοράς.

18. ΕφΑθ 3341/1997, ΕλλΔνη 1998. 920.

19. Πανταζόπουλος, 196.

και τις υποχρεώσεις του δικηγόρου έναντι του δικηγόρου του αντιδίκου κατά τη διεξαγωγή της δίκης, ακόμη και εάν πρόκειται για σφοδρή αντιδικία.

Στα πλαίσια αυτά, ο δικηγόρος οφείλει να προβαίνει σε όλες τις ενδεικνυόμενες ενέργειες αλλά και παραλείπει, ώστε ο αντίδικος δικηγόρος να δύναται ακώλυτα να προσφέρει στον εντολέα του τη δική του αντίστοιχα νομική του αρωγή επί των νομικών και ουσιαστικών ζητημάτων της αντιδικίας, προκειμένου να εκδοθεί δικανική κρίση που αφενός να επιλύει στην ουσία της τη διαφορά, αφετέρου τα διάδικα μέρη να έχουν σχηματίσει, κατά την λήξη της αντιδικίας, την ακράδαντη πεποίθηση ότι αμφότεροι οι νομικοί τους παραστάτες επέδειξαν την υψηλή εκείνη επιμέλεια που συνάδει στο κύρος του λειτουργήματος.

Ως εκ τούτου, τυπικές παραλείψεις και ανθρώπινα σφάλματα -τα οποία σε μία μακροχρόνια αντιδικία είναι αδύνατο να μη συμβούν -, πρέπει να αντιμετωπίζονται από το δικηγόρο του αντιδίκου με συναδελφική αλληλεγγύη και όχι ως περιστασιακή ευκαιρία για την κτήση ενός διαδικαστικού προβαδίσματος στην αντιδικία. Μία τέτοια οπτική εκτός του ότι δεν επιλύει αμετάκλητα τη διαφορά καθόσον μετά βεβαιότητας θα υφίσταται και άλλες αξιώσεις που θα έμειναν αδικαστες, βλάπτει περισσότερο το δικηγόρο παρά τον ωφελεί, διότι απομειώνει το επαγγελματικό κύρος και τη φήμη του λειτουργήματος.

Συνεπώς, ενέργειες και παραλείψεις άλλοτε ήσσονος, άλλοτε όμως σπουδαιότερης δικονομικής σημασίας όπως, ενδεικτικά, η παράλειψη ενημέρωσης του αντιδίκου δικηγόρου για την παραλαβή δικογράφου ενδίκου βοηθήματος που δεν έχει φωτοτυπηθεί ορθά και η επίκληση της εκπρόθεσμης άσκησης του κατά τη συζήτησή του, η μη προσκόμιση όλων των σχετικών με τις προτάσεις προκειμένου ο αντίδικος δικηγόρος να μπορεί να αντικρούσει συγκεκριμένα έγγραφα, η μη ανοχή σε ολιγόλεπτες καθυστερήσεις κατά την εκφώνηση των υποθέσεων ακόμη και όταν δεν έχει ενημερωθεί από τον αντίδικό του, η υποβολή ισχυρισμών για τυπικές παραλείψεις στα δικόγραφα χωρίς καν να είναι βέβαιο εάν οι παραλείψεις αυτές υφίστανται (όπως πχ. μη προσκόμιση απόδειξης εξόφλησης του προσκομιζόμενου παραβόλου ή δικαστικού ενσήμου) ή όταν αυτές είναι δυσερμήνευτες ή διενεργήθηκαν από ανθρώπινο λάθος παρά την επιμέλεια που επέδειξε ο αντίδικος συνάδελφος, αποτελούν κατακρητικές και δεοντολογικά επιλήψιμες συμπεριφορές, διότι δεν πλήττουν μόνο το πρόσωπο του συναδέλφου αλλά το δικηγορικό σώμα. Μάλιστα, στις περιπτώσεις αυτές οι επιταγές του Κώδικα Δεοντολογίας, όπως αυτές παρατέθηκαν στις ανωτέρω διατάξεις, υπερτερούν της διάταξης του άρθρ. 36, η οποία επιτάσσει το δικηγόρο να εκτελεί τις υποχρεώσεις του προς τον εντολέα του με ευσυνειδησία και επιμέλεια.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΝΑΚΗΣ
Διευθυντής Συντακτικής Επιτροπής ΝοΒ

ΙΙΙ. ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Αρειος Πάγος (Α΄ Τακτική Ολομέλεια) Αριθ. 6/2022*

Πρόεδρος: **Μ. Γεωργίου**
Εισηγήτρια: **Ε. Κατσούλη**, *Αρεοπαγίτης*
Εισαγγελέας: **Ζ. Κοκκινάκης**, *Αντεισαγγελέας*
Δικηγόροι: **Δ. Βασιλείου**, **Μ. Τσιούμα**, **Χ. Νικολακόπουλος**

Συμβάσεις έργου απασχολούμενων σε ΚΕΠ-Αντισυνταγματικότητα του άρθρου 20 § 6 του ν. 3801/2009, κατά το μέρος, που επιτρέπει την παράταση ή ανανέωση των συμβάσεων αυτών, λόγω αντίθεσης στο άρθρ. 103 § 8 του Συντάγματος (Άρθρα 20 § 6 ν. 3801/2009, 21 ν. 2190/1944).

(...) Με την 1500/2018 απόφαση του Β2 Πολιτικού Τμήματος παραπέμφθηκε, κατά πλειοψηφία, ενώπιον της Τακτικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου (...), ο μοναδικός λόγος της από 20.1.2015 αίτησης για αναίρεση της .../2013 απόφασης του Μονομελούς Εφετείου Αθηνών, προκειμένου να αποφανθεί για τη συνταγματικότητα ή μη της διάταξης του άρθρου 20 § 6 του ν. 3801/2009, κατά το μέρος που εξαιρεί τις συμβάσεις μίσθωσης έργου των απασχολούμενων στα ΚΕΠ από την εφαρμογή της πρώην § 3 και ήδη § 6 εδ. 1 του άρθρου 6 του ν. 2527/1997, που απαγορεύει την ανανέωση, παράταση των συμβάσεων αυτών (...). Κατά τις διατάξεις του άρθρου 8 §§ 1 και 3 του ν. 2112/1920, όπως αυτό έχει τροποποιηθεί και αυθεντικώς ερμηνευτεί (ν. 4558/1920, άρθρο 11 α.ν. 547/1937) «είναι

* Συγκροτήθηκε από τους Δικαστές της Α΄ Τακτικής Ολομέλειας:

Κωστούλα Φλουρή - Χαλεβίδου, Νικόλαο Πιπιλίγκα, Λουκά Μόρφη και Μαρία Βασδέκη, Αντιπρόεδρους του Αρείου Πάγου, Ελένη Φραγκάκη, Μαρία Κουβίδου, Θεόδωρο Μαντούβαλο, Μαρία Μουλιανιτάκη, Αικατερίνη Κρυσταλλίδου, Ιωάννα Κλάπα-Χριστοδουλέα, Χρήστο Κατσιάνη, Δήμητρα Ζώη, Ασημίνα Υφαντή, Ελένη Κατσούλη - Εισηγήτρια, Μαρία Κουφούδη, Μαρία Βάρκα, Δημήτριο Τράγκα, Κωστούλα Πρίγγουρη, Κανέλλα Τζαβέλλα - Δημαρά, Αθανάσιο Τσουλό, Αγάπη Τζουλαδάκη, Ασπασία Μεσσηνιάτη - Γρυπάρη, Παναγιώτη Βενιζελέα, Μαρία Σιμιστή - Βετούλα, Κωνσταντίνα Νάκου, Ελευθέριο Σισμανίδη, Σπυρίδωνα Κουτσοχρήστο, Μαρία Χασιρτζόγλου και Σωκράτη Πλαστήρα, Αρεοπαγίτες, (κωλυομένων των λοιπών δικαστών της σύνθεσης).

άκυρος οιαδήποτε σύμβασις αντικείμενη εις τον παρόντα νόμον, πλην αν είναι μάλλον ευνοϊκή διά τον υπάλληλον... Αι διατάξεις του νόμου τούτου εφαρμόζονται ωσαύτως και επί συμβάσεων εργασίας με ορισμένη χρονικήν διάρκειαν, αν ο καθορισμός της διάρκειας ταύτης δεν δικαιολογείται εκ της φύσεως της σύμβασεως, αλλ' ετέθη σκοπιμώς προς καταστρατήγησιν των περί υποχρεωτικής καταγγελίας της υπαλληλικής σύμβασεως διατάξεων του παρόντος νόμου». Από τις διατάξεις αυτές, με τις οποίες από τότε επιδιώχθηκε η αντιμετώπιση των καταχρήσεων σε βάρος των εργαζομένων με τη σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, προκύπτει, ότι όταν συνάπτονται αλληπάλληλες συμβάσεις εργασίας ορισμένης διάρκειας, αν ο καθορισμός της διάρκειάς τους δεν δικαιολογείται από την φύση ή το είδος ή τον σκοπό της εργασίας ή δεν υπαγορεύεται από ειδικό λόγο, που ανάγεται ιδίως στις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας της επιχειρήσεως αλλά έχει τεθεί με σκοπό την καταστρατήγηση των διατάξεων περί υποχρεωτικής καταγγελίας των αορίστου χρόνου συμβάσεων (άρθρ. 1, 2, 3 του ν. 2112/1920 ή 1, 3, 5 του β.δ. 16/18.7.1920), ανακύπτει ακυρότητα ως προς τον καθορισμό ορισμένης χρονικής διάρκειας της σύμβασεως και θεωρείται, ότι τότε καταρτίστηκε ενιαία σύμβαση αορίστου χρόνου, επί της οποίας δεν είναι δυνατή η απόλυση του εργαζομένου χωρίς καταγγελία και καταβολή της νόμιμης αποζημιώσεως. Επακολούθησε ο ν. 2190/1994, το άρθρο 21 του οποίου ορίζει τα ακόλουθα: «Οι δημόσιες υπηρεσίες και τα νομικά πρόσωπα της παραγράφου 1 του άρθρου 14 του παρόντος νόμου επιτρέπεται να απασχολούν το προσωπικό με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου για αντιμετώπιση εποχιακών ή άλλων περιοδικών ή πρόσκαιρων αναγκών, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία των επόμενων παραγράφων (§ 1). Η διάρκεια της απασχόλησης του προσωπικού της § 1 δεν μπορεί να υπερβαίνει τους οκτώ (8) μήνες μέσα σε συνολικό χρόνο δώδεκα (12) μηνών. Στις περιπτώσεις πρόσληψης προσωπικού για αντιμετώπιση, κατά τις ισχύουσες διατάξεις, κατεπειγουσών αναγκών, λόγω απουσίας προσωπικού ή κένωσης θέσεων, η διάρκεια της απασχόλησης

δεν μπορεί να υπερβαίνει τους τέσσερις (4) μήνες για το ίδιο άτομο. Παράταση ή σύναψη νέας σύμβασης κατά το αυτό ημερολογιακό έτος ή μετατροπή σε σύμβαση αορίστου χρόνου είναι άκυρες (παρ.2)». Στη συνέχεια στις §§ 3 και 4 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι τα αρμόδια όργανα υποχρεούνται να παύσουν να καταβάλλουν τις αποδοχές του προσωπικού που συμπλήρωσε την άνω οριζόμενη διάρκεια απασχόλησης, άλλως καταλογίζονται στα ίδια οι αποδοχές που καταβλήθηκαν και τέλος ότι οι προϊστάμενοι ή άλλα αρμόδια όργανα, που ενεργούν κατά παράβαση των προηγούμενων παραγράφων διώκονται για παράβαση καθήκοντος κατ' άρθρο 259 του ΠΚ. Σύμφωνα δε με την § 1 του άρθρου 14 του ίδιου ν. 2190/1994, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 του ν. 2527/1997, στις διατάξεις του άρθρου αυτού υπάγονται όλοι οι φορείς του δημόσιου τομέα, όπως αυτός οριοθετείται με τις διατάξεις του άρθρου 1 § 6 του ν. 1256/1982 και τις μεταγενέστερες συμπληρώσεις του, ανάμεσα στους οποίους (φορείς) περιλαμβάνονται και τα νομικά πρόσωπα του δημοσίου δικαίου. Περαιτέρω, η σύναψη και λειτουργία των συμβάσεων μίσθωσης έργου μεταξύ φυσικών προσώπων και των υπηρεσιών και των νομικών προσώπων του δημοσίου τομέα, ρυθμίζονται από το άρθρο 6 §§ 1, 2, 3 το ν. 2527/1997 «τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων του ν. 2190/1994 και άλλες διατάξεις», με το οποίο ορίζονται τα εξής: «1. Για τη σύναψη σύμβασης μίσθωσης έργου από υπηρεσίες και νομικά πρόσωπα του δημοσίου τομέα με φυσικά πρόσωπα, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 681 κ.ε του Αστικού Κώδικα ή με άλλες ειδικές διατάξεις, απαιτείται η προηγούμενη έκδοση κοινής απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού, με την οποία καθορίζονται ο αριθμός των προσώπων που θα απασχοληθούν, το συγκεκριμένο έργο που θα εκτελέσουν, το χρονικό διάστημα που απαιτείται για την ολική ή τμηματική παράδοση του έργου, το συνολικό ποσό της αμοιβής του αναδόχου, ο τόπος εκτέλεσης του έργου καθώς και ότι το έργο δεν ανάγεται στον κύκλο των συνήθων καθηκόντων των υπάλληλων του οικείου φορέα και αιτιολογεί

για τους λόγους που δεν μπορεί να εκτελεστεί από τους υπαλλήλους του ... Σύμβαση μίσθωσης έργου που καλύπτει πάγιες και διαρκείς ανάγκες είναι αυτοδικαίως και καθ' ολοκληρίαν άκυρη. 2 Για την έκδοση της κατά την προηγούμενη παράγραφο απόφασης καθώς και για την προηγούμενη έγκριση, όπου αυτή προβλέπεται, κατά τις ισχύουσες διατάξεις, για τη σύναψη σύμβασης μίσθωσης έργου, απαιτείται βεβαίωση της νομικής υπηρεσίας ή νομικού συμβούλου της οικείας υπηρεσίας, ή νομικού προσώπου του δημόσιου τομέα, ότι πρόκειται για γνήσια σύμβαση έργου και δεν υποκρύπτει εξαρτημένη εργασία. 3. Ανανέωση ή παράταση της μίσθωσης έργου απαγορεύεται και είναι αυτοδικαίως άκυρη...». Το ως άνω άρθρο 6 τροποποιήθηκε με το άρθρο 10 του ν. 3812/2009 «Αναμόρφωση συστήματος προσλήψεων στο δημόσιο τομέα και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 234/28.12.2009)», με το οποίο αντικαταστάθηκε ή § 2 αυτού και προστέθηκαν επιπλέον παράγραφοι, οι οποίες συμπληρώθηκαν στη συνέχεια με το άρθρο 29 § 5 του ν. 3838/2010, αναδρομικά από την έναρξη ισχύος του ν. 3812/2009 και με την § 4 του άρθρου 40 του ν. 4024/2011, ως εξής: «2. Δεν επιτρέπεται η σύναψη σύμβασης έργου: α) για κάλυψη διοικητικών αναγκών ή γραμματειακής εξυπηρέτησης του φορέα, β) εφόσον από τις διατάξεις του οικείου οργανισμού ή κανονισμού ή οργανισμού εσωτερικής υπηρεσίας των ΟΤΑ πρώτου βαθμού προβλέπονται οργανικές θέσεις ειδικότητας αντίστοιχης με αυτές για τις οποίες προτείνεται η κατάρτιση σύμβασης μίσθωσης έργου με φυσικά πρόσωπα. 3. Η επιλογή των προσώπων που θα εκτελέσουν το έργο με αντίστοιχη σύμβαση γίνεται από την οικεία υπηρεσία ή τον φορέα με ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων που ορίζουν τα κριτήρια επιλογής του προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου του άρθρου 21 του ν. 2190/1994, όπως ισχύουν. Επίσης, εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του άρθρου 21 του ν. 2190/1994, όπως ισχύουν, ως προς τη διαδικασία που ακολουθείται για τις προσλήψεις με το άρθρο αυτό με έλεγχο από το ΑΣΕΠ. Η διάταξη αυτή ισχύει από την ισχύ του ν. 3812/2009. ... 5. Για την έκδοση της απόφασης που προβλέπεται στην παράγραφο 1, καθώς και για την

προηγούμενη έγκριση, όπου αυτή προβλέπεται, κατά τις κείμενες διατάξεις, για τη σύναψη σύμβασης μίσθωσης έργου απαιτείται βεβαίωση του ΑΣΕΠ ότι πρόκειται για γνήσια σύμβαση έργου που δεν υποκρύπτει εξαρτημένη εργασία και δεν καλύπτονται με αυτή πάγιες και διαρκείς ανάγκες. 6. Ανανέωση ή παράταση της σύμβασης μίσθωσης έργου απαγορεύεται και είναι αυτοδικαίως άκυρη ...». Με τις ως άνω διατάξεις του άρθρου 6 του ν. 2527/1997 καθορίζονται οι προϋποθέσεις και οι περιορισμοί υπό τους οποίους επιτρέπεται στο σύνολο των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα, και μεταξύ αυτών και στους δήμους, να συνάπτουν συμβάσεις μίσθωσης έργου με φυσικά πρόσωπα, καθώς επίσης και η διαδικασία για τη σύναψή τους. Σκοπός των ρυθμίσεων αυτών είναι, σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις του άρθρου 103 του Συντάγματος, να αποτραπεί η καταστρατήγηση του κανόνα της στελέχωσης των δημόσιων υπηρεσιών με μόνιμους υπαλλήλους, που προσλαμβάνονται μετά από αντικειμενικές και αδιάβλητες διαδικασίες διαγωνισμού ή επιλογής, με τη χρήση της μεθόδου της σύναψης συμβάσεων μίσθωσης έργου, που στην πραγματικότητα, υποκρύπτουν πρόσληψη προσωπικού (βλ. εισηγητική έκθεση ν. 2527/1997). Για το λόγο αυτό, άλλωστε, με την τροποποίηση των διατάξεων του εν λόγω άρθρου, αυξήθηκαν οι περιορισμοί και έγιναν αυστηρότερες οι προϋποθέσεις, που απαιτούνται για τη σύναψη των συμβάσεων αυτών και ειδικότερα απαγορεύτηκε η σύναψη συμβάσεων μίσθωσης έργου για την κάλυψη ορισμένων κατηγοριών αναγκών, επιβλήθηκε η εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων για την επιλογή των προσώπων με τα οποία θα συμβληθούν οι φορείς του δημόσιου τομέα και τέλος θεσπίστηκε η μεσολάβηση του Α.Σ.Ε.Π για τον έλεγχο της διαδικασίας (βλ. εισηγητική έκθεση ν. 3812/2009). Ταυτόχρονα, είχε ήδη τεθεί εξ αρχής ως πρόσθετος περιορισμός και εξακολουθεί να ισχύει μετά την τροποποίηση του προαναφερόμενου άρθρου 6 του ν. 2527/1997, η απόλυτη απαγόρευση ανανέωσης των συμβάσεων μίσθωσης έργου ή η παράτασή τους, οι οποίες, κατά ρητή νομοθετική πρόβλεψη, είναι αυτοδικαίως άκυρες. Εξάλλου, οι διατάξεις του άρθρου 103 §§ 2 και 3 του Συντάγματος, οι ο-

ποιές επιβάλλουν την νομοθετική πρόβλεψη οργανικών θέσεων για την κάλυψη των πάγιων και διαρκών αναγκών του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των άλλων ν.π.δ.δ., ορίζουν τα εξής: «Κανένας δεν μπορεί να διοριστεί υπάλληλος σε οργανική θέση που δεν είναι νομοθετημένη. Εξαιρέσεις μπορεί να προβλέπονται από ειδικό νόμο, για να καλυφθούν απρόβλεπτες και επείγουσες ανάγκες με προσωπικό που προσλαμβάνεται για ορισμένη χρονική περίοδο με σχέση ιδιωτικού δικαίου (παρ.2). Οργανικές θέσεις ειδικού επιστημονικού καθώς και τεχνικού προσωπικού μπορούν να πληρούνται με προσωπικό που προσλαμβάνεται με σχέση ιδιωτικού δικαίου. Νόμος ορίζει τους όρους για την πρόσληψη, καθώς και τις ειδικότερες εγγυήσεις, τις οποίες έχει το προσωπικό που προσλαμβάνεται (παρ.3)». Με την αναθεώρηση του έτους 2001 (ΦΕΚ Α' 85/18.4.2001) και με σκοπό τη μέγιστη δυνατή διασφάλιση των αρχών της ισότητας ενώπιον του νόμου, της αξιοκρατίας και της διαφάνειας κατά τις προσλήψεις στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, προστέθηκε στο άρθρο 103 του Συντάγματος § 7, που προβλέπει ότι η πρόσληψη υπαλλήλων στο Δημόσιο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, γίνεται με διαγωνισμό είτε με επιλογή σύμφωνα με προκαθορισμένα και αντικειμενικά κριτήρια και υπάγεται στον έλεγχο ανεξάρτητης Αρχής. Επίσης στο ίδιο άρθρο (103) προστέθηκε § 8, που προβλέπει ότι: «Νόμος ορίζει τους όρους και τη χρονική διάρκεια των σχέσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, για την κάλυψη είτε οργανικών θέσεων και πέραν των προβλεπομένων στο πρώτο εδάφιο της § 3, είτε πρόσκαιρων είτε απρόβλεπτων και επείγουσών αναγκών κατά το δεύτερο εδάφιο της παρ.2. Νόμος ορίζει επίσης τα καθήκοντα που μπορεί να ασκεί το προσωπικό του προηγούμενου εδαφίου. Απαγορεύεται η από το νόμο μονιμοποίηση προσωπικού που υπάγεται στο πρώτο εδάφιο ή η μετατροπή των συμβάσεών του σε αορίστου χρόνου. Οι απαγορεύσεις της παραγράφου αυτής ισχύουν και ως προς τους απασχολούμενους με σύμβαση έργου». Έτσι με την αναθεώρηση αυτή του άρθρου 103 του Συντάγματος, η

Ζ' Αναθεωρητική Βουλή επέβαλε στον κοινό νομοθέτη και στη Διοίκηση αυστηρούς όρους σχετικά με την πρόσληψη προσωπικού για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών του Δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Στους προαναφερόμενους κανόνες, τους οποίους πρώτος διατύπωσε ο κοινός νομοθέτης με τις πιο πάνω διατάξεις του ν. 2190/1994 και οι οποίες κατέστησαν ήδη συνταγματικού επιπέδου, υπάγεται, ενόψει της αδιάσπικτης διατύπωσης των §§ 7 και 8 του άρθρου 103 του Συντάγματος, τόσο το προσωπικό που συνδέεται με το Δημόσιο, τους ΟΤΑ και τα άλλα νομικά πρόσωπα του ευρύτερου δημόσιου τομέα με υπαλληλική σχέση δημοσίου δικαίου, όσο και το προσωπικό που προσλαμβάνεται με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου για την πλήρωση οργανικών θέσεων, σύμφωνα με τις παραγράφους 3 και 8 του άρθρου 103 του Συντάγματος (ΟΛΑΠ 7/2011). Μέλημα του αναθεωρητικού νομοθέτη ήταν να αποτρέψει τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, όχι απλώς αυτών που κάλυπταν παροδικές και απρόβλεπτες ανάγκες, αλλά και εκείνων που πράγματι κάλυπταν πάγιες και διαρκείς ανάγκες. Και τούτο για να αποτρέψει τη συνέχιση αποδοκιμαστικής πρακτικής του παρελθόντος, ο αναθεωρητής νομοθέτης πρόσθεσε την ως άνω διάταξη του εδαφ. γ' της § 8 του άρθρου 103 του Συντάγματος, η οποία πλέον αδιακρίτως απαγορεύει από τον νόμο ακόμα τη μονιμοποίηση προσωπικού, κατά παρέκκλιση των ρηθισών διατάξεων ή τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου. Δηλαδή, η απαγόρευση αυτή καταλαμβάνει και την περίπτωση που οι εργαζόμενοι με συμβάσεις ορισμένου χρόνου απασχολούνται στην πραγματικότητα για την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του δημόσιου τομέα. Ακόμα, από τις διατάξεις 189 § 3 και ήδη 249 §§ 1 και 3 της Ενοποιημένης απόδοσης της συνθήκης της Ε.Ο.Κ προκύπτει ότι οι οδηγίες αποτελούν παράγωγο κοινοτικό δικαίο και δεσμεύουν κάθε κράτος - μέλος της κοινότητας στα οποία απευθύνονται, καθόσον αφορούν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνουν την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Γι' αυτό

απευθύνονται, κατ' ανάγκην, όχι απευθείας προς τους ιδιώτες, θεσπίζοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, αλλά μόνο προς τα κράτη - μέλη, με τα οποία θα καταστεί εφικτή η επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Το κράτος - μέλος, που είναι αποδέκτης της οδηγίας, έχει την υποχρέωση να πραγματοποιήσει το αποτέλεσμα αυτό εντός της τασσόμενης προθεσμίας, με μέσα, όμως, τα οποία αυτό θα επιλέξει. Αν η οδηγία περιέχει κανόνες σαφείς και ορισμένους, δεκτικούς απευθείας εφαρμογής (δηλαδή χωρίς αρέσεις ή περιθώρια εκλογής), η παράλειψη του εθνικού νομοθέτη να την εκτελέσει εμπρόθεσμα, συνεπάγεται την άμεση ισχύ της στην εσωτερική έννομη τάξη του κράτους-μέλους που είναι ο παραλήπτης αυτής, η ισχύς της όμως εκτείνεται μόνο κατά του κράτους- μέλους, που παρέλειψε να την καταστήσει «εθνικό δικαιο» και των αντίστοιχων κρατικών φορέων και δεν εκτείνεται και στις μεταξύ των ιδιωτών σχέσεις, είναι δηλαδή κάθετη και όχι οριζόντια. Η οριζόντια ισχύς αυτή ολοκληρώνεται μόνο με την έκδοση πράξης του εθνικού νομοθέτη, που μετατρέπει την οδηγία σε κανόνα του εσωτερικού δικαίου. Στις 10.7.1999 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα των ευρωπαϊκών κοινοτήτων η Οδηγία 1999/70/ΕΚ του συμβουλίου της 28.6.1999, ύστερα από την συμφωνία - πλαίσιο, την οποία συνήψαν στις 18.3.1999 οι διαεπαγγελματικές οργανώσεις του γενικού χαρακτήρα CES, UNICE και CEEP, στο άρθρο 2 της οποίας ορίζεται ότι στα κράτη-μέλη παρέχεται προθεσμία συμμόρφωσης προς το περιεχόμενο της Οδηγίας αυτής έως τις 10.7.2001, με δυνατότητα παράτασης της εν λόγω προθεσμίας έως 10.7.2002, της οποίας (δυνατότητας) η Ελλάδα έκανε χρήση. Στο προοίμιο της Οδηγίας αυτής αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι τα μέρη της παρούσας συμφωνίας αναγνωρίζουν, ότι οι συμβάσεις αορίστου χρόνου είναι και θα συνεχίσουν να είναι η γενική μορφή εργασιακών σχέσεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων και ότι οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου ανταποκρίνονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, στις ανάγκες τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων. Ορίζει ειδικότερα η παραπάνω οδηγία, μεταξύ άλλων, ότι η παρούσα συμφωνία εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζόμενους ορισμένου χρόνου που έ-

χουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική κάθε κράτους - μέλους (ρήτρα 2) και ότι για να αποτραπεί η κατάχρηση που μπορεί να προκύψει από την χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τα κράτη - μέλη, ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους ή και ο κοινωνικοί εταίροι, όταν δεν υπάρχουν ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα για την πρόληψη των καταχρήσεων, λαμβάνουν, κατά τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ειδικών τομέων και ή και κατηγοριών εργαζομένων, ένα ή περισσότερα από τα αναφερόμενα μέτρα και ειδικότερα καθορίζουν: α) αντικειμενικούς λόγους που να δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας, β) τη μέγιστη συνολική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, γ) τον αριθμό των ανανεώσεων τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας. Επίσης τα κράτη - μέλη ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους ή και οι κοινωνικοί εταίροι καθορίζουν, όταν χρειάζεται, τις συνθήκες υπό τις οποίες συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου θεωρούνται «διαδοχικές» και χαρακτηρίζονται συμβάσεις ή σχέσεις αορίστου χρόνου (ρήτρα 5). Είναι φανερό ότι η πιο πάνω οδηγία δεν περιέχει κανόνες κοινοτικού δικαίου σαφείς και ορισμένους, δεκτικούς απευθείας εφαρμογής στην ελληνική έννομη τάξη, δηλαδή η Οδηγία αυτή δεν είναι χωρίς αρέσεις ή περιθώρια επιλογής από τον εθνικό νομοθέτη. Η επίτευξη του στόχου της Οδηγίας προϋποθέτει συγκεκριμένα μέτρα προσαρμογής, που θα λάβει ο εθνικός νομοθέτης, ο οποίος καλείται να εξειδικεύσει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου θεωρούνται διαδοχικές και μπορούν να χαρακτηριστούν ως αορίστου χρόνου. Τα κράτη - μέλη δηλαδή, διαθέτουν ευρεία ευχέρεια επιλογής μεταξύ περισσότερων λύσεων για να αποτρέψουν την καταχρηστική χρησιμοποίηση των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, χωρίς να επιβάλλεται, σε περίπτωση σύναψης τέτοιων συμβάσεων, ο χαρακτηρισμός αυτών ως συμβάσεων αορίστου χρόνου, καθόσον τούτο προβλέπεται ως μέτρο δυνητικό («όταν χρειάζεται»).

Συνεπώς, δεν αποκλείεται η πρόβλεψη άλλων, πρόσφορων κατά την κρίση του εθνικού νομοθέτη, κυρώσεων σε βάρος του εργοδότη για την αποτελεσματική προστασία του εργαζομένου, όπως είναι η ακυρότητα των συναπτομένων συμβάσεων, με παράλληλη εξασφάλιση για τον εργαζόμενο των αποδοχών για την εργασία που παρέσχε και αποζημίωσης. Η ευχέρεια του νομοθέτη να προβλέπει άλλες πρόσφορες κυρώσεις, πλην του χαρακτηρισμού των ανεπιτρεπτών διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας αορίστου χρόνου, συνάγεται από την § 3 του προοιμίου της συμφωνίας - πλαισίου, στην οποία ορίζεται ότι: «η παρούσα συμφωνία καθορίζει τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες απαιτήσεις σχετικά με την εργασία ορισμένου χρόνου, αναγνωρίζοντας ότι για τις λεπτομέρειες της εφαρμογής της πρέπει να ληφθούν υπόψη τα πραγματικά στοιχεία των συγκεκριμένων εθνικών, ταμειακών και εποχιακών καταστάσεων», καθώς και από την υπ' αριθ. 10 γενική παρατήρηση αυτής, όπου ορίζεται ότι «η παρούσα συμφωνία παραπέμπει σε κράτη - μέλη και τους κοινωνικούς εταίρους για τον καθορισμό των λεπτομερειών εφαρμογής των γενικών αρχών της, των ελάχιστων απαιτήσεων και διατάξεων, ώστε να ληφθεί υπόψη η κατάσταση σε κάθε κράτος - μέλος και οι ιδιαίτερες συνθήκες ορισμένων τομέων και επαγγελματών συμπεριλαμβανομένων των δραστηριοτήτων εποχικής φύσης». Ήδη ο εθνικός νομοθέτης έχει εξειδικεύσει τις συνθήκες αυτές με τα π.δ. 84/2003 και 164/2004, η ισχύς των οποίων άρχισε από τη δημοσίευσή τους στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (2.4.2003 και 19.7.2004 αντίστοιχα), το δεύτερο από τα οποία αναφέρεται στους εργαζόμενους με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, στον οποίο περιλαμβάνονται και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (άρθρο 2 § 1 και 3 γ' του π.δ. 164/2004 σε συνδυασμό με το άρθρο 51 § 1 περ. β' του ν. 1892/1990, όπως αυτό είχε συμπληρωθεί με την § 9 του άρθρου 18 του ν. 2198/1994 και αντικαταστάθηκε με την § 6 του άρθρου 3 του ν. 3229/2004). Η επιλογή των μέτρων που προβλέπονται από το π.δ. 164/2004 έγινε με γνώμονα την ιδιαιτερότητα του δημόσιου τομέα και τις συ-

νταγματικές επιταγές για τη διαδικασία εκλογής του μόνιμου προσωπικού στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Στο εν λόγω π.δ., αφού με το άρθρο 5 οριοθετούνται οι απαγορεύσεις της μεταβολής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου και προβλέπονται εξαιρέσεις, με τις μεταβατικές διατάξεις του άρθρου 11, οι οποίες ως εκ του μεταβατικού χαρακτήρα τακτοποίησης εκκρεμών εργασιακών σχέσεων του Δημοσίου και φορέων του δημοσίου τομέα κρίθηκαν συνταγματικά ανεκτές (ΟΛ ΑΠ 16/2017), ορίστηκε ότι διαδοχικές συμβάσεις κατά την § 1 του άρθρου 5 του παρόντος (δηλαδή διαδοχικές συμβάσεις που καταρτίζονται και εκτελούνται μεταξύ του ίδιου εργοδότη και του ίδιου εργαζομένου, με την ίδια ή παρεμφερή ειδικότητα και τους ίδιους ή παρεμφερείς όρους εργασίας), εφόσον μεταξύ των συμβάσεων αυτών μεσολαβεί χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών (3) μηνών, που έχουν συναφθεί πριν την έναρξη ισχύος του και είναι ενεργές έως την έναρξη της ισχύος αυτού, ή έχουν λήξει εντός του πριν την έναρξη ισχύος του π.δ. τριμήνου, συνιστούν εφεξής σύμβαση εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου, εφόσον συντρέχουν, αθροιστικά, οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) συνολική χρονική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων, τουλάχιστον είκοσι τεσσάρων (24) μηνών, έως την έναρξη της ισχύος του Προεδρικού Διατάγματος, ανεξαρτήτως αριθμού ανανεώσεων συμβάσεων ή τρεις (3) τουλάχιστον ανανεώσεις πέραν της αρχικής σύμβασής, κατά την § 1 του άρθρου 5 του παρόντος διατάγματος, με συνολικό ελάχιστο χρόνο απασχόλησης δέκα οκτώ (18) μηνών, μέσα σε συνολικό χρονικό διάστημα είκοσι τεσσάρων (24) μηνών από την αρχική σύμβαση και τηρηθούν οι διαλαμβανόμενες στη διάταξη αυτή διαδικασίες. Η με το παραπάνω π.δ. επιλογή από την Ελληνική Πολιτεία των προαναφερθέντων μέτρων για την επίτευξη των στόχων της ρήτηρας 5 της ανωτέρω Οδηγίας 1999/70/EK του Συμβουλίου της 28.6.1999, έγινε, αφού λήφθηκαν υπόψη οι ανάγκες ειδικών τομέων, όπως είναι, πλην άλλων, ο ευρύτερος δημόσιος τομέας, που δικαιολογεί διάφορες ρυθμίσεις από τον ιδιωτικό τομέα, εφόσον υφίστανται διαφορές στη φύ-

ση της εργασίας και διαφορετικά χαρακτηριστικά του εργασιακού περιβάλλοντος και των διαδικασιών στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα (ΟΛΑΠ 19, 20/2007). Σημειώνεται ότι τα μέτρα του π.δ. 164/2004 κρίθηκαν συμβατά με το ενωσιακό δίκαιο (ΔΕΚ C-212/2004, ΔΕΚ C-378 έως C-380/2007/Α. κτλ.). Ειδικότερα με την τελευταία ως άνω απόφαση κρίθηκε, μεταξύ άλλων, ότι οι τροποποιήσεις που έφερε το π.δ. 164/2004 με την προστασία που παρεχόταν υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς της εφαρμογής του άρθρου 8 § 3 του ν. 2112/1920 και στις διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα δεν συνιστούν υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εν λόγω εργαζομένων, κατά την έννοια της ρήτηρας 8 σημείο 3 της Οδηγίας, εφόσον αφορούν περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων που έχουν συνάψει συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ή μπορούν να αντισταθμίζονται με την έκδοση μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. σκέψεις 122 επ., ίδιας σκέψης 146 της C-378 έως C-380/2007), περίπτωση που συντρέχει εν προκειμένω κατά τα κατωτέρω διαλαμβανόμενα. Η δε προσθήκη από τον Αναθεωρητικό Νομοθέτη των πιο πάνω διατάξεων των §§ 7 και 8 στο άρθρο 103 του Συντάγματος κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου μεταφοράς της 1999/70 Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη δεν έλαβε χώρα προκειμένου να τεθεί σε σοβαρό κίνδυνο η επίτευξη του επιδιωκόμενου με την οδηγία αποτελέσματος, αλλά για την εξυπηρέτηση των σκοπών αναγομένων στις ιδιαιτερότητες του δημόσιου τομέα, πολλώ μάλλον που αφενός μεν η οδηγία δεν επιβάλλει, σε περίπτωση σύναψης τέτοιων συμβάσεων, τον χαρακτηρισμό αυτών ως συμβάσεων αορίστου χρόνου, καθόσον τούτο προβλέπεται ως μέτρο δυνητικό, αφετέρου οι προπαρατεθείσες εφαρμοστικές διατάξεις του π.δ. 164/2004, σε συμφωνία με την συνταγματική απαγόρευση αποκλείουν τον χαρακτηρισμό των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου των απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα με έγκυρη ενιαία σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου συνιστούν το προσηκόν αντιστάθμισμα, που απο-

τρέπει την καταχρηστική χρησιμοποίηση των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου στο δημόσιο τομέα. Περαιτέρω το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την C-760/18 της 21ης Φεβρουαρίου 2021 απόφασή του έκρινε πρόσφατα επί προδικαστικού ερωτήματος του Μονομελούς Πρωτοδικείου Λασιθίου ότι «η ρήτρα 5 σημείο 1 της συμφωνίας πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου έχει την έννοια ότι, όταν έχει σημειωθεί καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, κατά την έννοια της διάταξης αυτής, η υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει, κατά το μέτρο του δυνατού, όλες τις κρίσιμες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου κατά τρόπο ώστε να επιβληθεί η προσήκουσα κύρωση για την κατάχρηση και να εξαλειφθούν οι συνέπειες της παραβίασης του δικαίου της Ένωσης, περιλαμβάνει την εκτίμηση του ζητήματος αν οι διατάξεις προγενέστερης και εισέτι ισχύουσας νομοθεσίας που επιτρέπει την μετατροπή διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου σε σύμβαση αορίστου χρόνου μπορούν, ενδεχομένως, να εφαρμοσθούν στο πλαίσιο της σύμφωνης αυτής ερμηνείας, μολονότι εθνικές διατάξεις συνταγματικής φύσης απαγορεύουν απολύτως τέτοια μετατροπή, όσον αφορά τον δημόσιο τομέα». Όμως η ως άνω ερμηνευτική εκδοχή, αναγκαίως προϋποθέτει ότι κατά το εσωτερικό δίκαιο, για την ερμηνεία του οποίου αποκλειστική αρμοδιότητα έχουν μόνο τα Ελληνικά Δικαστήρια, υπάρχει πράγματι έδαφος εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 8 § 3 του ν. 2112/1920 στους απασχολούμενους στο δημόσιο τομέα με διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. και σκέψεις 63, 67 και 70 στην ως άνω C-760/18 απόφαση). Τέτοιο έδαφος εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης στους απασχολούμενους στο δημόσιο τομέα με διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου δεν υφίσταται μετά την προαναφερθείσα Συνταγματική Αναθεώρηση, αφού τούτο θα αντέβαινε ευθέως στη διάταξη του άρθρου 103 § 8 του Συντάγματος και θα οδηγούσε αναγκαίως σε μία *contra legem* ερμηνεία των συνταγματικών αυτών ρυθμίσεων. Στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων, που θεσπίσθηκαν με την

ως άνω με αριθ. 1999/70 Κοινοτική Οδηγία, εξασφαλίζουν οι διατάξεις των άρθρων 5, 6 και 7 του π.δ. 164/2004, με τα οποία μεταφέρθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η ρήτρα 5 σημείο 1 αυτής, οι οποίες προβλέπουν την αυτοδίκαιη ακυρότητα των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που συνάπτονται κατά παράβαση των άρθρων 5 και 6 του ως άνω Διατάγματος (με μοναδική εξαίρεση τις υπαγόμενες στη μεταβατικού χαρακτήρα διάταξη του άρθρου 11 αυτού περιπτώσεις), την δυνατότητα του απασχοληθέντος ακύρωσ και για όσο χρόνο διήρκεσε η άκυρη σύμβαση να λάβει ευθέως εκ του νόμου βάσει της άκυρης σύμβασης (και όχι βάσει των περι αδικαιολογήτου πλουτισμού διατάξεων) τις οφειλόμενες σε αυτόν αποδοχές, και την δυνατότητα αυτού να λάβει ως αποζημίωση το ποσό το οποίο θα λάμβανε ο αντίστοιχος εργαζόμενος με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου σε περίπτωση καταγγελίας αυτής (εάν οι άκυρες συμβάσεις είναι περισσότερες, ως χρόνος για τον υπολογισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται η συνολική διάρκεια απασχόλησης με βάση τις άκυρες συμβάσεις), ενώ παράλληλα προβλέπουν ποινικές κυρώσεις για όσους παραβιάζουν από δόλο ή από αμέλεια τις ως άνω διατάξεις των άρθρων 5 και 6 του π.δ. Από τα πιο πάνω συνάγεται, ότι διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου συναπτόμενες με το Δημόσιο, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και τους λοιπούς φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα υπό την ισχύ των πιο πάνω διατάξεων του άρθρου 103 § 7 και 8 του Συντάγματος (ήτοι από 18.4.2001 και εφεξής) δεν μπορούν να μετατραπούν σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, έστω και αν αυτές καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες και όχι πρόσκαιρες ή απρόβλεπτες ανάγκες, ακόμα και αν αυτό προβλέπεται από ρητή διάταξη νόμου. Ούτε καταλείπεται πεδίο εκτίμησης των συμβάσεων αυτών, κατ' ορθό νομικό χαρακτηρισμό της έννομης σχέσης κατά τη δικαστική διαδικασία, ως συμβάσεων αορίστου χρόνου, στην περίπτωση που αυτές καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες, αφού, έστω και αν αυτό συμβαίνει βάσει των πιο πάνω διατάξεων, ο εργοδότης δεν έχει ευχέρεια για τη σύναψη συμβάσεως αορίστου χρόνου. Τυχόν αντίθετη ερμηνεία, ότι δηλαδή συμβάσεις εργα-

σίας ορισμένου χρόνου μπορούν να αναγνωρίζονται, κατ' ορθό νομικό χαρακτηρισμό, ως συμβάσεις αορίστου χρόνου και μετά την ως άνω συνταγματική μεταρρύθμιση, θα είχε ως συνέπεια τη διαιώνιση ενός αποδοκιμασμένου από τον αναθεωρητικό νομοθέτη φαινομένου. Συνεπώς, στις συμβάσεις αυτές δεν είναι δυνατή η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 8 § 3 του ν. 2112/1920 (ΟΛΑΠ 26/2007). Μάλιστα, στους κανόνες αυτούς, τους οποίους πρώτος διατύπωσε ο κοινός νομοθέτης με τις ως άνω διατάξεις του ν. 2190/1994 υπάγεται, ενόψει της αδιάσπικτης διατύπωσης του άρθρου 103 §§ 7 και 8 του Συντάγματος τόσο το προσωπικό που συνδέεται με το Δημόσιο, τους ΟΤΑ και τα άλλα νομικά πρόσωπα του ευρύτερου δημόσιου τομέα με υπαλληλική σχέση δημοσίου δικαίου, όσο και το προσωπικό, που προσλαμβάνεται με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου για την πλήρωση οργανικών θέσεων σύμφωνα με το άρθρο 103 §§ 3 και 8 του Συντάγματος. Αντίθετα, η τελευταία αυτή διάταξη μπορεί να εφαρμοσθεί σε διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που καταρτίστηκαν με το Δημόσιο, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και τους λοιπούς φορείς του δημόσιου τομέα πριν από την έναρξη της ισχύος των τροποποιημένων διατάξεων του άρθρου 103 §§ 7 και 8 του Συντάγματος, οπότε θα μπορούσαν ήδη πριν από την έναρξη της ισχύος των πιο πάνω συνταγματικών διατάξεων να έχουν προσλάβει το χαρακτηρισμό της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου, τον οποίο διατήρησαν και μετά ταύτα (ΟΛ ΑΠ 7/2011). Έτσι, ενόψει αφενός των πιο πάνω συνταγματικών διατάξεων και αφετέρου της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς την Οδηγία 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, η οποία δεν επιβάλλει τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου, έστω και αν αυτές καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες, το άρθρο 8 του ν. 2112/1920 ούτε κατ' επιταγή της Οδηγίας αυτής έχει εφαρμογή κατά το μεσοδιάστημα από 10.7.2002 (ημερομηνία λήξης προθεσμίας προσαρμογής) μέχρι την έναρξη της ισχύος του π.δ. 164/2004, αλλά βέβαια και μετά την έναρξη ισχύος του προεδρικού διατάγματος (ΟΛ ΑΠ 20/2007). Περαιτέρω, με το άρθρο 31

του ν. 3013/2002 «Αναβάθμιση της πολιτικής προστασίας και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 102) ορίστηκε ότι: «1. Στις Περιφέρειες ... τους Δήμους ... συνιστώνται Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών. Αποστολή των Κέντρων αυτών είναι η παροχή διοικητικών πληροφοριών και η διεκπεραίωση των υποθέσεων των πολιτών από την υποβολή της αίτησης μέχρι την έκδοση της τελικής πράξης. 11. Για τις ανάγκες λειτουργίας των Κ.Ε.Π. καθιερώνεται: α) Προαιρετική θητεία πτυχιούχων Πανεπιστημιακής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης ετήσιας διάρκειας, β) Απασχόληση Φοιτητών Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ή αποφοίτων Ι.Ε.Κ., Τ.Ε.Ε. ή άλλων σχολών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ειδικότητας προγραμματιστή ή χειριστή ηλεκτρονικών υπολογιστών, γ) Απασχόληση σπουδαστών Τ.Ε.Ι». Η § 11 του ως άνω άρθρου του ν. 3013/2002 συμπληρώθηκε, από τότε που ίσχυσε, με την § 1 του άρθρου 15 του ν. 3260/2004 «Ρυθμίσεις του συστήματος προσλήψεων και θεμάτων δημόσιας διοίκησης» (ΦΕΚ Α' 151/6.8.2004), στην οποία ορίστηκε ότι: «Για τις ανάγκες λειτουργίας των ΚΕΠ επιτρέπεται η απασχόληση φυσικών προσώπων με συμβάσεις μίσθωσης έργου. Για τις συμβάσεις αυτές ισχύουν οι κείμενες διατάξεις». Στη συνέχεια όμως, με την § 6 του άρθρου 20 του ν. 3801/2009 «Ρυθμίσεις θεμάτων προσωπικού με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου και άλλες διατάξεις οργάνωσης και λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης» (ΦΕΚ Α' 163/4.9.2009), η οποία ισχύει αναδρομικά από τη δημοσίευσή του ν. 3260/2004 ορίστηκε ότι: «Οι συμβάσεις μίσθωσης έργου που προβλέπονται από τις διατάξεις της § 11 του άρθρου 31 του ν. 3013/2002, όπως συμπληρώθηκαν με αυτές της § 1 του άρθρου 15 του ν. 3260/2004, για τις ανάγκες λειτουργίας των ΚΕΠ δεν εμπίπτουν στους περιορισμούς των άρθρων 5 και 6 του π.δ 164/2004 (ΦΕΚ 134Α) και των §§ 1, 2 και του πρώτου εδαφίου της παρ. 3 του άρθρου 6 του ν. 2527/1997 (ΦΕΚ 206Α')». Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες διατάξεις, επιτράπηκε, ήδη από το χρονικό σημείο δημιουργίας των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ), η σύναψη συμβάσεων μίσθωσης έργου με φυσικά πρόσωπα, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες λειτουργίας τους. Οι συμβάσεις όμως αυτές

εξαιρέθηκαν στη συνέχεια, και μάλιστα αναδρομικά, από την ημερομηνία δημοσίευσής του ν. 3260/2004, από κάθε περιορισμό και προϋπόθεση που αφορούσε στη σύναψη γενικά των συμβάσεων μίσθωσης έργου μεταξύ φυσικών προσώπων και φορέων του δημόσιου τομέα, αλλά επιπλέον και από την απαγόρευση της ανανέωσης ή της παράτασης της ισχύος τους, με συνέπεια να επαφίεται στην απόλυτη εξουσία των αρμοδίων κάθε φορά οργάνων τόσο η επιλογή των προσώπων που θα απασχοληθούν στα ΚΕΠ, όσο και η διάρκεια της απασχόλησής τους. Ειδικότερα, μέχρι την ισχύ του ν. 3812/2009 για τη σύναψη των ανωτέρω συμβάσεων δεν απαιτούνταν καμία απολύτως προϋπόθεση, αφού αυτές είχαν εξαιρεθεί από όλους τους περιορισμούς, τους οποίους το άρθρο 6 του ν. 2527/1997, όπως τότε ίσχυε, επέβαλε στο σύνολο των συμβάσεων μίσθωσης έργου των φορέων του δημόσιου τομέα. Οι ίδιες συμβάσεις μετά την ισχύ του ν. 3812/2009 και μέχρι τη σύσταση οργανικών θέσεων στα ΚΕΠ, εμπίπτουν μόνο στην υποχρέωση εφαρμογής των κριτηρίων και της διαδικασίας του άρθρου 21 του ν. 2190/1994, κατά την επιλογή των προσώπων που θα απασχοληθούν. Σε κάθε περίπτωση όμως και ανεξάρτητα από το χρόνο σύναψής τους, όλες οι συμβάσεις μίσθωσης έργου που συνάπτονται με φυσικά πρόσωπα για την κάλυψη των αναγκών των ΚΕΠ εξαιρούνται από την απαγόρευση της ανανέωσης ή παράτασης της ισχύος τους. Ενόψει της τελευταίας αυτής εξαίρεσης οι ανωτέρω συμβάσεις μπορούν, κατά τη λήξη τους, να ανανεώνονται και να παρατείνονται συνεχώς, χωρίς κανένα απολύτως αριθμητικό ή χρονικό περιορισμό, χωρίς δηλαδή να τίθεται ανώτατο όριο ανανεώσεων ή συνολικής διάρκειας της απασχόλησης, με συνέπεια να μπορούν να μετατραπούν έμμεσα και εκ πλαγίου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου. Για το λόγο αυτό η ρύθμιση της § 6 του άρθρου 20 του ν. 3801/2009, κατά το μέρος που εξαιρεί τις συμβάσεις μίσθωσης έργου των απασχολούμενων στα ΚΕΠ από την εφαρμογή της πρώην § 3 και ήδη § 6 εδ. 1 του άρθρου 6 του ν. 2527/1997, που απαγορεύει την ανανέωση ή παράταση των συμβάσεων αυτών, δεν είναι σύμφωνη με τη διάταξη του άρθρου 103 § 8 του Συντάγματος, με την οποία, όπως

προεκτέθηκε, θεσπίζεται γενικός και απόλυτος απαγορευτικός κανόνας μετατροπής των συμβάσεων του προσωπικού που απασχολείται στο δημόσιο ή στον ευρύτερο δημόσιο τομέα με σύμβαση έργου, σε συμβάσεις ή σχέσεις αορίστου χρόνου. Περαιτέρω, όμως, ειδικά για τις μισθώσεις έργου που συνάπτονται για την κάλυψη των αναγκών των ΚΕΠ, ως ανανέωση νοείται και κάθε νέα σύμβαση που καταρτίζεται μεταξύ των ιδίων συμβαλλομένων, με αντικείμενο το ίδιο έργο με αυτό που είχε ανατεθεί με την προηγούμενη σύμβαση, που μόλις έχει λήξει, και ουσιαστικό σκοπό τη συνέχιση της απασχόλησης συγκεκριμένου προσώπου στη θέση στην οποία εργαζόταν. Ειδικότερα, για όσες τέτοιες συμβάσεις είχαν συναφθεί πριν την τροποποίηση του άρθρου 6 του ν. 2527/1997 από το άρθρο 10 του ν. 3812/2009, το συμπέρασμα αυτό είναι αυταπόδεικτο, αφού, ενόψει της εφαρμογής του άρθρου 20 § 6 του ν. 3801/2009, οι συμβάσεις αυτές συνάπτονταν χωρίς καμία απολύτως προϋπόθεση, περιορισμό ή διαδικασία, με συνέπεια να δίνεται η δυνατότητα στα αρμόδια όργανα να συμβάλλονται για τις ανάγκες των ΚΕΠ, διαρκώς και επανειλημμένα, με τα ίδια πρόσωπα, τα οποία επέλεγαν κατ' απόλυτη ελεύθερη κρίση, χωρίς προηγούμενη αξιολόγηση και σύγκριση με άλλους υποψηφίους. Το ίδιο όμως πρέπει να γίνει δεκτό και για όσες συμβάσεις συνάπτονται μετά την ισχύ του ν. 3812/2009, αφού ο μόνος περιορισμός που τίθεται για τις συμβάσεις μίσθωσης, έργου των απασχολούμενων στα ΚΕΠ, μέχρι τη σύσταση των αντίστοιχων οργανικών θέσεων, είναι η υποχρέωση εφαρμογής των κριτηρίων του άρθρου 21 του ν. 2190/1994 για την επιλογή του προσώπου που θα απασχοληθεί. Ενόψει όμως του ότι, και βάσει του άρθρου 6 § 3 του ν. 2527/1997, όπως αυτό ισχύει μετά την τροποποίησή του με το ν. 3812/2009, τα απαιτούμενα προσόντα των προσώπων που θα απασχοληθούν καθορίζονται ελεύθερα από τον φορέα που θα συνάψει τη σύμβαση και η αντίστοιχη εμπειρία συνιστά απαραίτητο προσόν για την απασχόληση στα ΚΕΠ, όπως ρητά ορίζεται από το άρθρο 24 § 3 του ν. 3200/2003 για το διορισμό σε όμοιες θέσεις μόνιμου προσωπικού, η απαίτηση από τον φορέα να συνάψει τη σύμβαση έργου, εμπειρίας συγκεκρι-

μένης διάρκειας σε συνδυασμό με την απαραίτητη, κατά το νόμο, εντοπιότητα, οδηγεί σε αναγκαστική επιλογή συγκεκριμένα κάθε φορά προσώπου, που θα είναι το μοναδικό που θα πληροί αυτά τα προσόντα ή σε κάθε περίπτωση θα υπερτερεί σαφώς των συνυποψηφίων του. Άλλωστε και η παρέμβαση του ΑΣΕΠ στη διαδικασία που θεσμοθετήθηκε με το άρθρο 29 του ν. 3838/2010, στην περίπτωση των συμβάσεων έργου για τις ανάγκες των ΚΕΠ αναγκαστικά περιορίζεται μόνο στον ορθό έλεγχο εφαρμογής των κριτηρίων από μέρος του φορέα και ως εκ τούτου δεν διαφοροποιείται το αποτέλεσμα. Η επαναλαμβανόμενη όμως και χωρίς διακοπές επιλογή του ίδιου προσώπου για την εκτέλεση του ίδιου έργου, έστω και αν εμφανίζεται ως σύναψη νέας σύμβασης, θα καταλήγει στη διαρκή απασχόλησή του στην ίδια θέση με άσκηση των ιδίων καθηκόντων και ως εκ τούτου στην έμμεση μετατροπή της σύμβασης έργου, που έχει συνάψει, σε σχέση εργασίας αορίστου χρόνου, κατά παράβαση του άρθρου 103 § 8 του Συντάγματος. Ενόψει αυτών, η § 6 του άρθρου 20 του ν. 3801/2009, που εξαιρεί τις συμβάσεις έργου των απασχολούμενων στα ΚΕΠ από την απαγόρευση ανανέωσης ή παράτασής τους, αντίκειται στο άρθρο 103 § 8 του Συντάγματος και είναι για το λόγο αυτό ανίσηχηρη. Κατά συνέπεια και για τις μισθώσεις έργου που συνάπτονται για τις ανάγκες των ΚΕΠ πρέπει να εφαρμόζεται το σύνολο των διατάξεων του άρθρου 6 ν. 2527/1997, όπως εκάστοτε ισχύει, όπως συμβαίνει και για τις λοιπές συμβάσεις μίσθωσης έργου, που συνάπτονται για την κάλυψη των αναγκών των λοιπών φορέων του δημόσιου τομέα. (...)

ΣΧΟΛΙΟ

Εργαζόμενοι με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή έργου στο Δημόσιο, ν.π.δ.δ. και ΟΤΑ

Το ζήτημα των εργαζόμενων με σύμβαση έργου ή εργασίας ορισμένου χρόνου στο Δημόσιο, στα ν.π.δ.δ. και τους ΟΤΑ είναι παλιό και πολυσυζητημένο. Πλειάδα αποφάσεων όλων των βαθμών δικαιοδοσίας έχουν εκδοθεί, ενώ είναι από τα λίγα ζητήματα, που έχουν απασχολήσει τόσες φορές και σε κάποιες περιπτώσεις με εκ διαμέτρου

αντίθετες αποφάσεις, την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου.

Σκιαγραφώντας το νομικό ζήτημα, οφείλουμε να ανατρέξουμε αρχικά στην διάταξη του άρθρ. 8 § 3 του ν. 2112/1920, σύμφωνα με την οποία «*Αι διατάξεις του νόμου τούτου εφαρμόζονται ωσαύτως και επί συμβάσεων εργασίας με ορισμένη χρονική διάρκεια, αν ο καθορισμός της διάρκειας ταύτης δεν δικαιολογείται εκ της φύσεως της συμβάσεως, αλλ' ετέθη σκοπίμως προς καταστρατήγησιν των περί υποχρεωτικής καταγγελίας της υπαλληλικής συμβάσεως διατάξεων του παρόντος νόμου*».

Από την διάταξη αυτή, η οποία θεσπίστηκε προκειμένου να αποτρέψει καταχρήσεις εις βάρος των εργαζομένων, απορρέει ο βασικός κανόνας, που διέπει το εργατικό δίκαιο, ότι όταν μία σύμβαση καταρτίζεται ως ορισμένου χρόνου, χωρίς η διάρκεια της να δικαιολογείται από αντικειμενικές ανάγκες, τότε κατ' ορθό νομικό χαρακτηρισμό, θεωρείται αορίστου χρόνου, για όλες τις συνέπειες, όπως η καταγγελία, η υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης κλπ. Ο ορθός νομικός χαρακτηρισμός μίας συμβάσεως εργασίας ως ορισμένου ή αορίστου χρόνου, εξάλλου, αποτελεί κατ' εξοχήν έργο της δικαιοδοτικής λειτουργίας, που ασκείται από τα Δικαστήρια. Κρίσιμο στοιχείο, για την διάγνωση αυτή είναι ο πάγιος και διαρκής χαρακτήρας των αναγκών, που καλείται να καλύψει ο εργαζόμενος μέσω της συμβάσεως που καταρτίζεται. Έτσι, θεωρείται δικαιολογημένη η κατάρτιση σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου, όταν αυτή αποβλέπει στην κάλυψη της ανάγκης αναπλήρωσης υπαλλήλου, που απουσιάζει με άδεια ενώ αδικαιολόγητη καθίσταται η κατάρτιση συμβάσεως ορισμένου χρόνου, όταν πρόκειται να καλυφθούν πάγιες και όχι εποχικές ή έκτακτες ανάγκες του εργοδότη.

Και ενώ τα πράγματα, στον ιδιωτικό τομέα είναι κατ' αρχήν σαφή και θα έλεγε κανείς απλά, στην περίπτωση του Δημοσίου και των Νομικών του Προσώπων, η κατάσταση περιπλέκεται εξαιτίας των περιορισμών, στις προσλήψεις προσωπικού, που έχουν κατά καιρούς εισαχθεί αρχικώς με νομοθετικές διατάξεις και μεταγενέστερα από το ίδιο το Σύνταγμα.

Έτσι, ο ν. 2190/1994 επιχείρησε να θέσει περιορισμούς σε ανεξέλεγκτα φαινόμενα πρόσληψης εργαζομένων στο Δημόσιο, εισάγοντας διαδικασίες με βάση αντικειμενικά κριτήρια, ενώ για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου ρητώς προέβλεψε ότι αυτές μπορούν να είναι είτε οκτάμηνης είτε τετράμηνης διάρκειας (άρθρ. 20 και 21), ανάλογα με τις ανάγκες, που αποσκοπούν να καλύψουν (επείγουσες ή εποχικές). Επιπροσθέτως, με το άρθρ. 6 του ν. 2527/1997 προβλέφθηκαν όροι και προϋποθέσεις για την κατάρτιση συμβάσεων έργου, οι οποίες αποτελούσαν έναν ακόμα

τρόπο πρόσληψης προσωπικού για την κάλυψη παγίων αναγκών του Δημοσίου και των Νομικών του Προσώπων. Δυστυχώς, ωστόσο, παρά τις νομοθετικές απαγορεύσεις δεν έπαψαν οι καταχρήσεις εις βάρος των εργαζομένων και η πρόσληψη συμβασιούχων. Αντιθέτως, αποτελούσε πάγια τακτική η πρόσληψη προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή έργου για την κάλυψη παγίων αναγκών του Δημοσίου και των Νομικών του Προσώπων, κατά παράβαση του ισχύοντος νομικού πλαισίου.

Η κατάσταση περιεπλόκη ακόμα περισσότερο, μετά την έκδοση της κοινοτικής Οδηγίας 1999/70/EK, η οποία επιχείρησε να θέσει ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο πλαίσιο για την προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου από καταχρήσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως είναι γνωστό, οι Κοινοτικές Οδηγίες αφενός θεσπίζουν παράγωγο κοινοτικό δίκαιο και αφετέρου καταλείπουν ευχέρεια στο κράτος μέλος, το οποίο δύναται να επιλέγει κάθε φορά τα κατάλληλα μέτρα, συμμόρφωσης, όταν οι διατάξεις της Οδηγίας δεν περιέχουν κανόνες αμέσου εφαρμογής. Επισημαίνεται, ότι με βάση την νομολογία του ΔΕΕ μόνο η ρήτρα 4 της ως άνω Κοινοτικής Οδηγίας (αρχή της μη διάκρισης) έχει κριθεί ως κανόνας αμέσου εφαρμογής.

Στο θέμα των μέτρων, που μπορεί να επιλέγει ο εθνικός νομοθέτης για την εφαρμογή της κοινοτικής οδηγίας, η ρήτρα 5 της Οδηγίας 1999/70/EK προβλέπει: «*Για να αποτραπεί η κατάχρηση που μπορεί να προκύψει από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τα κράτη μέλη, ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, συλλογικές συμβάσεις ή πρακτική, ή/και οι κοινωνικοί εταίροι, όταν δεν υπάρχουν ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα, για την πρόληψη των καταχρήσεων λαμβάνουν κατά τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ειδικών τομέων ή/και κατηγοριών εργαζομένων, ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα μέτρα: α) αντικειμενικούς λόγους που να δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας· β) τη μέγιστη συνολική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου· γ) τον αριθμό των ανανεώσεων τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας. 2. Τα κράτη μέλη ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους ή/και οι κοινωνικοί εταίροι καθορίζουν, όταν χρειάζεται, υπό ποιες συνθήκες οι συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου: α) θεωρούνται «διαδοχικές»· β) χαρακτηρίζονται συμβάσεις ή σχέσεις αορίστου χρόνου».* Μεταξύ, συνεπώς, των μέτρων, που θα μπορούσε ένα κράτος μέλος να υιοθετήσει συγκαταλέγεται και ο χαρακτηρισμός των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, που έχουν καταρτισθεί καταχρηστικά ως αορίστου.

Σύμφωνα με το άρθρ. 2 της Οδηγίας τα κράτη μέλη όφειλαν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την ενσωμάτωση της μέχρι τις 10 Ιουλίου 2001. Στην περίπτωση της Ελλάδος, τον Απρίλιο 2001 ο Συντακτικός Νομοθέτης αποφάσισε να προβεί σε αναθεώρηση του άρθρ. 103 του Συντάγματος, η § 8 του οποίου προβλέπει πλέον: «(..) Απαγορεύεται η από το νόμο μονιμοποίηση προσωπικού, που υπάγεται στο πρώτο εδάφιο ή η μετατροπή των συμβάσεών του σε αορίστου χρόνου. Οι απαγορεύσεις της παραγράφου αυτής ισχύουν και ως προς τους απασχολούμενους με σύμβαση έργου».

Ενώ, λοιπόν, εκκρεμούσε η προθεσμία για την ενσωμάτωση της κοινοτικής οδηγίας ο συντακτικός νομοθέτης προέβη σε αναθεώρηση του Συντάγματος, κατά τρόπο, που πλέον περιόριζε- εάν όχι απέκλειε -την δυνατότητα του εθνικού νομοθέτη να προβλέψει ως μέτρο προστασίας των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, την μετατροπή των συμβάσεων αυτών σε αορίστου. Δεδομένου, ωστόσο, ότι η Ελλάδα δεν είχε προβεί σε ενσωμάτωση της κοινοτικής Οδηγίας για το Δημόσιο και τα Νομικά του Πρόσωπα και είχε παρέλθει άπρακτη και η παράταση της προθεσμίας ενσωμάτωσης (10 Ιουλίου 2002), το έτος 2004 ετέθη πλέον επιτακτικά το ζήτημα, αφού απειλείτο η παραπομπή της χώρας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Στο πλαίσιο αυτό, θεσπίστηκε το π.δ. 164/2004, το οποίο περιέλαβε δύο κατηγορίες ρυθμίσεων: μία μεταβατική διάταξη (άρθρ. 11), δυνάμει της οποίας ετράπησαν σε αορίστου χρόνου συμβάσεις διάρκειας 24 μηνών, με κατ' ανώτερο με τρίμηνες διακοπές, εφόσον κάλυπταν πάγιες ανάγκες του εργοδότη και τις πάγιες διατάξεις (άρθρ. 5 και 6), οι οποίες απαγόρευαν εφεξής την κατάρτιση διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου, εισήγαγαν ανώτερο διάστημα παρατάσεων και συμβάσεων και προέβλεπαν σειρά κυρώσεων σε περίπτωση παράβασης των ως άνω απαγορεύσεων. Επισημαίνεται, ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας, στο πρακτικό επεξεργασίας του π.δ. 164/2004 αποδέχτηκε την συνταγματικότητα της μεταβατικής διατάξεως του άρθρ. 11, επικαλούμενο το δικαίωμα προσδοκίας των εργαζομένων, εξαιτίας της παρέλευσης της προθεσμίας ενσωμάτωσης της κοινοτικής Οδηγίας. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι οι χρονικές προϋποθέσεις, που ετίθεντο βάσει του άρθρ. 11 του π.δ. 164/2004, προκειμένου να θεωρηθεί μία σύμβαση αορίστου χρόνου κάλυπταν επί της ουσίας την περίοδο από τον Ιούλιο 2002, οπότε και είχε λήξει η προθεσμία ενσωμάτωσης της Κοινοτικής Οδηγίας μέχρι και την 19.7.2004 (ημερα έναρξη ισχύος του π.δ.).

Από την θέσπιση του π.δ. 164/2004 και εφεξής εκκίνησε εκ νέου μία μακρά σειρά δικαστικών διεκδικήσεων για

τους εργαζόμενους, που είτε δεν είχαν κατορθώσει να υπαχθούν στην μεταβατική διάταξη του άρθρ. 11, είτε προσελήφθησαν σε μεταγενέστερο χρόνο, με αποτέλεσμα να μην τίθεται καν θέμα εφαρμογής των διατάξεων του άρθρ. 11. Δυστυχώς, δε, το φαινόμενο της πρόσληψης εργαζομένων με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή έργου για την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών, δεν έπαυσε ποτέ να υπάρχει.

Πέραν δε τούτων, και σε νομολογιακό επίπεδο, το θέμα έτυχε πολλαπλών ερμηνευτικών προσεγγίσεων από σειρά αποφάσεων της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Έτσι, με την υπ' αριθ. 18/2006 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου κρίθηκε, ότι: «από την απαγόρευση «μετατροπής» από το νόμο των συμβάσεων ορισμένου σε αορίστου χρόνου δεν συνάγεται και απαγόρευση για την αναγνώριση του πραγματικού χαρακτήρα ορισμένης σχέσης, που δεν είναι «μετατροπή» αλλά ορθός χαρακτηρισμός της έννομης σχέσης κατά τη δικαστική διαδικασία ή τη διοικητική διαδικασία υπό τον έλεγχο του ΑΣΕΠ».

Λίγο καιρό αργότερα, με τις υπ' αριθ. 19 και 20/2007 αποφάσεις της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ωστόσο, επήλθε ανατροπή, αφού κρίθηκε, ότι: «Συνεπώς, εφόσον δεν συντρέχουν οι τιθέμενες πιο πάνω προϋποθέσεις, μετατροπή των συμβάσεων σε αόριστης διάρκειας δεν μπορεί να γίνει. Ενόψει, λοιπόν, αφενός των πιο πάνω συνταγματικών διατάξεων και αφετέρου της, κατά τα προεκτιθέμενα, προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς την Οδηγία 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, η οποία δεν επιβάλλει το χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, έστω και αν αυτές καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες, ως συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου, το άρθρο 8 του ν. 2112/1920, κατά τη γνώμη πάντοτε της πλειοψηφίας, ούτε κατ' επιταγή της Οδηγίας αυτής έχει εφαρμογή κατά το μεσοδιάστημα από 10.7.2002 (ημερομηνία λήξης της προθεσμίας προσαρμογής) μέχρι την έναρξη της ισχύος του π.δ. 164/2004, αλλά βέβαια και μετά την έναρξη ισχύος του π.δ. αυτού».

Η νομολογία αυτή ανατράπηκε εν μέρει, με την επόμενη κατά χρονική σειρά απόφαση της Ολομέλειας (7/2011), η οποία διέκρινε μεταξύ των συμβάσεων, που είχαν καταρτισθεί πριν το έτος 2001 (και συνεπώς πριν την συνταγματική αναθεώρηση) και αυτών, που είχαν καταρτισθεί μετά το έτος 2001. Στην πρώτη δε περίπτωση, δέχτηκε, ότι ήταν συνταγματικά ανεκτή η μετατροπή, ενώ στην δεύτερη περίπτωση, μία τέτοια μετατροπή των συμβάσεων θεωρήθηκε απόλυτα απαγορευμένη.

Η εν λόγω νομολογία φαίνεται με κάποιες παραλλαγές να συνεχίζει να ακολουθείται από τον Άρειο Πάγο, ενώ τα

κατώτερα Δικαστήρια υιοθετούν κατά περίπτωση είτε την αρχική απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου (18/2006), είτε τις νεώτερες αποφάσεις. Είναι βέβαιο, ότι το θέμα αυτό θα συνεχίζει να ταλανίζει την νομολογία, όσο συνεχίζεται η ανεξέλεγκτη απασχόληση εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή έργου, αφού δυστυχώς τα μέτρα για την αποτροπή των καταχρήσεων εις βάρος των εργαζομένων με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή έργου, που θεσπίζονται από το άρθρ. 5 και 6 του π.δ. 164/2004, δεν έχουν ποτέ μέχρι σήμερα εφαρμοστεί ή τουλάχιστον δεν έχουν εφαρμοστεί αποτελεσματικά.

Η σχολιαζόμενη απόφαση, αφορά μία ακόμα ειδική περίπτωση συμβασιούχων, ήτοι αυτών, που απασχολούνται στα Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ) στους Δήμους. Ειδικά για την περίπτωση αυτή, το άρθρ. 20 § 6 του ν. 3801/2009 (5 χρόνια μετά την έκδοση του π.δ. 164/2004) προέβλεψε: «6. Οι συμβάσεις μίσθωσης έργου (...) για τις ανάγκες λειτουργίας των ΚΕΠ δεν εμπίπτουν στους περιορισμούς των άρθρων 5 και 6 του π.δ. 164/ 2004 (ΦΕΚ 134 Α) και των παραγράφων 1, 2 και του πρώτου εδαφίου της παρ. 3 του άρθρου 6 του ν. 2527/1997 (ΦΕΚ 206 Α). Η διάταξη αυτή ισχύει από τη δημοσίευσή του ν. 3260/2004 (ΦΕΚ 151 Α)». Σύμφωνα με την διάταξη αυτή, οι συμβάσεις έργου των εργαζομένων στα ΚΕΠ, εξαιρέθηκαν από τους περιορισμούς του π.δ. 164/2004 αλλά και του άρθρ. 6 του ν. 2527/1997, με αποτέλεσμα να παρατείνονται απεριορίστα και χωρίς τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις.

Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, ακολουθώντας την μέχρι σήμερα θέση της, έκρινε ότι η διάταξη του άρθρ. 20 § 6 του ν.3801/2009 είναι αντίθετη προς το άρθρ. 103 § 8 του Συντάγματος και συνεπεία αυτού ανεφάρμοστη, αφού οδηγεί σε έμμεση μετατροπή των συμβάσεων έργου των εργαζομένων στα ΚΕΠ σε αορίστου χρόνου. Πρέπει δε να επισημανθεί ότι σε προγενέστερο χρόνο, το Ελεγκτικό Συνέδριο είχε αχθεί στο ίδιο συμπέρασμα, με την ίδια ακριβώς αιτιολογία [192/2011 ΕΣ (ΠΡΑΞΗ-Τμ. Ι)].

Η νομολογία του Αρείου Πάγου εμμένει σταθερά σε μία ερμηνεία της συνταγματικής απαγόρευσης, η οποία σε καμία περίπτωση δεν επιτυγχάνει τον σκοπό της διάταξης του άρθρ. 8 § 3 του ν.2112/1920 και της Κοινοτικής Οδηγίας 1999/70/ΕΚ, ο οποίος είναι πρωτίστως η προστασία των εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή έργου. Αντιθέτως, με τον τρόπο αυτό νομιμοποιούνται τελικώς οι καταχρηστικές πρακτικές, πράγμα, που σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι ποινικές και πειθαρχικές κυρώσεις του π.δ. 164/2004 σπανίως εφαρμόζονται, συνεχίζει να παράγει νέες γενιές συμβασιούχων, χωρίς δικαιώματα και χωρίς ελπίδα να τύχουν ουσιαστικής δικαστικής

προστασίας. Έτσι, αντί να προάγεται η αξιοκρατία, την οποία σταθερά επικαλείται η ως άνω νομολογία, προάγεται η αδιαφάνεια ενώ αντί να αποτρέπεται η κατάχρηση, τιμωρούνται τελικώς οι εργαζόμενοι και όχι όσοι ευθύνονται για την διαιώνισή της. Θα ήταν σκόπιμο κάποια στιγμή, το θέμα των συμβασιούχων να απασχολήσει σοβαρά τον πολιτικό αλλά και τον νομικό κόσμο, στην κατεύθυνση του να δοθεί μία οριστική λύση, που θα διασφαλίσει αφενός την συνταγματική νομιμότητα και αφετέρου την προστασία των εργαζομένων, η οποία αποτελεί και την καρδιά του εργατικού δικαίου.

ΜΑΡΙΑ-ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ Β. ΤΣΙΠΡΑ
Δικηγόρος

Μονομελές Εφετείο Αθηνών Αριθ. 6104/2022

Δικαστής: Γ. Ασσυχίδου, Εφέτης
Δικηγόροι: Κ. Καρέτσος, Δ. Βερβεσός, Γ. Πήτας

Καταγγελία σύμβασης εργασίας εμμίσθου δικηγόρου. Προσβολή της ως καταχρηστικής. Οικονομοτεχνικοί λόγοι για την αντίκρουση του καταχρηστικού χαρακτήρα της. Δικαστικός έλεγχος ως προς το εάν η καταγγελία αποτελεί το έσχατο μέσο και ακολούθως των κριτηρίων επιλογής μεταξύ πλειόνων εμμίσθων δικηγόρων. Επιδίκαση αποζημίωσης για την ηθική βλάβη (Άρθρα 46 § 2 ν. 4194/ 2013, 281, 349, 350 ΑΚ).

(...) Από τις διατάξεις του εφαρμοζόμενου, ως εκ του κρίσιμου χρόνου κατάρτισης της συμβάσεως, άρθρου 63 §§ 4 και 5 του κυρωθέντος με το ν.δ. 3026/1954 κώδικα δικηγόρων, όπως η περ. δ' της § 5 είχε αντικατασταθεί με το άρθρο 22 του ν. 723/1977 (παρόμοια είναι και η ρύθμιση στο νέο κώδικα δικηγόρων, με το άρθρο 46 παρ. 2 εδ. β' του ν. 4194/2013), σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 349 και 350 ΑΚ, συνάγεται ότι η παροχή από δικηγόρο νομικών υπηρεσιών με πάγια περιοδική αμοιβή θεωρείται ως σχέση απόλυτα προσωπικής εμπιστοσύνης και συνάπτεται με σύμβαση ιδιόμορφης, έμμισθης εντολής, η οποία λογίζεται πάντοτε ως σύμβαση αορίστου χρόνου. Η σύμβαση αυτή λύεται (εκτός άλλων και) με καταγγελία του εντολέα που συνιστά, κατ' αρχήν, μονομερή αναιτιώδη δικαιοπραξία. Η άσκηση όμως του δι-

καιώματος αυτού της καταγγελίας από τον εντολέα της έμμισθης εντολής του δικηγόρου νομικού συμβούλου του, δεν είναι ανεξέλεγκτη και απεριόριστη, αλλά υπόκειται στους περιορισμούς του άρθρου 281 ΑΚ, κατά το οποίο η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος. Έτσι, η καταγγελία της έμμισθης εντολής του Δικηγόρου που έγινε για οικονομοτεχνικούς λόγους, γιατί η οικονομική κατάσταση της επιχειρήσεως ήταν κακή και επέβαλε οικονομίες, δεν συνιστά καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας (ΑΠ 1324/2000). Ειδικότερα, επί απολύσεων που οφείλονται σε οικονομοτεχνικούς λόγους, όπως, μεταξύ άλλων, είναι η αναδιοργάνωση των υπηρεσιών ή τμημάτων της επιχειρήσεως και η μείωση του προσωπικού για λόγους οικονομιών που επιβάλλονται από συγκεκριμένες συνθήκες τις οποίες αντιμετωπίζει η επιχείρηση, η απόφαση του εργοδότη να ανταπεξέλθει στη διαφαινόμενη οικονομική κρίση της επιχειρήσεως δεν ελέγχεται από τα δικαστήρια. Ελέγχονται όμως από τα δικαστήρια, αφ' ενός ο αιτιώδης σύνδεσμος της επιλογής αυτής και της καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας συγκεκριμένου εργαζομένου, ως εσχάτου μέσου αντιμετώπισης των προβλημάτων της επιχείρησης και αφετέρου ο τρόπος επιλογής του εν λόγω εργαζομένου ως απολυτέου, η οποία (επιλογή) πρέπει να πραγματοποιείται με αντικειμενικά κριτήρια, όπως επιβάλλουν η καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη (ΑΠ 1279/2019, ΑΠ 1162/2019, ΑΠ 877/2018, ΑΠ 573/2007, ΑΠ 397/2004, ΑΠ 351/2004). Ειδικότερα, στις απολύσεις αυτές ο δικαστικός έλεγχος για τη διερεύνηση της καταχρηστικής ή όχι άσκησης του δικαιώματος της καταγγελίας από τον εργοδότη γίνεται σε δύο στάδια. Στο πρώτο ελέγχεται αν πραγματικά συντρέχουν οι επικαλούμενοι από τον εργοδότη, οικονομικής ή τεχνικής φύσεως, λόγοι που καθιστούν αναγκαία τη μείωση του προσωπικού, και στην περίπτωση που διαπιστωθεί ότι οι λόγοι αυτοί είναι υπαρκτοί και όχι προσχηματικοί ερευνάται αν η καταγγελία μπορεί να αποτραπεί με τη λήψη άλλων, ηπιότερων μέτρων, όπως η μετάθεση του εργαζομέ-

νου σε κενή, κατά το χρόνο της καταγγελίας, θέση, η κατάργηση της υπερωριακής απασχόλησης, η μερική απασχόληση, η δυνατότητα εξακολούθησης της απασχόλησης του εργαζομένου με τροποποίηση των όρων εργασίας (τροποποιητική καταγγελία). Κριτήριο του γενομένου κατά το στάδιο αυτό δικαστικού ελέγχου αποτελεί η διαπνέουσα το εργατικό δίκαιο αρχή της αναλογικότητας, κατά την οποία η καταγγελία ασκείται νόμιμα όταν χρησιμοποιείται ως έσχατο μέσο (*ultima ratio*) για την επιδίωξη των σκοπών του εργοδότη, ο οποίος επιβάλλεται να επιλέξει μεταξύ περισσότερων και εξίσου αποτελεσματικών μέσων για την ικανοποίηση των επιδιωκόμενων με την καταγγελία σκοπών το λιγότερο επαχθές για τον εργαζόμενο (ΑΠ 1162/2019, ΑΠ 279/1996). Κατά το δεύτερο στάδιο χωρεί ο έλεγχος της ορθής ή μη επιλογής του απολυτέου με βάση κριτήρια, τα οποία πρέπει να βρίσκονται εντός των προβλεπομένων από τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ ορίων. Ειδικότερα, κατά την επιλογή του απολυτέου μεταξύ των εργαζομένων, που ανήκουν στην αυτή επαγγελματική κατηγορία και ειδικότητα, θα ληφθούν υπόψη από τον εργοδότη, τα επιβαλλόμενα από το καθήκον πρόνοιας κριτήρια της αποδοτικότητας, αρχαιότητας, ηλικίας, οικογενειακών βαρών, οικονομικής κατάστασης και της δυνατότητας εξεύρεσης απ' αυτόν άλλης εργασίας (ΑΠ 1162/2019, ΑΠ 31/2013, ΑΠ 597/2002, ΑΠ 279/1996), για τα οποία έχει υποχρέωση να πληροφορηθεί ο εργοδότης, έτσι ώστε να εξακολουθήσουν να απασχολούνται στη συμφωνημένη εργασία οι πλεονεκτούντες κατά τη σύγκριση και συνακόλουθα, να καταγγελθεί η εργασιακή σχέση αυτού για τον οποίο η απόλυση θα είναι λιγότερο επαχθής (ΑΠ 864/2015, ΑΠ 31/2013, ΑΠ 722/1999, ΑΠ 1329/1998, ΑΠ 902/1998). Επίσης οφείλει να προτείνει στο μισθωτό που πρόκειται να απολυθεί την απασχόλησή του σε άλλη θέση, έστω και κατώτερη εκείνης που αυτός κατείχε, εφόσον βεβαίως υπάρχει τέτοια κενή θέση στην επιχείρησή του και ο υπό απόλυση μισθωτός είναι κατάλληλος να εργασθεί σ' αυτή (ΑΠ 641/2021, 606/2017, 64/2015, 1404/2014).

Στην προκειμένη περίπτωση από την εκτίμηση της ένορκης κατάθεσης του μάρτυρα του ε-

νάγοντος Π.Μ.**, που εξετάστηκε στο ακροατήριο του Πρωτοβαθμίου Δικαστηρίου, η οποία περιέχεται στα ταυτάριθμα με την εκκαλούμενη πρακτικά δημόσιας συνεδρίασης, καθώς και από όλα ανεξαιρέτως τα έγγραφα που οι διάδικοι νόμιμα επικαλούνται και προσκομίζουν για να χρησιμεύσουν είτε ως αυτοτελή αποδεικτικά μέσα, είτε για τη συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων, μεταξύ των οποίων και η με αριθμό .../7.10.2016 ένορκη βεβαίωση του Β.Γ.**, που δόθηκε με την επιμέλεια του ενάγοντος ενώπιον της Ειρηνοδίκη Αθηνών, η οποία λήφθηκε μετά από νομότυπη κλήτευση της εναγόμενης, με δήλωση στο ακροατήριο που καταχωρήθηκε στα πρακτικά του Δικαστηρίου και προς αντίκρουση των αποδείξεων που προσκομίστηκαν κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, την εκτίμηση των με αριθ. ΔΣΑ ... και .../3.3.2022 ενόρκων βεβαιώσεων των Ι.Κ.** και Γ.Κ.** αντίστοιχα, οι οποίες ελήφθησαν για τον εκκαλούντα-εφεσίβλητο-ενάγοντα, νομότυπα και εμπρόθεσμα ενώπιον του Δικηγόρου Αθηνών Γ.Α.**, μετά από προηγούμενη κλήτευση της εκκαλούσας-εφεσίβλητης-εναγομένης κατ' άρθρο 422 επ. ΚΠολΔ και λαμβάνονται υπόψη από το Δικαστήριο κατ' άρθρο 529 § 1 ΚΠολΔ (βλ. την υπ' αριθ. .../28.2.2022 έκθεση επίδοσης του δικαστικού επιμελητή του Εφετείου Αθηνών Θ.Β.**), ενώ η με αριθ. .../7.10.2016 ένορκη βεβαίωση του Π.Δ.**, που δόθηκε με την επιμέλεια του ενάγοντος ενώπιον της Ειρηνοδίκη Αθηνών, δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη καθόσον το εν λόγω πρόσωπο ήταν και είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της εναγομένης (ΑΠ 2194/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), αποδεικνύονται τα ακόλουθα πραγματικά περιστατικά: Η εναγομένη εταιρεία με την επωνυμία «...» είναι δημόσια επιχείρηση κοινής ωφελείας (ν. 3429/2005), δραστηριοποιείται στον τομέα της παραγωγής στρατιωτικού εξοπλισμού και υλικών και αποτελεί βασικό προμηθευτή των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, στην οποία το Ελληνικό Δημόσιο ασκεί άμεσα αποφασιστική επιρροή, εξαιτίας της συμμετοχής του κατά ποσοστό 99,87% στο μετοχικό της κεφάλαιο, τη δε λειτουργία της εποπτεύει το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Η δημιουργία της εναγομένης προήλθε από τη συγχώνευση της εταιρείας «...» με την

εταιρεία «...», δυνάμει του 3456/2004 συμβολαίου της συμβολαιογράφου Αθηνών Α.Σ.-Π.**, ενώ με την .../16.9.2014 συμβολαιογραφική πράξη διάσπασης της συμβολαιογράφου Αθηνών Μ.Σ.**, η ανωτέρω εταιρεία διασπάστηκε και συστάθηκαν δύο νέες επωφελούμενες εταιρείες: α) η εναγομένη και β) η εταιρεία «...». Η διάσπαση αυτή ήταν μέρος του σχεδίου αναδιάρθρωσης του Ελληνικού Δημοσίου, εξαιτίας των χρόνιων οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η διασπώμενη εταιρεία, με επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, ακολούθησε δε επιχειρησιακό σχέδιο τριετούς διάρκειας, υπό την εποπτεία των εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, για την αντιμετώπιση της ελλειμματικής της λειτουργίας και την επιστροφή των επιδοτήσεων που είχε λάβει, συνιστάμενο σε μείωση του κόστους λειτουργίας της, μείωση προσωπικού μέσω προγράμματος οικειοθελών αποχωρήσεων (βλ. την Φ800/10/Σ.2226/135619/10.10.2014 ΚΥΑ των Υπουργών Οικονομικών και Εθνικής Άμυνας για τη «Ρύθμιση θεμάτων Προγράμματος Εθελούσιας Εργαζομένων ΕΑΣ ΑΒΕΕ» και το άρθρο 46 του ν. 4278/2014), δράσεις βελτίωσης της εσωτερικής της λειτουργίας, υλοποίηση νέων συμβάσεων εσωτερικού και εξωτερικού.

Ειδικότερα, η δραστηριότητα της εναγομένης, όπως και της δικαιοπαρόχου της (υπό την ίδια επωνυμία), ήταν επί σειρά ετών ζημιόγος. Ενδεικτικά, η δικαιοπάροχος της εναγομένης το έτος 2011 παρουσίασε συνολική ζημία περί τα 84.400.000 ευρώ, ενώ το έτος 2012 η ζημία ανήλθε σε 81.000.000 ευρώ. Οι συνολικές οφειλές της προς το Ελληνικό Δημόσιο ανέρχονταν την περίοδο εκείνη στο ποσό του 1.130.000.000 ευρώ. Μέσω αυξήσεων του μετοχικού της κεφαλαίου, το Δημόσιο την ενίσχυσε με 158.000.000 το 2011 και 83.200.000 το 2012, με ισόποση επιβάρυνση του Κρατικού Προϋπολογισμού, ότε η Επιτροπή Ανταγωνισμού της ΕΕ ξεκίνησε προκαταρκτική διερεύνηση ζητημάτων κρατικής ενίσχυσης προς την εταιρία για τη χρονική περίοδο 2004-2011, με αποτέλεσμα το Ελληνικό Δημόσιο να διακόψει την κεφαλαιοποίηση των ληξιπρόθεσμων χρεών της. Ταυτό-

χρονα, η διακοπάροχος της εναγομένης είχε ληξιπρόθεσμες οφειλές προς εργαζόμενους, ασφαλιστικούς οργανισμούς και προμηθευτές. Έτσι, η οικονομική της κατάσταση, οι λειτουργικές ζημιές, τα συσσωρευμένα της χρέη και η αρνητική καθαρή της θέση καθιστούσαν αδύνατη την πρόσβασή της σε χρηματοδότηση και την αντήρηση ρευστότητας (βλ. την προσθήκη - τροπολογία στο σχέδιο νόμου 4237/2014). Από τις αρχές του 2013 η εταιρία ουσιαστικά διέκοψε την παραγωγική της λειτουργία, ενώ για πολλούς μήνες (Φεβρουάριο 2013 έως τα τέλη του 2013) οι εργαζόμενοι ήταν σε επίοχση εργασίας (βλ. τις προσκομιζόμενες ετήσιες οικονομικές καταστάσεις της δικαιοπαρόχου της εναγομένης χρήσης 2013). Ακόμη όμως και μετά την ως άνω διάσπαση, η εναγομένη συνέχισε να παρουσιάζει ζημιογόνα και ελλειμματικά αποτελέσματα. Κατά την πρώτη χρήση αυτής (2014), το σύνολο των ζημιών της ανερχόταν σε 1.378.305.907 ευρώ, παρά το γεγονός ότι, σε συμμόρφωση με το σχέδιο αναδιάρθρωσης, είχε καταφέρει μέσω προγραμμάτων οικειοθελών αποχωρήσεων να μειώσει το προσωπικό της σε 533 εργαζόμενους, ενώ οι απαιτήσεις των εργαζομένων κατ' αυτής υπερέβαιναν το ποσό των 63.000.000 ευρώ (βλ. τις ετήσιες οικονομικές καταστάσεις της εναγομένης χρήσης 2014). Η αρνητική πορεία της εναγομένης συνεχίστηκε και κατά τη χρήση του έτους 2015. Συγκεκριμένα, το σύνολο των ζημιών της στις 31.12.2015 ανερχόταν σε 1.475.654.436,47 ευρώ και τα ίδια κεφάλαιά της ήταν αρνητικά κατά 737.131.379,85 ευρώ, αντιμετωπίζοντας έτσι οξύ πρόβλημα ρευστότητας, ενώ της επιβλήθηκε πρόστιμο ύψους 70.000.000 ευρώ για μη καταβολή ληξιπρόθεσμων χρεών από καταπτώσεις εγγυημένων δανείων. Το σημαντικότερο δε πρόβλημα της εναγομένης, όπως ρητώς εκφράστηκε στην έκθεση διαχείρισης του Διοικητικού Συμβουλίου, αποτελούσε το υψηλό λειτουργικό της κόστος (βλ. ετήσιες οικονομικές καταστάσεις της εναγομένης χρήσης 2015), πράγμα που οδήγησε σε περαιτέρω μείωση του προσωπικού στους 526 εργαζόμενους. Ενδεικτικό της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η εταιρία είναι το γεγονός ότι ο Πρόεδρος του ΤΑΠΠΕΔ απέστειλε προς τον τότε Πρόεδρο της εναγομένης την υπ' αριθ.

πρωτ. .../14.1.2014 επιστολή στην οποία ανέφερε ότι η ... βρίσκεται σε οξυτάτη οικονομική δυσχέρεια και σε άμεσο κίνδυνο κήρυξης πτώχευσης. Το Δ.Σ. της εναγομένης αποτελείται από επτά μέλη, έξι εκ των οποίων διορίζονται με ΚΥΑ των Υπουργών Οικονομικών και Εθνικής Άμυνας, το δε έβδομο μέλος εκλέγεται ως εκπρόσωπος των εργαζομένων από τους τελευταίους. Ο ενάγων ενεγράφη ως δικηγόρος στο μητρώο μελών του ΔΣ Αθηνών στις 21.4.1977. Στις 20.6.1983, με την ιδιότητά του αυτή, προσλήφθηκε στο Δικαστικό Τμήμα της Κεντρικής Δ/νσης της εταιρείας ... με σύμβαση έμμισθης εντολής αορίστου χρόνου, με πάγια μηνιαία αντιμισθία, ενώ το έτος 1985, τοποθετήθηκε προϊστάμενος του τμήματος πολιτικών και ποινικών υποθέσεων της Δ/νσης Υποστήριξης της εταιρείας, με καθήκοντα την παροχή νομικών συμβουλών και οδηγιών προς τις Δ/νσεις και τα υπόλοιπα τμήματα σχετικά με τις ποινικές και τις πολιτικές υποθέσεις αυτής, τη σύνταξη γνωμοδοτήσεων για την έννοια διατάξεων νόμων, για την ύπαρξη ή όχι νομικών υποχρεώσεων, δικαιωμάτων κ.λπ., την κατάρτιση ή και τον έλεγχο των συμβάσεων, την εκπροσώπηση της σε πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, όπως και εξώδικα κλπ. Απασχολείτο ως επί το πλείστον με τα εργασιακά θέματα της εταιρείας, με την δε .../14.2.2003 απόφαση, ορίστηκε υπεύθυνος για το χειρισμό όλων των θεμάτων που αφορούσαν τη συγχώνευση της ... με την ..., ενώ με το .../20.2.2004 πρακτικό συνεδρίασης του ΔΣ της «...» εξουσιοδοτήθηκε για την εκπροσώπηση της εταιρείας στις διαδικασίες διαπραγματεύσεων με τα σωματεία των εργαζομένων για την κατάρτιση και υπογραφή Επιχειρησιακής ΣΣΕ για το έτος 2004. Στις 13.11.2015 κοινοποιήθηκε στον ενάγοντα από την εναγομένη με δικαστικό επιμελητή με την ίδια ημερομηνία έγγραφη καταγγελία εμμίσθου εντολής, για το λόγο «κλονισμού και απώλειας της εμπιστοσύνης της Διοίκησης της Εταιρείας προς το πρόσωπό του, καθώς και της πλημμελούς παροχής των νομικών υπηρεσιών του και της ελλιπούς παρουσίας του στην εταιρεία», με την καταβολή της νόμιμης αποζημίωσής του. Η απόφαση για την καταγγελία της έμμισθης εντολής του ενάγοντα, όπως και των δικηγόρων ... και ...,

τριών εκ των δέκα απασχολούμενων κατά το χρονικό εκείνο διάστημα δικηγόρων στην εναγομένη, λήφθηκε κατά τη συνεδρίαση του Δ.Σ. της, στις 13.11.2015, μετά από εισήγηση του Διευθύνοντα Συμβούλου, Κ.Χ.***, ο οποίος εξουσιοδοτήθηκε και για την υλοποίησή της. Όπως προκύπτει από το προσκομιζόμενο με αριθμό .../13.11.2015 πρακτικό συνεδρίασης του Δ.Σ. της εναγομένης, σε συνδυασμό με την .../25.1.2006 έγγραφη δήλωση της τελευταίας προς τον ενάγοντα, η εισήγηση του Διευθύνοντος Συμβούλου σχετικά με το 3ο θέμα «Οργανωτική δομή/Προσωπικό-Διοικητικά» που αφορούσε και ην καταγγελία της σύμβασής του, η συζήτηση επ'αυτού και η ληφθείσα κατά πλειοψηφία απόφαση δεν μαγνητοφωνήθηκαν, όπως συνέβη με τα λοιπά θέματα της ημερήσιας διάταξης και όπως παγίως συνέβαινε στις συνεδριάσεις του Δ.Σ., συνεπώς δεν υπάρχει τίποτα καταγεγραμμένο, ούτε για τους λόγους της καταγγελίας που προτάθηκαν, ούτε για τις απόψεις που διατυπώθηκαν σχετικά. Όπως προκύπτει από την ένορκη κατάθεση του μάρτυρα που εξετάστηκε στο ακροατήριο, από την κατάθεση του ενόρκως βεβαιώσαντος Β.Γ.***, καθώς και των Ι.Κ.*** και Γ.Κ.*** και από το από 29.3.2016 έγγραφο κατάθεσης απόψεων του π.δ., εκπροσώπου των εργαζομένων και μέλους του Δ.Σ. της εναγομένης, ο οποίος παρευρέθηκε κατά την προαναφερόμενη συνεδρίαση και ψήφισε αρνητικά στην εισήγηση του Δ/ντος Συμβούλου για την επίδικη καταγγελία, αυτή έλαβε χώρα προκειμένου, σύμφωνα με την εισήγηση, να μειωθεί ο αριθμός των δικηγόρων της νομικής υπηρεσίας, χωρίς να αιτιολογηθεί καθόλου η επιλογή του ενάγοντος. Περαιτέρω, η καταγγελία της έμμισθης εντολής του ενάγοντα, όπως και των άλλων δύο δικηγόρων, αποτέλεσαν θέμα επερώτησης στη Βουλή κατά τη συνεδρίαση της 3-3-2016, από το βουλευτή ΑΔ προς τον αναπληρωτή Υπουργό Εθνικής Άμυνας Δ Β, εποπτεύοντα της εναγομένης εταιρείας, σχετικά με την έλλειψη εργασιακής ειρήνης που επέφεραν οι απολύσεις προσωπικού, κατά την οποία ο ερωτηθείς αναφέρθηκε στον μεγάλο αριθμό των απασχολούμενων στην εναγομένη εταιρεία δικηγόρων, σχετικά με το υπόλοιπο προσωπικό, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «στους πεντακόσιους είκοσι, οι έντεκα να

είναι δικηγόροι ... είναι too much». Από τα προαναφερόμενα στοιχεία συνάγεται ότι η καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής του ενάγοντος έλαβε χώρα για οικονομοτεχνικούς λόγους, παρά το γεγονός ότι η εναγομένη το αρνείται. Λόγω δε της φύσεως του δικηγορικού επαγγέλματος και της λειτουργίας της Νομικής Υπηρεσίας της εναγομένης, πριν την προσφυγή στην καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής του ενάγοντα δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν προσφορότερα μέτρα μείωσης του μισθολογικού κόστους της επιχείρησης, τα οποία να είναι λιγότερο επαχθή για τον ενάγοντα από την καταγγελία της σύμβασής του. Περαιτέρω, πέραν του ενάγοντος, κατά την ίδια συνεδρίαση αποφασίστηκε η καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής ακόμη δύο συναδέλφων του τελευταίου, από τους συνολικά δέκα απασχολούμενους στη νομική υπηρεσία της εναγομένης. Πλην όμως η εναγομένη εταιρεία, προκειμένου να υλοποιήσει την απόφασή της για τη μείωση του αριθμού των δικηγόρων, όφειλε να απολύσει κάποιον από τους παρακάτω αναφερόμενους δικηγόρους που απασχολούσε με σύμβαση έμμισθης εντολής, ήτοι την Γ.Π.*** ή τον Ι.Κ.*** ή το Χ.Μ.*** ή την Κ.Δ.***, οι οποίοι υστερούσαν έναντι του ενάγοντα σε κοινωνικά, οικονομικά και υπηρεσιακά κριτήρια. Με τον Ι.Μ.***, τον οποίο κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντος όφειλε να απολύσει αντ' αυτού η εναγομένη, δεν μπορεί να γίνει σύγκριση, καθώς αυτός απασχολείται στην εναγομένη με άλλη ειδικότητα, αυτή του νομικού συμβούλου «παρά τη διοικήσει». Ειδικότερα, αποδείχθηκε ότι ο ενάγων κατά τον κρίσιμο της καταγγελίας της σύμβασής του χρόνο, ήταν ηλικίας 66 ετών (γεννηθείς το έτος 1949), ήταν έγγαμος με ενήλικα τέκνα και είχε προσληφθεί από την εναγομένη στις 20.6.1983, άρα είχε προϋπηρεσία 32 ετών, εκ των οποίων τα 8 χρόνια (από το 1996 έως το 2004) υπηρέτησε σε θέση ευθύνης, ως προϊστάμενος του τμήματος πολιτικών και ποινικών υποθέσεων της νομικής υπηρεσίας. Το έτος 2003 ορίστηκε υπεύθυνος για το χειρισμό όλων των θεμάτων που αφορούσαν τη συγχώνευση της Π.*** με την Ε.***, ενώ το έτος 2004 ορίστηκε υπεύθυνος για τις διαπραγματεύσεις με τα σωματεία των εργαζομένων στην εναγομένη για την κατάρτι-

ση των Επιχειρησιακών Συμβάσεων Εργασίας. Χειρίστηκε δικαστικά κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του στην εναγομένη σημαντικές υποθέσεις της τελευταίας (βλ. και το .../28.4.2001 εσωτερικό σημείωμα της προϊσταμένης της νομικής υπηρεσίας προς αυτόν). Από την άλλη πλευρά, κατά το χρόνο που έλαβε χώρα η επίδικη καταγγελία, η συνάδελφος του ενάγοντος Δ.Π.** ήταν νεώτερη σε ηλικία, καθώς γεννήθηκε το έτος 1959, ήταν έγγαμη χωρίς τέκνα και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς είχε προσληφθεί στις 8.9.1986, ενώ από το έτος 2012 υπηρετούσε ως προϊστάμενη του τμήματος ακίνητης περιουσίας. Ο Γ.Κ.** κατά τον ίδιο ως άνω χρόνο, ήταν νεώτερος σε ηλικία καθώς γεννήθηκε το έτος 1970, ήταν έγγαμος με δύο ανήλικα τέκνα και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς είχε προσληφθεί από την εναγομένη στις 2.1.2001 ως νομικός σύμβουλος και στη συνέχεια μετακινήθηκε στη νομική υπηρεσία, ενώ από το Μάρτιο του 2009 υπηρετούσε ως προϊστάμενος τμήματος δικαστικών υποθέσεων. Ο Ε.ο.** κατά τον ίδιο ως άνω χρόνο, ήταν μεγαλύτερος σε ηλικία καθώς γεννήθηκε το έτος 1947, ήταν έγγαμος με ενήλικα τέκνα και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς είχε προσληφθεί από την εναγομένη στις 31.12.1999 ως προϊστάμενος φορολογικών και διοικητικών υποθέσεων μέχρι το 2004, ενώ από το Σεπτέμβριο του 2015 ορίστηκε προϊστάμενος της νομικής υπηρεσίας και από 13.11.2015 Διευθυντής της νομικής υπηρεσίας και νομικός σύμβουλος. Ο Ι.Κ.** κατά τον ίδιο ως άνω χρόνο, ήταν νεώτερος σε ηλικία καθώς γεννήθηκε το έτος 1967, ήταν έγγαμος χωρίς ανήλικο τέκνο και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς προσλήφθηκε από τη νομική υπηρεσία της εναγομένης ως δικηγόρος στις 26.9.2009 (από τις 30.12.2005 είχε προσληφθεί ως ειδικός νομικός σύμβουλος της εναγομένης). Ο Χ.Μ.** κατά τον ίδιο ως άνω χρόνο, ήταν νεώτερος σε ηλικία καθώς γεννήθηκε το έτος 1964, ήταν έγγαμος με ανήλικο τέκνο και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς, προσλήφθηκε από τη νομική υπηρεσία της εναγομένης ως δικηγόρος στις 26.9.2009 (από τις 30.12.2005 είχε προσληφθεί ως ειδικός νομικός σύμβουλος της εναγομένης), ενώ από το 2012 υπηρετούσε ως προϊστάμενος του τμήματος συμβάσεων. Η Κ.Σ.** κατά τον ίδιο ως άνω χρό-

νο, ήταν νεώτερη σε ηλικία καθώς γεννήθηκε το έτος 1964, ήταν άγαμη και είχε μικρότερη προϋπηρεσία, καθώς προσλήφθηκε από τη νομική υπηρεσία της εναγομένης ως δικηγόρος στις 26.9.2009 (από τις 30.12.2005 είχε προσληφθεί ως ειδικός νομικός σύμβουλος της εναγομένης). Να σημειωθεί ότι η εναγομένη δεν αμφισβητεί τα προαναφερόμενα προσωπικά, οικογενειακά και επαγγελματικά στοιχεία των εν λόγω δικηγόρων, που ο ενάγων παραθέτει στην αγωγή του, έτσι ώστε να συνάγεται ομολογία τους. Από κανένα αποδεικτικό στοιχείο δεν προέκυψε ότι ο ενάγων είχε μειωμένη απόδοση στην εργασία του σε σχέση με τους προαναφερόμενους συναδέλφους του, ούτε ότι είχε επέλθει διαταραχή στη συνεργασία του με την εναγομένη, όπως η τελευταία ισχυρίζεται. Αντίθετα, προέκυψε ότι εκτελούσε με επάρκεια τα καθήκοντά του και τούτο ενισχύεται από το ότι η εναγομένη ουδέποτε διαμαρτυρήθηκε ή εξέφρασε τη δυσαρέσκεια της προς τον ενάγοντα σχετικά με το χειρισμό και τη εξέλιξη των δικαστικών υποθέσεων που αυτός αναλάμβανε. Άλλωστε, λόγω της ιδαιτερότητας και του βαθμού δυσκολίας που μπορεί να έχει ο χειρισμός της εκάστοτε υπόθεσης, σε σχέση και με το αντικείμενό της, το οποίο ήταν διαφορετικό για κάθε δικηγόρο [όπως προκύπτει ενδεικτικά από το προσκομιζόμενο από τον ενάγοντα έγγραφο «δικαστικές υποθέσεις ΔΝΥ (από 1.1.2012 έως 31.12.2012)», στοιχεία τα οποία μπορεί να προκύψουν από τη μελέτη όλων των φακέλων των υποθέσεων που χειρίστηκε ο ενάγων και οι ανωτέρω δικηγόροι, οι οποίοι (φάκελοι) δεν προσκομίζονται και δεδομένου ότι ο χειρισμός των υποθέσεων τελούσε υπό την έγκριση του εκάστοτε Προϊσταμένου της Νομικής Υπηρεσίας της εναγομένης, η οποία δεν αποδείχθηκε ότι διαμαρτυρήθηκε ή εξέφρασε τη δυσαρέσκεια της προς τον ενάγοντα (μέχρι την καταγγελία της έμμοιθης εντολής), όπως προαναφέρθηκε, αλλά και προς τους ανωτέρω δικηγόρους, αναφορικά με το κριτήριο των ουσιαστικών προσόντων και της απόδοσης στην εργασία του ενάγοντα και των ανωτέρω δικηγόρων θεωρούνται αυτοί ισότιμοι. Περαιτέρω, η μη τήρηση του καθημερινού ωραρίου παρουσίας εκ μέρους του ενάγοντος στα γραφεία της εναγομένης, δεν προέκυψε ότι εμπόδι-

σε τον ενάγοντα από το να ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του έναντι της εναγόμενης, καθώς αυτός εργαζόταν για τις υποθέσεις της και στο ιδιωτικό του γραφείο, λαμβανομένου υπόψη και του ότι ο δικηγόρος οφείλει να παρέχει τις υπηρεσίες του στα γραφεία του εντολέα του, όχι μιν σε ωράριο υποχρεωτικό και εκ των προτέρων καθορισμένο, αλλά σε χρόνο εύλογο και απαραίτητο, αναλόγως των υπάρχουσών αναγκών για την καταλληλότερη εξυπηρέτηση και διεκπεραίωση των δικαστικών και εξώδικων υποθέσεων του εντολέα του, δεδομένου ότι το αντίθετο προσιδιάζει σε σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, η οποία είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του δικηγόρου. Με τα δεδομένα αυτά, ο ενάγων ήταν αρχαιότερος στη νομική υπηρεσία της εναγομένης από όλους τους προαναφερόμενους δικηγόρους. Ήταν μεγαλύτερος σε ηλικία από όλους τους συναδέλφους του, πλην του Ε.Σ.**, με συνέπεια τη μειωμένη (σε σχέση με τους νεώτερους συναδέλφους του) δυνατότητά του, στην ηλικία των 66 ετών, να εξεύρει ιδιωτική πελατεία ως δικηγόρος ή να προσληφθεί από άλλη εταιρεία με σχέση έμμισθης εντολής, πράγμα που επιβεβαιώθηκε και από το γεγονός ότι ο ενάγων στις 15.12.2016 δήλωσε διακοπή του επαγγέλματός του στην αρμόδια ΔΟΥ και διαγράφηκε από τα μητρώα του ΔΣΑ. Επομένως, ο βιοπορισμός του είχε άμεση εξάρτηση από την πάγια αντιμισθία της εναγομένης, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια και ενόψει του ότι πλησίαζε στην συνταξιοδότησή του, όπως προκύπτει από τις προσκομιζόμενες καταστάσεις γραμματίων προκαταβολής (δικαστήρια) του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, όλες οι παραστάσεις του στα δικαστήρια κατά το έτος 2014, δηλαδή το προηγούμενο της καταγγελίας της σύμβασής του, καθώς και το έτος 2015 αφορούσαν δικαστικές υποθέσεις της εναγομένης, καθώς και από το ότι, σύμφωνα με την αντίστοιχη φορολογική του δήλωση, ουδέν εισόδημα είχε από την ελεύθερη δικηγορία για το έτος 2015, για δε τα έτη 2016 και 2017 ουδεμία παράσταση είχε στα δικαστήρια. Είχε τα ίδια οικονομικά και οικογενειακά βάρη με τους προαναφερόμενους συναδέλφους του, ως έγγαμος με ενήλικα τέκνα, πλην του Γ.Κ.** που είχε περισσότερα οικονομικά και οικογενειακά βάρη, ως πα-

τέρας δύο ανηλικών τέκνων. Από τα παραπάνω προκύπτει η καταφανής υπεροχή του ενάγοντος έναντι των συναδέλφων του Δ.Π.**, Ι.Κ.**, Χ.Μ.** και Κ.Σ.**, που του έδινε προβάδισμα στη διατήρηση της θέσης εργασίας του. Αντίθετα δεν υπερείχε καταφανώς ο ενάγων κατά τον κρίσιμο χρόνο έναντι των συναδέλφων του: α) Γ.Κ.**, ως προς τον οποίο το κριτήριο των μεγαλύτερων οικογενειακών και οικονομικών αναγκών θα πρέπει να υπερισχύσει έναντι της μικρότερης ηλικίας και προϋπηρεσίας του έναντι του ενάγοντος και β) Ε.Σ.**, ως προς τον οποίο το κριτήριο της μεγαλύτερης ηλικίας και των νευραλγικών θέσεων που κατείχε στην εναγομένη ως προϊστάμενος φορολογικών και διοικητικών υποθέσεων, προϊστάμενος της νομικής υπηρεσίας (ήτοι και του ενάγοντος) και Διευθυντής της νομικής υπηρεσίας, που κατά τεκμήριο υποδηλώνουν τη συνδρομή στο πρόσωπό του επιπλέον και διοικητικών προσόντων, θα πρέπει να υπερισχύσουν έναντι της μικρότερης προϋπηρεσίας του έναντι του ενάγοντος. Κατ' ακολουθία αυτών, η καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής του ενάγοντος δεν έγινε με αντικειμενικά κριτήρια και όπως επιβάλει η καλή πίστη και τα χρηστά ήθη, καθόσον η εναγομένη έπρεπε, συνεκτιμώντας τα προαναφερόμενα κριτήρια υπό τις ιδιαίτερες διακρίσεις για τον ενάγοντα έναντι των προαναφερόμενων τεσσάρων συναδέλφων του, να καταλήξει στην επιλογή να καταγγείλει τη σύμβαση αντ' αυτού, της ΔΠ ή του ΙΚ ή του ΧΜ ή της ΚΣ, οι οποίοι διατηρήθηκαν στη θέση τους, ως προς τους οποίους το μέτρο θα ήταν λιγότερο επαχθές και η άσκηση του λειτουργήματός τους σε άλλον εργοδότη ενόψει της ηλικίας και της έλλειψης οικογενειακών υποχρεώσεων θα ήταν ευχερέστερη. Συνακόλουθα, η καταγγελία της συμβάσεως έμμισθης εντολής του ενάγοντος έγινε κατά προφανή υπέρβαση των ορίων της καλής πίστεως και των συναλλακτικών ηθών, όπως ορίζει το άρθρο 281 ΑΚ, με αποτέλεσμα την ακυρότητα αυτής (καταγγελίας) και την εντεύθεν υπερημερία της εναγομένης ως προς την αποδοχή των υπηρεσιών του ενάγοντος, ο οποίος και δικαιούται να ζητήσει και να λάβει μισθούς υπερημερίας για το επίδικο χρονικό διάστημα από την 14.11.2015 (οπότε και αποχώρησε από τα γραφεία της

εναγομένης) έως την 13.4.2016, ήτοι μισθούς πέντε μηνών, συνολικού ύψους 10.059,90 ευρώ, ήτοι 2.011,98 ευρώ η πάγια μηνιαία αντιμισθία κατά το χρόνο της καταγγελίας επί πέντε (5) μήνες, νομιμοτόκως από την αρχή του επόμενου μήνα κατά τον οποίο κάθε επιμέρους αντιμισθία καθίσταται ληξιπρόθεσμη και απαιτητή. Να σημειωθεί ότι το ύψος της μηνιαίας αυτής αντιμισθίας του ενάγοντος αναγράφεται στην αγωγή, δεκτού γενομένου του λόγου έφεσης του ενάγοντος με τον οποίο παραπονείται ο τελευταίος ότι κατά κακή εφαρμογή του νόμου απέρριψε το πρωτόδικο δικαστήριο το εν λόγω αιτούμενο κονδύλιο για μισθούς υπερημερίας ως αόριστο, ενώ το ύψος αυτό δεν το αμφισβητεί η εναγομένη. Περαιτέρω, αποδείχθηκε ότι από τον τρόπο που μεθοδεύτηκε και έλαβε χώρα η ως άνω άκυρη απόλυση του ενάγοντος από την εναγομένη, σε συνδυασμό με την πολυετή υπηρεσία του σ'αυτή, προσβλήθηκε αυτός στην προσωπικότητά του παράνομα και υπαίτια και υπέστη μείωση της επαγγελματικής του αξίας και τιμής, δοκίμασε δε άγχος και στενοχώρια και, συνεπώς, δικαιούται χρηματικής ικανοποίησης, για την οποία, αν ληφθούν υπόψη, οι συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα η άκυρη καταγγελία, το είδος της προσβολής της προσωπικότητας του ενάγοντος, οι συνέπειες αυτής στην επαγγελματική ζωή του και τέλος η κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων, εύλογο κρίνεται το ποσό των τριών χιλιάδων (3.000) ευρώ.

Για τους λόγους αυτούς

Δέχεται αυτές τυπικά και κατ' ουσίαν.

Εξαφανίζει την εκκαλουμένη .../2017 οριστική απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών.

Κρατεί την υπόθεση και δικάζει την αγωγή.

Απορρίπτει την αγωγή κατά την κύρια βάση της.

Δέχεται κατά ένα μέρος την αγωγή κατά την επικουρική της βάση.

Αναγνωρίζει ότι είναι άκυρη η από 13.11.2015 καταγγελία της συμβάσεως έμμισθης εντολής του ενάγοντος.

Υποχρεώνει την εναγομένη να καταβάλει στον ενάγοντα το ποσό των δέκα χιλιάδων πενήντα εννέα ευρώ και ενενήντα λεπτών (10.059,

90), με τον νόμιμο τόκο υπερημερίας κατά τις διακρίσεις που αναφέρονται στο σκεπτικό της παρούσας.

Αναγνωρίζει την υποχρέωση της εναγομένης να καταβάλει στον ενάγοντα το ποσό των τριών χιλιάδων (3.000) ευρώ, με τον νόμιμο τόκο από την επομένη ημέρα επίδοσης της αγωγής.

ΣΧΟΛΙΟ

Ακυρότητα καταγγελίας σύμβασης έμμισθης εντολής λόγω μη τήρησης των κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων

Με την υπ' αριθ. 6104/2022 το Μονομελές Εφετείο Αθηνών προέβη στην αναγνώριση της ακυρότητας της καταγγελίας σύμβασης έμμισθης εντολής λόγω παράβασης των κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων που πρέπει να εφαρμόζονται στις απολύσεις που λαμβάνουν χώρα για οικονομοτεχνικούς λόγους. Τα σημαντικότερα σημεία της απόφασης είναι τα εξής:

1. Το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό του εντολέα περί ύπαρξης σπουδαίου λόγου απόλυσης και απεδέχθη τον ισχυρισμό του εμμίσθου δικηγόρου πως η απόλυση οφειλόταν σε οικονομοτεχνικούς λόγους αποδεικνυόμενους από τις οικονομικές καταστάσεις του εντολέα. Χαρακτήρισε μάλιστα μεθόδευση την επίκληση σπουδαίου λόγου προκειμένου ο εντολέας να αποφύγει την εφαρμογή των κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων κατά την επιλογή του απολυτέου δικηγόρου.

2. Η απόφαση μένει σταθερή στην πάγια θέση των Ελληνικών Δικαστηρίων πως οι έμμισθοι δικηγόροι δεν υποχρεούνται σε τήρηση ωραρίου ούτε σε υποχρεωτική παρουσία στην έδρα του εντολέα και η άρνηση αυτών να τηρήσουν ωράριο και φυσική παρουσία δεν αποτελεί σπουδαίο λόγο απόλυσης (ΑΠ 2027/2017, ΕφΚαλ 26/2016, ΜΠρΑθ 70/2020, ΜΠΚαλ 35/2013), καθώς δύνανται να ασχολούνται με τις υποθέσεις του εντολέα και από το προσωπικό τους γραφείο.

3. Το Εφετείο στο σκεπτικό της απόφασης περιγράφει τα δύο στάδια ελέγχου που πρέπει να εφαρμόζονται στις περιπτώσεις εξέτασης απολύσεων για οικονομοτεχνικούς λόγους:

ι. Εξετάζεται η ύπαρξη ή μη οικονομικών λόγων και σε περίπτωση κατάφασης η ύπαρξη ηπιότερων μέτρων πριν την απόλυση, ήτοι η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και η προσφυγή στην απόλυση μόνο ως έσχατη λύση (αρχή της ultima ratio).

ii. Εξετάζεται η ορθή εφαρμογή των κριτηρίων επιλογής του απολυτέου εργαζομένου.

4. Το Δικαστήριο προσαρμόσε τα κοινωνικοοικονομικά κριτήρια που εφαρμόζονται εν γένει στις εργατικές διαφορές, στην περίπτωση απόλυσης εμμίσθου δικηγόρου και αιτιολόγησε επαρκώς από ποια στοιχεία αυτά αποδεικνύονται:

i. Αποδοτικότητα: μη ύπαρξη παραπόνων από τον εντολέα, αδιαμαρτύρητη αποδοχή των υπηρεσιών του εμμίσθου δικηγόρου, ανάθεση σε αυτόν σημαντικών υποθέσεων.

ii. Αρχαιότητα: ημερομηνία έναρξης έμμισθης εντολής

iii. Ηλικία: η μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με τους λοιπούς εμμίσθους καταταίνει στη μη επιλογή του ως απολυτέου

iv. Οικογενειακά βάρη: οι έγγαμοι και οι έχοντες ανήλικα τέκνα υπερέχουν έναντι των άγαμων και των εχόντων ενήλικα τέκνα

v. Οικονομική κατάσταση: φορολογικές δηλώσεις

vi. Δυνατότητα εύρεσης άλλης εργασίας: Κατά την εξέταση του κριτηρίου αυτού, το Δικαστήριο εκτίμησε την ηλικία του απολυτέου δικηγόρου, την ύπαρξη ή μη προσωπικής πελατείας, τον αριθμό των γραμματίων προείσπραξης και των παραστάσεων σε δικαστήρια που αντιστοιχούν σε υποθέσεις άλλες πλην αυτών του εντολέα, καθώς και το ύψος των εισοδημάτων του δικηγόρου που προέρχονται από την ελεύθερη δικηγορία σε σύγκριση με το ύψος αυτών που προέρχονται από τη σχέση έμμισθης εντολής.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Χ. ΛΑΜΠΡΟΥ

Δικηγόρος παρ' Εφέταις

IV. ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Ειρηνοδικείο Πλωμαρίου Αριθ. 6/2022

Δικαστής: **Ε. Τζουρτζουκλή**, Δόκιμη Ειρηνοδίκης
Δικηγόρος: **Ε. Σάββα**

Υπηρεσίες πληρωμών με ηλεκτρονικά μέσα. Ενσωμάτωση Οδηγιών στην ελληνική έννομη τάξη. Ηλεκτρονική απάτη σε βάρος πελάτη τράπεζας στο πλαίσιο ηλεκτρονικής τραπεζικής και δη i-banking. Μη εγκεκριμένες συναλλαγές και αμφισβήτησή-ακύρωσή τους από τον πελάτη της, με άμεση ενημέρωση της τράπεζας. Βάρος απόδειξης. Νόθος αντικειμενική ευθύνη. Αναγκαστικό δίκαιο. Αίτημα χρηματικής ικανοποίησης ηθικής

βλάβης. Νέα διαδικασία μικροδιαφορών, με κατάθεση υπομνημάτων και υποχρεωτική παράσταση των δικηγόρων κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, εκτός αν υπάρχει σχετική κοινή δήλωση των δικηγόρων περί μη παράστασής τους. Συνέπειες μη παράστασης ελλείμει κοινής δήλωσης. Ερημοδικία εναγομένης (η οποία κλητεύθηκε νόμιμα και εμπρόθεσμα), και μάλιστα ανεξαρτήτως αν κατέθεσε νόμιμα και εμπρόθεσμα σχετικό υπόμνημα. Δεκτή εν μέρει η αγωγή. Επίδικση δικαστικών εξόδων σε βάρος της εναγόμενης (Άρθρα 681, 713 επ., 822 επ., 288, 236, 238, 914 ΑΚ, 8 ν. 2251/1994, ν. 3862/2010, 64, 69, 71, 72, 73 και 103 ν. 4537/2018, 468-469, 242, 271-272 ΚΠολΔ).

I. Με τα νέα άρθρα 468 και 469 ΚΠολΔ, η διαδικασία εξελίσσεται, με βάση την αγωγή, την απάντηση του εναγόμενου με απλό έγγραφο υπόμνημα και τους περιεχόμενους σε αυτές ισχυρισμούς των διαδίκων και τα αποδεικτικά μέσα που υποβάλλουν, ενώ η παράστασή τους στο ακροατήριο περιορίζεται στη δυνητική παροχή διασαφήσεων για όλα τα ουσιώδη πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης. Σε προθεσμία ενέργειας είκοσι (20) ημερών, που έχει ως αφετηρία τη λήξη της προθεσμίας για την επίδοση της αγωγής, ο ενάγων καταθέτει το αποδεικτικό επίδοσης της αγωγής και ο εναγόμενος απαντάει για την αλήθεια ή μη των ισχυρισμών του αντιδίκου του, με απλό έγγραφο υπόμνημα στο οποίο περιέχονται οι ισχυρισμοί του. Στην ίδια προθεσμία οι διάδικοι προσκομίζουν στο ειρηνοδικείο τα αποδεικτικά τους μέσα .... Εκπρόθεσμα αποδεικτικά μέσα και ισχυρισμοί των διαδίκων δεν λαμβάνονται υπόψη ... Με την παρέλευση των προθεσμιών ολοκληρώνεται η προδικασία και σχηματίζεται ο φάκελος της δικογραφίας με τους ισχυρισμούς των διαδίκων και τα αποδεικτικά τους μέσα ... Με τη συγκέντρωση της δικογραφίας προσδιορίζεται η ημέρα συζήτησης της αγωγής με εγγραφή της υπόθεσης σε πινάκιο μικροδιαφορών και εφαρμόζονται τα εδάφια πέμπτο και έκτο της παρ. 6 του άρθρου 237 ΚΠολΔ.

Επιπλέον, με το άρθρο 25 του ως άνω νόμου και σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση αυτού ως προς το άρθρο 469 ΚΠολΔ ως ισχύει, κατά την ορισμένη δικάσιμο οι διάδικοι εμφανίζονται στο δικαστήριο, αν όμως αυτοί συμφω-

νούν, μπορούν να καταθέσουν μόνο κοινή δήλωση, κατά την § 2 του άρθρου 242 ΚΠολΔ, για τη συζήτηση της υπόθεσης δίχως την παρουσία τους. Αν δεν εμφανιστεί κανείς από αυτούς η υπόθεση ματαιώνεται, κατά το άρθρο 260 ΚΠολΔ, ενώ, αν δεν εμφανιστεί ο ενάγων ή ο εναγόμενος, εφαρμόζονται η § 1 του άρθρου 272 και η § 3 του άρθρου 271 ΚΠολΔ, αντίστοιχα.

Περαιτέρω, από τις διατάξεις του άρθρου 271 §§ 1 και 3 ΚΠολΔ προκύπτει ότι σε περίπτωση που ο εναγόμενος δεν λάβει μέρος κανονικά στη δίκη, το δικαστήριο εξετάζει αυτεπαγγέλτως, αν η αγωγή και η κλήση για συζήτηση επιδόθηκαν σε αυτόν νόμιμα και εμπρόθεσμα και οι περιεχόμενοι στην αγωγή πραγματικοί ισχυρισμοί του ενάγοντος θεωρούνται ομολογημένοι, εκτός αν πρόκειται για γεγονότα για τα οποία δεν επιτρέπεται ομολογία, και η αγωγή γίνεται δεκτή, εφόσον κρίνεται νομικά βάσιμη και δεν υπάρχει ένσταση που εξετάζεται αυτεπαγγέλτως.

II. Εξάλλου, η σύμβαση με πάροχο υπηρεσιών πληρωμών, σε κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ρυθμίστηκε διεξοδικά, με βάση οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αρχικά με το ν. 3862/2010, που ενσωμάτωσε τις Οδηγίες 2007/64, 2007/44 και 2010/16 της ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Νοεμβρίου 2007, «για τις υπηρεσίες πληρωμών» στην εσωτερική αγορά, που αφορούσαν τροποποίηση των Οδηγιών 97/7/ΕΚ, 2002/60/ΕΚ και 2006/48/ΕΚ και κατάργηση της Οδηγίας 97/5/ΕΚ και εν συνέχεια με το ν. 4537/2018, ο οποίος ενσωμάτωσε στην ελληνική νομοθεσία την Οδηγία 2015/2366/ΕΕ για τις υπηρεσίες πληρωμών. Ο νόμος 3662/2010 καταργήθηκε από τον μεταγενέστερο νόμο 4537/2018. Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του ν. 4537/2018, κατά το άρθρ. 2 αυτού, εκτείνεται στις υπηρεσίες πληρωμών του άρθρ. 4. Η σύμβαση, που συνάπτει κάποιος με «πάροχο υπηρεσιών πληρωμής» είναι μικτή εμφανίζουσα στοιχεία και εντολής και σύμβασης έργου εκ των οποίων ωστόσο, μπορούν να εφαρμοστούν μόνο όσες διατάξεις δεν έρχονται σε αντίθεση με τον παραπάνω νόμο. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 64 ν. 4537/2018 «1. Μια πράξη πληρωμής θεωρείται ως εγκεκριμένη, μόνον εφόσον ο πληρωτής έχει δώσει τη

συγκατάθεσή του στην εκτέλεσή της. Μια πράξη πληρωμής μπορεί να εγκρίνεται από τον πληρωτή είτε πριν, είτε εφόσον υπάρχει συμφωνία του πληρωτή με τον οικείο πάροχο υπηρεσιών πληρωμών μετά την εκτέλεσή της. 2. Η συγκατάθεση για την εκτέλεση μιας πράξης πληρωμής ή σειράς πράξεων πληρωμής παρέχεται με τον τύπο που έχει συμφωνηθεί μεταξύ του πληρωτή και του οικείου παρόχου υπηρεσιών πληρωμών. Η συγκατάθεση για την εκτέλεση μιας πράξης πληρωμής μπορεί, επίσης, να παρέχεται μέσω του δικαιούχου ή του παρόχου υπηρεσίας εκκίνησης πληρωμής. Αν δεν έχει παρασχεθεί συγκατάθεση, η πράξη πληρωμής θεωρείται ως μη εγκεκριμένη». Επιπλέον σύμφωνα με το άρθρο 60 ν. 4537/2018: «1. Ο χρήστης υπηρεσιών πληρωμών που έχει δικαίωμα χρήσης του μέσου πληρωμών έχει τις εξής υποχρεώσεις: β) ειδοποιεί χωρίς υπαίτια καθυστέρηση τον πάροχο υπηρεσιών πληρωμών ή τον φορέα που ο τελευταίος ορίζει, μόλις αντιληφθεί απώλεια, κλοπή, υπεξαίρεση του μέσου πληρωμών, ή μη εγκεκριμένη χρήση του», ενώ κατά το άρθρο 70 του ως άνω νόμου: «1. Ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών που εκδίδει το μέσο πληρωμών έχει τις εξής υποχρεώσεις ... ε) αποτρέπει κάθε χρήση του μέσου πληρωμών από το χρονικό σημείο της γνωστοποίησης, σύμφωνα με την περίπτωση β' της παραγράφου 1 του άρθρου 69». Περαιτέρω στο άρθρο 71 του ως άνω νόμου ορίζεται ότι: «1. Ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών αποκαθιστά μία μη εγκεκριμένη ή εσφαλμένα εκτελεσθείσα πράξη πληρωμής στον χρήστη υπηρεσιών πληρωμών, μόνον αν ο τελευταίος ειδοποιήσει χωρίς υπαίτια καθυστέρηση τον πάροχο υπηρεσιών πληρωμών μόλις αντιληφθεί οποιαδήποτε τέτοια πράξη πληρωμής που θεμελιώνει αξίωση αποζημίωσης, περιλαμβανομένης εκείνης του άρθρου 88, και το αργότερο μέσα σε χρονικό διάστημα δεκατριών (13) μηνών από την ημερομηνία χρέωσης. Η ανωτέρω προθεσμία δεν ισχύει όταν ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών δεν χορήγησε ούτε κατέστησε διαθέσιμες τις πληροφορίες για τη συγκεκριμένη πράξη πληρωμής, σύμφωνα με τα άρθρα 38 έως 60». Επιπλέον στις διατάξεις του άρθρου 73 του ν. 4537/2018 ορίζεται ότι: «1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 71, σε περίπτωση μη εγκεκριμένης

πράξης πληρωμής, ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών του πληρωτή, ύστερα από διαπίστωση ή ειδοποίηση, επιστρέφει αμέσως και σε κάθε περίπτωση το αργότερο έως το τέλος της επόμενης εργάσιμης ημέρας στον πληρωτή το χρηματικό ποσό της μη εγκεκριμένης πράξης πληρωμής, εκτός αν ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών του πληρωτή έχει βάσιμες υπόνοιες ότι έχει διαπραχθεί απάτη και κοινοποιεί γραπτώς τους λόγους αυτούς στη ΓΓΕΠΚ. Αν συντρέχει περίπτωση, ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών του πληρωτή επαναφέρει το χρεωθέντα λογαριασμό πληρωμών στην πρότερη κατάσταση και διασφαλίζει ότι η ημερομηνία αξίας για την πίστωση λογαριασμού πληρωμών του πληρωτή δεν είναι μεταγενέστερη του χρονικού σημείου χρέωσης αυτού του λογαριασμού πληρωμών με το χρηματικό ποσό της πράξης πληρωμής .... 3. Περαιτέρω αποζημίωση δεν αποκλείεται, εφόσον θεμελιώνεται σχετικό δικαίωμα στο δίκαιο που διέπει τη σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ του πληρωτή και του παρόχου υπηρεσιών πληρωμών ή στο δίκαιο που διέπει τη σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ του πληρωτή και του παρόχου υπηρεσιών εκκίνησης πληρωμής».

Από το συνδυασμό των ως άνω διατάξεων του ν. 4537/2018 προκύπτει ότι ο πάροχος υπηρεσιών πληρωμών, εφόσον ο χρήστης υπηρεσιών πληρωμών τον ειδοποιήσει αμελλητί, μόλις υποπέσει στην αντίληψή του απώλεια, κλοπή ή υπεξαίρεση του μέσου πληρωμών ή μη εγκεκριμένη χρήση του, υποχρεούται να επιστρέφει αμέσως στον πληρωτή το ποσό της μη εγκεκριμένης πράξης και εφόσον συντρέχει περίπτωση, να επαναφέρει τον χρεωθέντα λογαριασμό πληρωμών στην κατάσταση που θα βρισκόταν εάν δεν είχε πραγματοποιηθεί η μη εγκεκριμένη πράξη πληρωμής. Επιπλέον το ως άνω άρθρο 73 παρέχει στους χρήστες, σε περίπτωση μη εγκεκριμένων πράξεων πληρωμής, αξιώσεις έναντι των αντίστοιχων φορέων παροχής υπηρεσιών πληρωμής ανεξάρτητα από υπαιτιότητα του εκάστοτε φορέα, ήτοι καθιερώνεται με την ως άνω διάταξη του νόμου σύστημα νόθου αντικειμενικής ευθύνης και υπάρχει αντιστροφή του βάρους απόδειξης. Ενόψει δε της καθιερούμενης, νόθου αντικειμενικής ευθύνης, με την έννοια της αντιστροφής του βάρους

αποδείξεως, τόσο ως προς την υπαιτιότητα όσο και ως προς την παρανομία, ο ζημιωθείς φέρει το βάρος να αποδείξει την παροχή των υπηρεσιών, τη ζημία του και τον αιτιώδη σύνδεσμο της ζημίας με την εν γένει παροχή των υπηρεσιών, όχι όμως και τη συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη που επέφερε το ζημιολόγο αποτέλεσμα, ενώ ο παρέχων τις υπηρεσίες, προκειμένου να απαλλαγεί από την ευθύνη, πρέπει να αποδείξει είτε την ανυπαρξία παράνομης και υπαίτιας πράξεως του, είτε την έλλειψη αιτιώδους συνδέσμου της ζημίας με την παράνομη και υπαίτια πράξη του, είτε τη συνδρομή κάποιου λόγου επαγόμενου την άρση ή τη μείωση της ευθύνης του (ΑΠ 1133 και 1134/2017, ΑΠ 2257/2014, ΑΠ 535/2012, ΕφΑθ 46/2019 και 1244/20).

III. Τέλος, μόνη η αθέτηση της προϋφισταμένης ενοχής δεν συνιστά αδικοπραξία. Είναι όμως δυνατόν μία υπαίτιας ζημιολόγος πράξη ή παράλειψη με την οποία παραβιάζεται η σύμβαση, να θεμελιώνει συγχρόνως και ευθύνη από αδικοπραξία, τούτο δε συμβαίνει, όταν η ενέργεια αυτή, και χωρίς την προϋπάρχουσα συμβατική σχέση, θα ήταν παράνομη, ως αντίθετη προς το γενικό καθήκον, το οποίο επιβάλλει το άρθρο 914 του ΑΚ, να μην προκαλεί κανείς σε άλλον υπαιτιώς ζημία. Στην περίπτωση αυτή, λόγω συρροής ενδοσυμβατικής και εξωσυμβατικής ευθύνης, η από την αδικοπραξία ευθύνη θα κριθεί κατά τους γενικούς περί αδικοπραξιών όρους. Για τη θεμελίωση όμως της πρωτογενούς αδικοπρακτικής ευθύνης πρέπει ο ενάγων να ισχυριστεί και να αποδείξει εκείνα τα στοιχεία, που αποτελούν τις προϋποθέσεις της αποζημίωσης, και συγκεκριμένα την παράνομη ενέργεια του υπόχρεου, την υπαιτιότητα αυτού, τη ζημία και τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς και της ζημίας (ΑΠ 1676/2001 ΕΛΛΔνη 45. 84, ΑΠ 554/1979 ΝοB 27. 1596). Κατά συνέπεια, όταν το πταίσμα, που επέφερε την ζημία, ταυτίζεται κατά το πραγματικό αυτό περιεχόμενο με την παράβαση της σύμβασης και τη δημιουργία της παρανομίας, δεν μπορούν να έχουν εφαρμογή οι διατάξεις περί αδικοπραξίας (ΑΠ 1600/2002 ό.π., ΑΠ 212/2000 ΕΛΛΔνη 41. 755). Η ουσιώδης διαφορά μεταξύ των δύο ανωτέρω αξιώσεων έγκειται στο ότι, αν η αξίωση θεμελιώνεται στη

σύμβαση, ο ενάγων υποχρεώνεται να επικαλεστεί και αποδείξει μόνο την ύπαρξη της σύμβασης και την παράβαση της ενοχικής υποχρέωσης του εναγόμενου επί της οποίας στηρίζει το περί αποζημιώσεως αίτημα, εναπόκειται δε στον εναγόμενο οφειλέτη να αποδείξει ότι οι ζημιές δεν οφείλονται σε πταίσμα του, αλλά σε γεγονός για το οποίο δεν υπέχει ευθύνη, ενώ όταν η αξίωση θεμελιώνεται στην αδικοπραξία, ο ενάγων υποχρεούται να επικαλεστεί και να αποδείξει και το πταίσμα, δηλαδή την υπαιτιότητα του εναγομένου (ΑΠ 1669/2009 Α' ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ, ΕΔικΠολ 2010. 64).

Με την ένδικη αγωγή η ενάγουσα εκθέτει ότι είχε προβεί στο άνοιγμα λογαριασμού στην εναγομένη λόγω ένταξης της σε πρόγραμμα επιδοτούμενης απασχόλησης. Ότι την 17.12.2021 σε έλεγχο της κίνησης του τραπεζικού της λογαριασμού μέσω της υπηρεσίας e-banking της εναγομένης διαπίστωσε ότι είχε υπεξαιρεθεί το ποσό των 790,00 ευρώ πλέον προμήθειας 6,00 ευρώ με την περιγραφή συναλλαγής ως «**» από τον υπ' αριθ. IBAN ... τραπεζικό λογαριασμό που διατηρεί στην εναγομένη. Ότι πέραν του ανωτέρω, υπήρχε ακόμη μια συναλλαγή σε εκκρεμότητα (δεσμευμένο ποσό) ύψους 100 ευρώ πλέον προμήθειας 6,00 ευρώ με την περιγραφή συναλλαγής ως «****». Ότι αμέσως επικοινωνήσε με προστηθέντες της αντιδίκου για να διαμαρτυρηθεί για τις ανωτέρω κινήσεις του λογαριασμού της και να δηλώσει ότι δεν έγιναν από την ίδια. Ότι την 17.12.2021 και 18.12.2021 υπέβαλε αιτήματα αμφισβήτησης αμοτέρων των επίμαχων συναλλαγών μέσω της σχετικής εφαρμογής της πλατφόρμας της εναγομένης παρά τις αντίθετες συστάσεις της υπαλλήλου της αντιδίκου. Ότι παρόλα τα αιτήματα της ενάγουσας όχι μόνο δεν επιστράφηκε το ποσό της πρώτης συναλλαγής, αλλά την 21.12.2021 οριστικοποιήθηκε και το μέχρι τότε απλώς δεσμευμένο ποσό της δεύτερης συναλλαγής. Ότι η ενάγουσα άμεσα προέβη σε ακύρωση της χρεωστικής της κάρτας, καθώς και του λογαριασμού της στο e-banking. Ότι η εναγομένη αρνήθηκε να της επιστρέψει τα ποσά με την αιτιολογία ότι έγιναν σε ασφαλές διαδικτυακό περιβάλλον αρνούμενη όμως να χορηγήσει λίστα με ημερομηνίες και κωδικούς OTP (i-code) ή μηνύματα

έγκρισης συναλλαγών για το επίμαχο διάστημα που να έχουν σταλεί στο κινητό της ενάγουσας το οποίο είχε δηλώσει στην τράπεζα. Ότι εξαιτίας της συμπεριφοράς της εναγόμενης υπέστη οικονομική ζημία, ενώ κλονίστηκε και η εμπιστοσύνη του προς αυτή.

Συμφωνά με τα ανωτέρω εκτιθέμενα πραγματικά περιστατικά, η ενάγουσα αιτείται να υποχρεωθεί η εναγομένη να της καταβάλλει το ποσό των 902,00 ευρώ λόγω της οικονομικής ζημίας που υπέστη από την υπεξαίρεση των παραπάνω αναφερομένων ποσών και το ποσό των 500,00 ευρώ ως χρηματική ικανοποίηση λόγω της ηθικής βλάβης που υπέστη λόγω της συμπεριφοράς της εναγόμενης, νομιμοτόκως από την επίδοση της κρινόμενης αγωγής μέχρι πλήρους εξόφλησης, καθώς και να καταδικαστεί στην δικαστική δαπάνη και την αμοιβή του πληρεξουσίου δικηγόρου της.

Με το ανωτέρω περιεχόμενο και αίτημα, η κρινόμενη αγωγή αρμοδίως εισάγεται προς συζήτηση, κατά τις ειδικότερες διατάξεις περί μικροδιαφορών (άρθρα 466-472 ΚΠολΔ), ενώπιον του έχοντος δικαιοδοσία προς εκδίκαση αυτής παρόντος Δικαστηρίου, ως καθ' ύλη και κατά τύπο αρμόδιου (άρθρα 7, 9, 14 § 1, 22 και 42 § 2 ΚΠολΔ). Επίσης είναι επαρκώς ορισμένη κατά τα άρθρα 118 και 216 ΚΠολΔ, στηριζόμενη κατά την ορθή ερμηνεία του δικογράφου στις διατάξεις των άρθρων 297, 298 και 346 ΑΚ και 64, 69, 71 και 73 ν. 4537/2018. Το αίτημα περί επιδίκασης ηθικής βλάβης κρίνεται ως μη νόμιμο, καθώς σύμφωνα και με την μείζονα σκέψη της παρούσας, βάση της αγωγής είναι σαφώς η δικαιοπρακτική ευθύνη από τις διατάξεις των ν. 3862/2010 και δεν περιγράφονται στοιχεία που να θεμελιώνουν αδικοπρακτική ευθύνη, οπότε δεν νοείται εφαρμογή του άρθρου 932 ΑΚ.

Εκτός όσων εξετάστηκαν παραπάνω, κατά της ένδικης αγωγής δεν υπάρχει ένσταση που να εξετάζεται αυτεπάγγελτα, ενώ επιτρέπεται η ομολογία για τα γεγονότα που αναφέρονται σε αυτήν. Κατά συνέπεια αποδεικνύονται πλήρως οι πραγματικοί αγωγικοί ισχυρισμοί της ενάγουσας, δεδομένου ότι διότι εφόσον η εναγομένη ερημοδικεί, αυτοί θεωρούνται ως ομολογημένοι εκ μέρους της τελευταίας, κατά το άρθρο 469 §1 σε συνδυασμό με το άρθρο. 271 § 3 ΚΠολΔ,

το οποίο εφαρμόζεται αναλογικά και στις υποθέσεις μικροδιαφορών κατά τα ανωτέρω.

Συνεπώς, η κρινόμενη αγωγή πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή ως ουσιαστικά βάσιμη και να υποχρεωθεί η εναγομένη να καταβάλει στην ενάγουσα το ποσό των 902,00 ευρώ νομιμότοκα από την επόμενη ημέρα επίδοσης της ένδικης αγωγής μέχρι την πλήρη εξόφληση.

Λόγω δε της ερημοδικίας της εναγομένης, πρέπει να οριστεί το νόμιμο παράβολο για την περίπτωση που αυτή ασκήσει ανακοπή ερημοδικίας εναντίον της παρούσας (άρθρα 501, 502 § 1 και 505 § 2α ΚΠολΔ).

Τέλος, λόγω της ήττας της, πρέπει να επιβληθούν στην εναγομένη τα δικαστικά έξοδα της ενάγουσας, σύμφωνα με το άρθρο 178 § 2 ΚΠολΔ, όπως ειδικότερα ορίζεται στο διατακτικό.

Για τους λόγους αυτούς

Δικάζει αντιμωλία της ενάγουσας και ερήμην της εναγομένης την υπ' αριθμόν έκθεσης κατάθεσης .../2022 αγωγή.

Ορίζει το παράβολο ανακοπής ερημοδικίας για την εναγομένη στο ποσό των διακοσίων (200,00 €) ευρώ.

Απορρίπτει ό,τι κρίθηκε απορριπτέο.

Δέχεται εν μέρει την αγωγή.

Υποχρεώνει την εναγομένη να καταβάλει στην ενάγουσα το ποσό των εννιακοσίων δυο ευρώ (902,00€) με το νόμιμο τόκο από την επόμενη ημέρα επίδοσης της αγωγής ως την εξόφληση.

Επιβάλλει στην εναγομένη μέρος από τα δικαστικά έξοδα της ενάγουσας, τα οποία ορίζει στο ποσό των εκατόν τριάντα τριών ευρώ και δεκατριών λεπτών (133,13 €).

ΣΧΟΛΙΟ

Αστική ευθύνη τράπεζας από τελεσθείσα σε βάρος του πελάτη της ηλεκτρονική απάτη με i-banking

Η υπό σχολιασμό απόφαση, εκδοθείσα κατά τη διαδικασία των μικροδιαφορών, παρουσιάζει εξαιρετικό νομολογιακό ενδιαφέρον, καθότι ασχολήθηκε με το επίκαιρο ζήτημα της αστικής ευθύνης τράπεζας επί ηλεκτρονικής απάτης που τελέστηκε σε βάρος πελάτη της στο πλαίσιο ηλεκτρονικής τραπεζικής και δη i-banking¹. Στο άκουσμα υπόθεσης phishing γεννώνται αμέσως τα ερωτήματα αν οι δράστες εκμεταλλεύτηκαν τα κενά ασφαλείας στα ηλε-

κτρονικά συστήματα της τράπεζας, αν η τράπεζα τήρησε όλα τα απαιτούμενα μέτρα επιμέλειας και αν ο πελάτης της τράπεζας επέδειξε την απαιτούμενη προσοχή ή συντέλεσε με οποιονδήποτε τρόπο στην τελεσθείσα σε βάρος του ηλεκτρονική απάτη, όπως π.χ. με τη μη χρήση λογισμικού προστασίας από ηλεκτρονικούς ιούς², εφόσον βέβαια η μη εγκατάσταση και χρήση αντιβιοτικού προγράμματος ήταν ικανή να αποτρέψει τη τελεσθείσα ηλεκτρονική απάτη. Η δημοσιευθείσα απόφαση, στη μείζονα σκέψη της, έκανε σύντομη ιστορική αναδρομή στο ν. 3862/2010³, ο οποίος ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη τις Οδηγίες 2007/64/ΕΚ, 2007/44/ΕΚ και 2010/16/ΕΕ (για τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά) και τελικά καταργήθηκε με το ν. 4537/2018, ο οποίος ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη την Οδηγία 2015/2366/ΕΕ για τις υπηρεσίες πληρωμών και είναι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει όλα τα ζητήματα που ανακύπτουν από τη λειτουργία του i-banking⁴.

Πριν την προσέγγιση των κρίσιμων διατάξεων του ν. 4537/2018, αξίζει να τονιστεί ότι η σχολιαζόμενη απόφαση διέβλεψε ορθά ότι η σύμβαση που συνάπτει η τράπεζα με τον πελάτη της για τη λειτουργία του μηχανισμού i-banking είναι μικτή σύμβαση, η οποία ενέχει στοιχεία εντολής (άρθρ. 713 επ. ΑΚ) και σύμβασης έργου (άρθρ. 681 επ. ΑΚ), ενώ κατά την άποψή μου τυγχάνουν εφαρμογής συμπληρωματικά και οι διατάξεις περί παρακαταθήκης (άρθρ. 822 επ. ΑΚ), καθώς και το άρθρ. 288 ΑΚ, δοθέντος ότι τράπεζα οφείλει να εκπληρώσει την παροχή, ήτοι την ασφαλή φύλαξη των χρημάτων του πελάτη της και τη μεταφορά τους μόνο μετά από αίτημα του πελάτη της, όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού ληφθούν υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη. Συνεπώς, γεννάται ζήτημα αν η τράπεζα μετέφερε τα χρήματα του πελάτη της σε τρίτους χωρίς τη συναίνεση (άρθρ. 236 ΑΚ) ή την έγκριση (άρθρ. 238 ΑΚ) του πελάτη της. Συν τοις άλλοις, οι τράπεζες υπέχουν έναντι των αντισυμβαλλόμενων τους συναλλακτικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας, των οποίων η παραβίαση συνιστά, εκτός από αθέτηση της σύμβασης, και αδικοπραξία (άρθρ. 914 ΑΚ)⁵ και επομένως χωρεί και αξίωση χρηματικής ικανοποίησης ηθικής βλάβης, παρά τα περί αντιθέτου που έκρινε η σχολιαζόμενη απόφαση, σύμφωνα με την ο-

2. ΜΕφΑθ 2908/2021, ΤΝΠ QUALEX, βάσει της οποίας αναγνωρίστηκε συνυπαιτότητα στον πελάτη της τράπεζας για το λόγο ότι στον επίμαχο υπολογιστή του δεν είχε εγκατεστημένο πρόγραμμα προστασίας από κακόβουλο λογισμικό.

3. Κινινή, Ο ν. 3862/2010 για τις υπηρεσίες πληρωμών, ΔΕΕ 2010. 771 επ.

4. Μήτσου, Η προστασία του πληρωτή από την απατηλή χρήση των μέσων πληρωμής στις συναλλαγές του ηλεκτρονικού εμπορίου, ΔΕΕ 2021. 606 επ.

5. ΜΠρΠειρ 221/2022, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ·ΜΠρθ 10/2021, με παρατηρήσεις Χριστιά ΕφΑΔΠολΔ 2021. 1522·ΕιρΑθ 2405/2020, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

1. Καραγεώργος, Η αξίωση αποζημίωσης του πελάτη της τράπεζας κατ' αυτής σε περίπτωση ηλεκτρονικής απάτης μέσω e-banking, NoB 2022. 2076 επ.

ποία «*Το αίτημα περί επιδίκασης ηθικής βλάβης κρίνεται ως μη νόμιμο, καθώς σύμφωνα με την μείζονα σκέψη της παρούσας, βάση της αγωγής είναι σαφώς η δικαιοπρακτική ευθύνη από τις διατάξεις του ν. 3862/2010 και δεν περιγράφονται στοιχεία που να θεμελιώνουν αδικοπρακτική ευθύνη, οπότε δεν νοείται εφαρμογή του άρθρου 932 ΑΚ*». Περαιτέρω, και μεν οι διατάξεις του ΑΚ είναι η απαρχή για κάθε ζήτημα ιδιωτικού δικαίου, πλην όμως όσον αφορά στη θεμελίωση της συμβατικής ευθύνης της τράπεζας από την ηλεκτρονική απάτη που συντελέστηκε σε βάρος του πελάτη στο πλαίσιο ηλεκτρονικής τραπεζικής τυγχάνει εφαρμογής και το άρθρ. 8 του ν. 2251/1994, εφόσον ο πελάτης της τράπεζας έφερε την ιδιότητα του καταναλωτή, όπως στην υπό σχολιασμό απόφαση.

Τόσο υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς (ν. 3862/2010), όσο και με βάση το ν. 4537/2018, μία πράξη πληρωμής θεωρείται εγκεκριμένη μόνο εφόσον ο πελάτης της τράπεζας έχει δώσει τη συγκατάθεσή του στην εκτέλεσή της και αν δεν έχει δοθεί συγκατάθεση, η πράξη πληρωμής θεωρείται μη εγκεκριμένη (άρθρ. 64 του ν. 4537/2018). Σε περίπτωση που έχει λάβει χώρα μία μη εγκεκριμένη πράξη πληρωμής, ο πελάτης της τράπεζας, κατ' άρθρ. 69 του ν. 4537/2018, οφείλει να την ενημερώσει άμεσα, χωρίς υπαίτια καθυστέρηση, μόλις αντιληφθεί το συμβάν και τότε η τράπεζα, κατ' άρθρ. 71 και 73 του ν. 4537/2018, πρέπει να αποκαταστήσει τον πελάτη της για τη μη εγκεκριμένη πράξη πληρωμής, χωρίς να αποκλείεται δικαίωμα για αξίωση περαιτέρω αποζημίωσης. Στην υπό σχολιασμό απόφαση, η ενάγουσα διαπίστωσε ότι μεταφέρθηκε, χωρίς τη συγκατάθεσή της, από τον λογαριασμό που διατηρούσε στην εναγόμενη το συνολικό ποσό των 902 ευρώ και αμέσως αμφισβήτησε τις σχετικές συναλλαγές, αλλά η τράπεζα δεν επέστρεψε το ποσό των 902 ευρώ, επικαλούμενη ότι οι εν λόγω συναλλαγές έγιναν σε ασφαλές διαδικτυακό περιβάλλον. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από πρακτικής άποψης παρουσιάζει το άρθρ. 72 του ν. 4537/2018, βάσει του οποίου αν ο πελάτης της τράπεζας αρνείται ότι έχει δώσει τη συγκατάθεσή του για μία πράξη πληρωμής, όπως στην σχολιαζόμενη απόφαση, η τράπεζα οφείλει να αποδείξει ότι είχε ταυτοποιηθεί η γνησιότητα της πράξης πληρωμής, η οποία εκτελέστηκε με ακρίβεια και δεν επηρεάστηκε από τεχνική βλάβη ή άλλη δυσλειτουργία του συστήματος της τράπεζας. Με άλλα λόγια, αντιστρέφεται το βάρος απόδειξης και υπάρχει νόθος αντικειμενική ευθύνη, ήτοι εφόσον ο πελάτης της τράπεζας αμφισβητήσει μία πράξη πληρωμής, η τράπεζα, για να απαλλαγεί από την ευθύνη της, πρέπει να αποδείξει ότι επήλθε ταυτοποίηση του πελάτη της, ο οποίος έδωσε τη συγκατάθεσή του για την επίμαχη πράξη πληρωμής, και γενικά ότι τήρησε όλους τους κανόνες επιμέλειας από την πλευρά της. Σημειωτέον ότι οι διατάξεις του ν. 4537/2018 είναι αναγκαστικού δικαίου και επομένως, αν στην καταρτισθείσα μεταξύ της τράπεζας και του πελάτη της σύμβαση υπάρχουν διαφορετικοί όροι που παρεκκλίνουν από τις διατάξεις του ν. 4537/2018

είναι άκυροι και δεν έχουν νομική ισχύ.

Στην σχολιαζόμενη απόφαση, η οποία εκδόθηκε κατά τη διαδικασία των μικροδιαφορών, ενώ η τράπεζα κατέθεσε υπόμνημα, δικάστηκε ερήμην και επομένως ουδέν απέδειξε, ώστε να απαλλαγεί από την ευθύνη της, καθότι η πληρεξούσια δικηγόρος της δεν εμφανίστηκε στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, η οποία συζητήθηκε ερήμην της τράπεζας. Στη νέα διαδικασία των μικροδιαφορών, όπως ισχύει μετά το ν. 4842/2021, βάσει του άρθρ. 469 ΚΠολΔ οι πληρεξούσιοι δικηγόροι των διαδίκων καταθέτουν υπομνήματα και οφείλουν να παραστούν κατά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο (εκτός αν με κοινή τους δήλωση αιτηθούν να συζητηθεί η υπόθεση χωρίς την παρουσία τους), άλλως αν δεν παραστεί κανείς η υπόθεση ματαιώνεται, ενώ αν δεν παραστεί ο εναγόμενος, ο οποίος έλαβε γνώση της αγωγής νόμιμα και εμπρόθεσμα, η υπόθεση συζητείται ερήμην του, ασχέτως αν κατέθεσε νόμιμα και εμπρόθεσμα σχετικό υπόμνημα⁶. Η διάταξη του άρθρ. 469 ΚΠολΔ περί υποχρεωτικής παράστασης των πληρεξούσιων δικηγόρων κατά τη συζήτηση της υπόθεσης με τη διαδικασία των μικροδιαφορών αιφνιδίασε την πλειοψηφία των δικηγόρων⁷ και χρήζει οξείας κριτικής, η οποία δεν κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί στο πλαίσιο σχολιασμού της δημοσιευθείσας απόφασης, η οποία με βάση το άρθρ. 469 ΚΠολΔ έκρινε ορθά δικάζοντας ερήμην την εναγόμενη, δεδομένου ότι και μεν κατέθεσε νόμιμα και εμπρόθεσμα υπόμνημα, πλην όμως δεν παραστάθηκε κατά τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο και επομένως ουδέν απέδειξε, με αποτέλεσμα να γίνει δεκτή η εν λόγω αγωγή περί αποζημίωσης της ενάγουσας για την τελεσθείσα σε βάρος της ηλεκτρονική απάτη μέσω i-banking.

Κλείνοντας, να αναφερθεί ότι κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του 2022 έχουν καταγραφεί πάνω από 4.000 υποθέσεις ηλεκτρονικών απατών που σχετίζονται με τη χρήση του i-banking⁸. Παρά τη τεράστια διάσταση του φαινομένου, η υπό σχολιασμό απόφαση είναι από τις πρώτες δημοσιευμένες στο νομικό τύπο αποφάσεις και επομένως μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο οδηγό για τους δικηγόρους και τους δικαστές που θα επιληφθούν σχετικών υποθέσεων, με την ελπίδα και ο δικός μου σχολιασμός θα συνεισφέρει, έστω ελάχιστα, στην εμβάθυνση στο εν λόγω θέμα.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΟΔ. ΤΣΑΧΙΡΙΔΗΣ
Δικηγόρος, ΜΔ Παντείου Πανεπιστημίου
Διαπιστευμένος Διαμεσολαβητής

6. ΕιρΖ 11/2022, με παρατηρήσεις Φλώρου, ΕφΑΔΠολΔ 2023. 127 επ.

7. dsa.gr/v4a/ανακοινώσεις/επείγουσα-ανακοίνωση-διαδικασία-μικροδιαφορών.

8. ertnews.gr/eidiseis/mono-sto-ertgr/ekrixi-stis-ilektronikes-apates-me-4-018-ypotheseis-to-2022-odigos-prostasias/.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Άρειος Πάγος (ΣΤ΄ Τμήμα)
Αριθ. 591/2022

Πρόεδρος: **Γ. Κουτσοκόστας**, Αντιπρόεδρος
Εισηγητής: **Δ. Παλλαδινός**, Αρεοπαγίτης
Εισαγγελέας: **Ι. Μωραϊτάκης**, Αντεισαγγελέας
Δικηγόροι: **Σ. Μουζακίτης**, **Ν. Βιτώρος**, **Ι. Παπαδογιαννάκης**, **Γ. Πυρομάλλης**, **Α. Δημάκης**, **Δ. Κλειδαράς**, **Μ. Σταμέλου**, **ΝΣΚ**, **Σ. Σταματοπούλου**, **ΝΣΚ**

Ενεργητική και παθητική δωροδοκία υπαλλήλων του Δημοσίου κατ' άρθρα 235, 236, 263Α ΠΚ. Μεταβολή κατηγορίας σε δωροληψία και δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα. Οι αξιόποινες πράξεις της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας των υπαλλήλων του άρθρου 263Α του προϊσχύσαντα ΠΚ δεν κατέστησαν ανέγκλητες, αφού τα εγκλήματα αυτά προβλέπονταν, ως προς τον ορισμό τους και την επιβλητέα ποινή τους, από τις διατάξεις των άρθρων 235 και 236 του προϊσχύσαντα ΠΚ και συνέχισαν να είναι αξιόποινες και μετά την 1.7.2019 κατά τη διάταξη του άρθρου 396 του νέου ΠΚ (Άρθρα 235, 236, 263Α, 396 ΠΚ).

[...] Οι αρχικές διατάξεις των άρθρων 235 και 236 του προϊσχύσαντος ΠΚ προέβλεπαν, ως προς την πράξη της δωροδοκίας για νόμιμες πράξεις, ότι: «Τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους ο υπάλληλος που απαιτεί ή δέχεται ή προσφέρεται να δεχθεί δώρα ή άλλα ανταλλάγματα που δεν δικαιούνται ή την υπόσχεση τέτοιων δώρων ή ανταλλαγμάτων για ενέργεια ή παράλειψη του μελλοντική ή ήδη τελειωμένη η οποία είναι αντίθετη στα καθήκοντά του ή ανάγεται στην υπηρεσία του» και, ως προς την πράξη της δωροδοκίας για παράνομες πράξεις, ότι: «Με την ίδια ποινή του άρθρου 235 τιμωρείται όποιος δίνει, ή υπόσχεται τέτοια δώρα ή άλλα ανταλλάγματα. Η πράξη μένει ατιμώρητη αν αυτός με δική του θέληση και πριν εξετασθεί οπωσδήποτε για την πράξη την αναγγελλει στον εισαγγελέα πλημμελειοδικών ή σε οποιονδήποτε ανακριτικό υπάλληλο ή άλλη αρμόδια αρχή, εγχειρίζοντας έγγραφη αναφορά ή προφορικά, οπότε συντάσσεται σχετική έκθεση. Στην περίπτωση αυτή το δώρο ή το ανταλλαγμα που τυχόν κατασχέθηκε ή έχει παραδοθεί στον

ανακριτή αποδίδεται σ' αυτόν που το έδωσε και δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση αυτή η διάταξη του άρθρου 238».

Στη συνέχεια, τα άρθρα αυτά τροποποιήθηκαν με τους ν. 3666/2008, άρθρο 22 του ν. 3849/2010, άρθρο 24 του ν. 4055/2012, άρθρο 69 του ν. 4139/2013, και η τελική τους μορφή την 30.6.2019 ήταν για το άρθρο 235 § 1 του ΠΚ «Δωροληψία υπαλλήλου 1. Υπάλληλος ο οποίος ζητεί ή λαμβάνει, άμεσα ή μέσω τρίτου, για τον εαυτό του ή για άλλον, οποιασδήποτε φύσης ωφέλημα, ή αποδέχεται την υπόσχεση παροχής τέτοιου ωφελήματος, για ενέργεια ή παράλειψη του σε σχέση με την άσκηση των καθηκόντων του, μελλοντική ή ήδη τελειωμένη, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή 5.000 έως 50.000 ευρώ» και για το 236 § 1 του ΠΚ «Δωροδοκία υπαλλήλου 1. Όποιος προσφέρει, υπόσχεται ή παρέχει σε υπάλληλο, άμεσα ή μέσω τρίτου, οποιασδήποτε φύσης ωφέλημα, για τον εαυτό του ή για άλλον, για ενέργεια ή παράλειψη του υπαλλήλου σε σχέση με την άσκηση των καθηκόντων του, μελλοντική ή ήδη τελειωμένη, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή 5.000 έως 50.000 ευρώ».

Περαιτέρω, με το ν.δ. 1234 της 12/13.9.1972 προστέθηκε στον προϊσχύσαντα ΠΚ το άρθρο 263Α, σύμφωνα με το οποίο, «Δια την εφαρμογή των άρθρων 235, 236, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262 και 263, ως υπάλληλοι θεωρούνται, πέραν των εν άρθρω 13 αναφερομένων, οι υπηρετούντες μονίμως ή προσκαιρώς υπό οιαδήποτε ιδιότητα εις επιχειρήσεις ή οργανισμούς κοινής ωφελείας ανήκοντας εις το Κράτος, Δήμους, Κοινότητας ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου και εξυπηρετούντες κατ' αποκλειστική ή προνομιακήν εκμετάλλευσιν την εις το κοινόν προμήθειαν ή παροχήν ύδατος, φωτισμού, θερμότητος, κινητηρίου δυνάμεως, ή μέσων συγκοινωνίας ή τηλεπικοινωνίας ή άλλων αναλόγων αγαθών, ως και οι υπηρετούντες μονίμως ή προσκαιρώς υπό οιαδήποτε ιδιότητα εις Τραπεζάς επιφορτισμένας με την άσκησην

κρατικών προνομίων ή την διάθεση κρατικών πιστώσεων, ή την εκτέλεση κρατικών προγραμμάτων οικονομικής ανασυγκροτήσεως ή αναπτύξεως». Το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε με την § 4 του άρθρου 4 του ν. 1738/1987 και στη συνέχεια με την υποπαράγραφο ΙΕ.12. του άρθρου πρώτου του ν. 4254/2014, και η τελική του μορφή της § 1 αυτού την 30.6.2019 ήταν «1. Για την εφαρμογή των άρθρων 235, 236, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262 και 263 υπάλληλοι θεωρούνται και όσοι υπηρετούν μόνιμα ή πρόσκαιρα και με οποιαδήποτε ιδιότητα ή σχέση: α) σε επιχειρήσεις ή οργανισμούς που ανήκουν στο Κράτος, σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης ή σε νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου και που εξυπηρετούν με αποκλειστική ή προνομιακή εκμετάλλευση την προμήθεια ή την παροχή στο κοινό νερού, φωτισμού, θερμότητας, κινητήριας δύναμης ή μέσων συγκοινωνίας ή επικοινωνίας ή μαζικής ενημέρωσης, β) σε τράπεζες που εδρεύουν στην ημεδαπή κατά το νόμο ή το καταστατικό τους, γ) σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που ιδρύθηκαν από το Δημόσιο, από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και από νομικά πρόσωπα αναφερόμενα στα προηγούμενα εδάφια, εφόσον τα ιδρυτικά νομικά πρόσωπα συμμετέχουν στη διοίκηση τους ή, αν πρόκειται για ανώνυμη εταιρία, στο κεφάλαιό της ή τα νομικά αυτά πρόσωπα είναι επιφορτισμένα με εκτέλεση κρατικών προγραμμάτων οικονομικής ανασυγκρότησης ή ανάπτυξης και δ) σε όργανα ή οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των μελών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των μελών του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ε) σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, στα οποία κατά τις κείμενες διατάξεις μπορούν να διατεθούν από το Δημόσιο, από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ή από τις πιο πάνω τράπεζες, επιχορηγήσεις ή χρηματοδοτήσεις».

Εξάλλου, με το ν. 3560/14.5.2007 προστέθηκε στον προϊσχύσαντα ΠΚ το έγκλημα της ενεργητικής παθητικής δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα, με το άρθρο 237B, το οποίο όριζε ότι: «Με την ποινή του άρθρου 235 του Ποινικού Κώδικα τιμωρείται όποιος με πρόθεση κατά την ά-

σκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας υπόσχεται, προσφέρει ή παρέχει, άμεσα ή έμμεσα, οποιοδήποτε μη οφειλόμενο πλεονέκτημα ή αντάλλαγμα σε οποιοδήποτε πρόσωπο έχει διευθυντική θέση ή εργάζεται με οποιαδήποτε ιδιότητα σε φορείς του ιδιωτικού τομέα, για τον ίδιο ή για τρίτον, για ενέργεια ή παράλειψη κατά παράβαση των καθηκόντων του, όπως αυτά διαγράφονται από το νόμο, τη σύμβαση εργασίας, τους εσωτερικούς κανονισμούς, τις εντολές ή οδηγίες των προϊσταμένων του ή προκύπτουν από τη φύση της θέσης του στην υπηρεσία του εργοδότη. Η πράξη μένει ατιμώρητη, αν συντρέχουν στο πρόσωπο του δράστη οι προϋποθέσεις του δεύτερου εδαφίου του άρθρου 236 του Ποινικού Κώδικα και στην περίπτωση αυτή το δώρο ή το ωφέλημα που τυχόν κατασχέθηκε ή έχει παραδοθεί στην αρμόδια αρχή, αποδίδεται σε αυτόν που το έδωσε και δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση αυτή η διάταξη του άρθρου 238 του Ποινικού Κώδικα», και το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4254/2014 ως ακολούθως «Δωροληψία και Δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα 1. Με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους, τιμωρείται όποιος εργάζεται ή παρέχει υπηρεσίες με οποιαδήποτε ιδιότητα ή σχέση στον ιδιωτικό τομέα και, κατά την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, ζητεί ή λαμβάνει, άμεσα ή έμμεσα, «οποιασδήποτε φύσης αθέμιτο ωφέλημα» για τον ίδιο ή για άλλον ή δέχεται υπόσχεση τέτοιου ωφελήματος ως αντάλλαγμα για ενέργεια ή παράλειψή του κατά παράβαση των καθηκόντων του, όπως αυτά διαγράφονται από το νόμο, τη σύμβαση εργασίας, τους εσωτερικούς κανονισμούς, τις εντολές ή οδηγίες των προϊσταμένων του ή προκύπτουν από τη φύση της θέσης ή της υπηρεσίας του. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος, κατά την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας, υπόσχεται, προσφέρει ή παρέχει, άμεσα ή έμμεσα, «οποιασδήποτε φύσης αθέμιτο ωφέλημα» σε πρόσωπο που εργάζεται ή παρέχει υπηρεσίες με οποιαδήποτε ιδιότητα στον ιδιωτικό τομέα, για το ίδιο ή για τρίτον, για ενέργεια ή για παράλειψη κατά παράβαση των ως άνω καθηκόντων του».

Τέλος, με τις §§ 1 και 2 του άρθρου 396 του από 1.7.2019 ΠΚ ορίζεται ότι: «Δωροληψία και δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα 1. Με φυλάκιση

τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή, τιμωρείται όποιος εργάζεται ή παρέχει υπηρεσίες με οποιαδήποτε ιδιότητα ή σχέση στον ιδιωτικό τομέα και, κατά την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, ζητεί ή λαμβάνει, άμεσα ή έμμεσα, οποιασδήποτε φύσης αθέμιτο ωφέλημα για τον ίδιο ή για άλλον ή δέχεται υπόσχεση τέτοιου ωφελήματος ως αντάλλαγμα για ενέργεια ή παράλειψή του κατά παράβαση των καθηκόντων του, όπως αυτά διαγράφονται από τον νόμο, ή προκύπτουν από τη φύση της θέσης ή της υπηρεσίας του. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος, κατά την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας, υπόσχεται, προσφέρει ή παρέχει, άμεσα ή έμμεσα, οποιασδήποτε φύσης αθέμιτο ωφέλημα σε πρόσωπο που εργάζεται ή παρέχει υπηρεσίες με οποιαδήποτε ιδιότητα στον ιδιωτικό τομέα, για τον ίδιο ή για τρίτον, για ενέργεια ή για παράλειψη κατά παράβαση των ως άνω καθηκόντων του».

Από την αντιπαραβολή των διατάξεων αυτών σαφώς συνάγεται ότι υπό την ισχύ του προϊσχύσαντα ΠΚ οι αναφερόμενοι στη διάταξη του άρθρου 263Α ιδιωτικοί υπάλληλοι εξομοιώνονται με τους δημόσιους υπαλλήλους και ο ποινικός κολασμός τους για τις πράξεις της ενεργητικής και της παθητικής δωροδοκίας προβλέπεται από τις διατάξεις των άρθρων 235 και 236 του προϊσχύσαντα ΠΚ, οι οποίες καθόριζαν τον ορισμό τους και την επιβλητέα ποινή. Για τους ιδιωτικούς υπαλλήλους που δεν αναφέρονται στο άρθρο 263Α του ΠΚ, το πρώτον από την 14.5.2007 προβλέπεται το αξιόποινο και ο ποινικός τους κολασμός για τις πράξεις της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας με την προσθήκη του άρθρου 237Β του προϊσχύσαντα ΠΚ. Μετά την 1.7.2019, υπό την ισχύ του νέου ΠΚ, έχει εισαχθεί, για την ενεργητική και παθητική δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα το άρθρο 396 του ΠΚ, στο οποίο πλέον περιλαμβάνονται όλοι οι ιδιωτικοί υπάλληλοι, δηλαδή οι αναφερόμενοι τόσο στο άρθρο 263Α όσο και στο άρθρο 237Β του προϊσχύσαντα ΠΚ. Συνακόλουθα, οι αξιόποινες πράξεις της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας των υπαλλήλων του άρθρου 263Α του προϊσχύσαντα ΠΚ δεν κατέστησαν ανέγκλητες, αφού τα εγκλήματα αυτά προβλέπονταν, ως προς τον ορισμό τους και την ε-

πιβλητέα ποινή τους, από τις διατάξεις των άρθρων 235 και 236 του προϊσχύσαντα ΠΚ και συνέχισαν να είναι αξιόποινες και μετά την 1.7.2019 κατά τη διάταξη του άρθρου 396 του νέου ΠΚ. (...).

ΣΧΟΛΙΟ

Το αδίκημα της δωροδοκίας υπαλλήλων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, μετά την αποκρατικοποίηση του νομικού προσώπου και υπό το πρίσμα των διατάξεων του Νέου Ποινικού Κώδικα

Η εν λόγω απόφαση έρχεται να βάλει τέλος στην ερμηνευτική αμηχανία των δικαστηρίων της ουσίας, απέναντι στην αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου που οριοθετεί την ποινική επιληψιμότητα της πράξης της δωροδοκίας με την εισαγωγή του Νέου Ποινικού Κώδικα. Ειδικότερα το κρινόμενο ζήτημα στην προκειμένη περίπτωση ήταν (μεταξύ άλλων) εάν η πράξη της δωροδοκίας υπαλλήλων του Ελληνικού Δημοσίου και δη υπαλλήλων του ΟΤΕ, που φέρεται να τελέστηκε προ του έτους 2007 (οπότε και τυποποιήθηκε για πρώτη φορά το αδίκημα της δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα) και είχε αποδοθεί στους τελευταίους υπό το πρίσμα των διατάξεων των άρθρων 235, 236 ΠΚ, κατέστη ανέγκλητη μετά την τροποποίηση των διατάξεων αυτών και τον ουσιαστικό προσδιορισμό της έννοιας του υπαλλήλου του Δημοσίου που αυτή επέφερε. Λόγω της συγκεκριμένης χρονικής συγκυρίας, η τροποποίηση των σχετικών διατάξεων με την εισαγωγή του Νέου Ποινικού Κώδικα βρήκε σε εξέλιξη αρκετές ποινικές δικές με βασική κατηγορία αυτή της δωροδοκίας υπαλλήλων ν.π.ι.δ.δ. ως υπαλλήλων του Ελλ. Δημοσίου, κάποιες δε από αυτές με ιδιαίτερη ιστορικοπολιτική σήμανση. Της εν λόγω απόφασης προηγήθηκαν άλλες, δικαστηρίων της ουσίας, που έλαβαν είτε θετική θέση (με το αμφιλεγόμενο και εντέλει επισφαλές σκεπτικό της *in concreto* στάθμισης του δημόσιου ή ιδιωτικού χαρακτήρα της κάθε πράξης οιασδήποτε υπαλλήλου, είτε αρνητική με ασφαλές σκεπτικό την προσήλωση στη γραμματική διατύπωση των σχετικών διατάξεων και της μη τυποποίησης του αδικήματος της δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα κατά τον πρότερο του 2007 χρόνο. Με την εδώ δημοσιευόμενη απόφασή του ο Άρειος Πάγος, επικυρώνοντας την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών, δέχθηκε ότι οι πράξεις που αποδόθηκαν στους κατηγορούμενους δομούμενες επί της ιδιότητάς τους ως υπαλλήλων υπό την έννοια του άρθρ. 263^α του προϊσχύσαντος ΠΚ, παρέμειναν εγκλητές ακόμη και όταν κατά νόμο απώλεσαν την ιδιότητα αυτή, δια της υπαγωγής τους στο

νεοπαγές αδίκημα της δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα, εφόσον η συμπεριφορά τους τυποποιείτο διαχρονικά ως έγκλημα, έστω και με διαφορετική φαινομενοτυπική υπόσταση. Η άποψη αυτή δείχνει να αποκλίνει από το κριτήριο της τυποποίησης και αξιολόγησης απροσωποποίητων πράξεων και συμπεριφορών που διέπει τη δόμηση των διατάξεων της Ποινικής Νομοθεσίας, προσχωρώντας σε αυτό της τυποποίησης και αξιολόγησης της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, οι πράξεις του οποίου καθίστανται αξιόποινες πριν και ανεξάρτητα της ένταξης σε ορισμένη διάταξη νόμου. Η προέλευση του διλήμματος ανάγεται στην ΟΛΑΠ 643/85, η οποία κατέληξε, κατά πλειοψηφία στην άποψη με την οποία συντάχθηκε τόσο το Δικαστήριο των Εφετών της Αθήνας όσο το Ακυρωτικό με την εδώ παρατιθέμενη απόφασή του, παρά την ισχυρή μειοψηφία δέκα μελών της Ολομελείας που είχαν την άποψη ότι ως αξιόποινη οριοθετείται μια πράξη μόνο υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις της τυποποίησής της σε ορισμένη διάταξη νόμου. Παρ' όλα αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι, στο βαθμό που η αιτιολογική έκθεση κάθε νομοθετήματος μαρτυρεί την βούληση του ιστορικού νομοθέτη, χωρίς βέβαια να αποτελεί αυθεντική ερμηνεία του νόμου, η αντίστοιχη του Νέου Ποινικού Κώδικα εμφανίζεται μάλλον σύμφωνη με την εκζήτηση της ανωτέρω άποψης, δια της παραπομπής στην αντίστοιχη αιτιολογική έκθεση της Σύμβασης Ποινικού Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναφορικά με το άρθρο 7 αυτής, σύμφωνα με την οποία «η ποινικοποίηση της σε αυτό περιγραφόμενης συμπεριφοράς επιδιώκει να εξυπηρετήσει ..... γ) τη διατήρηση της ποινικής προστασίας σε τομείς δραστηριοτήτων οι οποίοι μέχρι πρότινος αποτελούσαν αντικείμενο κρατικών παροχών, αλλά μέσω ιδιωτικοποιήσεων μεταφέρονται σταδιακά στη διαχείριση ιδιωτικών συμφερόντων».

ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΗΛΙΟΣ
Δικηγόρος

Άρειος Πάγος (Ε' Τμήμα)
Αριθ. 764/2022

Πρόεδρος: **Μ. Βασδέκη**, Αντιπρόεδρος
Εισηγήτρια: **Μ. Λεπενιώτη**, Αρεοπαγίτης
Εισαγγελέας: **Π. Αθανασίου**, Αντεισαγγελέας
Δικηγόρος: **Α. Σπυρόπουλος**

Ποινική διαπραγμάτευση αναφορικά με διακεκριμένη περίπτωση κλοπής, συμμορία, πλαστογραφία και απάτη με υπολογιστή. Από την προβαλλόμενη απόφαση δεν καθίσταται σαφές αν

το δικαστήριο έλαβε υπόψη για την κήρυξη ενόχων των κατηγορουμένων –πέρα από το πρακτικό διαπραγμάτευσης– και τα στοιχεία της δικογραφίας, αφού ουδεμία αναφορά γίνεται σε οποιοδήποτε άλλο διαλαμβανόμενο στη δικογραφία αποδεικτικό μέσο. Αναίρεται η προβαλλόμενη απόφαση λόγω έλλειψης της επιβαλλόμενης αιτιολογίας (Άρθρα 93 § 3 Σ, 139, 177 § 1, 178, 303, 510 § 1 Δ).

[...] Σύμφωνα με το άρθρο 303 του ΚΠΔ, με το οποίο εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη ο αγγλοσαξωνικής μεν προελεύσεως, αλλά πλέον ιδιαίτερος διαδεδομένος σε όλες σχεδόν τις χώρες του civil law, θεσμός του Plea Bargaining, κεντρικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του οποίου είναι η ανταλλαγή της ομολογίας με την επιβολή μειωμένης ποινής, «... [παραλείπονται οι διατάξεις του άρθρου 303 ΚΠΔ]». Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4620/2019 σημειώνεται ότι ως προς τα επί μέρους ανακρίνοντα ζητήματα της ρυθμιζόμενης από το άρθρο 303 ποινικής διαπραγμάτευσης η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή κατέληξε πλην άλλων στις ακόλουθες επιλογές: «... γ) Θεοπίστηκε η δυνατότητα του δικαστηρίου να μειώσει περαιτέρω τη συμφωνηθείσα ποινή. Τούτο γιατί, τυχόν πλήρης δέσμευση του ποινικού δικαστηρίου από τη συμφωνηθείσα μεταξύ κατηγορουμένου και Εισαγγελέα μειωμένη ποινή θα αντέβαινε στο άρθρο 96 § 1 Σ, ενόψει του ότι η ποινή θα επιβαλλόταν de facto από τον Εισαγγελέα και όχι από το ποινικό δικαστήριο. ... δ) Προβλέφθηκε η δυνατότητα του ποινικού δικαστηρίου να ελέγχει τον νομικό χαρακτηρισμό της πράξης στο πρακτικό διαπραγμάτευσης. Εφόσον η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας διατηρείται ως κατευθυντήρια αρχή του ελληνικού ποινικοδικονομικού συστήματος, το ποινικό δικαστήριο δεν θα πρέπει να απαλλάσσεται από την υποχρέωση, να ελέγξει αν η συμφωνηθείσα ποινή μπορεί να επιβληθεί από αυτό με βάση τα πραγματικά περιστατικά και τον νομικό χαρακτηρισμό, που έχει επιλέξει η κατηγορούσα αρχή. Γι' αυτό θα πρέπει το ποινικό δικαστήριο να διατηρεί την εξουσία, πριν καταγνώσει την προσυμφωνηθείσα ποινή, να ερευνήσει τη νομική βασιμότητα της κατηγορίας ή άλλους λόγους που αποκλείουν την ποινική ευθύνη και στην περίπτωση

αυτή να αθώωσει παρά το plea bargaining τον κατηγορούμενο ή να προσδώσει στην πράξη τον προσήκοντα νομικό χαρακτηρισμό. Τυχόν δέσμευση του ποινικού δικαστηρίου από τον νομικό χαρακτηρισμό της πράξης στο πρακτικό διαπραγμάτευσης θα αντέβαινε στο άρθρο 96 § 1 Σ. Όμως προκειμένου να μη δημιουργηθεί στον κατηγορούμενο αίσθημα ανασφάλειας, που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αντικίνητρο για την υπαγωγή του στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης σε συνδυασμό με την άμβλυνση του διερευνητικού καθήκοντος του δικαστηρίου σε τέτοιου είδους διαδικασίες κρίθηκε σκόπιμο η τυχόν μεταβολή του νομικού χαρακτηρισμού να είναι δυνατή μόνο προς όφελος του κατηγορούμενου». Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 93 § 3 του Συντάγματος και 139 του ΚΠΔ, προκύπτει ότι η απαιτούμενη ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία της καταδικαστικής απόφασης, η έλλειψη της οποίας ιδρύει τον, από το άρθρο 510 § 1 στοιχ. Δ' του ίδιου Κώδικα, λόγο αναίρεσης, εκτείνεται όχι μόνο στην κρίση του Δικαστηρίου για την ενοχή, δηλαδή, στην αναφορά με σαφήνεια, πληρότητα και χωρίς αντιφάσεις ή λογικά κενά, των πραγματικών περιστατικών, τα οποία αποδείχτηκαν από την ακροαματική διαδικασία και από τα οποία το Δικαστήριο που την εξέδωσε συνήγαγε την ύπαρξη των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος για το οποίο καταδικάστηκε ο κατηγορούμενος, αλλά περιλαμβάνει και την αναφορά των αποδεικτικών μέσων από τα οποία προέκυψαν τα περιστατικά αυτά και οι νομικοί συλλογισμοί με βάση τους οποίους έγινε η υπαγωγή των περιστατικών στην εφαρμοσθείσα ουσιαστική ποινική διάταξη και το δικαστήριο οδηγήθηκε στην καταδικαστική του κρίση. Για την ύπαρξη τέτοιας αιτιολογίας είναι επιτρεπτή η αλληλοσυμπλήρωση του αιτιολογικού με το διατακτικό που αποτελούν ενιαίο σύνολο. Ως προς τα αποδεικτικά μέσα αρκεί να αναφέρονται κατ' είδος γενικώς, χωρίς να απαιτείται να εκτίθεται τι προέκυψε χωριστά από το καθένα και χωρίς να απαιτείται να αναφέρεται από ποιο συγκεκριμένα αποδεικτικό μέσο προέκυψε η κάθε παραδοχή, ούτε είναι απαραίτητη η αξιολογική συσχέτιση και σύγκριση των διαφόρων αποδεικτικών μέσων μεταξύ τους (εγ-

γράφων, μαρτυρικών καταθέσεων), ούτε απαιτείται να προσδιορίζεται ποιο βάρυνε περισσότερο για τον σχηματισμό της δικαστικής κρίσης, αρκεί να προκύπτει με βεβαιότητα ότι το δικαστήριο έλαβε υπ' όψη του και συνεκτίμησε για τον σχηματισμό της δικανικής του πεποίθησης όλα τα αποδεικτικά μέσα και όχι μερικά κατ' επιλογήν, όπως επιβάλλουν οι διατάξεις των άρθρων 177 § 1 και 178 ΚΠΔ, αφού η αιτιολογία δεν μπορεί να είναι επλεκτική, να στηρίζεται δηλαδή σε ορισμένα δεδομένα της αποδεικτικής διαδικασίας χωρίς να συνεκτιμά άλλα που εισφέρθηκαν κατ' αυτήν, γιατί τότε δημιουργούνται λογικά κενά και μια τέτοια αιτιολογία δεν θεωρείται εμπεριστατωμένη. Για την βεβαιότητα δε αυτή αρκεί να μνημονεύονται όλα τα αποδεικτικά μέσα, έστω κατά το είδος τους (μάρτυρες, έγγραφα κ.λπ.), χωρίς ανάγκη ειδικότερης αναφοράς τους και μνείας του τι προέκυψε από καθένα, ενόψει του ότι η κατά το άρθρο 178 ΚΠΔ απαρίθμηση των αποδεικτικών μέσων κατά την ποινική διαδικασία, είναι ενδεικτική και αφορά τα κυριότερα απ' αυτά, χωρίς να αποκλείει τα άλλα (ΑΠ 1965/2019, ΑΠ 436/2019).

Στην προκειμένη περίπτωση, το Μονομελές Εφετείο Κακουρηγημάτων Αθηνών με την προσβαλλόμενη απόφασή του κήρυξε ενόχους με τη διαδικασία της ποινικής διαπραγμάτευσης κατ' άρθρο 303 ΚΠΔ: 1) τον κατηγορούμενο και ήδη αναιρεσείοντα ... για τις πράξεις α) της διακεκριμένης περίπτωσης κλοπής από κοινού και κατ' εξακολούθηση τελεσθείσα και σε απόπειρα, η συνολική αξία της οποίας υπερβαίνει τις 120.000 ευρώ, β) της συμμορίας και γ) της πλαστογραφίας και του επέβαλε συνολική ποινή φυλάκισης τεσσάρων (4) ετών και εννέα (9) μηνών, 2) τον έτερο κατηγορούμενο και ήδη αναιρεσείοντα ως άνω ... για τις πράξεις: α) της διακεκριμένης περίπτωσης κλοπής από κοινού και κατ' εξακολούθηση τελεσθείσα και σε απόπειρα η συνολική αξία της οποίας υπερβαίνει τις 120.000 ευρώ β) της συμμορίας και γ) της απάτης με υπολογιστή και του επέβαλε συνολική ποινή φυλάκισης τεσσάρων (4) ετών και εννέα (9) μηνών και 3) τον μη διάδικο στην αναιρετική δίκη, τότε κατηγορούμενο ... για τις πράξεις: α) της διακεκριμένης περίπτωσης κλοπής από κοινού και κατ' εξακολούθηση τελεσθείσα και σε

απόπειρα η συνολική αξία της οποίας υπερβαίνει τις 120.000 ευρώ και β) της συμμορίας και του επέβαλε συνολική ποινή φυλάκισης πέντε (5) ετών και έξι (6) μηνών.

Από την παραδεκτή επισκόπηση, για τις ανάγκες του αναιρετικού ελέγχου, των πρακτικών της ως άνω προσβαλλόμενης απόφασης προκύπτει ότι το Δικαστήριο της ουσίας ανέγνωσε δημόσια 1) τις από 1/7/2019 τρεις (3) αιτήσεις των ως άνω κατηγορουμένων για ποινική διαπραγμάτευση κατ' άρθρ. 303 ΚΠΔ ενώπιον του Εισαγγελέα Εφετών Αθηνών (δια του 16^{ου} ανακριτικού τμήματος) και 2) το υπ' αριθ. .../9.1.2020 πρακτικό διαπραγμάτευσης ενώπιον του Εισαγγελέα Εφετών Αθηνών, (σ. 3 της απόφασης) στο δε σκεπτικό αυτής (σ. 6, 7 της απόφασης), εκθέτει κατά λέξη τα εξής: «Στην προκειμένη περίπτωση από την ανάγνωση όλων ανεξαιρέτως των προαναφερομένων εγγράφων που βρίσκονται στην παρούσα δικογραφία πάντων εκτιμωμένων κατά την αρχή της ηθικής απόδειξης (άρθρο 177 § 1 του ΚΠΔ) την απολογία των 1^{ου} και 3^{ου} των κατηγορουμένων, καθώς και από όλη εν γένει τη διαδικασία αποδείχθηκαν τα ακόλουθα περιστατικά». Από την τελευταία όμως αυτή διατύπωση στο προοίμιο του σκεπτικού και δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε στο εδ. γ' της § 6 του άρθρου 303 ΚΠΔ, ρητά ορίζεται ότι το Δικαστήριο «κηρύσσει ένοχο τον κατηγορούμενο βάσει του πρακτικού διαπραγμάτευσης και των στοιχείων της δικογραφίας» δεν καθίσταται σαφές και δεν παράγεται βεβαιότητα αν τα στοιχεία της δικογραφίας ελήφθησαν υπόψη αφού, το Δικαστήριο της ουσίας, πέραν των ως άνω δύο εγγράφων που επικαλείται ως αναγνωστέα έγγραφα, παρέλειψε παντελώς, ούτε κατά γενικό προσδιορισμό ως προς το είδος τους, να προβεί σε οποιαδήποτε καταχώριση ή αναφορά οποιουδήποτε άλλου αποδεικτικού στοιχείου της δικογραφίας. Ειδικότερα δεν προκύπτει από την προσβαλλόμενη απόφαση και μάλιστα κατά τρόπο αναμφισβήτητο, ότι αυτά τα αποδεικτικά μέσα λήφθηκαν υπόψη, αξιολογήθηκαν και συνεκτιμήθηκαν όλα στο σύνολό τους, αφού δεν μνημονεύονται καθόλου, ούτε μεταξύ των αναγνωστέων, ούτε στο προοίμιο του σκεπτικού της προσβαλλόμενης απόφασης, ούτε στο κυρίως περιεχόμενο αυτού.

Επομένως, το δικαστήριο της ουσίας δεν διέλαβε στην προσβαλλόμενη απόφασή του την απαιτούμενη κατά την έννοια των προαναφερθεισών διατάξεων των άρθρων 93 § 3 του Συντάγματος και 139 του ΚΠΔ, ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία και η παράλειψη αυτή της προσβαλλόμενης απόφασης πλήττει τις προϋποθέσεις αξιολόγησης των αποδεικτικών μέσων που έχουν τεθεί από τις παραπάνω διατάξεις και ως εκ τούτου, η ως άνω κρίση του δικαστηρίου της ουσίας πάσχει από έλλειψη αιτιολογίας ως προς τις αποδείξεις. Συνεπώς, ο από το άρθρο 510 § 1 στοιχ. Δ' ΚΠΔ προβαλλόμενος λόγος της υπό κρίση αναίρεσης είναι βάσιμος και ως τέτοιος, πρέπει να γίνει δεκτός. (...)

Δ.Δ.Α.

ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ

ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑΣ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ

Αριθ. 1/2023

Αντεισαγγελέας: Δ. Παπαγεωργίου

Απόφαση του ΕΛΔΑ από 7.7.2022 στην προσφυγή TOROSIAN κατά Ελλάδα. Γενικές οδηγίες προς αποφυγή συναφών παραβιάσεων της ΕΣΔΑ (Άρθρα 3, 13 ΕΣΔΑ, 30 § 1, 32 ΚΠΔ).

Προς τους κ.κ. Εισαγγελείς Εφετών της Χώρας και δι' αυτών προς τους κ.κ. Εισαγγελείς Πρωτοδικών της περιφέρειάς τους

Με αφορμή την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), που δημοσιεύθηκε την 7.7.2022 επί της υπ' αριθ. 48195/17 προσφυγής (υπόθεση TOROSIAN κατά Ελλάδα), και προκειμένου να συμβάλουμε στην αποφυγή συναφών παραβιάσεων του δικονομικού σκέλους του άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) αναφορικά με τη διερεύνηση καταγγελιών για κακοποίηση ποινικών κρατούμενων, κρίνουμε αναγκαίο, στο πλαίσιο της εκ των διατάξεων των άρθρων 23 §§ 1 στοιχ. γ', 2 και 28 § 5 στοιχ. α' του ΚΟΔΚΔΔ αρμοδιότητάς μας, να προβούμε στις ακόλουθες επιστημονικές

απευθύνοντας συνάμα σχετικές γενικές οδηγίες.

Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, την οποία το Δικαστήριο και στο παρελθόν έχει υπενθυμίσει και συνοπτικά έχει τεθεί υπόψη σας με την υπ' αριθ. 6/2020 ΕγκΕισΑΠ (ΠοινΧρ 2020. 227 και ΠοινΔικ 2020. 378)*, το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ καθιερώνει μία από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών απαγορεύοντας τα βασανιστήρια και τις απάνθρωπες ή ταπεινωτικές ποινές ή συμπεριφορές, ενώ η κακοποίηση ανθρώπου στερούμενου της ελευθερίας του, με χρήση σωματικής βίας εναντίον του (όταν δεν είναι αναγκαία από τη συμπεριφορά του), προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στοιχειοθετεί, κατ' αρχήν, παραβίαση του δικαιώματος που εγγυάται το άρθρο 3 της Σύμβασης. Περαιτέρω, όταν ένας (ποινικός) κρατούμενος προβάλλει αιτιολογημένο ισχυρισμό περί σοβαρών κακοποιήσεων, η έννοια της αποτελεσματικής προσφυγής (άρθρο 13 της ΕΣΔΑ) απαιτεί εμπειριστωμένη-διεξοδική και πραγματική-αποτελεσματική έρευνα, ώστε αυτή να μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπευθύνων, διότι μόνον κατ' αυτόν τον τρόπο δεν παραβιάζεται το δικονομικό σκέλος του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα η έρευνα των ισχυρισμών για κακομεταχείριση κρατουμένων πρέπει να είναι ανεξάρτητη, ταχεία και διεξοδική (*indépendante, rapide, approfondie*) και τούτο σημαίνει: α) ότι θα διασφαλίζεται η (θεσμική) ανεξαρτησία του ερευνώντος από τους εμπλεκόμενους στην υπόθεση, β) ότι μόλις υποβληθεί επίσημη καταγγελία επιβάλλεται η άμεση ανταπόκριση του αρμοδίου για την έρευνα, ο οποίος θα ενεργήσει με εύλογη ταχύτητα και επιμέλεια, και γ) ότι σε περίπτωση τραυματισμού κρατουμένου θα διενεργείται ταχεία ιατρική εξέταση για τη διάγνωση της κάκωσης.

Υπό το πρίσμα των προεκτεθεισών νομολογιακών παραδοχών του ΕΔΔΑ, είναι χρήσιμο να τονισθεί, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ότι η επιβαλλόμενη εισαγγελική παρέμβαση, σε περίπτωση καταγγελίας για κακοποίηση κρατουμένου σε Αστυνομικό ή Σωφρονιστικό Κατάστημα, πρέπει να στοιχίζεται προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις, με τις αντίστοιχες δικονομικές ενέργειες: 1) Όταν η καταγγελία στρέφεται κατά σωφρονιστικών υπαλλήλων και

αστυνομικών, η ποινική προκαταρκτική εξέταση δεν θα διενεργείται από αστυνομικό ανακριτικό υπάλληλο, αλλά αυτοπροσώπως από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών (άρθρο 30 § 1 ΚΠΔ), σε περίπτωση δε που ο κατά τα άρθρα 567 ΚΠΔ και 85 Σωφρονιστικού Κώδικα (ν. 2776/1999 όπ. ισχ.) εποπτεύων Εισαγγελικός Λειτουργός φέρεται να «εμπλέκεται» στο υπό έρευνα επεισόδιο, θα ενημερώνεται ο αρμόδιος Εισαγγελέας Εφετών, ώστε να ενεργεί εκείνος κατά το άρθρο 32 ΚΠΔ και να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία του ελέγχοντος από τους ελεγχόμενους. 2) Η έναρξη της προκαταρκτικής εξέτασης πρέπει να είναι άμεση και η περάτωσή της ταχύτερη λόγω της φύσης της υπόθεσης, που επιβάλλει τη μη εξάντληση των χρονικών ορίων του άρθρου 243 § 2 ΚΠΔ. 3) Εάν έχει καταγγελθεί κακοποίηση με πρόκληση σωματικής βλάβης του κρατουμένου, είναι αυτονόητο ότι η ιατρική εξέταση του από αρμόδιο ιατροδικαστή έχει απόλυτη προτεραιότητα και πρέπει να πραγματοποιείται το ταχύτερο, ει δυνατόν αυθημερόν. 4) Σε περίπτωση απόρριψης έγκλησης του καταγγέλλοντος κακοποίηση κρατουμένου, με εισαγγελική διάταξη κατά το άρθρο 51 ΚΠΔ, η επιβολή των δικαστικών εξόδων, κατά το άρθρο 580 § 4 ΚΠΔ, σε βάρος του κρατουμένου πρέπει να αποφασίζεται με ιδιαίτερη περίσκεψη (σημειωτέον ότι στην υπόθεση της εν θέματι προσφυγής το ΕΔΔΑ προβαίνει σε οιονεί αρνητική επισήμανση ως προς την επιβολή των εξόδων, θεωρώντας ότι αυτό αποτελούσε «τιμωρία» του προσφεύγοντος επειδή υπέβαλε καταγγελία εναντίον των φερόμενων ως εμπλεκόμενων αστυνομικών).

Εφόσον επιδεικνύεται η ανάλογη προσοχή από τους εισαγγελικούς λειτουργούς και εξασφαλίζονται (και) οι προεκτεθείσες συνθήκες και προϋποθέσεις αναφορικά με την εκ μέρους του αρμοδίου εισαγγελέα διερεύνηση της βασιμότητας οποιασδήποτε καταγγελίας για κακοποίηση ποινικού κρατουμένου, θεωρούμε ότι το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ πιστά εφαρμόζεται κατά το δικονομικό σκέλος του και συνακόλουθα μειώνεται ο κίνδυνος συναφών δυσμενών για την Ελλάδα αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

Οι κ.κ. Διευθύνοντες τις Εισαγγελίες Εφετών της Χώρας, εκτός από την κοινοποίηση της παρούσας στους εισαγγελικούς λειτουργούς της περιφέρειάς τους, παρακαλούνται να ασκούν τη δέουσα εποπτεία για την τήρησή της.

Δ.Δ.Α.

* Δημοσιευθείσα και σε NoB 2020. 820 επ.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ

Επιμέλεια: ΣΤΑΥΡΟΥ Ο. ΧΟΥΡΣΟΓΛΟΥ, Δικηγόρου-DEA

ΑΠ 510/2022 σε Συμβ. (Επανάληψη διαδικασίας, μη καταβολή χρεών στο Δημόσιο, έκδοση εικονικών φορολογικών στοιχείων, αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση, απόρριψη αίτησης): Η αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση του ΤριμΠλ, με την οποία ο αιτών καταδικάστηκε για το αδίκημα της μη καταβολής χρεών στο Δημόσιο, δεν συνιστά νέο στοιχείο που να επιβάλλει την επανάληψη της, κατά του αιτούντος, διαδικασίας που περατώθηκε, επίσης αμετάκλητα, με την καταδίκη του για το έγκλημα της έκδοσης εικονικών φορολογικών στοιχείων, και τούτο διότι οι ως άνω αξιόποινες πράξεις είναι, μεταξύ τους, αυτοτελείς και διακριτές (**Άρθρα 525 § 1 νέου ΚΠΔ, 25 § 1 ν. 1882/90, και 66 § 5 ν. 4174/2013, ως τροπ. με το ν. 4337/2015**).

ΑΠ 518/2022 (Κατάσταση ανάγκης, άρση καταλογισμού, κίνδυνος συγκεκριμένος, βλάβη παθόντος, προσδιορισμός, αυτοτελής ισχυρισμός, ορισμένη και παραδεκτή προβολή): Για το παραδεκτό και ορισμένο του αυτοτελούς ισχυρισμού του κατηγορουμένου περί άρσεως του καταλογισμού, λόγω περιέλευσής του σε κατάσταση ανάγκης, πρέπει να γίνεται επίκληση συγκεκριμένου κινδύνου που δεν θα μπορούσε άλλως να αποτραπεί, και να εξειδικεύεται ο κίνδυνος που διέτρεχε ο ίδιος ο κατηγορούμενος ή ο οικείος του, δηλ. η προσέγγιση δυνατότητας επιζήμιου αποτελέσματος προερχόμενου από φυσικά αίτια, που ομοίως πρέπει να εκτίθενται, και τέλος να γίνεται μνεία της προκληθείσας, στον παθόντα, βλάβης, ώστε να μπορεί να αξιολογηθεί εάν αυτή είναι, κατά το είδος και τη σπουδαιότητά της, ανάλογη με την απειληθείσα (**Άρθρο 32 § 1 νέου ΠΚ**).

ΑΠ 521/2022 (Ενδοοικογενειακή σωματική βλάβη απλή και όλως ελαφρά, κακώσεις, συνεχής σκληρή συμπεριφορά, πραγματικά περιστατικά, μη παράθεση, σκεπτικό, διατακτικό, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η καταδικαστική απόφαση για ενδοοικογενειακή σωματική βλάβη, διότι δεν διαλαμβάνει ούτε στο σκεπτικό, αλλά ούτε και στο διατακτικό της, πραγματικά περιστατικά, από τα οποία να προκύπτει το σε τι συνίστανται οι αναφερόμενες κακώσεις προσώπου

ή θώρακος, ώστε να μπορεί να καταστεί εφικτός ο αναιρετικός έλεγχος επί του είδους της επελθούσας στην παθούσα σωματικής βλάβης, δηλ. εάν ετύγχανε απλή ή όλως ελαφρά, ενόψει του ότι στην δεύτερη περίπτωση αξιώνεται, προς αντικειμενική στοιχειοθέτηση του εγκλήματος, και το επιπρόσθετο στοιχείο της συνεχούς σκληρής συμπεριφοράς του υπαιτίου (**Άρθρα 93 § 3, 308 § 1 νέου ΠΚ, 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ, και 6 § 1 ν. 3500/06**).

ΑΠ 538/2022 (Εξακολουθητική αυθαίρετη κατάληψη δημοσίας εκτάσεως, αιγιαλός, όρια, καθορισμός, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η καταδικαστική απόφαση για εξακολουθητική αυθαίρετη κατάληψη δημοσίας εκτάσεως, διότι δεν παραθέτει πραγματικά περιστατικά, περί του καθορισμού της επίμαχης εκτάσεως ως αιγιαλού, και ειδικότερα δεν προσδιορίζει κατά ποιο τρόπο, και σε ποιο συγκεκριμένο σημείο, είχε καθοριστεί η οριογραμμή του αιγιαλού, με απόφαση της αρμόδιας Επιτροπής, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να προκύψει ο δημόσιος χαρακτήρας της καταληφθείσας εκτάσεως (**Άρθρα 93 § 3 Σ, 98 § 1 νέου ΠΚ, 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ, 23 § 1 α.ν. 1539/38, ως αντικ. με το άρθρο 1 § 2 α.ν. 263/68, και 1 § 1, 3, 4 και 5 ν. 2971/01**).

ΑΠ 543/2022 (Ανθρωποκτονία από πρόθεση, καταλογισμός, έλλειψη και μείωση ικανότητας, τοξικομανία, ψυχική νόσος και διαταραχή, πραγματογνώμονες, ένορκες καταθέσεις, τρόπος δράσης, συνεκτίμηση, αιτιολογία): Ορθώς και αιτιολογημένως απορρίφθηκαν οι αυτοτελείς ισχυρισμοί του αναιρεσείοντος, και κατηγορουμένου για ανθρωποκτονία από πρόθεση, περί έλλειψης της ικανότητας προς καταλογισμό, άλλως περί μειώσεώς της, διότι η εξαχθείσα απορριπτική κρίση θεμελιώθηκε στις ένορκες καταθέσεις, στο ακροατήριο, των ορισθέντων πραγματογνωμόνων, κατά τις οποίες ο αναιρεσείων ετύγχανε, μεν, τοξικομανής, χωρίς όμως, δε, να συγκαταλέγεται στις βαριές περιπτώσεις τοξικομανίας, ενώ επίσης δεν έπασχε από κάποια ψυχική νόσο ή είχε κάποια ψυχική διαταραχή που να επιδρούσε στην ικανότητά του για καταλογισμό, και ακόμα συνεκτιμήθηκε και ο τρόπος

δράσης του, δηλ. η ψυχραιμία στην αντιμετώπιση της όλης κατάστασης, στην προσπάθεια εξαφάνισης του πτώματος κατά παραπλάνηση των αρχών κ.λπ., που δεν συνάδουν με ψυχικά διαταραγμένο πρόσωπο (Άρθρα 93 § 3 Σ, 34, 36 και 299 § 1 νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 565/2022 (Μη καταβολή χρεών στο Δημόσιο, ΝΕΠΑ, νομική φύση, εκπροσώπηση, ΔΣ, μέλη, διευθύνων σύμβουλος, ποινικώς υπόλογα πρόσωπα, φορολογικά εγκλήματα, πινάκας χρεών, εξαιρούμενα χρέη, αιτία, μη προσδιορισμός, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Επί του αδικήματος της μη καταβολής χρεών στο Δημόσιο, το οποίο φέρεται τελεσθέν εκ της δραστηριότητας Ναυτικής Εταιρείας Πλοίων Αναφυχής (ΝΕΠΑ), η οποία συνιστά ιδιότυπη μορφή εμπορικής εταιρείας με κεφαλαιουχικά και προσωπικά στοιχεία, ποινικώς υπόλογα πρόσωπα είναι τα μέλη του ΔΣ της, διότι η εταιρεία εκπροσωπείται συλλογικά, εκτός εάν με απόφαση του τελευταίου, που να έχει καταχωρηθεί στο Μητρώο Ναυτιλιακών Εταιρειών, ανατέθηκε η εκπροσώπησή της σε κάποιο μέλος του ΔΣ της, ή σε τρίτον, και έτσι μόνη η ιδιότητα του διευθύνοντος συμβούλου μιας τέτοιας εταιρείας δεν ιδρύει ποινική ευθύνη του, εκτός εάν του ανατέθηκε η εκπροσώπησή της με τον προαναφερόμενο τρόπο.

Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η καταδικαστική απόφαση για μη καταβολή χρεών στο Δημόσιο διότι, εκτός άλλων, δεν προσδιορίζει την αιτία γέννησης των επίμαχων χρεών, και έτσι καθίσταται ανέφικτος ο ακυρωτικός έλεγχος επί του εάν αυτά (χρέη) προέρχονται από εγκλήματα τυποποιούμενα στο άρθρο 66 του ν. 4174/2013, ώστε να κριθεί εάν εξαιρούνται από τους πίνακες χρεών για την πράξη του άρθρου 25 § 1 του ν. 1882/90, συμφώνως με το άρθρο 469 νέου ΠΚ (Άρθρα 93 § 3 Σ, 469 νέου ΠΚ, 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ, 25 § 1 ν. 1882/90, 66 ν. 4174/2013, ως τροπ. με τον ν. 4337/2015, 9 και 15 § 1 ν. 3182/03, και 34 § 1 ν. 4646/2019).

ΑΠ 566/2022 (Κατηγορούμενος, δίκη, αίτημα αναβολής άλλως διακοπής, αδυναμία παράστασης, σοβαροί λόγοι υγείας, δημόσιο νοσοκομείο, νοσηλεία, ιατρική βεβαίωση, περιεχόμενο, προσδιορισμός, δικαίωμα αυτοπρόσωπης

εμφανίσεως και υπερασπίσεως, αιτιολογία, θετική υπέρβαση εξουσίας): Αναφύεται για έλλειψη αιτιολογίας και θετική υπέρβαση εξουσίας η προσβαλλομένη απόφαση που απέρριψε το αίτημα αναβολής άλλως διακοπής της δίκης, που υπέβαλε σε δεύτερο βαθμό ο αναιρεσείων, λόγω νοσηλείας του σε δημόσιο νοσοκομείο και, εξ αυτού, αδυναμίας του να παραστεί στο ακροατήριο, αφού δεν παρατίθενται πραγματικά περιστατικά και στοιχεία που να θεμελιώνουν τη μη συνδρομή σοβαρών λόγων υγείας στο πρόσωπο του κατηγορουμένου, δεν προσδιορίζεται το περιεχόμενο της αναγνωσθείσας ιατρικής βεβαίωσης, ώστε να μπορεί να προκύψει το εάν η επικαλούμενη ασθένεια κρίθηκε ως πραγματική ή προσχηματική, και εν γένει δεν εξηγείται με ποιες σκέψεις και συλλογισμούς σχηματίστηκε η δικανική κρίση περί ανυπαρξίας συνδρομής σοβαρών λόγων υγείας στο πρόσωπό του, αιτηθέντος την αναβολή, αναιρεσειόντος, ενώ η επικαλούμενη δυνατότητα εκπροσώπησής του από συνήγορο είναι αδιάφορη, αφού ο κάθε κατηγορούμενος διαθέτει, στην ποινική δίκη, αναφαίρετο υπερασπιστικό δικαίωμα αυτοπρόσωπης εμφάνισης και υπερασπίσεως που, μάλιστα, προστατεύεται από το άρθρο 6 § 3 περ. γ' της ΕΣΔΑ (Άρθρα 29 και 93 § 3 Σ, 6 § 3 περ. γ' ΕΣΔΑ, 340 § 1, 349 § 1 και 510 § 1 περ. δ' και θ' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 579/2022 (Χρήση πλαστού εγγράφου, αποδοχή προϊόντος εγκλήματος, αληθής πραγματική συρροή): Μεταξύ των εγκλημάτων της χρήσης πλαστού εγγράφου και της αποδοχής προϊόντων εγκλήματος υπάρχει αληθής πραγματική συρροή (και όχι φαινομενική), διότι αυτά είναι αδικήματα ιδιώνυμα και αυτοτελή μεταξύ τους, χωρίς να συντρέχει περίπτωση εφαρμογής ούτε της αρχής της απορροφήσεως (που υπάρχει, όταν η ύστερη πράξη βρίσκεται σε ενότητα με την προηγούμενη), ούτε της αρχής της επικουρικότητας, αφού πρόκειται για αυθύπαρκτες πράξεις (Άρθρα 94 § 1, 216 § 2 και 394 νέου ΠΚ).

ΑΠ 581/2022 (Ψευδής καταμήνυση, ψευδής κατάθεση, συρροή, εξακολούθηση, ένσταση παραγραφής άλλως εκκρεμοδικίας, αυτοτελείς ισχυρισμοί, Εισαγγελέας, μη δόση λόγου, απόλυτη ακυρότητα): Αναφύεται η καταδικαστική απόφαση για ψευδή καταμήνυση και ψευδή κατάθεση λόγω απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας στο ακροατήριο, εκ παραβίασης διατάξεων

που αφορούν στην υποχρεωτική συμμετοχή του Εισαγγελέα κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, διότι το δευτεροβάθμιο Δικαστήριο απέρριψε, αρχικώς την ένσταση παραγραφής, άλλως εκκρεμοδικίας, που υπέβαλε η αναιρεσείουσα, και ακολούθως τους αυτοτελείς ισχυρισμούς της περί μη πλήρωσης της ειδικής υπόστασης της πράξης της ψευδούς καταμήνυσης, περί συνδρομής ψευδούς καταμήνυσης κατ' εξακολούθηση και όχι κατά συρροή, και περί αναγνωρίσεως του ελαφρυντικού της μεταγενέστερης καλής συμπεριφοράς, διότι, όπως προκύπτει από τα πρακτικά, δεν δόθηκε ο λόγος στον Εισαγγελέα, ώστε να προτείνει επί των εν λόγω ισχυρισμών (Άρθρα 94 § 1, 98 § 1, 224 και 229 νέου ΠΚ, και 30 § 2, 138 § 1 εδ. α', 171 § 1 περ. β', 367 § 1 και 510 § 1 περ. α' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 597/2022 (Ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, αντικειμενική υπόσταση, ομάδα δομημένη και με διαρκή δράση, ομάδα επιχειρησιακά δομημένη και με διαρκή εγκληματική δράση, διαχρονικό δίκαιο, ευμενέστερος νόμος, εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή): Αναιρείται για εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διατάξεως η καταδικαστική απόφαση για ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, διότι εφάρμοσε εσφαλμένα τη δυσμενέστερη, ως προς τα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, διάταξη του άρθρου 187 § 1 παλαιού ΠΚ, δεχθείσα ότι αποδείχθηκε ότι ο αναιρεσείων εντάχθηκε σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα, αντί της ευμενέστερης αντιστοιχούς διατάξης του νέου ΠΚ, κατά την οποία, προς αντικειμενική στοιχειοθέτηση της πράξεως, αξιώνεται ένταξη σε ομάδα επιχειρησιακά δομημένη, και με διαρκή εγκληματική δράση (Άρθρα 2 § 1 νέου ΠΚ, 187 § 1 παλαιού και νέου ΠΚ, και 510 § 1 περ. ε' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 601/2022 (Ποινή στερητική ελευθερίας, είδος, πρόσκαιρη κάθειρξη, φυλάκιση, σκεπτικό, διατακτικό, αντίφαση και ασάφεια, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης ως προς την περί της ποινής διάταξή της η προσβαλλομένη απόφαση, διότι ενώ στο σκεπτικό της αναφέρεται ότι πρέπει να επιβληθεί στον αναιρεσείοντα η μνημονευομένη στο διατακτικό ποινή φυλάκισης, ακολούθως το τελευταίο του επιβάλλει κάθειρξη 5 ετών, με αποτέλεσμα να ιδρύεται ασάφεια επί του είδους της

στερητικής της ελευθερίας ποινής που επιβλήθηκε, σύγχυση που επιτείνεται εκ του ότι δεν παρατίθεται ούτε η διάταξη του άρθρου 52 § 2 νέου ΠΚ περί της πρόσκαιρης κάθειρξης, ούτε εκείνη του άρθρου 53 επί της φυλάκισης, οπότε το είδος της ποινής δεν προκύπτει ούτε εξ αυτού (Άρθρα 93 § 3 Σ, 52 § 2 και 53 νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 604/2022 (Ρύπανση και υποβάθμιση περιβάλλοντος, ανώνυμη εταιρεία, εργοστάσιο, ποινική ευθύνη, πράξη, παράλειψη, ιδιαίτερη νομική υποχρέωση, περιβαλλοντική νομοθεσία, κανονιστικές διοικητικές πράξεις, παραβίαση, υφιστάμενοι, υποχρέωση εποπτείας, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η καταδικαστική απόφαση για ρύπανση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος, διότι δεν προσδιορίζεται το είδος της ευθύνης των αναιρεσείοντων, ήτοι δεν αποσαφηνίζεται το εάν αυτοί τέλεσαν την πράξη με θετική πράξη τους, και ποια αυτή ήταν συγκεκριμένα, ή αντίθετα με παράλειψη της ιδιαίτερης νομικής τους υποχρέωσης (λόγω της ιδιότητάς τους στην, κυρία του εργοστασίου, ανώνυμη εταιρεία) να εποπτεύσουν και να ελέγξουν την τήρηση, από τα φυσικά πρόσωπα που τελούσαν υπό τις εντολές τους, των διατάξεων της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των οικείων κανονιστικών διοικητικών πράξεων, δεν διευκρινίζεται ποια ήταν τούτα τα φυσικά πρόσωπα, ενώ επίσης ουδέν αναφέρεται για το εάν η αναφερομένη υποβάθμιση ή ρύπανση του περιβάλλοντος προήλθε από τη λειτουργία του εργοστασίου της εταιρείας (Άρθρα 93 § 3 Σ, 15 νέου ΠΚ, 139 και 510 § 1 περ. δ' νέου ΚΠΔ, και 28 §§ 2, 3 και 5 ν. 1650/86).

ΑΠ 609/2022 (Εξακολουθητική ψευδής βεβαίωση, εξακολουθητική πλαστογραφία, αληθής συρροή, αμετάκλητη καταδίκη, δεδικασμένο, ταυτότητα πράξεως, θετική υπέρβαση εξουσίας): Αναιρείται για θετική υπέρβαση εξουσίας η προσβαλλομένη απόφαση που κήρυξε απαράδεκτη, λόγω δεδικασμένου, την ασκηθείσα ποινική δίωξη για εξακολουθητική ψευδή βεβαίωση, διότι εν προκειμένω δεν συνέτρεχε η αναγκαία προϋπόθεση της ταυτότητας πράξεως, αφού τα αμετακλήτως κριθέντα με καταδικαστική απόφαση του ΜΠλημ, και συγκροτούντα το αδίκημα της εξακολουθητικής πλαστογραφίας, δεν ταυτί-

ζονται κατά το αντικείμενό τους με εκείνα της πράξεως της ψευδούς βεβαιώσεως ενώ, σε κάθε περίπτωση, τα εν λόγω εγκλήματα τελούν μεταξύ τους σε αληθή συρροή, λόγω της ετερότητας των εννόμων αγαθών που προσβάλλουν (**Άρθρα 98 § 1, 216 § 1 και 242 § 1 νέου ΠΚ, και 57 §§ 1 και 2, και 510 § 1 περ. θ' νέου ΚΠΔ**).

ΑΠ 640/2022 (Ποινή, επιμέτρηση, κριτήρια, συνέπειες πράξεως, διαχρονικό δίκαιο, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αναίρεται για έλλειψη αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η προσβαλλομένη καταδικαστική απόφαση ως προς την περί της ποινής διάταξή της, διότι το επιληφθέν Δικαστήριο έλαβε υπόψη του και συνεκτίμησε τα κριτήρια επιμέτρησης του άρθρου 79 παλαιού ΠΚ, το οποίο αυτοουσίως παραθέτει, σε χρόνο όμως που είχε ήδη τεθεί σε ισχύ ο νέος ΠΚ, το άρθρο 79 του οποίου εισήγαγε και επιπρόσθετα κριτήρια έναντι του παλαιού, όπως λ.χ. τη συνεκτίμηση των συνεπειών της πράξης για τον υπαίτιο και τους οικείους του, τα οποία ουδόλως μνημονεύονται στην ελεγχόμενη απόφαση (**Άρθρα 93 § 3 Σ, 79 παλαιού και νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ**).

ΑΠ 648/2022 (Ποινή, φυλάκιση, δικαστική άφεση, μη επιβολή, ελαφρυντικό μη εύλογης διάρκειας δίκης, αυτοτελείς ισχυρισμοί, απόρριψη, υπέρβαση εξουσίας): Αναίρεται η προσβαλλομένη καταδικαστική απόφαση για υπέρβαση εξουσίας, μόνον όμως ως προς τις διατάξεις της περί επιβολής ποινής και απόρριψης των αυτοτελών ισχυρισμών του αναιρεσιόντος για δικαστική άφεση της ποινής, και για αναγνώριση της ελαφρυντικής περιστάσεως της μη εύλογης διάρκειας της δίκης από λόγους μη αναγόμενους σε υπαιτιότητά του, διότι το επιληφθέν Δικαστήριο πρώτα επέβαλε την ποινή φυλάκισης των 10 μηνών, και επίσης απέρριψε το αίτημα αναγνώρισεως του ως άνω ελαφρυντικού, και έπειτα αποφάνθηκε επί της αιτηθείσας άφεσης της ποινής, ενώ όμως έπρεπε να προηγηθεί η κρίση του επί αυτού του αιτήματος, διότι κατ' ακριβολογίαν η διάταξη του άρθρου 104B νέου ΠΚ κάνει λόγο για μη επιβολή ποινής, και όχι για άφεση ποινής ήδη επιβληθείσας (**Άρθρα 53, 84 § 3 και 104B νέου ΠΚ, και 510 § 1 περ. θ' νέου ΚΠΔ**).

ΑΠ 676/2022 (Ποινή, φυλάκιση, αναστολή υπό όρους, προϋποθέσεις, αυτεπάγγελτη έρευνα, μετατροπή, αιτιολογία): Αναίρεται για έλ-

λειψη αιτιολογίας η προσβαλλομένη καταδικαστική απόφαση, μόνον όμως ως προς τη διάταξή της περί μετατροπής της επιβληθείσας ποινής φυλάκισης των 5 ετών σε χρηματική, διότι προέβη σε αυτήν (μετατροπή) αναιτιολόγητα, αναφέροντας απλώς πως η εκτέλεση της ποινής είναι απολύτως αναγκαία για να αποτρέψει τον αναιρεσιόντα από την τέλεση άλλων εγκλημάτων, παραλείποντας να ερευνήσει, ως όφειλε οίκοθεν (και πολύ περισσότερο όταν, εν προκειμένω, υποβλήθηκε σχετικό αίτημα), το εάν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις για την αναστολή της παραπάνω ποινής υπό όρους (επιτήρηση), η οποία (αναστολή), εάν ο καταδικασθείς δεν έχει καταδικαστεί ξανά σε ποινή στερητική της ελευθερίας ανώτερη του έτους, χορηγείται υποχρεωτικά, εκτός εάν για την απόρριψή της διαλαμβάνεται ειδική αιτιολογία (**Άρθρα 93 § 3 Σ, 82, 99 § 1 και 100 § 1 παλαιού ΠΚ, 465 νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' νέου ΚΠΔ**).

ΑΠ 690/2022 σε Συμβ. (Υπεξαίρεση κακουργηματική, μη υποβολή έγκλησης, οριστική παύση ποινικής δίωξης, απαράδεκτο, αρχή αμεροληψίας δικαστικών λειτουργών, συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ασκήσαντος δικαιοδοτικά καθήκοντα στην ίδια υπόθεση, βούλευμα, ΣυμβΠλημ, ΣυμβΕφ, λόγοι εφέσεως, παραδοχή, αποτέλεσμα, μη εξέταση, αρνητική υπέρβαση εξουσίας): Απορρίπτεται ο λόγος αναιρέσεως για αρνητική υπέρβαση εξουσίας, συνιστάμενης στο ότι το αναιρεσιβαλλόμενο βούλευμα αποφάνθηκε μόνον για τον έναν εκ των λόγων εφέσεως, περί του ότι εσφαλμένα το επιληφθέν ΣυμβΕφ έπαυσε οριστικά την ποινική δίωξη για κακουργηματική υπεξαίρεση, ενώ έπρεπε να την κηρύξει απαράδεκτη ελλείψει εγκλήσεως, και όχι και για τον άλλον, περί απολύτου ακυρότητας διότι στη σύνθεση του Συμβ Εφ συμμετείχε δικαστικός λειτουργός που είχε ασκήσει δικαιοδοτικά καθήκοντα στην ίδια υπόθεση, κατά παραβίαση της αρχής της αμεροληψίας του Δικαστή που εγγυάται το άρθρο 6 § 1 της ΕΣΔΑ, διότι, άπαξ και έγινε δεκτός ο ένας λόγος εφέσεως και, εξ αυτού, το εκκαλούμενο βούλευμα του ΣυμβΠλημ εξαφανίστηκε-ακυρώθηκε, και το ΣυμβΕφ κράτησε την υπόθεση για να την ερευνήσει εκείνο νομικά και ουσιαστικά, τότε παρήλκε η έρευνα και του δευτέρου λόγου εφέσεως, αφού η τυχόν παραδοχή του θα οδηγούσε στο ίδιο ως άνω ήδη επεληθόν

αποτέλεσμα, της εξαφάνισης-ακύρωσης του πρωτόδικου βουλεύματος (άρθρα 6 § 1 ΕΣΔΑ, 375 §§ 1 και 2 παλαιού ΠΚ, 2 § 1, 115 § 1, 381 § 1 εδ. α' και 464 νέου ΠΚ, και 171 § 1 περ. α' και δ', 482 και 484 § 1 περ. στ' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 719/2022 (Ελαφρυντικό προτέρου συννόμου βίου, τέλεση εγκλήματος από νεαρό ενήλικα, λόγοι μείωσης ποινής, συρροή, διπλή μείωση, ευμενέστερος νόμος, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης ως προς την περί της ποινής διάταξη της η προσβαλλομένη καταδικαστική απόφαση, διότι ενέχει ασάφεια ως προς το εάν, για την επιμέτρηση των ποινών που επιβλήθηκαν στον αναιρεσείοντα, συνεκτιμήθηκαν αμφοτέρως οι ελαφρυντικές περιστάσεις που του αναγνωρίστηκαν, ήτοι του προτέρου συννόμου βίου και της τέλεσης της πράξης ως νεαρός ενήλικας, αλλά και ως προς το εάν έγινε εφαρμογή του άρθρου 85 § 1 νέου ΠΚ που, σε περίπτωση συρροής περισσότερων λόγων μείωσης της ποινής (ως εν προκειμένω), επιτάσσει τη διπλή μείωσή της, διάταξη που εφαρμόζεται πάντοτε αναδρομικά ως ευμενέστερη για τον κατηγορούμενο, λαμβανομένων υπόψη, αφενός του ότι ουδεμία μείωση γίνεται για κάποια διπλή μείωση, και αφετέρου του ότι ούτε καν παρατίθεται το ως άνω εφαρμοστέο άρθρο 85 § 1 νέου ΠΚ (Άρθρα 93 § 3 Σ, 2 § 1, 84 § 2 περ. α', 85 § 1 και 133 περ. β' νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 722/2022 (Ληστρική κλοπή, αντικειμενική υπόσταση, απλή κλοπή, διάρρηξη, επιβαρυντική περίσταση, ποινή, φυλάκιση, ανώτατο όριο, διαχρονικό δικαίο, ευμενέστερος νόμος, εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή): Για την αντικειμενική στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της ληστρικής κλοπής απαιτείται τέλεση κλοπής, δηλ. αφαίρεση ξένου (ολικά ή μερικά) κινητού πράγματος από την κατοχή άλλου με σκοπό την παράνομη ιδιοποίηση, επ' αυτοφώρω κατάληψη του δράστη πριν εξασφαλίσει το κλαπέν κινητό πράγμα, και ασκηθείσα βία για τη διατήρησή του, χωρίς να μεταβάλλεται ο χαρακτήρας της πράξεως από το ότι η χρήση της βίας απέβλεπε στην αποφυγή της συλλήψεως του υπαιτίου.

Αναιρείται η προσβαλλομένη καταδικαστική απόφαση για κλοπή λόγω εσφαλμένης ερμηνείας και εφαρμογής ουσιαστικής ποινικής διατάξεως, διότι εφαρμόστηκε εσφαλμένα το άρθρο 372 νέου ΠΚ, ενώ όμως ευμενέστερο εν προκειμένω ε-

τύγχανε το αντίστοιχο του παλαιού ΠΚ, και τούτο αφενός διότι η επιβαρυντική περίσταση της τέλεσης της πράξης με διάρρηξη, η οποία αποδόθηκε στον αναιρεσείοντα, προβλέφθηκε το πρώτον με τον νέο ΠΚ (καθισταμένου τούτου, επί αυτού, δυσμενέστερου), και αφετέρου επειδή επιβλήθηκε ποινή φυλακίσεως 5 ετών ενώ, κατά την επεικέστερη (και εξ αυτού εφαρμοστέα) διάταξη του παλαιού ΠΚ, μπορούσε να επιβληθεί φυλάκιση έως 3 έτη (Άρθρα 53, 372 § 1 και 380 §§ 1 και 3 παλαιού και νέου ΠΚ, και 510 § 1 περ. ε' νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 731/2022 (Καταδικαστική απόφαση, περί ποινής διάταξη, ελαφρυντικές περιστάσεις, αυτοτελείς ισχυρισμοί, απόρριψη, επιμέτρηση ποινής, αναιρέση, αποτέλεσμα): Το γεγονός ότι τα άρθρα 79 και 84 έχουν τεθεί στο ίδιο πέμπτο κεφάλαιο του νέου ΠΚ για την επιμέτρηση της ποινής δεν σημαίνει ότι οι λόγοι συνδρομής ελαφρυντικών περιστάσεων ταυτίζονται με τα κριτήρια που συνεκτιμώνται για τη δικαστική επιμέτρηση της ποινής, ή εξαρτώνται από αυτά, με περαιτέρω αποτέλεσμα, επί αναιρέσεως καταδικαστικής αποφάσεως μόνον ως προς την διάταξη της για την επιμέτρηση της ποινής, να μην συναναιρείται και η έτερη διάταξή της που απέρριψε τους τυχόν προβληθέντες αυτοτελείς ισχυρισμούς αναγνώρισης ελαφρυντικών (Άρθρα 79 και 84 νέου ΠΚ, και 524 § 2 νέου ΚΠΔ).

ΑΠ 741/2022 (Καταδολίευση δανειστών, απαλλοτρίωση, εναπομένουσα περιουσία, ακίνητο, ψιλή κυριότητα, επικαρπία, αξία, μη προσδιορισμός, δυνατότητα ικανοποίησης δανειστή, αιτιολογία, νόμιμη βάση): Αποστερείται αιτιολογίας και νόμιμης βάσης η καταδικαστική απόφαση για καταδολίευση δανειστών διότι, εκτός άλλων, ενώ δέχεται πως ο αναιρεσείων με την επίδικη απαλλοτρίωση ματαίωσε ολικά την ικανοποίηση της εγκαλούσας τράπεζας, εντούτοις μνημονεύει παραλλήλως την ύπαρξη εναπομένουσας περιουσίας του, αποτελουμένης από πλήρη κυριότητα επί ενός ακινήτου, και από την επικαρπία επί ενός άλλου, χωρίς όμως να προσδιορίζει την αξία της περιουσίας αυτής, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ελεγχθεί το εάν η ικανοποίηση της μηνύτριας κατέστη ανέφικτη, ή εάν αντίθετα ήταν εφικτή (Άρθρα 93 § 3 Σ, 397 § 1 και 2 νέου ΠΚ, και 139 και 510 § 1 περ. δ' και ε' νέου ΚΠΔ).

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Συμβούλιο Επικρατείας
(Γ' Τμήμα)
Αριθ. 2329/2022

Πρόεδρος: **Δ. Σκαλτσούνης**, Αντιπρόεδρος
Μέλη: **Δ. Μακρής**, **Β. Ανδρουλάκης**, **Σ. Κτιστάκη**,
Ε. Γεωργούτσου, Σύμβουλοι, **Δ. Βανδώρος**, **Ε.**
Κουλεντιανού, Πάρεδροι
Εισηγητής: **Δ. Βανδώρος**, Πάρεδρος
Δικηγόροι: **Μ. Κιτσάκη**, **Π. Χρυσοστομίδα**, ΝΣΚ,
Ζ. Μαυρίδου, ΝΣΚ

Διαγωνισμός. Πλήρωση θέσεων Δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του ΝΣΚ. Εύλογος χρόνος διορισμού. Εάν σύμφωνα με το π.δ. 238/2003 διοριστέοι είναι μόνον οι επιτυχόντες των οποίων η διαδικασία διορισμού ολοκληρώνεται εντός της προθεσμίας αυτής, θα είχε ως αποτέλεσμα ο διορισμός ή μη επιτυχόντων να εξαρτάται από το τυχαίο γεγονός του χρόνου εντός του οποίου θα διεκπεραιώνει η Διοίκηση το σύνολο των ενεργειών που απαιτούνται για τη δημοσίευση, τελικά, της πράξης διορισμού στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως· η ερμηνεία όμως αυτή δεν συνάδει με τις διατάξεις των άρθρων 103 § 7 και 100 Α του Συντάγματος, οι οποίες επιτάσσουν τη συγκρότηση του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ με βάση αντικειμενικά και προκαθορισμένα κριτήρια, μη εξαρτώμενα από τέτοιου είδους τυχαία γεγονότα. Η ανεπιφύλακτη συμμετοχή σε διαγωνισμό για την πλήρωση θέσεων Δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του ΝΣΚ δεν στερεί τους διαγωνιζόμενους από το δικαίωμα να αμφισβητήσουν παρεμπιπτότως τη νομιμότητα όρων της προκήρυξης με αίτηση ακυρώσεως που στρέφεται κατά μεταγενέστερων πράξεων της διαδικασίας επιλογής και διορισμού. Η Διοίκηση μη νομίμως απέρριψε σιωπηρά την αίτηση για διορισμό της αιτούσας· αντίθετως, όφειλε να την παραπέμψει στον Υπουργό Εσωτερικών, προκειμένου αυτός να μεριμνήσει για την έκδοση απόφασης κατανομής, και, υπό την προϋπόθεση έκδοσης τέτοιας απόφασης, έπρεπε να δημοσιευθεί πράξη του Υπουργού Οικονομικών περί διορισμού της αιτούσας στην επίμαχη θέση. Η δημοσίευση αυτή θα έπρεπε να είχε λάβει χώρα εντός εύλογου χρόνου από τη σύσταση ή την κένωση της αντίστοιχης θέσης, όχι όμως κατ' ανάγκη μέχρι τις 30.9.2020. Εξάλλου, η διάταξη του άρθρου 44 § 2 περ. δ' του Οργανισμού του ΝΣΚ αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με την § 1 περ. α' του ίδιου άρθρου δεν ρυθμίζει το ζήτημα αυτό, ούτε εφαρμόζεται αναλόγως, διότι με αυτήν ρυθμίζεται

το ζήτημα του χρόνου στον οποίο ανατρέχει η προαγωγή των ήδη υπηρετούντων μελών του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ. Η Διοίκηση όφειλε να προβεί στον διορισμό της αιτούσας, αφενός χωρίς άλλη προϋπόθεση, αφετέρου μέχρι τις 30.9.2020, άλλως εντός διμήνου από την κένωση της αντίστοιχης θέσης κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 44 του Οργανισμού του ΝΣΚ (Άρθρα 28 § 1, 61 § 3 περ. γ' ν. 3086/2002, 16-31 π.δ. 238/2003, 16 ν. 1232/1982, ένατο § 20α εδ. α' και γ' ν. 4057/2012, 12 § 22 ν. 4071/2012, 41 § 1 ν. 4325/2015, 11 ν. 3833/2010, 3 § 4 περ. γ' ν. 3899/2010, ένατο § 21 εδ. α' ν. 4057/2012, 119 ν. 4549/2018, 66 § 5 και 10 και 67 § 1 ν. 4714/2020, 20 § 6 ν. 3959/2011, 16 § 6, 100 Α και 103 § 7 Σ).

[...] Επειδή, η αιτούσα, επιτυχούσα στον διαγωνισμό για την επιλογή και διορισμό δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους (ΝΣΚ), ο οποίος προκηρύχθηκε με την 4.../15.11.2018 απόφαση του Υπουργού Οικονομικών ..., ζητεί την ακύρωση της τεκμαιρομένης σιωπηρής απόρριψης, λόγω της άπρακτης παρόδου τριμήνου, της 11.../9.9.2020 αίτησής της προς το ΝΣΚ να διορισθεί δόκιμη Δικαστική Πληρεξούσια, το αργότερο μέχρι τις 30.9.2020, άλλως ακόμη και σε μεταγενέστερο χρόνο, βάσει της σειράς επιτυχίας της στον διαγωνισμό. Η υπόθεση εισάγεται προς συζήτηση στην επιταμελή σύνθεση με την από 10.3.2021 πράξη του Προέδρου του Τμήματος, λόγω σπουδαιότητας.

Επειδή, στο άρθρο 103 § 7 του Συντάγματος, όπως η παράγραφος αυτή προστέθηκε με το Ψήφισμα της 6ης.4.2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων (Α' 84/17.4.2001), ορίζεται ότι: «Η πρόσληψη υπαλλήλων στο Δημόσιο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, πλην των περιπτώσεων της παραγράφου 5, γίνεται είτε με διαγωνισμό είτε με επιλογή σύμφωνα με προκαθορισμένα και αντικειμενικά κριτήρια και υπάγεται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής, όπως νόμος ορίζει. Νόμος μπορεί να προβλέπει ειδικές διαδικασίες επιλογής που περιβάλλονται με αυξημένες εγγυήσεις διαφάνειας και αξιοκρατίας ή ειδικές διαδικασίες επιλογής προσωπικού για θέσεις το αντικείμενο των οποίων περιβάλλεται από ειδικές συνταγματικές εγγυήσεις ή προσιδιάζει σε

σχέση εντολής».

Επειδή, στο άρθρο 100Α του Συντάγματος, όπως το άρθρο αυτό προστέθηκε με το Ψήφισμα της 6ης.4.2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων (Α' 84/17.4.2001), ορίζονται τα εξής: «Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση και τη λειτουργία του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, καθώς και τα σχετικά με την υπηρεσιακή κατάσταση των λειτουργών και υπαλλήλων που υπηρετούν σε αυτό. Στην αρμοδιότητα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους ανήκουν ιδίως η δικαστική υποστήριξη και εκπροσώπηση του Δημοσίου και η αναγνώριση απαιτήσεων κατά του Δημοσίου ή ο συμβιβασμός σε διαφορές με αυτό. Στο κύριο προσωπικό του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους έχουν ανάλογη εφαρμογή οι διατάξεις των άρθρων 88 παράγραφοι 2 και 5 και 90 παράγραφος 5».

Επειδή, στο άρθρο 28 § 1 του ν. 3086/2002 «Οργανισμός Νομικού Συμβουλίου του Κράτους και κατάσταση Λειτουργών και Υπαλλήλων του» (Α' 324) ορίζεται ότι: «Οι δόκιμοι Δικαστικοί Αντιπρόσωποι [Πληρεξούσιοι] διορίζονται με απόφαση του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών, που εκδίδεται μετά τη διενέργεια ειδικού διαγωνισμού». Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 61 § 3 περ. γ': «Με προεδρικά διατάγματα, που εκδίδονται ύστερα από πρόταση του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών, ρυθμίζονται και κατά τροποποίηση των κείμενων διατάξεων: α) ... γ) οι όροι και οι προϋποθέσεις συμμετοχής στο διαγωνισμό για την πλήρωση κενών θέσεων δόκιμων Δικαστικών Αντιπροσώπων, ο τρόπος και η διαδικασία διεξαγωγής του διαγωνισμού, η σύνθεση και η συγκρότηση της εξεταστικής επιτροπής, η εξεταστέα ύλη, η βαθμολόγηση και η κατάταξη των υποψηφίων, δ ...».

Επειδή, κατ' επίκληση των άρθρων 100 Α του Συντάγματος και 61 § 3 του ν. 3086/2002, εκδόθηκε το π.δ. 238/2003 «Εκτέλεση των διατάξεων περί του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους» (Α' 214), στο Κεφάλαιο Β' του οποίου (άρθρα 16-31) ρυθμίζονται τα της επιλογής και διορισμού των δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του ΝΣΚ. Ειδικότερα, στο άρθρο 16 § 1 ορίζεται ότι: «Για την πλήρωση των θέσεων των δόκιμων Δικαστικών Αντιπροσώπων του ΝΣΚ διενεργείται διαγωνισμός που προκηρύσσεται με απόφαση

του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών μετά από εισήγηση του Προέδρου του ΝΣΚ. Κενές θέσεις για πλήρωση θεωρούνται όσες θέσεις είναι κενές κατά τον χρόνο υπογραφής της προκήρυξης σε όλους τους βαθμούς του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ και όσες από αυτές κενωθούν μέχρι την 1η Ιουλίου που ακολουθεί την προκήρυξη του διαγωνισμού». Στο άρθρο 29 § 1 εδ. β' και γ' ορίζεται ότι: «... Θεωρείται επιτυχών στο διαγωνισμό ο υποψήφιος που έλαβε τελικό βαθμό τουλάχιστον οκτώ. Η σειρά επιτυχίας καθορίζεται από τον τελικό βαθμό», στο δε άρθρο 30 § 2 ότι για τη σειρά κατάταξης συντάσσεται πίνακας των επιτυχόντων, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και «ισχύει για ένα έτος από τη δημοσίευσή του». Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 31 § 1: «Ο διορισμός αυτών που πέτυχαν στο διαγωνισμό γίνεται στο βαθμό του δόκιμου Δικαστικού Αντιπροσώπου και σύμφωνα με τη σειρά εγγραφής στον πίνακα επιτυχόντων. Θέσεις που κενώνονται ή συνιστώνται μέσα σε ένα έτος από τη δημοσίευση του πίνακα επιτυχόντων καλύπτονται από τον πίνακα με τη σειρά της εγγραφής τους».

Επειδή, κατά την έννοια των παρατεθεισών στην προηγούμενη σκέψη διατάξεων του π.δ. 238/2003, ερμηνευόμενων ενόψει και της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 61 § 3 του ν. 3086/2002, ερμηνευόμενης υπό το φως των άρθρων 103 § 7 και 100 Α του Συντάγματος, η «συγκρότηση του ΝΣΚ», όσον αφορά την επιλογή και, τελικά, τον διορισμό των δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του, γίνεται με διαγωνισμό. Κενές θέσεις για πλήρωση θεωρούνται όσες θέσεις είναι κενές κατά τον χρόνο υπογραφής της προκήρυξης σε όλους τους βαθμούς του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ και όσες από αυτές κενωθούν μέχρι την 1η Ιουλίου που ακολουθεί την προκήρυξη του διαγωνισμού. Ο αριθμός των θέσεων αυτών, όσον αφορά τις θέσεις που θα κενωθούν λόγω της αποχώρησης από την υπηρεσία μελών του ΝΣΚ λόγω συμπλήρωσης του ορίου ηλικίας, είναι γνωστός κατά τον χρόνο υπογραφής της προκήρυξης και, για τον λόγο αυτόν, το σύνολο των ανωτέρω θέσεων μπορεί να προσδιορισθεί κατά τον χρόνο αυτόν και να αναγραφεί στην προκήρυξη. Όσοι καταλαμβάνουν τις θέσεις αυτές στον οικείο πίνακα επιτυχόντων (στον πίνακα αυτόν εγγράφονται ό-

σοι υποψήφιοι λαμβάνουν τελικό βαθμό τουλάχιστον οκτώ) πρέπει να διοριστούν, υπό την επιφύλαξη των δημοσιονομικών διατάξεων. Περαιτέρω, θέσεις που κενώνονται ή συνιστώνται μέσα σε ένα έτος από τη δημοσίευση του πίνακα επιτυχόντων στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως καλύπτονται από τον πίνακα με τη σειρά της εγγραφής τους. Ο συνολικός αριθμός των θέσεων αυτών προσδιορίζεται κατά τη λήξη της ανωτέρω προθεσμίας: όσοι έχουν καταλάβει τις αντίστοιχες θέσεις στον πίνακα επιτυχίας πρέπει, υπό την επιφύλαξη των δημοσιονομικών διατάξεων, να διοριστούν, ανεξάρτητα από τον χρόνο κατά τον οποίο θα ολοκληρωθεί η διαδικασία του διορισμού τους. Ερμηνεία της οικείας διάταξης του π.δ. 238/2003, σύμφωνα με την οποία διοριστέοι είναι μόνον οι επιτυχόντες των οποίων η διαδικασία διορισμού ολοκληρώνεται εντός της προθεσμίας αυτής, θα είχε ως αποτέλεσμα ο διορισμός ή μη επιτυχόντων να εξαρτάται από το τυχαίο γεγονός του χρόνου εντός του οποίου θα διεκπεραιώνει η Διοίκηση το σύνολο των ενεργειών που απαιτούνται για τη δημοσίευση, τελικά, της πράξης διορισμού στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως: η ερμηνεία όμως αυτή δεν συνάδει με τις διατάξεις των άρθρων 103 § 7 και 100 Α του Συντάγματος, οι οποίες επιτάσσουν τη συγκρότηση του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ με βάση αντικειμενικά και προκαθορισμένα κριτήρια, μη εξαρτώμενα από τέτοιου είδους τυχαία γεγονότα.

Επειδή, στο άρθρο 16 του ν. 1232/1982 (Α' 22), το οποίο φέρει τον τίτλο «προσωρινή αναστολή διορισμών», ορίζεται ότι: «1. Με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου είναι δυνατό να αναστέλλεται η επιλογή ή πρόσληψη πάσης φύσεως προσωπικού για ορισμένο χρονικό διάστημα σε δημόσιες υπηρεσίες, ν.π.δ.δ., με εξαίρεση το προσωπικό του άρθρου 16 § 6 του Συντάγματος, και σε κρατικά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, ή ελεγχόμενα από το Δημόσιο ή ν.π.δ.δ. σύμφωνα με το άρθρο 9 § 1 αυτού του νόμου. 2. Με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου είναι δυνατό να καθορίζονται και εξαιρέσεις από την αναστολή που προβλέπεται στην παραπάνω παράγραφο».

Επειδή, δυνάμει της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 16 του ν. 1232/1982, εκδόθηκε η ΠΥΣ 33/2006 (Α' 280), στο άρθρο 1 § 1 της οποίας ορίζεται ότι: «Αναστέλλεται έως τις 31 Δε-

κεμβρίου 2007 ο διορισμός και η πρόσληψη του πάσης φύσεως προσωπικού του Δημοσίου, των ν.π.δ.δ., ...» και στο άρθρο 2 (όπως η § 1 αυτού αντικαταστάθηκε τελικά με το άρθρο 26 § 3 του ν. 4325/2015, Α' 47), ότι: «1. Συνιστάται Επιτροπή, η οποία αποτελείται από: α) τον Αναπληρωτή Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης ... και β) τον Υπουργό Οικονομικών. Η Επιτροπή είναι αποκλειστικά αρμόδια για τη χορήγηση της έγκρισης της επόμενης παραγράφου. Η ισχύς της πράξης της αρχίζει από τη δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. 2. Διορισμός και πρόσληψη προσωπικού, καθώς και σύναψη συμβάσεων έργου επιτρέπεται στους φορείς του προηγούμενου άρθρου μόνο ύστερα από έγκριση της Επιτροπής της προηγούμενης παραγράφου. Η έγκριση χορηγείται ύστερα από πρόταση του αρμόδιου Υπουργού κατά τη διαδικασία του επόμενου άρθρου. Η έγκριση αυτή απαιτείται και για την κίνηση των διαδικασιών προκήρυξης πλήρωσης θέσεων και για την έκδοση όλων γενικά των προπαρασκευαστικών πράξεων για το διορισμό, την πρόσληψη ή τη σύναψη σύμβασης έργου». Στο άρθρο 3 ορίζεται η διαδικασία έκδοσης της εγκριτικής πράξης της Επιτροπής. Στο άρθρο 4 (§ 1) «Εξαιρέσεις από την αναστολή» (μετά την κατάργηση της § 2 με το άρθρο 52 § 2 του ν. 4554/2018 (Α' 130/18.7. 2018), δεν υπάρχει πλέον § 1) ορίζονται τα ακόλουθα: «Από την αναστολή του άρθρου 1 της πράξης αυτής εξαιρούνται μόνον: α) το προσωπικό της Προεδρίας της Δημοκρατίας και της Βουλής των Ελλήνων, β) οι δικαστικοί λειτουργοί, το κύριο προσωπικό του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους και οι ιατροδικαστές, γ) το προσωπικό του άρθρου 16 § 6 του Συντάγματος, δ) ..., λ) [από παραδρομή: κι] ...».

Επειδή, στο άρθρο ένατο § 20α εδ. α' και γ' του ν. 4057/2012 (Α' 54), όπως το άρθρο αυτό είχε συμπληρωθεί με το άρθρο 12 § 22 του ν. 4071/2012 (Α' 85) και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 41 § 1 του ν. 4325/2015, ορίζεται ότι: «Για την κίνηση διαδικασιών πρόσληψης ή διορισμού μόνιμου προσωπικού ... στους φορείς της § 1 του άρθρου 14 του ν. 2190/1994 (Α' 28) απαιτείται προηγούμενη έγκριση της ΠΥΣ 33/2006 (Α' 280). ... Η ως άνω διαδικασία εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις των δικαστικών λειτουργών, του προσωπικού της παρα-

γράφου 6 του άρθρου 16 του Συντάγματος, καθώς και των έμμισθων δικηγόρων και των νομικών συμβούλων». Κατά τον χρόνο δημοσίευσης του ν. 4057/2012, με το άρθρο 20α του οποίου θεοπίστηκε το τελευταίο από τα παρατιθέμενα ανωτέρω εδάφια, οι περιπτώσεις στις οποίες προβλέπονταν εξαιρέσεις από την εφαρμογή της ΠΥΣ 33/2006 στο άρθρο 4 αυτής έφθαναν στον αριθμό κ' [20].

Επειδή, η ισχύς της ΠΥΣ 33/2006 παρατάθηκε διαδοχικά με νεότερες ΠΥΣ, από την έναρξη της μέχρι και τις 31.12.2021. Όσον αφορά την κρίσιμη εν προκειμένω περίοδο παρατάθηκε με τις ΠΥΣ 25/2017 (Α' 199), 23/2018 (Α' 220), 49/2019 (Α' 213) και 52/2020 (Α' 261).

Επειδή, στο άρθρο 4 της ΠΥΣ 33/2006, ως ισχυε τόσο κατά τον χρόνο δημοσίευσης του ν. 4057/2012, όσο και κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο, απαριθμούνταν πολυάριθμες ειδικές κατηγορίες προσώπων που εξαιρούνταν από την αναστολή των προσλήψεων, και, ως εκ τούτου, από την εφαρμογή της. Με την παρατεθείσα διάταξη του άρθρου ένατου § 20α του ν. 4057/2012, απαλείφθηκαν από τις εξαιρούμενες κατηγορίες προσώπων ειδικά οι δικαστικοί λειτουργοί, το προσωπικό του άρθρου 16 § 6 του Συντάγματος και οι έμμισθοι δικηγόροι και νομικοί σύμβουλοι. Αντιθέτως, δεν απαλείφθηκε από τις εξαιρούμενες κατηγορίες προσώπων το κύριο προσωπικό του ΝΣΚ, παρότι αναγραφόταν (και εξακολουθεί να αναγράφεται) στην ίδια περίπτωση β' της § 1 του άρθρου 4 της ΠΥΣ 33/2006 αμέσως μετά τους δικαστικούς λειτουργούς. Συνεπώς, δεν πρόκειται για νομοθετικό κενό. Ενόψει τούτου, καθώς και του ότι οι εξαιρετικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται στενά, η περίπτωση β' της § 1 του άρθρου 4 της ΠΥΣ 33/2006, εξακολουθεί να περιλαμβάνει στις εξαιρούμενες από την εφαρμογή της ΠΥΣ 33/2006 κατηγορίες προσώπων και το κύριο προσωπικό του ΝΣΚ. Μειοψήφησαν ο Πρόεδρος Δ. Σκαλτσούνης και ο Σύμβουλος Β. Ανδρουλάκης, οι οποίοι διατύπωσαν την ακόλουθη άποψη: Με το άρθρο 4 § 1 της ΠΥΣ 33/2006 εξαιρέθηκαν από την εφαρμογή του άρθρου 1 αυτής (αναστολή διορισμών και προσλήψεων), μεταξύ άλλων, οι δικαστικοί λειτουργοί και το κύριο προσωπικό του ΝΣΚ, κατηγορίες τις οποίες ο νομοθέτης αντιμετωπίζει, κατ' αρχήν, με παραπλήσιο τρόπο. Με το άρθρο έ-

νατο § 20α εδ. γ του ν. 4057/2012 απαλείφθηκαν από τις εξαιρούμενες κατηγορίες οι δικαστικοί λειτουργοί, όχι όμως οι ανήκοντες στο κύριο προσωπικό του ΝΣΚ. Δεδομένου όμως ότι ο κανόνας είναι η εφαρμογή της ΠΥΣ 33/2006, δηλαδή η αναστολή των διορισμών και των προσλήψεων, από κανένα δε στοιχείο δεν προκύπτει η ύπαρξη δικαιολογητικού λόγου για τη διαφορετική μεταχείριση των ως άνω δύο ομοειδών κατηγοριών, πρέπει να γίνει ερμηνευτικά δεκτό, σύμφωνα με την αρχή του έλλογου νομοθέτη, ότι υφίσταται εν προκειμένω μη ηθελημένο νομοθετικό κενό και ότι η διάταξη του άρθρου ένατου § 20α εδ. α και γ του ν. 4057/2012 πρέπει να εφαρμοστεί και για το κύριο προσωπικό του ΝΣΚ.

Επειδή, με το άρθρο 11 του ν. 3833/2010 «Προστασία της εθνικής οικονομίας - επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης» (Α' 40) θεοπίστηκε περιορισμός προσλήψεων προσωπικού στους φορείς του άρθρου 1 § 1 του ν. 3812/2009 (Α' 234), στους οποίους περιλαμβάνεται και το Δημόσιο, με τη νομοθέτηση αναλογίας προσλήψεων - αποχωρήσεων. Στην § 5 (όπως η § 6 αναριθμήθηκε με το άρθρο 3 § 4 περ. γ' του ν. 3899/2010, Α' 212) ορίζονται τα ακόλουθα: «Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης και Οικονομικών καθορίζονται οι προτεραιότητες και τα κριτήρια για την κατανομή του προσωπικού της προηγούμενης παραγράφου. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης κατανέμονται οι εγκριθείσες θέσεις ανά υπηρεσία και φορέα».

Επειδή, στο άρθρο ένατο § 21 εδ. α' του ν. 4057/2012 ορίζεται ότι: «Η ολοκλήρωση των διαδικασιών πρόσληψης ή διορισμού στους φορείς της παραγράφου 1 του άρθρου 14 του ν. 2190/1994 (Α' 28) για το μόνιμο προσωπικό και το προσωπικό με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου της προηγούμενης παραγράφου πραγματοποιείται κατόπιν έκδοσης απόφασης κατανομής του Υπουργού Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης της παραγράφου 5 του άρθρου 11 του ν. 3833/2010 (Α' 40)».

Επειδή, στο άρθρο 119 του ν. 4549/2018 (Α' 105/14.6.2018) ορίζεται ότι: «Εγκρίνεται το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατη-

γικής 2019-2022, το οποίο επισυνάπτεται ως Παράρτημα στον παρόντα νόμο, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του νόμου αυτού και στο οποίο περιλαμβάνονται για το τρέχον έτος και τα τέσσερα επόμενα έτη, κατά κύριο λόγο, τα εξής: - Οι ετήσιοι στόχοι για τη Γενική Κυβέρνηση, με πρωτογενές δημοσιονομικό αποτέλεσμα 3,5% του ΑΕΠ για την περίοδο 2019-2022, με βάση τη μεθοδολογία της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης. ...». Στο Παράρτημα, Κεφάλαιο Α', Υποκεφάλαιο Ι «Μακροοικονομικές εξελίξεις - παραδοχές υπηρετούντος προσωπικού στο Δημόσιο», διαλαμβάνεται ότι η αναλογία προσλήψεων - αποχωρήσεων στους Υποτομείς της Γενικής Κυβέρνησης για καθένα από τα έτη 2019, 2020, 2021 και 2022 είναι 1 προς 1.

Επειδή, κατά την έννοια των διατάξεων που παρατίθενται στις τρεις προηγούμενες σκέψεις, και προκειμένου να καθίσταται εφικτή η τήρηση των ως άνω διατάξεων του ν. 4549/2018, πριν από τη δημοσίευση πράξης διορισμού δόκιμου Δικαστικού Πληρεξουσίου του ΝΣΚ απαιτείται η έκδοση απόφασης κατανομής του Υπουργού Εσωτερικών.

Επειδή, με την 4.../15.11.2018 απόφαση του Υπουργού Οικονομικών ... προκηρύχθηκε η πλήρωση 56 κενών θέσεων δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων στο ΝΣΚ. Σύμφωνα με την παράγραφο Β.14: «Για τη σειρά κατάταξης συντάσσεται πίνακας των επιτυχόντων, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και ισχύει για ένα έτος από τη δημοσίευσή του. Από τον πίνακα και κατά τη σειρά επιτυχίας θα καλυφθούν 56 κενές οργανικές θέσεις του ΝΣΚ, για τις οποίες έχουν εγκριθεί οι σχετικές πιστώσεις. Αν κατά τη διάρκεια ισχύος του πίνακα εγκριθούν πιστώσεις και για την πλήρωση άλλων κενών οργανικών θέσεων θα καλυφθούν από τον πίνακα αυτόν».

Επειδή, δυνάμει της ανωτέρω προκήρυξης διεξήχθη ο διαγωνισμός και δημοσιεύθηκε ο πίνακας επιτυχόντων (Γ' 5.../ 12.4.2019). Οι επιτυχόντες ήταν 111, η δε αιτούσα κατέλαβε την 76η θέση. Οι πρώτοι 56 διορίστηκαν σταδιακά μέχρι και τις 18.9.2019 ..., αφού προηγουμένως εκδόθηκε η ΔΙΠΑΑΔ/Φ.Κ./59/16849/7.5.2019 απόφαση κατανομής της Υπουργού Διοικητικής Ανασυγκρότησης (Β' 1659).

Επειδή, στις 9.3.2020 ο Πρόεδρος του ΝΣΚ με την Ε.../9.3.2020 εισήγησή του ζήτησε από τον

Υπουργό Οικονομικών να κινηθεί η διαδικασία πλήρωσης 10 κενών οργανικών θέσεων δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων από τον ισχύοντα πίνακα επιτυχόντων.

Επειδή, στο άρθρο τριακοστό ένατο της από 20.3.2020 πράξης νομοθετικού περιεχομένου (π.ν.π.) «Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, τη στήριξη της κοινωνίας της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης» (Α' 68/20.3.2020), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο 1 του ν. 4683/2020 (Α' 83), ορίστηκαν τα εξής: «Προσωρινή αναστολή της λειτουργίας των Υπηρεσιών του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους 1. Προς τον σκοπό της αποφυγής κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19, που ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, μπορεί να επιβληθεί το μέτρο της προσωρινής, μερικής ή ολικής, αναστολής της λειτουργίας της Κεντρικής Υπηρεσίας του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους καθώς και του συνόλου ή μέρους των υπηρεσιακών μονάδων του ... 2. ... 3. Τα παραπάνω μέτρα επιβάλλονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Υγείας και Δικαιοσύνης μετά από γραπτή ή προφορική εισήγηση του Προέδρου του ΝΣΚ. Στην απόφαση αυτή ορίζονται το χρονικό διάστημα της αναστολής, πρόβλεψη για τα ζητήματα αναστολής ή παρέκτασης κάθε είδους προθεσμιών, κατά το μέρος που αυτά δεν έχουν ήδη ρυθμιστεί με την υπ' αριθ. Δ1α/ΓΠ.οικ.18176/2020 κοινή απόφαση των Υπουργών Υγείας και Δικαιοσύνης (Β' 864), καθώς και λοιπά ζητήματα λειτουργίας των υπηρεσιών του ΝΣΚ κατά το διάστημα αυτό».

Επειδή, κατ' επίκληση της πιο πάνω διάταξης της π.ν.π., εκδόθηκε η 124/20.3.2020 κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Υγείας και Δικαιοσύνης (Β' 1080/28.3.2020), με την οποία ανεστάλη μερικώς η λειτουργία της Κεντρικής Υπηρεσίας του ΝΣΚ (άρθρο 1 § 1), στο δε άρθρο 4 § 2 αυτής ορίστηκε ότι: «Η ισχύς του πίνακα κατάταξης των επιτυχόντων υποψηφίων του διαγωνισμού για την πλήρωση κενών οργανικών θέσεων δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του ΝΣΚ, με ημερομηνία 8.4.2019 (Γ' 567/12.4.2019), που προκηρύχθηκε με την απόφαση του Υπουργού Οικονομικών με αριθμό 403/2018 (Γ' 1389), παρατείνεται έως και 12.4.2021».

Επειδή, ακολούθως, η πλήρωση των ανωτέρω 10 κενών οργανικών θέσεων, σύμφωνα με την Ε.../9.3.2020 εισήγηση του Προέδρου του ΝΣΚ, εγκρίθηκε με τη ΔΠΑΑΔ/Φ.ΕΓΚΡ/62/878789/ΣΧΕΤ.9610/03.06.2020 απόφαση της Επιτροπής της ΠΥΣ 33/2006 και οι θέσεις κατανεμήθηκαν με τη ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ/50/11548/18.6.2020 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών (Β' 2691). Μετά τις εγκριτικές αυτές πράξεις εκδόθηκε η 2.../6.7.2020 απόφαση του Υπουργού Οικονομικών..., με την οποία διορίστηκαν οι επόμενοι (πέραν του 56ου) 10 επιτυχόντες του διαγωνισμού (57ος έως και 66η).

Επειδή, στο μεταξύ, ο Πρόεδρος του ΝΣΚ με το Ε.../ 1.6.2020 έγγραφό του ενημέρωσε τον Υπουργό Οικονομικών για τις ανάγκες του ΝΣΚ σε κύριο προσωπικό, με βάση τα μέχρι τότε δεδομένα.

Επειδή, με το άρθρο 66 § 10 του ν. 4714/2020 (Α' 148/31.07.2020) η ισχύς του πίνακα επιτυχόντων περιορίστηκε μέχρι τις 30.9.2020.

Επειδή, παράλληλα, με το άρθρο 66 § 5 του ίδιου νόμου συστάθηκαν, για την κάλυψη των αναγκών των Γραφείων των Νομικών Συμβούλων στην Προεδρία της Κυβέρνησης και στην Εθνική Αρχή Διαφάνειας, από 2 νέες οργανικές θέσεις σε καθέναν από τους βαθμούς του Δικαστικού Πληρεξουσίου, του Παρέδρου και του Νομικού Συμβούλου, δηλαδή συνολικά 6 θέσεις.

Επειδή, εξάλλου, με το άρθρο 20 § 6 του ν. 3959/2011 (Α' 93), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 67 § 1 του ανωτέρω ν. 4714/2020, συστάθηκε, για την κάλυψη των αναγκών του Γραφείου του Νομικού Συμβούλου στην Επιτροπή Ανταγωνισμού, από 1 νέα οργανική θέση σε καθέναν από τους πιο πάνω βαθμούς, δηλαδή συστάθηκαν συνολικά 3 θέσεις.

Επειδή, στη συνέχεια, η πλήρωση των επιπλέον 4 κενών οργανικών θέσεων, την οποία είχε εισηγηθεί ο Πρόεδρος του ΝΣΚ (με το προαναφερθέν Ε.../9.3.2020 έγγραφό του), εγκρίθηκε με την ΔΠΑΑΔ/Φ.ΕΓΚΡ/139/15924/ΣΧΕΤ. 16147/1.9.2020 απόφαση της Επιτροπής της ΠΥΣ 33/2006 και οι θέσεις κατανεμήθηκαν με τη ΔΠΑΑΔ/Φ.Κ/129/16606/8.9.2020 απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών (Β' 3866). Μετά από τις εγκριτικές αυτές πράξεις εκδόθηκε η 3.../11.9.2020 απόφαση του Υπουργού Οικονομικών ..., με την οποία διορίστηκαν οι επόμενοι

(πέραν της 66ης) 4 επιτυχόντες του διαγωνισμού (67η έως και 70ος).

Επειδή, στις 30.9.2020 οι κενές θέσεις του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ ανέρχονταν σε 11 (λόγω των 9 νέων θέσεων οι οποίες συστάθηκαν με τον ν. 4714/2020, ενός θανάτου και μίας παραίτησης μελών του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ), όπως προκύπτει από το Ε.../17.9.2020 έγγραφο του Προέδρου του ΝΣΚ και, επιπλέον, βεβαιώνει η Διοίκηση με την έκθεση των αποψιών της προς το Δικαστήριο (§ 13).

Επειδή, συνεπώς, σύμφωνα με όσα εκτίθενται στις σκέψεις 7 και 16, κατά την έννοια των προαναφερθεισών διατάξεων του π.δ. 238/2003 σε συνδυασμό με αυτές του άρθρου 66 § 10 του ν. 4714/2020, οι 71ος έως και 81ος του πίνακα επιτυχόντων, θα έπρεπε να διοριστούν εντός εύλογου χρόνου από τη σύσταση ή την κένωση της αντίστοιχης θέσης, υπό την επιφύλαξη της προηγούμενης έκδοσης απόφασης κατανομής από τον Υπουργό Εσωτερικών, σύμφωνα με τις διατάξεις που παρατίθενται στις σκέψεις 13 έως 15. Εξάλλου, σύμφωνα με όσα εκτίθενται στη σκέψη 12, δεν απαιτείται προηγούμενη απόφαση της Επιτροπής της ΠΥΣ 33/2006, όπως ισχυρίζεται η Διοίκηση.

Επειδή, η αιτούσα, 73η στον πίνακα επιτυχόντων, υπέβαλε την 11.../9.9.2020 αίτηση προς το ΝΣΚ και τον Υπουργό Οικονομικών, αντίστοιχα, με την οποία ζήτησε να διοριστεί σε κενή οργανική θέση δόκιμου Δικαστικού Πληρεξουσίου μέχρι τις 30.9.2020, άλλως ακόμη και σε μεταγενέστερο χρόνο. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε σιωπηρά.

Επειδή, προβάλλεται ότι με τη σιωπηρή απορριψη της αίτησης αυτής συντελέστηκε παράλειψη της οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας της Διοίκησης να προβεί στον διορισμό της αιτούσας εντός διμήνου από την κένωση της θέσης (δυνάμει του άρθρου 44 του Οργανισμού του ΝΣΚ), άλλως μέχρι τις 30.9.2020, σύμφωνα με τις διατάξεις του π.δ. 238/2003 και του άρθρου 66 § 10 του ν. 4714/2020.

Επειδή, η Διοίκηση ισχυρίζεται ότι δεν υπείχε δέσμια αρμοδιότητα διορισμού της αιτούσας, διότι σύμφωνα με τη ρητή διάταξη του άρθρου 14 εδ. β' της προκήρυξης, την οποία η αιτούσα αποδέχθηκε με την ανεπιφύλακτη συμμετοχή της στον διαγωνισμό, και, ως εκ τούτου, δεν δύναται να αμφισβητήσει τη νομιμότητά της με

την κρινόμενη αίτηση, η πλήρωση θέσεων πέραν των 56 τελεί υπό την προϋπόθεση της έγκρισης πιστώσεων κατά τη διάρκεια ισχύος του πίνακα. Ο ισχυρισμός αυτός είναι απορριπτός, διότι η ανεπιφύλακτη συμμετοχή σε διαγωνισμό για την πλήρωση θέσεων Δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσιών του ΝΣΚ δεν στερεί τους διαγωνιζόμενους από το δικαίωμα να αμφισβητήσουν παρεμπιπτόντως τη νομιμότητα όρων της προκήρυξης με αίτηση ακυρώσεως που στρέφεται κατά μεταγενέστερων πράξεων της διαδικασίας επιλογής και διορισμού (βλ. σχετ. ΣτΕ 1933/2021, σκ. 9, 751/2021, σκ. 13, 2055/2020, σκ. 9, 2054/2020, σκ. 10, 548/2019, σκ. 9, 1065/2016, σκ. 8, για τη διαδικασία επιλογής δικηγόρου με σχέση έμμισθης εντολής σε ν.π.δ.δ., ο.τ.α. κ.ά., 645/2020, σκ. 7, 825/2010, σκ. 7, για τον διαγωνισμό για θέσεις συμβολαιογράφων).

Επειδή, σύμφωνα τα εκτιθέμενα στη σκέψη 29, η Διοίκηση μη νομίμως απέρριψε σιωπηρά την αίτηση για διορισμό της αιτούσας· αντιθέτως, όφειλε να την παραπέμψει στον Υπουργό Εσωτερικών, προκειμένου αυτός να μεριμνήσει για την έκδοση απόφασης κατανομής, σύμφωνα με τις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στις διατάξεις που παρατίθενται στις σκέψεις 13 έως 15 και, υπό την προϋπόθεση έκδοσης τέτοιας απόφασης, έπρεπε να δημοσιευθεί πράξη του Υπουργού Οικονομικών περί διορισμού της αιτούσας στην επίμαχη θέση. Η δημοσίευση αυτή θα έπρεπε να είχε λάβει χώρα εντός εύλογου χρόνου από τη σύσταση ή την κένωση της αντίστοιχης θέσης, όχι όμως κατ' ανάγκη μέχρι τις 30.9.2020. Εξάλλου, η διάταξη του άρθρου 44 § 2 περ. δ' του Οργανισμού του ΝΣΚ αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με την § 1 περ. α' του ίδιου άρθρου δεν ρυθμίζει το ζήτημα αυτό, ούτε εφαρμόζεται αναλόγως, διότι με αυτήν ρυθμίζεται το ζήτημα του χρόνου στον οποίο ανατρέχει η προαγωγή των ήδη υπηρετούντων μελών του κύριου προσωπικού του ΝΣΚ. Συνεπώς, ο λόγος αυτός της κρινόμενης αίτησης, σύμφωνα με τον οποίο η Διοίκηση όφειλε να προβεί στον διορισμό της αιτούσας, αφενός χωρίς άλλη προϋπόθεση, αφετέρου μέχρι τις 30.9.2020, άλλως εντός διμήνου από την κένωση της αντίστοιχης θέσης κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 44 του Οργανισμού του ΝΣΚ, είναι εν μέρει βάσιμος και πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτός.

Επειδή, παρέλκει ως αλυσιτελής η εξέταση

των λοιπών λόγων ακυρώσεως, με τους οποίους προβάλλεται επικουρικώς ότι η διάταξη του άρθρου 66 § 10 του ν. 4714/2020, με την οποία η παράταση της ισχύος του πίνακα επιτυχόντων περιορίστηκε μέχρι τις 30.9.2020 (από τις 21.4.2021 που είχε οριστεί με την 124/20.3.2020 κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Υγείας και Δικαιοσύνης), αντίκειται σε κανόνες δικαίου υπερνομοθετικής ισχύος και ότι, συνεπώς, κρίσιμος χρόνος εντός του οποίου έπρεπε να διοριστεί η αιτούσα ήταν η 21η.4.2021.

Επειδή, συνεπώς, για τον προαναφερθέντα λόγο, ο οποίος εν μέρει βασιμώς προβάλλεται, πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή η κρινόμενη αίτηση και να ακυρωθεί η παράλειψη της οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας της Διοίκησης να παραπέμψει την 11.../9.9.2020 αίτηση της αιτούσας περί διορισμού της στον Υπουργό Εσωτερικών, προκειμένου αυτός να μεριμνήσει για την έκδοση απόφασης κατανομής, σύμφωνα με τις νόμιμες ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις και, σε περίπτωση έκδοσης τέτοιας απόφασης, να δημοσιευθεί πράξη του Υπουργού Οικονομικών περί διορισμού της αιτούσας στην επίμαχη θέση. Ο διορισμός αυτός, ανεξάρτητα από τον χρόνο έκδοσης της απόφασης κατανομής, θα πρέπει, ενόψει του ότι θα λάβει χώρα σε συμμόρφωση προς ακυρωτική δικαστική απόφαση, να έχει αναδρομική ισχύ. Σύμφωνα δε με τα εκτεθέντα στη σκέψη 33, η δημοσίευση της πράξης του διορισμού θα έπρεπε να είχε λάβει χώρα εντός εύλογου χρόνου από τη σύσταση ή την κένωση της αντίστοιχης θέσης. Οίκοθεν νοείται ότι η αναδρομή αυτή δεν μπορεί να ανατρέξει σε χρόνο προγενέστερο του διορισμού υποψηφίων που προηγούνταν της αιτούσας στη σειρά κατάταξης του πίνακα επιτυχόντων (πρβλ. ΣτΕ 626/2020, 7μ., σκ. 7).

Δια ταύτα

Δέχεται εν μέρει την αίτηση.

Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών
(2^ο Τμήμα Τριμελές)
Αριθ. 16044/2022

Δικαστής: **Α. Βρακατσέλη**, Πρόεδρος Πρωτοδικών
Εισηγήτρια: **Ε. Σουφλήρη**, Πάρεδρος
Μέλη: **Τ. Καραμαλίκη**, Πρωτοδίκης ΔΔ, **Ε. Σουφλήρη**, Πάρεδρος
Δικηγόροι: **Α. Τσιροβασίλη**, **Γ. Πρίτσα**.

Συνταξιοδότηση. Ανάκληση. Εύλογος χρό-

νοσ. *Εν προκειμένω, ο καθ' ου ασφαλιστικός οργανισμός ανακάλεσε την από 2008 απόφαση, με την οποία η προσφεύγουσα υπήχθη στην προαιρετική ασφάλιση των μακροχρόνια ανέργων του κλάδου σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με πλήρη κάλυψη των σχετικών ασφαλιστικών εισφορών από τους πόρους του Λ.Α.Ε.Κ. το 2019. Συνεπώς, από την έκδοση της από 2008 ως άνω απόφασης του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ μέχρι την ανάκληση της ανωτέρω πράξης, παρήλθε χρονικό διάστημα 11 ετών, το οποίο υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο, εντός του οποίου η Διοίκηση μπορεί, χωρίς περιορισμό, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της. Άλλωστε, για την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης δεν αποδίδεται οποιαδήποτε απατηλή ή δόλια ενέργεια στην προσφεύγουσα, η οποία θα επέτρεπε, την χωρίς χρονικό περιορισμό ανάκληση της πράξης αυτής, ούτε από οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της δικογραφίας, προκύπτουν συγκεκριμένοι και ειδικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος που να επιτάσσουν την ανάκληση της ανακαλούμενης απόφασης (Άρθρα 37 § 4, 51Α ν. 4387/2016, 1 ν. 4670/2020, 41 α.ν. 1846/1951, 16 ν. 4476/1965, 22 § 1 ν. 1654/1986, 60 § 3 ν. 2676/1999, 28 § 1 ν. 1902/1990, 10 ν. 2874/2000, άρθρο μόνο α.ν. 261/1968).*

[...] Επειδή, με την κρινόμενη προσφυγή, για την άσκηση της οποίας καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο ύψους 25,00 ευρώ..., ζητείται η ακύρωση της 2021 καθώς και της ... 2021 απόφασης της Τοπικής Διοικητικής Επιτροπής (ΤΔΕ) του Γ' Τοπικού Υποκαταστήματος Μισθωτών Ανατολικής Αττικής του ΕΦΚΑ, με την οποία απορρίφθηκε η 7.../8.10.2020 ένσταση της προσφεύγουσας κατά των Μ.../...2019 και Μ.../...2019 αποφάσεων της Διευθύντριας του Υποκαταστήματος ... Με τις τελευταίες αυτές αποφάσεις ακυρώθηκαν οι προγενέστερες Μ.../...2015 και Μ.../...2014 αποφάσεις του καθ' ου περί συνέχισης της υπαγωγής της προσφεύγουσας σε καθεστώς προαιρετικής ασφάλισης μακροχρόνια ανέργων του Κλάδου Σύνταξης του πρώην ΙΚΑ - ΕΤΑΜ, με καταβολή εισφορών από το Λογαριασμό για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση (ΛΑΕΚ).

Επειδή, η κρινόμενη προσφυγή πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη κατά το μέρος που στρέφεται κατά της ..... 2021 απόφασης της ΤΔΕ του Γ' Τοπικού Υποκαταστήματος Μισθωτών Ανατολικής Αττικής του ΕΦΚΑ, η οποία, εφόσον, δεν αποφαίνεται επί της ουσίας της υποβληθείσας ενστάσεως, είναι μη οριστική και συνεπώς στερείται εκτελεστού χαρακτήρα. Κατά

το μέρος, όμως, που στρέφεται κατά της ..... 2021 απόφασης της ΤΔΕ του ίδιου Υποκαταστήματος η κρινόμενη προσφυγή ασκείται εν γένει παραδεκτώς και πρέπει να εξεταστεί ως προς τη νομική και ουσιαστική της βασιμότητα.

Επειδή, στο άρθρο 41 του α.ν. 1846/1951 «Περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων» (Α' 179), όπως οι διατάξεις του αντικαταστάθηκαν με το 16 του ν. 4476/1965 (Α' 103) και συμπληρώθηκαν με το άρθρο 22 § 1 του ν. 1654/1986 (Α' 177) και ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο, πριν την κατάργησή του με το άρθρο 37 § 4 του ν. 4387/2016 (Α' 85/12.5.2016), οριζόταν ότι [όπως το πρώτο εδάφιο αυτού αντικαταστάθηκε με το άρθρο 60 § 3 του ν. 2676/1999 (Α' 1)]: «1. Ασφαλισμένος του ΙΚΑ δικαιούται να συνεχίσει προαιρετικά την ασφάλισή του σε έναν ή περισσότερους κλάδους του ιδρύματος: α) Εάν αμέσως πριν από την τελευταία ημέρα εργασίας του στην ασφάλιση του ΙΚΑ πενταετία έχει πραγματοποιήσει πεντακόσιες (500) τουλάχιστον ημέρες εργασίας στην ασφάλιση του Ιδρύματος και υποβάλλει έγγραφη δήλωση μέσα σε προθεσμία δώδεκα (12) μηνών από την τελευταία ασφάλισή του στο ΙΚΑ. ... β) Εάν έχει πραγματοποιήσει οποτεδήποτε τρεις χιλιάδες (3.000) ημέρες εργασίας στην ασφάλιση ανεξάρτητα από το χρόνο υποβολής της παραπάνω δήλωσης. Η κατά τα ανωτέρω συνέχιση προαιρετικά της ασφάλισης αρχίζει από την υποβολή αίτησης και διενεργείται για 25 μέρες ασφάλισης το μήνα και 300 το χρόνο. Τα ημερομίσθια που πραγματοποιήθηκαν σε προαιρετική ασφάλιση δε συνυπολογίζονται για τη συμπλήρωση των 500 ή των 3.000 ημερομισθίων για την εκ νέου συνέχιση προαιρετικά της ασφάλισης, εφ' όσον αυτή έχει διακοπεί για λόγους που δεν οφείλονται σε ανάληψη εργασίας ή συνταξιοδότησης λόγω αναπηρίας του ασφαλισμένου. 2. Οι ασφαλισμένοι, που συνεχίζουν προαιρετικά την ασφάλισή τους, υποχρεούνται να καταβάλλουν κατά μήνα ολόκληρο το ποσό εισφορών εργοδότη και ασφαλισμένου της ασφαλιστικής κλάσης στην οποία, κατά τη χρονολογία υποβολής της αίτησης, κατατάσσονται με βάση τις αποδοχές της ημέρας διακοπής της εργασίας τους. ... Ο συνεχίζων προαιρετικά την ασφάλισή του δεν υποχρεούται σε καταβολή εισφορών κατά το χρόνο που λαμβάνει επίδομα ασθενείας. ... 3. Συνέχιση προαιρετικά της ασφάλισης δεν χωρεί αν ο ασφαλισμένος κατά την υποβολή της σχετικής αίτησης είναι ανάπηρος κατά την έννοια του στοιχείου β' της § 5 του άρθρου 28 του α.ν. 1846/1951. 4. ...» [όπως οι §§ 2 και 3 αντικατα-

στάθηκαν εκ νέου με το άρθρο 28 § 1 του ν. 1902/1990 (Α' 138)].

Επειδή, στο άρθρο 10 του ν. 2874/2000 (Α' 286) υπό τον τίτλο «Προώθηση της απασχόλησης και άλλες διατάξεις» ορίζεται ότι: «1. Άνεργοι επί δώδεκα (12) τουλάχιστον συνεχείς μήνες, ηλικίας εξήντα (60) ετών συμπληρωμένων για τους άνδρες και πενήντα πέντε (55) ετών συμπληρωμένων για τις γυναίκες, στους οποίους υπολείπονται μέχρι πέντε (5) έτη για τη θεμελίωση δικαιώματος πλήρους σύνταξης από τον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ., σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις, δικαιούνται να ζητήσουν την προαιρετική συνέχιση της ασφάλισής τους μέχρι τη συμπλήρωση του ελάχιστου αριθμού ημερών ασφάλισης για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού τους δικαιώματος, με πλήρη κάλυψη της σχετικής δαπάνης από τους πόρους του κλάδου με την επωνυμία «Λογαριασμός για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση» (ΛΑΕΚ), που έχει συσταθεί με το ν. 2434/1996 (Α' 188) στον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ). 2. Δικαιούχοι είναι οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ. και στα ταμεία επικουρικής ασφάλισης που ασφαλίζουν μισθωτούς, οι οποίοι για κύρια σύνταξη είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ., ανεξάρτητα από το χρόνο εισόδου στην ασφάλιση και από το χρόνο διακοπής της υποχρεωτικής ασφάλισής τους, εφόσον έχουν εγγραφεί ως άνεργοι στον ΟΑΕΔ για χρονικό διάστημα δώδεκα (12) τουλάχιστον συνεχών μηνών πριν από την υποβολή της αίτησης για την υπαγωγή τους στις διατάξεις του παρόντος, εξακολουθούν να είναι άνεργοι και κατέχουν κάρτα ανεργίας ανανεούμενη ανά μήνα. 3. Κατά τα λοιπά παραμένουν σε ισχύ οι διατάξεις για την προαιρετική συνέχιση της ασφάλισης στο ΙΚΑ. και στα ταμεία επικουρικής ασφάλισης που ασφαλίζουν μισθωτούς, οι οποίοι για κύρια σύνταξη είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ. (...) 4. Ο κλάδος με την επωνυμία «Λογαριασμός για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση» (ΛΑΕΚ) του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) καταβάλλει μηνιαία εισφορά στο ΙΚΑ. και στα ταμεία επικουρικής ασφάλισης που ασφαλίζουν μισθωτούς, οι οποίοι για κύρια σύνταξη είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ., ίση με τη μηνιαία εισφορά που θα πλήρωναν οι άνεργοι που εντάσσονται στις διατάξεις του παρόντος για προαιρετική συνέχιση της κύριας και επικουρικής ασφάλισής τους. 5. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων καθορίζονται ο ελάχιστος αριθμός ημερών ασφάλισης

που πρέπει να συγκεντρώνει ο μακροχρόνια άνεργος, η διαδικασία, τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, ο τρόπος απόδοσης των εισφορών στο ΙΚΑ. και στα ταμεία επικουρικής ασφάλισης που ασφαλίζουν μισθωτούς, οι οποίοι για κύρια σύνταξη είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ., οι αποδοχές με βάση τις οποίες γίνεται ο υπολογισμός για την καταβολή των εισφορών και κάθε άλλη λεπτομέρεια για την εφαρμογή των ρυθμίσεων του παρόντος. Ο καθορισμός του χρόνου διάρκειας του δικαιώματος των μακροχρόνια ανέργων γίνεται με όμοια υπουργική απόφαση μετά τη σύμφωνη γνώμη της επιτροπής διαχείρισης της παραγράφου 4 του άρθρου 1 του ν. 2434/1996 που εγκρίνεται από το Διοικητικό Συμβούλιο του ΟΑΕΔ».

Επειδή, κατ' εξουσιοδότηση της προαναφερόμενης διάταξης του άρθρου 10 του ν. 2874/2000, εκδόθηκε η 30274/2001 απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Β' 323), στο άρθρο μόνο της οποίας ορίζεται ότι: «Καθορίζουμε σε πέντε έτη, το χρόνο διάρκειας του δικαιώματος των μακροχρόνια ανέργων, για προαιρετική συνέχιση της ασφάλισής τους μέχρι τη συμπλήρωση του ελάχιστου αριθμού ημερών ασφάλισης για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού τους δικαιώματος, με πλήρη κάλυψη της σχετικής δαπάνης από τους πόρους του ΛΑΕΚ», καθώς και η Φ21/οικ.1177/2001 απόφαση του ίδιου Υπουργού (Β' 709), στο άρθρο 1 της οποίας ορίζεται ότι: «Για την υπαγωγή στην προαιρετική ασφάλιση του άρθρου 10 του ν. 2874/2000, πρέπει να συγκεντρώνονται από τον μακροχρόνια άνεργο αθροιστικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α. Ο υπολειπόμενος για τη συμπλήρωση των κατά περίπτωση ελάχιστων προϋποθέσεων θεμελίωσης πλήρους σύνταξης στο ΙΚΑ και στους αντίστοιχους φορείς επικουρικής ασφάλισης (4.050 ή 4.500 ημερών ασφάλισης) αριθμός ημερομισθίων δεν υπερβαίνει τα 1.500 κατ' ανώτατο όριο. (...), β. έχουν συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας τους οι άνδρες και το 55ο οι γυναίκες. Ειδικά για ασφαλισμένους στον κλάδο βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελμαμάτων τα ως άνω όρια ηλικίας ορίζονται στο 55ο και 50ό για άνδρες και γυναίκες αντίστοιχα, γ. κατά την υποβολή της αίτησης υπαγωγής στην προαιρετική ασφάλιση δεν είναι ανάπηρος για μεν το ΙΚΑ κατά την έννοια του στοιχείου β' της § 5 του άρθρου 28 του ν. 1846/51, (...), δ. έχει εγγραφεί ως άνεργος στον ΟΑΕΔ για 12 τουλάχιστον συνεχείς μήνες πριν την υποβολή της αίτησης υπαγωγής στην προαιρετική ασφάλιση του άρθρου 10 του ν. 2874/2000,

εξακολουθεί να είναι άνεργος και κατέχει κάρτα ανεργίας ανανεούμενη ανά μήνα [...]» και στο άρθρο 3 ότι: «1. Η διάρκεια της προαιρετικής ασφάλισης των μακροχρόνια ανέργων σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας δεν μπορεί να υπερβεί τα πέντε (5) χρόνια από την ημερομηνία ένταξής τους σ' αυτή. Σε περίπτωση αναστολής της προαιρετικής ασφάλισης, ο συνολικός χρόνος προαιρετικής ασφάλισης, συνυπολογιζόμενου του χρόνου αναστολής, δεν είναι δυνατό να υπερβεί την πενταετία. 2. Η προαιρετική συνέχιση της ασφάλισης αρχίζει από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης, με εξαίρεση την περίπτωση του δευτέρου εδαφίου της περίπτωσης δ' του άρθρου 1 της παρούσας. Η προαιρετική ασφάλιση διενεργείται για 25 ημέρες κατά μήνα με εξαίρεση το μήνα υποβολής της αίτησης και αυτόν της καθ' οιονδήποτε τρόπο διακοπής ή αναστολής της ασφάλισης αυτής. 3. ... 4. ...».

Επειδή, εξάλλου, η αρχή της νομιμότητας επιβάλλει στη Διοίκηση την ανάκληση κάθε παράνομης διοικητικής πράξης, ενώ η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης απαιτεί τη διατήρηση της ισχύος της ευμενούς για τον καλόπιστο διοικούμενο πράξης. Σύνθεση των αρχών αυτών συνιστούν οι γενικές αρχές της ανάκλησης των διοικητικών πράξεων, σύμφωνα με τις οποίες και οι ευμενείς διοικητικές πράξεις ανακαλούνται, εάν είναι παράνομες, μέσα σε εύλογο χρόνο από την έκδοσή τους (βλ. ΟΛΣτΕ 2403/1997, 706/2020 Ολ., 2031/2021, 1931/2015, 4225/2013), ο οποίος (εύλογος χρόνος), ελλείψει αντίθετης διάταξης, δεν μπορεί πάντως να είναι μικρότερος των πέντε ετών από την έκδοση της ανακλητέας πράξης, σύμφωνα με το άρθρο μόνο του α.ν. 261/1968 (Α' 12) – (βλ. ΣτΕ 177/2009, 4276, 168/2005). Η τελευταία αυτή διάταξη, η οποία προβλέπει ότι η ανάκληση διοικητικής πράξης σε χρόνο μικρότερο της πενταετίας από την έκδοσή της θεωρείται ότι γίνεται εντός ευλόγου χρόνου, δεν ορίζει, πάντως, ότι μετά την πάροδο της πενταετίας η ανάκληση γίνεται πέραν του ευλόγου χρόνου και ότι επομένως απαγορεύεται. Εάν η πάροδος ορισμένου χρόνου από την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης υπερβαίνει τον εύλογο για την ανάκληση χρόνο, είναι ζήτημα που κρίνεται από το Δικαστήριο κατά περίπτωση, βάσει των γενικών αρχών που διέπουν την ανάκληση των διοικητικών πράξεων (βλ. ΟΛΣτΕ 706/2020, 3357/2017, 3578/2014, 1501/2008, 227/2006, 2566/2002). Περαιτέρω, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου, η Διοίκηση δεν

δύναται να ανακαλεί, μετά την πάροδο εύλογου χρόνου, ακόμη και τις παράνομες πράξεις της, όπως είναι και αυτές οι οποίες εκδόθηκαν παρά την αντικειμενική ανυπαρξία των νομίμων προϋποθέσεων για την έκδοσή τους (βλ. ΣτΕ 168/2005, 1971, 172/2002), εφόσον έχει δημιουργηθεί καλοπίστως υπέρ του διοικουμένου πραγματική κατάσταση δεκτική έννομης προστασίας. Η ανάκληση, ωστόσο, δεν κωλύεται από την παρέλευση μακρού χρόνου, όταν επιβάλλεται για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή όταν η έκδοση της ανακαλούμενης πράξης οφείλεται σε δόλια ενέργεια του διοικουμένου. Περί της συνδρομής, όμως, λόγων δημοσίου συμφέροντος ή δόλιας ενέργειας του διοικουμένου απαιτείται ειδικώς αιτιολογημένη κρίση της Διοίκησης (βλ. ΣτΕ 3576/2014 7μ., 571/2018, 227/2006, 303/2002).

Επειδή, στην προκειμένη περίπτωση, από τα στοιχεία της δικογραφίας προκύπτουν τα ακόλουθα: Η προσφεύγουσα, γεννηθείσα το 1945, ούσα άνεργη από τις 6.2.2007 και έχοντας συμπληρώσει το 56ο έτος της ηλικίας της, με την 16.../14.02.2008 αίτησή της ζήτησε να υπαχθεί στην προαιρετική ασφάλιση των μακροχρόνια ανέργων του κλάδου σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με πλήρη κάλυψη των σχετικών ασφαλιστικών εισφορών από τους πόρους του ΛΑΕΚ, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 10 του ν. 2874/2000, προκειμένου να θεμελιώσει πλήρες συνταξιοδοτικό δικαίωμα λόγω γήρατος. Με την Μ.../...2008 απόφαση του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ... η προσφεύγουσα υπήχθη στην προαιρετική ασφάλιση μακροχρόνια ανέργων του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, με καταμετρηθέντα από τους αρμόδιους υπαλλήλους 3.028 έτη στα Δελτία Ασφαλιστικής Ταυτότητας. Ειδικότερα, με την εν λόγω απόφαση υπολογίσθηκε ότι η προσφεύγουσα είχε πραγματοποιήσει, κατά το χρονικό διάστημα από 1.3.1964 έως 31.1.2007, 3.028 ημέρες εργασίας στον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, συμπεριλαμβανομένων και 850 ημερών στο ΕΤΑΜ και ως εκ τούτου ο υπολειπόμενος χρόνος για τη συμπλήρωση των 4.500 ημερών για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος εκ μέρους της ήταν 1.472 ημέρες. Σε συνέχεια της Σ.../9.../22.8.2012 αίτησης και της υπεύθυνης δήλωσης της προσφεύγουσας περί πραγματοποίησης από την ίδια 4.300 ημερών ασφάλισης, με την 099/.../17.9.2012 απόφαση του Περιφερειακού Υποκαταστήματος Συντάξεων ... της χορηγήθηκε προσωρινή σύνταξη λόγω γήρατος, ύψους 438,16 ευρώ. Ακολούθως, η προσφεύγου-

σα υπέβαλε την 79.../14.05.2014 αίτηση επανέναρξης/συνέχισης της προαιρετικής της ασφάλισης στον κλάδο ασφάλισης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ για 2 ημέρες επιπλέον, προκειμένου να θεμελιώσει πλήρες συνταξιοδοτικό δικαίωμα λόγω γήρατος στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ. Με την Μ.../...2014 απόφαση του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ..., η αίτηση αυτή έγινε δεκτή και αποφασίστηκε η συνέχιση της προαιρετικής ασφάλισής της με καταβολή των εισφορών από τον ΛΑΕΚ για επιπλέον δύο ημέρες. Με το 12.../23.1.2015 έγγραφο του Προϊσταμένου του Τμήματος Απονομής Συντάξεων του Περιφερειακού Υποκ/τος Συντάξεων του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ προς το Υποκ/μα ΙΚΑ .... ζητήθηκε η επιπλέον συνέχιση της προαιρετικής ασφάλισης της προσφεύγουσας από τον ΛΑΕΚ για 109 ημέρες διότι μετά από νέο έλεγχο προέκυψε υπόλοιπο 109 ημερών για τη συμπλήρωση των απαιτούμενων χρονικών προϋποθέσεων. Με την Μ.../...2015 απόφαση του Διευθυντή του Υποκαταστήματος ... έγινε δεκτή η από 2.2.2015 αίτηση της προσφεύγουσας και αποφασίστηκε η συνέχιση της προαιρετικής της ασφάλισης με καταβολή των εισφορών από τον ΛΑΕΚ για τις 109 αυτές ημέρες. Εν τω μεταξύ, στις 12.12.2016 με την 076.../836 απόφαση του Διευθυντή Υποκαταστήματος ... αποφασίστηκε λόγω της ακύρωσης των ημερών ασφάλισης, η διακοπή της προσωρινής της σύνταξης, καθώς υπολείπονταν 83 συντάξιμες ημέρες για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος. Έπειτα από αίτημα του Περιφερειακού Υποκαταστήματος Συντάξεων στο πλαίσιο της ανακεφαλαίωσης των ενσήμων της προσφεύγουσας, το 2017, διαπιστώθηκε ότι η αρχική καταμέτρηση ήταν εσφαλμένη και ο χρόνος ασφάλισής της ανερχόταν σε 2.917 ημέρες, ήτοι λιγότερες από 3000 μέρες, για τη χρονική περίοδο 4/2004-1/2007 που απαιτούνταν ως προϋπόθεση υπαγωγής της στην προαιρετική ασφάλιση μακροχρόνια ανέργων. Ενόψει αυτών, εκδόθηκαν οι Μ.../...2019 και Μ.../...2019 αποφάσεις της Διευθύντριας του Υποκαταστήματος ..., με τις οποίες ανακλήθηκαν οι Μ.../...2015 και Μ.../...2014 αποφάσεις συνέχισης υπαγωγής της στην προαιρετική ασφάλιση αντίστοιχα. Κατά των Μ.../...2019 και Μ.../...2019 αποφάσεων, η προσφεύγουσα άσκησε την 72.../8.10.2020 ένσταση. Με την ... 2021 απόφαση της ΤΔΕ του Γ' Τοπικού Υποκαταστήματος Μισθωτών Ανατολικής Αττικής του ΕΦΚΑ αναβλήθηκε η έκδοση οριστικής απόφασης επί της ενστάσεως, για να παραλάβει η προσφεύγουσα από το Υποκατάστημα ... την

Μ... ΑΚΜΕΤ, ενώ με την ... 2021 προσβαλλόμενη απόφαση απορρίφθηκε η ένσταση της προσφεύγουσας, καθόσον η τελευταία αρνήθηκε να παραλάβει από το Υποκατάστημα ... την ως άνω απόφαση ακύρωσης 109 ημερών ασφάλισης και να υποβάλει ένσταση κατά αυτής.

Επειδή, με την κρινόμενη προσφυγή, όπως αυτή αναπτύσσεται με το νομίμως κατατεθέν στις 15.9.2022 υπόμνημα, η προσφεύγουσα ζητεί την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης, προβάλλοντας ότι η ανάκληση της απόφασης υπαγωγής της στην προαιρετική ασφάλιση, σχεδόν έντεκα έτη μετά την έκδοσή της, αντιβαίνει των αρχών της χρηστής διοίκησης και της ανάκλησης των διοικητικών πράξεων, αφού η παραπάνω απόφαση υπαγωγής της είχε εκδοθεί, νομίμως, χωρίς καμία δική της υπαιτιότητα. Περαιτέρω, προβάλλει ότι ουδέποτε της κοινοποιήθηκε, κατά παράβαση των αρχών της χρηστής διοίκησης και του ενιαίου της διοικήσεως, η Μ... ΑΚΜΕΤ πράξη ακύρωσης ημερών ασφάλισης του Υποκαταστήματος ..., αλλά, αντίθετα παρέπεμψαν την ίδια μετά από πολλά έτη να παραλάβει την πράξη αυτή από το ως άνω Υποκατάστημα, όταν πλέον δεν θα μπορούσε να εργασθεί, ώστε να καλύψει τις ακυρωθείσες αυτές ημέρες ασφάλισης. Επιπρόσθετα, η προσφεύγουσα προβάλλει ότι η ανάκληση της συνταξιοδότησής της, ειδικά στο 77ο έτος της ηλικίας που διανύει, παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας και της προκαλεί ανεπανόρθωτη βλάβη καθότι χρήζει ιατρικής παρακολούθησης και διαθέτει πενιχρά εισοδήματα, καθώς και ότι η προσβαλλόμενη απόφαση της ΤΔΕ στερείται νόμιμης αιτιολογίας, δεδομένου ότι η τελευταία δεν είχε στην κατοχή της όλα τα απαραίτητα στοιχεία, ώστε να ληφθούν υπόψιν πριν την εκφορά της κρίσης της. Αντιθέτως, ο καθ' ου Φορέας, με την 2.../14.9.2022 έκθεση απόψεων, υπεραμύνεται της νομιμότητας της προσβαλλόμενης απόφασης, προβάλλοντας έλλειψη νομίμων προϋποθέσεων για την υπαγωγή της προσφεύγουσας στην προαιρετική ασφάλιση και ζητεί την απόρριψη της προσφυγής.

Επειδή, εν προκειμένω, ο καθ' ου ασφαλιστικός οργανισμός ανακάλεσε την Μ.../... 2008 απόφαση, με την οποία η προσφεύγουσα υπήχθη στην προαιρετική ασφάλιση των μακροχρόνια ανέργων του κλάδου σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με πλήρη κάλυψη των σχετικών ασφαλιστικών εισφορών από τους πόρους του ΛΑΕΚ στις 16.4.2019. Συνεπώς, από την έκδοση της Μ.../... 2008 απόφασης του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ..., από

την οποία δημιουργήθηκε πραγματική κατάσταση υπέρ της προσφεύγουσας, αναφορικά με την υπαγωγή της στην προαιρετική ασφάλιση στον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ - ΕΤΑΜ, μέχρι την ανάκληση της ανωτέρω πράξης, η οποία επήλθε με τις Μ.../... 2019 και Μ... /... 2019 αποφάσεις, παρήλθε χρονικό διάστημα 11 ετών, το οποίο κατά τα γενόμενα, ερμηνευτικώς, δεκτά ανωτέρω (έκτη σκέψη), υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο, εντός του οποίου η Διοίκηση μπορεί, χωρίς περιορισμό, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της. Άλλωστε, για την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης δεν αποδίδεται οποιαδήποτε απατηλή ή δόλια ενέργεια στην προσφεύγουσα, η οποία θα επέτρεπε, την χωρίς χρονικό περιορισμό ανάκληση της πράξης αυτής, ούτε από οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της δικογραφίας, προκύπτουν συγκεκριμένοι και ειδικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος που να επιτάσσουν την ανάκληση της ανακαλούμενης απόφασης. Εξάλλου, η Διοίκηση με την έκδοση των Μ... /...2015 και Μ.../...2014 αποφάσεων συνέχισης υπαγωγής της προσφεύγουσας στην προαιρετική ασφάλιση με καταβολή των εισφορών από τον ΛΑΕΚ, ενίσχυσε με θετικές της ενέργειες την πεποίθηση στην προσφεύγουσα ότι συνεχίζει να υπάγεται στην προαιρετική ασφάλιση και ότι θα θεμελιώσει πλήρες συνταξιοδοτικό δικαίωμα λόγω γήρατος, γεγονός που δεν θα ανατραπεί. Ενόψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι Μ.../... 2019 και Μ... /... 2019 αποφάσεις της Διευθύντριας του Υποκαταστήματος ..., με τις οποίες ανακλήθηκαν οι Μ... /... 2015 και Μ... /... 2014 αποφάσεις συνέχισης υπαγωγής της στην προαιρετική ασφάλιση αντίστοιχα δεν είναι νόμιμες και η προσβαλλόμενη απόφαση της ΤΔΕ, με την οποία απορρίφθηκε η ένσταση της προσφεύγουσας, εσφαλμένα εφάρμοσε το νόμο και εκτίμησε τα πραγματικά περιστατικά, είναι για το λόγο αυτό ακυρωτέα, όπως βασιμώς προβάλλεται με την κρινόμενη προσφυγή. Επομένως, γενομένου δεκτού του λόγου αυτού της προσφυγής, καθίσταται αλυσιτελής η έρευνα των λοιπών λόγων της.

Επειδή, κατ' ακολουθίαν, πρέπει να γίνει δεκτή προσφυγή, να ακυρωθεί η προσβαλλόμενη ... 2021 απόφαση της ΤΔΕ του Γ' Τοπικού Υποκαταστήματος Μισθωτών Ανατολικής Αττικής του ΕΦΚΑ και να γίνει δεκτό ότι η προσφεύγουσα υπαγόταν στην προαιρετική ασφάλιση μακροχρόνια ανέργων κλάδου σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, με καταβολή εισφορών από τον ΛΑΕΚ από τις 17.4.2008. Επίσης, πρέπει να αποδοθεί στην προσφεύγουσα το καταβληθέν

παράβολο, ενώ κατ' εκτίμηση των περιστάσεων, πρέπει να απαλλαγεί ο καθ' ου ασφαλιστικός φορέας από τα δικαστικά έξοδα της προσφεύγουσας (άρθρο 275 § 1 εδ. ε' ΚΔιοικΔικ).

Δια ταύτα

Δέχεται την προσφυγή.

ΣΧΟΛΙΟ

Ο εύλογος χρόνος ανάκλησης σε συνταξιοδοτική απόφαση

1. Πρόλογος

1. Η σχολιαζόμενη απόφαση αφορά την ανάκληση απόφασης συνταξιοδότησης μετά από έντεκα (11) έτη, η οποία έκρινε ότι: « η αρχή της νομιμότητας επιβάλλει στη Διοίκηση την ανάκληση κάθε παράνομης διοικητικής πράξης, ενώ η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης απαιτεί τη διατήρηση της ισχύος της ευμενούς για τον καλόπιστο διοικούμενο πράξης. Σύνθεση των αρχών αυτών συνιστούν οι γενικές αρχές της ανάκλησης των διοικητικών πράξεων, σύμφωνα με τις οποίες και οι ευμενείς διοικητικές πράξεις ανακαλούνται, εάν είναι παράνομες, μέσα σε εύλογο χρόνο από την έκδοσή τους (βλ. ΟΛΣΤΕ 2403/1997, 706/2020 Ολ., 2031/2021, 1931/2015, 4225/2013), ο οποίος (εύλογος χρόνος), ελλείψει αντίθετης διάταξης, δεν μπορεί πάντως να είναι μικρότερος των πέντε ετών από την έκδοση της ανακλητέας πράξης, σύμφωνα με το άρθρο μόνο του α.ν. 261/1968 (Α' 12) – (βλ. ΣΤΕ 177/2009, 4276, 168/2005) ....»

2.- Συγκεκριμένα με απόφαση του 2008 η προσφεύγουσα υπήχθη στη προαιρετική ασφάλιση με την κάλυψη των εισφορών από τη ΛΑΕΚ, διαβεβαιώνοντάς την η διοίκηση ότι έχει πάνω από 3.000 ημέρες ασφάλισης, με βάση αυτήν την απόφαση του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ συνταξιοδοτήθηκε λόγω γήρατος. Μετά από 11 ολόκληρα χρόνια η διοίκηση, όπως παρανόμως ανακαλεί τις αποφάσεις της για την υπαγωγή της ως μακροχρόνια άνεργου στην προαιρετική ασφάλιση για θεμελίωση συνταξιοδοτικού της δικαιώματος.

Σημειωτέον ότι η διοίκηση γνωρίζοντας ότι έχει περάσει ο εύλογος χρόνος δεν της ανακάλεσε την αρχική απόφαση του 2008 που σας προανέφερα με την οποία και υπήχθη στη προαιρετική ασφάλιση με την κάλυψη των εισφορών από τη ΛΑΕΚ. Από τα ανωτέρω είναι απολύτως προφανές ότι ενώ η ίδια η διοίκηση είχε ελέγξει τις προϋποθέσεις υπαγωγής της προσφεύγουσας στην προαιρετική ασφάλιση

1. Βλ. Ε. Πρεβεστούρου, «Η ανάκληση των διοικητικών πράξεων», Μαθήματα Γενικού Διοικητικού Δικαίου 2013-2014, Υποστήριξη διδασκαλίας 13/01/2014. Α. Μανιτάκη, «Ανάκληση διοικητικής άδειας και αρχή δικαιολογημένης εμπιστοσύνης», Αρμ 1984. 184 επ.

ως μακροχρόνια άνεργης και κατόπιν την συνταξιοδότησή της λόγω γήρατος εντέλει μετά από 11 ολόκληρα χρόνια ανακαλεί παρανόμως τις αποφάσεις της, χωρίς εκείνη να έχει την παραμικρή υπαιτιότητα κι ευθύνη, παρά μόνο ότι πίστεψε και στηρίχτηκε στις δικές της αποφάσεις και διαπιστώσεις.

2. Νομοθετικό και νομολογιακό πλαίσιο

1. Ανάκληση συνιστά η ολοσχερής ή μερική άρση του περιεχομένου ορισμένης διοικητικής πράξης εκ μέρους της Διοικήσεως, είτε επακολουθήσει αντικατάσταση αυτής από μια άλλη, οπότε μιλάμε για μεταρρύθμιση ή τροποποίηση, είτε όχι. Η ανάκληση αφορά τόσο τις νόμιμες διοικητικές πράξεις όσο και τις παράνομες. Στην περίπτωση των κανονιστικών πράξεων χρησιμοποιούμε τον όρο κατάργηση ή τροποποίηση στην περίπτωση της ολοσχερούς ή μερικής άρσης του περιεχομένου ορισμένης κανονιστικής πράξεως².

2.- Στο άρθρο 21 § 1 ν. 2690/1999 ορίζεται ότι: «**Αρμόδιο για την ανάκληση διοικητικής πράξης όργανο είναι εκείνο που την εξέδωσε ή που είναι αρμόδιο για την έκδοσή της.**»

3.- Στο άρθρο μόνο § 1 α.ν. 261/1968 «**Επιφυλασσομένων των ειδικών, άλλως οριζουσών, διατάξεων της κειμένης νομοθεσίας, χρόνος ήσων της πενταετίας τουλάχιστον από της εκδόσεως των κατά τα άνω ανακλητέων πράξεων, εν ουδεμία περιπτώσει δύναται να θεωρηθεί ως μη εύλογος προς ανάκλησιν, ανεξαρτήτως τυχόν κτήσεως υπό τρίτων βάσει αυτών οιοδήποτε δικαιώματος.**»

4.- **Κατά γενική αρχή του διοικητικού δικαίου, η Διοίκηση έχει το δικαίωμα να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της εντός ευλόγου χρόνου από της εκδόσεώς τους, υπό τον όρο της αιτιολογήσεως της ενεργείας της αυτής με αναφορά σε συγκεκριμένα περιστατικά ή στοιχεία, η ύπαρξη ή η έλλειψη των οποίων στη συγκεκριμένη περίπτωση, σε συνάρτηση με το ισχύον κατά την έκδοση της ανακαλούμενης νομοθετικό καθεστώς θεμελιώνει τη διαπιστούμενη παρανομία και κατ' ακολουθία τη συνδρομή νομίμου λόγου ανακλήσεως.** Εξάλλου, ως εύλογος χρόνος εντός του οποίου μπορεί να ανακληθεί παράνομη διοικητική πράξη είναι, καταρχήν, ο γενικώς οριζόμενος με το άρθρο μόνο του α.ν. 261/1968 (Α' 12), ήτοι η πενταετία, εκτός αν ειδική διάταξη νόμου προβλέπει μικρότερο χρόνο εντός του οποίου και μόνο επιτρέπεται η ανάκληση παράνομης διοικητικής πράξης. Μετά την παρέλευση του εύλογου χρόνου, επιτρέπεται η ανάκληση των δυσμενών παράνομων ατομικών διοικητικών πράξεων, προς όφελος του διοικούμενου, οποτεδήποτε, χωρίς χρονικούς περιορισμούς

(ΣΤΕ 4090/1987). Αντιθέτως, **μετά την παρέλευση του εύλογου χρόνου, δεν επιτρέπεται η ανάκληση των παράνομων επωφελών πράξεων, των πράξεων δηλαδή από τις οποίες οι καλόπιστοι διοικούμενοι απέκτησαν δικαιώματα, εκτός εάν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος** (ΣΤΕ 2581/1983, 2539/1988), ή **η έκδοση της παράνομης πράξης προκλήθηκε από δόλια ενέργεια του διοικούμενου**, (βλ. ΣΤΕ 1987/1983, 2341/1987, 3159/1988, 2429/1992, 869/1994, 6428/1995, 1091/1998, 3047/2002 κ.α.) ή **η ανάκληση γίνεται για λόγους συμμόρφωσης προς το περιεχόμενο δικαστικής απόφασης** (ΣΤΕ 759/1987).

5.- Ειδικότερα, με βάση την αρχή της νομιμότητας, υφίσταται διακριτική ευχέρεια της διοίκησης προς ανάκληση κάθε παράνομης διοικητικής πράξεως, διότι στις περιπτώσεις αυτές η Διοίκηση εκπληρώνει καθήκον προερχόμενο από την αρχή της νομιμότητας, ενώ επιτρέπεται η ανάκλησή τους και μετά την παρέλευση ευλόγου χρόνου για λόγους δημοσίου συμφέροντος (ΟΛΣΤΕ 2403/1997). Επίσης, όταν η έκδοση διοικητικής πράξης οφείλεται σε δόλια ενέργεια του διοικούμενου, ανακαλείται ομοίως χωρίς χρονικό περιορισμό. Ως προς την ανάκληση παράνομων ευμενών πράξεων, αυτές ανακαλούνται υπό περιορισμούς, δηλαδή κατ' αρχήν ελεύθερα εντός ευλόγου χρόνου από της εκδόσεώς τους, ενώ μετά την πάροδο του ευλόγου χρόνου δεν επιτρέπεται η ανάκλησή τους εκτός εάν το διοικητικό όργανο προέβη στην έκδοση της πράξης από απατηλή ενέργεια του διοικούμενου που ωφελείται από αυτήν ή όταν υπάρχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή σε συμμόρφωση προς δικαστική απόφαση. Κατά σταθερή δε νομολογία του ΣΤΕ η ανάκληση παράνομων ευμενών πράξεων δεν είναι επιτρεπτή όταν από την πάροδο μακρού σχετικώς χρόνου από την έκδοσή τους δημιουργήθηκε πραγματική κατάσταση τέτοια ώστε η ανατροπή της να προσκρούει στην αρχή της χρηστής διοικήσεως.

6.- Από την ερμηνεία των διατάξεων που μνημονεύονται στην αρχή της παρούσας και αναφέρονται στην ανάκληση των διοικητικών πράξεων, αλλά και από τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου όπως αυτές έχουν διατυπωθεί από τη θεωρία αλλά και έχουν διαπλαστεί νομολογιακά, προκύπτει ότι τόσο οι κανονιστικές όσο και οι ατομικές διοικητικές πράξεις δεν έχουν κατά κανόνα αναδρομική ισχύ, όμως κατ' εξαίρεση -εκτός των άλλων περιπτώσεων-, η ανάκληση παράνομης ατομικής διοικητικής πράξης έχει αναδρομική ισχύ (Σπηλιωτόπουλος, Η ισχύς της Διοικητικής πράξης, § 170, ΝΣΚ 149/2004, ΝΣΚ 215/2008), η ανάκληση αυτών, δηλαδή των παρανόμων ανατρέχει στο χρόνο εκδόσεώς τους και αποκαθιστά τη νομική κατάσταση που υπήρχε πριν την έκδοση των ανακαλούμενων πράξεων. Ως προς τα αποτελέσματα που επέρχονται από την ανάκληση γίνεται δεκτό ότι η ανάκληση των παράνομων διοικητικών πράξεων, κατά κανόνα, εξαφανίζει τις συνέπειές της αναδρομικώς, ανατρέχουσα στο χρόνο της εκδόσεώς τους και αποκαθιστά την, προ της εκδόσεως των

2. Βλ. Ε. Πρεβεδούρου, «Η ανάκληση των διοικητικών πράξεων», ό.π.

ανακαλούμενων πράξεων, νομική κατάσταση (ΣΤΕ 15/1978, 3667/1993 κ.α., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Επ. Σπηλιωτόπουλου § 181).

Η διάταξη του άρθρου μόνου του α.ν. 261/1968, κατά την οποία χρόνος μικρότερος της πενταετίας από την έκδοση, θεωρείται εύλογος για την ανάκληση της παράνομης διοικητικής πράξης, είναι γενική, όμως όσον αφορά το διορισμό δημοσίου υπαλλήλου υπερισχύει η διάταξη του άρθρ. 20 ν. 3528/2007 ως ειδικότερη (βλ. ΓνωδΝΣΚ 122/2012). Τα της ανακλήσεως της πράξεως διορισμού ή προσλήψεως των δημοσίων υπαλλήλων ρυθμίζονται από την διάταξη της § 2 του άρθρου 2 του δημοσίου υπαλληλικού Κώδικα (ν. 3528/2007) και την διάταξη της § 2 του άρθρου 20 του ίδιου κώδικα. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή του άρθρου 20 του Υπαλληλικού Κώδικα (ν. 3528/2007) ρυθμίζεται το θέμα της ανάκλησης διορισμού των υπαλλήλων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του.

6.- Συνεπώς σύμφωνα με την ως άνω διάταξη, ερμηνευόμενη σε συνδυασμό με την προαναφερόμενη αρχή του διοικητικού δικαίου η διοίκηση έχει τη διακριτική ευχέρεια, και χωρίς δικαστική απόφαση (βλ. Γνωμοδότηση ΝΣΚ 117/2012), να ανακαλέσει τον παράνομο διορισμό δημοσίου υπαλλήλου εντός διετίας από την δημοσίευση της πράξης διορισμού και χωρίς χρονικό περιορισμό, αν ο υπάλληλος προκάλεσε δολίως ή υποβοήθησε την παρανομία (βλ. Α.Ι. Τάχος- Ι.Α. Συμεωνίδης Ερμ.ΥΚ άρθρο 20 σ. 218). Όπως παγίως γίνεται δεκτό, όταν η έκδοση πράξης βασίσθηκε είτε σε δόλια ενέργεια του διοικούμενου είτε για λόγους συμμορφώσεως της διοικήσεως προς το περιεχόμενο αποφάσεως διοικητικού δικαστηρίου ή η ανάκλησή της επιβάλλεται για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή δημοσίας τάξεως, ο χρονικός περιορισμός του ανακλητού της παράνομης διοικητικής πράξης δεν ισχύει και σε αυτό είναι σύμφωνη η νομολογία και η θεωρία [Σπηλιωτόπουλου Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου § 176 επ., Δαγτόγλου Γενικό Διοικητικό Δίκαιο σ. 305 επ., ΣΤΕ 3047/2002, ΣΤΕ 895/2002, κ.ά.], η ανάκληση δηλαδή στις περιπτώσεις αυτές επιτρέπεται οποτεδήποτε και μετά την παρέλευση του ευλόγου χρόνου [ΝΣΚ 366/2004]. Η ανάκληση δε αυτή ανατρέχει στο χρόνο έκδοσης της πράξης και αποκαθιστά τη νομική κατάσταση που υπήρχε πριν από την έκδοσή της, η δε διοίκηση προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες για την αποκατάσταση της νομιμότητας.

7.- Ως προς την ανάκληση, όμως, παράνομων ευμενών πράξεων, αυτές ανακαλούνται υπό περιορισμούς, δηλαδή κατ' αρχήν ελεύθερα εντός ευλόγου χρόνου από της εκδόσεώς τους, ενώ μετά την πάροδο του ευλόγου χρόνου δεν επιτρέπεται η ανάκλησή τους εκτός εάν το διοικητικό όργανο προέβη στην έκδοση της πράξης από απατηλή ενέργεια του διοικούμενου που ωφελείται από αυτήν ή όταν υπάρχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή σε συμμόρφωση προς δικαστική απόφαση. Κατά σταθερή δε νομολογία του ΣΤΕ η ανάκληση παράνομων ευμενών πράξεων δεν είναι επιτρεπτή όταν από την πάροδο μακρού σχετικώς χρόνου

από την έκδοσή τους δημιουργήθηκε πραγματική κατάσταση τέτοια ώστε η ανατροπή της να προσκρούει στην αρχή της χρηστής διοικήσεως.

8.- Ειδικότερα κατά γενική αρχή του δικαίου της κοινωνικής ασφαλίσεως δεν είναι επιτρεπτή η μετά πάροδο ευλόγου χρόνου ανάκληση ευνοϊκών για τους ασφαλισμένους πράξεων των ασφαλιστικών Οργανισμών, έστω και παρανόμων, από τις οποίες οι ασφαλισμένοι απέκτησαν καλόπιστα δικαιώματα. Κατά τις εν λόγω γενικές αρχές, οι παράνομες διοικητικές πράξεις, όπως είναι οι συνταξιοδοτικές αποφάσεις που εκδόθηκαν παρά την αντικειμενική ανυπαρξία των νομίμων προϋποθέσεων απονομής της σύνταξης, ανακαλούνται σε κάθε περίπτωση (δηλαδή, και αν ακόμη δεν συνέτρεξε υπαιτιότητα του ενδιαφερομένου ως προς την έκδοσή τους) εντός ευλόγου χρόνου, ο οποίος κρίνεται εκάστοτε αναλόγως των συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης και ο οποίος, πάντως, ελλείψει ρητής αντίθετης διάταξης, δεν μπορεί να είναι μικρότερος των πέντε ετών από την έκδοση της ανακλητέας πράξης, σύμφωνα με το άρθρο μόνο του α. ν. 261/1968 (Α' 12) (ΣΤΕ 2555/2020). Το ζήτημα όμως κατά πόσον η πάροδος ορισμένου χρόνου από την έκδοση της διοικητικής πράξεως υπερβαίνει ή όχι τον εύλογο χρόνο εξαρτάται από το δικαστήριο κατά περίπτωση (ΣΤΕ 2260/2012, 2545/2010 7μ., 1358/2011, 1334/2009, 227/2006). Η εφαρμογή όμως της αρχής αυτής τελεί υπό τη βασική προϋπόθεση ότι οι ευνοϊκές αυτές πράξεις εκδόθηκαν χωρίς να υπάρχει κακόπιστη συμπεριφορά, ενέργεια ή παράλειψη του ασφαλισμένου που ωφελήθηκε έναντι του συγκεκριμένου ασφαλιστικού Οργανισμού (ΣΤΕ 2998/2019, 1358/2011, 1334/2009, 770/2007).

9.- Περαιτέρω, σύμφωνα, επίσης, με γενική αρχή του δικαίου των κοινωνικών ασφαλίσεων, η οποία συμπορεύεται με το άρθρο 19 § 2 του π.δ. 116/1988, σε περίπτωση ανάκλησης, κατά τα προεκτεθέντα, συνταξιοδοτικής απόφασης, η αναζήτηση των παρανόμως καταβληθέντων αλλά καλοπίστως εισπραχθέντων από τον συνταξιούχο ποσών σύνταξης αποκλείεται μετά την πάροδο ικανού χρόνου από την εισπραξή τους, λόγω των απροβλέπτων οικονομικών συνεπειών που θα συνεπαγόταν το μέτρο αυτό σε βάρος του λαβόντος (ΣΤΕ 1847/2009, 2721/2009, 3519/2009, πρβλ. ΣΤΕ 984/1998 7μ., 1239/2001, 44/2004, 943/2005).

10.- Εξάλλου, η δυσμενής ατομική διοικητική πράξη που κατά νόμο δεν δημοσιεύεται, δεν επιφέρει τα έννομα αποτελέσματά της έναντι εκείνου τον οποίο αφορά, παρά μόνον από την κοινοποίησή της προς αυτόν, ή τουλάχιστον από την γνώση του. Ο κανόνας αυτός που, χωρίς να καθιστά την κοινοποίηση συστατικό στοιχείο της πράξεως, επιβάλλεται από την αρχή της φανεράς δράσεως της Διοικήσεως, έχει ως συνέπεια πράξη ανακλητική προηγουμένης ευμενούς, από την οποία είχαν απορρεύσει δικαιώματα σε καλόπιστο διοικούμενο, να μην επιφέρει τα έννομα αποτελέσματά της έναντι τούτου αν δεν του κοινοποιηθεί ή, τουλάχιστον, αν δεν περιέλθει αποδεδειγμένα σε γνώση

του. Όταν, όμως, έχει περάσει ο εύλογος χρόνος μέσα στον οποίο είναι, κατά τις γενικές αρχές του δικαίου, δυνατή η ανάκληση των παρανόμων πράξεων της Διοικήσεως, χωρίς να του έχει κοινοποιηθεί η ανακλητική αυτή πράξη και χωρίς να έχει λάβει γνώση της, η μετά τον χρόνο αυτό κοινοποίηση ή γνώση της πράξεως έχει ως συνέπεια αυτή να αρχίζει να παράγει τα αποτελέσματά της έναντι του καλόπιστου τούτου διοικούμενου σε χρόνο που αποδοκίμαζουν οι ως άνω γενικές αρχές. Πράγματι, όπως οι γενικές αυτές αρχές, που απορρέουν από την έννοια του κράτους δικαίου, δεν επιτρέπουν στην Διοίκηση, εν όψει των αρχών της ασφάλειας του δικαίου και της προστατευομένης εμπιστοσύνης των πολιτών, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της από τις οποίες γεννήθηκαν δικαιώματα σε καλόπιστους διοικούμενους μετά την πάροδο ευλόγου χρόνου, ώστε να μην αιφνιδιάζεται εκείνος που στηρίχθηκε σε δεδομένη συμπεριφορά της, έτσι πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι ίδιες γενικές αρχές για τους ίδιους λόγους δεν επιτρέπουν στην Διοίκηση ούτε να αιφνιδιάζει τον διοικούμενο, κοινοποιώντας ή γνωστοποιώντας του και θέτοντας, έτσι, σε ισχύ, την ανακλητική της πράξη που είχε μεν εκδώσει μέσα στον ως άνω εύλογο χρόνο, χωρίς, όμως, και να πληροφορήσει τον ενδιαφερόμενο, ώστε αυτή να αρχίσει έγκαιρα να παράγει ως προς αυτόν τα έννομα αποτελέσματά της. Επομένως, κατά τις γενικές αυτές αρχές, μια τέτοια πράξη που, έστω και αν εκδόθηκε μέσα στον εύλογο χρόνο, αρχίζει να παράγει τα έννομα αποτελέσματά της μετά την πάροδό του, καθίσταται ακυρωτέα (ΟλΣΤΕ 602/2003). Για την ταυτότητα του λόγου, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι ίδιες γενικές αρχές για τους ίδιους λόγους δεν επιτρέπουν στη Διοίκηση ούτε να αιφνιδιάζει τον καλόπιστο διοικούμενο, όταν, μολονότι διαπιστώνει εγκαίρως την παρανομία που αποτελεί το λόγο ανάκλησης της ευμενούς διοικητικής πράξης, εντούτοις, αδρανή επί μακρό χρονικό διάστημα χωρίς να εκδίδει την ανακλητική πράξη, δημιουργώντας έτσι στο διοικούμενο την εύλογη πεποίθηση της διατήρησης της πράξης σε ισχύ. Συνεπώς, η μετά πάροδο μακρού χρόνου από τη διαπίστωση της παρανομίας έκδοση ανακλητικής της ευμενούς για το διοικούμενο πράξης, συνιστά, κατά παράβαση των ανωτέρω γενικών αρχών, περίπτωση υπέρβασης του εύλογου χρόνου, εντός του οποίου η δύναμη της διοίκησης να ανακαλέσει την παράνομη διοικητική πράξη, ως εκ τούτου δε, η ανακλητική πράξη καθίσταται ακυρωτέα (ΣΤΕ 3270/2008, 211/2021 ΔΠΡ ΚΑΒ).

11.- Εξάλλου με την ΔΕΑ 2457/2015 κρίθηκε ότι από την έκδοση της πράξης, από την οποία δημιουργήθηκε πραγματική κατάσταση υπέρ της εφεσίβλητης ασφαλισμένης, αναφορικά με τη συνέχιση της ασφαλισέως της προαιρετικώς, μέχρι την ανάκληση αυτής, παρήλθε χρονικό διάστημα 5 ετών και 11 μηνών, το οποίο υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο, εντός του οποίου η Διοίκηση μπορεί, χωρίς περιορισμό, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της. Επίσης με την 168/2005 ΣΤΕ κρίθηκε ότι η πάροδος δεκαετίας μέχρι την έκδοση της ανακλητικής αποφάσεως υπερέβαινε

τον, κατά τις συγκεκριμένες περιστάσεις, εύλογο χρόνο για την ανάκληση της συνταξιοδοτικής αποφάσεως.

3. Συμπέρασμα

Η σχολιαζόμενη απόφαση έκρινε τελικώς (σκ. 9 αυτής) ότι: «Συνεπώς, από την έκδοση της ... 2008 απόφασης του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ..., από την οποία δημιουργήθηκε πραγματική κατάσταση υπέρ της προσφεύγουσας, αναφορικά με την υπαγωγή της στην προαιρετική ασφάλιση στον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ – ΕΤΑΜ, μέχρι την ανάκληση της ανωτέρω πράξης, η οποία επήλθε με τις Μ4/...2019 και Μ5/...2019 αποφάσεις, παρήλθε χρονικό διάστημα 11 ετών, το οποίο κατά τα γενόμενα, ερμηνευτικώς, δεκτά ανωτέρω (έκτη σκέψη), υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο, εντός του οποίου η Διοίκηση μπορεί, χωρίς περιορισμό, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της. Άλλωστε, για την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης δεν αποδίδεται οποιαδήποτε απατηλή ή δόλια ενέργεια στην προσφεύγουσα, η οποία θα επέτρεπε, την χωρίς χρονικό περιορισμό ανάκληση της πράξης αυτής, ούτε από οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της δικογραφίας, προκύπτουν συγκεκριμένοι και ειδικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος που να επιτάσσουν την ανάκληση της ανακαλούμενης απόφασης. Εξάλλου, η Διοίκηση με την έκδοση των Μ5/...2015 και Μ7/...2014 αποφάσεων συνέχισης υπαγωγής της προσφεύγουσας στην προαιρετική ασφάλιση με καταβολή των εισφορών από τον ΛΑΕΚ, ενίσχυσε με θετικές της ενέργειες την πεποίθηση στην προσφεύγουσα ότι συνεχίζει να υπάγεται στην προαιρετική ασφάλιση και ότι θα θεμελιώσει πλήρες συνταξιοδοτικό δικαίωμα λόγω γήρατος, γεγονός που δεν θα ανατραπεί».

ΑΝΤΩΝΗΣ Π. ΑΡΓΥΡΟΣ

Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών (2^ο Τμήμα Τριμελές) Αριθ. 16525/2022

Δικαστής: **Π. Μπακαράκου**, Πρόεδρος Πρωτοδικών

Μέλη: **Τ. Καραμαλίκη**, **Μ. Δέτσης**, Πρωτοδίκες

Εισηγήτης: **Μ. Δέτσης**, Πρωτοδίκης

Δικηγόρος: **Ε.-Ε. Γαληνού**

Δικηγόροι. Άμισθοι-έμμισθοι. Εφάπαξ. Υπολογισμός. Προκειμένου για τον υπολογισμό του τμήματος της δικαιούμενης, από τον προσφεύγοντα, εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013, εφόσον, κατά το έτος 2013 (καταληκτικό της πενταετίας 2009-2013 έτος, κατά τα οριζόμενα στην υποπερ.

ββ' της περ. α' της § 4 του άρθρου 35 του ν. 4387/2016), αυτός ήταν έμμισθος δικηγόρος, ελλείπει σχετικής ρύθμισης για τον καθορισμό ποσοστού εισφοράς και ασφαλιστικών κατηγοριών στους έμμισθους δικηγόρους για την εφαρμογή του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω τμήματος της εφάπαξ παροχής, δεν δύνανται να τύχουν εφαρμογής οι σχετικές διατάξεις που ισχύουν για τους μισθωτούς. Τούτο διότι η παροχή από δικηγόρο νομικών συμβουλών και υπηρεσιών, ακόμη και στο πλαίσιο της σχέσης πάγιας αντιμισθίας, είναι σχέση έμμισθης εντολής και δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο σύμβασης εξαρτημένης εργασίας. Αντιθέτως, δοθέντος ότι οι έμμισθοι, όπως ακριβώς και οι άμισθοι δικηγόροι, ασφαλιζόνταν σε πρώην φορέα αυτοαπασχολούμενων, καταβάλλοντα σταθερό ποσό εισφοράς από ένσημα και γραμμάτια προείσπραξης δικαστηρίων, βάσει των ετησίων ανακοινώσεων του φορέα, δυνάμενοι, συνάμα, να εναλλάσσονται, κατά τη διάρκεια της εργασιακής τους πορείας, σε έμμισθη εργασία και αυτοαπασχόληση, ενόψει δε και του σκοπού της θέσπισης του άρθρου 35 του ν. 4387/2016, ο οποίος συνίσταται, κατά τα αναφερόμενα στην οικεία αιτιολογική έκθεση επί του άρθρου αυτού, στην εξασφάλιση της μελλοντικής συνέχισης χορήγησης της εφάπαξ παροχής στους δικαιούχους και την απλοποίηση του πλαισίου των φορέων πρόνοιας, μέσω της εισαγωγής ενός ενιαίου τρόπου υπολογισμού της εφάπαξ παροχής, για όλους τους ασφαλισμένους, εφαρμοστέες τυγχάνουν, εν προκειμένω, οι διατάξεις της Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφασης περί καθορισμού ποσοστού εισφοράς και ασφαλιστικών κατηγοριών στους αυτοτελώς απασχολούμενους ασφαλισμένους Τομέων Πρόνοιας που δεν υπάγονται σε ασφαλιστική κατηγορία, για την εφαρμογή του τρόπου υπολογισμού του τμήματος της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013 (Άρθρα 35, 51 Α § 2, 75, 85 § 1 και 90 ν. 4387/2016).

(...) Επειδή, με την κρινόμενη προσφυγή, για την άσκηση της οποίας καταβλήθηκε το νόμιμο παράβολο ..., ζητείται, παραδεκτώς, καθ' ερμηνεία του δικογράφου, η ακύρωση της με αριθ. 50/.../26.3.2019 απόφασης της Διοικητικής Επιτροπής Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ, καθ' ό μέρος, δι' αυτής, επικυρώθηκε, κατόπιν απόρριψης ένστασης του προσφεύγοντος, η με αριθ. 19.../11.5.2018 απόφαση της Προϊσταμένης της Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ περί απονομής, σ' αυτόν, εφάπαξ βοηθήματος, ποσού 20.519,25 ευρώ, αντιστοιχούντος για τα έτη ασφάλισης έως και την 31.12.2013. Με την 19.../11.5.2018 απόφαση της Προϊσταμένης της

Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ, εγκρίθηκε η απονομή, στον προσφεύγοντα, εφάπαξ βοηθήματος, συνολικού ποσού 20.956,57 ευρώ [20.519,25 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης έως και την 31.12.2013) + 418,44 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 1.1.2014-31.12.2014) + 1,16 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 1.1.2015-1.1.2015) + 17,72 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 2.1.2015-15.1.2015)].

Επειδή, στο άρθρο 35 του ν. 4387/2016 (ΦΕΚ Α'85), όπως αυτό ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο, οριζόταν ότι: «1. ... 4. Από την έναρξη ισχύος του παρόντος το ποσόν της εφάπαξ παροχής με την επιφύλαξη των οριζομένων στην παράγραφο 9 του παρόντος άρθρου, ισούται με το άθροισμα του τμήματος της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι την 31.12.2013 και του τμήματος της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης από 1.1.2014 και εφεξής. α. Για χρόνο ασφάλισης που έχει διανυθεί έως και την 31.12.2013: αα. Για τους μισθωτούς:... ββ. Για τους αυτοτελώς απασχολούμενους: Για τους αυτοτελώς απασχολούμενους με εισφορά ύψους 4%, η εφάπαξ παροχή αποτελείται από το γινόμενο του εξήντα τοις εκατό (60%) των αποδοχών επί των οποίων έγιναν οι νόμιμες κρατήσεις, επί του δεκαδικού αριθμού των ετών ασφάλισης έως και την 31.12.2013, με ακρίβεια δευτέρου δεκαδικού ψηφίου. Για τους αυτοτελώς απασχολούμενους με εισφορά ύψους διάφορου του 4% ή με σταθερό ποσό εισφοράς, το ως άνω ποσοστό (60%) αναπροσαρμόζεται αναλογικά ως προς το ύψος της εισφοράς, με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Φορέα και κατόπιν σύμφωνης γνώμης της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής. Στην περίπτωση αυτή το ως άνω ποσοστό δεν μπορεί να υπερβαίνει το εκατό τοις εκατό (100%). Ως αποδοχές για τον υπολογισμό της εφάπαξ παροχής νοείται ο μέσος όρος των τιμών των ασφαλιστικών κατηγοριών, επί των οποίων υπεβλήθησαν ασφαλιστικές εισφορές υπέρ του κλάδου, κατά τα πέντε (5) τελευταία έτη έως και τις 31.12.2013, όπως οι εν λόγω τιμές είχαν διαμορφωθεί κατά το καταληκτικό της πενταετίας έτος. Ο ως άνω μέσος όρος προσαυξάνεται ετησίως κατά τον τρόπο που προβλέπεται στην § 4 του άρθρου 8 του παρόντος. Ειδικότερα, ο μέσος ετήσιος γενικός δείκτης τιμών καταναλωτή της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής εφαρμόζεται από το επόμενο

έτος μετά το καταληκτικό της ανωτέρω πενταετίας, έως και το προηγούμενο έτος της αποχώρησης από το επάγγελμα ή την εργασία. Ο σωρευμένος συντελεστής που προκύπτει από τους δείκτες της § 4 του άρθρου 8 δεν μπορεί να είναι μικρότερος από ένα (1). Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και ύστερα από οικονομική έκθεση καθορίζονται οι ασφαλιστικές κατηγορίες για όσους αυτοτελώς απασχολούμενους η εισφορά τους δεν προκύπτει ως ποσοστό επί ασφαλιστικής κατηγορίας, καθώς και κάθε άλλο θέμα που απαιτείται για την εφαρμογή της περίπτωσης αυτής. β. Για το χρόνο ασφάλισης που πραγματοποιείται από την 1.1.2014 και εφεξής: Για τους μισθωτούς και αυτοτελώς απασχολούμενους το τμήμα της εφάπαξ παροχής που αναλογεί στα έτη ασφάλισης από 1.1.2014 και εφεξής, υπολογίζεται με βάση το διανεμητικό σύστημα προκαθορισμένων εισφορών με νοητή κεφαλαιοποίηση. Οι ασφαλιστικές εισφορές που καταβάλλονται από 1.1.2014 και εφεξής για κάθε ασφαλισμένο τηρούνται σε ατομικές μερίδες. Με βάση την αρχή της ισοδυναμίας το ποσό της εφάπαξ παροχής ισούται με τη συσσωρευμένη αξία των εισφορών κατά την ημερομηνία αποχώρησης. Η συσσώρευση των εισφορών θα γίνει με το πλασματικό ποσοστό επιστροφής, το οποίο προκύπτει από την ετήσια ποσοστιαία μεταβολή των συντάξιμων αποδοχών των ασφαλισμένων. γ. Για την εφαρμογή των ανωτέρω περιπτώσεων α' και β' ισχύουν τα εξής: Το τμήμα της απονεμόμενης εφάπαξ παροχής για τα έτη ασφάλισης από 1.1.2014 και εφεξής προκύπτει από τον παρακάτω τύπο:... Όταν η εισφορά δεν προκύπτει ως ποσοστό επί μιας βάσης υπολογισμού εισφορών, πρέπει αυτή να μετατρέπεται ως ποσοστό επί βάσης εισφορών, ώστε αυτή η βάση εισφορών να λαμβάνεται υπόψη στον υπολογισμό του ετήσιου πλασματικού ποσοστού επιστροφής. Αυτοί που ασφαλιστηκαν πρώτη φορά πριν την 1.1.2014 το ποσό της εφάπαξ παροχής αποτελείται από δύο τμήματα και προκύπτει από τον παρακάτω τύπο:... Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζεται κάθε αναγκαίο θέμα για την εφαρμογή της διάταξης αυτής. 5. Εκκρεμείς αιτήσεις χορήγησης εφάπαξ παροχής για αποχωρήσεις από την υπηρεσία ή την εργασία ή το επάγγελμα από 1.9.2013 και εφεξής, σε όποιο στάδιο της διοικητικής διαδικασίας και αν ευρίσκονται κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, κρίνονται ως προς τον τρόπο υπολογισμού της

παροχής βάσει των διατάξεων του άρθρου αυτού. 6. ...». Κατ' εξουσιοδότηση της ως άνω § 4, εκδόθηκε η με αριθ. Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφαση του Υφυπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης («Καθορισμός ποσοστού εισφοράς και ασφαλιστικών κατηγοριών στους αυτοτελώς απασχολούμενους ασφαλισμένους Τομέων Πρόνοιας που δεν υπάγονται σε ασφαλιστική κατηγορία.»- ΦΕΚ Β'3455), η οποία στο άρθρο 1 ορίζει ότι: «Για την εφαρμογή του τρόπου υπολογισμού της εφάπαξ παροχής, όπως προβλέπεται από την υποπερίπτωση ββ της περίπτωσης α της παραγράφου 4 του άρθρου 35 του ν. 4387/2016 (Α' 85) όπως ισχύει, στους αυτοτελώς απασχολούμενους ασφαλισμένους των Τομέων... Πρόνοιας Δικηγόρων Αθηνών,... των οποίων η εισφορά δεν προκύπτει ως ποσοστό επί ασφαλιστικής κατηγορίας, ορίζονται τα κάτωθι: α. Ως ποσοστό εισφοράς θεωρείται το ποσοστό 4%. β. Καθορίζονται ανά Τομέα ασφαλιστικές κατηγορίες για την κατάταξη των ασφαλισμένων σ' αυτές, καθώς και μηνιαίο εισόδημα για την κάθε ασφαλιστική κατηγορία, όπως περιγράφονται αναλυτικά στα ακόλουθα άρθρα της παρούσας απόφασης.» και στο άρθρο 3 ότι: «α) Στον Τομέα Πρόνοιας Δικηγόρων Αθηνών του ΕΤΑΑ καθορίζονται οι παρακάτω ασφαλιστικές κατηγορίες: Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ1, Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ2, Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ3, Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ4, Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ5, β) Οι ασφαλισμένοι του Τομέα, αυτοαπασχολούμενοι δικηγόροι, κατατάσσονται στις ως άνω ασφαλιστικές κατηγορίες ανάλογα με τα έτη ασφάλισης... Οι (προ της 1.1.1993) ασφαλισμένοι με 10 έτη ασφάλισης και πάνω στον Τομέα, υπάγονται στην Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ4... γ) Το μηνιαίο εισόδημα (ΜΕ) για μηνιαία εισφορά 4% σε κάθε ασφαλιστική κατηγορία, υπολογίζεται με τον ακόλουθο τύπο: $ΜΕ = \text{Ετήσια εισφορά} * 35\% * 25/12$. Ως ετήσια εισφορά θεωρείται η ισχύουσα του έτους για την αντίστοιχη ασφαλιστική κατηγορία.».

Επειδή, στην προκειμένη περίπτωση, από τα στοιχεία της δικογραφίας, προκύπτουν τα εξής: Ο προσφεύγων, διατηρήσας έμμοθη θέση δικηγόρου, με πάγια αντιμισθία, στην «Ε... Α.Ε.», κατά το χρονικό διάστημα 11.5.2000-30.6.2011, και, στην «Γ... Α.Ε.», κατά το χρονικό διάστημα 1.7.2011-1.1.2015, πραγματοποίησε, στο «Ταμείο Νομικών» (μετέπειτα «ΕΤΑΑ-ΤΑΝ»), 40 έτη, 3 μήνες και 8 ημέρες ασφάλισης, κατά το χρονικό διάστημα 8.10.1974-15.1.2015, οπότε και εξήλθε της ασφάλισης, λόγω παραίτησης. Με τη με α-

ριθ. 56.../19.5.2015 πράξη του Διευθυντή Παροχών του ΕΤΑΑ-ΤΑΝ, όπως αυτή αναθεωρήθηκε, ως προς τον χρόνο ασφάλισης, με τις με αριθ. 58.../2.2.2016 και 60.../5.8.2016 πράξεις του αυτού οργάνου, απονεμήθηκε, στον προσφεύγοντα, από 16.1.2015, μηνιαία σύνταξη λόγω γήρατος, ποσού 1.232,09 ευρώ. Ακολούθως, με τις με αριθ. πρωτ. 7.../5.2.2016 και 79.../27.3.2018 αιτήσεις του, ο προσφεύγων ζήτησε να του χορηγηθεί η δικαιούμενη, απ' αυτόν, εφάπαξ παροχή. Σε απάντηση των ως άνω αιτήσεων, η Προϊσταμένη της Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ, λαβούσα υπόψη το με αριθ. πρωτ. Φ.30222.../Δ15.960/20.3.2018 έγγραφο του Τμήματος Εφάπαξ Παροχών του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, διά του οποίου, το Τμήμα, απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Ταμείου, αποφαινόταν υπέρ της δυνατότητας εφαρμογής του τύπου υπολογισμού της εφάπαξ παροχής των άμισθων δικηγόρων για τους έμμισθους για το μέρος της παροχής που αφορά στο χρονικό διάστημα έως και την 31.12.2013, εξέδωσε, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 35 του ν. 4387/2016 και της Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφασης του Υφυπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, την 19.../11.5.2018 απόφασή της, με την οποία ενέκρινε την απονομή, στον προσφεύγοντα, εφάπαξ βοηθήματος, συνολικού ποσού 20.956,57 ευρώ [20.519,25 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης έως και την 31.12.2013) + 418,44 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 1.1.2014-31.12.2014) + 1,16 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 1.1.2015-1.1.2015) + 17,72 ευρώ (τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για το χρονικό διάστημα ασφάλισης 2.1.2015-15.1.2015)]. Ειδικότερα, ο προσφεύγων κατετάγη στην Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ4 και το ανωτέρω συνολικό ποσό των 20.956,57 ευρώ υπολογίστηκε ως εξής: Για τον χρόνο ασφάλισης που έχει διανυθεί έως και την 31.12.2013 (39 έτη, 2 μήνες και 23 ημέρες): Μηνιαίο Εισόδημα = 418,44 ευρώ [Ετήσια Εισφορά (έτους 2013)] x 25/12 = 871,75 ευρώ, και, ακολούθως, 871,75 ευρώ x 60% x 39,23 (δεκαδικός αριθμός των ετών ασφάλισης έως και την 31.12.2013, με ακρίβεια δευτέρου δεκαδικού ψηφίου) = 20.519,25 ευρώ. Για τον χρόνο ασφάλισης που έχει διανυθεί από την 1.1.2014 έως την 31.12.2014 (έμμισθη απασχόληση): 418,44 ευρώ. Για τον

χρόνο ασφάλισης που έχει διανυθεί από την 1.1.2015 έως την 1.1.2015 (έμμισθη απασχόληση): 418,44 ευρώ/360 ημέρες x 1 ημέρα = 1,16 ευρώ. Για τον χρόνο ασφάλισης που έχει διανυθεί από τις 2.1.2015 έως τις 15.1.2015 (άμισθη απασχόληση): 1.301,52 ευρώ x 35% = 455,53 ευρώ, και, ακολούθως, 455,53 ευρώ/360 ημέρες x 14 ημέρες = 17,72 ευρώ. Κατά της 19.../11.5.2018 απόφασης της Προϊσταμένης της Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ, ο προσφεύγων άσκησε τη με αριθ. πρωτ. 15.../10.7.2018 ένσταση, η οποία απορρίφθηκε διά της 50.../26.3.2019 προσβαλλόμενης απόφασης της Διοικητικής Επιτροπής Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ.

Επειδή, ήδη με την κρινόμενη προσφυγή, ο προσφεύγων προβάλλει ότι το άρθρο 35 του ν. 4387/2016 και η Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφαση του Υφυπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης δεν διακρίνουν μεταξύ αμισθων και εμμισθων δικηγόρων, ως προς τον τρόπο υπολογισμού της εφάπαξ παροχής, ισχυρίζεται δε ότι, για τον υπολογισμό του Μηνιαίου Εισοδήματος, βάσει του οποίου προκύπτει το τμήμα της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης έως και την 31.12.2013, μη νομίμως θεωρήθηκαν, ως Ετήσια Εισφορά του έτους 2013, μόνον οι εισφορές που καταβλήθηκαν για τον τομέα πρόνοιας και όχι και οι αντίστοιχες που καταβλήθηκαν για τον τομέα υγείας, σε αντίθεση με τα ισχύοντα για τους άμισθους δικηγόρους, τη στιγμή μάλιστα που, σύμφωνα με την ετήσια ανακοίνωση των Τομέων Υγείας - Πρόνοιας Δικηγόρων Αθηνών του ΕΤΑΑ, οι ελάχιστες ετήσιες εισφορές των αμισθων δικηγόρων, για το έτος 2013, ήταν σημαντικά χαμηλότερες από τις αντίστοιχες των εμμισθων δικηγόρων. Κατόπιν τούτου, ο προσφεύγων υποστηρίζει ότι η Ετήσια Εισφορά ανερχόταν στο ποσό των 2.062,68 ευρώ, και όχι στο ποσό των 418,44 ευρώ, και, συνακόλουθα, το Μηνιαίο Εισόδημα ανερχόταν στο ποσό των 1.504,04 ευρώ, και όχι στο ποσό των 871,75 ευρώ, όπως κρίθηκε διά της προσβαλλόμενης απόφασης κατά παράβαση των αρχών της αναλογικότητας, της ανταποδοτικότητας και της ισότητας. Αντιθέτως, το καθ' ού ν.π.δ.δ., με την έκθεση των απόψεών του, ζητεί την απόρριψη της προσφυγής.

Επειδή, αμφότερες οι 7.../5.2.2016 και 79.../27.3.2018 αιτήσεις του προσφεύγοντος περί χορήγησης, σ' αυτόν, εφάπαξ παροχής νομίμως κρίθηκαν, ως προς τον τρόπο υπολογισμού της παροχής, βάσει των διατάξεων της § 4 του άρ-

θρου 35 του ν. 4387/2016. Και τούτο διότι, αναφορικά με την 7.../5.2.2016 αίτηση, συμφώνως προς την § 5 του ανωτέρω άρθρου 35, ο προσφεύγων απεχώρησε από το δικηγορικό λειτούργημα μετά την 1.9.2013 (15.1.2015) και η αίτησή του αυτή ήταν εκκρεμής κατά την έναρξη ισχύος του ν. 4387/2016 (12.5.2016), αναφορικά δε με την 79.../27.3.2018 αίτηση, η αίτηση αυτή υποβλήθηκε μετά την έναρξη της ισχύος του ν. 4387/2016 (12.5.2016). Περαιτέρω, προκειμένου για τον υπολογισμό του τμήματος της δικαιούμενης, από τον προσφεύγοντα, εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013, εφόσον, κατά το έτος 2013 (καταληκτικό της πενταετίας 2009-2013 έτος, κατά τα οριζόμενα στην υποπερ. ββ' της περ. α' της § 4 του άρθρου 35 του ν. 4387/2016), αυτός ήταν έμμισθος δικηγόρος, ελλείπει σχετικής ρύθμισης για τον καθορισμό ποσοστού εισφοράς και ασφαλιστικών κατηγοριών στους έμμισθους δικηγόρους για την εφαρμογή του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω τμήματος της εφάπαξ παροχής, δεν δύνανται να τύχουν εφαρμογής οι σχετικές διατάξεις που ισχύουν για τους μισθωτούς. Τούτο διότι η παροχή από δικηγόρο νομικών συμβουλών και υπηρεσιών, ακόμη και στο πλαίσιο της σχέσης πάγιας αντιμισθίας, είναι σχέση έμμισθης εντολής και δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο σύμβασης εξαρτημένης εργασίας (βλ. ΣτΕ 13/2022 7μ., 909/2011 7μ., 4374/2013, ΑΠ 25/2002 Ολ., 1/1994 Ολ., 476/2007, 941/1992 κ.α.). Αντιθέτως, δοθέντος ότι οι έμμισθοι, όπως ακριβώς και οι άμισθοι δικηγόροι, ασφαλιζόνταν σε πρώην φορέα αυτοαπασχολούμενων, καταβάλλοντας σταθερό ποσό εισφορών από ένσημα και γραμμάτια προείσπραξης δικαστηρίων, βάσει των ετησίων ανακοινώσεων του φορέα, δυνάμενοι, συνάμα, να εναλλάσσονται, κατά τη διάρκεια της εργασιακής τους πορείας, σε έμμισθη εργασία και αυτοαπασχόληση, ενόψει δε και του σκοπού της θέσπισης του άρθρου 35 του ν. 4387/2016, ο οποίος συνίσταται, κατά τα αναφερόμενα στην οικεία αιτιολογική έκθεση επί του άρθρου αυτού, στην εξασφάλιση της μελλοντικής συνέχισης χορήγησης της εφάπαξ παροχής στους δικαιούχους και την απλοποίηση του πλαισίου των φορέων πρόνοιας, μέσω της εισαγωγής ενός ενιαίου τρόπου υπολογισμού της εφάπαξ παροχής, για όλους τους ασφαλισμένους, εφαρμοστές τυγχάνουν, εν προκειμένω, οι διατάξεις της Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφασης περί καθορισμού ποσοστού εισφοράς και ασφαλιστικών κατηγοριών στους αυτοτελώς

απασχολούμενους ασφαλισμένους Τομέων Πρόνοιας που δεν υπάγονται σε ασφαλιστική κατηγορία, για την εφαρμογή του τρόπου υπολογισμού του τμήματος της εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013. Εξάλλου, της διάταξης του άρθρου 3 περ. γ' της Φ.80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφασης μη διακρίνουσας, ως Ετήσια Εισφορά για την εξεύρεση του Μηνιαίου Εισοδήματος θεωρείται η ισχύουσα του έτους για την αντίστοιχη ασφαλιστική κατηγορία συνολική εισφορά από ένσημα και γραμμάτια προείσπραξης δικαστηρίων, που καταβάλλεται στο ΕΤΑΑ - Τομείς Υγείας - Πρόνοιας Δικηγόρων Αθηνών, ήτοι τόσο αυτή που αντιστοιχεί στον Τομέα Υγείας, όσο κι εκείνη που αντιστοιχεί στον Τομέα Πρόνοιας. Προς τούτο, άλλωστε, συνηγορεί και το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον προβλεπόμενο, στο άρθρο 3 περ.γ' της Φ.80020/ 44136/Δ.15.747/2016 απόφασης, τύπο, για την εξεύρεση του Μηνιαίου Εισοδήματος χρησιμοποιείται το 35% της Ετήσιας Εισφοράς. Κατόπιν τούτου, στην ένδικη περίπτωση, προκειμένου για τον υπολογισμό του τμήματος της δικαιούμενης, από τον προσφεύγοντα, εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 3 της Φ. 80020/44136/Δ.15.747/2016 απόφασης, εφόσον αυτός είναι ασφαλισμένος προ της 1.1.1993 και έχει περισσότερα από 10 έτη ασφάλισης στον Τομέα Πρόνοιας Δικηγόρων Αθηνών του ΕΤΑΑ, κατατάσσεται στην Ασφαλιστική κατηγορία ΔΑ4 του εν λόγω Τομέα, ως Ετήσια δε Εισφορά θεωρείται η ισχύουσα του έτους 2013, καταληκτικού της πενταετίας 2009-2013 έτους, κατά τα οριζόμενα στην υποπερ. ββ' της περ. α' της § 4 του άρθρου 35 του ν. 4387/2016, ήτοι το ποσό των 2.062,68 ευρώ [1.485,12 ευρώ (εισφορά από ένσημα που αντιστοιχεί στον Τομέα Υγείας για έμμισθο δικηγόρο, ασφαλισμένο έως την 31.12.1992, με περισσότερα από 5 έτη ασφάλισης) + 332,76 ευρώ (εισφορά από ένσημα που αντιστοιχεί στον Τομέα Πρόνοιας για έμμισθο δικηγόρο, ασφαλισμένο έως την 31.12.1992, με περισσότερα από 5 έτη ασφάλισης) + 159,12 ευρώ (εισφορά από γραμμάτια προείσπραξης δικαστηρίων που αντιστοιχεί στον Τομέα Υγείας για έμμισθο δικηγόρο, με περισσότερα από 10 έτη δικηγορίας) + 85,68 ευρώ (εισφορά από γραμμάτια προείσπραξης δικαστηρίων που αντιστοιχεί στον Τομέα Πρόνοιας για έμμισθο δικηγόρο, με περισσότερα από 10 έτη δικηγορίας)]. Ενόψει τούτου, στην ένδικη περίπτωση, το Μηνιαίο Εισόδημα ανέρχεται στο ποσό των

1.504,03 ευρώ [2.062,68 ευρώ (Ετήσια Εισφορά) x 35% x 25/12], και, συνακόλουθα, το τμήμα της δικαιούμενης, από τον προσφεύγοντα, εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013, ανέρχεται στο ποσό των 35.401,85 ευρώ [1.504,03 (Μηνιαίο Εισόδημα) x 60% x 39,23 (δεκαδικός αριθμός των ετών ασφάλισης έως και την 31.12.2013, με ακρίβεια δευτέρου δεκαδικού ψηφίου)]. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο κρίνει ότι μη νομίμως, διά της 19.../11.5.2018 απόφασης της Προϊσταμένης της Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ, το τμήμα της δικαιούμενης, από τον προσφεύγοντα, εφάπαξ παροχής που αντιστοιχεί για τα έτη ασφάλισης μέχρι και την 31.12.2013, καθορίστηκε στο ποσό των 20.519,25 ευρώ, μη νομίμως δε, κατ' επέκταση, απορρίφθηκε, με την προσβαλλόμενη απόφαση, κατά το μέρος αυτό, η 15.../10.7.2018 ένσταση που άσκησε ο προσφεύγων κατά της 19.../11.5.2018 απόφασης,

κατ' αποδοχή του σχετικού λόγου της προσφυγής, παρεκούσης ως αλυσιτελούς της εξέτασης των λοιπών λόγων της προσφυγής.

Επειδή, κατ' ακολουθίαν, η κρινόμενη προσφυγή πρέπει να γίνει δεκτή και να ακυρωθεί η προσβαλλόμενη απόφαση, καθ' ό μέρος, δι' αυτής, επικυρώθηκε η 19.../11.5.2018 απόφαση της Προϊσταμένης της Δ' Διεύθυνσης Εφάπαξ Παροχών του ΕΤΕΑΕΠ περί απονομής, στον προσφεύγοντα, εφάπαξ βοηθήματος ποσού 20.519,25 ευρώ, αντιστοιχούντος για τα έτη ασφάλισης έως και την 31.12.2013. Τέλος, το καταβληθέν παράβολο πρέπει να αποδοθεί στον προσφεύγοντα (άρθρο 277 § 9 του ΚΔιοικΔικ), ενώ, κατ' εκτίμηση των περιστάσεων, το καθ' ού ν.π.δ.δ. πρέπει να απαλλαγεί από τα δικαστικά έξοδα του προσφεύγοντος (άρθρο 275 § 1 εδ. ε' του ΚΔιοικΔικ).

Διά ταύτα

Δέχεται την προσφυγή.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΕ

Επιμέλεια: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ, Δικηγόρος

ΟΛΟΜΕΛΕΙΑΣ

996/2022 – Πρόεδρος: **Ε. Σαρπ, Πρόεδρος**, Εισηγήτρια: **Κ. Κονιδιτσιώτου, Σύμβουλος**

Αρχές κοινωνικής ασφάλισης. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων και ανάγει τη μέριμνα για την προαγωγή του σε σκοπό του Κράτους. Βασικό περιεχόμενο της κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί η, έναντι καταβολής εισφοράς, προστασία του ασφαλισμένου από την επέλευση κινδύνων (γήρας, ασθένεια, αναπηρία κ.λπ.), οι οποίοι αναιρούν την ικανότητά του να εργάζεται (ασφαλιστικοί κίνδυνοι) και, συνακόλουθα, τείνουν να υποβαθμίσουν τις συνθήκες διαβίωσής του. Εφ' όσον επέλθει ο ασφαλιστικός κίνδυνος, ο ασφαλισμένος παύει να καταβάλλει εισφορές, οι οποίες συνιστούν κεφάλαιο που είναι αποκλειστικά αφιερωμένο για την καταβολή των ασφαλιστικών παροχών, και αποκτά, κατ' αρχήν, αξίωση έναντι του ασφαλιστικού φορέα να του χορηγήσει παροχή. Η παροχή αυτή πρέπει να είναι ικανή να του εξασφαλίσει ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου. Επίσης, μέσω του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης εκδηλώνεται - όπως και μέσω της κοινωνικής πρόνοιας - η κοινωνική αλληλεγγύη και ασκείται κοινωνική πολιτική, ειδικότερα δε αναδιανομή εισοδήματος, με σκοπό την άμβλυνση κοινωνικών αντιθέσεων και ανισοτήτων.

Προϋποθέσεις και αρχές για τη χορήγηση σύνταξης. Ανταποδοτικότητα. Δεν κατοχυρώνεται συνταγματικά στην κοινωνική ασφάλιση η ευθεία αναλογία (αμιγής ανταποδοτικότητα) μεταξύ εισφορών και παροχών, επιτρέπονται δε η θέσπιση ανωτάτου ορίου παροχών, η απονομή σύνταξης επί εργατικού ατυχήματος ανεξαρτήτως καταβολής εισφορών ή η μη χορήγηση σύνταξης παρά την καταβολή εισφορών σε περίπτωση μη θεμελίωσης του ασφαλιστικού δικαιώματος. Ωστόσο, δεν πρέπει ο υπολογισμός της παροχής να οδηγεί σε ανατροπή των αρχών της ισότητας και της αναλογικότητας, να απολήγει δηλαδή σε χορήγηση ασφαλιστικής παροχής, το ύψος της οποίας, εν όψει των καταβληθεισών από τον ασφαλισμένο εισφορών και του συνολικού χρόνου ασφάλισής του, υπολείπεται του ανεκτού κατά το Σύνταγμα κατώτατου ορίου, πέραν του οποίου συντρέχει προφανής παραβίαση των ανωτέρω συνταγματικών αρχών και της αρχής της ανταποδοτικότητας.

Ο νομοθέτης δεν μπορεί να παραβιάζει αυτό που αποτελεί τον συνταγματικό πυρήνα του δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης, τη χορήγηση, δηλαδή, κατά την επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου στον ασφαλισμένο παροχών ανάλογων προς τις καταβληθείσες από αυτόν εισφορές και τον συνολικό χρόνο ασφάλισής του και ικανών να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, εξασφαλίζοντας τους όρους όχι μόνον της φυσικής του υπόστασης (διατροφή, ένδυση, στέγαση, βασικά οικιακά αγαθά, θέρμανση, υγιεινή και περίθαλψη όλων των βαθμίδων), αλλά και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή, με τρόπο που δεν αφήνεται ουσιωδώς από τις αντίστοιχες συνθήκες του εργασιακού του βίου, οι παροχές δε αυτές τελούν πάντοτε υπό την εγγύηση του Κράτους.

Δυσμενέστεροι όροι χορήγησης κοινωνικής παροχής λόγω ποινικής καταδίκης. Αντισυνταγματικότητα. Είναι αντισυνταγματική διάταξη με την οποία προβλέπονται δυσμενέστεροι όροι για τη χορήγηση παροχών κοινωνικής ασφάλισης σε περίπτωση ποινικής καταδίκης για συγκεκριμένα αδικήματα εργαζομένου στη δημόσια επιχείρηση της ΔΕΗ σε σχέση με τα γενικώς ισχύοντα για τους λοιπούς ασφαλισμένους, με σκοπό την αποτροπή τέλεσής τους σε βάρος της δημόσιας επιχείρησης ή του Δημοσίου, χάριν προστασίας της παρουσίας και της εν γένει εύρυθμης λειτουργίας αυτών. Διότι δεν δύναται να αποτελέσει πρόσφορο κριτήριο για τη στέρηση ή τον περιορισμό δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης, δυνάμενο να δικαιολογήσει τη διαφορετική μεταχείριση του εργαζομένου ως προς τη χορήγηση συνταξιοδοτικών παροχών, επειδή δεν τελεί σε άμεση συνάφεια με τη λειτουργία της ίδιας της ασφαλιστικής σχέσης, η οποία έχει ως αποστολή, κατά το Σύνταγμα, την προστασία του ασφαλισμένου από την επέλευση κινδύνων που αναιρούν την ικανότητά του να εργάζεται με τη χορήγηση παροχών ανάλογων προς τις καταβληθείσες εισφορές και τον συνολικό χρόνο ασφάλισης, με παράλληλη μέριμνα για την προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου. Επιπλέον, η παραπάνω νομοθετική πρόβλεψη δεν παράσκει αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκει, για την πραγμάτωση του οποίου κατάλληλα και επαρκή μέτρα προβλέπονται ήδη στη νομοθεσία (πέραν των κανόνων του ποινικού δικαίου, ιδίως, στο πειθαρχικό δίκαιο), με αποτέλεσμα να υπερακοντίζει τον σκοπό αυτό [Μειοψηφία].

ΤΜΗΜΑΤΩΝ

604/2022 (Β΄ Τμ.) – Πρόεδρος: Μ. Πικραμένος, Αντιπρόεδρος, Εισηγητής: Χ. Νέγρης, Πάρεδρος

Προσφυγή. Περισσότερες προσβαλλόμενες πράξεις. Ποσό διαφοράς. Όταν με την προσφυγή προσβάλλεται απόρριψη ενδικοφανούς προσφυγής κατά περισσότερων πράξεων, η απόρριψη αυτή αναλύεται σε τόσες απορριπτικές πράξεις όσες και οι προσβληθείσες με την ενδικοφανή προσφυγή. Ως ποσό της διαφοράς που άγεται ενώπιον του ΣτΕ λαμβάνεται, στην περίπτωση αυτή, κατ' αρχήν, το χρηματικό ποσό που αντιστοιχεί σε κάθε πράξη χωριστά. Όταν με την προσφυγή έχει προσβληθεί πράξη, με την οποία καταλογίζονται περισσότερες παραβάσεις και επιβάλλονται αυτοτελή πρόστιμα, ως ποσό του αντικειμένου της διαφοράς που άγεται ενώπιον του ΣτΕ, από το ύψος του οποίου εξαρτάται το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης, λαμβάνεται το χρηματικό ποσό που αντιστοιχεί στο σύνολο των ως άνω προστίμων (και όχι χωριστά καθένα από τα αυτοτελή ποσά).

Προσβολή εγγράφου ως πλαστού. Πληρεξουσιότητα. Για την προσβολή εγγράφου ως πλαστού απαιτείται ειδική δικαστική πληρεξουσιότητα, η οποία δύναται να παρασχεθεί και μετά την άσκηση της προσφυγής και την κατάθεση δικογράφου προσθέτων λόγων, είτε με προφορική δήλωση του διαδίκου ή του νόμιμου αντιπροσώπου ή του εκπροσώπου του στο ακροατήριο, η οποία και καταχωρείται στα πρακτικά, είτε με συμβολαιογραφική πράξη ή με ιδιωτικό έγγραφο, με βεβαίωση του γνησίου της υπογραφής του διαδίκου ή του νόμιμου αντιπροσώπου ή του εκπροσώπου του από δημόσια, δημοτική ή κοινοτική αρχή. Για τη χορήγηση της ειδικής δικαστικής πληρεξουσιότητας για την προσβολή εγγράφου ως πλαστού απαιτείται να προκύπτει ρητά και ειδικά (είτε με την προφορική δήλωση στο ακροατήριο, είτε από το πληρεξούσιο έγγραφο που κατατίθεται στη γραμματεία) η εξουσία που παρέχεται στον πληρεξούσιο δικηγόρο να προσβάλει συγκεκριμένο έγγραφο ως πλαστό, χωρίς να αρκεί προς τούτο η απλή έγκριση της διαδικαστικής πράξης της άσκησης του ενδίκου βοηθήματος ή μέσω η έγκριση γενικά του περιεχομένου δικογράφου, ακόμη και αν σε αυτό περιέχεται λόγος περί πλαστότητας ορισμένου εγγράφου. ■

630/2022 (Ε΄ Τμ.) – Προεδρεύων: Ι. Μαντζουράνης, Σύμβουλος - Εισηγητής: Θ. Αραβάνης, Σύμβουλος

Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού

περιβάλλοντος. Το πολιτιστικό περιβάλλον έχει αναχθεί από το Σύνταγμα σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό. Τα αρμόδια όργανα του Κράτους οφείλουν να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την αποτελεσματική διαφύλαξη των αγαθών αυτών και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα για την προστασία του, σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας, παρεμβαίνοντας, στον αναγκαίο βαθμό, στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά τη λήψη των μέτρων αυτών, τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας οφείλουν να σταθμίζουν και άλλους παράγοντες, αναγόμενους στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, όπως η ανάγκη οικονομικής ανάπτυξης. Η επιδίωξη όμως των σκοπών αυτών και η στάθμιση των προστατευόμενων αντίστοιχων εννόμων αγαθών πρέπει να συμπορεύεται προς την υποχρέωση της Πολιτείας, να μεριμνά για την προστασία του περιβάλλοντος, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται βιώσιμη ανάπτυξη. Η βιώσιμη ανάπτυξη και οι συναφείς αρχές της πρόληψης και προφύλαξης στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος επιβάλλουν, κατά την εισαγωγή κανονιστικών ή ατομικών ρυθμίσεων προς τον σκοπό αυτό, να λαμβάνονται προεχόντως υπ' όψη τυχόν ιδιαίτεροι κίνδυνοι για το φυσικό περιβάλλον από την ανάπτυξη συγκεκριμένων δραστηριοτήτων.

Συνεκτίμηση στοιχείων. Κατά τη στάθμιση κάθε φορά των εννόμων αγαθών που διακυβεύονται πρέπει να συνεκτιμώνται από τη Διοίκηση αφ' ενός τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προστατευτέου φυσικού περιβάλλοντος και αφ' ετέρου ο ειδικότερος χαρακτήρας του σύννομου συμφέροντος, το οποίο εξυπηρετείται από την ανάπτυξη συγκεκριμένων έργων και δραστηριοτήτων, όταν αυτά αξιολογούνται ως επιτρεπόμενα στην προστατευόμενη περιοχή, καθ' όσον η νομιμότητα των σχετικών επιλογών της Διοίκησης συναρτάται με το είδος και την έκταση της επαπειλούμενης βλάβης στο φυσικό περιβάλλον και τη φύση του εξυπηρετούμενου σκοπού δημοσίου συμφέροντος.

Προϋποθέσεις χωροταξικού σχεδιασμού. Ο χωροταξικός σχεδιασμός ανατίθεται στην Πολιτεία, που οφείλει να θεσπίζει τις αναγκαίες ρυθμίσεις ώστε να διασφαλίζεται η προστασία του περιβάλλοντος, οι βέλτιστοι δυνατοί όροι διαβίωσης του πληθυσμού και η οικονομική ανάπτυξη στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας (βιώσιμης ανάπτυξης). Ουσιαστικό όρο για τη βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν τα χωροταξικά σχέδια. Τα σχέδια αυτά θέτουν, με βάση την ανάλυση των δεδομένων και την πρόγνωση των μελλοντικών εξελίξεων, τους μακροπρόθεσμους στόχους της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, το πλαίσιο για τη διαμόρφωση των οικιστι-

κών περιοχών, των περιοχών άσκησης παραγωγικών δραστηριοτήτων και των ελεύθερων χώρων στις εκτός σχεδίου περιοχές.

Μικρά νησιά και βιώσιμη ανάπτυξη. Ο θεμελιώδης κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης ισχύει, κατά μείζονα λόγο, για τα ευαίσθητα οικοσυστήματα, όπως είναι τα μικρά νησιά, που χαρακτηρίζονται από την ενότητα του τοπίου τους και τη στενή αλληλεξάρτηση ανθρωπογενών συστημάτων και φυσικού περιβάλλοντος και των οποίων η ανάπτυξη (οικιστική, τουριστική και, γενικώς, οικονομική) πρέπει να συνδέεται με τη διατήρηση του χαρακτήρα τους, ιδίως δε του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος, και να μην παραβιάζει τη φέρουσα ικανότητά τους. Για την προστασία των ευαίσθητων οικοσυστημάτων επιβάλλεται ειδικός χωροταξικός σχεδιασμός, που πρέπει να προβλέπει μορφές ήπιας ανάπτυξης, συμβατές με την αρχή της διατήρησης του πολιτιστικού και φυσικού κεφαλαίου τους. Η τήρηση από τη Διοίκηση των συνταγματικών αυτών επιταγών ελέγχεται από το ΣτΕ, λαμβανομένων υπ' όψη και των διαγμάτων της κοινής πείρας.

Δόμηση σε εντός και εκτός σχεδίου περιοχές. Από άποψης δυνατότητας δόμησης, το Σύνταγμα επιβάλλει διαφοροποίηση μεταξύ αφ' ενός των περιοχών που αναπτύσσονται βάσει οργανωμένου πολεοδομικού σχεδίου και, επομένως, προορίζονται για οικιστική ανάπτυξη, και των περιοχών εκτός σχεδίου, οι οποίες, εφ' όσον δεν προστατεύονται πληρέστερα (όπως τα δάση ή οι αρχαιολογικοί χώροι), δεν έχουν ως προορισμό τη δόμηση, αλλά τη γεωργική, κτηνοτροφική και δασοπονική εκμετάλλευση και την αναψυχή του κοινού και, συνεπώς, η οικιστική τους εκμετάλλευση, όταν κατ' εξαίρεση επιτρέπεται, τελεί υπό αυστηρούς όρους. Ειδικότερα, σε αντίθεση με την πρώτη κατηγορία περιοχών, στις οποίες η δόμηση επιτρέπεται με μόνη προϋπόθεση την τήρηση των προβλέψεων του σχεδίου πόλης και των όρων και περιορισμών δόμησης που το συνοδεύουν, στις εκτός σχεδίου περιοχές η δόμηση μπορεί να απαγορεύεται εν όλω ή εν μέρει, ή να επιτρέπεται υπό ιδιαίτερα αυστηρούς όρους και περιορισμούς, που δεν πρέπει να είναι ευνοϊκότεροι σε σχέση προς τους ισχύοντες για τις εντός σχεδίου περιοχές, ούτε να οδηγούν σε εξομοίωση των εκτός σχεδίου περιοχών με εντός σχεδίου πόλης ή ορίων οικισμών περιοχές ή στην εν τοις πράγμασι δημιουργία νέων οικισμών χωρίς εγκεκριμένο πολεοδομικό σχέδιο.

Περιορισμοί στη χρήση. Προϋποθέσεις αποζημίωσης. Προς διαφύλαξη του περιβάλλοντος επιτρέπεται η λήψη μέτρων, που είναι δυνατόν να συνίστανται και στον περιορισμό του φάσματος των δυνατών χρήσεων του ακινήτου ή της έντασης της εκμετάλλευσής του. Τα μέτρα αυτά πρέπει

να θεσπίζονται με αντικειμενικά κριτήρια και κατά τρόπο σύμφωνο προς τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή πρέπει να είναι αναγκαία και πρόσφορα για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού δημοσίου συμφέροντος και να μην είναι δυσανάλογα σε σχέση προς αυτόν. Όταν τα μέτρα που λαμβάνονται προς τον σκοπό της προστασίας μιας περιοχής, καίτοι έχουν θεσπισθεί με γνώμονα τα παραπάνω κριτήρια, έχουν ως αποτέλεσμα τη μη αναμενόμενη ουσιώδη στέρηση της ιδιοκτησίας, σε σχέση με τον προορισμό της, δεν αναιρείται εκ μόνου του λόγου αυτού η νομιμότητά τους, αλλά γεννάται αξίωση των ιδιοκτητών προς αποζημίωση, ανάλογα με την έκταση, την ένταση και τη χρονική διάρκεια της ζημίας, με την προϋπόθεση ότι το επιβαλλόμενο βάρος υπερβαίνει το εύλογο όριο ανοχής και αλληλεγγύης, το οποίο δικαιούται να αξιώνει το Κράτος από το σύνολο των πολιτών ή από ορισμένη μερίδα τους και εν όψει του κοινωνικού περιεχομένου της ιδιοκτησίας, μεταβάλλεται δηλαδή σε θυσία ελαχίστων κατά παράβαση της αρχής της ισότητας στα δημόσια βάρη.

Μεταβολή του προορισμού ή των χρήσεων των ακινήτων. Όρια. Τα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτου, όπως η κυριότητα, προστατεύονται στο πλαίσιο του προορισμού του ακινήτου, που περιλαμβάνει το φάσμα των επιτρεπτών χρήσεών του, οι οποίες καθορίζονται κυριαρχικά, είτε απ' ευθείας από συνταγματικές διατάξεις, είτε από τον νομοθέτη ή, κατ' εξουσιοδότησή του, από τη Διοίκηση, σε συμφωνία με το Σύνταγμα. Προκειμένου να επιτευχθεί ο συνταγματικός στόχος της διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος, εν όψει και του κοινωνικού χαρακτήρα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, επιτρέπεται η λήψη μέτρων συνισταμένων τόσο στη μεταβολή του προορισμού των ακινήτων, όσο και στον περιορισμό του φάσματος των δυνατών χρήσεών τους ή της έντασης της εκμετάλλευσής τους. Τα μέτρα αυτά πρέπει να θεσπίζονται με σεβασμό προς τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή να είναι πρόσφορα για την επίτευξη του παραπάνω στόχου και να μην υπερβαίνουν το αναγκαίο προς τούτο μέτρο, πλην δεν απαγορεύεται να έχουν ως αποτέλεσμα την ουσιώδη στέρηση της χρήσης ακινήτου κατά τον προορισμό του. Στην τελευταία περίπτωση, προκειμένου να τηρείται η αρχή της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ του λαμβανόμενου περιοριστικού μέτρου και της ανάγκης προστασίας της ιδιοκτησίας, γεννάται αξίωση του θιγόμενου ιδιοκτήτη να του καταβληθεί αποζημίωση ανάλογα με την έκταση, την ένταση και τη χρονική διάρκεια της στέρησης.

Προστασία της περιουσίας. Σύμφωνα με το Ι ΠΠΠ της ΕΣΔΑ, η θεμιτή επιδίωξη της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος με την επιβολή

περιορισμών στη χρήση των ακινήτων δεν απαλλάσσει το Κράτος από την υποχρέωσή του να αποζημιώσει τον θιγόμενο ιδιοκτήτη, το ακίνητο του οποίου κατά τον χρόνο κτήσης του δεν υπέκειτο στους περιορισμούς αυτούς, για την ουσιώδη και υπερβαίνουσα το εκάστοτε προσήκον μέτρο στέρησης ορισμένων από τις νόμιμες χρήσεις που προβλέπονταν για το ακίνητο αυτό πριν την επιβολή των περιορισμών.

Τροποποίηση Γ.Π.Σ. και καθορισμός χρήσεων γης. Προϋποθέσεις. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (Γ.Π.Σ.) αποτελεί τη γενική πρόταση πολεοδομικής οργάνωσης πλειόνων πολεοδομικών ενοτήτων, η οποία διατυπώνεται μετά από εκτίμηση των οικιστικών αναγκών και των αναμενόμενων επιπτώσεων των πολεοδομικών ρυθμίσεων του στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και τους γενικότερους αναπτυξιακούς στόχους της περιοχής που καταλαμβάνει. Πρέπει να τηρείται ο θεμελιώδης κανόνας της βελτίωσης του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος, η διαφύλαξη και προαγωγή του οποίου αποτελεί πρωτεύοντα στόχο του σχεδιασμού. Επομένως, κάθε τροποποίηση εγκεκριμένου Γ.Π.Σ. πρέπει να αποβλέπει στη ενίσχυση της προστασίας του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων. Ο καθορισμός των χρήσεων γης, που αποτελεί βασικό στοιχείο του Γ.Π.Σ., πρέπει να γίνεται κατά τρόπο ορθολογικό, σύμφωνα με πολεοδομικά κριτήρια και χάριν του δημοσίου συμφέροντος. Και να μην επιτρέπεται η τροποποίηση των υφισταμένων χρήσεων γης και των όρων και περιορισμών δόμησης, οι νεότερες όμως ρυθμίσεις πρέπει να στηρίζονται σε γενικά και αντικειμενικά πολεοδομικά κριτήρια. Υπό την προϋπόθεση αυτήν, ο περιορισμός των επιτρεπόμενων χρήσεων γης και η εισαγωγή αυστηρότερων όρων δόμησης δεν παραβιάζει την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης, ανεξαρτήτως αν περιορίζει ή ανατρέπει τη δυνατότητα επωφελέστερης εκμετάλλευσης των ακινήτων ή των γηπέδων που παρείχε το προηγούμενο καθεστώς. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο για τα εκτός σχεδίου ακίνητα, κύριος προορισμός των οποίων δεν είναι η οικιστική τους αξιοποίηση.

634/2022 (Ε΄ Τμ.) – Προεδρεύουσα: **Μ. Γκορτζολίδου, Σύμβουλος** – Εισηγήτρια: **Ζ. Θεοδωρικάκου, Πάρεδρος**

Έφεση ενώπιον του ΣτΕ. Προϋποθέσεις παραδεκτού. Ο εκκάλων βαρύνεται με την υποχρέωση, επί ποινή ολικού ή μερικού απαραδέκτου της έφεσής του, να τεκμηριώσει, με ειδικούς και συγκεκριμένους ισχυρισμούς, που περιέχονται στο εισαγωγικό δικόγραφο, για καθέναν από τους

προβαλλόμενους λόγους, είτε ότι δεν υπάρχει νομολογία του ΣτΕ επί συγκεκριμένου νομικού ζητήματος, δηλαδή επί ζητήματος ερμηνείας διάταξης νόμου ή γενικής αρχής του ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου, η οποία είναι κρίσιμη για την επίλυση της διαφοράς, είτε ότι οι παραδοχές της εκκαλούμενης απόφασης επί συγκεκριμένου νομικού ζητήματος, η επίλυση του οποίου ήταν αναγκαία για τη διάγνωση της υποθέσεως, έρχονται σε αντίθεση προς παγιωμένη ή, πάντως, μη ανατραπείσα νομολογία επί του αυτού νομικού ζητήματος και υπό τους αυτούς όρους αναγκαιότητας για τη διάγνωση των σχετικών υποθέσεων του ΣτΕ ή άλλου ανώτατου δικαστηρίου ή προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου. Η επίκληση της έλλειψης νομολογίας ή της αντίθεσης σε νομολογία πρέπει να αναφέρεται σε ρητή ή και εμμέσως, πλην σαφώς, συναγόμενη ερμηνευτική κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου, η οποία μπορεί να εντοπίζεται είτε στη μείζονα, είτε στην ελάσσονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού της εκκαλούμενης και των αποφάσεων προς τις οποίες προβάλλεται αντίθεση.

Αυθαίρετα εντός δάσους. Διαδικασία. Σε περίπτωση ανέγερσης, αυθαίρετως, οποιασδήποτε κατασκευής σε δάσος ή δασική έκταση, η υποχρέωση του φερόμενου ως κυρίου ή νομέα ή κατόχου της κατασκευής να προβεί στην καθαίρεσή της και την αποκατάσταση του δάσους, κατ' ακολουθίαν δε και η ευθύνη του για την καταβολή της ειδικής αποζημίωσης σε περίπτωση που παραλείπει να συμμορφωθεί προς την ανωτέρω υποχρέωση, γεννώνται από την κλήτευση του, η οποία αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας και διενεργείται πριν από την έκδοση της διαταγής κατεδάφισης της αυθαίρετης κατασκευής, χωρίς να απαιτείται νέα κλήτευση του υποχρέου για την έκδοση, στη συνέχεια, του πρωτοκόλλου επιβολής ειδικής αποζημίωσης λόγω διατήρησης της αυθαίρετης κατασκευής σε δάσος ή δασική έκταση. Η υποχρέωση για την καταβολή της ειδικής αποζημίωσης, καθώς και ο καθορισμός του ύψους της συνδέονται είτε με τη νομότυπη κοινοποίηση της εκδιδόμενης από τον αρμόδιο δασάρχη σχετικής πρόσκλησης προς κατεδάφιση στον υπόχρεο, είτε με τη γνώση του χαρακτηρισμού ως αυθαίρετου και κατεδαφιστέου του κτίσματος ή του κατασκευάσματος από τον υπόχρεο, που εκδηλώνεται με ενέργειες του σχετικές με την αμφισβήτηση του διαπιστωθέντος αυθαίρετου χαρακτήρα.

648/2022 (Β΄ Τμ.) – Προεδρεύων: **Σ. Μαρκάτης, Αντιπρόεδρος**, Εισηγήτρια: **Γ. Φλίγγου, Πάρεδρος**

Αποφυγή διπλής φορολογίας. Μητρικές και

θυγατρικές επιχειρήσεις. Με σκοπό την αποφυγή της αλληπάλληλης φορολογίας των μερισμάτων που καταβάλλονται από τις “θυγατρικές” εταιρίες στις “μητρικές” τους (ως “μητρική” νοείται αυτή που έχει ένα ελάχιστο κεφάλαιο συμμετοχής 20%), προβλέπεται αφ’ ενός μεν η μη διενέργεια από τη θυγατρική εταιρία παρακράτησης φόρου στην πηγή επί του διανεμόμενου μερίσματος (φόρος επί του μερίσματος), προκειμένου να μην υφίσταται διπλή φορολογία του μερίσματος τόσο σε επίπεδο διανεμούσας θυγατρικής όσο και σε επίπεδο λήπτριας μητρικής εταιρίας (μετόχου) και αφ’ ετέρου η μη επιβάρυνση της μητρικής εταιρίας με τον φόρο εταιριών που βαρύνει τη διανεμούσα θυγατρική εταιρία στο κράτος εγκατάστασής της. Όταν η μητρική εταιρία λαμβάνει από τη θυγατρική της μερίσματα για λόγους άλλους από την εκκαθάριση της θυγατρικής, το κράτος εγκατάστασης της μητρικής εταιρίας είτε δεν φορολογεί τα κέρδη αυτά (σύστημα απαλλαγής) είτε, εφ’ όσον αποφασίσει να τα φορολογήσει, επιτρέπει στη μητρική εταιρία να εκπέσει από το ποσό του φόρου της τον (εταιρικό) φόρο, τον οποίο κατέβαλε η θυγατρική εταιρία στο κράτος εγκατάστασής της και αναλογεί στα διανεμηθέντα αυτά κέρδη και μέχρι το ποσό του αντίστοιχου (εταιρικού) φόρου του κράτους εγκατάστασης της δικαιούχου μητρικής εταιρίας (σύστημα συμψηφισμού).

Μέθοδος συμψηφισμού. Το κράτος-μέλος πρέπει να μην φορολογεί τα μερίσματα αλλοδαπής προέλευσης με συντελεστή υψηλότερο από αυτόν που ισχύει για τα μερίσματα ημεδαπής προέλευσης. Σε περίπτωση που το κράτος εγκατάστασης της μητρικής επιλέξει - με σκοπό την αποφυγή της αλληπάλληλης φορολόγησης των μερισμάτων αλλοδαπής προέλευσης - τη μέθοδο του συμψηφισμού, οφείλει να επιτρέψει τον συμψηφισμό του φόρου που κατέβαλε η αλλοδαπή διανεμούσα εταιρία με τον φόρο που βαρύνει την ημεδαπή δικαιούχο εταιρία και μέχρι το ύψος του φόρου αυτού. Επομένως, αν ο αναλογών στα μερίσματα αλλοδαπής προέλευσης φόρος, που επέβαλε το κράτος εγκατάστασης στα κέρδη της διανεμούσας εταιρίας, είναι μικρότερος από τον φόρο που επέβαλε το κράτος-μέλος εγκατάστασης της δικαιούχου εταιρίας, το δεύτερο κράτος-μέλος οφείλει να χορηγήσει δικαίωμα πλήρους πίστωσης φόρου, ισόποσης με τον φόρο που κατέβαλε η διανεμούσα εταιρία στο κράτος εγκατάστασής της. Αντιθέτως, αν στα κέρδη αυτά το κράτος-μέλος εγκατάστασης της διανεμούσας εταιρίας επέβαλε υψηλότερο φόρο από το κράτος-μέλος εγκατάστασης της δικαιούχου εταιρίας, το δεύτερο υποχρεούται να επιτρέψει πίστωση φόρου μόνο μέχρι το ύψος του φόρου εταιριών που οφείλει η δικαιούχος εταιρία. Δεν υποχρεούται, ωστόσο, σε απόδοση της διαφοράς.

Αλυσίδα θυγατρικών εταιριών. Σε περίπτωση κατά την οποία τα παραπάνω κέρδη διανέμονται στη μητρική εταιρία μέσω αλυσίδας υποθυγατρικών (εγγονών), η μητρική-δικαιούχος των μερισμάτων εταιρία δικαιούται να προβεί σε πίστωση (έκπτωση) όχι μόνον του τμήματος του φόρου που καταβλήθηκε από την (αμέσως) θυγατρική της, αλλά και κάθε φόρου που καταβλήθηκε από οποιαδήποτε θυγατρική χαμηλότερου επιπέδου.

Εισόδημα από την Κύπρο. Όταν στο παγκόσμιο εισόδημα ημεδαπής ανώνυμης εταιρίας περιλαμβάνεται εισόδημα, το οποίο προκύπτει στην Κύπρο και για το οποίο η εταιρία φορολογείται στην Κύπρο, ο (κυπριακός) φόρος, ο καταβλητέος σύμφωνα με τη φορολογική νομοθεσία της Κύπρου σε σχέση με εισόδημα προερχόμενο από πηγή στην Κύπρο, παρέχεται ως πίστωση, δηλαδή αφαιρείται από τον (Ελληνικό) φόρο τον καταβλητέο επί του αυτού εισοδήματος στην ημεδαπή, ενώ, στην ειδικότερη περίπτωση όπου το πιο πάνω εισόδημα (το οποίο προέρχεται από πηγή Κύπρου και φορολογείται στην Κύπρο) είναι σύννηθες μέρισμα καταβαλλόμενο από εταιρία κάτοικο Κύπρου, η δε πίστωση λαμβάνει υπ’ όψη όχι μόνο τον κυπριακό φόρο επί του μερίσματος αλλά και τον κυπριακό φόρο, τον καταβλητέο υπό της εταιρίας σε σχέση με τα κέρδη της, δηλαδή τον φόρο του νομικού προσώπου.

654/2022 (Ε΄ Τμ.) – Προεδρεύουσα: Ε. Νίκα, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: Ε. Παπαδημητρίου, Σύμβουλος

Απαλλοτριώση. Αρμόδια δικαστήρια. Οι διαφορές που ανακύπτουν από διοικητικές πράξεις ή παραλείψεις που αφορούν την ανάκληση μη συντελεσμένων αναγκαστικών απαλλοτριώσεων υπάγονται στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων, ως διαφορές ουσίας. Οι διαφορές από την ανάκληση συντελεσμένων αναγκαστικών απαλλοτριώσεων υπάγονται στην ακυρωτική αρμοδιότητα του ΣτΕ, ειδικότερα δε στην αρμοδιότητα του Ε΄ Τμήματος, αν έχουν κηρυχθεί βάσει της πολεοδομικής νομοθεσίας (άλλως, του ΣΤ΄ Τμήματος).

Συντέλεση απαλλοτριώσης. Επί απαλλοτριώσεως, η είσπραξη της αποζημίωσης με οποιονδήποτε τρόπο, από εκείνον που με απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου ορίσθηκε δικαιούχος, ή η παρακατάθεσή της στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων και η δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης της σχετικής ανακοίνωσης, επιφέρει συντέλεση της απαλλοτριώσεως ανεξάρτητα από το αν ο αναγραφόμενος ως δικαιούχος στην απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου είναι ή όχι ο πραγματικός κύριος του απαλλοτριω-

θέντος. Ο αληθινός, όμως, κύριος, αν δεν συμπίπτει με τον δικαιούχο, έχει ενοχική αξίωση κατά του τελευταίου που εισέπραξε την αποζημίωση. ■

660/2022 (Α' Τμ.) – Πρόεδρος: **Σ. Χρυσικοπούλου**, Αντιπρόεδρος – Εισηγήτρια: **Π. Μπραϊμη**, Σύμβουλος

Αίτηση ακύρωσης κατά παράλειψης έκδοσης κανονιστικής πράξης. Είναι δυνατή η άσκηση αίτησης ακύρωσης και κατά παράλειψης της διοικητικής αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια ή κατά ρητής άρνησης της αρχής να προβεί στην ενέργεια αυτήν, εφ' όσον ο νόμος ή ο υπερκείμενος του νόμου κανόνας δικαίου της επιβάλλει την υποχρέωση να ρυθμίσει συγκεκριμένο ζήτημα με την έκδοση εκτελεστής διοικητικής πράξης. Τέτοια παράλειψη ή άρνηση δεν υπάρχει, όταν ο νόμος παρέχει την εξουσία στη διοικητική αρχή να ρυθμίζει ένα ζήτημα με κανονιστική πράξη, διότι η εκτίμηση της σκοπιμότητας για την έκδοση ή όχι της κανονιστικής πράξης και για τον χρόνο έκδοσής της ανήκει στην ανέλεγκτη από τον ακυρωτικό δικαστή κρίση της διοικητικής αρχής. Εξαιρέση υπάρχει είτε όταν η νομοθετική εξουσιοδότηση επιβάλλει στη Διοίκηση υποχρέωση για την έκδοση κανονιστικής πράξης, εφ' όσον συντρέχουν ορισμένες αντικειμενικές προϋποθέσεις (όπως στην περίπτωση που ο ίδιος ο νόμος καθιερώνει αμέσως και ευθέως ένα δικαίωμα των πολιτών, καταλείπει δε απλώς στον εξουσιοδοτούμενο από αυτόν κανονιστικό νομοθέτη να θεσπίσει συμπληρωματικούς κανόνες, αναγκαίους για τη ρύθμιση τεχνικών λεπτομερειών ή των όρων άσκησης του δικαιώματος ή εντός ορισμένης προθεσμίας), είτε όταν η υποχρέωση της Διοίκησης να προβεί σε κανονιστική ρύθμιση προκύπτει ευθέως εκ του Συντάγματος. Στην περίπτωση αυτήν, η άσκηση της αρμοδιότητας προς κανονιστική ρύθμιση καθίσταται δεσμία, η παράλειψη δε της Διοίκησης να ασκήσει την κανονιστική αυτή αρμοδιότητα είναι αντίθετη προς τον νόμο.

Μορφή φορέων κοινωνικής ασφάλισης. Ο συντακτικός νομοθέτης περιέβαλε με συνταγματικό κύρος την αρχή της κοινωνικής ασφάλισης και ανέθεσε στον κοινό νομοθέτη την εξειδίκευσή της ανάλογα με τις περιστάσεις. Η μόνη δέσμευση που επέβαλε σχετικά με τη μορφή του ασφαλιστικού φορέα, εκεί όπου ο νόμος καθιερώνει την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση και θεσπίζει την υποχρεωτική καταβολή ασφαλιστικής εισφοράς, είναι η παροχή της κοινωνικής ασφάλισης είτε από μόνο το Κράτος, είτε από ν.π.δ.δ. Κανέναν όμως περιορισμό δεν επέβαλε ως προς τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης των νομικών προσώ-

πων που θα καταστούν φορείς της κοινωνικής ασφάλισης, δεδομένου ότι ο νομοθέτης είναι ελεύθερος να επιλέξει την παροχή της από το ίδιο το Κράτος. Τέτοια δέσμευση του κοινού νομοθέτη δεν απορρέει ούτε από το πνεύμα του Συντάγματος, ούτε από τις γενικές αρχές που πηγάζουν από τις συνταγματικές διατάξεις, με τις οποίες καθιερώνεται η αρχή του Κοινωνικού Κράτους. ■

663/2022 (Α' Τμ.) – Πρόεδρος: **Σ. Χρυσικοπούλου**, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: **Χ. Χαραλαμπίδη**, Πάρεδρος

Υποχρεωτικότητα ασφάλισης και ασφαλιστικών εισφορών. Είναι υποχρεωτική η υπαγωγή σε φορέα κοινωνικής ασφάλισης (κύριας ή επικουρικής) και η καταβολή εισφορών και, εντεύθεν, η ανάθεση της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης στο Κράτος ή σε ν.π.δ.δ., ήτοι σε νομικά πρόσωπα υπαγόμενα στη διοικητική, οικονομική και νομοθετική εποπτεία και τον έλεγχο του Κράτους με σκοπό την εγγύηση ότι οι κατά καταβληθείσες εισφορές δεν θα υπόκεινται στους επιχειρηματικούς κινδύνους που συνδέονται με την άσκηση της ασφαλιστικής λειτουργίας από ιδιωτικούς φορείς.

Ίδρυση φορέων κοινωνικής ασφάλισης, περιορισμοί και ευχέρειες του νομοθέτη. Τηρουμένων των δεσμεύσεων ως προς τον δημόσιο χαρακτήρα των φορέων που παρέχουν υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, υφίσταται, κατά τα λοιπά, ευχέρεια του νομοθέτη να ιδρύει, να αναδιοργανώνει, να διατηρεί και να καταργεί ν.π.δ.δ. με σκοπό την προσαρμογή, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της κρατικής οργάνωσης, προς τις συνθήκες και τις ανάγκες που επικρατούν κάθε φορά. Η κρατική μέριμνα για την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (κύρια και επικουρική) εκδηλώνεται μέσω της ίδρυσης από το Κράτος των οικείων δημοσίων φορέων, του ορισμού των διοικούντων αυτούς οργάνων, της άσκησης εποπτείας στη δραστηριότητά τους και στη διαχείριση της περιουσίας τους, της θέσπισης κανόνων που διέπουν τη λειτουργία τους και της μέριμνας για την προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου τους, μέριμνας που εκδηλώνεται, μεταξύ άλλων, με τη θέσπιση ρυθμίσεων για την προστασία και την αξιοποίηση της περιουσίας τους και την επωφελή διαχείριση των αποθεματικών τους, με τον καθορισμό εκάστοτε των οικείων συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, με την πρόβλεψη κοινωνικών πόρων και με την απ' ευθείας συμμετοχή στη χρηματοδότηση των εν λόγω φορέων μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Εναπόκειται στην ευρεία διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη να επιλέξει το είδος των μέτρων και των ρυθμίσεων, σταθμίζοντας τα υπέρ

και τα κατά και λαμβάνοντας υπ' όψη τις υφιστάμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (ανεργία, επιπτώσεις στην ανάπτυξη της Οικονομίας) και τη δημοσιονομική κατάσταση της Χώρας. Η εκτίμηση αυτή του νομοθέτη, κατά την επιλογή του είδους των μέτρων που εξυπηρετούν καλύτερα τους πιο πάνω σκοπούς δημόσιου συμφέροντος, υπόκειται σε οριακό δικαστικό έλεγχο.

Φορείς επικουρικής ασφάλισης. Ειδικά για την υποχρεωτική επικουρική ασφάλιση, αυτή μπορεί να παρέχεται, καθ' υποκατάσταση του δημόσιου φορέα επικουρικής κοινωνικής ασφάλισης, και από ν.π.ι.δ., που ο νομοθέτης έχει αντιμετωπίσει ως φορείς ομόλογους προς τους φορείς της δημόσιας υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης και τα οποία, κατά το μέρος αυτό, αποτελώντας δημόσιους φορείς κοινωνικής ασφάλισης, ασκούν δημόσια εξουσία, εκδίδοντας τις σχετικές με την υπαγωγή στην ασφάλιση πράξεις.

Ο ΕΔΟΕΑΠ ως φορέας επικουρικής ασφάλισης. Ο ΕΔΟΕΑΠ ενεργεί ως οργανισμός υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, ασκεί δε αποκλειστικά επικουρική ασφάλιση, χορηγεί εφ' άπαξ παροχή και παρέχει υγειονομική και νοσοκομειακή περίθαλψη στους ασφαλισμένους του, σε χρήμα και σε είδος. Στην ασφάλιση αυτή υπάγονται υποχρεωτικά τα οριζόμενα στο άρθρο 3 του α.ν. 248/1967 πρόσωπα, προβλέπεται δε υποχρεωτική καταβολή ασφαλιστικών εισφορών. Ο ΕΔΟΕΑΠ τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, το δε καταστατικό του, όπως και κάθε τροποποίησή του, υπόκειται στην έγκριση του εποπτεύοντος. Οι απαιτήσεις του ΕΔΟΕΑΠ από εισφορές κάθε είδους εισπράττονται σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΕΔΕ. Συνεπώς, ο ΕΔΟΕΑΠ οργανώνεται από τον νομοθέτη ως ν.π.ι.δ. και αποτελεί φορέα ομόλογο προς φορείς δημόσιας υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, υποκείμενο, επομένως, στις ειδικότερες δεσμεύσεις και υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συνταγματικές διατάξεις.

Εργοδοτική εισφορά 2%. Η πρόσθετη εργοδοτική εισφορά 2% επί των ακαθαρίστων εσόδων των επιχειρήσεων ΜΜΕ και ψυχαγωγίας υπέρ του ΕΔΟΕΑΠ, εν όψει της άμεσης και επιτακτικής ανάγκης χρηματοδότησης του εν λόγω Οργανισμού ως αυτοτελούς φορέα υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, ανάγκης που κατέστη ακόμα πιο επιτακτική μετά την κατάργηση του αγγελιοσήμου, καλύπτει σε μεγάλο βαθμό το χρηματοδοτικό έλλειμμα του ΕΔΟΕΑΠ και διασφαλίζει την επάρκεια των παροχών του. Συνεπώς, η θέσπισή της είναι συνταγματικά ανεκτή και δεν προσβάλλει το δικαίωμα στην περιουσία. Η εισφορά αυτή επιβάλλεται επί του συνόλου του ετήσιου κύκλου εργασιών κάθε επιχείρησης ή εκμετάλλευσης αμιγώς ενημερωτικού ή ψυχαγωγικού μέσου μαζικής ε-

νημέρωσης και ψυχαγωγίας (όπως είναι η τηλεόραση, ελεύθερη ή συνδρομητική, το ραδιόφωνο, ο περιοδικός τύπος και οι εφημερίδες, ανεξαρτήτως της μορφής, εμφάνισης ή περιοδικότητας, το διαδίκτυο ή οποιαδήποτε άλλη παρόμοια δραστηριότητα αμιγούς εκμετάλλευσης ή επιχείρησης). Αν η επιχείρηση ή εκμετάλλευση δεν είναι αμιγής με την παραπάνω έννοια (έχει, δηλαδή, και άλλη διαφορετική δραστηριότητα, κύρια ή δευτερεύουσα), η παραπάνω εισφορά υπολογίζεται αποκλειστικά επί του ετήσιου κύκλου εργασιών της που αφορούν τη δραστηριότητα στον τομέα της ψυχαγωγίας ή ενημέρωσης. Δεν απαγορεύεται, από συνταγματική ή άλλη αυξημένης τυπικής ισχύος διάταξη, να θεωρείται ως ασφαλιστική εισφορά οικονομικό βάρος μη υπολογιζόμενο επί των αποδοχών των εργαζομένων.

672/2022 (Δ' Τμ.) - Πρόεδρος: Μ. Καραμανόφ, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: Χ. Μπολόφη, Πάρεδρος

Παραβίαση πράξης υπαγωγής σε επένδυση. Συνέπειες. Εφ' όσον παραβιασθεί όρος της πράξης υπαγωγής και, ιδίως, όρος σχετικός με την ταχθείσα προθεσμία για την ολοκλήρωση της επένδυσης, η αναστολή καταβολής των υπολοίπων δόσεων και η αναγκασία προς τούτο ανάκληση της πράξης υπαγωγής χωρούν κατά δεσμία αρμοδιότητα. Αντιθέτως, παρέχεται στη Διοίκηση διακριτική ευχέρεια ως προς την επιστροφή του συνόλου ή μέρους της ενίσχυσης που καταβλήθηκε, η οποία ασκείται εν όψει και κατόπιν αξιολόγησης των εκάστοτε ειδικών συνθηκών της υπόθεσης. Σε περίπτωση κατά την οποία, σταθμιζόμενων των συντρεχουσών συνθηκών, κρίνεται ότι η επιστροφή του καταβληθέντος ποσού ενίσχυσης είναι δικαιολογημένη παρά την πάροδο ικανού χρόνου από τη διαπίστωση του λόγου ανάκλησης, μη νόμιμα καταλογίζονται στον διοικούμενο τόκοι για το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο η Διοίκηση καθυστέρησε να προβεί στην έκδοση της απόφασης ανάκλησης, χωρίς η καθυστέρηση αυτή να οφείλεται σε υπαιτιότητα του διοικούμενου ή στη συνδρομή άλλου ειδικού λόγου. Τούτο, διότι, στην περίπτωση αυτήν, η επίρριψη στον διοικούμενο των συνεπειών της καθυστερημένης δράσης των διοικητικών οργάνων θα αντέκειτο στην αρχή της χρηστής διοίκησης.

716/2022 (Γ΄ Τμ.) – Προεδρεύουσα: **Π. Καρλή, Σύμβουλος, Εισηγητής: Δ. Μακρής, Σύμβουλος**

Σύνθετη διοικητική ενέργεια επιλογής Γενικών Διευθυντών. Κατόπιν προκήρυξης, με την οποία προσδιορίζονται οι κενές θέσεις προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων και καθορίζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις συμμετοχής στη διαδικασία επιλογής, υποβάλλονται οι αιτήσεις υποψηφιότητας (συννοσημένες από αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, που συντάσσεται από τον υποψήφιο και επέχει θέση υπεύθυνης δήλωσης), ακολουθεί η διαδικασία βεβαίωσης των στοιχείων των υποψηφιοτήτων από τις οικείες Διευθύνσεις Προσωπικού και η υποβολή ενδεχομένως ενστάσεων. Στη συνέχεια, το Συμβούλιο Επιλογής, αφού αποκλείσει από την περαιτέρω διαδικασία όσους υποψηφίους δεν πληρούν τους όρους του νόμου και της προκήρυξης, μοριοδοτεί κάθε υποψήφιο, βάσει των προσόντων του, στις οριζόμενες ομάδες κριτηρίων, καταρτίζει πίνακα κατάταξης κατά φθίνουσα σειρά βαθμολογίας για κάθε προκηρυσσόμενη θέση, καλεί τον καθοριζόμενο αριθμό υποψηφίων, σύμφωνα με τη σειρά κατάταξης στον οικείο πίνακα, στη διαδικασία δομημένης συνέντευξης, η οποία διενεργείται χωριστά για κάθε υποψήφιο και καταλήγει στην μοριοδότησή του και, τέλος, με απόφαση του Ειδικού Συμβουλίου Επιλογής Προϊσταμένων, επιλέγεται ο επικρατέστερος (βάσει της συνολικής βαθμολογίας) υπάλληλος που καταλαμβάνει θέση προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης. Η διαδικασία ολοκληρώνεται με απόφαση του οικείου οργάνου, με την οποία τοποθετείται ο επιλεγείς ως προϊστάμενος Γενικής Διεύθυνσης για θητεία 3 ετών.

Η προηγούμενη αξιολόγηση υφισταμένων ως προϋπόθεση συμμετοχής στη διαδικασία. Στο πλαίσιο των συνταγματικών αρχών της αξιοκρατίας και της ορθολογικής οργάνωσης και αποτελεσματικής λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης, προϋπόθεση συμμετοχής σε διαδικασίες επιλογής και τοποθέτησης προϊσταμένων για τους ενδιαφερόμενους να καταλάβουν σχετικές θέσεις, οι οποίες συνάπτονται με τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, με αντικειμενικότητα, αμεροληψία και αποτελεσματικότητα, αποτελεί η εκπλήρωση της υποχρέωσης διενέργειας της κατά τον νόμο αξιολόγησης των υφισταμένων τους, η οποία συνδέεται με την καταλληλότητά τους να καταλάβουν τις αναφερθείσες θέσεις. Συνεπώς, εφ' όσον οι ενδιαφερόμενοι μπορούσαν να παράσχουν τις εν λόγω υπηρεσίες αξιολόγησης, εκπληρώνοντας την υποχρέωσή τους, και δεν τις παρείχαν, δεν μπορούν να μετάσχουν στις διαδικασίες επιλογής και τοποθέτησης προϊσταμένων. Σε περίπτωση κατά την οποία δημόσιος υπάλληλος δεν εκπληρώνει την κατά τον νόμο υποχρέωση αξιο-

λόγησης των υφισταμένων του συνεπεία της συμμετοχής του, ελευθέρως και αβιάστως, σε απεργία, δεν πληροί τη θεσπισθείσα σχετική προϋπόθεση, ασχέτως προς τη νομιμότητα ή μη της απεργίας. ■

722/2022 (Δ΄ Τμ.) – Προεδρεύουσα: **Α. Χριστοφορίδου, Σύμβουλος, Εισηγήτρια: Β. Κίντζιου, Σύμβουλος**

Προσβολή πράξης επιβολής Clawback. Απαράδεκτο αίτησης λόγω παραίτησης μέσω αίτησης συμψηφισμού. Η αποδοχή από τον διοικούμενο ορισμένης πράξης, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την άρση του εννόμου συμφέροντός του, πρέπει να προκύπτει σαφώς είτε από ρητή δήλωσή του, είτε από συμπεριφορά που δεν καταλείπει οποιαδήποτε αμφιβολία σχετικά με τη βούλησή του να αποδεχθεί την πράξη. Για τον συμψηφισμό οφειλών παρόχων του ΕΟΠΥΥ, συνισταμένων στην «αυτόματη επιστροφή» και την «επιστροφή» ποσών («clawback» και «rebate») των ετών 2012-2015, με οφειλές του Οργανισμού, απαιτείται η σύμπραξη των παρόχων, η οποία εκδηλώνεται με την υποβολή στοιχείων, καθώς και υπεύθυνης δήλωσης του παρόχου περί αποδοχής του συμψηφισμού και παραίτησής του από οποιαδήποτε άλλη αξίωση και ένδικο μέσο, συμπεριλαμβανομένων των τόκων υπερημερίας. Συνεπώς, ο συμψηφισμός απαιτήσεων του παρόχου υπηρεσίας υγείας έναντι του ΕΟΠΥΥ με οφειλές του από «clawback» και «rebate» προϋποθέτει, κατ' αρχήν, την αποδοχή της πράξης του Οργανισμού, με την οποία προσδιορίζεται η κατά τα προεκτεθέντα οφειλή του παρόχου. Στην περίπτωση αυτή, η τυχόν ασκηθείσα αίτηση ακύρωσης κατά της παραπάνω πράξης αποβαίνει απορριπτέα ως απαράδεκτη. ■

727/2022 (Γ΄ Τμ. 7μελούς) – Πρόεδρος: **Δ. Σκαλτσούνης, Αντιπρόεδρος, Εισηγητής: Β. Γκέρτσος, Πάρεδρος**

Επαγγελματική ελευθερία και περιορισμοί. Στην έννοια της προσωπικής ελευθερίας και στην αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου, που κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα, περιλαμβάνεται και η επαγγελματική ελευθερία, δηλαδή η ελευθερία επιλογής και άσκησης επαγγέλματος. Στην ελευθερία αυτήν ο κοινός νομοθέτης μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς, είτε με τη μορφή των αρνητικών όρων και απαγορεύσεων, είτε με τη μορφή θετικών υποχρεώσεων προς ενέργεια, πριν από την επιλογή ή και κατά

την άσκηση του επαγγέλματος. Οι όροι όμως και οι προϋποθέσεις που τάσσονται από τον κοινό νομοθέτη για την επιλογή και την άσκηση του επαγγέλματος είναι συνταγματικά επιτρεπτοί, όταν ορίζονται γενικά και κατά τρόπο αντικειμενικό, δικαιολογούνται δε από αποχρώντες λόγους δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος, οι οποίοι, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει να είναι συναφείς προς το αντικείμενο και τον χαρακτήρα του επαγγέλματος. Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, οι επιβαλλόμενοι από τον νόμο περιορισμοί πρέπει να είναι πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη σκοπού δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος και να μην είναι δυσανάλογοι σε σχέση προς αυτόν. Ειδικότερα, όταν ο θεσπιζόμενος περιορισμός αφορά όχι απλώς την άσκηση αλλά την πρόσβαση στο επάγγελμα προσώπων που συγκεντρώνουν τα νόμιμα προσόντα, η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει να είναι εμφανής και διαγνώσιμη η αναγκαιότητα επιβολής ενός τέτοιου εξαιρετικού περιορισμού για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νόμο σκοπού.

Προϋποθέσεις άσκησης δικηγορίας. Πρακτική άσκηση. Για το δικηγορικό επάγγελμα, που είναι μεν ελεύθερο επάγγελμα, έχει, όμως, παράλληλα και τον χαρακτήρα δημόσιου λειτουργήματος συνδεδεμένου με το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, η ρυθμιστική επέμβαση του νομοθέτη, ως προς τους όρους εισόδου σε αυτό, πρέπει να υπαγορεύεται από κριτήρια και να καθιερώνει προϋποθέσεις που ανάγονται στην ηθική συγκρότηση, τις επιστημονικές και τις εν γένει διανοητικές ικανότητες του υποψηφίου, ώστε η λειτουργία της Δικαιοσύνης να υπηρετείται με πρόσωπα διαπιστωμένης επιστημονικής ικανότητας και ηθικής υπόστασης. Η πρακτική άσκηση δικηγορίας έχει, ως ουσιαστικό περιεχόμενο και στόχο, την προετοιμασία του υποψηφίου δικηγόρου για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού, το οποίο συναρτάται άμεσα με την εξυπηρέτηση επιτακτικού λόγου δημόσιου συμφέροντος και, ειδικότερα, της σημαντικής θεσμικής αποστολής των δικηγόρων περί την απονομή της δικαιοσύνης και την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος για παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια. Η υποβολή σε δοκιμασία επάρκειας των υποψηφίων ασκούμενων δικηγόρων, οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου Νομικής Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επί των γνωστικών αντικειμένων του ελληνικού δικαίου, για τα οποία έχει διαπιστωθεί έλλειψη αντιστοιχίας από την Επιτροπή Αξιολόγησης, υπαγορεύεται από κριτήρια που ανάγονται στην επιστημονική ικανότητα των υποψηφίων δικηγόρων και διασφαλίζουν την εξυπηρέτηση της λειτουργίας της Δικαιοσύνης από πρόσωπα με επαρκή και διαπιστωμένη

επιστημονική ικανότητα.

Εξετάσεις ασκούμενων. Επανεξιλημμένη αποτυχία. Συνέπειες. Σκοπός των γραπτών εξετάσεων που περιλαμβάνονται στη δοκιμασία επάρκειας είναι να πιστοποιηθεί η γνώση του υποψηφίου στα παραπάνω αντικείμενα, η οποία είναι απαραίτητη για την πραγματοποίηση της άσκησης στην Ελλάδα και την ανάληψη δικηγορικών δραστηριοτήτων (παράσταση στα πταισματοδικεία, στις προανακριτικές αρχές, στα ειρηνοδικεία κατά τη συζήτηση υποθέσεων μικροδιαφορών, στη λήψη ενόρκων βεβαιώσεων, καθώς και ενώπιον οποιασδήποτε διοικητικής αρχής) που επιτρέπονται ήδη κατά τη διάρκεια της άσκησης αυτής έναντι αμοιβής. Η θέσπιση δυνατότητας συμμετοχής του ενδιαφερομένου έως 3 φορές στο ίδιο μάθημα, που αντιστοιχεί σε ορισμένο γνωστικό αντικείμενο, εξυπηρετεί κατ' αρχήν συνταγματικά θεμιτό σκοπό, δεδομένου ότι η αποτυχία του υποψηφίου σε μάθημα για 3 φορές αποτελεί σοβαρή ένδειξη επιστημονικής ανεπάρκειας, που κατ' αρχήν καλύει, για τους προαναφερθέντες επιτακτικούς λόγους δημόσιου συμφέροντος, την εγγραφή του ως ασκούμενου δικηγόρου. Ωστόσο, η εξυπηρέτηση των παραπάνω σκοπών θα υπερέβαινε το αναγκαίο μέτρο και δεν θα ήταν σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, εάν στη ρύθμιση αυτή προσεδίδετο χαρακτήρας απόλυτου περιορισμού στην πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου. Επομένως, πρέπει να ερμηνευθεί σε συμφωνία τόσο με τις συνταγματικές αρχές της επαγγελματικής ελευθερίας και της αναλογικότητας όσο και με τις θεμελιώδεις ελευθερίες κυκλοφορίας των εργαζομένων και εγκατάστασης, υπό την έννοια ότι δεν αποκλείεται η δυνατότητα του ενδιαφερομένου να υποβάλει νέα αίτηση εγγραφής στα βιβλία ασκούμενων δικηγόρων, κατ' επίκληση νέων στοιχείων, από τα οποία αποδεικνύεται η μεταγενέστερη της ανεπιτυχούς εξέτασης επαρκής ενασχόλησή του με το γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος, στο οποίο είχε αρχικά αποτύχει [**Μειοψηφία**].

Πτυχιούχοι Νομικής από Σχολές της αλλοδαπής. Εν όψει της διάκρισης μεταξύ ακαδημαϊκής και επαγγελματικής αναγνώρισης τίτλων σπουδών της αλλοδαπής και της φύσης των καθηκόντων της πρακτικής άσκησης δικηγορίας, που απαιτούν επαρκείς γνώσεις του ελληνικού δικαίου, τις οποίες κατά τεκμήριο κατέχουν οι πτυχιούχοι Νομικής Σχολής ημεδαπών ΑΕΙ (οι οποίοι εγγράφονται απ' ευθείας ως ασκούμενοι δικηγόροι, με μόνη την υποβολή σχετικής αίτησης), οι τελευταίοι τελούν υπό ουσιαδώς διαφορετικές συνθήκες με τους κατόχους πτυχίων Νομικών Σχολών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που δεν έχουν τις γνώσεις αυτές, ακόμη κι αν τα πτυχία τους έχουν αναγνωρισθεί από τον ΔΟΑΤΑΠ ως ισότιμα και αντίστοιχα με τα απονεμόμενα από τα ημεδα-

πά ΑΕΙ. Ο νομοθέτης έχει προβεί σε διάκριση μεταξύ αφ' ενός πτυχιούχων Νομικών Σχολών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφ' ετέρου πτυχιούχων Νομικών Σχολών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι μόνον ως προς τους τελευταίους θέτει, ως προϋπόθεση συμμετοχής σε δοκιμασία επάρκειας, την προηγούμενη αναγνώριση του πτυχίου τους από τον ΔΟΑΤΑΠ. Ωστόσο, οι δύο αυτές κατηγορίες πτυχιούχων, όταν υποβάλλονται σε δοκιμασία επάρκειας για την πιστοποίηση των γνώσεών τους επί του ελληνικού δικαίου, τελούν υπό τις αυτές συνθήκες και δεν συντρέχει αποχρών λόγος διάκρισής τους.

Αναγνώριση τίτλου από το ΔΟΑΤΑΠ και αίτημα εγγραφής ως ασκούμενου δικηγόρου. Επί των αιτημάτων εγγραφής στο μητρώο ασκούμενων δικηγόρων των πτυχιούχων Νομικής Σχολής πανεπιστημιακών ιδρυμάτων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανεξάρτητα αν τα πτυχία τους έχουν αναγνωρισθεί από τον ΔΟΑΤΑΠ ως ισότιμα και αντίστοιχα προς τα πτυχία Νομικών Σχολών των ΑΕΙ ή έχουν αποκτηθεί κατόπιν σπουδών σε αλλοδαπό ή ελληνικό δίκαιο, αποφαίνεται η Επιτροπή Αξιολόγησης, μετά από διαδικασία αξιολόγησης των επαγγελματικών τους προσόντων. Ναι μεν στα στοιχεία που λαμβάνονται υπ' όψη κατά την αξιολόγηση των υποψηφίων από την Επιτροπή Αξιολόγησης περιλαμβάνεται και η ενδεχόμενη αναγνώριση του τίτλου σπουδών από τον ΔΟΑΤΑΠ, κατά τη διενέργεια όμως του ελέγχου της επαγγελματικής ισοτιμίας των προσκομιζόμενων ενώπιόν της τίτλων η Επιτροπή Αξιολόγησης δεν είναι υποχρεωμένη, στηριζόμενη αυτοτελώς στην απόφαση του ΔΟΑΤΑΠ περί ισότιμου και αντίστοιχου του τίτλου, όταν αυτή υπάρχει, να εγγράψει τον υποψήφιο ως ασκούμενο δικηγόρο, δοθέντος άλλωστε ότι ο ΔΟΑΤΑΠ είναι αρμόδιος να κρίνει μόνον περί της ακαδημαϊκής ισοτιμίας του προσκομιζόμενου ενώπιόν του τίτλου, όχι δε και της επαγγελματικής.

792/2022 (Γ' Τμ.) – Προεδρεύων: **Γ. Τσιμέκας**, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: **Α. Χρυσικοπούλου**, Πάρεδρος

Επιλογή έμμισθων δικηγόρων. Διαδικασία και καθορισμός κριτηρίων. Η διαδικασία επιλογής των έμμισθων δικηγόρων για την πρόσληψή τους στους φορείς του δημόσιου τομέα γίνεται από 5μελή Επιτροπή, ύστερα από προκήρυξη, βάσει προβλεπόμενων στον νόμο κριτηρίων αξιολόγησης των υποψηφίων (προσωπικότητα, επιστημονική κατάρτιση, εξειδίκευση στο αντικείμενο της απασχόλησης, επαγγελματική πείρα, επάρκεια, γνώση ξένων γλωσσών, συνεκτιμώμενης της οι-

κογενειακής κατάστασης και της πρόβλεψης εξέλιξής τους). Ο καθορισμός στην προκήρυξη συντελεστών βαρύτητας επί των προβλεπόμενων στον νόμο κριτηρίων αξιολόγησης, γίνεται ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε φορέα. Η 5μελής Επιτροπή δύναται, εντός των ορίων της διακριτικής της ευχέρειας και του διαγραφόμενου από τον νόμο και την προκήρυξη πλαισίου, να εξειδικεύσει περαιτέρω τους καθορισθέντες με την προκήρυξη συντελεστές βαρύτητας, χωρίς να ασκεί, κατά τούτο, κανονιστική αρμοδιότητα, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι η εξειδίκευση αυτή λαμβάνει χώρα με απόφαση που λαμβάνεται πριν από την έναρξη της προθεσμίας υποβολής υποψηφιοτήτων και, πάντως, πριν από την υποβολή της πρώτης αίτησης υποψηφιοτήτων. Η δυνατότητα ορισμού των μελών της Επιτροπής επιλογής παρέχεται σε χρόνο κατά τον οποίο δεν έχουν ολοκληρωθεί οι διατυπώσεις δημοσιότητας της προκήρυξης, ώστε η Επιτροπή να έχει το περιθώριο να συνεδριάσει και να λάβει εγκαίρως απόφαση περί εξειδίκευσης των συντελεστών βαρύτητας, ήτοι πριν από την έναρξη της προθεσμίας υποβολής υποψηφιοτήτων και, πάντως, πριν από την υποβολή της πρώτης αίτησης υποψηφιοτήτων. Αν, μετά την υποβολή της πρώτης αίτησης υποψηφιοτήτων, τα μέλη της Επιτροπής επιλογής καθορίσουν σε πρακτικό συνεδρίασης υποσυντελεστές βαρύτητας για όλα ή για ορισμένα από τα κριτήρια αξιολόγησης και στη συνέχεια προβούν, με βάση τους υποσυντελεστές αυτούς, στη βαθμολόγηση των υποψηφίων, συντρέχει παραβίαση των παραπάνω αρχών.

826/2022 (Ε' Τμ.) – Πρόεδρος: **Α. Ράντος**, Αντιπρόεδρος, Εισηγητής: **Π. Ευστρατίου**, Σύμβουλος

Περιβάλλον. Πλαίσιο δικαστικού ελέγχου. Σε περίπτωση προσβολής με αίτηση ακύρωσης των διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατά τη διαδικασία με την οποία τα αρμόδια όργανα της Διοίκησης εκτιμούν εκ των προτέρων τις αναμενόμενες συνέπειες για το περιβάλλον από σχεδιαζόμενα έργα ή δραστηριότητες και κρίνουν αν και με ποιους όρους μπορεί να πραγματοποιηθεί το έργο ή η δραστηριότητα ώστε να μην παραβιάζεται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, ο δικαστής ερευνά εάν τηρήθηκε σύννομα, από ουσιαστική και τυπική άποψη, η διαδικασία αυτή και αν τα στοιχεία, στα οποία στηρίζεται η ελεγχόμενη διοικητική πράξη, είναι σύμφωνα με τους σχετικούς ορισμούς της νομοθεσίας και επαρκή για να προσδώσουν έρεισμα στην πράξη. Ειδικότερα, κατά την άσκηση του δικαστικού ελέγχου, στον οποίο περιλαμβάνεται και η έρευνα για πλάνη πε-

ρί τα πράγματα, ο δικαστής εξετάζει, μεταξύ άλλων, αν η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που αποτελεί το βασικό μέσο εφαρμογής της αρχής της πρόληψης και προφύλαξης, ανταποκρίνεται προς τις απαιτήσεις του νόμου και αν το περιεχόμενό της είναι επαρκές, ώστε να παρέχεται στα αρμόδια διοικητικά όργανα η δυνατότητα να διακριβώνουν και αξιολογούν τους κινδύνους και τις συνέπειες του έργου ή της δραστηριότητας και να εκτιμούν αν η πραγματοποίησή του είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της οικείας νομοθεσίας και τις συνταγματικές επιταγές, καθώς και αν το προσδοκώμενο από αυτό όφελος τελεί σε σχέση αναλογίας με την τυχόν επαπειλούμενη βλάβη του φυσικού περιβάλλοντος.

Όρια δικαστικού ελέγχου. Η ευθεία αξιολόγηση των συνεπειών ορισμένου έργου ή δραστηριότητας και η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εξέρχονται των ορίων του δικαστικού ελέγχου, διότι προϋποθέτουν διαπίστωση πραγματικών καταστάσεων, διερεύνηση τεχνικών θεμάτων, ουσιαστικές εκτιμήσεις και στάθμιση στηριζόμενη στις εκτιμήσεις αυτές. Συνεπώς, παράβαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί να ελεγχθεί ευθέως από τον δικαστή μόνον αν, από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας, προκύπτει ότι η προκαλούμενη από το έργο ή τη δραστηριότητα βλάβη για το περιβάλλον είναι μη επανορθώσιμη ή είναι προφανώς δυσανάλογη με το προσδοκώμενο όφελος και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες, ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την παραπάνω συνταγματική αρχή.

Εξόρυξη βωξίτη. Για την εξόρυξη βωξίτη δεν απαιτείται η τήρηση της διαδικασίας προέγκρισης χωροθέτησης ούτε η τήρηση της διαδικασίας προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτίμησης και αξιολόγησης. Επιβάλλεται, όμως, η έκδοση πράξης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων. Κατά την έκδοση της πράξης αυτής, εξετάζονται όχι μόνον τα στοιχεία που, κατά την οικεία νομοθεσία, ερευνώνται κατά την έκδοση της εν λόγω πράξης, αλλά και όλα τα λοιπά στοιχεία που, κατά τις διατάξεις του εθνικού και του ενωσιακού δικαίου, αποτελούν αντικείμενο εξέτασης κατά τα προγενέστερα στάδια της σχετικής διοικητικής διαδικασίας. Τα στοιχεία αυτά είναι, μεταξύ άλλων, η κατ' αρχήν συμβατότητα της άσκησης της συγκεκριμένης εξορυκτικής δραστηριότητας προς τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος, η οποία δεν αποκλείεται να καταλήξει, υπό τις ειδικές εκάστοτε περιστάσεις, σε άρνηση της έγκρισης της άσκησης της δραστηριότητας ακόμη και σε περιοχή όπου έχει εντοπισθεί κοιτάσμα μεταλλευτικών ορυκτών, καθώς και η επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής από την οποία θα εκκινήσει ή στην οποία θα εντοπισθεί η εξορυκτική δραστηριότητα, σε συν-

δυασμό πάντοτε προς τις τυχόν εκάστοτε υφιστάμενες γενικότερες κατευθύνσεις του χωροταξικού σχεδιασμού. Τηρούνται, επίσης, και όλες οι απαιτήσεις της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας για την εξέταση εναλλακτικών λύσεων και για την ενημέρωση και συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία έγκρισης του οικείου σχεδίου.

Εξορύξεις εντός περιοχής NATURA. Η αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου της Χώρας συμβάλλει ιδιαίτερα σημαντικά στην οικονομική της ανάπτυξη, ακόμη και αν η εγκατάσταση της δραστηριότητας χωροθετείται εντός δασών και δασικών εκτάσεων ή περιοχών του δικτύου NATURA. Προϋποτίθεται, ωστόσο, ότι τηρούνται οι δεσμεύσεις που τίθενται από τα ειδικά νομοθετικά καθεστώτα που διέπουν τις περιοχές αυτές, έχουν εξετασθεί εναλλακτικές λύσεις και έχουν ληφθεί όλα τα αναγκαία μέτρα για την προστασία των περιβαλλοντικών μέσων (δηλαδή υδάτων, ατμόσφαιρας, ακουστικού περιβάλλοντος, χλωρίδας, πανίδας).

Εξορύξεις σε οικότοπους. Η δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων του σχεδίου ή του έργου στον προστατευόμενο οικότοπο προϋποθέτει ότι, πριν από την έγκριση του σχεδίου ή του έργου, προσδιορίζονται, λαμβανομένων υπ' όψη των βέλτιστων επιστημονικών γνώσεων επί του θέματος, όλες οι πτυχές του σχεδίου ή του έργου που θα μπορούσαν, είτε η καθεμία από μόνη της, είτε σε συνδυασμό με άλλα σχέδια ή έργα, να επηρεάσουν τους στόχους διατήρησης του τόπου αυτού. Η αρμόδια αρχή επιτρέπει την άσκηση δραστηριότητας στον οικείο τόπο μόνον εφ' όσον δεν υφίσταται, από επιστημονικής άποψης, εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών για την ακεραιότητά του. Σε αντίθεση με την εκτίμηση των επιπτώσεων, η εκτίμηση για τους οικότοπους δεσμεύει ως προς την απόφαση, κατά τρόπον ώστε, εάν παραμένουν αμφιβολίες ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών του συγκεκριμένου σχεδίου ή έργου για την ακεραιότητα του τόπου, η αρμόδια αρχή οφείλει να μην το εγκρίνει. Η εν λόγω δέουσα εκτίμηση πρέπει να προηγείται της έγκρισης του σχεδίου ή έργου, διενεργείται δε και σε σχέδια ή έργα χωροθετημένα εκτός του προστατευόμενου τόπου, εφ' όσον αυτά ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον τόπο. Δεν απαγορεύεται, κατ' αρχήν, η άσκηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ή πλησίον των προστατευόμενων τόπων, εφ' όσον διασφαλίζεται, κατόπιν δέουσας εκτίμησης και πέραν κάθε εύλογης αμφιβολίας, ότι η εν λόγω δραστηριότητα έχει σχεδιασθεί κατά τρόπον ώστε να μην παραβλάπεται η ακεραιότητα του τόπου. ■

883/2022 (Α΄ Τμ.) – Πρόεδρος: Σ. Χρυσικοπούλου, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτης: Β. Ανδρουλάκης, Πάρεδρος

Απαλλοτρίωση. Καταβολή αποζημίωσης. Διαδικασία. Σε περίπτωση απαλλοτρίωσης ακινήτου καταβάλλεται στον ιδιοκτήτη του πλήρης αποζημίωση, η οποία προσδιορίζεται από τα πολιτικά δικαστήρια με βάση την πραγματική αξία του ακινήτου κατά τον χρόνο της πρώτης συζήτησης ενώπιον του δικαστηρίου. Από τη δημοσίευση της απόφασης, με την οποία καθορίζεται τελεσίδικα η οφειλόμενη αποζημίωση, ο ιδιοκτήτης του απαλλοτριωθέντος ακινήτου δικαιούται να αξιώσει την πληρωμή της αποζημίωσης και, μάλιστα, με τον νόμιμο τόκο από την επίδοση της αγωγής. Συνεπώς, ο ιδιοκτήτης απαλλοτριούμενου ακινήτου, για να διεκδικήσει την αποζημίωση που έχει προσδιοριστεί τελεσίδικα από το πολιτικό Εφετείο κατά τη διαδικασία προσδιορισμού οριστικής τιμής μονάδας, μπορεί να ασκήσει αγωγή ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, η οποία εκδικάζεται κατά την τακτική διαδικασία. Δεν έχει, όμως, αγώγιμη αξίωση κατά το άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ με αίτημα την αποκατάσταση ζημίας που υφίσταται από τη μη καταβολή της παραπάνω αποζημίωσης.

Αρμοδιότητα πολιτικών και διοικητικών δικαστηρίων. Με την καταβολή ή την παρακατάθεση, εντός της συνταγματικά προβλεπόμενης προθεσμίας (ενάμισι έτους ή 18 μηνών από τη δημοσίευση της δικαστικής απόφασης), της αποζημίωσης που καθόρισε (προσωρινά ή οριστικά) το αρμόδιο πολιτικό δικαστήριο, επέρχεται συντέλεση της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και, μάλιστα, για το σύνολο της ιδιοκτησίας. Ειδικότερα, επί κατάθεσης της δικαστικά προσδιορισθείσας αποζημίωσης στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, η αναγκαστική απαλλοτρίωση συντελείται από και με τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της ανακοίνωσης της παρακατάθεσης της προσωρινά προσδιορισθείσας αποζημίωσης. Ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εκτέλεση της τελεσίδικης απόφασης του πολιτικού δικαστηρίου περί προσδιορισμού προσωρινής ή οριστικής τιμής μονάδας για το απαλλοτριωθέν ακίνητο και τα κατ' άρθρο 953 ΑΚ συστατικά, τα οποία συναπαλλοτριώνονται αυτοδίκαια και τα οποία αφορούν το ύψος της αποζημίωσης που έχει καταβληθεί ή έχει παρακατατεθεί στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων προς συντέλεση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, ανήκουν και αυτά στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων. Ειδικότερα, διαφορά που αναφύεται από τη διεκδίκηση αποζημίωσης για τον λόγο ότι το ποσό που έχει καταβληθεί στον δικαιούχο ή έχει παρακατατεθεί στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων υπολείπεται του ποσού της «πλήρους» αποζημίωσης που

προσδιορίστηκε δικαστικά (από τα αρμόδια πολιτικά δικαστήρια) υπάγεται στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων. Άλλο είναι το ζήτημα των αξιώσεων αποζημίωσης για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της Διοίκησης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους στο πλαίσιο της διαδικασίας της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, όπως η εσφαλμένη αποτύπωση του εμβαδού του απαλλοτριούμενου ακινήτου στον κτηματολογικό πίνακα και στο κτηματολογικό διάγραμμα ή η καθυστέρηση των οργάνων του Δημοσίου στη διαδικασία κτηματογράφησης, οι οποίες εμπύπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 105 του ΕισΝΑΚ και υπάγονται στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων, ως διοικητικές διαφορές ουσίας.

898/2022 (Α΄ Τμ.) – Πρόεδρος: Μ. Καραμανόφ, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: Μ. Φασιλάκη, Πάρεδρος

Δημόσιοι διαγωνισμοί. Ηλεκτρονική υπογραφή και χρονοσφραγίδα. Συστατικό στοιχείο της προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής και, κατ' επέκταση, της εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής, η οποία αποτελεί διακεκριμένη μορφή προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής με αυξημένο βαθμό ασφάλειας, αποτελεί η σύνδεση της υπογραφής με τα υπογραφόμενα δεδομένα κατά τρόπο που να παρέχεται η δυνατότητα ανίχνευσης οποιασδήποτε μεταγενέστερης μεταβολής. Η ηλεκτρονική υπογραφή, η οποία ενσωματώνει σε κάθε περίπτωση ένδειξη του χρόνου στον οποίο τίθεται, παρέχει τη δυνατότητα, με βάση την ένδειξη αυτή, τόσο για τον έλεγχο της ακεραιότητας των δεδομένων του ηλεκτρονικού εγγράφου όσο και για την τυχόν επικύρωσή της (στο μέτρο που για την τελευταία απαιτείται να συντρέχουν προϋποθέσεις - π.χ. εγκεκριμένο και έγκυρο πιστοποιητικό - στο χρονικό σημείο που τίθεται η ηλεκτρονική υπογραφή). Η εγκεκριμένη ηλεκτρονική χρονοσφραγίδα, η οποία υποστηρίζεται από εγκεκριμένο φορέα παροχής σχετικών υπηρεσιών εμπιστοσύνης, διακρίνεται από την εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή κατά το ότι δεν παρέχει μόνο δυνατότητα ανίχνευσης οποιασδήποτε μεταγενέστερης τροποποίησης των δεδομένων, αλλά επιπλέον αποκλείει κάθε δυνατότητα μεταγενέστερης τροποποίησης, η οποία δεν θα μπορούσε να ανιχνευθεί. Από αυτό το σαφώς διακεκριμένο (αυξημένο) επίπεδο ασφαλείας των δεδομένων, το οποίο επιτυγχάνεται με την εγκεκριμένη ηλεκτρονική χρονοσφραγίδα, συνάγεται ότι η τελευταία συνιστά, κατά τον νόμο, διαφορετικό είδος δεδομένων από εκείνα που αποτελούν την εγκεκριμένη

ηλεκτρονική υπογραφή. Συνεπώς, για ιδιωτικά ηλεκτρονικά έγγραφα, τα οποία πρέπει να υπογράφονται με εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή από τους φορείς που μετέχουν σε διαγωνισμό, δεν απαιτείται η θέση και εγκεκριμένης ηλεκτρονικής χρονοσφραγίδας, εκτός αν αυτό προβλέπεται ειδικά από το οικείο κανονιστικό πλαίσιο.

902/2022 (Α΄ Τμ. 7μελούς) – Πρόεδρος: Χ. Χρυσικοπούλου, Αντιπρόεδρος, Εισηγήτρια: Χ. Χαράλαμπιδη, Πάρεδρος

Δέσμευση διοικητικών δικαστηρίων από αθωωτικές αποφάσεις και βουλεύματα. Τα διοικητικά δικαστήρια, κατ' αρχήν, δεσμεύονται από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη. Ειδικότερα, δεσμεύονται από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα βουλεύματα που αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων, που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης. Από την ΕΣΔΑ δεν απορρέει υποχρέωση του επιλαμβανόμενου μετά την έκδοση της αθωωτικής ποινικής απόφασης διοικητικού δικαστηρίου να καταλήξει στο ίδιο αποδεικτικό πόρισμα με το ποινικό δικαστήριο, αλλά υποχρεούται να λάβει σοβαρά υπ' όψη και να συνεκτιμήσει την προηγηθείσα τελική απαλλακτική ποινική απόφαση κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του. Εάν το διοικητικό δικαστήριο καταλήξει σε κρίση που αποκλίνει από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή, υποχρεούται να αιτιολογήσει τη διαφορετική κρίση του κατά τρόπον που να μην καταλείπονται αμφιβολίες ως προς τον σεβασμό του τεκμηρίου της αθωότητας που απορρέει από την τελική έκβαση της ποινικής δίκης, δυνάμενο να στηριχθεί και σε στοιχεία που δεν είχε λάβει υπ' όψη του το ποινικό δικαστήριο ή στον διαφορετικό βαθμό απόδειξης των πραγματικών περιστατικών, που ισχύει στην ενώπιόν του δίκη σε σχέση με αυτόν που ισχύει στην ποινική δίκη.

Τεκμήριο αθωότητας. Το τεκμήριο της αθωότητας επιβάλλει στο διοικητικό δικαστήριο, όταν αυτό επιλαμβάνεται μετά την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου και κρίνει διαφορετικά, η οποία δεν έχει ποινικό χαρακτήρα κατά την έννοια της ΕΣΔΑ, να μην καταλήγει σε κρίσεις και παραδοχές που θέτουν υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως με την επίκληση ότι η αθωότητα του κατηγορούμενου είναι προϊόν αμφιβολιών και όχι βεβαιότητας του ποινικού δικαστηρίου για την αθωότητά του ή ότι η αιτιολόγηση της ποινικής απόφασης είναι ελλιπής ή ότι δεν εκτιμήθηκαν ορθά τα αποδεικτικά στοιχεία στο πλαίσιο της ποινικής δίκης. Το διοικητικό δικαστήριο, υποχρεούται, επίσης, να αποφεύγει χαρακτηρισμούς και κρίσεις, καθώς και χρήση λέξεων και εκφράσεων που ισοδυναμούν με καταλογισμό ποινικής ευθύνης για τα ποινικά αδικήματα για τα οποία αθωώθηκε το φυσικό πρόσωπο που αφορά η διοικητική δίκη και δεν άπτονται του αντικειμένου της τελευταίας. Ο κανόνας όμως αυτό δεν παραβιάζεται, όταν το διοικητικό δικαστήριο, είτε κατόπιν εκτίμησης των ίδιων αποδεικτικών στοιχείων που λήφθηκαν υπ' όψη από το ποινικό δικαστήριο είτε κατόπιν συμπλήρωσης των αποδείξεων και εκτίμησης επιπλέον στοιχείων, καταλήγει σε αποδεικτικό πόρισμα αντίθετο από αυτό που υιοθέτησε η προηγηθείσα αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, εκτός αν, κατά την εκφορά της σχετικής κρίσης του, το διοικητικό δικαστήριο αμφισβητεί την ορθότητα της ποινικής απόφασης ή διατυπώνει κρίση για τη διάπραξη του ποινικού αδικήματος από το εν λόγω πρόσωπο.

Διοικητικές κυρώσεις και κριτήρια Engel. Η δέσμευση των διοικητικών δικαστηρίων από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων και τα αποφαινόμενα να μην απαγγελθεί κατηγορία αμετάκλητα βουλεύματα εφαρμόζεται μόνο στις δίκες με αντικείμενο την επιβολή διοικητικών κυρώσεων λόγω διάπραξης διοικητικών παραβάσεων, που πληρούν τα κριτήρια Engel. Επομένως, δεν διέπει τις δίκες που ανοίγονται κατόπιν αμφισβήτησης της νομιμότητας διοικητικής πράξης, με την οποία απορρίπτεται αίτημα του διοικούμενου λόγω μη συνδρομής των νόμιμων προϋποθέσεων.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**Ολομέλεια Ελεγκτικού Συνεδρίου
Αριθ. 554/2022**

Πρόεδρος: **Ι. Σαρμάς**

Μέλη: **Σ. Ντούνη, Μ. Βλαχάκη, Α. Λιγωμένου, Γ. Μαραγκού, Α. Μαυρουδή, Κ. Κωστόπουλος, Μ. Αθανασοπούλου, Α. Σαντοριναίου, Β. Ανδρεοπούλου, Αντιπρόεδροι, Δ. Πέππας, Δ. Καββαδία - Κωνσταντάρα, Α. Μυλωνά, Θ. Γναρδέλλη, Κ. Εφεντάκης, Α. Πανουτσακοπούλου, Δ. Τσακανίκας, Κ. Παραθύρας, Κ. Κρέπης, Ν. Δυολιανάκη, Ν. Ρένεση, Α. Μποκόρου, Β. Πέππα, Γ. Βαλληνδράς, Κ. Σταμούλη, Χ. Κούνα, Ι. Ρούλια, Σύμβουλοι**

Εισηγήτρια: **Κ. Σταμούλη, Σύμβουλος**

Γενικός Επίτροπος Επικρατείας: **Α. Νικητάκης**

Δικηγόροι: **Ν. Καραγιώργης, ΝΣΚ, Γ. Δελλής, Ε. Βατάλη**

Προσυμβατικός έλεγχος Ελεγκτικού Συνεδρίου ν. 4700/2020. Εξομοιούμενα με το δημόσιο νομικά πρόσωπα. Έννοια δημόσιας επιχείρησης. Η νομική φύση της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ως δημόσιας επιχείρησης. Εποτεία ΥΠΕΚΑ και ΡΑΕ στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Καθήκοντα διαχειριστή Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας. Οργανικό και λειτουργικό κριτήριο. Η προτεραιότητα του οργανικού κριτηρίου οδηγεί σε ασφάλεια δικαίου. Διαχειριστική αυτονομία και αυτοτέλεια ανώνυμης εταιρείας. Δικαιοδοτική αρμοδιότητα της ΡΑΕ επί αποφάσεων της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Παραπλομή σε ΑΕΔ 4/2012 και ΟλΣτΕ 1944/2021.

Σκέφθηκε κατά τον νόμο

1. (...)

(...)

13. Με τη διάταξη που παρατέθηκε στην προηγούμενη σκέψη καθιερώνεται η διενέργεια υποχρεωτικού ελέγχου από το Ελεγκτικό Συνέδριο των συμβάσεων μεγάλης οικονομικής αξίας στις οποίες αντισυμβαλλόμενο είναι, εκτός από το Δημόσιο, και οποιοδήποτε άλλο νομικό πρόσωπο που εξομοιώνεται με το Δημόσιο «από την άποψη αυτή» ως νόμος ορίζει. Κατά την έννοια της διατάξεως ως εξομοιούμενο με το Δημόσιο «από την άποψη αυτή» νομικό πρόσωπο νοείται κάθε νομικό πρόσωπο, ανεξάρτητα αν είναι δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, που δύναται κατά την ανάθεση σύμβασης από αυτό να

ασκήσει εξουσία συγκρίσιμη προς αυτή του Δημοσίου. Τέτοια δε εξουσία είναι και αυτή που ασκείται από ένα νομικό πρόσωπο, όταν, υπαγόμενο στην άμεση εποπτεία και τον έλεγχο κρατικής αρχής, και απολαμβάνοντας προνόμια που προσήκουν στη δημόσια δύναμη, επεμβαίνει στην αγορά επιλέγοντας, με αδιαφανή ή μη νόμιμα κριτήρια, αντισυμβαλλόμενο επί μεγάλης οικονομικής αξίας σύμβασης που συνάπτεται.

14. Σε εκτέλεση της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης, στο άρθρο 324 του ν. 4700/2020, στο οποίο παραπέμπει και ο Οργανικός Νόμος του Ελεγκτικού Συνεδρίου (βλ. άρθρο 9 § 9 του ν. 4820/2021), ορίζονται τα εξής : «1. Στις συμβάσεις έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (...) που συνάπτονται από το Δημόσιο, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και τα νομικά τους πρόσωπα, τα λοιπά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και τις δημόσιες επιχειρήσεις ή οργανισμούς η προϋπολογιζόμενη δαπάνη των οποίων υπερβαίνει το ποσό του ενός εκατομμυρίου (1.000.000,00) ευρώ, μη συμπεριλαμβανομένου του φόρου προστιθέμενης αξίας, διενεργείται υποχρεωτικά έλεγχος νομιμότητας, πριν από τη σύναψή τους από Κλιμάκιο του Ελεγκτικού Συνεδρίου (...).».

15. Κατά την έννοια της ως άνω διάταξης, ως εξομοιούμενα με το Δημόσιο νομικά πρόσωπα, τα οποία υποχρεούνται να υποβάλλουν τις συμβάσεις μεγάλης οικονομικής αξίας που συνάπτουν σε προσυμβατικό έλεγχο, αναφέρονται οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί [βλ. και ταυτόσημος περιεχομένου διάταξη του προϋχόντος άρθρου 35 § 1 του Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο (ν. 4129/2013, Α' 52)]. Για την έννοια των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, ως προσώπων εξομοιούμενων από την άποψη του προσυμβατικού ελέγχου με το Δημόσιο, δεν δίδεται νομοθετικός ορισμός στο ως άνω εκτελεστικό του Συντάγματος νομοθέτημα. Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ως εξομοιούμενα με το Δημόσιο νομικά πρόσωπα νοούνται εκείνα τα οποία - ανεξαρτήτως της υπαγωγής τους στο δημόσιο

τομέα, της προέλευσής τους, της ιδιαίτερης οργανωτικής τους δομής και του καθεστώτος δημόσιου ή ιδιωτικού δικαίου που τα διέπει διαθέτουν νομική προσωπικότητα, συστήνονται για την εξυπηρέτηση δημοσίου σκοπού, ενώ, σύμφωνα με τις καταστατικές τους ή άλλες διατάξεις, τελούν σε σχέση άμεσης ή έμμεσης εξάρτησης ή ειδικού ελέγχου από το Δημόσιο ή άλλο δημόσιο φορέα. Ειδικότερα δε ως προς τη διαπίστωση της κατά τα ανωτέρω εξάρτησης, το Δικαστήριο διαχρονικά προσφεύγει στη χρήση κριτηρίων που παγίως προβλέπονται στις διατάξεις των εκάστοτε ισχυουσών κοινοτικών και ήδη ενωσιακών Οδηγιών περί την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (βλ. τις Οδηγίες 92/50/ΕΟΚ, 93/36/ΕΟΚ, 93/37/ΕΟΚ, 93/38/ΕΟΚ, 2004/17/ΕΕ, 2004/18/ΕΕ και τις ισχύουσες Οδηγίες 2014/24/ΕΕ, 2014/25/ΕΕ που έχουν μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη με τον ν. 4412/2016, Α' 147, βλ. άρθρα 2 § 4 και 224 αυτού) και αναφέρονται σε περιπτώσεις που το Κράτος ή λοιπές δημόσιες αρχές είτε χρηματοδοτούν (κατά το μεγαλύτερο μέρος) έναν φορέα, είτε ασκούν έλεγχο στη διαχείρισή του, είτε διορίζουν άνω του ημίσεος του αριθμού των μελών των διοικητικών οργάνων του, είτε κατέχουν την πλειοψηφία του εγγεγραμμένου του κεφαλαίου, είτε ελέγχουν την πλειοψηφία των ψήφων που συνδέονται με τις εκδιδόμενες από τον φορέα αυτόν μετοχές [βλ. όμοια κριτήρια και σε άρθρο 1 του ν. 3429/2005 «Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί (ΔΕΚΟ)», Α' 314, καθώς και ΟΛΕΛ Συν πρακτικά της 6ης Γεν. Συν. της 6ης.3. 2002, αποφάσεις Τμ. Μειζ. - Επιτ. Σύνθ. 1922, 1924/2016, VI Τμ. 1069/2016, 1642/2014, 3919/ 2014, Έβδομο Τμ. 2106/2020, πράξεις Ε' Κλιμ. 760, 420/2021, 611/2020, Ζ' Κλ. 471, 288, 187/2021, 659/2019 κ.ά.].

16. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο κοινός νομοθέτης αναφερόμενος σε «δημόσιες επιχειρήσεις ή οργανισμούς» επέλεξε να προσδιορίσει το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της διάταξης της § 1 του άρθρου 324 του ν. 4700/2020 με τον πλέον ευρύ τρόπο. Συνεπώς, εναπόκειται στο Ελεγκτικό Συνέδριο, ως το αρμόδιο για την ερμηνεία της ανωτέρω διάταξης Δικαστήριο, να προβεί στον προσδιορισμό του κανονιστικού

περιεχομένου των εν λόγω εννοιών. Το Δικαστήριο, συνεκτιμά στο σημείο αυτό την εξέλιξη που παρατηρείται σε σχέση με τον ρόλο και τον τρόπο οργάνωσης του κράτους, ιδίως στον τομέα της παροχικής διοίκησης. Η εν λόγω εξέλιξη υπαγορεύει στο Δικαστήριο τη χρήση ευέλικτων κριτηρίων υπαγωγής στον προσυμβατικό του έλεγχο, καθώς και την ανάγκη εξατομικευμένης κρίσης για κάθε φορέα, ενόψει των εκάστοτε ειδικών καταστατικών του ρυθμίσεων, όπως αυτές εξελίσσονται διαχρονικά, κατόπιν σφαιρικής θεώρησης των νομικών και πραγματικών δεδομένων που τον αφορούν. Και ναι μεν, η έννοια του εξομοιούμενου με το Δημόσιο προσώπου και κατ' επέκταση της δημόσιας επιχείρησης ή του δημόσιου οργανισμού δύναται, καταρχήν, να προσεγγίζεται ερμηνευτικά υπό το φως των προβλέψεων της ενωσιακής ή εθνικής νομοθεσίας στον τομέα των δημόσιων συμβάσεων, ωστόσο, τούτο δεν σημαίνει ότι ο προσδιορισμός του περιεχομένου των εν λόγω αόριστων νομικών εννοιών εξαντλείται στα κριτήρια που προβλέπονται στα σχετικά νομοθετήματα, αλλά δύναται να λαμβάνει χώρα κατά τρόπο αυτοτελή (ΟΛΕΛΣυν 380/2022) επί τη βάσει και έτερων, ανάλογα με την εκάστοτε υπό κρίση υπόθεση, κριτηρίων. Τούτο δε, με γνώμονα τη διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας των υπηρετούμενων από το άρθρο 98 § 1 περ. β' του Συντάγματος σκοπών της διασφάλισης των αρχών της διαφάνειας, υπό όρους υγιούς ανταγωνισμού και ίσης μεταχειρίσεως των οικονομικών φορέων.

17. Το Δικαστήριο κρίνει ότι, ενόψει των σκοπών που θεραπεύονται από τις διατάξεις των άρθρων 98 § 1β (σκέψη 13) και 324 § 1 του ν. 4700/2020 (σκέψεις 15 και 16), ως «δημόσια επιχείρηση ή οργανισμός» νοείται και το νομικό πρόσωπο στο οποίο έχει ανατεθεί δυνάμει πράξεως δημόσιας αρχής η μονοπωλιακής φύσεως διαχείριση δημόσιου πόρου προς τον σκοπό παροχής υπηρεσίας δημοσίου συμφέροντος, εφόσον το νομικό αυτό πρόσωπο τελεί υπό την πλήρη εποπτεία δημόσιας αρχής και επιπλέον κατέχει εξαιρετικές εκ του νόμου εξουσίες στις σχέσεις του με τους ιδιώτες (ΔΕΕ αποφ. της 10ης. 10.2017, C-413/15, Farrel, σκ. 25, της 12ης.12. 2013, C- 425/12, Portgás - Sociedade de Pro-

dução e Distribuição de Gás SA, σκ. 24 και εκεί παραπεμπόμενη περαιτέρω νομολογία).

18. Το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη του όσα ειδικότερα εκτίθενται στο Παράρτημα της παρούσας (βλ. ιδίως §§ 7, 9 και 14 έως 17 του Παραρτήματος), διαπιστώνει τα ακόλουθα : (α) Η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ: έχει συσταθεί και εξακολουθεί να λειτουργεί, υπό ένα σαφώς οριοθετημένο νομοθετικό (βλ. ν. 4001/2011, Α' 179, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με τον ν. 4819/2021) και λοιπό κανονιστικό πλαίσιο [βλ. ιδίως Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ (395/2016 απόφαση ΡΑΕ, Β' 78/20.1.2017), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, καθώς και άδεια διαχείρισης ΕΔΔΗΕ (83/2014 απόφαση ΡΑΕ)], έχουσα την πλήρη ευθύνη της διαχείρισης, εκμετάλλευσης και ανάπτυξης του δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας της ηπειρωτικής χώρας, καθώς και των μη διασυνδεδεμένων νήσων (εξαιρουμένης της νήσου Κρήτης και του δικτύου οπτικών ινών) με σκοπό τη διασφάλιση της ασφαλούς και αξιόπιστης διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, παρέχουσα υπηρεσίες κοινής ωφέλειας απολύτως ζωτικής σημασίας για το κοινωνικό σύνολο (βλ. § 7, 9 και 14 Παραρτήματος - άρθρα 1, 122 και 127 ν. 4001/2011). (β) Για την επίτευξη του ως άνω εκ του νόμου ανατεθέντος σε αυτήν καθήκοντος δημοσίου συμφέροντος, η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ απολαύει προνομίων δημόσιας εξουσίας, γεγονός που σαφώς τη διαφοροποιεί σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη ιδιωτική επιχείρηση λειτουργούσα υπό συνθήκες ελεύθερης αγοράς (βλ. § 14 Παραρτήματος - άρθρο 123 Α § 8 ν. 4001/2011). (γ) Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας απόσχισης από τη ΔΕΗ ΑΕ και εισφοράς στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ του κλάδου δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο είναι μοναδικό στην επικράτεια, η εταιρεία αυτή, εκτός από τη διαχείριση, έχει και την αποκλειστική κυριότητα του δικτύου αυτού, ήτοι μίας υποδομής που έχει δημιουργηθεί με δημόσιους πόρους (βλ. §§ 14 και 15 Παραρτήματος - άρθρα 122 και 123 Α ν. 4001/2011). (δ) Το κατεχόμενο και διαχειριζόμενο από τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ δίκτυο αποτελεί ως εκ του αντικειμένου του μονοπώλιο, και άρα η εταιρεία αυτή ασκεί δραστηριότητα σε τομέα όπου δεν υφίσταται ανταγωνισμός (ΟΛΕΛΣυν 310/2022 σκ. 27).

19. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ο χαρακτήρας του δικτύου ως μονοπωλίου δεν αναιρείται, όπως εσφαλμένα προβάλλεται στο από 9.3.2022 υπόμνημα της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, από το γεγονός ότι ήδη προβλέπεται η δυνατότητα ίδρυσης ενεργειακών κοινοτήτων που μπορούν να αναπτύσσουν δραστηριότητα και στον τομέα διαχείρισης δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας [(βλ. άρθρο 1 του ν. 4513/2018, Α' 9, σύμφωνα με το οποίο «Η Ενεργειακή Κοινότητα είναι αστικός συνεταιρισμός αποκλειστικού σκοπού με στόχο την προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (...) και της καινοτομίας στον ενεργειακό τομέα, την αντιμετώπιση της ενεργειακής ένδειας (...) την παραγωγή, αποθήκευση, ιδιοκατανάλωση, διανομή και προμήθεια ενέργειας, την ενίσχυση της ενεργειακής αυτάρκειας και ασφάλειας σε νησιωτικούς δήμους, καθώς και τη βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας στην τελική χρήση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, (...)»]. Και τούτο, διότι οι κοινότητες αυτές δραστηριοποιούνται σε νησιωτικούς δήμους και είναι τοπικού μόνον χαρακτήρα (βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4513/2018), μη δυνάμενες εκ των πραγμάτων να υποκαταστήσουν το καθολικής κάλυψης δημόσιο δίκτυο διανομής ηλεκτρικής ενέργειας που διαχειρίζεται η ΔΕΔΔΗΕ.

20. Εξάλλου, η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ τελεί υπό την εποπτεία του κράτους, που ασκείται από τον Υπουργό Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και την ανεξάρτητη διοικητική αρχή «Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας» (ΡΑΕ), δια της οποίας επιδιώκεται η εξουπηρέτηση κρίσιμων πτυχών του δημοσίου συμφέροντος από την ενεργειακή επάρκεια και την προστασία του περιβάλλοντος μέχρι τη διασφάλιση της οικονομικής ανάπτυξης και των συμφερόντων των καταναλωτών (βλ. συναφώς αιτιολογική έκθεση ν. 4001/2011). Η εποπτεία δε αυτή, δεν έχει απλώς ρυθμιστικό-συντονιστικό χαρακτήρα, αλλά επεμβαίνει καιρία και δη εκ των προτέρων στη διαχειριστική αυτονομία της εταιρείας (πρβλ. ΔΕΕ αποφ. Της 3ης.2.2021, C-155/19 και C-156/19 Federazione Italiana Giuoco Calcio- FIGC, Consorzio Ge.Se.Av.S.c.Arl κατά De Vellis Servizi Globali Srl). Ειδικότερα, στο πλαίσιο αυτό (βλ. § 10 παραρτήματος της παρούσας), η ΡΑΕ,

πλην άλλων: (i) εγκρίνει τα επιχειρησιακά σχέδια της εταιρείας, τα οποία προδιαγράφουν τις βασικές κατευθύνσεις ανάπτυξης, λειτουργίας και συντήρησης του δικτύου σύμφωνα και με τον καθοριζόμενο από τον καθ' ύλην αρμόδιο Υπουργό μακροχρόνιο ενεργειακό σχεδιασμό (άρθρα 3, 14 ν.4001/2011, καθώς και άρθρα 109 και 110 του Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, όπως και άρθρο 5 της 83/2014 απόφασης της ΡΑΕ για τη χορήγηση άδειας διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ), (ii) καθορίζει με κανονιστική πράξη της τη μεθοδολογία για τον υπολογισμό των τιμολογίων σύνδεσης και χρήσης του δικτύου και εγκρίνει τα τιμολόγια αυτά, μετά τη λήψη υπόψη των αναγκαίων επενδύσεων ανάπτυξης του δικτύου (σύμφωνα με τα εγκεκριμένα προγράμματα και σχέδια ανάπτυξης) και των εν γένει δαπανών για τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, ενώ δύναται να ζητεί και την τροποποίησή τους όταν κρίνει αιτιολογημένα ότι δεν διασφαλίζεται η αναλογική και η αμερόληπτη τιμολόγηση της χρήσης του δικτύου διανομής (άρθρα 15 και 140 ν. 4001/2011) και (iii) εγκρίνει και δύναται να τροποποιεί τον Κώδικα Διαχείρισης του Δικτύου, στον οποίο ορίζονται, πλην άλλων, οι τεχνικές προδιαγραφές και απαιτήσεις σχεδιασμού, λειτουργίας και συντήρησης του δικτύου και στόχοι απόδοσης για τη δραστηριότητα της διανομής, ιδίως όσον αφορά τις απώλειες, την αξιοπιστία τροφοδότησης, την ποιότητα τάσης και την ποιότητα εξυπηρέτησης των πελατών (βλ. § 9 Παραρτήματος - άρθρο 128 ν. 4001/2011).

21. Με βάση τα δεδομένα που εκτίθενται στις σκέψεις 18 έως 20, το Δικαστήριο κρίνει ότι η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, ανεξαρτήτως τόσο της νομικής της μορφής όσο και του ποσοστού της έμμεσης (μέσω της ΔΕΗ ΑΕ) συμμετοχής του Δημοσίου στο μετοχικό της κεφάλαιο, αποτελεί δημόσια επιχείρηση, κατά την έννοια του άρθρου 324 § 1 του ν. 4700/2020, δοθέντος ότι σε αυτήν έχει ανατεθεί δυνάμει πράξεως δημόσιας αρχής η διαχείριση κατά τρόπο μονοπωλιακό δικτύου προϋποθέτοντος κατάληψη δημόσιας κτήσης προς διανομή, χάριν του δημοσίου συμφέροντος της ηλεκτροδότησης, ηλεκτρικής ενέργειας σε ιδιώτες, που υφίστανται την μονοπωλιακή

εξουσία της, υπάγεται δε η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ σε ειδικό καθεστώς ελέγχου από τη ΡΑΕ, που δεν περιορίζεται σε απλή εποπτεία αλλά και σε επέμβαση στην επιχειρησιακή της αυτονομία. Συνεπώς, ως δημόσια επιχείρηση υπό την ανωτέρω έννοια υπάγεται στον προσυμβατικό έλεγχο του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Για τους λόγους αυτούς

Αίρει την αμφιβολία κρίνοντας ότι η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ συνιστά δημόσια επιχείρηση κατά την έννοια της διάταξης της § 1 του άρθρου 324 του ν. 4700/2020 και αναπέμπει την υπόθεση στο ΣΤ' Κλιμάκιο του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Παράρτημα

1. Με τον ν. 1468/1950 (Α' 169) ιδρύθηκε Οργανισμός υπό την επωνυμία «Δημοσία Επιχειρήσεις Ηλεκτρισμού» με σκοπό την κατασκευή και εκμετάλλευση υδροηλεκτρικών και θερμοηλεκτρικών εργοστασίων σε ολόκληρη τη Χώρα, την εγκατάσταση εθνικού δικτύου για τη μεταφορά της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας και τη διάθεση αυτής, ενώ ορίσθηκε ότι αποτελεί δημόσια επιχείρηση που ανήκει εξ ολοκλήρου στο Ελληνικό Δημόσιο και λειτουργεί χάριν του δημοσίου συμφέροντος, αλλά κατά τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας (άρθρο 1). Με το άρθρο 2 του ίδιου νόμου, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του α.ν. 1672/1951 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των διατάξεων του Νόμου 1468/1950 "Περί ιδρύσεως Δημοσίας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού κ.λπ."» (Α' 36), ο οποίος με τη σειρά του κυρώθηκε, αφ' ης εκδόθηκε, με το άρθρο πρώτο του ν. 2113/1952 (Α' 126), παραχωρήθηκε στη ΔΕΗ το αποκλειστικό προνόμιο: α) της κατασκευής, λειτουργίας και εκμετάλλευσης υδροηλεκτρικών και θερμικών εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, εθνικού δικτύου μεταφοράς του ηλεκτρικού ρεύματος συνδέοντος τα ηλεκτροπαραγωγικά αυτά εργοστάσια με τις διάφορες προς εξυπηρέτηση περιοχές και των αναγκαίων γραμμών και δικτύων διανομής του ηλεκτρικού ρεύματος από το εθνικό δίκτυο μέχρι τα κέντρα κατανάλωσης και β) της διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας μέσω πρωτογενών και δευτερογενών δικτύων διανομής και των σχετικών υποσταθμών προς πώληση στους κατανα-

λωτές. Περαιτέρω, στο άρθρο 1 § 2 του β.δ. της 28ης.1.1951 «Περί οργάνωσης της διοικήσεως της Δημοσίας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού» (Α' 35), που κυρώθηκε από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με την § 1 του άρθρου 6 του α.ν. 1672/1951, ορίσθηκε ότι αντικείμενα της δράσεως της ΔΕΗ είναι: α) η κατασκευή, συντήρηση και λειτουργία εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, ως και δικτύων μεταφοράς και διάθεσης αυτής ικανών να ανταποκριθούν στις δημόσιες και ιδιωτικές ανάγκες ολόκληρης της χώρας, β) η πώληση της ηλεκτρικής ενέργειας, με κέρδος που προορίζεται αποκλειστικώς για την εξασφάλιση της οικονομικής αυτάρκειας της ΔΕΗ, την επέκταση των εργοστασίων και των δικτύων αυτής, καθώς και την ανάπτυξη των εργασιών αυτής, σύμφωνα με τις ειδικότερες διατάξεις του ως άνω νομοθετήματος.

2. Στο πλαίσιο άσκησης της ως άνω δραστηριότητάς της παραχωρήθηκε στη ΔΕΗ σειρά προνομίων. Συγκεκριμένα, ο ως άνω ν. 1468/1950 προέβλεψε στο άρθρο 4 ότι «1. Η Δημοσία Επιχείρησις Ηλεκτρισμού απολαμβάνει ειδικών φορολογικών ατελειών ως και των δικαστικών προνομίων του Δημοσίου (...) 2. Πάσα εκ της κειμένης εκάστοτε νομοθεσίας παρεχομένη εις την διοίκησιν εξουσία προς αναγκαστικήν απολλοτριώσιν ιδιωτικής ιδιοκτησίας και εμπραγμάτων εν γένει δικαιωμάτων πάσης φύσεως δύναται να ασκηθή υπέρ της Δημοσίας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού, ης οι σκοποί αναγνωρίζονται διά του παρόντος ως δημοσίας ωφελείας και ήτις υποχρεούται εις πληρωμήν των σχετικών αποζημιώσεων. (...)», ενώ το ως άνω β.δ. της 28ης.1.1951 προέβλεψε στο άρθρο 36 § 1 ότι «1. Η ΔΕΗ απολαύει απάντων των δικαστικών προνομίων, ως εάν είναι το δημόσιον» και στο άρθρο 37 ότι «Κατά των υπό της ΔΕΗ εκτελουμένων έργων ή εγκαταστάσεων απαγορεύονται απολύτως τα προσωρινά μέτρα, εις τας περιπτώσεις δε ταύτας, δεν ισχύει, ουδ' εφαρμόζεται η ενώπιον του ειρηνοδίκου εξαιρετική διαδικασία». Περαιτέρω, ο ως άνω α.ν. 1672/1951 προέβλεψε στο άρθρο 12 § 2 ότι «Η Δημοσία Επιχείρησις Ηλεκτρισμού δύναται να χρησιμοποιή δημοσίας, δημοτικές και κοινοτικές οδούς, πεζοδρόμια, πλατείας, σιδηροδρομικές

και τροchioδρομικές γραμμάς δια την υπέρ ή υπό ταύτας τοποθέτησιν εναερίων ή υπογείων εγκαταστάσεων, τροφοδοτικών συρμάτων και δικτύων, ως και να ενεργή τας απαιτουμένας εργασίας δια την συντήρησιν και επισκευήν των εγκαταστάσεων τούτων. Η Δημοσία Επιχείρησις Ηλεκτρισμού δύναται επίσης να χρησιμοποιή οδούς και πλατείας δια την κατασκευήν υπ' αυτάς υποσταθμών και άλλων τεχνικών έργων. Δια τας κατά τα ανωτέρω χρησιμοποιήσεις η Δημοσία Επιχείρησις Ηλεκτρισμού εις ουδεμία υποχρεούται αποζημιώσιν, υποχρεούται όμως ν' αποκαθιστά άνευ αναβολής εις την προτέραν κατάστασιν οδούς, πλατείας κλπ. διαταραχθείσας παρ' αυτής», στο άρθρο 13 ότι «Ιδιοκτήται ή κάτοχοι αγροτικών ή αστικών ακινήτων υποχρεούνται να επιτρέπωσι την διάβασιν γραμμών ή καλωδίων της Δημοσίας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού και δη εναερίως ή υπογείως, την διέλευσιν υπογείων σηράγγων, την κατασκευήν οχετών, υδατοφραγμάτων, την τοποθέτησιν στηλών, υποστηριγμάτων ή υποστατών, την κατασκευήν άλλων σχετικών τεχνικών έργων, την δενδροτομίαν και εν γένει παν ότι αναγκαίοι δια την κατασκευήν, χρήσιν ή επισκευήν τοιούτων έργων και την αναγκαίουσαν επιστάσιν προς συντήρησιν αυτών. Βλαπτομένης της ιδιοκτησίας καταβάλλεται αποζημιώσις, εφαρμοζομένων των διατάξεων περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως» και στο άρθρο 14 § 1 ότι «Δί' αναγκαστικής απαλλοτριώσεως δύναται να συνιστώνται δουλείαι υπέρ της Δημοσίας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού, κατά τας ισχυούσας διατάξεις, της σχετικής αποζημιώσεως καταβαλλομένης υπό της Δημοσίας Επιχειρήσεως».

3. Το αποκλειστικό δικαίωμα της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από οποιαδήποτε πηγή, καθώς και της μεταφοράς και διανομής της σε όλη τη χώρα διατηρήθηκε υπέρ της ΔΕΗ με το άρθρο 1 του ν. 1559/1985 (Α' 135), καθώς και την περίπτωση α' της παραγράφου 1 του άρθρου 1 του ν. 2244/1994 (Α' 168). Όμως, στη συνέχεια εκδόθηκε η Οδηγία 96/92/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1996 σχετικά με τους κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας (L 27), με την οποία ξεκίνησε το άνοιγμα της εσωτερικής αγοράς ηλεκτρικής

ενέργειας στον ανταγωνισμό. Με την Οδηγία αυτή επιβλήθηκαν, μεταξύ άλλων ρυθμίσεων για την οργάνωση του τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας, υποχρεώσεις για ορισμό φορέα διαχείρισης του συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικού ρεύματος και για τήρηση χωριστών λογαριασμών για καθεμία από τις δραστηριότητες παραγωγής, μεταφοράς, διανομής και προμήθειας (αρχή του διαχωρισμού) στην περίπτωση κατοπινημένων επιχειρήσεων, ήτοι επιχειρήσεων που ασκούν τουλάχιστον μία από τις δραστηριότητες μεταφοράς ή διανομής και μία από τις δραστηριότητες παραγωγής ή προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας (όπως η ΔΕΗ). Σε συμμόρφωση με την ως άνω Οδηγία εκδόθηκε ο ν. 2773/1999 «Απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας - Ρύθμιση θεμάτων ενεργειακής πολιτικής και λοιπές διατάξεις» (Α' 286). Με τον ως άνω νόμο, δημιουργήθηκαν συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού για την παραγωγή και την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας, οι δραστηριότητες, όμως, της μεταφοράς και της διανομής, χαρακτηριζόμενες σταθερά από τον νομοθέτη ως "δραστηριότητες κοινής ωφελείας" (βλ. άρθρα 4 § 2 του ν. 1468/1950 και 1 του ν. 2773/1999), παρέμειναν μονοπωλιακώς οργανωμένες, καθώς η άσκησή τους συνδέεται με την ύπαρξη και λειτουργία υποδομών που αποτελούν «φυσικά μονοπώλια», ενώ θεοπίσθηκε και δικαίωμα προσβάσεως των τρίτων στα δίκτυα μεταφοράς και διανομής (ΣτΕ 1124/2020). Ειδικότερα, με το άρθρο 41 του νόμου αυτού καταργήθηκε, μεταξύ άλλων, η περίπτωση α' της παραγράφου 1 του άρθρου 1 του ν. 2244/1994, ήτοι το αποκλειστικό υπέρ της ΔΕΗ δικαίωμα της παραγωγής, μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας σε όλη τη χώρα. Περαιτέρω, με το μεν άρθρο 43 προβλέφθηκε η μετατροπή της ΔΕΗ σε ανώνυμη εταιρία διεπομένη από τις διατάξεις του κ.ν. 2190/1920, με το δε άρθρο 14 η σύσταση ανώνυμης εταιρίας με την επωνυμία «Διαχειριστής Ελληνικού Συστήματος Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας ΑΕ» (ΔΕΣΜΗΕ ΑΕ). Σε εφαρμογή δε των τελευταίων αυτών διατάξεων εκδόθηκαν τα π.δ. 333/2000 «Μετατροπή της Δημόσιας Επιχειρήσεως Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) σε Ανώνυμη Εταιρεία και έγκριση του καταστατικού της» (Α' 278) και 328/2000 «Σύσταση και

καταστατικό της Ανώνυμης Εταιρείας «ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΑΕ» (Α' 268). Κατά τις διατάξεις του ίδιου ως άνω ν. 2773/1999, το σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας, που περιλαμβάνει τις γραμμές υψηλής τάσης, τις διασυνδέσεις που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια και όλες τις εγκαταστάσεις «που απαιτούνται για την ομαλή, ασφαλή και αδιάλειπτη διακίνηση ηλεκτρικής ενέργειας από έναν σταθμό παραγωγής σε έναν υποσταθμό, από έναν υποσταθμό σε έναν άλλο ή προς ή από οποιαδήποτε διασύνδεση», παρέμεινε στην κυριότητα της ΔΕΗ, ενώ η διαχείρισή του περιήλθε στην ανωτέρω ανώνυμη εταιρία, ΔΕΣΜΗΕ ΑΕ [βλ. και άρθρο 9 του ν. 2941/2001 (Α' 201) περί επέκτασης των προνομίων της ΔΕΗ και στη ΔΕΣΜΗΕ ΑΕ]. Παραλλήλως, ορίσθηκε ότι το δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας, που είναι το δίκτυο διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο αποτελείται από γραμμές μέσης και χαμηλής τάσης και εγκαταστάσεις διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και από γραμμές και εγκαταστάσεις υψηλής τάσης που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο αυτό, επίσης ανήκει κατά κυριότητα στη ΔΕΗ ΑΕ, στην ίδια δε ανετέθη και η διαχείριση του δικτύου.

4. Ακολούθως, στη δεύτερη φάση απελευθέρωσης της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, θεοπίσθηκε η Οδηγία 2003/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την κατάργηση της Οδηγίας 96/92/ΕΚ (L 176), στην οποία, μεταξύ άλλων βασικών ρυθμίσεων, περιελήφθησαν κανόνες διασφάλισης της δυνατότητας προσβάσεως στα δίκτυα μεταφοράς και διανομής και υποχρέωση νομικού και λειτουργικού διαχωρισμού του συστήματος μεταφοράς και διανομής από τις δραστηριότητες παραγωγής και προμήθειας ηλεκτρικού ρεύματος. Η Οδηγία αυτή μεταφέρθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη με τον ν. 3426/2005 (Α' 309), που επέφερε τροποποιήσεις στον ν. 2773/1999, διασφαλίζοντας, όσον αφορά στη διαχείριση του δικτύου διανομής, κατά τον χρόνο έως τον νομικό διαχωρισμό, τον λειτουργικό διαχωρισμό με τη δημιουργία στο πλαίσιο της ΔΕΗ ΑΕ

ανεξάρτητων διεθνοντικών δομών διαχείρισης του εν λόγω δικτύου.

5. Με τους προαναφερθέντες νόμους 2773/1999 και 3426/2005, με τους οποίους μεταφέρθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη οι Οδηγίες 96/92/EK και 2003/54/EK, αντιστοιχώς, απελευθερώθηκε η αγορά ηλεκτρικής ενέργειας μόνο στους τομείς της παραγωγής και της προμήθειας. Αντιθέτως, οι ανωτέρω Οδηγίες δεν προέβλεψαν την απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στους τομείς της μεταφοράς και της διανομής, ως προς τους οποίους έθεσαν ως πρωταρχικό στόχο τη διασφάλιση, αφ' ενός μεν, της ανεξαρτησίας των διαχειριστών των δικτύων μεταφοράς και διανομής έναντι των συμφερόντων που συνδέονται με την παραγωγή και την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας, αφ' ετέρου, δε, της διαφανούς, άνευ διακρίσεων μεταξύ των χρηστών και έναντι ευλόγου τιμήματος δυνατότητας προσβάσεως στα δίκτυα αυτά. Έτσι, οι τομείς της μεταφοράς και της διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας παρέμειναν μονοπωλιακώς οργανωμένοι στην Ελλάδα. Ειδικότερα, σχετικά με το Σύστημα μεταφοράς προβλέφθηκε ότι η κυριότητά του ανήκε αποκλειστικώς στη ΔΕΗ ΑΕ, η οποία υπείχε την υποχρέωση να λάβει άδεια αποκλειστικότητας της κυριότητας του Συστήματος αυτού, που κάλυπτε και κάθε μελλοντική επέκτασή του, καθώς και να διατηρεί την τεχνική και λειτουργική του αρτιότητα και να το αναπτύσσει και να το συντηρεί, σύμφωνα με τους όρους της άδειας αποκλειστικότητας και βάσει του προγραμματισμού του διαχειριστή του Συστήματος (άρθρο 12 του ν. 2773/1999, όπως αυτό ίσχυε μετά την τροποποίησή του με τις §§ 1 και 2 του άρθρου 5 του ν. 3426/2005), ενώ ως διαχειριστής του ηλεκτρικού αυτού δικτύου ορίστηκε η συσταθισόμενη εταιρεία ΔΕΣΜΗΕ ΑΕ (άρθρο 14 του ν. 2773/1999). Εξάλλου, σχετικά με το δίκτυο διανομής προβλέφθηκε ότι και αυτό ανήκε στην αποκλειστική κυριότητα της ΔΕΗ (συμπεριλαμβανομένου του δικτύου των μη διασυνδεδεμένων νησιών, στα οποία περιλαμβάνεται και η νήσος Κρήτη), η οποία διέθετε εκ του νόμου άδεια αποκλειστικότητας της κυριότητας του δικτύου, που κάλυπτε και κάθε μελλοντική του επέκταση, και ήταν υποχρεωμένη να το αναπτύσσει και να το συ-

νηρεί, σύμφωνα με τον προγραμματισμό της και τις Οδηγίες του διαχειριστή του δικτύου ή του διαχειριστή μη διασυνδεδεμένων νησιών (άρθρο 21 του ν. 2773/1999, όπως αυτό ίσχυε μετά την αντικατάστασή του από το άρθρο 11 του ν. 3426/2005), ενώ τις αρμοδιότητες του διαχειριστή του δικτύου διανομής ασκούσε ομοίως η ΔΕΗ ΑΕ για το σύνολο της χώρας, δεδομένου ότι, αφ' ενός μεν, δεν εφαρμόστηκε η § 1 του άρθρου 22 του ν. 2773/1999 (όπως το άρθρο αυτό ίσχυε μετά την αντικατάστασή του από την § 1 του άρθρου 12 του ν. 3426/2005), σύμφωνα με την οποία, η ΔΕΣΜΗΕ ΑΕ όφειλε να αναλάβει τις αρμοδιότητες και του διαχειριστή του δικτύου διανομής της χώρας, και, ως εκ τούτου, η ΔΕΗ ΑΕ συνέχισε να ασκεί τις αρμοδιότητες αυτές βάσει της προσωρινής άδειας διαχείρισης που της είχε χορηγηθεί με την § 3 του ως άνω άρθρου 22 του ν. 2773/1999, αφ' ετέρου δε, με την § 1 του άρθρου 23 Α του ν. 2773/1999 η ΔΕΗ ΑΕ είχε ορισθεί ως διαχειριστής του δικτύου διανομής των μη διασυνδεδεμένων νησιών.

6. Οι δραστηριότητες της μεταφοράς και της διανομής ηλεκτρικής ενέργειας παρέμειναν μη ανταγωνιστικές και μετά τη δημοσίευση του ν. 4001/2011 (Α' 179). Ο νόμος αυτός μετέφερε στην ελληνική έννομη τάξη την εντασσόμενη στην τρίτη ενεργειακή δέσμη Οδηγία 2009/72/EK (βλ. αιτιολογική έκθεση του νόμου αυτού) και, σε συμμόρφωση με την Οδηγία αυτή, περιέλαβε ρυθμίσεις για την ολοκλήρωση του λειτουργικού και νομικού διαχωρισμού των μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων της μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας από τις λοιπές δραστηριότητες της κάθετα ολοκληρωμένης επιχείρησης της ΔΕΗ ΑΕ (ΟΛΣτΕ 1745-6/2016).

7. Το άρθρο 1 του ως άνω ν. 4001/2011 (Α' 179) ορίζει ότι «(...) Οι δραστηριότητες της παραγωγής, της προμήθειας, της αγοράς, της μεταφοράς και της διανομής (...) ηλεκτρικής ενέργειας, (...) ασκούνται σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού. Οι δραστηριότητες αυτές είναι κοινής ωφέλειας και τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους». Σύμφωνα με το άρθρο 2 του ίδιου νόμου, με τίτλο «Ορισμοί», το Ελληνικό Δίκτυο Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας

(ΕΔΔΗΕ) είναι το δίκτυο διανομής ηλεκτρικής ενέργειας της ΔΕΗ ΑΕ που είναι εγκατεστημένο στην Ελληνική Επικράτεια, το οποίο αποτελείται από γραμμές μέσης και χαμηλής τάσης και εγκαταστάσεις διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και από γραμμές και εγκαταστάσεις υψηλής τάσης που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο αυτό. Το Δίκτυο, εκτός από το δίκτυο των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών, συνδέεται στο ΕΣΜΗΕ (Ελληνικό Σύστημα Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας) μέσω των υποσταθμών υψηλής τάσης και μέσης τάσης (ΥΤ/ΜΤ) (§ 3 περ. ιδ). Διαχειριστής Δικτύου Διανομής είναι το νομικό πρόσωπο που ασκεί, κατά τις διατάξεις του παρόντος νόμου, καθήκοντα Διαχειριστή Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας (§ 1 περ. στ). Τα τιμολόγια Μη Ανταγωνιστικών Δραστηριοτήτων: είναι τα τιμολόγια για τη χρέωση των Βασικών Δραστηριοτήτων Φυσικού Αερίου και τα τιμολόγια για τη χρέωση χρήσης του Συστήματος Μεταφοράς και του Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας (§ 1 περ. κγ). Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 3 του νόμου αυτού οι επιχειρήσεις που ασκούν ενεργειακές δραστηριότητες υποχρεούνται, μεταξύ άλλων, να ασκούν τη δραστηριότητα τους και να παρέχουν τις υπηρεσίες τους σύμφωνα με τις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας και τις πράξεις που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή της και τους όρους και τις προϋποθέσεις που περιλαμβάνονται στις άδειες τους, να τηρούν τις αρχές της ίσης μεταχείρισης, της αμεροληψίας και της μη διάκρισης των χρηστών και των πελατών, ιδίως για τις υπηρεσίες που παρέχουν υπό καθεστώς αποκλειστικών δικαιωμάτων (§ 3).

8. Ο ανωτέρω νόμος προέβλεψε στο άρθρο 122, όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του με τον ν. 4819/2021 (Α' 129/23.7.2021), ότι: «1. Η κυριότητα του ΕΔΔΗΕ ανήκει αποκλειστικά στη ΔΕΗ ΑΕ. Για το σκοπό αυτόν, με τον παρόντα νόμο, χορηγείται στη ΔΕΗ ΑΕ Άδεια Αποκλειστικότητας της κυριότητας του Δικτύου. Η άδεια αυτή καλύπτει και κάθε μελλοντική επέκταση του ΕΔΔΗΕ. 2. Οι όροι και περιορισμοί της άδειας της παραγράφου 1 καθορίζονται με απόφαση της ΡΑΕ. (...) 3. Η ΔΕΗ ΑΕ, ως κύριος του ΕΔΔΗΕ, υποχρεούται ιδίως να διασφαλίζει τη διάθεση των οικονομικών και κάθε άλλης

φύσης πόρων που απαιτούνται από την πλευρά της υπό την παραπάνω ιδιότητα, όπως αυτοί καθορίζονται ειδικότερα με την απόφαση της παραγράφου 2, για την απρόσκοπτη υλοποίηση της ανάπτυξης του Δικτύου σύμφωνα με τον προγραμματισμό που εκπονεί ο Διαχειριστής του Δικτύου» και στο άρθρο 123 ότι «1. Εντός οκτώ (8) μηνών από τη θέση σε ισχύ του παρόντος νόμου η ΔΕΗ ΑΕ υποχρεούται να προβεί στο νομικό και λειτουργικό διαχωρισμό της δραστηριότητας της διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ από τις λοιπές δραστηριότητες της κάθετα ολοκληρωμένης επιχείρησής της, με την εισφορά του Κλάδου Διανομής στη θυγατρική της εταιρεία με την επωνυμία «Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας ΑΕ» (ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ) (...) 2. (...) Για τους σκοπούς του παρόντος ως Κλάδος Διανομής νοείται η ομόνομη αυτόνομη οργανωμένη λειτουργική μονάδα Γενική Διεύθυνση Διανομής της ΔΕΗ ΑΕ μαζί με τη Διεύθυνση Διαχείρισης Νησιών της ΑΕ, συμπεριλαμβανομένων των περιουσιακών στοιχείων της ΔΕΗ ΑΕ και των συναφών με αυτά απαιτήσεων και υποχρεώσεων, που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των ως άνω Μονάδων, με εξαίρεση τα ακίνητα και τα πάγια στοιχεία του Δικτύου Διανομής και του Δικτύου των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών. 3. Η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ υποκαθίσταται, ανεξαρτήτως του χρόνου γενέσεώς τους, σε όλα εν γένει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τις έννομες σχέσεις της ΔΕΗ ΑΕ που αφορούν τον εισφερόμενο κλάδο (...) 5. Κάθε μορφής διοικητικές άδειες, εγκρίσεις και παραχωρήσεις που έχουν χορηγηθεί στη ΔΕΗ ΑΕ, σχετικά με τον εισφερόμενο Κλάδο Διανομής, μεταβιβάζονται αυτοδικαίως στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ (...) 8. Οι διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 4 του ν. 1468/1950 (Α' 169), της παραγράφου 1 του άρθρου 36 και του άρθρου 37 του β.δ. της 28ης Ιανουαρίου 1951 (Α' 35), των άρθρων 12, 13 και 14 του α.ν. 1672/1951 (Α' 36) και των άρθρων του ν. 4483/1965 (Α' 118), όπως ισχύουν, καθώς και τα υφιστάμενα κατά τη δημοσίευση του νόμου αυτού φορολογικά, δικονομικά ή άλλα προνόμια ή δικαιώματα απαλλοτριώσεως ακινήτων, συστάσεως δουλειών, χρήσεως οδών, πλατειών, πεζοδρομίων, διέλευσης γραμμών ή καλωδίων ή διανοίξεως υπό-

γειων σηράγγων ή εκτελέσεως υπέργειων ή υπόγειων εργασιών, τοποθέτησης στύλων, εγκατάστασης υποσταθμών, που είναι αναγκαίες για την κατασκευή, συντήρηση, επισκευή, εκμετάλλευση, ανάπτυξη και διατήρηση της λειτουργικής και τεχνικής αρτιότητας του ΕΔΔΗΕ και εν γένει την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και παροχή υπηρεσιών ή άσκηση δραστηριοτήτων κοινής ωφέλειας παραμένουν σε ισχύ και εφαρμόζονται αναλόγως και υπέρ της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ».

9. Σύμφωνα με τον ίδιο ως άνω νόμο, η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ υποχρεούται να διασφαλίζει τους αναγκαίους ανθρώπινους, τεχνικούς, υλικούς και οικονομικούς πόρους για τη λειτουργία, τη συντήρηση και την ανάπτυξη του ΕΔΔΗΕ και γενικότερα για την αποτελεσματική άσκηση των αρμοδιοτήτων της και την προσήκουσα εκτέλεση των καθηκόντων της (άρθρο 124 § 5). Επιπλέον, είναι υπεύθυνη για την ανάπτυξη, τη λειτουργία και τη συντήρηση, υπό οικονομικούς όρους, του ΕΔΔΗΕ, ώστε να διασφαλίζεται η αξιόπιστη, αποδοτική και ασφαλής λειτουργία του, λαμβάνοντας υπόψη τη μακροπρόθεσμη ικανότητα του ΕΔΔΗΕ να ανταποκρίνεται σε εύλογη ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας λαμβάνοντας τη δέουσα μέριμνα για το περιβάλλον και την ενεργειακή αποδοτικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ορίζεται ότι θα πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για τη διασφάλιση, κατά τον πλέον οικονομικό, διαφανή, άμεσο και αμερόληπτο τρόπο, της πρόσβασης των χρηστών στο ΕΔΔΗΕ (άρθρο 127). Η διαχείριση του ΕΔΔΗΕ διενεργείται σύμφωνα με την άδεια διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, η οποία χορηγείται από τη ΡΑΕ (άρθρο 126) και τις διατάξεις του Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, ο οποίος καταρτίζεται από τη ΔΕΔΔΗΕ, που υποβάλλει σχετική γνώμη (απλή βλ. συναφώς αιτιολογική έκθεση ν. 4001/2011) στη ΡΑΕ, η οποία, κατόπιν δημόσιας διαβούλευσης και αφού προβεί σε τυχόν τροποποιήσεις και προθήκες, εκδίδει με απόφασή της το τελικό του κείμενο, το οποίο δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Κώδικας τροποποιείται, είτε με πρωτοβουλία της ΡΑΕ, είτε κατόπιν αιτήματος της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ή τρίτων προσώπων που έχουν έννομο συμφέρον (άρθρο 128 § 1). Με τον Κώδικα Διαχείρισης του Δικτύου καθορίζονται ζητήματα σχετικά, πλην άλλων, α) με τις τεχνι-

κές προδιαγραφές και απαιτήσεις σχεδιασμού, λειτουργίας και συντήρησης του ΕΔΔΗΕ και τους στόχους απόδοσης για τη δραστηριότητα της Διανομής, ιδίως όσον αφορά τις απώλειες, την αξιοπιστία τροφοδότησης, την ποιότητα τάσης και την ποιότητα εξυπηρέτησης των πελατών, β) με τους όρους, τις προϋποθέσεις και τα τιμολόγια, σύμφωνα με τα οποία η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ υποχρεούται να παρέχει πρόσβαση στο ΕΔΔΗΕ, στους κατόχους άδειας παραγωγής ή τους παραγωγούς που εξαιρούνται από την υποχρέωση λήψης αυτής, στους προμηθευτές και στους πελάτες, διασφαλίζοντας την πρόσβαση των δικαιουμένων στο ΕΔΔΗΕ κατά τον πλέον οικονομικό, διαφανή και άμεσο τρόπο, χωρίς διακρίσεις μεταξύ των χρηστών και των κατηγοριών χρηστών του ΕΔΔΗΕ, γ) με τον καθορισμό των χρεώσεων σύνδεσης με το ΕΔΔΗΕ και χρήσης αυτού και τον τρόπο και τα κριτήρια υπολογισμού των χρεώσεων αυτών, λαμβανομένων υπόψη της απόδοσης της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ και του Σχεδίου Ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ (άρθρο 128 § 2). Με απόφαση της ΡΑΕ μετά από εισήγηση της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ θεσπίζονται τα εγχειρίδια εφαρμογής του Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, η έκδοση των οποίων προβλέπεται στον εν λόγω Κώδικα (άρθρο 128 § 3), περαιτέρω δε, ρυθμίσεις, υπολογισμοί και ειδικές εγκρίσεις, που απαιτούνται για την εφαρμογή του Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, αποφασίζονται από τη ΡΑΕ μετά από γνώμη της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ (άρθρο 128 § 4). Εξάλλου, στην αρμοδιότητα της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ανήκει και η διαχείριση των ηλεκτρικών συστημάτων των μη διασυνδεδεμένων νησιών, που περιλαμβάνει τη διαχείριση της παραγωγής και τη λειτουργία της αγοράς και των συστημάτων των νησιών αυτών, ενώ για την άσκηση της δραστηριότητας αυτής, η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ υποχρεούται να λάβει από τη ΡΑΕ άδεια διαχείρισης ηλεκτρικών συστημάτων των μη διασυνδεδεμένων νησιών (βλ. άρθρο 129, καθώς και άρθρο 130 περί πρόβλεψης σχετικού Κώδικα Διαχείρισης).

10. Στον ν. 4001/2011 περιλαμβάνονται και ρυθμίσεις σχετικά με τη διενεργούμενη επί των ενεργειακών δραστηριοτήτων κρατική εποπτεία, η οποία ασκείται από τον καθ' ύλην αρμόδιο Υπουργό Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιμα-

τικής Αλλαγής και τη ΡΑΕ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους και του μακροχρόνιου ενεργειακού σχεδιασμού της χώρας. Ο μακροχρόνιος ενεργειακός σχεδιασμός διαμορφώνεται σε δεκαετή κυλιόμενη βάση με απόφαση του ως άνω Υπουργού και λαμβάνει υπόψη του τα υπάρχοντα και πιθανολογούμενα ενεργειακά αποθέματα σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, το διακοινοτικό πρόγραμμα ανάπτυξης των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας, τις τάσεις της διεθνούς αγοράς ενέργειας και αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην ολοκλήρωση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς ενέργειας, στην ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, στην προστασία του περιβάλλοντος, στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη και στην καταπολέμηση της ενεργειακής πενίας (άρθρο 3 § 1). Ειδικότερα, ο έλεγχος, η ρύθμιση και η εποπτεία της αγοράς ενέργειας, με την επιφύλαξη των αρμοδιοτήτων του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ασκούνται από τη ΡΑΕ, η οποία συστάθηκε με τον ν. 2773/1999 και αποτελεί την εθνική ρυθμιστική αρχή σε θέματα ηλεκτρικής ενέργειας (άρθρο 4). Στο πλαίσιο αυτό, η ΡΑΕ: Α) Παρακολουθεί, μεταξύ άλλων, την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, το επίπεδο της προβλεπόμενης μελλοντικής ζήτησης, το προβλεπόμενο πρόσθετο δυναμικό παραγωγής, μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, που βρίσκεται υπό προγραμματισμό ή υπό κατασκευή, την ποιότητα και το επίπεδο συντήρησης και αξιοπιστίας των συστημάτων μεταφοράς και των δικτύων διανομής και την εφαρμογή μέτρων για την κάλυψη της αιχμής ζήτησης (άρθρο 12). Β) Αποφασίζει για τη χορήγηση, την τροποποίηση και την ανάκληση των αδειών για την άσκηση ενεργειακών δραστηριοτήτων και προβαίνει σε κάθε αναγκαία ενέργεια προκειμένου αυτές να είναι σύμφωνες με τις προβλέψεις του μακροχρόνιου ενεργειακού σχεδιασμού, καθώς και με τυχόν περιορισμούς που περιλαμβάνονται σε αυτόν ή σε δεσμευτικό κείμενο που υποβάλλεται από την Ελληνική Δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή σε Διεθνείς Οργανισμούς, ελέγχει τον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων που παρέχονται με τις άδειες αυτές, καθώς και την τήρηση των υποχρεώσεων των κατόχων αδειών (άρθρο

13). Γ) Αποφασίζει σχετικά με τροποποιήσεις των προγραμμάτων ανάπτυξης των υποδομών, παρακολουθεί και αξιολογεί την εφαρμογή τους. Στο πλαίσιο δε αυτό δύναται να θέτει προθεσμίες στον διαχειριστή του δικτύου διανομής για την πραγματοποίηση των συνδέσεων χρηστών, την υλοποίηση επισκευών και την παροχή υπηρεσιών στους χρήστες του δικτύου, καθώς και ποινικές ρήτρες που καταπίπτουν υπέρ των χρηστών σε περίπτωση μη τήρησης των προθεσμιών (άρθρο 14). Δ) Αποφασίζει, με διαφανή κριτήρια, τη μεθοδολογία για τον υπολογισμό των τιμολογίων μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων, στις οποίες συγκαταλέγεται και αυτή της διανομής ηλεκτρικής ενέργειας (βλ. άρθρο 2 § 1 κγ), κατά τα οριζόμενα στις διατάξεις του άρθρου 140 του ν. 4001/2011 και δη κατά τρόπο, ώστε τα τιμολόγια αυτά να μην εισάγουν διακρίσεις και να αντικατοπτρίζουν το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών, ενώ δύναται, με ειδικά αιτιολογημένη γνώμη, να ζητεί από τους αρμόδιους διαχειριστές να τροποποιήσουν τα ως άνω τιμολόγια, εφόσον κρίνει ότι δεν διασφαλίζεται η αναλογική και η αμερόληπτη τιμολόγηση της χρήσης του δικτύου διανομής (άρθρο 15). Συναφώς, στο προαναφερόμενο άρθρο 140 του ν. 4011/2011, προβλέπεται ότι τα τιμολόγια δεν ισχύουν αν δεν εγκριθούν προηγουμένως από τη ΡΑΕ (§ 1), η δε μεθοδολογία τιμολόγησης καταρτίζεται με τρόπο που επιτρέπει την πραγματοποίηση των αναγκαίων επενδύσεων στο ΕΔΔΗΕ, ώστε να διασφαλίζεται με αποδοτικό τρόπο η παροχή υπηρεσιών διανομής ηλεκτρικής ενέργειας (§ 2). Περαιτέρω, η ΡΑΕ εγκρίνει, ένα (1) μήνα πριν από την έναρξη ισχύος τους, μετά από εισήγηση των αρμόδιων διαχειριστών του ΕΣΜΗΕ και του ΕΔΔΗΕ, τα τιμολόγια σύνδεσης και χρήσης των εθνικών δικτύων τα οποία και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και αναρτώνται στην ιστοσελίδα της (§ 3). Στο πλαίσιο της εν λόγω έγκρισης λαμβάνονται υπόψη, πέραν ενός ευλόγου κέρδους, μεταξύ άλλων, οι δαπάνες για τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται για την παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, καθώς και κριτήρια ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας (§ 4). Ε) Δύναται

να συλλέγει πάσης φύσεως στοιχεία (ιδίως τεχνικά, οικονομικά, λογιστικά, εμπορικά), προκειμένου να εκπληρώνει αποτελεσματικά τις εκ του νόμου αρμοδιότητές της, όπως και να απαιτεί πληροφορίες από τις επιχειρήσεις που ασκούν ενεργειακές δραστηριότητες σχετικά με την εκπλήρωση των καθηκόντων τους (άρθρο 27) και ΣΤ) Επιβάλλει κυρώσεις, μεταξύ άλλων, στους κυρίους και τους διαχειριστές των συστημάτων και των δικτύων διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, εφόσον διαπιστώνει παραβίαση του νόμου και των πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του ή τους όρους των αδειών που τους έχουν χορηγηθεί, και δη πρόστιμα ύψους έως 10% του ετήσιου κύκλου εργασιών τους, αναλόγως της βαρύτητας και της συχνότητας της παράβασης (άρθρο 36).

11. Με βάση τις ανωτέρω διατάξεις έχουν εκδοθεί από τη ΡΑΕ οι κάτωθι πράξεις: Α) Η υπ' αριθμ. 82/2014 απόφαση περί χορήγησης στη ΔΕΗ ΑΕ άδειας κυριότητας του ΕΔΔΗΕ, η οποία προβλέπει την υποχρέωση του κυρίου του δικτύου (ΔΕΗ ΑΕ) να συνάψει με τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ σύμβαση παραχώρησης της διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, καθώς και συμβάσεις ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ που αφορούν στην ανάπτυξη των παγίων του εν λόγω δικτύου. Β) Η 83/2014 απόφαση περί χορήγησης στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ της άδειας διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, με την οποία καθορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του διαχειριστή έναντι του κυρίου του δικτύου, καθώς και οι όροι, οι προϋποθέσεις και τα αναγκαία μέτρα για την άσκηση της δραστηριότητας της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ και τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας, του λειτουργικού διαχωρισμού και της αμερόληπτης και μη διακριτικής συμπεριφοράς της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ως διαχειριστή του δικτύου. Σύμφωνα δε με το άρθρο 5 αυτής, η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ οφείλει, μεταξύ άλλων, να καταρτίζει επιχειρησιακά σχέδια, τα οποία προδιαγράφουν τις βασικές κατευθύνσεις ανάπτυξης, λειτουργίας και συντήρησης του ΕΔΔΗΕ, τα οποία υποβάλλονται στη ΡΑΕ και εγκρίνονται από αυτήν. Γ) Η 3/2015 απόφαση, με την οποία εγκρίθηκαν οι όροι των συμβάσεων ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ που υπέβαλαν από κοινού ο κύριος και ο διαχειριστής του δικτύου. Δ) Η 373/2015 απόφαση, με την οποία εγκρίθηκε η σύμβαση παραχώρησης της διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ στη

ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, που υπέβαλαν από κοινού ο κύριος και ο διαχειριστής του δικτύου. Ε) Ο Κώδικας Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ (βλ. 395/2016 απόφαση ΡΑΕ, Β' 78/20.1.2017), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

12. Ως προς τη ΔΕΗ ΑΕ, με την § 4α του άρθρου 1 της ΠΝΠ 7/7.9.2012 (Α' 175), κυρωθείσης με το άρθρο δεύτερο του ν. 4092/2012 (Α' 220), καταργήθηκε η § 3 του άρθρου 43 του ν. 2773/1999, η οποία όριζε ότι η συμμετοχή του Ελληνικού Δημοσίου στο κεφάλαιο της εταιρείας δεν μπορεί να είναι κατώτερη του 51% των μετά ψήφου μετοχών της εταιρείας μετά την κάθε αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου. Στη συνέχεια δε, κατ' εφαρμογή της 206/25.4.2012 απόφασης της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων (Β' 1363), το ΤΑΙΠΕΔ ΑΕ κατέστη πληρεξούσιος του Δημοσίου με δικαίωμα να ασκεί κατά την απόλυτη κρίση του, με τον προσφορότερο τρόπο και χωρίς να λαμβάνει Οδηγίες από το μοναδικό μέτοχό του (Ελληνικό Δημόσιο), τα δικαιώματα ψήφου που αντιστοιχούν στο 17% του υφιστάμενου μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας, ενώ κατ' εφαρμογή της 249/8.4.2014 απόφασης της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων (Β' 864) μεταβιβάστηκε, τελικά, από το Ελληνικό Δημόσιο στο ΤΑΙΠΕΔ ΑΕ το 17% των κοινών με δικαίωμα ψήφου μετοχών της ΔΕΗ ΑΕ (βλ. ΕΛΣυν Τμ. Μειζ. - Επ. Σύνθ. 1924/2016). Ακολούθως, με το άρθρο 188 § 6 του ν. 4389/2016 (Α' 94) προβλέφθηκε ότι η πλήρης κυριότητα, νομή και κατοχή του συνόλου των μετοχών του ΤΑΙΠΕΔ μεταβιβάζεται από το Ελληνικό Δημόσιο στην ΕΕΣΥΠ ΑΕ, η οποία συστάθηκε με τον ανωτέρω νόμο για την εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος (άρθρα 184 και 185), με μοναδικό μέτοχο το Ελληνικό Δημόσιο (άρθρο 187). Το Διοικητικό της Συμβούλιο διορίζεται από το Εποπτικό Συμβούλιο αυτής, την ανάδειξη των μελών του οποίου διενεργεί το Ελληνικό Δημόσιο με τη συνδρομή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, που αποτελούν όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρα 191 και 192). Στην ΕΕΣΥΠ ΑΕ μεταβιβάστηκε, επίσης, και το υπόλοιπο ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου της ΔΕΗ ΑΕ, το οποίο κα-

τείχε το Δημόσιο, σε εκτέλεση των διατάξεων του άρθρου 380 του ν. 4512/2018 (Α' 5). Κατά συνέπεια, η ΕΕΣΥΠ ΑΕ κατείχε άμεσα το 34,123% των μετοχών της ΔΕΗ ΑΕ και έμμεσα, μέσω του ΤΑΙΠΕΔ ΑΕ, το 17%, αυτών.

13. Περαιτέρω, στις 29.10.2021, η ΔΕΗ ΑΕ ανακοίνωσε ότι το Διοικητικό Συμβούλιο της εταιρείας ενέκρινε, κατόπιν εξουσιοδότησης που του παρασχέθηκε, δυνάμει της από 19.10.2021 απόφασης της Έκτακτης Γενικής Συνέλευσης των μετόχων της, την αύξηση του ονομαστικού μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας κατά ποσό που δεν θα είναι κατώτερο των 322.400.000 ευρώ ούτε υψηλότερο των 372.000.000 ευρώ, με καταβολή μετρητών και την έκδοση νέων κοινών, ονομαστικών, με δικαίωμα ψήφου άυλων μετοχών, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 24 § 1 β' του ν. 4548/2018, καθώς και ότι οι νέες μετοχές θα διατεθούν στην Ελλάδα σε ιδιώτες και ειδικούς επενδυτές, μέσω δημόσιας προσφοράς, σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΕ) 2017/1129, τον ν. 4706/2020 και τις οικείες αποφάσεις της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς και εκτός Ελλάδας σε ειδικούς θεσμικούς και άλλους επλέξιμους επενδυτές, μέσω διαδικασίας διεθνούς βιβλίου προσφορών με ιδιωτική τοποθέτηση (book building). Στις 4.11.2021 η ΔΕΗ ΑΕ ανακοίνωσε ότι ολοκληρώθηκε επιτυχώς η συνδυασμένη προσφορά των 150.000.000 νέων κοινών ονομαστικών μετά ψήφου άυλων μετοχών ονομαστικής αξίας 2,48 ευρώ η κάθε μία. Η καταβολή του κεφαλαίου πιστοποιήθηκε στις 12.11.2021 και η έναρξη της διαπραγματεύσεως των νέων μετοχών στο Χρηματιστήριο Αθηνών πραγματοποιήθηκε στις 16.11.2021. Όπως δε προκύπτει από την 3808/16.11.2021 βεβαίωση του Κεντρικού Αποθετηρίου Τίτλων το ποσοστό του κατεχόμενου από την ΕΕΣΥΠ μετοχικού κεφαλαίου της ΔΕΗ ΑΕ διαμορφώνεται πλέον σε 23,798% και το ποσοστό του ΤΑΙΠΕΔ σε 10,325%. Επομένως, το ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου που ελέγχεται άμεσα ή έμμεσα από το Δημόσιο μειώθηκε από 51,12% σε 34,12% με αποτέλεσμα το Ελληνικό Δημόσιο να μην ελέγχει πλέον την απόλυτη πλειοψηφία του μετοχικού κεφαλαίου της ΔΕΗ ΑΕ (βλ. και την από 12.11.2021 Ανακοίνωση της εταιρείας).

14. Με το άρθρο 129 του ν. 4819/2021 (Α'

129/23.7.2021) εισήχθησαν ρυθμίσεις σχετικά με τη δυνατότητα της ΔΕΗ ΑΕ να προβεί σε εταιρικό μετασχηματισμό με απόσχιση του κλάδου δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και εισφοράς του στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Όπως αναφέρεται στην οικεία αιτιολογική έκθεση, οι εν λόγω ρυθμίσεις αποσκοπούν στον αποτελεσματικότερο εταιρικό μετασχηματισμό της ΔΕΗ ΑΕ, ο οποίος θα καταστεί αναγκαίος σε περίπτωση θετικής έκβασης του διαγωνισμού για την πώληση του 49% της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ (βλ. κατωτέρω σκέψη 16). Ειδικότερα, με την § 1 του ως άνω άρθρου αντικαταστάθηκε η § 1 του άρθρου 122 του ν. 4001/2011 ως εξής: «Η κυριότητα του ΕΔΔΗΕ ανήκει αποκλειστικά στη ΔΕΗ ΑΕ ή, σε περίπτωση απόσχισης του σχετικού Κλάδου Δικτύου Διανομής, στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Εξαιρούνται το Δίκτυο Υψηλής Τάσης της Κρήτης περιλαμβανομένων των σχετικών παγίων και στοιχείων, καθώς και το υφιστάμενο δίκτυο οπτικών ινών και τα σχετικά στοιχεία ενεργητικού, το δικαίωμα εγκατάστασης οπτικών ινών ή άλλων στοιχείων δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών επί του ΕΔΔΗΕ, καθώς και οι υποχρεώσεις και δικαιώματα που απορρέουν από τον ν. 4463/2017 (Α' 42), όπου η ΔΕΗ ΑΕ παραμένει ο Φορέας Εκμετάλλευσης Δικτύου και υπόχρεος παροχής δικαιωμάτων πρόσβασης και διέλευσης στο ΕΔΔΗΕ σε τρίτους, όπως ειδικότερα ορίζεται στον ως άνω νόμο. Για τον σκοπό αυτόν, με τον παρόντα νόμο, χορηγείται στη ΔΕΗ ΑΕ, και σε περίπτωση απόσχισης του σχετικού Κλάδου Δικτύου Διανομής στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, άδεια αποκλειστικότητας της κυριότητας του Δικτύου. Η άδεια αυτή καλύπτει και κάθε μελλοντική επέκταση του ΕΔΔΗΕ». Παράλληλα, με την § 2 του άρθρου αυτού προστέθηκε στον ν. 4001/2011 άρθρο 123Α, το οποίο ορίζει ότι «1. Η ΔΕΗ ΑΕ δύναται να προβεί σε απόσχιση του κλάδου δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας (εφεξής «Κλάδος Δικτύου Διανομής») με εισφορά του στη θυγατρική της εταιρεία με την επωνυμία «Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας ΑΕ» (ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ). Στο πλαίσιο της απόσχισης, η ΔΕΗ ΑΕ αποτελεί τη διασπώμενη εταιρεία, σύμφωνα με το άρθρο 57 του ν. 4601/2019 (Α' 44) και η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, την επωφελούμενη εταιρεία. 2. Ως Κλάδος Δικτύου

Διανομής νοείται το σύνολο των δραστηριοτήτων της αυτόνομης εκμετάλλευσης του Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΕΔΔΗΕ) της ΔΕΗ ΑΕ στις οποίες περιλαμβάνονται η κυριότητα του ΕΔΔΗΕ, συμπεριλαμβανομένων των ακινήτων και λοιπών στοιχείων ενεργητικού του Κλάδου Δικτύου Διανομής και του Δικτύου των Μη Διασυνδεδεμένων Νήσων, των συναφών υποχρεώσεων και λοιπών στοιχείων παθητικού, καθώς και οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα περιληφθεί στο σχέδιο διάσπασης και στη λογιστική κατάσταση του Κλάδου Δικτύου Διανομής, με εξαίρεση το Δίκτυο Υψηλής Τάσης της Κρήτης, περιλαμβανομένων των σχετικών παγίων και στοιχείων. Δεν ανήκει στον Κλάδο Δικτύου Διανομής το υφιστάμενο δίκτυο οπτικών ινών(...) 4. Η απόσχιση του Κλάδου Δικτύου Διανομής που εισφέρεται, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στις §§ 1 και 2, στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ δύναται να πραγματοποιείται με τη διαδικασία και τους όρους που περιέχονται στο ν.δ. 1297/1972, με τις ακόλουθες παρεκκλίσεις: (α) (...) (δ). Η μεταφορά των στοιχείων ενεργητικού και παθητικού, περιλαμβανομένης της μεταβίβασης εμπραγμάτων δικαιωμάτων σε ακίνητα και άλλα κινητά, συντελείται αυτοδικαίως, με μόνη την καταχώριση στο Γενικό Εμπορικό Μητρώο (ΓΕΜΗ) της σύμβασης διάσπασης και ανεξάρτητα από τον χρόνο μεταγραφής. Η μεταβίβαση αυτή λαμβάνει χώρα με καθολική διαδοχή (...) 6. Κάθε μορφής διοικητικές άδειες, εγκρίσεις και παραχωρήσεις που έχουν χορηγηθεί στη ΔΕΗ ΑΕ, σχετικά με τον εισφερόμενο Κλάδο Δικτύου Διανομής, μεταβιβάζονται αυτοδικαίως στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, περιλαμβανομένης ενδεικτικά της άδειας αποκλειστικότητας κυριότητας του Δικτύου σε σχέση με τον Κλάδο Δικτύου Διανομής, όπως ορίζεται στην § 2. Για λόγους ασφάλειας δικαίου, η ΡΑΕ αμελλητί μετά την ολοκλήρωση της απόσχισης τροποποιεί την υφιστάμενη άδεια αποκλειστικότητας της κυριότητας ΕΔΔΗΕ της ΔΕΗ ΑΕ, ώστε να αποτυπώνεται ότι κατέχουν: α) η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ άδεια αποκλειστικότητας κυριότητας ΕΔΔΗΕ σε σχέση με τον Κλάδο Δικτύου Διανομής, όπως ορίζεται στην § 2 και β) η ΔΕΗ ΑΕ άδεια αποκλειστικότητας κυριότητας ΕΔΔΗΕ σε σχέση με τα εξαιρούμενα στοιχεία του

ΕΔΔΗΕ σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο της § 2. (...) 8. Οι §§ 1 και 2 του άρθρου 4 του ν. 1468/1950 (Α' 169), η § 1 του άρθρου 36 και του άρθρου 37 του β.δ. της 28ης Ιανουαρίου 1951 (Α' 35), τα άρθρα 12, 13 και 14 του α.ν. 1672/1951 (Α' 36), ο ν. 4483/1965 (Α' 118), καθώς και τα υφιστάμενα κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος φορολογικά, δικονομικά ή άλλα προνόμια ή δικαιώματα απαλλοτριώσεως ακινήτων, συστάσεως δουλειών, χρήσεως οδών, πλατειών, πεζοδρομίων, διέλευσης γραμμών ή καλωδίων ή διανοίξεως υπόγειων σηράγγων ή εκτελέσεως υπέργειων ή υπόγειων εργασιών, τοποθέτησης στύλων, εγκατάστασης υποσταθμών, που είναι αναγκαίες για την κατασκευή, συντήρηση, επισκευή, εκμετάλλευση, ανάπτυξη και διατήρηση της λειτουργικής και τεχνικής αρτιότητας του ΕΔΔΗΕ και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και την παροχή υπηρεσιών ή την άσκηση δραστηριοτήτων κοινής ωφέλειας παραμένουν σε ισχύ και εφαρμόζονται αναλόγως και υπέρ της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ». Εξάλλου, με την § 2 του άρθρου 128 του ως άνω νόμου προστέθηκε περίπτωση η' στην § 2 του άρθρου 128 του ν. 4001/2011 με συνέπεια να προβλέπεται πλέον ότι στον Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ (βλ. § 9 παραρτήματος της παρούσας) ρυθμίζονται και θέματα σχετικά με τις διαδικασίες και τους όρους ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ, λαμβανομένων υπόψη ιδίως της εξέλιξης της ζήτησης, των αναγκών σύνδεσης νέων χρηστών, των αναγκών βελτίωσης της αποδοτικότητας, της ασφάλειας λειτουργίας και της ποιότητας υπηρεσιών του ΕΔΔΗΕ, της εφαρμογής νέων τεχνολογιών και ενιαίων, κατά το δυνατόν, προδιαγραφών και της προστασίας του περιβάλλοντος. Αναφέρεται, δε, ότι οι βασικοί άξονες ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ σε χρονικό ορίζοντα από τρία (3) έως επτά (7) έτη καθορίζονται με το Σχέδιο Ανάπτυξης του Δικτύου, το οποίο καταρτίζεται από τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ και εγκρίνεται με απόφαση της ΡΑΕ. Επιπλέον, με την § 3 του ως άνω άρθρου 128 του ν. 4819/2021 τροποποιήθηκε η § 4 του άρθρου 140 του ν. 4001/2011 και κατά την έγκριση των τιμολογίων σύνδεσης και χρήσης του ΕΔΔΗΕ λαμβάνονται πλέον υπόψη και οι αναγκαίες επενδύσεις ανάπτυξης του δικτύου, σύμφωνα με τα εγκεκριμένα προγράμματα και σχέ-

δια ανάπτυξης.

15. Στο πλαίσιο αυτό, όπως προκύπτει από το ΔΠΛΤ/7487/22.12.2021 έγγραφο της Διευθύντριας Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ και τα συνυποβληθέντα στοιχεία, η προβλεπόμενη στις ανωτέρω διατάξεις διαδικασία απόσχισης του κλάδου δικτύου διανομής εκκίνησε με τις 63/15.6.2021 και 1822/18.6.2021 αποφάσεις των Διοικητικών Συμβουλίων της ΔΕΗ ΑΕ και της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, αντίστοιχα, ενώ με τις 74/29.6.2021 και 1957/29.6.2021 αποφάσεις των ίδιων ως άνω Διοικητικών Συμβουλίων εγκρίθηκε το σχέδιο σύμβασης διάσπασης μετά της λογιστικής κατάστασης μετασχηματισμού και της έκθεσης αποτίμησης της εύλογης αξίας του κλάδου δικτύου διανομής. Στη συνέχεια δε, το ίδιο σχέδιο διάσπασης και οι συνέπειες αυτού εγκρίθηκαν με αποφάσεις των Γενικών Συνελεύσεων των δύο εταιρειών, ενώ υπεγράφη η 42352/29.11.2021 συμβολαιογραφική πράξη της σύμβασης διάσπασης, η οποία μετά τη δημοσίευσή της στο ΓΕΜΗ στις 30.11.2021 επέφερε τις νομικές συνέπειες που περιγράφονται στο προαναφερόμενο άρθρο 123Α του ν. 4001/2011. Σύμφωνα με την εν λόγω συμβολαιογραφική πράξη, λόγω της απόσχισης του κλάδου από τη διασπώμενη (ΔΕΗ ΑΕ) και της εισφοράς του στην επωφελούμενη (ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ), και σύμφωνα με τα οικονομικά στοιχεία της λογιστικής κατάστασης μετασχηματισμού και της έκθεσης αποτίμησης, το μετοχικό κεφάλαιο της επωφελούμενης εταιρείας θα αυξηθεί κατά το ποσό των 953.662.960,00 ευρώ με την έκδοση 95.366.296 νέων κοινών ονομαστικών μετοχών, ονομαστικής αξίας 10 ευρώ η καθεμία, το σύνολο των οποίων θα λάβει η διασπώμενη κατά την ημέρα διάσπασης. Με την 2538559ΑΠ/30.11.2021 απόφαση της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου και Προστασίας του Καταναλωτή εγκρίθηκε η απόσχιση του κλάδου της διασπώμενης ΔΕΗ ΑΕ με απορρόφηση του κλάδου αυτού από τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, καθώς και η αντίστοιχη αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου της επωφελούμενης εταιρείας (ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ).

16. Σύμφωνα με τη δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα της ΔΕΗ ΑΕ έκθεση του Διοικητικού Συμβουλίου προς τους μετόχους της επιχείρησής, η εν λόγω διάσπαση με απόσχιση κλάδου

έγινε στο πλαίσιο του διεθνούς διαγωνισμού που είχε προκηρυχθεί για τη διάθεση σε ενδιαφερόμενο επενδυτή του 49% της συμμετοχής της ΔΕΗ ΑΕ στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Ειδικότερα, το Διοικητικό Συμβούλιο της ΔΕΗ ΑΕ ενέκρινε, με την 135/15.12.2020 απόφασή του, την εκκίνηση διεθνούς διαγωνιστικής διαδικασίας για την πώληση του 49% των κατεχόμενων από τη ΔΕΗ ΑΕ μετοχών της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, ενώ με την 2411/5.8.2021 απόφαση του ίδιου οργάνου εγκρίθηκαν τα βασικά σημεία της Συμφωνίας Μετόχων (Shareholders Agreement), τα οποία επικυρώθηκαν με το πρακτικό 61/5.11.2021 της έκτακτης Γενικής Συνέλευσης της εταιρείας. Η διαγωνιστική διαδικασία ολοκληρώθηκε με την ανάδειξη ως προτιμητέου επενδυτή του οικονομικού φορέα Spear WTE Investments Sarl (μέλους του Macquarie Infrastructure and Real Assets Group) και την υπογραφή της από 1.10.2021 Σύμβασης Αγοραπωλησίας Μετοχών μεταξύ του προτιμητέου επενδυτή και της ΔΕΗ ΑΕ. Σημειώνεται ότι η μεταβίβαση των μετοχών, η οποία εγκρίθηκε με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των μετόχων της ΔΕΗ ΑΕ (βλ. 2538559/30.11.2021 ανακοίνωση ΓΕΜΗ με το επισυναπτόμενο σε αυτήν Πρακτικό 79/19.10.2021 της έκτακτης Γενικής Συνέλευσης των μετόχων της ΔΕΗ ΑΕ), όπως αναφέρεται στο από 9.3.2022 υπόμνημα της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ και προκύπτει από δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα της εταιρείας ανακοίνωση, ολοκληρώθηκε στις 28.2.2022. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της ως άνω Συμφωνίας Μετόχων ο νέος Επενδυτής θα ορίζει τα 4 από τα 11 μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, ένα μέλος στις Επιτροπές του Διοικητικού Συμβουλίου, τον Επικεφαλής Οικονομικών Υπηρεσιών (Chief Financial Officer - CFO) και θα διαθέτει δικαιώματα αρνησικυρίας σε σειρά αποφάσεων, που δεν αφορούν σημαντικά τη λειτουργία της εταιρείας ούτε εμποδίζουν τη ΔΕΗ ΑΕ να την ελέγχει (ενδεικτικώς περιλαμβάνονται περιπτώσεις, όπως αλλαγές καταστατικού, αλλαγή επωνυμίας, αίτηση για εισαγωγή της εταιρείας στο Χρηματιστήριο, αλλαγή φορολογικής κατοικίας, αλλαγές στην πολιτική μερισμάτων, συμβιβαστική επίλυση σημαντικών επιδικιών, πραγματοποίηση σημαντικών επενδύσεων ή πωλήσεων περιουσιακών στοι-

χείων, ανάληψη σημαντικών χρεών και δημιουργία βαρών), ενώ απαιτείται η συμφωνία και των δύο μετόχων για την αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ.

17. Με βάση τα ανωτέρω: (α) το μετοχικό κεφάλαιο της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ανήκει σε ποσοστό 51% στη ΔΕΗ ΑΕ, ενώ το υπόλοιπο 49% σε ιδιώτη επενδυτή, ο οποίος δύναται να διορίζει τα τέσσερα από τα ένδεκα μέλη του Διοικητικού της Συμβουλίου και (β) μετά την ολοκλήρωση, στις 30.11.2021, της διαδικασίας απόσχισης του κλάδου δικτύου διανομής, καθώς και του δικτύου μη διασυνδεδεμένων νήσων της ΔΕΗ ΑΕ και της εισφοράς αυτού στη θυγατρική της εταιρεία ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, η τελευταία καθίσταται όχι μόνο διαχειριστής αλλά και αποκλειστική κύριος αυτού, υποκαθιστάμενη αυτοδικαίως ως απορροφώσα εταιρεία στο σύνολο των περιουσιακών στοιχείων που τον συνοδεύουν, συμπεριλαμβανομένων των ακινήτων και λοιπών στοιχείων ενεργητικού του κλάδου αυτού, όπως και των συναφών υποχρεώσεων και λοιπών στοιχείων του παθητικού του.

18. Τέλος, το τροποποιηθέν, κατόπιν των ανωτέρω, και ήδη ισχύον καταστατικό της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ορίζει στο άρθρο 2 ότι «1. Σκοπός της Εταιρείας είναι να ασκεί τις αρμοδιότητες και να εκτελεί τα καθήκοντα του Διαχειριστή του Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΕΔΔΗΕ), όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 2 § 3 περ. (ιδ) του ν. 4001/2011 (ΦΕΚ Α' 179/22.08.2011). Ειδικότερα, σκοπός της Εταιρείας είναι να διασφαλίζει, υπό οικονομικούς όρους, τους αναγκαίους ανθρώπινους, τεχνικούς, υλικούς και οικονομικούς πόρους για τη λειτουργία, συντήρηση και ανάπτυξη του ΕΔΔΗΕ, με στόχο την αξιόπιστη, αποδοτική και ασφαλή λειτουργία του, καθώς και τη μακροπρόθεσμη ικανότητά του να ανταποκρίνεται σε εύλογες ανάγκες ηλεκτρικής ενέργειας, λαμβάνοντας τη δέουσα μέριμνα για το περιβάλλον και την ενεργειακή αποδοτικότητα. Η Εταιρεία διασφαλίζει, κατά τον πλέον οικονομικό, διαφανή, άμεσο και αμερόληπτο τρόπο, την πρόσβαση των χρηστών στο ΕΔΔΗΕ, προκειμένου να ασκούν τις δραστηριότητές τους, σύμφωνα με την Άδεια Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ, που χορηγείται στην Εταιρεία κατά τις διατάξεις του ν.

4001/2011, ιδίως του άρθρου 126 αυτού, και τον Κώδικα Διαχείρισης του ΕΔΔΗΕ κατά το άρθρο 128 του ν. 4001/2011. Η Εταιρεία ασκεί στο πλαίσιο του σκοπού της, τη διαχείριση των ηλεκτρικών συστημάτων των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών (...) σύμφωνα με την Άδεια Διαχείρισης ηλεκτρικών συστημάτων των Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών (ΜΔΝ), που χορηγείται στην Εταιρεία κατά τις διατάξεις του ν.4001/22011 και ιδίως το άρθρο 129 αυτού και τον Κώδικα Διαχείρισης Ηλεκτρικών Συστημάτων ΜΔΝ (...)» και στο άρθρο 12 ότι «(...) Το Διοικητικό Συμβούλιο εγκρίνει, μετά από εισήγηση του Διευθύνοντος Συμβούλου ιδίως: (α) το Στρατηγικό Σχέδιο, και τις τυχόν αναθεωρήσεις του, το οποίο καθορίζει τους στρατηγικούς στόχους για την εκπλήρωση των σκοπών της Εταιρείας, (β) το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Εταιρείας και τις τυχόν αναθεωρήσεις του, διάρκειας τριών (3) έως επτά (7) ετών, το οποίο, για κάθε έτος διάρκειάς του, εξειδικεύει τους στόχους του Στρατηγικού Σχεδίου, και το οποίο περιλαμβάνει το Σχέδιο Ανάπτυξης του Δικτύου με ίδιο χρονικό ορίζοντα τριών (3) έως επτά (7) ετών, με το οποίο, σύμφωνα με το άρθρο 128 § 2 περ. η του ν. 4001/2011, καθορίζονται οι βασικοί άξονες ανάπτυξης του ΕΔΔΗΕ και το οποίο υπόκειται στην έγκριση της ΡΑΕ (...).

ΣΧΟΛΙΟ

Η νομική φύση της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ως δημόσιας επιχείρησης και η εφαρμογή του οργανικού ή του λειτουργικού κριτηρίου

1. Με την με αριθμό 554/2022 απόφασή της, η μείζων Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου, μετά από διαφωνία δύο Κλιμακίων του Δικαστηρίου, εισήλθε σε έναν προβληματισμό, ο οποίος τίθεται έντονα τα τελευταία χρόνια, σε διάφορες υποθέσεις δημοσίων (ή μη) συμβάσεων, με διαφορετικές διαστάσεις κάθε φορά, αυτό της ερμηνευτικής εφαρμογής του οργανικού ή του λειτουργικού κριτηρίου, την προτεραιότητα και τις συνέπειες που επιφέρει η αποδοχή της μίας ή της άλλης εκδοχής.

Στην προκειμένη υπόθεση, την Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου απασχόλησε ο χαρακτηρισμός της Ανώνυμης Εταιρείας «Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας» (ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ), ως δημόσιας ή μη ε-

πιχείρησης, κατά την έννοια του αρθ. 324 § 1 του ν. 4700/2020 «Ενιαίο κείμενο Δικονομίας για το Ελεγκτικό Συνέδριο ...», προκειμένου να εξεταστεί η διενέργεια ή μη προσυμβατικού ελέγχου νομιμότητας από το Ελεγκτικό Συνέδριο, σε διαδικασία ανάθεσης επί σχεδίου σύμβασης της εταιρείας, με αντικείμενο την ανανέωση και επέκταση δικαιωμάτων χρήσης αδειών υφιστάμενων προϊόντων λογισμικού.

2. Ο προβληματισμός της Ολομέλειας του ΕλΣυν και η απόφασή του για διενέργεια προσυμβατικού ελέγχου στη διαδικασία ανάθεσης της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, η οποία εν τέλει χαρακτηρίζεται στην απόφαση ως δημόσια επιχείρηση για λειτουργικούς λόγους, γίνεται χωρίς να συνεκτιμάται κατά την άποψή μου το βάρος ισχύος και η προτεραιότητα του οργανικού έναντι του λειτουργικού κριτηρίου, που σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να γίνεται δεκτή πρωτίστως χάριν της ασφάλειας του δικαίου.

3. Τέτοιος χαρακτηρισμός, βασισμένος στην προτεραιότητα του οργανικού κριτηρίου, έλαβε χώρα κατά την διαμόρφωση της κρίσης του ΣΤ' Κλιμακίου του ΕλΣυν (ενός εκ των δύο Κλιμακίων που διαφώνησαν), το οποίο έκρινε, κατά πλειοψηφία, ότι η ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ δεν συνιστά δημόσια επιχείρηση, και άρα δεν υπάγεται στον προσυμβατικό έλεγχο του ΕλΣυν, γιατί το Ελληνικό Δημόσιο δεν διατηρεί σε αυτή, ούτε άμεση, ούτε έμμεση πλειοψηφία στην ιδιοκτησία της, ούτε έχει κάποια προνόμια στη διοίκηση και εποπτεία της, ούτε τελεί η εταιρεία σε κάποια άλλη, άμεση ή έμμεση εξάρτηση από το κράτος ή άλλο δημόσιο φορέα. Η μειοψηφούσα άποψη αντίθετα, θεώρησε τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ δημόσια επιχείρηση υπό λειτουργική έννοια, καθώς αποτελεί τον κύριο και διαχειριστή του ηλεκτρικού δικτύου της χώρας, λειτουργώντας υπό καθεστώς μονοπωλίου και διαθέτοντας σειρά προνομίων δημόσιας εξουσίας (φορολογικά, δικονομικά κ.λπ.).

4. Στην § 21 της απόφασης, η Ολομέλεια αντιπαρέρχεται - χωρίς να σταθμίσει το οργανικό κριτήριο - τόσο τη μορφή της ανώνυμης εταιρείας που έχει ο ΔΕΔΔΗΕ, όσο και την έμμεση και μειοψηφική συμμετοχή του Ελληνικού Δημοσίου σε αυτή, και εμμένει στο λειτουργικό κριτήριο εξαιτίας της μονοπωλιακής διαχείρισης του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας και της επέμβασης στην επιχειρησιακή αυτονομία της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ από τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας.

5. Ο χαρακτηρισμός ως «μονοπωλιακής» της διαχείρισης του ηλεκτρικού δικτύου από τη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, δεν είναι τόσο δόκιμος, καθώς δεν υπάρχει κανένα εμπορικό στοιχείο στη διαχείριση αυτή, κανένα στοιχείο που να οδηγεί σε μία ιδιαίτερη εκμετάλλευση λόγω θέσης, με σκοπό το κέρδος εντός κάποιας αγοράς. Πιο δόκιμος θα ήταν ο χα-

ρακτηρισμός «κατ' αποκλειστικότητα διαχείριση του δικτύου». Επιπλέον κάποια προνόμια που απονέμονται με νόμους στην εταιρεία, όπως απαλλοτριώσεως ακινήτων, σύστασης δουλειών κλπ, σχετίζονται μόνο με την διευκόλυνση της από τεχνικής άποψης ανάπτυξης του ηλεκτρικού δικτύου και όχι με προνόμια «δημόσιας εξουσίας».

Τέλος η Ολομέλεια του ΕλΣυν εκτιμά ότι η έγκριση των επιχειρηματικών σχεδίων της εταιρείας για την ανάπτυξη του δικτύου από τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, αλλά και η έκδοση κανονιστικής πράξης από την τελευταία για τον υπολογισμό και έγκριση των τιμολογίων σύνδεσης, καθώς και η δυνατότητα τροποποίησης από αυτήν του Κώδικα Διαχείρισης του Δικτύου, συνιστούν όχι μόνο εποπτεία της ΡΑΕ στην ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, αλλά επέμβαση στην διαχειριστική αυτονομία της εταιρείας.

Η διαχειριστική αυτονομία όμως της ανώνυμης εταιρείας ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, ήτοι η αυτονομία και ελευθερία του Διοικητικού της Συμβουλίου να αποφασίζει, όπως συμβαίνει σε κάθε ανώνυμη εταιρεία, δεν κάμπτεται από νομοθετικές προβλέψεις για τεχνικής σημασίας λειτουργίες της εταιρείας επί συγκεκριμένων θεμάτων τεχνικής διαχείρισης του δικτύου έστω και εάν έχουν αυτές οικονομικές προεκτάσεις, οι οποίες άπτονται πάντα της διαχείρισής του και όχι της οικονομικής υπόστασης και αυτοτέλειας της εταιρείας, κάτι που εξάλλου είναι και συστατικό στοιχείο μίας απελευθερωμένης αγοράς ενέργειας. Ο νόμος 4001/2011 προβλέπει μάλιστα δικαιοδοτική αρμοδιότητα της ΡΑΕ επί αποφάσεων της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, πρόβλεψη που απομακρύνει από την κρίση περί επέμβασης της ΡΑΕ στη διοικητική αυτονομία της εταιρείας και παραπέμπει μόνο σε εποπτική και ελεγκτική αρμοδιότητα. Παράδειγμα αποτελεί η απόφαση 937/2022 της ΡΑΕ με την οποία επιβλήθηκαν από την Αρχή προσωρινά μέτρα εις βάρος της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ για την αναστολή διαγωνισμού χορήγησης προσφορών σύνδεσης σε φωτοβολταϊκα έργα στο δίκτυο της Κρήτης.

6. Η ιδιοκτησία του δικτύου από την ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, δεν αποτελεί «δημόσια κτήση προς διανομή» όπως κρίνει η ΟΛΕΛΣυν 554/2022, αλλά μία ιδιοκτησία της εταιρείας επί κινητών και ακινήτων στοιχείων του ηλεκτρικού δικτύου, για την πρόσβαση στην οποία απαιτείται υπογραφή σύμβασης με ειδικούς όρους και τέλη που καταβάλει ο ιδιώτης παραγωγός ενέργειας για να συνδεθεί και όχι για να αποκτήσει κάποια ιδιοκτησία.

7. Παρόμοιο θέμα, σε άλλη ωστόσο βάση και συγκεκριμένα αυτή του χαρακτηρισμού μίας σύμβασης, απασχόλησε την Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας, στην απόφαση 1944/2021 (Ενέργεια και Δίκαιο, 2021. 86 επ.), όπου το δικαστήριο, μετά από διαφωνία δύο Τμημάτων

αυτού, ερευνώντας τη νομική φύση της σύμβασης πώλησης της παραγόμενης ενέργειας από ΑΠΕ με τις εταιρείες διαχειριστές του δικτύου, δέχθηκε το αυτονόητο, ότι δηλαδή με την ένταξη μονάδων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ στο δίκτυο διανομής ηλεκτρικής ενέργειας επιδιώκονται σκοποί δημοσίου συμφέροντος, αναγόμενοι μεταξύ άλλων στην προστασία του περιβάλλοντος, στην ενίσχυση της εθνικής οικονομίας και στην βιώσιμη ανάπτυξη. Όμως έκρινε περαιτέρω, και ορθά, ότι ο νομοθέτης ως εργαλείο για την ένταξη των μονάδων στο δίκτυο, δεν επέλεξε τη μονομερή εξουσιαστική πράξη, διοικητικής αρχής ή διφυούς νομικού προσώπου ενεργούντος ως φορέας δημόσιας εξουσίας, αλλά - όπως προσήκει μάλιστα σε καθεστώς μερικής έστω απελευθέρωσης της αγοράς - τη σύμβαση, η οποία καταρτίζεται μεταξύ του κατόχου της οικείας άδειας παραγωγής και της ΛΑΓΗΕ ΑΕ ή ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ, η οποία ρητώς χαρακτηρίζεται από το νόμο ως «σύμβαση πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας» (άρθρ. 12 § 1 ν. 3468/2006). Εξάλλου το γεγονός ότι ουσιώδη στοιχεία της συναπτόμενης σχέσης μεταξύ των οποίων και το τίμημα της ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία εγχέεται στην «δεξαμενή» της χονδρεμπορικής αγοράς, καθορίζονται και πάλι για λόγους δημοσίου συμφέροντος από το νομοθέτη, με αποτέλεσμα την αντίστοιχη περιστολή της συμβατικής ελευθερίας των εμπλεκομένων μερών, δεν αναιρεί τον χαρακτήρα της ως συμβατικής σχέσης, ενόψει των κρατούντων στη νομολογία και τη θεωρία περί των αναγκαστικών συμβάσεων και των συμβάσεων προσχωρήσεως.

Κατά την ΟΛΣΤΕ 1944/2021, ανεξαρτήτως του εάν πράγματι πρόκειται για «σύμβαση πώλησης», όπως την αντιλαμβάνονται και την ρυθμίζουν τα άρθρα 513 επ. ΑΚ ή για άλλο συμβατικό μόρφωμα (και τούτο ενόψει των χαρακτηριστικών της και ιδίως της ιδιάζουσας θέσης της ΛΑΓΗΕ ΑΕ, η οποία λειτουργεί μάλλον ως λειτουργός της αγοράς και όχι σαν πραγματικός αγοραστής, δεν είναι ο πραγματικός χρήστης του προϊόντος ούτε καταβάλλει την αμοιβή στον παραγωγό από ίδιους πόρους αλλά την αποδίδει μέσω του Ειδικού Λογαριασμού), η συναπτόμενη μεταξύ του παραγωγού ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ και της ΛΑΓΗΕ ΑΕ σχέση, αποτελεί σύμβαση του ιδιωτικού δικαίου κατά το κρατούν οργανικό κριτήριο (εφόσον δεν συμβάλλεται το

Δημόσιο ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου βλ. αντί άλλων ΑΕΔ 4/2012). Κατά συνέπεια οι πράξεις της ΛΑΓΗΕ ΑΕ (ομοίως και της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ) στα πλαίσια της ως άνω σχέσης, σε περίπτωση ένδικης αμφισβήτησής τους αποτελούν διαφορές ιδιωτικού δικαίου κατά το οργανικό κριτήριο, το οποίο δικαιολογημένα χαρακτηρίζεται ως «κρατούν κριτήριο» σε σχέση με το λειτουργικό, καθώς κρίσιμο και πρωτεύον στοιχείο ελέγχου είναι η νομική μορφή του φορέα.

8. Με την ως άνω απόφασή της, η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας ορθά υιοθέτησε κατά πλειοψηφία ρητά το οργανικό κριτήριο ως το επικρατούν κριτήριο, ως το μοναδικό ασφαλές κριτήριο για τους εφαρμοστές του δικαίου σχετικά με τον χαρακτηρισμό της συμβατικής σχέσης και τις παρεπόμενες συνέπειες αυτής, όπως η αρμοδιότητα των δικαστηρίων στις προκύπτουσες δικαστικές διαφορές κλπ, ξεκινώντας από τη νομική φύση των συμβαλλομένων μερών. Η σύναψη σύμβασης από συμβαλλόμενους, που κανένας εξ αυτών δεν είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ή δεν συγκαταλέγεται μεταξύ αυτών το δημόσιο, δεν την καθιστά διοικητική σύμβαση αλλά αποτελεί σύμβαση του ιδιωτικού δικαίου. Την προτεραιότητα του οργανικού κριτηρίου έναντι του λειτουργικού έχει ήδη παγιώσει νομολογιακά με την απόφασή του 4/2012 το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ), δημιουργώντας ένα ασφαλές δεδομένο, το οποίο εάν εν τέλει ανατραπεί ή εάν καταστεί το οργανικό κριτήριο ίσου κύρους με το λειτουργικό κριτήριο στις διάφορες υποθέσεις που εξετάζονται από τα δικαστήρια και σχετίζονται με θέματα νομικού πλαισίου συμβάσεων, θα οδηγήσει μοιραία σε νομολογική «αναταραχή» μέχρι την κρίση για τη φύση της διαφοράς. Και επειδή πολλές φορές είναι δυσδιάκριτες οι λειτουργικές αρμοδιότητες των υποκειμένων της υπόθεσης, σε αντίθεση με την σαφή οργανική τους ταυτότητα, θα υπάρχει πρώτα η κρίση γι' αυτές και μετά θα ακολουθεί η εξέταση της ουσίας της υπόθεσης, σε δεύτερη μοίρα δηλαδή και με μεγάλες καθυστερήσεις.

ΝΑΣΟΣ Ι. ΜΙΧΕΛΗΣ
Δικηγόρος
LL.M. Μονάχου

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΕΔΔΑ 2022

Επιμέλεια: Βασίλης Χειρδάρης

(Α' ΜΕΡΟΣ - ΑΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ 1)

Η παρούσα επισκόπηση (κατ' άρθρο της ΕΣΔΑ) αφορά τη σημαντικότερη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου για το 2022. Στο παρόν τεύχος παρουσιάζεται η ενδιαφέρουσα νομολογία του ΕΔΔΑ για τις **αστικές υποθέσεις του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ**. Στα επόμενα τεύχη θα παρουσιαστεί το υπόλοιπο μέρος των αστικών υποθέσεων, οι ποινικές και οι διοικητικού και πειθαρχικού χαρακτήρα υποθέσεις.

ΑΡΘΡΟ 8¹

Α) ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ

1. Υ. κατά Πολωνίας της 17.02.2022 (αριθ. προσφ. 74131/14)

Διεμφυλικός άνδρας ζήτησε την πλήρη τροποποίηση ή επανέκδοση του πιστοποιητικού γέννησής του μετά την αλλαγή φύλου. Η άρνηση των αρχών δεν παραβίασε την ΕΣΔΑ.

Παρότι είχε εκδοθεί δικαστική απόφαση που επέτρεπε στον προσφεύγοντα να τροποποιήσει το πιστοποιητικό γέννησής του ώστε να εμφανίζεται η αλλαγή φύλου του, με αίτησή του στα πολωνικά δικαστήρια, ο ίδιος ζήτησε να αφαιρεθεί εντελώς η αναφορά του φύλου από το πιστοποιητικό γέννησής του ή να εκδοθεί νέο πιστοποιητικό. Ωστόσο τα δικαστήρια απέρριψαν το αίτημά του με την αιτιολογία ότι δεν ήταν δυνατό να εκδοθεί νέο πιστοποιητικό γέννησης μετά από αλλαγή φύλου, αλλά ότι οι τυχόν αλλαγές αναφέρονται μόνο ως παρατηρήσεις στο πρωτότυπο πιστοποιητικό γέννησης. Ο προσφεύγων κατήγγειλε ότι το πιστοποιητικό γέννησής του περιείχε αναφορά στο φύλο που είχε κατά τη γέννησή του και ότι είχε υποστεί διακρίσεις έναντι των υιοθετημένων παιδιών, στα οποία εκδίδονταν νέα πιστοποιητικά.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων δεν ήταν σε θέση να αποδείξει ότι υπέστη οποιαδήποτε δυσμενή συνέπεια από τις αρνητικές αποφάσεις των εθνικών αρχών. Αντιθέτως οι αρχές είχαν καταφέρει να εξισορροπήσουν τα διακυβευόμενα συμφέρο-

να, ενεργώντας κατά την κρίση τους, όταν αρνήθηκαν να τροποποιήσουν το πλήρες πιστοποιητικό γέννησης. Το ΕΔΔΑ δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Όσον αφορά την επίκληση της απαγόρευσης των διακρίσεων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η κατάσταση του προσφεύγοντος και εκείνη των υιοθετημένων παιδιών δεν ήταν παρόμοιες, ώστε να ισχυριστεί ότι είχε υποστεί διακρίσεις. Συνεπώς δεν διαπίστωσε επίσης παραβίαση των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος δυνάμει του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ.

2. Regional Air Services S.R.L. και Ivașcu κατά Ρουμανίας της 22.02.2022 (αριθ. προσφ. 76549/17 και 76756/17)

Αγωγές αποζημίωσης για συκοφαντική δυσφήμιση κατά δημοσιογράφων που ερευνήσαν θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος. Απόρριψη από τα εθνικά δικαστήρια. Μη παραβίαση της ιδιωτικής ζωής των εναγόντων.

Οι προσφεύγοντες, αφενός μία εταιρεία υπεύθυνη για τη διαχείριση του αεροδρομίου της Τούζλα και αφετέρου ένας από τους δύο μετόχους της, άσκησαν αγωγή κατά δημοσιογράφων για συκοφαντική δυσφήμιση. Συγκεκριμένα, το 2014 πολλά τηλεοπτικά προγράμματα και ένα άρθρο εφημερίδας εξέτασαν τη δημιουργία ενός νέου τελωνείου στο αεροδρόμιο της Τούζλα, την συντήρηση δύο αεροσκαφών που εμπλέκονταν σε αεροπορικά ατυχήματα και τους εικαζόμενους δεσμούς του δεύτερου προσφεύγοντος με την Securitate (πρώην μυστική αστυνομία).

Η προσφεύγουσα εταιρεία και ο δεύτερος προσφεύγων το 2015, υποστηρίζοντας ότι αυτές οι δηλώσεις ήταν συκοφαντικές, άσκησαν αγωγή ενώπιον του Επαρχιακού Δικαστηρίου του Βουκουρεστίου κατά των δημοσιογράφων και

1. Πιο αναπτυγμένη παρουσίαση των αποφάσεων μπορείτε να δείτε στο www.echr.caselaw.com

ζήτησαν αποζημίωση. Τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν τις αγωγές αμετάκλητα.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όσον αφορά την προσφυγή του δευτέρου προσφεύγοντος, έκρινε ομόφωνα ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής) της ΕΣΔΑ. Διαπίστωσε ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν σταθμίσει δεόντως αφενός μεν το δικαίωμά του στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, αφετέρου δε το δικαίωμα των δημοσιογράφων στην ελευθερία της έκφρασης και είχαν εξισορροπήσει τα δικαιώματα αυτά υπό το φως των κριτηρίων που αναπτύχθηκαν από τη νομολογία του Στρασβούργου. Ως προς την προσφυγή της εταιρίας την έκρινε απαράδεκτη ως προδήλως αβάσιμη. Το Δικαστήριο επισήμανε ιδιαίτερα το συμπέρασμα των εθνικών δικαστηρίων ότι η προσφεύγουσα εταιρεία δεν είχε υποστεί οποιαδήποτε ζημιά. Ελλείπει επαρκών αποδεικτικών στοιχείων που να αποδεικνύουν τον άμεσο αντίκτυπο των δημοσιογραφικών αναφορών σχετικά με τις δραστηριότητες της εταιρείας που είχαν γίνει κατά τη διάρκεια των τηλεοπτικών προγραμμάτων ή στο άρθρο εφημερίδας, το ΕΔΔΑ δεν μπορούσε να κάνει εικασίες ως προς την ύπαρξη τέτοιας ζημίας.

3. I.V.T. κατά Ρουμανίας της 01.03.2022 (αριθ. προσφ. 35582/15)

Προβολή σε τηλεοπτικό κανάλι συνέντευξης ανήλικης χωρίς την συγκατάθεση των γονέων της. Παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.

Σε τηλεοπτικό σταθμό προβλήθηκε συνέντευξη ανήλικου κοριτσιού χωρίς τη συναίνεση των γονέων της, που ασκούσαν την γονική μέριμνα, και χωρίς τη λήψη κατάλληλων μέτρων ώστε να προστατευτεί η ταυτότητά της. Η προβολή της συνέντευξης, που αφορούσε τα επικριτικά της σχόλια για την έλλειψη επιστασίας από τους καθηγητές με αποτέλεσμα τον θάνατο ενός συμμαθητή της, είχε ως αποτέλεσμα να δεχτεί εκφοβισμό στην σχολική κοινότητα. Τα εγχώρια δικαστήρια απέρριψαν με αμετάκλητη απόφαση το αίτημά της για αποζημίωση λόγω της ελευθερίας της έκφρασης των ΜΜΕ.

Το Στρασβούργο διαπίστωσε ότι επρόκειτο για ένα θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος, ωστόσο τόνισε την υποχρέωση των κρατών για σεβασμό

της ιδιωτικής ζωής, ιδιαιτέρως των ανηλίκων.

Κατά το ΕΔΔΑ ακόμα κι όταν ένα ρεπορτάζ συνέβαλε με τον τρόπο του σε δημόσια συζήτηση, η αποκάλυψη ιδιωτικών πληροφοριών – όπως η ταυτότητα του ανήλικου – δεν έπρεπε να υπερβαίνει τη διακριτική ευχέρεια της σύνταξης και έπρεπε να είναι δικαιολογημένη. Στην παρούσα υπόθεση έκρινε ότι δεν έγινε σωστή εξισορρόπηση του δικαιώματος του ραδιοτηλεοπτικού φορέα στην ελευθερία της έκφρασης και του δικαιώματος για προστασία της ιδιωτικής ζωής της ανήλικης.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ).

4. Tusă κατά Ρουμανίας της 30.08.2022 (αριθ. προσφ. 21854/18)

Εσφαλμένη διάγνωση καρκίνου και επέμβαση αφαίρεσης μαστού. Μη αποτελεσματικά ένδικα μέσα. Παραβίαση σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.

Η προσφεύγουσα υποβλήθηκε σε χειρουργική επέμβαση αφαίρεσης μαστού με βάση λανθασμένη διάγνωση καρκίνου.

Επικαλούμενη τα άρθρα 2 (δικαίωμα στη ζωή), 6 (δικαίωμα σε δίκαιη ακρόαση) και 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής) της ΕΣΔΑ, παραπονέθηκε ότι ο αριστερός της μαστός είχε αφαιρεθεί μετά από μια διάγνωση όπου διαπιστώθηκε καρκίνος, η οποία μεταγενέστερα αποδείχθηκε ότι ήταν εσφαλμένη. Η ίδια επίσης κατήγγειλε και παραπονέθηκε σχετικά με την αποτελεσματικότητα και τις καθυστερήσεις των εθνικών δικαστικών διαδικασιών. Το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει τις καταγγελίες της αποκλειστικά βάσει του άρθρου 8.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ύπαρξη αναστολών της διαδικασίας ενόψει ολοκλήρωσης άλλων διαδικασιών και η αγωγή αδικοπραξίας που είχε ασκήσει η προσφεύγουσα για να λάβει αποζημίωση εκκρεμούσε ακόμα 9 χρόνια μετά την κατάθεσή της. Το ΕΔΔΑ εκτίμησε ότι ο νομικός μηχανισμός που ίσχυε στο ρουμανικό δίκαιο δεν είχε παράσχει την αποτελεσματικότητα που απαιτούσε η νομολογία του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής) και επιδίκασε στην προ-

σφεύγουσα 7.500 ευρώ για ηθική βλάβη και 2.200 ευρώ για έξοδα.

5. McCann και Healy κατά Πορτογαλίας της 20.09.2022 (αριθ. προσφ. 57195/17)

Δημοσίευση βιβλίου και ντοκιμαντέρ από επιθεωρητή που ασχολήθηκε με υπόθεση εξαφάνισης ανηλίκου. Υποπτοι οι γονείς για σκηνοθετημένη απαγωγή. Καμία παραβίαση της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Η υπόθεση αφορούσε αναφορές ενός πρώην επιθεωρητή σε βιβλίο και δηλώσεις του σε ντοκιμαντέρ και σε συνέντευξη που έδωσε σε εφημερίδα σχετικά με την υποτιθέμενη εμπλοκή των προσφευγόντων και την άμεση σχέση που ενδεχομένως είχαν με την εξαφάνιση της κόρης τους Madeleine McCann, η οποία χάθηκε στις 3 Μαΐου 2007 στη νότια Πορτογαλία. Ενώπιον του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματός τους στη φήμη και του τεκμηρίου της αθωότητας.

Οι προσφεύγοντες επικαλούμενοι το άρθρο 6 § 2, ισχυρίστηκαν ότι το σκεπτικό που περιέχεται στις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου της 31 Ιανουαρίου και στις 21 Μαρτίου 2017 κατά το πέρας των αστικών αξιώσεών τους είχε παραβιάσει το δικαίωμά τους να τεκμαίρονται αθώοι. Ακόμη, επικαλούμενοι το άρθρο 8, ισχυρίστηκαν ότι οι εθνικές αρχές απέτυχαν στη θετική τους υποχρέωση προστασίας του δικαιώματός τους στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η φήμη των προσφευγόντων είχε πληγεί, αυτό δεν ήταν λόγω του επιχειρήματος που προέβαλε ο συγγραφέας του βιβλίου - και πρώην επιθεωρητής της έρευνας στην υπόθεση - αλλά μάλλον λόγω των υποψιών που εκφράστηκαν σε βάρος τους, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να τεθούν οι ίδιοι ως ύποπτοι υπό έρευνα και έτσι είχαν προσελκύσει την προσοχή των ΜΜΕ προκαλώντας πολλές διαμάχες. Οι πληροφορίες έτσι τέθηκαν υπό την προσοχή του κοινού πριν ακόμα ο φάκελος της δικογραφίας της έρευνας τεθεί στη διάθεση των ΜΜΕ και εκδοθεί το εν λόγω βιβλίο. Διαπίστωσε ότι οι εθνικές αρχές δεν είχαν παραβιάσει τη θετική τους υποχρέωση να προστατεύσουν το δικαίωμα των

προσφευγόντων σε σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής και συνεπώς δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι οι αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ιανουαρίου και Μαρτίου 2017 - σχετικά με τις αστικές αξιώσεις που υπέβαλαν οι προσφεύγοντες - δεν περιείχαν αναφορές στις οποίες να υπονοείται η ενοχή των προσφευγόντων ή ακόμη και υποψίες σε βάρος τους ως προς τις συνθήκες υπό τις οποίες η κόρη τους είχε εξαφανιστεί. Συνεπώς η προσφυγή σχετικά με το δικαίωμα στο τεκμήριο της αθωότητας ήταν προδήλως αβάσιμη και ως εκ τούτου η προσφυγή ως προς αυτή τη διάταξη κρίθηκε απαράδεκτη.

6. Υ.Ρ. κατά Ρωσίας της 20.09.2022 (αριθ. προσφ. 43399/13)

Στείρωση γυναίκας λόγω ρήξης μήτρας χωρίς ρητή και ενημερωμένη συγκατάθεσή της. Ανακάλυψη της στειρώσεως δύο χρόνια μεταγενέστερα. Παραβίαση σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.

Η προσφεύγουσα, κατά τον χρόνο της εγκυμοσύνης της τον Αύγουστο του 2008, υποβλήθηκε σε επείγουσα καισαρική τομή σε δημόσιο νοσοκομείο. Κατά τη διάρκεια της επέμβασης, οι γιατροί εντόπισαν ρήξη της μήτρας. Συνεκλήθη επείγοντως ιατρική επιτροπή, η οποία αποφάσισε ότι η προσφεύγουσα έπρεπε να στείρωθεί, για να αποφευχθεί ο πραγματικός και απειλητικός για τη ζωή της κίνδυνος της ρήξης της μήτρας ξανά σε μια μελλοντική εγκυμοσύνη. Ωστόσο, η προσφεύγουσα έλαβε γνώση της στειρώσεως πολύ αργότερα (2010) από την εκτέλεση της διαδικασίας. Άσκησε αγωγή κατά του νοσοκομείου και των υπευθύνων γιατρών, η οποία απερρίφθη.

Επικαλούμενη το άρθρο 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης) της ΕΣΔΑ, η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι η στειρωση χωρίς τη συγκατάθεσή της είχε σοβαρές ψυχολογικές και συναισθηματικές επιπτώσεις στην ίδια και στη σχέση της με τον άνδρα της. Επίσης, βάσει του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής), η ίδια υποστήριξε ότι δεν υπήρχε ιατρική ανάγκη για επείγουσα στειρωσή της, καθώς δεν κινδύνευε η ζωή της και ότι, ακόμη κι αν υπήρχε κίνδυνος σε μελλοντι-

κές κηρύξεις λόγω πιθανής ρήξης μήτρας, αυτό δεν αποτελούσε επαρκή λόγο για να τη στειρώσουν χωρίς την πλήρη και ρητή συγκατάθεση της.

Κατά το Δικαστήριο η στειρώση συνιστούσε σημαντική παρέμβαση στην αναπαραγωγική δυνατότητα ενός ατόμου και αφορούσε μια από τις βασικές σωματικές λειτουργίες του. Όμως διαπίστωσε ότι οι γιατροί δεν είχαν ενεργήσει κακόποιτα, πόσο μάλλον με πρόθεση κακής μεταχείρισης ή εξευτελισμού της προσφεύγουσας, αλλά οδηγήθηκαν από σοβαρές ανησυχίες για την υγεία και την ασφάλειά της. Έτσι, δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

Αντίθετα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι η προσφεύγουσα είχε υποστεί παραβίαση του δικαιώματός της στον σεβασμό της ιδιωτικής της ζωής ως αποτέλεσμα της αποτυχίας των γιατρών να αναζητήσουν και να εξασφαλίσουν ρητή, ελεύθερη και ενημερωμένη συγκατάθεσή της όσον αφορά τη στειρώσή της, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Η εν λόγω ιατρική παρέμβαση είχε πολύ σοβαρές συνέπειες για την ασθενή και επίσης, δεν είχε παρασχεθεί στην προσφεύγουσα καμία αποζημίωση για την παραβίαση του δικαιώματός της στο σεβασμό της ιδιωτικής της ζωής. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) και επιδίκασε στην προσφεύγουσα 7.500 ευρώ για ηθική βλάβη και 1.770 ευρώ για έξοδα.

7. Angerjörn και Greinoman κατά Εσθονίας της 04.10.2022 (αριθ. προσφ. 16358/18 και 34964/18)

Αποβολή δικηγόρων από δίκη λόγω ανάρμοστης συμπεριφοράς. Μη παραβίαση της δικαιοσύνης και της ιδιωτικής ζωής.

Οι προσφεύγοντες, δύο δικηγόροι, αποβλήθηκαν από διαφορετικές αστικές δικαστικές διαδικασίες στις οποίες εκπροσωπούσαν πελάτες, από τους δικαστές που εκδίκασαν τις αντίστοιχες υποθέσεις, για φερόμενη ανάρμοστη, ανεύθνη συμπεριφορά και για παρεμπόδιση της διαδικασίας. Η αποβολή τους οδήγησε σε πειθαρχική δίωξη από το Δικηγορικό Σύλλογο για να διαπιστωθεί εάν είχε διαπραχθεί πειθαρχικό παράπτωμα. Άσκησαν προσφυγή για έλλειψη ένδικου βοηθήματος για προσβολή της απόφασης αυτής και για απώλεια εισοδήματος

και προσβολή της φήμης τους ως δικηγόρων.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η αποβολή τους δεν συνιστούσε ποινική τιμωρία, αλλά αποσκοπούσε στη διασφάλιση της προόδου της διαδικασίας και εξυπηρετούσε τον στόχο της εξασφάλισης της ορθής και ταχείας απονομής της δικαιοσύνης.

Επίσης διαπίστωσε ότι η αποβολή τους αφορούσε την συγκεκριμένη εν εξελίξει διαδικασία, και δεν επιβλήθηκε σε αυτούς πρόστιμο ή άλλη πειθαρχική κύρωση. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συγκεκριμένη πειθαρχική κύρωση δεν τους έπληξε επαγγελματικά, γιατί είχαν τη δυνατότητα να συμβουλευθούν τους πελάτες τους εκτός των δικαστικών ακροάσεων και να παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε οποιουδήποτε άλλους πιθανούς πελάτες και, ως εκ τούτου, μπορούσαν να συνεχίσουν να ασκούν το επάγγελμά τους. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το άρθρο 6§1 δεν έχει εφαρμογή και απέρριψε την προσφυγή ως απαράδεκτη.

Ακολούθως επειδή δεν στερήθηκαν το δικαίωμά τους να εκπροσωπούν άλλους πελάτες ούτε αποκλείστηκαν από την επαγγελματική τους δραστηριότητα το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η εν λόγω πειθαρχική ποινή δεν είχε υπερβεί το όριο σοβαρότητας, ώστε να διαπιστωθεί παραβίαση της ιδιωτικής τους ζωής (άρθρο 8).

8. Μπαρμαξίζογλου κ.α. κατά Ελλάδας της 01.12.2022 (αριθ. προσφ. 53326/14)

Αποκλεισμός ομόφυλων ζευγαριών από το πεδίο εφαρμογής προγενέστερου νόμου για το σύμφωνο συμβίωσης. Παραβίαση ιδιωτικής ζωής και αδικαιολόγητη διάκριση.

Η προσφυγή αφορά τον ν. 3719/2008 και το γεγονός ότι κατά τον κρίσιμο χρόνο δεν αναγνώριζε τη δυνατότητα σύναψης «συμφώνου συμβίωσης» φυσικών προσώπων του ίδιου φύλου. Οι 324 προσφεύγοντες, 162 ομόφυλα ζευγάρια, υπέβαλαν την προσφυγή τους στις 21 Ιουλίου 2014, δηλαδή πριν από την έναρξη ισχύος του νεότερου νόμου που τροποποιούσε τον προηγούμενο και όριζε πλέον ότι το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να συναφθεί χωρίς διάκριση φύλου, μετά την απόφαση Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας.

Οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι το «σύμφωνο συμβίωσης» που εισήχθη με τον ν. 3719/2008 προοριζόταν μόνο για ζευγάρια που

αποτελούνταν από ενήλικες του αντίθετου φύλου. Επικαλούμενοι το άρθρο 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, ισχυρίστηκαν ότι υπέστησαν παραβίαση του δικαιώματός τους στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή και αδικαιολόγητες διακρίσεις.

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι πριν από τις 24 Δεκεμβρίου 2015, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να συνάψουν «σύμφωνο συμβίωσης». Ως εκ τούτου, θεώρησε ότι οποιαδήποτε ζημία έχουν υποστεί μπορεί να θεωρηθεί επαρκώς «σημαντική» κατά την έννοια του άρθρου 35 § 3 (β) της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο ν. 4356/2015, ο οποίος τροποποίησε τον ν. 3719/2008 και όριζε ότι τα ομόφυλα ζευγάρια, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ν. 3719/2008 και όριζε διαφορετικά το «σύμφωνο συμβίωσης», δημοσιεύτηκε στις 24 Δεκεμβρίου 2015. Ως εκ τούτου, πριν από την ημερομηνία αυτή οι προσφεύγοντες είχαν αποκλειστεί, ως ομόφυλα ζευγάρια, από το πεδίο εφαρμογής του Ν. 3719/2008 και ότι στην προκειμένη περίπτωση ήταν μια παρέμβαση στην ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της Σύμβασης όσον αφορά τους προσφεύγοντες με αριθμούς 1 έως 148, 150 έως 226 και 228 έως 324. Το ΕΔΔΑ επιδίκασε 50 ευρώ σε καθέναν από τους προσφεύγοντες για ηθική βλάβη.

9. Κ.Κ. κ.α. κατά Δανίας της 06.12.2022 (αριθ. προσφ. 25212/21)

Αποτυχία εξισορρόπησης μεταξύ των συμφερόντων των παιδιών και της κοινωνίας για τον περιορισμό του εμπορικού χαρακτήρα της υιοθεσίας. Παραβίαση της ιδιωτικής ζωής των παιδιών.

Άρνηση των εθνικών αρχών να υιοθετήσει η πρώτη προσφεύγουσα τα δίδυμα τέκνα (δεύτερο και τρίτο προσφεύγοντα) που απέκτησε μέσω παρένθετης μητρότητας. Τα παιδιά γεννήθηκαν από παρένθετη μητέρα στην Ουκρανία, η οποία πληρώθηκε για την υπηρεσία της αυτή βάσει συμφωνίας η οποία συνήφθη με την πρώτη προσφεύγουσα και τον σύντροφό της, βιολογικό πατέρα των παιδιών. Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, η υιοθεσία δεν επιτρεπόταν σε περι-

πτώσεις που είχε καταβληθεί χρηματικό ποσό ως πληρωμή στο άτομο που έπρεπε να συναινέσει στην υιοθεσία, δηλαδή στη βιολογική μητέρα.

Επικαλούμενοι το άρθρο 8 (προστασία της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής), οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου είχε παραβιάσει τα δικαιώματά τους που απορρέουν από αυτή τη διάταξη.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι τρεις προσφεύγοντες και ο πατέρας των παιδιών είχαν ζήσει μαζί από τότε που ήρθαν στην Δανία και είναι υπήκοοι της Δανίας. Ως εκ τούτου, δεν αντιμετώπισαν πρακτικές δυσκολίες στην απόλαυση της κοινής οικογενειακής τους ζωής.

Ακόμη, σε μία προσπάθεια στάθμισης των αντικρουόμενων συμφερόντων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα της πρώτης προσφεύγουσας στην ιδιωτική της ζωή – το δικαίωμά της για προσωπική ανάπτυξη μέσω της σχέσης της με τα παιδιά και για συνέχιση της σχέσης αυτής μαζί τους – αντισταθμίστηκε από τα διακυβεύόμενα δημόσια συμφέροντα. Επομένως, δεν παραβιάστηκε το δικαίωμά της στην προστασία της ιδιωτικής της ζωής.

Κατά το Δικαστήριο του Στρασβούργου ο σκοπός της εθνικής νομοθεσίας, που απαγόρευε την υιοθεσία σε περιπτώσεις που είχε καταβληθεί χρηματικό ποσό στο άτομο που έπρεπε να συναινέσει στην υιοθεσία, ήταν να τερματιστεί η εμπορευματοποίηση των παιδιών. Επαναλαμβάνοντας ότι τα συμφέροντα των παιδιών ήταν πρωταρχικής σημασίας σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι εγχώριες αρχές δεν κατάφεραν να επιτύχουν ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων των παιδιών και των κοινωνικών συμφερόντων για τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων του εμπορικού χαρακτήρα της διαδικασίας υιοθεσίας μέσω παρένθετης μητρότητας.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής των παιδιών (άρθρο 8) και επιδίκασε στους δεύτερο και τρίτο προσφεύγοντα 5.000 ευρώ για ηθική βλάβη.

10. Α.Δ. κ.α. κατά Γεωργίας της 01.12.2022 (αριθ. προσφ. 57864/17)

Η άρνηση αναγνώρισης φύλου τρανσέξου-

αλ απόμων λόγω έλλειψης σαφούς εθνικού νομικού πλαισίου παραβίασε την προστασία της ιδιωτικής ζωής.

Οι προσφεύγοντες είναι τρανσέξουαλ άντρες (γεννήθηκαν γυναίκες). Η υπόθεση αφορούσε τις καταγγελίες τους ότι δεν μπόρεσαν να επιτύχουν νομική αναγνώριση του φύλου τους επειδή δεν είχαν υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση αλλαγής φύλου.

Αρχικά άλλαξαν τα ονόματά τους στα μητρώα από γυναικεία σε αντρικά. Στη συνέχεια, κατόπιν ψυχολογικής διάγνωσης ότι πάσχουν από «διαταραχή της ταυτότητας του φύλου (τρανσσεξουαλισμός)», ζήτησαν τη νόμιμη αναγνώριση φύλου – δηλαδή να αλλάξουν το φύλο τους στα μητρώα από θηλυκό σε αρσενικό. Πριν από αυτό, είχαν υποβληθεί σε ορμονική θεραπεία με σκοπό να αυξηθούν τα επίπεδα τεστοστερόνης. Τα αιτήματά τους απορρίφθηκαν με το σκεπτικό ότι δεν είχαν αποδείξει ότι είχαν υποβληθεί σε χειρουργική αλλαγή φύλου.

Επικαλούμενοι το άρθρο 8 (προστασία της ιδιωτικής ζωής) της ΕΣΔΑ, οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για τη μη δυνατότητα αλλαγής φύλου στα μητρώα, εξαιτίας του ότι το νομικό πλαίσιο ήταν ασαφές.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ειδικότερα ότι, παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα αλλαγής φύλου υπήρχε στη Γεωργία από το 1998, δεν υπήρξε προφανώς ούτε μία περίπτωση επιτυχούς νομικής αναγνώρισης φύλου. Η ανακρίβεια της ισχύουσας εσωτερικής νομοθεσίας υπονόμωσε την διαθεσιμότητα της νομικής αναγνώρισης του φύλου στην πράξη και η έλλειψη σαφούς νομικού πλαισίου άφηνε στις εγχώριες αρχές υπερβολικές διακριτικές εξουσίες, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αυθαίρετες αποφάσεις κατά την εξέταση των αιτήσεων. Μια τέτοια κατάσταση ερχόταν ουσιαστικά σε αντίθεση με την υποχρέωση του κράτους να παρέχει γρήγορες, διαφανείς και προσιτές διαδικασίες για τη νόμιμη αναγνώριση φύλου.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) και επιδίκασε σε καθέναν από τους προσφεύγοντες 2.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 9.812 ευρώ στον τρίτο προσφεύγοντα για έξοδα.

B) ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ

1. D.M. και N. κατά Ιταλίας της 20.01.2022 (αριθ. προσφ. 60083/19)

Ανεπαρκής αιτιολογία για να υιοθετηθεί παιδί χωρίς στοιχεία για κακοποίησή του ή προβλημάτων ψυχικής υγείας των γονέων του. Παραβίαση της οικογενειακής ζωής.

Η πρώτη προσφεύγουσα, υπήκοος Κούβας, είναι μητέρα της δεύτερης και ενεργεί για λογαριασμό της. Στις 18 Φεβρουαρίου 2013 η μητέρα υπέβαλε αίτηση στις υπηρεσίες πρόνοιας για βοήθεια με την αιτιολογία ότι την είχε κακοποιήσει ο σύντροφός της και πατέρας του παιδιού. Αυτή και η κόρη της τοποθετήθηκαν σε κέντρο υποδοχής για περίπου ένα χρόνο. Στις 30 Αυγούστου 2014 η εισαγγελία υπέβαλε αίτημα στο δικαστήριο να αξιολογήσει την ικανότητα ή μη των δύο γονέων και την ανάθεση του παιδιού στις κοινωνικές αρχές πρόνοιας. Στις 13 Οκτωβρίου 2014 το παιδί και η μητέρα της φιλοξενήθηκαν σε οικογενειακό κέντρο υποδοχής. Οι υπηρεσίες πρόνοιας υπέβαλαν αίτηση στο δικαστήριο ώστε το παιδί να τοποθετηθεί σε ανάδοχη οικογένεια.

Η εισαγγελία ζήτησε την αναστολή της γονικής μέριμνας της πρώτης προσφεύγουσας για τη δεύτερη, την έναρξη διαδικασίας υιοθεσίας και την ανάθεση του παιδιού σε ανάδοχη οικογένεια.

Στις 15 Δεκεμβρίου 2015, το δικαστήριο έκρινε την δεύτερη προσφεύγουσα διαθέσιμη προς υιοθεσία. Ανέστειλε τη γονική εξουσία και των δύο γονέων και διέταξε να μεταφερθεί σε ανάδοχη οικογένεια, εν αναμονή της υιοθεσίας της. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η κατάσταση ήταν μη αναστρέψιμη και ότι ο τρόπος ζωής της πρώτης προσφεύγουσας ήταν ασταθής, το δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση περί υιοθεσίας. Στις 30 Δεκεμβρίου 2015 μητέρα και κόρη χωρίστηκαν. Τα ένδικα μέσα που άσκησε η μητέρα δεν ευδοκίμησαν.

Οι προσφεύγουσες επικαλέστηκαν το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και ισχυρίστηκαν ότι οι λόγοι που προέβαλαν τα εθνικά δικαστήρια για να κηρυχθεί η ανήλικη κόρη διαθέσιμη προς υιοθεσία δεν αντιστοιχούσαν στις «εντελώς εξαιρε-

τικές περιστάσεις» που απαιτούνται για τη διακοπή των οικογενειακών δεσμών.

Το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι το γεγονός ότι ένα παιδί μπορεί να επωφεληθεί από τη μεταφορά σε περιβάλλον πιο ευνοϊκό για την ανατροφή του δεν δικαιολογεί, από μόνο του, την απομάκρυνσή του από τους βιολογικούς του γονείς.

Παρατήρησε ότι δεν είχε αποδειχθεί ότι το παιδί εκτέθηκε σε καταστάσεις βίας ή κακοποίησης ή σε αποδεδειγμένη σεξουαλική κακοποίηση. Τα δικαστήρια δεν είχαν σημειώσει κάποια έλλειψη συναισθηματικής ανάπτυξης ή ανησυχητική κατάσταση στην υγεία του ή ψυχολογική ανισορροπία από την πλευρά των γονέων.

Το ΕΔΔΑ αμφισβήτησε την επάρκεια των γεγονότων στα οποία οι αρχές βασίστηκαν και συμπέραναν ότι η πρώτη προσφεύγουσα δεν μπόρεσε να εκπληρώσει τα γονεϊκά της καθήκοντα, δηλώνοντας ότι υστερούσε ως προς την πληρότητα των γονεϊκών της ικανοτήτων.

Κατά το Στρασβούργο η παρέμβαση στην οικογενειακή ζωή της προσφεύγουσας ήταν δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό. Η επίδικη διαδικασία δεν συνοδεύτηκε από εγγυήσεις ανάλογες με τη σοβαρότητα της παρέμβασης και τα διακυβευόμενα συμφέροντα.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) και επιδίκασε στην προσφεύγουσα 42.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 10.000 ευρώ για έξοδα και δικαστικές δαπάνες, και κάλεσε τις αρχές να επανεξετάσουν αμέσως την κατάσταση και να προγραμματίσουν συνεδρίες επικοινωνίας μεταξύ μητέρας και κόρης.

2. A.L. κ.α. κατά Νορβηγίας (αριθ. προσφ. 45889/18) και E.M. κ.α. κατά Νορβηγίας της 20.01.2022 (αριθ. προσφ. 53471/17)

Ανάθεση τέκνων σε ανάδοχη οικογένεια χωρίς δικαίωμα επικοινωνίας με τους βιολογικούς γονείς. Παραβίαση σεβασμού της οικογενειακής ζωής.

Στις δύο αυτές αποφάσεις οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ). Το ΕΔΔΑ έκρινε, ομόφωνα, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 σε σχέση με τον A.L. κ.α., και καμία παραβίαση του άρθρου 8 σε σχέση με την E.M. κ.α..

Η πρώτη υπόθεση αφορά απόφαση επιμέλειας που εξέδωσαν οι νορβηγικές αρχές σχετι-

κά με το προσφεύγον τέκνο και τους περιορισμούς που επιβλήθηκαν στην επικοινωνία των γονέων με το παιδί τους, μετά από ερωτήματα σχετικά με την ασφάλεια του παιδιού και τη φροντίδα του.

Η δεύτερη αφορά την άρνηση των νορβηγικών αρχών να άρουν μια απόφαση επιμέλειας σε σχέση με τα δύο προσφεύγοντα τέκνα, την απόφαση αφαίρεσης της γονικής μέριμνας της μητέρας και χορήγησης του δικαιώματος επικοινωνίας. Ο λόγος ήταν ότι υπήρχαν ενδείξεις για σωματική και σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών από τον πατέρα τους και σοβαρή αμέλεια από την πλευρά της μητέρας.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι στην πρώτη υπόθεση, αν και η απόφαση περί επιμέλειας ήταν ορθώς αιτιολογημένη, τα εθνικά δικαστήρια είχαν ουσιαστικά αποφασίσει ότι το παιδί έπρεπε να μεγαλώσει σε ανάδοχη οικογένεια χωρίς να εξετάζονται εναλλακτικές λύσεις ή να κατευθύνονται προς τη συμφιλίωση και επανένωση με τη βιολογική οικογένεια, κατά παράβαση των δικαιωμάτων των προσφευγόντων βάσει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Έτσι διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής και επιδίκασε από κοινού στους προσφεύγοντες 25.000 ευρώ για ηθική βλάβη και τα έξοδα.

Στην υπόθεση E.M. κ.α. το Δικαστήριο έκρινε ότι η εσωτερική διαδικασία είχε διεξαχθεί σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, με επαρκή αιτιολογία, και δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8.

3. C.E. κ.α. κατά Γαλλίας της 24.03.2022 (αριθ. προσφ. 29775/18 και 29693/19)

Άρνηση αναγνώρισης έννομης σχέσης μεταξύ παιδιού και της πρώην συντρόφου της βιολογικής μητέρας. Μη παραβίαση ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Η απόφαση αφορά δύο ξεχωριστές αλλά παρόμοιες υποθέσεις.

Η πρώτη αφορά την απόρριψη από τα εθνικά δικαστήρια αίτησης για πλήρη υιοθεσία παιδιού από την πρώην σύντροφο της βιολογικής μητέρας του.

Η δεύτερη αφορά την άρνηση των εθνικών δικαστηρίων να εκδώσουν έγγραφο που να πιστοποιεί ένα ζήτημα κοινής γνώσης (acte de notoriété) που αναγνωρίζει μια έννομη σχέση γονέα-παιδιού, με βάση την de facto σχέση (possession d'état), μεταξύ ενός παιδιού και της πρώην συντρόφου της βιολογικής μητέρας. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για δημιουργία

οικογένειας μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών γυναικών.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόνισε ότι υπάρχει νομοθετικό πλαίσιο στη Γαλλία που επιτρέπει την αναγνώριση σχέσης μεταξύ ενός ανήλικου τέκνου και ενός ενήλικου. Για παράδειγμα, η βιολογική μητέρα του παιδιού θα μπορούσε να λάβει δικαστική απόφαση για άσκηση από κοινού γονικής μέριμνας με την σύντροφο της ή την πρώην σύντροφο της. Ενώ παρ' όλα αυτά, μια τέτοια απόφαση δεν συνεπαγόταν τη σύναψη νόμιμης σχέσης γονέα-παιδιού, ωστόσο επέτρεπε στον/στην σύντροφο ή τον/την πρώην σύντροφο να ασκήσει ορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις που σχετίζονται με την γονεϊκότητα, και έτσι ισοδυναμούσε με έναν βαθμό νομικής αναγνώρισης της σχέσης.

Και στις δύο περιπτώσεις, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι υπέστησαν παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο εξέτασε τις καταγγελίες τους από τη σκοπιά της θετικής υποχρέωσης των Κρατών Μελών να εξασφαλίζουν στα πρόσωπα τον αποτελεσματικό σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής.

Το ΕΔΔΑ, αφού επισήμανε ότι μετά τον χωρισμό των ζευγαριών και παρά την έλλειψη νομικής αναγνώρισης της σχέσης μεταξύ των εν λόγω παιδιών και των ενηλίκων, οι ενδιαφερόμενοι είχαν μια οικογενειακή ζωή παρόμοια με εκείνη που διήγαγαν οι περισσότερες οικογένειες μετά το χωρισμό των γονέων, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είχε παραβιαστεί το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής.

Στη συνέχεια το Δικαστήριο προσπάθησε να εξακριβώσει εάν οι καταγγελλόμενες αρνήσεις είχαν παραβιάσει το δικαίωμα σε σεβασμό της ιδιωτικής ζωής.

Το ΕΔΔΑ τόνισε εξ αρχής ότι σε καταστάσεις όπως αυτές των προσφευγουσών υπήρχαν νομικά μέσα στη Γαλλία που επέτρεπαν την αναγνώριση σχέσης μεταξύ παιδιού και ενήλικα.

Παρατήρησε, στη συνέχεια, ότι από τη δημοσίευση του νόμου περί βιοηθικής της 2ας Αυγούστου 2021, ομόφυλα ζευγάρια γυναικών που είχαν προσφύγει στη μέθοδο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (ART) στο εξωτερικό πριν από τις 4 Αυγούστου 2021 είχαν τη δυνατότητα, για περίοδο τριών ετών, να αναγνωρίσουν από κοινού ένα παιδί με το οποίο είχαν νόμιμη σχέση γονέα-τέκνου μόνο με τη γυναίκα που το είχε γεννήσει. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σύνα-

ψη έννομης σχέσης με την άλλη γυναίκα. Αυτή η επιλογή ήταν διαθέσιμη σε μια από τις δύο περιπτώσεις. Στην άλλη περίπτωση, καθώς το παιδί ήταν πλέον ενήλικο, η υιοθεσία του από την εν λόγω προσφεύγουσα ήταν δυνατή με την απλή διαδικασία υιοθεσίας.

Επομένως, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, ενόψει του περιθωρίου εκτίμησης που καταλείπεται στο κράτος – το οποίο, κατά γενική ομολογία, ήταν πιο στενό όταν αφορούσε το συμφέρον των παιδιών – το εναγόμενο κράτος δεν είχε παραβιάσει την υποχρέωσή του να εγγραφεί τον αποτελεσματικό σεβασμό της ιδιωτικής ζωής των ενδιαφερόμενων προσώπων και δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

4.Υ.Υ. και Υ.Υ. κατά Ρωσίας της 08.03.2022 (αριθ. προσφ. 3229/18)

Η αδυναμία εκτέλεσης προσωρινής διαταγής και δικαστικής απόφασης για ανάθεση προσωρινής και οριστικής επιμέλειας παραβίασε την οικογενειακή ζωή γονέα και παιδιού. Υποχρέωση των αρχών να συνδράμουν στην εκτέλεση αποφάσεων ανάθεσης επιμέλειας.

Οι προσφεύγοντες, μητέρα και γιός, αποξενώθηκαν όταν ο πρώην σύζυγος και πατέρας του παιδιού χωρίς να έχει κανένα δικαίωμα, απήγαγε το παιδί μετά το σχολείο και το «έκρυψε» από την μητέρα. Η μητέρα προσέφυγε στα δικαστήρια που της επιδίκασαν με προσωρινή διαταγή την προσωρινή επιμέλεια και στη συνέχεια με αμετάκλητη απόφαση την οριστική επιμέλεια. Οι αποφάσεις αυτές όμως δεν μπόρεσαν να εκτελεστούν για 2,5 χρόνια λόγω αδυναμίας των δικαστικών επιμελητών και των λοιπών αρμοδίων αρχών να κάνουν τις απαραίτητες ενέργειες.

Το Στρασβούργο διαπίστωσε ότι οι προσπάθειες εκτέλεσης που έκαναν οι δικαστικοί επιμελητές δεν ήταν επαρκείς στην παρούσα υπόθεση για να εξασφαλίσουν την ταχεία εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι ρωσικές αρχές παρέλειψαν, ως όφειλαν, να λάβουν, όλα τα μέτρα που εύλογα αναμενόταν για την εκτέλεση των αποφάσεων ανάθεσης προσωρινής και οριστικής επιμέλειας στην πρώτη προσφεύγουσα.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος των προσφευγόντων στο σεβασμό της οικογενειακής τους ζωής, όπως εγγυάται το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, και επιδίκασε στην πρώτη προσφεύγουσα ποσό 3.300 ευρώ για ηθική βλά-

βη και 4.000 ευρώ για έξοδα.

5. A. L. κατά Γαλλίας της 07.04.2022 (αριθ. προσφ. 13344/20)

Πολυετής δικαστικός αγώνας για αναγνώριση πατρότητας. Παραβίαση σεβασμού ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Το 2012 ο προσφεύγων και ο σύντροφός του, ο κ. Ma., δημοσίευσαν μια αγγελία στο διαδικτυο για εύρεση παρένθετης μητέρας. Η κα B., σύζυγος του M., συμφώνησε να λάβει τους γαμέτες του προσφεύγοντος, έναντι αμοιβής. Το παιδί, ο S., γεννήθηκε στις 8 Μαρτίου 2013. Η παρένθετη μητέρα, κα B., το έδωσε σε ένα άλλο ζευγάρι, έναντι αμοιβής 15.000 ευρώ, λέγοντας στον προσφεύγοντα ότι το παιδί είχε αποβιώσει. Δεν ενημέρωσε τον κ. και την κα R. για την ύπαρξη του ομόφυλου ζευγαριού ούτε για το γεγονός ότι το παιδί συνελήφθη στο πλαίσιο συμβολαίου παρένθετης κύησης, το οποίο είχε συνάψει με το ζευγάρι.

Το παιδί αναγνωρίστηκε και από τα δύο ζευγάρια σε διαφορετικές ημερομηνίες και σε διαφορετικά μέρη. Μετά από υποψίες ειδικών ότι το παιδί είχε γεννηθεί στο πλαίσιο παρένθετης μητρότητας, ασκήθηκε έρευνα που κατέληξε στην καταδίκη σε φυλάκιση της παρένθετης μητέρας για απάτη, απόπειρα απάτης και λήψη επιδομάτων κοινωνικών παροχών. Κατόπιν αυτού, ο προσφεύγων άσκησε αγωγή αμφισβητώντας την αναγνώριση πατρότητας σε σχέση με τον κ. και την κα R. και την κα B., και αγωγή για τη διαπίστωση της δικής του πατρότητας αναφορικά με το παιδί.

Επικαλούμενος το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), ο προσφεύγων υποστήριξε ότι η απόρριψη της αγωγής του για τη διαπίστωση της πατρότητάς του ως προς τον βιολογικό του γιο, ο οποίος γεννήθηκε στη Γαλλία στο πλαίσιο συμβολαίου παρένθετης μητρότητας κύησης, συνιστούσε δυσανάλογη παρέμβαση στο δικαίωμά του στο σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, χωρίς νομική βάση.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου σημείωσε ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν δώσει δεόντως προτεραιότητα στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, το οποίο είχε χαρακτηριστεί προσεκτικά σύμφωνα με τη βιολογική σχέση της πατρότητας που δικεδικούσε ο προσφεύγων. Κατά την εξισορρόπηση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντος, αφενός, με το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικο-

γενειακής ζωής του γιου του, η οποία απαιτούσε συμμόρφωση με την αρχή της προτεραιότητας του ύψιστου συμφέροντος του παιδιού, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι λόγοι που προβλήθηκαν από τα εθνικά δικαστήρια για να δικαιολογήσουν την προσβαλλόμενη παρέμβαση ήταν σχετικοί και επαρκείς για τους σκοπούς του άρθρου 8 § 2 της ΕΣΔΑ.

Ωστόσο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η διαδικασία διήρκεσε συνολικά έξι (6) χρόνια και ένα μήνα περίπου, κάτι που ήταν ασυμβίβαστο με το απαιτούμενο καθήκον της εξαιρετικής επιμέλειας. Το παιδί ήταν περίπου 4 μηνών όταν η υπόθεση είχε πάει στο δικαστήριο και 6,5 ετών όταν έληξαν οι εσωτερικές διαδικασίες. Σε υποθέσεις που αφορούν μια σχέση μεταξύ ενός ατόμου και του παιδιού του, η πάροδος σημαντικού χρόνου θα μπορούσε να οδηγήσει στον καθορισμό του νομικού ζητήματος με βάση ένα τελεσμένο γεγονός.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης λόγω της παράλειψης του εναγόμενου κράτους να τηρήσει το καθήκον της εξαιρετικής επιμέλειας. Τόνισε, ωστόσο, ότι η διαπίστωση παραβίασης δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως αμφισβήτηση της εκτίμησης του Εφετείου της Ρουέν για το ύψιστο συμφέρον του παιδιού ή της απόφασής του να απορρίψει τα αιτήματα του προσφεύγοντος.

Επιδέχθηκε ποσό 5.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 20.450 ευρώ για έξοδα.

6. Callamand κατά Γαλλίας την 07.04.2022 (αριθ. προσφ. 2338/20)

Απαγόρευση επικοινωνίας ομόφυλης με το παιδί που απέκτησε η πρώην σύζυγός της μέσω υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Παραβίαση της οικογενειακής ζωής.

Η προσφεύγουσα άσκησε αγωγή για δικαίωμα επικοινωνίας με το παιδί που απέκτησε η πρώην σύζυγός της, όσο ήταν παντρεμένοι, με υποβοηθούμενη αναπαραγωγή από δότη τράπεζας σπέρματος. Η προσφεύγουσα έζησε μαζί με το παιδί για δύο ολόκληρα χρόνια, όσο ήταν παντρεμένη με την μητέρα του παιδιού. Ως εκ τούτου αναπτύχθηκε μία προσωπική σχέση μεταξύ τους. Τα εγχώρια δικαστήρια με αμετάκλητη απόφαση απέρριψαν την αγωγή της για επικοινωνία για έλλειψη «συγγενικού δεσμού» με το παιδί γιατί δεν το είχε υιοθετήσει. Άσκησε προσφυγή για παραβίαση του δικαιώματός της στην οικογενειακή ζωή και για απαγορευμένη διάκριση. Ισχυρίστηκε ότι εάν ήταν άντρας η

έλλειψη «κοινής γονικής μέριμνας» δεν θα χρησιμοποιούνταν εναντίον της για να απορριφθεί το αίτημά της για δικαίωμα επικοινωνίας.

Το Στρασβούργο υπενθύμισε ότι θα έπρεπε να συνδυάσει το δικαίωμα προστασίας της οικογενειακής ζωής της με το ύψιστο συμφέρον του παιδιού να υπερισχύει σε κάθε περίπτωση.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι τα εγχώρια δικαστήρια απέρριψαν την αγωγή της προσφεύγουσας για επικοινωνία γιατί δεν είχε την ιδιότητα του γονέα. Έκρινε ότι εξέτασαν την υπόθεση χωρίς ιδιαίτερο εύρος γιατί δεν έλαβαν υπόψη τους ότι η προσφεύγουσα δεν ζητούσε την γονική μέριμνα, αλλά δικαίωμα επικοινωνίας αφού είχε ζήσει με το παιδί για δύο χρόνια. Επίσης δεν διενεργήθηκε ψυχιατρική εκτίμηση του παιδιού. Το ΕΔΔΑ συμπέρανε ότι οι εγχώριες αρχές δεν επέτυχαν δίκαιη ισορροπία μεταξύ του συμφέροντος της προσφεύγουσας να προστατεύσει την προσωπική και οικογενειακή της ζωή, αφενός, και το συμφέρον του παιδιού αφετέρου.

Όσον αφορά την καταγγελία της για απαγορευμένη διάκριση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, το ΕΔΔΑ την απέρριψε ως απαράδεκτη γιατί δεν είχε εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα.

7. X. κατά Τσεχικής Δημοκρατίας της 12.05.2022 (αριθ. προσφ. 64886/19)

Εκτέλεση δικαστικής απόφασης επιστροφής του παιδιού στον πατέρα. Μη παραβίαση δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής.

Η προσφεύγουσα X., είναι υπήκοος της Τσεχίας η οποία γεννήθηκε το 1980 και ζει στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η υπόθεση αφορά ουσιαστικά την εκτέλεση από τα τσεχικά δικαστήρια της απόφασης να επιστρέψει η κόρη της προσφεύγουσας στις ΗΠΑ στον πατέρα της βάσει της Σύμβασης της Χάγης για τις αστικές πτυχές της διεθνούς απαγωγής παιδιών.

Ο σύζυγος της προσφεύγουσας και πατέρας του παιδιού είχε κινήσει τη διαδικασία βάσει της Σύμβασης της Χάγης επειδή δεν είχε επιστρέψει μαζί του στις ΗΠΑ με την κόρη τους αφού προηγουμένως ταξίδεψαν στην Τσεχία τον Ιούνιο 2016. Υποστήριξε ότι η επίσκεψη ήταν μόνο προσωρινή, ενώ η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι είχαν σκοπό να εγκατασταθούν στην Τσεχία, λόγω των προβλημάτων υγείας της κόρης τους και των δυσκολιών απόκτησης ια-

τρικής ασφάλισης στις ΗΠΑ. Ο πατέρας και η κόρη τελικά επέστρεψαν στις ΗΠΑ το 2019, ενώ λίγο αργότερα ακολούθησε και η προσφεύγουσα.

Επικαλούμενη το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής), η προσφεύγουσα κατήγγειλε την εκτέλεση της απόφασης επιστροφής της κόρης της στις ΗΠΑ. Ισχυρίστηκε συγκεκριμένα ότι ο πατέρας χρειάστηκε περισσότερους από 11 μήνες για να ζητήσει την επιστροφή του παιδιού και τα εν λόγω δικαστήρια είχαν υιοθετήσει μια απλοϊκή προσέγγιση σύμφωνα με την οποία κάθε αίτηση που κατατίθεται εντός την ετήσιας προθεσμίας γινόταν δεκτή, χωρίς να ληφθεί υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και η συνολική συμπεριφορά του πατέρα έως τότε.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου σημείωσε ότι διαπιστώθηκε κατά τη διαδικασία επιστροφής ότι η προσφεύγουσα είχε ενεργήσει «αθέμιτα» κατά την έννοια της Σύμβασης της Χάγης όταν κράτησε την κόρη της στην Τσεχία χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του πατέρα. Το ΕΔΔΑ συμφώνησε με την προσφεύγουσα ότι το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού πρέπει να είναι πρωταρχικής σημασίας στις διαδικασίες που θεσπίζει η Σύμβαση της Χάγης. Ωστόσο, δεν έπρεπε να παραβλεφθεί ότι μεταξύ των συστατικών στοιχείων της έννοιας αυτής είναι επίσης το γεγονός ότι το παιδί δεν απομακρύνεται από τον έναν από τους γονείς.

Κατά το ΕΔΔΑ, ο τρόπος με τον οποίο εκτελέστηκε η απόφαση, ήταν σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της συνεχούς άρνησης της προσφεύγουσας να παραδώσει το παιδί στον πατέρα οικειοθελώς, παρά τη δικαστική απόφαση που ήταν εκτελεστή για περισσότερο από έξι μήνες, και της συμπεριφοράς της προς τον πατέρα.

Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι, η εξέταση από τα εθνικά δικαστήρια των αξιώσεων της προσφεύγουσας στη διαδικασία εκτέλεσης, πληρούσε τις διαδικαστικές απαιτήσεις που επιβάλλονται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και δεν διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογένειας.

8. P.D. κατά Ρωσίας της 03.05.2022 (αριθ. προσφ. 30560/19)

Άρνηση επιστροφής ανήλικης κόρης στον πατέρα της λόγω ύπαρξης κινδύνου σεξουαλικής κακοποίησης από φίλο του. Μη παραβίαση της οικογενειακής ζωής.

Η σύντροφος του προσφεύγοντος, απομά-

κρυνε την ανήλικη κόρη τους από την Ελβετία όπου ήταν η κοινή διαμονή τους, και την μετέφερε στην Ρωσία λόγω περιστατικού σεξουαλικής κακοποίησης που υπέστη ο ετεροθαλής αδερφός της ανήλικης από φίλο του προσφεύγοντος όταν και τα δύο παιδιά ήταν υπό την επίβλεψη του. Τα ρωσικά δικαστήρια απέρριψαν το αίτημα επιστροφής του παιδιού στην Ελβετία γιατί στάθμισαν το ύψιστο συμφέρον του και έκριναν ότι η επιστροφή στον πατέρα ελλόχευε για την ανήλικη κίνδυνο να υποστεί σεξουαλική κακοποίηση.

Το Στρασβούργο άφησε ανοιχτό το ζήτημα της παράνομης απομάκρυνσης του παιδιού και επικέντρωσε την ανάλυσή του στους λόγους που προέβησαν τα ρωσικά δικαστήρια για να απορρίψουν το αίτημα του προσφεύγοντος για την επιστροφή της κόρης του στην Ελβετία.

Διαπίστωσε ότι τα εγχώρια δικαστήρια εξέτασαν τα επιχειρήματα που προέβαλε η μητέρα σχετικά με την ύπαρξη σοβαρού κινδύνου, ότι δηλαδή η επιστροφή της κόρης της στην Ελβετία μπορούσε να την εκθέσει σε σωματική ή ψυχολογική βλάβη και απέρριψαν αιτιολογημένα το αίτημα για επιστροφή. Τα εθνικά δικαστήρια ήταν συνεπή στα πορίσματά τους ότι το περιστατικό σεξουαλικής κακοποίησης ήταν αρκετά σοβαρό, ώστε να χαρακτηριστεί «σοβαρός κίνδυνος» και να πληροί τις προϋποθέσεις εξαιρέσεως από τη γενική υποχρέωση επιστροφής του παιδιού σύμφωνα με τη Σύμβαση της Χάγης.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ερμηνεία και η εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης της Χάγης από τα εθνικά δικαστήρια εξασφάλισε τις εγγυήσεις του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, και δεν παραβιάστηκε το δικαίωμα οικογενειακής ζωής του προσφεύγοντος.

9. Παπαρηγόπουλος κατά Ελλάδος της 30.06.2022 (αριθ. προσφ. 61657/16)

Αναγνώριση πατρότητας από τα εθνικά δικαστήρια παρά την επιθυμία του πατέρα να γίνει εξωδικαστικά ενώπιον συμβολαιογράφου. Παραβίαση σεβασμού της οικογενειακής ζωής και απαγόρευσης των διακρίσεων.

Ο προσφεύγων παραπονέθηκε ειδικότερα ότι το εσωτερικό δίκαιο δεν του είχε δώσει την ευκαιρία να αναγνωρίσει οικειοθελώς την πατρότητα ενώπιον συμβολαιογράφου και ότι αυτό είχε ως συνέπεια τον περιορισμό της γονικής του μέριμνας για την κόρη του.

Επίσης παραπονέθηκε και για τη διάρκεια της διαδικασίας, η οποία είχε ξεκινήσει το 2007

και έληξε το 2016, κράτησε δηλαδή 9 χρόνια σε τρία επίπεδα δικαιοδοσίας. Το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 (απαγόρευση των διακρίσεων) σε συνδυασμό με το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής).

Συγκεκριμένα, παρατήρησε ότι το εθνικό δίκαιο δεν επέτρεπε στον προσφεύγοντα κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών να ασκήσει τη γονική μέριμνα ακόμα και όταν κάτι τέτοιο θα ήταν προς το ύψιστο συμφέρον του παιδιού. Ούτε ήταν δυνατό να εκδοθεί δικαστική απόφαση για να υπερπηδήσει την άρνηση συγκατάθεσης της μητέρας για την από κοινού γονική μέριμνα, παρόλο που δεν είχε αρνηθεί την πατρότητά του. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η κυβέρνηση δεν είχε εξηγήσει επαρκώς γιατί ήταν απαραίτητο, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, το εθνικό δίκαιο να ορίσει μια τέτοια διαφορά μεταχείρισης μεταξύ των γονέων των παιδιών που γεννήθηκαν εκτός γάμου και των παιδιών που γεννήθηκαν εντός γάμου. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρχε εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ του αποκλεισμού της άσκησης της γονικής μέριμνας από τον προσφεύγοντα και του επιδιωκόμενου σκοπού της προστασίας των συμφερόντων των παιδιών που γεννήθηκαν εκτός γάμου.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής, σημειώνοντας ότι η διαδικασία διήρκεσε εννέα (9) χρόνια και τέσσερις μήνες και ότι τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν από την κυβέρνηση δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν μια τέτοια καθυστέρηση. Έχοντας υπόψη τη θετική υποχρέωση για άσκηση εξαιρετικής επιμέλειας σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο έκρινε ότι η παρέλευση τόσο μεγάλου χρονικού διαστήματος δεν μπορούσε να θεωρηθεί εύλογη. Το ΕΔΔΑ επιδίκασε ποσό 9.800 για ηθική βλάβη και τα έξοδα.

10. Κ. κατά Ελλάδος της 21.07.2022 (αριθ. προσφ. 2303/19)

Ο προσφεύγων, από σχέση με την πρώην σύντροφό του, απέκτησε μία κόρη εκτός γάμου. Υπήρξαν σοβαρές διαφωνίες μεταξύ των γονέων για το παιδί τους και άρνηση της μητέρας να του επιτρέψει την επικοινωνία του προσφεύγοντος με την ανήλικη κόρη τους.

Ο προσφεύγων προσέφυγε στα εθνικά δικα-

στήρια, τα οποία καθόρισαν ένα περιοριστικό τρόπο επικοινωνίας που επέτρεπε την επικοινωνία του πατέρα με την κόρη του με την παρουσία της μητέρας και ενός συγγενούς της επιλογής της (δύο άτομα κατά την επικοινωνία).

Ο προσφεύγων παραπονέθηκε σύμφωνα με το άρθρο 8 της Σύμβασης ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν θέσει ένα πολύ περιοριστικό πρόγραμμα επικοινωνίας με την κόρη του, μη επιτρέποντάς του να δημιουργήσει ουσιαστική σχέση μαζί της. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, το πρόγραμμα επικοινωνίας με το παιδί του που όρισαν τα εθνικά δικαστήρια περιορίζε κατάφωρα τα δικαιώματά του στο σεβασμό της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής που απορρέουν από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ.

Κατήγγειλε επίσης βάσει του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ ότι οι πρόσθετοι λόγοι αναίρεσης που είχε καταθέσει στον Άρειο Πάγο απορρίφθηκαν για φορμαλιστικούς λόγους και ότι η αναίρεσή του δεν εξετάστηκε από αμερόληπτο δικαστήριο.

Όσον αφορά την προσφυγή που αφορούσε το άρθρο 8, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν διαπίστωσε παραβίαση της οικογενειακής ζωής του προσφεύγοντος γιατί δεν είχε εδραιωθεί οικογενειακή σχέση μεταξύ αυτού και του βιολογικού παιδιού του λόγω της μη επικοινωνίας και επαφής που δεν είχε επιτευχθεί μεταξύ τους από λόγους που καταλογίζονται σε αυτόν, αφού ο ίδιος, κατά την απόφαση, δεν επιδίωξε να συναντηθεί με την κόρη του και να δημιουργήσει πιο στενούς δεσμούς μαζί της. Κατά το ΕΔΔΑ ο προσφεύγων είχε συναντήσει την κόρη του μόνο μία φορά το 2015 μέχρι το τέλος της επίμαχης εσωτερικής διαδικασίας, όταν ήταν περίπου 3,5 ετών και δεν υπήρχε καμία άλλη επαφή. Έτσι, η σχέση πατέρα - κόρης δεν είχε επαρκή σταθερότητα για να ενταχθεί στην «οικογενειακή ζωή» και η επιδιωκόμενη σχέση μεταξύ τους δεν εμπεριέχεται στη προστασία του πλαισίου που καθορίζει το άρθρο 8.

Το Στρασβούργο έκρινε επίσης ότι τα εθνικά δικαστήρια αιτιολόγησαν με σχετική και επαρκή αιτιολογία την επιβολή περιοριστικών μέτρων επικοινωνίας μη υπερβαίνοντας το περιθώριο εκτίμησης του εναγόμενου κράτους και έτσι δεν υπήρξε παραβίαση της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντος.

Όσον αφορά την καταγγελία βάσει του άρθρου 6 για την απόρριψη των πρόσθετων λόγων αναίρεσης του προσφεύγοντος, το ΕΔΔΑ έκρινε η απόρριψη από τον Άρειο Πάγο των πρόσθε-

των λόγων αναίρεσης του προσφεύγοντος ως εκπρόθεσμων δεν παρεμπόδισαν δυσανάλογα την ουσία του δικαιώματος και το εθνικό περιθώριο εκτίμησης.

11. Ροπαδίε κατά Σερβίας της 20.09.2022 (αριθ. προσφ. 7833/12)

Οι διαδικασίες για την επικοινωνία του πατέρα με το ανήλικο παιδί του από τα εθνικά δικαστήρια διήρκεσαν 4 έτη. Παραβίαση της οικογενειακής ζωής.

Ο προσφεύγων είχε δικαστικές διαφορές με την πρώην σύζυγό του και μητέρα του παιδιού του για λύση του γάμου τους αλλά και για θέματα επικοινωνίας με το παιδί του. Το παιδί μετά το χωρισμό των γονέων του, παρέμεινε στην πόλη της μητέρας του, το Kruševac, ενώ ο προσφεύγων επέστρεψε στο Νόβι Σαντ. Οι διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και με την εμπλοκή διάφορων πραγματογνωμόνων διήρκεσαν συνολικά 4 έτη μεταξύ 2005 και 2009.

Επικαλούμενος το άρθρο 6§1 της ΕΣΔΑ ο προσφεύγων κατήγγειλε ότι λόγω της υπερβολικής διάρκειας των διαδικασιών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, δεν μπόρεσε να έχει παρατεταμένο ποιοτικό χρόνο με τον γιο του και δεν άσκησε αποτελεσματικά τη γονική του μέριμνα, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων επικοινωνίας. Ένα βασικό ζήτημα το οποίο έπρεπε να επιλυθεί από τα δικαστήρια με τη βοήθεια ειδικών πραγματογνωμόνων αφορούσε τη διανυκτέρευση του παιδιού στο σπίτι του προσφεύγοντος κατά τη διάρκεια των διακοπών. Το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει την προσφυγή υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η μη εύλογη διάρκεια της διαδικασίας δεν μπορεί να αποδοθεί σε κανένα από τα μέρη, τα οποία ενήργησαν με την απαραίτητη επιμέλεια χωρίς να παρεμποδίσουν τη διαδικασία. Αντιθέτως, οι κύριοι λόγοι για τον παρατεταμένο χαρακτήρα των διαδικασιών μπορούσαν να καταλογιστούν κυρίως στη συμπεριφορά των δικαστικών αρχών.

Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η έκταση της διαφωνίας μεταξύ των δύο πρώτων εκθέσεων πραγματογνωμοσύνης μπορούσε να προξένησε σύγχυση στο εθνικό δικαστήριο σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής των αποφάσεών του, δεδομένου ότι είχαν ουσιώδεις αποκλίσεις μεταξύ τους.

Το ΕΔΔΑ, τέλος, δεν πείστηκε ότι ο προσδιορισμός των δικαιωμάτων επικοινωνίας του προσφεύγοντος, ο οποίος διήρκεσε περίπου τέσσερα χρόνια σε δύο επίπεδα δικαιοδοσίας, ήταν

απαραίτητος για την απόδειξη των αντικειμενικών στοιχείων της υπόθεσης. Επιπλέον, οι εγκώριες αρχές για αρκετά χρόνια απέτυχαν να κάνουν ό,τι μπορούσαν, ώστε να εξασφαλιστεί το νόμιμο συμφέρον του προσφεύγοντος να αναπτύξει και να διατηρήσει δεσμό με το παιδί του και το μακροπρόθεσμο συμφέρον του τελευταίου.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση της οικογενειακής ζωής και επιδίκασε στον προσφεύγοντα 4.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 3.500 ευρώ για έξοδα.

12. Bierski κατά Πολωνίας της 20.10.2022 (αριθ. προσφ. 46342/19)

Αποτυχία των εθνικών αρχών να ρυθμίσουν τα δικαιώματα επικοινωνίας πατέρα με τον ενήλικο γιο του που έπασχε από σύνδρομο Down. Η διετής έλλειψη επικοινωνίας παραβίασε το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή.

Ο προσφεύγων, Πολωνός υπήκοος, απέκτησε με την σύζυγό του έναν γιο, ο οποίος έπασχε από σύνδρομο Down. Μετά το διαζύγιο του ζευγαριού, η επικοινωνία του προσφεύγοντος με τον γιο του ήταν περιορισμένη. Λόγω της δικαιοπρακτικής ανικανότητας του γιου του προσφεύγοντος, διορίστηκε δικαστικός συμπαραστάτης μέχρι την ηλικία των 18 ετών. Η υπόθεση αφορούσε τις προσπάθειες του προσφεύγοντος να ρυθμιστούν τα δικαιώματα επικοινωνίας από τα εθνικά δικαστήρια με τον ενήλικο πλέον γιο του, σχετικά με τα οποία τα δικαστήρια έκριναν ότι αυτός δεν είχε νομική υπόσταση για να υποβάλει τέτοια αίτηση.

Επικαλούμενος το άρθρο 6 § 1 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη) και το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής) της ΕΣΔΑ, ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε για τον αντίκτυπο που θα έχει στην οικογενειακή του ζωή μια υποτιθέμενη άρνηση από τα δικαστήρια να ρυθμίσουν τα δικαιώματα επικοινωνίας του με τον γιο του και ότι η άρνηση θα είχε ως αποτέλεσμα την στέρηση του δικαιώματός του σε ουσιαστική πρόσβαση σε δικαστήριο.

Κατά το ΕΔΔΑ δεν υπήρχε καμία ένδειξη ότι ο εν λόγω περιορισμός επιδίωκε κάποιο νόμιμο σκοπό ή ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «αναγκαίος σε μια δημοκρατική κοινωνία». Ο προσφεύγων, ως βιολογικός πατέρας με εδραιωμένη σχέση με τον γιο του, είχε σαφώς συμφέρον να διατηρήσει τη σχέση όταν ο D.B. ενηλικιώθηκε και δεν υπήρχε τίποτα που να υποδηλώνει ότι αυτό δεν θα ήταν προς όφελος του γιού του. Τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν εξετάσει καθόλου το αίτημα του προσφεύγοντος. Ως αποτέλεσμα,

ο τελευταίος είχε στερηθεί την επικοινωνία με τον γιο του για περισσότερα από δύο χρόνια.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8) και επιδίκασε 10.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 2.860 ευρώ για έξοδα.

13. A κ.α. κατά Ισλανδίας της 15.11.2022 (αριθ. προσφ 2513/20 και 31856/20)

Η αφαίρεση της επιμέλειας των γονέων επειδή ο πατέρας κατηγορήθηκε για σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών του δεν παραβίασε την προστασία της οικογενειακής ζωής. Προέχει το ύψιστο συμφέρον των παιδιών.

Η κόρη εκμυστηρεύτηκε σε μια δασκάλα του σχολείου της περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και τις ανησυχίες της για τη μητέρα και τον αδερφό της. Είχε σχεδιάσει και μια εικόνα, δείχνοντας πώς ο πατέρας την είχε χαιδέψει εκείνη και τον αδερφό της στα «απόκρυφα σημεία» τους. Ο πατέρας διώχθηκε ποινικά, αλλά τελικά αθωώθηκε επειδή οι ισχυρισμοί δεν είχαν αποδειχθεί πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία. Παρ' όλα αυτά, τελικά αφαιρέθηκε η επιμέλεια των παιδιών από τους γονείς Α και Β το 2020 και δόθηκαν σε ανάδοχη οικογένεια.

Επικαλούμενοι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (προστασία της οικογενειακής ζωής), οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για την αφαίρεση της επιμέλειας και ισχυρίστηκαν ότι τα μέτρα που ελήφθησαν από τις αρχές ήταν υπερβολικά και καταστροφικά για τους οικογενειακούς δεσμούς.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε συγκεκριμένα ότι η απόφαση να αφαιρεθεί η επιμέλεια από τους προσφεύγοντες γονείς δεν είχε βασιστεί στην αξιολόγηση της ενοχής του πατέρα, αλλά στο συμφέρον των παιδιών. Η απόφαση είχε επίσης αιτιολογηθεί από μεγάλο αριθμό εκθέσεων, εκτιμήσεων και μαρτυρικών καταθέσεων - πολλές από τις οποίες αποκτήθηκαν μετά την ποινική διαδικασία - υποδεικνύοντας ότι το ζευγάρι δεν είχε γονεϊκές ικανότητες, ότι τα παιδιά φοβόντουσαν τον πατέρα τους και προτιμούσαν σαφώς να παραμείνουν μαζί με τους ανάδοχους γονείς τους. Ακόμη, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αρχές είχαν ενεργήσει κατά την κρίση τους («περιθώριο εκτίμησης») όταν εξισορρόπησαν τα ανταγωνιστικά συμφέροντα σε μια τόσο πολύπλοκη κατάσταση και διαπίστωσε ότι ήταν αναγκαία η αφαίρεση της επιμέλειας των παιδιών από τους γονείς.

Το ΕΔΔΑ δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης όσον αφορά το δικαίω-

μα των προσφευγόντων γονέων αναφορικά με το σεβασμό της οικογενειακής τους ζωής.

14. I.M. κ.α. κατά Ιταλίας της 10.11.2022 (αριθ. προσφ. 25426/20)

Το ύψιστο συμφέρον των παιδιών υπερισχύει του δικαιώματος επικοινωνίας με τον πατέρα, όταν συντρέχει κίνδυνος για την ασφάλειά τους. Παραβίαση της οικογενειακής ζωής.

Η προσφεύγουσα, μητέρα των δύο παιδιών, εγκατέλειψε το σπίτι και τον άντρα της G.C., λόγω της συμπεριφοράς του τελευταίου, ο οποίος ήταν αλκοολικός και τοξικομανής. Στη συνέχεια απευθύνθηκε σε κέντρο για θύματα κακοποιητικής συμπεριφοράς και έκανε καταγγελία σε βάρος του πατέρα. Ο εισαγγελέας κατόπιν έρευνας, αφαίρεσε τη γονική μέριμνα από τον πατέρα. Συμφωνήθηκε να γίνονται κάποιες συναντήσεις μεταξύ πατέρα και παιδιών σε ασφαλές μέρος παρουσία ψυχολόγου. Ωστόσο τα εθνικά δικαστήρια αποφάσισαν να αναστείλουν και τη γονική μέριμνα της μητέρας με την αιτιολογία ότι είχε αντιταχθεί στις συναντήσεις με τον πατέρα, επικαλούμενη ιστορικό βίας και ανησυχίες σχετικά με την ασφάλειά τους.

Επικαλούμενοι το άρθρο 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης) και το άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι υπήρξαν θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Υποστήριξαν ότι οι συναντήσεις με τον πατέρα των παιδιών δεν είχαν πραγματοποιηθεί στο «αυστηρά προστατευμένο» περιβάλλον που διέταξε το Δικαστήριο Ανηλίκων και ότι οι παραλείψεις από την πλευρά των αρχών τους είχαν εκθέσει σε περαιτέρω βία. Η πρώτη προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι χαρακτηρίστηκε ως «μη συνεργάσιμος γονέας» με αποτέλεσμα να ανασταλεί η γονική μέριμνα, ενώ ότι η ίδια απλώς είχε προσπαθήσει να προστατεύσει τα παιδιά της τονίζοντας τον κίνδυνο για την ασφάλειά τους.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε ότι οι συνεδριάσεις που είχαν πραγματοποιηθεί από το 2015 είχαν αναστατώσει την ψυχολογική και συναισθηματική ισορροπία των παιδιών, καθώς είχαν υποχρεωθεί να συναντήσουν τον πατέρα τους σε ένα περιβάλλον που δεν ήταν εγγυημένη η προστασία τους. Έτσι, δεν λήφθηκε σοβαρά υπόψη το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών απέναντι στο συμφέρον του πατέρα να διατηρήσει επικοινωνία μαζί τους. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8) ως προς τα παιδιά.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν εξετάσει με προσοχή την κατάσταση της μητέρας των παιδιών και είχαν αποφασίσει να αναστείλουν τη γονική της μέριμνα λόγω της φερόμενης εχθρικής της στάσης απέναντι στις συναντήσεις και στην κοινή επιμέλεια των παιδιών με τον G.C. Τα δικαστήρια δεν είχαν παράσχει σχετική και επαρκή αιτιολογία για να δικαιολογήσουν την απόφασή τους να αναστείλουν τη γονική μέριμνα της πρώτης προσφεύγουσας μεταξύ Μαΐου 2016 και Μαΐου 2019. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 και ως προς τη μητέρα.

Το Δικαστήριο επιδίκασε από κοινού στα παιδιά 7.000 ευρώ για ηθική βλάβη.

15. N.V. και C.C. κατά Μάλτας της 10.11.2022 (αριθ. προσφ. 4952/21)

Απαγόρευση συμβίωσης συντρόφων για το συμφέρον του ανήλικου παιδιού της γυναίκας από προηγούμενο γάμο. Παραβίαση σεβασμού της οικογενειακής ζωής.

Οι προσφεύγοντες βρίσκονται σε σταθερή σχέση και έχουν αποκτήσει ένα παιδί. Η σύντροφος έχει την επιμέλεια του πρώτου του παιδιού από προηγούμενο γάμο. Μετά από αίτηση του πατέρα του παιδιού για επικοινωνία με το ανήλικο, το δικαστήριο απαγόρευσε την συμβίωση των προσφευγόντων κρίνοντας ότι έτσι θα εξυπηρετούσε το ύψιστο συμφέρον του παιδιού της προσφεύγουσας. Στη δίκη αυτή δεν συμμετείχε ως διάδικος ο προσφεύγων και σύντροφος. Το ζευγάρι που συμβιούσε άσκησε προσφυγή για παραβίαση της οικογενειακής ζωής και της δίκαιης δίκης.

Το Στρασβούργο επισήμανε ότι η αμοιβαία απόλαυση μεταξύ των μελών μιας οικογένειας της παρέας του άλλου αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της οικογενειακής ζωής. Οποιαδήποτε παρέμβαση πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο. Το περιθώριο εκτίμησης που πρέπει να δοθεί στις αρμόδιες εθνικές αρχές ποικίλλει ανάλογα με τη φύση των θεμάτων και τη σοβαρότητα των διακυβευόμενων συμφερόντων, όπως, αφενός, η σημασία της προστασίας του παιδιού σε μια κατάσταση που εκτιμάται ότι απειλεί σοβαρά την υγεία ή την ανάπτυξή του και, αφετέρου, ο στόχος της επανένωσης της οικογένειας μόλις το επιτρέψουν οι συνθήκες.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το μέτρο της απαγόρευσης της συμβίωσης που επιβλήθηκε στους προσφεύγοντες, δεν ήταν αναλογικό, για πολλούς λόγους, συμπεριλαμβανομένης της αδυναμίας εκπλήρωσης των σχετικών διαδικαστικών απαιτήσεων, δηλαδή ο δεύτερος προσφεύ-

γων δεν είχε συμμετάσχει στη δίκη και η πρώτη προσφεύγουσα δεν είχε ουσιαστική ανάμειξη στην λήψη αποφάσεων, καθώς και της έλλειψης αιτιολογίας στις αποφάσεις του εθνικού οικογενειακού δικαστηρίου.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ελλείπει ανάκλησης της απόφασης κατά την διάρκεια μίας χρονικής περιόδου 5 ετών, κατά την οποία οι προσφεύγοντες συνέχιζαν να υποφέρουν από το άγχος και την αγωνία για το αν θα μπορούσαν ποτέ να επανενωθούν νόμιμα, υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ).

Το ΕΔΔΑ επιδίκασε 12.000 ευρώ από κοινού στους προσφεύγοντες για ηθική βλάβη.

16. Μ.Η. κατά Πολωνίας της 01.12.2022 (αριθ. προσφ. 73247/14)

Τα δικαστήρια υποχρεούνται σε ταχεία εξέταση υποθέσεων που αφορούν την επιμέλεια τέκνων. Έκδοση απόφασης μετά από 7 μήνες. Παραβίαση άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Η προσφεύγουσα διεκδίκησε δικαστικά την επιμέλεια της κόρης της, όταν ο σύζυγός της μετοίκησε εν αγνοία της και χωρίς την συναίνεσή της, μαζί με το παιδί τους, από την οικογενειακή τους οικία. Η αρχική απόφαση διαζυγίου και αρκετές προσωρινές διαταγές για επικοινωνία εκδόθηκαν άμεσα. Ωστόσο στην αίτηση της προσφεύγουσας από 26 Ιουλίου 2011, τα εγχώρια δικαστήρια παρέλειψαν να εκδώσουν απόφαση έως την 28 Φεβρουαρίου 2012. Η προσφεύγουσα δεν είχε επικοινωνία με την μόλις 5 ετών κόρη της για επτά (7) μήνες. Άσκησε προσφυγή για την διάρκεια της δίκης και παραβίαση του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή.

Κατά το Στρασβούργο η υποχρέωση ταχείας εξέτασης μιας υπόθεσης επιμέλειας τέκνου και η υποχρέωση αξιολόγησης της ουσίας της υπόθεσης βάσει ποιοτικών και επαρκών αποδεικτικών στοιχείων συνιστούν σημαντικά στοιχεία της έννοιας της επιμέλειας που πρέπει να τηρούν τα εθνικά δικαστήρια προκειμένου να συμμορφώνονται με το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Στην παρούσα υπόθεση, το έργο των δικαστηρίων να εκδικάσουν τη διαφορά της επιμέλειας κατέστη ιδιαίτερα δύσκολο λόγω της σύγκρουσης μεταξύ των γονέων.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι, με εξαίρεση την περίοδο μεταξύ 26ης Ιουλίου 2011 και 28ης Φεβρουαρίου 2012, η διαδικασία ενώπιον του πρωτοβάθμιου και του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου δεν χαρακτηρίστηκε από μακρές περιόδους αδράνειας και εκδόθηκαν προσωρινές διαταγές που κάλυψαν το δικαίωμα επικοινωνίας

της προσφεύγουσας.

Ωστόσο η επίδικη διαδικασία μεταξύ 26 Ιουλίου 2011 έως και 28 Φεβρουαρίου 2012 χαρακτηρίστηκε από αδικαιολόγητη αδράνεια, και μόνο για αυτό το λόγο το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ.

Γ) ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Jansons κατά Λετονίας της 08.09.2022 (αριθ. προσφ. 1434/14)

Έξωση χωρίς δικαστική απόφαση. Παραβίαση δικαιώματος στην κατοικία. Αναποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα για αποζημίωση.

Ο προσφεύγων είχε σύμβαση μίσθωσης κατοικίας. Μετά από πλειστηριασμό του μισθίου ακινήτου που αποτελούσε την κύρια κατοικία του, ο νέος ιδιοκτήτης τον απέβαλε χωρίς δικαστική απόφαση. Ο δικαστικός επιμελητής που διενήργησε την έξωση δεν τήρησε τα προβλεπόμενα από το νόμο. Τα εγχώρια δικαστήρια απέρριψαν την αγωγή του για αποζημίωση.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παρόλο που υπήρχαν διαδικαστικές διασφαλίσεις στο εσωτερικό δικαιο - δηλαδή ότι οι εξώσεις μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μόνο σε εκτέλεση δικαστικής απόφασης και ότι η αστυνομία έπρεπε να είναι παρούσα κατά την εκτέλεση της δικαστικής απόφασης - δεν εφαρμόστηκαν με τον κατάλληλο τρόπο και οι εγχώριες αρχές απέτυχαν να αποτρέψουν μια αυθαίρετη παρέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντος. Ως εκ τούτου διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της κατοικίας (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ).

Επιπλέον το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι στην μήνυση που κατέθεσε ο προσφεύγων για την παράνομη έξωση δεν έγινε αποτελεσματική έρευνα.

Τέλος το δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων δεν έλαβε καμία αποζημίωση από τα αστικά δικαστήρια και έκρινε ότι αυτός δεν είχε αποτελεσματική ένδικη προστασία για την δική του καταγγελία για παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας του, κατά παράβαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 8.

Το Στρασβούργο επιδίκασε 8.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 5.316 ευρώ για έξοδα.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ
chirdariv@gmail.com

ΕΠΙΚΑΙΡΑ – ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ & ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό νέα κρίση ενώπιον του ΔΕΕ

Απόφαση της 8.12.2022 «Orde van Vlaamse Balies κ.λπ.» (C-694/202)*

Βασιλείου Ευστ. Αλεξανδρή,

Δικηγόρου – Δ.Ν.

1. Το ζήτημα

Η πρόσφατη απόφαση του Τμήματος Μειζονος Συνθέσεως του ΔΕΕ στην υπόθεση *Orde van Vlaamse Balies κ.λπ.* (C-694/20) αφορά το εύρος της προστασίας του δικηγορικού απορρήτου σε μία ειδικότερη μεν πτυχή της παροχής νομικών συμβουλών, ήτοι εκείνης κατά την συμμετοχή του δικηγόρου ως «ενδιάμεσου» σε δηλωτές διασυνοριακές συναλλαγές. Εν τούτοις, οι σκέψεις του Δικαστηρίου αποκτούν μια ευρύτερη διττή σημασία: *Πρώτον*, σχετικά με τα όρια της ευθύνης, η οποία –από τις αρχές της δεκαετίας του 2000¹– μετατίθεται στους δικηγόρους για την ε-

πίτευξη «σκοπών γενικού συμφέροντος», με συνέπεια να δοκιμάζεται ο λειτουργικός τους ρόλος σε μια δημοκρατική κοινωνία. *Δεύτερον*, σχετικά με τους «περιορισμούς των περιορισμών» θεμελιωδών δικαιωμάτων και συγκεκριμένα τον επιβαλλόμενο δικαστικό έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, ως θεμελιώδους εγγύησης του κράτους δικαίου.

Εν προκειμένω, το ενδιαφέρον ζήτημα έγκειται στο αν και σε ποιο βαθμό, χάριν των εν λόγω «σκοπών», μπορεί να περιοριστεί το δικηγορικό απόρρητο για πληροφορίες, οι οποίες αποκτώνται κατά την παροχή νομικών υπηρεσιών/συμβουλών που δεν αφορούν ούτε συνδέονται με ένδικη διαδικασία.

2. Το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος

Στην Οδηγία 2011/16/ΕΕ, όπως αυτή τροποποιήθηκε (μεταξύ άλλων) με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/822, ως «σκοποί γενικού συμφέροντος» προβάλλονται η καταπολέμηση του αποκαλούμενου «επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού» και η «πρόληψη του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής». Για την επίτευξή τους, ο ενωσιακός νομοθέτης θέσπισε την υποχρέωση «γνωστοποίησης πληροφοριών» στις εθνικές φορολογικές αρχές σχετικά με ενδεχόμενες «δυσνητικά επιθετικές διασυνοριακές φορολογικές ρυθμίσεις». Φορέας της εν λόγω υποχρέωσης είναι κάθε «ενδιάμεσος», ήτοι

* Η παρούσα απόφαση δημοσιεύεται πιο πάνω στη σ. 39.

1. Πρόκειται κυρίως για τις διατάξεις περί κάμψης του δικηγορικού απορρήτου που θεσπίστηκαν σε σειρά Οδηγιών των ΕΚ, σήμερα της ΕΕ (κατόπιν και συστάσεων της FATF) σχετικά με «την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων», πλέον και «τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας» κι ενσωματώθηκαν στη χώρα μας, τελευταία με τον ν. 4557/2018, όπως τροποποιήθηκε με τον ν. 4734/2020, καθώς και ευρύτερα σε νομοθετικές ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της οικονομικής παραβατικότητας-εγκληματικότητας. Βλ. αναλυτικά Π. Τσιριδής, Οι κίνδυνοι ποινικής εμπλοκής του δικηγόρου κατά την άσκηση της δικηγορίας, Νομική Βιβλιοθήκη 2019, ιδίως σ. 63 επ., ενδεικτικά Β. Αλεξανδρή, Ζητήματα προστασίας του δικηγορικού απορρήτου, υπό το πρίσμα του άρθρου της ΕΣΔΑ και της συναφούς νομολογίας του ΕΔΔΑ, και Α. Κωνσταντινίδη, Δικαίωμα υπερασπίσεως και δικηγορικό απόρρητο, σε: Τμητικό Τόμο Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σ. 211 επ. και 905 αντίστοιχα, επίσης V. Mitsilegas / N. Vavoula, The Evolving EU Anti-Money Laundering Regime: Challenges for Fundamental Rights and the Rule of Law, *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2 (2016), σ. 273 επ.,

E.-A. Valvi, The role of legal professionals in the European and international legal and regulatory framework against money laundering, 2021, σε <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JML-C-12-2021-0139/full/pdf?title=the-role-of-legal-professionals-in-the-european-and-international-legal-and-regulatory-framework-against-money-laundering>.

κάθε πρόσωπο που εμπλέκεται στην κατάρτιση, την προώθηση στην αγορά, την οργάνωση ή τη διαχείριση της εφαρμογής δηλωτέας διασυνοριακής συναλλαγής, καθώς και όσοι παρέχουν «συνδρομή ή συμβουλές» σχετικά με τις παραπάνω πράξεις (: άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/16, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 § 1 β' της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/22). Ως εκ τούτου, κατ' αρχάς συμπεριλαμβάνεται εδώ και ο δικηγόρος που παρέχει σχετικές νομικές συμβουλές.

Η μέριμνα του ενωσιακού νομοθέτη για την προστασία του δικηγορικού απορρήτου εξαντλήθηκε στην εξής ρύθμιση: Εάν η υποχρέωση γνωστοποίησης των επίμαχων πληροφοριών παραβιάζει το δικηγορικό απορρήτο, βάσει της εθνικής νομοθεσίας, το οικείο κράτος μέλος μπορεί να χορηγήει στον ενδιαμέσο δικηγόρο «δικαίωμα απαλλαγής». Σε μια τέτοια, όμως, περίπτωση, ο δικηγόρος «υποχρεούται να γνωστοποιεί, χωρίς καθυστέρηση, σε κάθε άλλον ενδιαμέσο» – ή αν δεν υπάρχει άλλος, στον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο– «τις υποχρεώσεις γνωστοποίησης που [αυτοί] υπέχουν» (: άρθρο 8αβ της Οδηγίας 2011/16/ΕΕ, όπως προστέθηκε με το άρθρο 1 § 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/ 822).

Ο Έλληνας νομοθέτης μετέφερε σχεδόν επί λέξει την ανωτέρω ρύθμιση στο εσωτερικό μας δίκαιο. Πρόκειται για τη διάταξη της § 4 του άρθρου 9ΑΒ του ν. 4170/2013, που προστέθηκε με το άρθρο 51 του ν. 4714/2020². Ανάλογα έπραξε και ο Βέλγος νομοθέτης, όπως προκύπτει από το ιστορικό της προκείμενης απόφασης του ΔΕΕ.

Το κύρος της οικείας βελγικής διάταξης προσέβαλαν –ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου του Βελγίου– η Ένωση Φλαμανδικών Δικηγορικών Συλλόγων, η Επαγγελματική Ένωση

Δικηγόρων, καθώς και ατομικά τρεις δικηγόροι. Σχετικά προέβαλαν την αιτίαση ότι είναι αδύνατη η εκπλήρωση της υποχρέωσης του δικηγόρου να ενημερώσει άλλον ενδιάμεσο που δεν είναι πελάτης του, χωρίς να παραβιασθεί το επαγγελματικό απορρήτο, καθότι εν τοις πράγμασι ο δικηγόρος υποχρεούται να αποκαλύψει την εκ μέρους του παροχή νομικών συμβουλών και την ταυτότητα του εντολέα του, κατά παράβαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και του σεβασμού στην ιδιωτικότητα. Ειδικότερα επεσήμαναν ότι η επίμαχη υποχρέωση δεν είναι αναγκαία για την επίτευξη των προαναφερθέντων σκοπών της Οδηγίας. Το Συνταγματικό Δικαστήριο, διαπιστώνοντας ότι η επίμαχη εθνική διάταξη θεοπίστηκε σε συμμόρφωση με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/822 κι ως εκ τούτου η ανωτέρω αιτίαση αφορούσε ουσιαστικά το «κύρος» της εν λόγω Οδηγίας, ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Έτσι, το ΔΕΕ κλήθηκε να αποφανθεί για τη συμβατότητα της ως άνω ενωσιακής ρύθμισης με τα άρθρα 7 και 47 του ΧΘΔ της ΕΕ που κατοχυρώνουν τα δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και στη δίκαιη δίκη, αντίστοιχα.

Σημειώνεται ότι το έτος 2005 (και πάλι) το Συνταγματικό Δικαστήριο του Βελγίου είχε υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο τότε ΔΕΚ σχετικά με το κύρος της Οδηγίας 2001/97/ΕΚ («για την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες»), η οποία έθετε για πρώτη φορά περιορισμούς στο δικηγορικό απορρήτο. Ως γνωστόν, το ΔΕΚ, με την από 26.6.2007 απόφασή του (C-305/05, *Ordre des barreaux francophones και germanophone κ.λπ.*) είχε εξετάσει το κύρος της οικείας διάταξης αποκλειστικά και μόνον υπό το πρίσμα του δικαιώματος της δίκαιης δίκης, κατ' άρθρα 6 ΕΣΔΑ και 6 § 2 της τότε ΣυνθΕΕ, με το επιχείρημα ότι το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορούσε τη συμβατότητα της ενωσιακής ρύθμισης μόνον με το οικείο δικαίωμα και όχι και με το δικαίωμα σεβασμού στην ιδιωτικότητα. Το ΔΕΚ είχε αποφανθεί ότι δεν παραβιάζεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, καθότι εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας οι πληροφορίες, τις οποίες αποκτά ο δικηγόρος σε περιπτώσεις ένδι-

2. Η εν λόγω διάταξη έχει ως εξής: «Ο ενδιαμέσος, στο βαθμό που δραστηριοποιείται εντός των ορίων του νομοθετικού πλαισίου που διέπει το επάγγελμα του δικηγόρου, απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών σχετικών με τη δηλωτέα διασυνοριακή ρύθμιση στην Ελλάδα, όταν η συμμόρφωση με την εν λόγω υποχρέωση συνιστά παραβίαση της υποχρέωσης του δικηγόρου για την τήρηση απορρήτου και εχεμύθειας. Στην περίπτωση αυτή ο ενδιαμέσος γνωστοποιεί, χωρίς καθυστέρηση, σε κάθε άλλον ενδιαμέσο ή αν δεν υπάρχει άλλος ενδιαμέσος, στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών που υπέχουν δυνάμει της § 6».

κης διαδικασίας και συγκεκριμένα πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά από αυτή. Έτσι, όμως, το Δικαστήριο είχε αφήσει ανοιχτό το κρίσιμο ζήτημα, αν και σε ποιο βαθμό είναι θεμιτός ο περιορισμός του δικηγορικού απορρήτου για πληροφορίες, οι οποίες αποκτώνται στο πλαίσιο παροχής νομικών υπηρεσιών/συμβουλών, εκτός της περίπτωσης μιας ένδικης διαδικασίας³.

Εν προκειμένω, λοιπόν, το Συνταγματικό Δικαστήριο του Βελγίου συμπεριέλαβε ρητώς στο προδικαστικό του ερώτημα τη συμβατότητα του επίμαχου άρθρου 8αβ της Οδηγίας 2011/16/ΕΕ (όπως προστέθηκε με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/22) με το άρθρο 7 του ΧΘΔ της ΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής. Έτσι, προκάλεσε ευθέως το ΔΕΕ να λάβει μια σαφή θέση.

3. Βλ. για την εν λόγω απόφαση Β. Φλωρίδη, Η άρση του δικηγορικού απορρήτου και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, υπό το φως της απόφασης του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 26^{ης} Ιουνίου 2007, ΠοινΔικ 2007. 1200 επ., Π. Τσιρίδη, ό.π., σ. 91 επ., Α. Κωνσταντινίδη, ό.π., σ. 923, 924. Συναφώς σημειώνεται ότι στην εν λόγω υπόθεση ο Γενικός Εισαγγελέας P. Maduro αφενός πρότεινε να ερμηνευθεί η οικεία διάταξη της Οδηγίας (ΕΚ) 2001/97 υπό την έννοια ότι απαλλάσσει τους δικηγόρους από κάθε υποχρέωση ενημέρωσης (και) κατά την παροχή νομικών συμβουλών, αφετέρου προέβη σε μία ενδιαφέρουσα προσέγγιση επί του κριτηρίου διάκρισης των προστατευόμενων από το δικηγορικό απόρρητο «νομικής φύσεως» δραστηριοτήτων του δικηγόρου έναντι εκείνων που έχουν «εξωνομικό» χαρακτήρα, βλ. σκ. 63 και 65 επ. των από 14.12.2006 Προτάσεων του. Επίσης αξίζει να αναφερθεί ότι στο Προοίμιο της ισχύουσας σήμερα Οδηγίας (ΕΕ) 2015/849 (σχετικά με την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων και τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας), όπως αυτή τροποποιήθηκε με την Οδηγία (ΕΕ) 2018/443, ρητά διαλαμβάνεται ότι ο δικηγόρος, κατά την παροχή νομικών συμβουλών, δεν υπέχει τις υποχρεώσεις αναφοράς ύποπτων ή ασυνήθιστων συναλλαγών, εκτός αν συμμετέχει ο ίδιος σε πράξεις νομιμοποίησης ή χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, αν οι νομικές συμβουλές παρέχονται με σκοπό τη νομιμοποίηση εσόδων ή τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας ή γνωρίζει ο ίδιος ο δικηγόρος ότι ο εντολέας του ζητά συμβουλές για τους σκοπούς αυτούς (αιτ. σκ. 9).

3. Η κρίση του ΔΕΕ

Αυτή τη φορά, το ΔΕΕ, κατ' εφαρμογή του άρθρου 52 § 3 του ΧΘΔΕΕ που θεοπίζει την επιταγή ομοιογένειας μεταξύ ΧΘΔΕΕ και ΕΣΔΑ, επικαλέστηκε κατ' αρχάς τη νομολογία του ΕΔΔΑ επί του αντιστοιχού άρθρου 8 της ΕΣΔΑ⁴. Ακολούθως δέχτηκε ότι εμπίπτει στην εγγυητική εμβέλεια του ανωτέρω δικαιώματος το απόρρητο της παροχής νομικών συμβουλών τόσο «ως προς το περιεχόμενο» όσο και «ως προς την ύπαρξή της» (σκ. 27). Συνέδεσε δε το εν λόγω απόρρητο με τον λειτουργικό ρόλο του δικηγόρου, αναγνωρίζοντας ότι η ειδική αυτή προστασία που παρέχει το άρθρο 7 του Χάρτη (όπως και το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) «δικαιολογείται από την ανάθεση στους δικηγόρους μιας θεμελιώδους αποστολής σε μια δημοκρατική κοινωνία, ήτοι της υπεράσπισης των πολιτών», η οποία «περιλαμβάνει αφενός την απαίτηση [...] να έχει κάθε πολίτης τη δυνατότητα να απευθύνεται ελεύθερα στο δικηγόρο του [...] αφετέρου, τη συνακόλουθη υποχρέωση πίστωσης του δικηγόρου έναντι του πελάτη του» (σκ. 28). Υπό το πρίσμα των θεμελιωδών αυτών παραδοχών, έκρινε ότι η επιβαλλόμενη γνωστοποίηση σε άλλους «ενδιάμεσους» συνεπάγεται τόσο «μια άμεση επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της επικοινωνίας μεταξύ του δικηγόρου και του πελάτη του», το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, όσο και «μια έμμεση επέμβαση στο ίδιο δικαίωμα», η οποία απορρέει από την αποκάλυψη στη φορολογική αρχή εκ μέρους των τρίτων ενδιάμεσων, στους

4. Πρόκειται για την απόφαση της 6.5.2012 *Michaud κατά Γαλλίας*, με την οποία το ΕΔΔΑ έκρινε μεν ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ εγγυάται την προστασία του δικηγορικού απορρήτου, όμως ο περιορισμός του -για τον σκοπό της καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων- δεν ήταν δυσανάλογος, στον βαθμό που κατά την οικεία γαλλική διάταξη ο δικηγόρος δεν υποχρεούται να αναφέρει πληροφορίες που αποκτά στο πλαίσιο παροχής νομικών συμβουλών. Βλ. ενδεικτικά για την εν λόγω απόφαση Π. Πανταζόπουλου, Συμβατότητα της ΕΣΔΑ των περιορισμών του δικηγορικού απορρήτου από τη νομοθεσία για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, ΔΕΕ 2013. 225 επ., Π. Τσιρίδη, ό.π., σ. 190, 191. Επίσης, ευρύτερα για τη νομολογία του ΕΔΔΑ επί της προστασίας του δικηγορικού απορρήτου υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, Β. Αλεξανδρή, ό.π., σ. 212 επ.

οποίους απευθύνθηκε η γνωστοποίηση, της ταυτότητας του δικηγόρου-ενδιάμεσου και του γεγονότος ότι αυτός παρέσχε νομικές συμβουλές (σκ. 30 και 31).

Η ανωτέρω αναγνώριση της ειδικής σημασίας που έχει η προστασία του δικηγορικού απορρήτου σε μια δημοκρατική κοινωνία, υπό το πρίσμα του θεμελιώδους δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, ήταν κομβική για την περαιτέρω κρίση του ΔΕΕ επί του επίμαχου ζητήματος: Ήτοι, εάν και κατά πόσον ο ενωσιακός νομοθέτης υπερέβη τα θεμιτά όρια περιορισμού του δικαιώματος. Ή με άλλη διατύπωση, εάν οι επίμαχες επεμβάσεις στην άσκηση του εν λόγω δικαιώματος⁵ μπορούσαν να δικαιολογηθούν, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 52 § 1 ΧΘΔ ΕΕ, το οποίο ορίζει τις βασικές αρχές που διέπουν τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, υπό τη γενική παραδοχή ότι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο άρθρο 7 του ΧΘΔΕΕ δεν είναι μεν απόλυτα, αλλά «πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε σχέση με τη λειτουργία τους εντός της κοινωνίας» (σκ. 34), το Δικαστήριο εξέτασε αν ο περιορισμός του δικηγορικού απορρήτου -που εισάγεται με τη ρύθμιση του άρθρου 8αβ της Οδηγίας- είναι σύμφωνος με τους όρους της αρχής της αναλογικότητας, κατ' άρθρο 52 § 1 του ΧΘΔΕΕ.

Κρίσιμη εν προκειμένω ήταν η εκτίμηση της «αναγκαιότητας» του οικείου περιορισμού, δεδομένου μάλιστα ότι όχι μόνον η Επιτροπή, αλλά και οι παρεμβαίνουσες (στη διαδικασία) Κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Λετονίας είχαν υποστηρίξει ότι η επίμαχη ρύθμιση ήταν (πρόσφορη και) αναγκαία για την επίτευξη των σκοπών της Οδηγίας (σκ. 45 και 54). Το ΔΕΕ -ορθώς- δεν αποδέχτηκε ως εύλογα τα σχετικά επιχειρήματα, εκπληρώνοντας έτσι τον εγγυητικό του ρόλο στην προστασία του κράτους δικαίου. Ως μείζονα πρόταση διέλαβε την πάγια θέση του για την σημασία τόσο της ισόρροπης στάθμισης μεταξύ του εκάστοτε περιοριστικού

μέτρου και του επιδιωκόμενου με αυτό σκοπού όσο και της ιδιαίτερης φύσης του εκάστοτε θεμελιώδους δικαιώματος⁶. Επεσήμανε σχετικά ότι κάθε «σκοπός γενικού συμφέροντος δεν μπορεί να επιδιωχθεί, χωρίς να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι πρέπει να συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα», τα οποία αφορά το εκάστοτε μέτρο περιορισμού, «μέσω μιας ισόρροπης στάθμισης» μεταξύ αφενός του σκοπού γενικού συμφέροντος κι αφετέρου των οικείων δικαιωμάτων, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι προκαλούμενες από το μέτρο επιπτώσεις «δεν είναι υπέρμετρες σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό» (σκ. 41).

Ακολούθως έκρινε ότι: Η καταπολέμηση του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και η πρόληψη του κινδύνου φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής συνιστούν μεν σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση. Όμως, η επίμαχη υποχρέωση γνωστοποίησης δεν πληροί τους όρους της αναγκαιότητας για την επίτευξη των εν λόγω σκοπών (σκ. 46 επ.). Κι έτσι ρητά αποφάνθηκε ότι η οικεία διάταξη της Οδηγίας είναι «ανίσχυρη», ως αντιβαίνουσα στο άρθρο 7 του ΧΘΔ της Ένωσης (σκ. 66)⁷. Όπως είναι ευνόητο, πρόκειται για μια ιδιαίτερα σημαντική απόφαση -σταθμό στη νομολογία του ΔΕΕ, το οποίο για πρώτη φορά συμπεριέλαβε στην εγγυητική λειτουργία του δικηγορικού απορρήτου πληροφορίες, οι οποίες αποκτώνται κατά την παροχή νομικών υπηρεσιών/ συμβουλών που δεν αφορούν ούτε συνδέονται με ένδικη διαδικασία.

4. Συμπερασματικές σκέψεις

Άμεση συνέπεια της απόφασης του ΔΕΕ είναι

6. Βλ. σχετ. Ν. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Άρθρο 52, πλαγ. 17 επ., 25 επ., σε: Σαχπιακίδου/Ταγαρά (επιμ.), Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

7. Πρβλ. και τις από 5.4.2022 Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Αθ. Ράντου, ο οποίος δεν πρότεινε (ευθέως) να κριθεί μη συμβατή η διάταξη του άρθρου 8αβ της Οδηγίας με τις εγγυήσεις του άρθρου 7 του ΧΘΔΕΕ, αλλά να θεωρηθεί ότι δεν παραβιάζεται το οικείο δικαίωμα σεβασμού στην ιδιωτική ζωή, «υπό την προϋπόθεση [όμως] ότι το όνομα του δικηγόρου δεν αποκαλύπτεται στις φορολογικές αρχές στο πλαίσιο εκτέλεσης» της επιβαλλόμενης υποχρέωσης γνωστοποίησης.

5. Το ΔΕΕ δεν αποφάνθηκε επί του κύρους της επίμαχης ενωσιακής διάταξης, υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του ΧΘΔΕΕ, με το επιχείρημα ότι οι εγγυήσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη «συνδέονται, εξ ορισμού, με ένδικη διαδικασία»· όμως «τέτοια σύνδεση δεν διαπιστώνεται» στην προκειμένη υπόθεση (σκ. 61, 62).

ασφαλώς καθ' ημάς το «ανίσχυρο» πλέον της διάταξης του άρθρου 9ΑΒ του ν. 4170/2013, στον βαθμό που αποτελεί προϊόν ενσωμάτωσης της οικείας ενωσιακής ρύθμισης και αντίκειται στο θεμελιώδες δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, κατά την έννοια των άρθρων 7 και 52 του ΧΘΔ της ΕΕ. Ευρύτερα δε, με την ανωτέρω προσέγγιση του ΔΕΕ, σε αντίθεση με την στάση της Επιτροπής και των εθνικών κυβερνήσεων, διαγράφεται μια ελπιδοφόρα προοπτική για την προστασία του δικηγορικού απορρήτου. Και τούτο διότι ρητά αναγνωρίζεται ότι η ιδιαίτερη φύση ή σημασία του οικείου δικαιώματος θέτει στενά όρια στη διακριτική ευχέρεια του ενωσιακού και του εθνικού νομοθέτη κι επιτάσσει έναν αυστηρό έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας.

Συναφώς καταδεικνύεται ότι: *Πρώτον*, η ελληνική διστακτικότητα -ή/και αγνωσία- της υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ⁸ παραγνώνει τον θεσμικό ρόλο των δικαστών στο ενωσιακό σύστημα δικαστικής προστασίας. *Δεύτερον*, η τήρηση της αναλογίας μεταξύ αφενός του περιορισμού του δικηγορικού απορρήτου κατά την παροχή νομικών υπηρεσιών/συμβουλών εκτός μιας ένδικης διαδικασίας και αφετέρου του εκάστοτε επιδιωκόμενου (θεμιτού)

8. Βλ. ενδεικτικά Ετήσια Έκθεση ΔΕΕ 2020, σ. 248, προσβάσιμη σε https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-04/ra_gestion_2020_fr.pdf.

σκοπού συνιστά μια θεμελιώδη εγγύηση του κράτους δικαίου. Η επιβαλλόμενη «ισόρροπη στάθμιση» εμφανίζεται μεν -ορισμένες φορές- σαν ένα σταυρόλεξο για «δύσκολους λύτες». Όμως, εδώ έγκειται και η ευθύνη των φορέων όχι μόνον της νομοθετικής και της δικαστικής λειτουργίας, αλλά και του δικηγορικού σώματος.

Στο μέτρο λοιπόν που αναλογεί στον καθένα, καλούμαστε να αναδείξουμε τη λειτουργική αποστολή των δικηγόρων σε μια δημοκρατική κοινωνία ως βασικού κριτηρίου για την προάσπιση του δικηγορικού απορρήτου. Ο δρόμος είναι ακόμη μακρύς, ενόψει και των νέων ενωσιακών νομικών πράξεων που προωθούνται, με στόχο τη θέσπιση ενός συνεκτικού -και συνάμα αυστηρού- πλέγματος κανόνων για την «πρόληψη [που αλληλοδιαπλέκεται με την καταστολή] της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και για τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας»⁹.

9. Βλ. την σχετική Πρόταση Κανονισμού της Επιτροπής, COM (2021)420 final, καθώς και τη συναφή Πρόταση Οδηγίας «σχετικά με τους μηχανισμούς που πρέπει να συγκροτήσουν τα κράτη μέλη», COM (2021)423 final, καθώς και την Πρόταση Κανονισμού «σχετικά με τη σύσταση της [ευρωπαϊκής] Αρχής για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας», COM (2021)421 final.

Η προσωρινή δικαστική προστασία στην ακυρωτική δίκη και η νομολογία του ΣτΕ

Διονυσίου Ι. Αναγνώστου

Δικηγόρου – Docteur d' Etat Paris I Panthéon Sorbonne

I. Εισαγωγικά

Η προσωρινή δικαστική προστασία έχει ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες αποκτήσει και ρόλο μέσα στο όλο πλαίσιο της συνταγματικής πλέον προστατευόμενης «παροχής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια» κατά το άρθρο 20 § 1Σ. Η ίδια τάση παρατηρείται αναμφίβολα και άνευ εξαιρέσεων και στις συγγενείς έννομες τάξεις του ευρωπαϊκού ηπειρωτικού δικαίου, οι οποίες αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν, σε πολλές περιπτώσεις, πηγή εμπνεύσεως για το αντίστοιχο ελληνικό. Είναι επίσης γνωστό ότι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες εξελίξεις παρατηρούνται στον τομέα της προσωρινής δικαστικής προστασίας τόσο στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ όσο και σε αυτή του ΔΕΕ.

Μέσα στα πλαίσια αυτά, η ειδικότερη μορφή της αιτήσεως αναστολής σε περίπτωση αιτήσεως ακυρώσεως κατά εκτελεστής διοικητικής πράξεως, είναι πρόδηλο ότι ενέχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα, αφού αναφέρεται στην προστασία του διοικουμένου-πολίτη από τις εκτελεστές πράξεις της διοικήσεως. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν από τους κρίσιμους πυλώνες που θωρακίζουν τα δικαιώματα του ατόμου – πολίτη, αλλά και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην λειτουργία του κράτους δικαίου σε μία σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία. Η διαχρονική νομοθετική και νομολογική πορεία του θεσμού θέτει, πάντως, αρκετά βασικά ερωτήματα, και μπορεί να οδηγήσει σε κριτικές σκέψεις και προβληματισμούς, που αφορούν τόσο την αποτελεσματικότητα της σχετικής προσωρινής δικαστικής προστασίας, όσο και κυρίως τη σύμφωνη με το Σύνταγμα σημερινή νομοθετική και νομολογική αντιμετώπισή της¹.

Το ισχύον σχετικό νομοθετικό πλαίσιο περιλαμβάνεται κυρίως στις §§ 2 και 7 του άρθρου 52 π.δ. 18/89, όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο του ν. 2721/1999. Εκεί, συγκεκριμένα στην § 2 ορίζεται ότι: «*Επιτροπή που συγκροτείται κάθε φορά από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου ή του αρμόδιου τμήματος και απαρτίζεται από τον ίδιο ή το νόμιμο αναπληρωτή του, τον εισηγητή της υπόθεσης και ένα σύμβουλο, μπορεί, μετά από αίτηση εκείνου που άσκησε αίτηση ακυρώσεως, να αναστείλει την εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης με συνοπτικά αιτιολογημένη απόφαση η οποία εκδίδεται σε συμβούλιο*» και την § 7 «*Εάν η Επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως βάσιμη, μπορεί να δεχθεί την αίτηση αναστολής, ακόμη και αν η βλάβη του αιτούντος από την άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης δεν κρίνεται ως ανεπανόρθωτης ή δυσχερώς επανορθώσιμη. Αντίθετα, η αίτηση αναστολής μπορεί να απορριφθεί ακόμη και σε περίπτωση ανεπανόρθωτης ή δυσχερώς επανορθώσιμης βλάβης, αν η Επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως απαράδεκτη ή προδήλως αβάσιμη*». Η παρούσα, κυρίως, επικεντρώνεται στο ειδικότερο ζήτημα της δυνατότητας αποδοχής της αναστολής, εάν η αίτηση ακυρώσεως είναι «προδήλως βάσιμη». Εξετάζει, δηλαδή, την επιρροή στη δικαιοδοτική κρίση του δικαστηρίου της αναστολής της βασιμότητας του κυρίου ενδίκου βοηθήματος, δηλαδή, της αιτήσεως ακυρώσεως.

Κατά το προηγούμενο καθεστώς του άρθρ. 52 π.δ. 18/1989 που αφορούσε πάντοτε τις ακυρωτικές διαφορές, η εξουσία του δικαστηρίου για τη χορήγηση αναστολής εκτελέσεως απηχούσα νομολογιακό δίκαιο και δη αυτό των Επιτροπών Αναστολών (στο εξής ΕΑ) του ΣτΕ επικεντρωνόταν στην ύπαρξη ανεπανόρθωτης βλάβης ως μόνης προϋποθέσεως για τη χορήγηση της αιτούμενης αναστολής. Η νομολογία αυτή είχε ήδη διαμορφωθεί υπό το καθεστώς του ν.δ.

1. Εκτενέστερη ανάπτυξη του όλου ζητήματος σε Δ. Αναγνώστου: «Η επιρροή του βασιμίου και δη του “προδήλως βασιμίου” της αιτήσεως ακυρώσεως στην αποδοχή της αιτήσεως αναστολής», σε συλλογικό έργο

«Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή ΑΠΘ Νικόλαο Θ. Νίκα», 2018, σ. 1127 επ.

170/1973 (άρθρ. 52). Η σχετική διάταξη δεν περιόριζε, παρά ταύτα, την Επιτροπή Αναστολών στη χρησιμοποίηση κριτηρίων που θα οδηγούσαν στην αποδοχή της αιτήσεως και, έτσι βέβαια, δεν απέκλειε την ενασχόληση της με την ουσία της υποθέσεως. Η διάταξη είχε ως εξής:

2. «*Επιτροπή συγκροτούμενη εκάστοτε υπό του Προέδρου του Συμβουλίου ή του αρμοδίου Τμήματος και απαρτιζομένη εξ αυτού ή του νομίμου αναπληρωτού του, του ορισθέντος εισηγητού της υποθέσεως και ενός έτι Συμβούλου δύνανται, τη αιτήσει του ασκήσαντος αίτησιν ακυρώσεως, δι' αποφάσεως ητιολογημένης, εκδιδόμενης εν συμβουλίω, ν' αναστείλει την εκτέλεσιν της προσβαλλομένης πράξεως*».

Τόσο η αρχική διάταξη, όσο, όμως και η μεταγενέστερη του ν.δ. 170/1973 (άρθρ. 52) παρείχαν ευρεία ευχέρεια στο ΣτΕ να διατάξει αναστολή εκτελέσεως, αφού δεν έθεταν ουσιαστικά κανένα πλαίσιο στο δικαστήριο ως προς τους λόγους που θα μπορούσαν να το οδηγήσουν σε σχετική θετική περί αναστολής κρίση. Τη σχετική παραπάνω μεγάλη δυνατότητα που ο νομοθέτης παρείχε στο ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας, προκειμένου να παράσχει την αιτούμενη προσωρινή δικαστική προστασία, η Επιτροπή Αναστολών του ΣτΕ την χρησιμοποίησε, κατ' αντικειμενική κρίση, με μεγάλη φειδώ.

Η πρώτη επιβαλλόμενη παρατήρηση σχετικά με τους λόγους που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αποδοχή αιτήσεως αναστολής μιας εκτελεστής διοικητικής πράξεως είναι ότι κατ' ανάγκην και με τη σαφή βούληση του νομοθέτη, το δικαίωμα της αναστολής δεν θα ήταν άλλο παρά νομολογιακό δικαίωμα, αφού ο νομοθέτης φάνηκε να αφήνει ελεύθερο το πεδίο στο δικαστήριο να αναπτύξει κριτήρια και προϋποθέσεις υπό τις οποίες θα γίνονταν δεκτά τα σχετικά ένδικα βοηθήματα. Η στάση του ΣτΕ ήταν, όμως, από την αρχή περιοριστική της δυνατότητας του διοικουμένου πολίτη να επιτύχει αναστολή της εκτελεστής διοικητικής πράξεως. Η πάγια νομολογία του επικεντρώθηκε στην ύπαρξη, καταρχάς, ανεπανόρθωτης βλάβης ως μόνης και αποκλειστικής προϋποθέσεως αποδοχής της σχετικής αιτήσεως αναστολής.

Κατά συνέπεια, το ΣτΕ, κατά την εκδίκαση της αιτήσεως αναστολής, παγίως αρνήθηκε να ασχοληθεί με την πιθανή έκβαση της κύριας δι-

κης αποσυνδέοντας απόλυτα την ευδοκίμηση του ενδίκου βοηθήματος από την κρίση περί βασιμότητας της αιτήσεως ακυρώσεως, η οποία είχε ήδη προηγουμένως κατατεθεί, αφού, βέβαια, η προηγούμενη κατάθεση ήταν προϋπόθεση παραδεκτού της αιτήσεως αναστολής. Η σχετική νομολογία ήταν χωρίς καμία εξαίρεση, η δε διατύπωση των σχετικών αποφάσεων της ΕΑ, δεν άφηνε κανένα περιθώριο και αυτό, ουσιαστικά, μέχρι το νέο νόμο 2721/1999, με τον οποίο, κατά τα παραπάνω, δόθηκε η ευχέρεια στον δικαστή να χορηγεί αναστολή και εφόσον η αίτηση ήταν «προδήλως βάσιμη» και όχι μόνο όταν η σχετική προκαλούμενη βλάβη ήταν ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη. Έτσι, είχε οδηγηθεί σε απόρριψη οποιοδήποτε σχετικό βοήθημα, αφού είχε κριθεί ότι δεν συνιστά λόγο αναστολής ή τυχόν «νομική πλημμέλεια» (ΕΑ 516/1989) της αιτήσεως αναστολής

II. Η διάταξη του άρθρου 20 § 1 του Σ

Με το Σύνταγμα του 1975 και το άρθρο 20 § 1 (διάταξη η οποία δεν μπορεί, μάλιστα, να ανασταλεί κατ' άρθρο 48Σ στις έκτακτες εκεί προβλεπόμενες συνθήκες) εντάχθηκε για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη, και στο τμήμα για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα η παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια. Συγκεκριμένα το άρθρο ορίζει ότι «1. Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει». Η εισαγωγή της διατάξεως αυτής επαινέθηκε από πολλές πλευρές. Δικαίως, άλλωστε, χαρακτηρίστηκε ως μία από τις πιο επιτυχημένες του Κυβερνητικού Σχεδίου Συντάγματος. Για την ερμηνεία της διατάξεως και την ένταξή της στο συνταγματικό πλαίσιο υποστηρίχθηκαν πολλές απόψεις². Πειστικότερη,

2. Βλ. Ι. Κοντιάδη, Το δικαίωμα προς παροχήν εννόμου προστασίας, ΕΕΝ 36. 392 επ. (πρόκειται για ανάλυση αντιστοίχου διατάξεως του «συνταγματικού κειμένου του 1968»), Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 1985, σ. 39 επ., και του ίδιου, Τα ατομικά Δικαιώματα, τ. Β', σ. 1202, Αντ. Μανιτάκη, Η διπλή νομική φύση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας Δ 13. 131 επ., Walter Schmitt Gläser, Η

κατά τη γνώμη μας, θεωρείται η με τη συγκεκριμένη διάταξη δημιουργία και κατοχύρωση μίας θεσμικής εγγυήσεως. Αντικείμενο της θεσμικής αυτής εγγυήσεως είναι η όσο το δυνατόν περισσότερο ελεύθερη (στα πλαίσια μίας ορθολογικής λειτουργίας των δικαστηρίων), δηλαδή ανεμπόδιστη προσφυγή στην ανεξάρτητη δικαιοσύνη³ και δι' αυτής η προστασία του ατόμου και των δικαιωμάτων του. Η επέμβαση του νομοθέτη μπορεί να έχει μόνο ρυθμιστική και όχι περιοριστική του δικαιώματος ενέργεια, που όριο έχει μόνο την στενά ερμηνευόμενη ορθολογική λειτουργία του δικαστικού συστήματος.

Παρόλη τη στενή της, πάντως, και εμφανή σχέση με τη δικονομία, όπως φαίνεται από το ίδιο το αντικείμενο της, εν τούτοις δεν φαίνεται να αποτελεί μόνο ατομικό δικονομικό δικαίωμα ή ακριβέστερα το αντικείμενο της υπερβαίνει το αυστηρά ή με στενή έννοια δικονομικό πεδίο. Συνάπτεται και συνδέεται άμεσα με την αρχή του κράτους δικαίου και με τον τρόπο αυτό καθίσταται τμήμα οργανωτικής αρχής του πολιτεύματός μας. Έτσι, η εμβέλεια της δεν εξαντλείται στο χώρο της δικαστικής εξουσίας, αλλά έρχεται σε επαφή και βρίσκεται σε συνάρτηση με το σύνολο του πολιτειακού οικοδομήματος. Η προστασία του σχετικού ατομικού δικονομικού δικαιώματος, εν προκειμένω, δεν είναι πλέον μόνον υπόθεση των ατόμων-φορέων της, αλλά αντικείμενο που ενδιαφέρει και που ταυτόχρονα χαρακτηρίζει το δημοκρατικό πολίτευμα ως κράτος δικαίου. Βεβαίως, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι το οποιοδήποτε προστατευόμενο δια του άρθρ. 20 § 1 δικαίωμα δεν καθίσταται εκ του σκοπού της παροχής έννομης προστασίας ούτε κοινωνικό δικαίωμα⁴ ούτε κοινωνικό λειτουργήμα.

Μάλιστα η παροχή της έννομης προστασίας δεν θα πρέπει να είναι μόνον απρόσκοπτη και πραγματική, αλλά και η ευρύτερη δυνατή. Ο δικαστής πρέπει να θεωρηθεί ότι ωθείται από το Σύνταγμα να θεωρεί παραδεκτές, με την ευρεία του όρου έννοια, δηλαδή, να κρίνει κατ' ουσίαν όλες τις υποθέσεις, ακόμη και εάν ο νόμος θα μπορούσε να αφήσει αμφιβολίες εν προκειμένω. Η έννομη προστασία δεν συνίσταται μόνον στην επίλυση των διαφορών με την εφαρμογή του δικαίου στο πλαίσιο προστασίας του ατόμου, αλλά και στην εμπέδωση στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό του κράτους δικαίου και, μάλιστα, θα λέγαμε του συνταγματικού κράτους με την συνεπαγόμενη ταυτόχρονη ανάσχεση της κρατικής εξουσίας. Βέβαια, είναι προφανές ότι η νέα αυτή συνταγματική διάταξη εμπεριείχε στο κανονιστικό της πλαίσιο και την προσωρινή δικαστική προστασία, αφού, μάλιστα, αυτή στο τομέα του αστικού δικονομικού δικαίου είχε τύχει αναγνωρίσεως προ της εισαγωγής της διατάξεως του άρθρ. 20 § 1 Σ ως θεμελιώδους αρχή του δικονομικού δικαίου⁵.

Το δικαίωμα στην προσωρινή δικαστική προστασία είχε, εν τω μεταξύ, λόγω της σημαντικότητας καθυστερήσεως της τακτικής δικαιοσύνης, αναχθεί διεθνώς σε αναπόσπαστο, αλλά και αυτόνομο στοιχείο του εν γένει δικαιώματος της δικαστικής προστασίας. Έτσι, το δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας δεν περιορίζεται στην έκδοση δικαστικής αποφάσεως, αλλά επεκτείνεται πλέον και στη λήψη προσωρινών μέτρων και στη διοικητική δίκη, όπως συνέβαινε και στην πολιτική δίκη⁶. Η νομολογία του ΔΕΕ (πρώην ΔΕΚ), με την αρχική και γνωστή

παροχή εννόμου προστασίας από το δικαστήριο κατά το γερμανικό Σύνταγμα σε σύγκριση με το Ελληνικό Σύνταγμα, ΤοΣ 1981. 547 επ., Κ. Betterman, Το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα δικαστικής προστασίας, Αρμ 34. 708 επ.)

3. Βλ. Δ. Αναγνώστου, Το συλλογικό έννομο συμφέρον για την άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως και το Σύνταγμα, ΤοΣ 1998. 649 επ.

4. Όπως υποστηρίζει ο Π. Παυλόπουλος στο πρόσφατο «Το δημόσιο δίκαιο στον αστερισμό της οικονομικής κρίσης», σ. 329, όπου υποστηρίζει ότι η φύση του ως κοινωνικού δικαιώματος προκύπτει από το ότι η

διάταξη του άρθρου 20 § 1 Σ δίνει στον καθένα τη δυνατότητα να απαιτήσει από την Πολιτεία μία συγκεκριμένη παροχή που συνίσταται «στην προστασία των δικαιωμάτων ή εννόμων συμφερόντων, τα οποία έχουν προβληθεί». Είναι, βέβαια, προφανές ότι το δικαίωμα αυτό δεν εντάσσεται στο «κοινωνικό κράτος», αλλά στο «κράτος δικαίου», μέσω του οποίου μπορούν να προστατευθούν (στο μέτρο προστασίας τους) και τα κοινωνικά δικαιώματα.

5. Βλ. Γ. Μπαλή, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου § 134, Γ. Ράμμου Στοιχεία Ελλ. Πολ. Δικ. § 87.

6. Δημ. Ράικου, Η προσωρινή δικαστική προστασία στις φορολογικές διαφορές σ. 56 επ.

απόφαση *Factortame*⁷ δέχτηκε ότι η προσωρινή δικαστική προστασία συνιστά βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης ένδικης προστασίας και, συνεπώς, οποιοδήποτε σχετικό νομοθετικό εμπόδιο θα έπρεπε να παραμεριστεί. Προηγουμένως το ίδιο το Δικαστήριο είχε αναγνωρίσει ότι το ίδιο το δικαίωμα δικαστικής προστασίας αποτελεί ένα από τα συστατικά στοιχεία του κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού που εκπορεύεται από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών. Περαιτέρω, και το ΕΔΔΑ με τη γνωστή απόφαση *Micallef* κατά Μάλτας (15.10.2009) αναγνώρισε δικαίωμα στην παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας, αφού η διάρκεια του προσωρινού μέτρου μπορεί να διαμορφώσει το περιεχόμενο του επιδικού δικαιώματος ή υποχρέωσης.

III. Η συνταγματικότητα του προδήλως βασιμίου της αιτήσεως ακυρώσεως ως λόγος αποδοχής της αιτήσεως αναστολής

Όπως είναι γνωστό, η διάταξη του άρθρου 52 του π.δ. 18/1989 «περί του Συμβουλίου της Επικρατείας», όπως ισχύει, δίνει πλέον τη δυνατότητα στην ΕΑ (Επιτροπή Αναστολών) του ΣτΕ να κάνει δεκτή αίτηση αναστολής, ακόμη και εάν η βλάβη του αιτούντος δεν κρίνεται ως ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη, εφόσον το κύριο ένδικο βοήθημα κρίνεται ως «προδήλως βάσιμο». Επί λέξει προβλέπεται ότι: «Εάν η Επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως βάσιμη, μπορεί να δεχθεί την αίτηση αναστολής, ακόμη και αν η βλάβη του αιτούντος από την άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης δεν κρίνεται ως ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη. Αντίθετα, η αίτηση αναστολής μπορεί να απορριφθεί ακόμη και σε περίπτωση ανεπανόρθωτης ή δυσχερώς επανορθώσιμης βλάβης, αν η Επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως απαράδεκτη ή προδήλως αβάσιμη». Ο νομοθέτης, εν προκειμένω, φαίνεται να διεύρυνε το σχετικό πεδίο,

αφού το δικαστήριο της αναστολής έχει τη δυνατότητα να προχωρήσει στον έλεγχο της ουσίας του ενδίκου βοηθήματος, πράγμα που η νομολογία της ΕΑ του ΣτΕ δεν θεωρούσε δυνατό, παρότι, πάντως, ο νομοθέτης δεν φαινόταν να το απέκλειε ούτε, κατά τα παραπάνω, με το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς, το οποίο διελάμβανε. Το «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως αναστολής, πάντως, έχει μία έμμεση – αν και αντίστροφη – νομολογιακή προέλευση, αφού η ΕΑ του ΣτΕ είχε δεχθεί με αρκετές αποφάσεις της την έννοια του «προδήλως απαράδεκτου»⁸ ή «προδήλως αβάσιμου»⁹ της αιτήσεως ακυρώσεως, προκειμένου να οδηγηθεί στην απόρριψή της, προτού καν υπάρξει η ανάλογη νομοθετική πρόνοια.

Η πιο πάνω προϋπόθεση που ο νομοθέτης θέσπισε, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα αποδοχής του ενδίκου βοηθήματος της αιτήσεως αναστολής, ανοίγοντας το πεδίο ελέγχου της ουσίας της αιτήσεως ακυρώσεως ταυτοχρόνως το περιορίζει σε σοβαρό βαθμό, αφού, για να γίνει δεκτό, το ένδικο βοήθημα της αιτήσεως ακυρώσεως δεν έπρεπε να είναι κατά πιθανολόγηση βάσιμο, όπως σε κάθε περίπτωση, εξ ορισμού, παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, αλλά «προδήλως βάσιμο». Το επίρρημα «προδήλως» προερχόμενο από την αρχαία ελληνική σήμαινε πάντοτε και εξακολουθεί να σημαίνει το προφανές, το ολοφάνερο, το έκδηλο¹⁰. Η γραμματική προσέγγιση της διατάξεως, στην περίπτωση αυτή, οδήγησε τα δικαστήρια σε αποδοχή του σαφούς νοήματός της κατά το νομικό αξίωμα *interpretatio cessat in claris*. Συνεπώς, το δικαστήριο, κατά την παραπάνω έννοια της νομοθετικής προβλέψεως, δεν μπορούσε να επεκταθεί πέραν του συγκεκριμένου πεδίου, δηλαδή του ελέγχου του προφανώς βασιμίου της αιτήσεως ακυρώσεως και θα έπρεπε να απορρίπτει όλες τις υποθέσεις που δεν πληρούσαν την προϋπόθεση αυτή. Ο έλεγχος της ουσίας του ενδίκου βοηθήματος ήταν κατ' ουσίαν έλεγχος

7. ΔΕΚ c-231/1989, 16.9.1990, *Factortame Ltd e.a.*, βλ. Ευάγγ. Κουτούπα-Ρεγκάκου, Δημόσιες Συμβάσεις και Κοινοτικό Δίκαιο, Μελέτες Διοικ. Δικαίου, 2 σ. 277 επ., Ν. Κακούρη, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ της 19.6.1990 *Factortame*, ΔΔ 1991. 497 επ.

8. Ενδεικτικά ως «προδήλως απαράδεκτες» είχαν απορριφθεί αρκετές αιτήσεις, όπως οι υπ' αριθ. ΕΑ 165/98 και ΕΑ 173/98.

9. Βλ. ενδεικτικά ΕΑ 64/94, 118/94, 375/94.

10. Βλ. Franco Montanari, Σύγχρονο λεξικό της αρχ. ελληνικής γλώσσας, Παπαδήμας, 2016.

τρόπον τινά πρώτου βαθμού, αφού εάν δεν ήταν «προδήλως» βάσιμο, θα έπρεπε να απορριφθεί άνευ ετέρου.

Όσον αφορά τη διάταξη, είναι αναγκαίο πρωτίστως να γίνει μία μεθοδολογική, αλλά και ταυτόχρονα ουσιαστική παρατήρηση. Στην περίπτωση της προσωρινής δικαστικής προστασίας, η οποία παρέχεται μόνο λόγω του χρονοβόρου της οριστικής, τόσο κατά τον ΚΠολΔ όσο και γενικότερα, δεν μπορεί παρά να απαιτείται ήσσονος βαθμού δικανική πεποίθηση¹¹, ακριβώς λόγω του επείγοντος χαρακτήρα της. Άλλωστε, μόνο υπό το πρίσμα αυτό, μπορεί να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο η διάταξη των §§ 9 και 10 του ισχύοντος άρθρου 52 του π.δ. 18/1989 για τη δυνατότητα ανακλήσεως της αποφάσεως της ΕΑ «με νεότερα κρίσιμα στοιχεία» ή ασκήσεως νέας αιτήσεως με τις ίδιες των νεωτέρων στοιχείων προϋποθέσεις (§§ 9 και 10), όπως, άλλωστε, συμβαίνει και με τις αντίστοιχες διατάξεις του ΚΠολΔ¹². Στη συγκεκριμένη, όμως, περίπτωση, αντιθέτως, ο νομοθέτης δεν φαίνεται να αρκείται στο κατά πιθανολόγηση βάσιμο, αλλά απαιτεί το «προδήλως» βάσιμο προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής. Το γεγονός αυτό συνιστά αντίφαση, αφού η «πιθανολόγηση» δεν μπορεί να συμβαδίζει και να συνυπάρχει με το «προδήλως βάσιμο». Κατά κυριολεξία, μάλιστα, πρόκειται περί δογματικής ανακολουθίας, αφού το «προδήλως βάσιμο», αντιστρατεύεται τον σκοπό της παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, ο οποίος συνάπτεται με την λόγω του σκοπού της ήσσονα βεβαιότητα της δικανικής κρίσης. Το λογικό και δογματικό παράδοξο, δηλαδή, η αντιφατικότητα του σκοπού και της αποδεικτικής ήσσονος βεβαιότητας προς το απαιτούμενο «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως οδηγεί σε δικανικές κρίσεις ανάλογου χαρακτήρα, πλήττοντας την δογματική ενότητα του συστήματος

απονομής της δικαιοσύνης, ουσιαστικού όρου νομιμοποιήσεώς του σε μία δημοκρατική δικαιοκρατούμενη κοινωνία. Κατ' αρχήν, οδηγεί αναγκαστικά τον δικαστή της αναστολής σε υπεράγαν αυστηρή κρίση, μη προσφέρουσα παρά ελάχιστα στην ουσιαστική εξέταση του βασίμου του ενδίκου βοηθήματος. Περαιτέρω, γίνεται αναφορά σε αντινομία, και εκ του λόγου ότι η προσωρινή δικαστική προστασία ασφαλώς και δεν μπορεί να δεσμεύει το δικαστήριο που θα κρίνει το κυρίως ένδικο βοήθημα και, συνεπώς, το «προδήλως βάσιμο» φαίνεται να υπερβαίνει κατά βάσιν την εξουσία του, αφού το βάσιμο της αιτήσεως ακυρώσεως, ακόμη και εάν η ΕΑ καταλήξει σε κρίση περί προδήλως βασίμου, μπορεί να ανατραπεί από το δικαστήριο που θα κρίνει την αίτηση ακυρώσεως. Από την άλλη πλευρά, η μόνη θεμιτή, αλλά αντίθετη προς την πλήρη προσωρινή δικαστική προστασία ανάγνωση της διατάξεως, είναι αυτή που στοχεύει στον περιορισμό του δικαστηρίου να κρίνει ως «προδήλως» βάσιμες μόνο τις αιτήσεις ακυρώσεως που πλήττουν εκτελεστές διοικητικές πράξεις που πάσχουν από βαρύτατες πλημμέλειες, για τις οποίες δεν μπορεί να υπάρξει καμία αμφισβήτηση. Υπό το πρίσμα αυτό, η σχετική προϋπόθεση αφορά, προφανώς, μικρό μέρος των αιτήσεων αναστολής, αφήνοντας εκτός του πεδίου της προστατευόμενης από το άρθρ. 20 § 1 Σ τον μεγαλύτερο αριθμό από αυτές. Όπου δεν διαπιστώνεται «προδήλως βάσιμο» του κυρίως ενδίκου βοηθήματος, το δικαστήριο καλείται να απορρίψει την αίτηση αναστολής, χωρίς να την εξετάσει περαιτέρω, εφόσον βέβαια δεν πληρούνται το κριτήριο της ανεπανόρθωτης ή δυσχερώς επανορθώσιμης βλάβης κατά την § 6 του άρθρ. 52 π.δ. 18/1989, η οποία αποτελεί μη εξεταζόμενη εδώ ξεχωριστή και αυτόνομη προϋπόθεση χορηγήσεως σχετικής αναστολής. Αυτό διότι, όπως είναι πλέον γενικά αποδεκτό, τόσο στο εσωτερικό δίκαιο, αλλά και στην ευρωπαϊκή και διεθνή έννομη τάξη, το δικαίωμα της προσωρινής δικαστικής προστασίας τυγχάνει αυτόνομης και πλήρους προστασίας.

Η συνταγματικώς πλέον προστατευόμενη προσωρινή δικαστική προστασία θεωρήθηκε από τη θεωρία ότι χορηγείται για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα της οριστικής δικα-

11. Βλ. Γ. Μητσόπουλου, Η πιθανολόγησης εν τω Αστικώ Δικονομικώ Δικαίω, σ. 9 επ., Ν. Νίκα, Η απόδειξις εις την διαδικασίαν των ασφαλιστικών μέτρων, Δ 8. 623 επ., Ν. Σοϊλεντάκη, Η πιθανολόγηση στη Διοικητική Δικονομία, ΔΔίκη 5. 30 επ.

12. Για το σχετικό προσωρινό δεδουλευμένο στον ΚΠολΔ αντι άλλων σε Δ. Κονδύλη, Το Δεδουλευμένο, σ. 699 επ.

στικής προστασίας¹³ με τις εγγυήσεις που προβλέπει το όλο θεσμικό οικοδόμημα του Συντάγματος. Το ΣτΕ με τις αποφάσεις 718, 719/1993, σε συνέχεια σχετικών προηγούμενων αποφάσεων των Διοικητικών Εφετειών Πειραιώς και Αθηνών (11/1991 και 228/1992 αντίστοιχα), που οδήγησαν σε αλλαγή της σχετικής μέχρι τότε νομολογίας της ΕΑ, δέχτηκε ότι η προβλεπόμενη από το άρθρο 20 § 1 Σ δικαστική προστασία, «δεν είναι μόνο η οριστική επίλυση της ένδικης διαφοράς, δηλαδή η έκδοση οριστικής απόφασης, αλλά και η προσωρινή έννομη προστασία, η λήψη, δηλαδή, του κατάλληλου μέτρου για να αποσοβηθεί η ανεπανόρθωτη βλάβη που κατά περίπτωση συνδέεται με την άμεση εκτέλεση της διοικητικής πράξης, ήτοι να αποσοβηθεί η ματαίωση του σκοπού για τον οποίο παρέχεται το ένδικο μέσο της αιτήσεως ακυρώσεως». Η παρατεθείσα νομολογία των ΕΑ του ΣτΕ, έχει έκτοτε παγιωθεί¹⁴ και οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα. Θα πρέπει, πάντως, να παρατηρηθεί, εν προκειμένω, ότι η έννοια της αποτελεσματικότητας συνάπτεται κυρίως με τον κίνδυνο ματαίωσης του σκοπού για τον οποίον έχει χορηγηθεί η αίτηση ακυρώσεως. Έτσι, η στόχευση μπορεί να θεωρηθεί ότι παραμένει κατά το μάλλον ή ήττον, εμμέσως πλέον, η ίδια, δηλαδή, η αποτροπή δημιουργίας καταστάσεων ανεπανόρθωτης ή δυσεπανόρθωτης βλάβης στο πρόσωπο του διαδικού που αιτείται την σχετική αναστολή. Εάν, όμως, γενικώς η βλάβη αποτελεί και πρέπει να αποτελεί στοιχείο του βασίμου του ένδικου αυτού βοηθήματος (άλλωστε κάποιας μορφής βλάβη δεν μπορεί παρά να υπάρχει), η έρευνα της ουσίας της αιτήσεως ακυρώσεως δεν μπορεί παρά να αποτελεί, σύμφωνα με τα παραπάνω, το κρίσιμο στοιχείο της, αφού αυτή καθ' εαυτή η διάρκεια του προσωρινού μπορεί αυτόνομα να διαμορφώσει νέα κατάσταση ως προς το δικαίωμα ή την υποχρέωση. Στην πραγματικότητα, η προσωρινή δικαστική προστασία υπό τις σημερινές συνθήκες απονομής της δικαιοσύνης, έχει αποκτήσει, όπως ήδη εκτέθηκε, αυτόνομο χαρακτήρα και θα πρέπει

να ολοκληρώνει το όλο σχετικό προστατευτικό πλαίσιο. Ολοκληρώνοντας, έτσι, την εν γένει δικαστική προστασία, δεν μπορεί, στα πλαίσια του άρθρου 20 § 1 Σ, παρά να είναι πλήρης¹⁵. Δηλαδή, ο αιτούμενος δια του ένδικου βοηθήματος της αιτήσεως ακυρώσεως τη σχετική συνδρομή να έχει την προσδοκία, εφόσον παραδεκτά προσφεύγει, να κριθεί η υπόθεση κατ' ουσίαν με τις προϋποθέσεις του νόμου, χωρίς εξαίρεση.

Ορθότερο θεωρούμε ότι το μεσοδιάστημα, που αφετηριάζεται με την κατάθεση του ένδικου μέσου έως την οριστική απόφαση (κατ' αρχάς χωρίς να υπεισερχόμεθα σε ειδικότερες διακρίσεις), μπορεί να τίθεται υπό την ουσιαστική δικαστική κρίση με τις εγγυήσεις που αυτή έχει και με τις σχετικές ιδιαιτερότητες της προσωρινής δικαστικής προστασίας, κάθε αίτηση ακυρώσεως κρινόμενη κατά τους γνωστούς κανόνες ως παραδεκτή. Έτσι, η αίτηση αναστολής, εφόσον υπάρχει κάποιας εκτάσεως σχετική βλάβη, (αντικείμενο που δεν εξετάζεται εδώ), θα πρέπει να χορηγείται εφόσον υπάρχει σοβαρή αμφιβολία ως προς τη νομιμότητα της προσβαλλόμενης εκτελεστής διοικητικής πράξεως. Αντικείμενο έρευνας του δικαστή, δεν μπορεί να είναι η βασιμότητα, κατά πιθανολόγηση, της αιτήσεως ακυρώσεως, αλλά η, πάντοτε κατά πιθανολόγηση, έρευνα της νομιμότητας της διοικητικής πράξεως, στο ίδιο μέτρο που επιχειρείται και από το ακυρωτικό δικαστήριο. Η διαφοροποίηση αυτή του αντικείμενου της έρευνας του δικαστή δεν έχει συνταγματικό έρεισμα, αφού η προσωρινή δικαστική προστασία, δεν μπορεί να έχει, ως προς την ουσία της, τελικώς άλλο αντικείμενο από αυτό της οριστικής.

Το «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως, ως λόγος αποδοχής της αιτήσεως αναστολής, όμως, εξαιρεί εξ ορισμού τη μεγαλύτερη κατηγορία των σχετικών υποθέσεων και για αυτό το λόγο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανταποκρίνεται στην προστατευόμενη από το Σύνταγμα πλήρη προσωρινή δικαστική προστασία. Εκτός, όμως, αυτού φαίνεται να θέτει, και ένα

13. Δημ. Ράικου, ό.π., σ. 59, Χαρ. Χρυσανθάκη, Η προσωρινή δικαστική προστασία στις διοικητικές διαφορές, τομ. 1 σ. 106 επ.

14. Βλ. ΣτΕ ΕΑ 496/2011, ΣτΕ ΕΑ 136/2013.

15. Βλ. σχετικά ό.π., Χαρ. Χρυσανθάκη, Η προσωρινή δικαστική προστασία στις διοικητικές διαφορές, τομ. 1, σ. 109.

άλλο συνταγματικό ζήτημα στις συγκεκριμένες υποθέσεις. Αυτό της ισότητας μεταξύ των διαδικών, αφού από τη μία πλευρά ο διάδικος-αιτών πρέπει να προβάλει και να αποδείξει το «προδότηως βάσιμο» του κυρίου ενδίκου βοηθήματος του, ενώ η διοίκηση επωφελείται από την παραπάνω πρόνοια, εκτός των άλλων προνομίων της. Να σημειωθεί ότι το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί (11.1.2001 Πλατάκου) ότι το Κράτος δεν επιτρέπεται να εφαρμόζει την νομοθεσία κατά τρόπο ευνοϊκό για την Διοίκηση, διότι θεωρείται ότι παραβιάζει την ισότητα των όπλων. Άλλωστε, χωρίς να υπάρχει ανάλογη ρητή συνταγματική διάταξη, η γαλλική έννομη τάξη, η οποία έχει διαχρονικά αποτελέσει, σε αρκετές περιπτώσεις, πρότυπο για τη νομοθεσία αλλά και τη νομολογία του ΣτΕ, οδηγείται τελευταίως σε παρόμοια κατεύθυνση¹⁶, κάνοντας αναφορά σε «σοβαρή αμφιβολία» όσον αφορά τη νομιμότητα της διοικητικής πράξεως, προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής. Μάλιστα, η προϋπόθεση της σοβαρής αμφιβολίας αντικαθιστά αυτήν του «σοβαρού λόγου» της προηγούμενης σχετικής διατάξεως και, έτσι, διευρύνεται, πλέον, η δυνατότητα να γίνεται δεκτή η αίτηση αναστολής των διοικητικών πράξεων¹⁷. Να σημειωθεί εδώ ότι, από το έτος 1987 με την 86-224 της 23.1.1987 απόφασή του το Conseil Constitutionnel, είχε αναγνωρίσει επί της αρχής ότι η προσωρινή δικαστική προστασία με τη μορφή δικαστικής αναστολής κατά της προσβαλλόμενης απόφασης αποτελεί μία ουσιαστική εγγύηση του δικαιώματος υπερασπίσεως¹⁸.

16. Βλ. Conseil d'Etat 5/3/2001 Saez και σχετική ανάλυση στο κλασικό, *Les grands arrêts de la jurisprudence administrative*, 20η έκδοση, σ. 726. Να σημειωθεί ότι αναγνωρίζονται δύο διαφορετικές κατηγορίες προσωρινής δικαστικής προστασίας. Εδώ γίνεται αναφορά στην κατά κυριολεξία αναστολή (*réfère-suspension*).

17. Βλ. σχετική ανάλυση από την απόφαση C.E. 29.11.2002 *Communauté d'agglomération de Saint-Etienne métropole*, J. Bonichot/P. Cassia/B. Poujade, *Les grands arrêts du contentieux administratif*, σ. 310 επ.

18. Βλ. σχετική ανάλυση στο *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel*, 18η έκδ., P. Gaïa, R. Ghevoontian, F. Mélin-Soucramanien, É. Oliva, A. Roux, σ. 61 επ.

Κάτω από το πρίσμα αυτό, η διάταξη του νέου άρθρου 52 π.δ. 18/1989 δεν φαίνεται να είναι, κατά τη γνώμη μας, σύμφωνη με τη διάταξη του άρθρου 20 § 1 του Συντάγματος στο μέτρο που η τελευταία προστατεύει την παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας, ενώ η διάταξη του άρθρου 52 π.δ. 18/1989 περιορίζει και δεν ρυθμίζει το σχετικό πεδίο αφήνοντας, κατ'αποτέλεσμα και εκ προοιμίου, εκτός δικαστικής έρευνας το μεγαλύτερο μέρος των αιτήσεων αναστολής. Ως εκ τούτου, η προβλεπόμενη με την αίτηση αναστολής προσωρινή δικαστική προστασία δεν είναι πλήρης, στοιχείο απαραίτητο για να κριθεί ως συνταγματικώς αποδεκτή.

IV. Η προσωρινή δικαστική προστασία κατά τη νομολογία της ΕΑ του ΣτΕ

Η νομολογία της ΕΑ του ΣτΕ, καταρχάς, ουδέποτε, απ'όσο γνωρίζουμε, αντιμετώπισε ζήτημα συνταγματικότητας της σχετικής διατάξεως του άρθρου 35 του ν. 2721/1999 ως προς το «προδότηως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως, ως λόγο προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής, ούτε επιχειρήσε διορθωτική ερμηνεία, ώστε η διάταξη να αντιμετωπίζεται κατά τρόπο σύμφωνο με το Σύνταγμα. Τέτοιος σχετικός προβληματισμός δεν φαίνεται να έχει προβληθεί και διερευνηθεί γενικότερα. Η σχετική ερμηνευτική προσπάθεια τόσο της νομολογίας, αλλά και της θεωρίας έχει περιορισθεί στην προσέγγιση της έννοιας του «προδότηως βάσιμου» του ενδίκου βοηθήματος¹⁹ και όχι της συμβατότητάς του με το συνταγματικώς προστατευόμενο δικαίωμα παροχής εννόμου προστασίας και τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Άλλωστε, η σχετική θεωρητική προσέγγιση, που είχε προηγηθεί της νεώτερης νομοθεσίας, είχε υποστηρίξει, *de lege ferenda*, τότε, ότι θα έπρεπε η σχετική ρύθμιση να προβλέπει τη δυνατότητα παροχής αναστολής, στην περίπτωση «προφανούς βασιμότητας» του ασκούμενου κυρίου ενδίκου βοηθήματος. Η κρίση αυτή του δικαστη-

19. Βλ. Δ. Ράϊκος, Τα προσωρινά μέτρα στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, στο συλλογικό Η προσωρινή δικαστική κρίση στην πολιτική, τη διοικητική και την ποινική δικονομία.

ρίου είχε, μάλιστα, χαρακτηριστεί ως «πιθανολογική κρίση», η οποία θα έπρεπε να οδηγήσει σε αποδοχή της αιτήσεως αναστολής, έστω και αν η απειλούμενη βλάβη του αιτούντος από την εκτέλεση της πράξεως δεν πρόκειται να είναι ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη²⁰.

Να σημειωθεί, επίσης, ότι το σχετικό νομικό, αλλά και νομολογιακό έδαφος είχε προετοιμαστεί από τη νομοθεσία περί φορολογικών διαφορών και δη του ν. 820/1978 (άρθρ. 2) και, στη συνέχεια, με τον ν. 1406/1983 (άρθρ. 27). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, εν προκειμένω, το ότι ως προς την εκτίμηση του ουσιαστικώς βασίμου της εκκρεμούσας προσφυγής, η πρώτη διάταξη του ν. 820/1978 αναφερόταν σε εν όλω ή εν μέρει πιθανολόγησή της, ενώ η πιο πρόσφατη πιθανολόγηση «εξαιτίας έκδηλων σφαλμάτων της προσβαλλόμενης πράξης», πράγμα που πρέπει να οδηγήσει σε ανάλογες παρατηρήσεις με τις αναφερόμενες στο «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως. Να επισημανθεί ότι από τη διάταξη της § 7 του άρθρου 52 του π.δ. 18/1989, η ΕΑ του ΣτΕ συνήγαγε αρχικώς το συμπέρασμα ότι η πρόδηλη βασιμότητα της αιτήσεως ακυρώσεως δεν εισάγεται ως αυτοτελής λόγος αναστολής, δηλαδή ανεξαρτήτως προκαλούμενης ή μη βλάβης, χωρίς η βλάβη πάντως αυτή να είναι ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη (ΟΛΕΑ 75/2003, 577/2003). Αργότερα (ΕΑ 456/2007), η σχετική νομολογία έκρινε ότι το «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως καθιερώθηκε ως αυτοτελής λόγος αναστολής εκτελέσεως διοικητικής πράξεως και, συνεπώς, είναι αδιάφορο πλέον αν η εκτέλεση της συγκεκριμένης πράξεως θα προκαλέσει στον αιτούντα ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη βλάβη.

Ως προς την ίδια την έννοια του «προδήλως βασίμου» της αιτήσεως ακυρώσεως, η νομολογία της ΕΑ του ΣτΕ, κατά τα παρακάτω εκτιθέμενα, ακολούθησε ακόμη πιο περιοριστική προσέγγιση, η οποία, όμως, μπορεί να θεωρηθεί ότι συνδέεται αιτιωδώς με την ίδια την διατύπωση και περαιτέρω με την ερμηνεία της διατάξεως. Υπογραμμίζεται και στο σημείο αυτό, ότι η εξορισμού πιθανολογική κρίση, αυτονόητη στην

περίπτωση της προσωρινής δικαστικής προστασίας, αφού είναι σύμφυτη με την φύση της ως «προσωρινής», δεν μπορεί να συνυπάρχει με το «προδήλως βάσιμο» που δεν είναι πιθανολογική κρίση, αλλά εδράζεται σε βεβαιότητα και δη σε πρόδηλη βεβαιότητα. Η απαίτηση, όμως, του νομοθέτη να αναγνωρισθεί από τον δικαστή της προσωρινής δικαστικής προστασίας το «προδήλως βάσιμο» της αιτήσεως ακυρώσεως οδηγεί με ασφάλεια σε αυτοπεριορισμό του, αφού βέβαια δεν είναι δυνατόν να διαψευσθεί το αναγνωρισθέν «προδήλως βάσιμο» από την κρίση του δικαστή της αιτήσεως ακυρώσεως, ο οποίος καλείται να κρίνει οριστικά το ένδικο βοήθημα της αιτήσεως ακυρώσεως. Έτσι, ο δικαστής της αναστολής δέχτηκε καταρχάς και κατά τη σαφή έννοια του όρου παγίως ότι, προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής, δεν αρκεί η βασιμότητα της οικείας αιτήσεως ακυρώσεως να πιθανολογείται, έστω και σοβαρά, εν αντιθέσει πρέπει να σημειωθεί εδώ, πάντως, με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 5 § 5 εδ. α' του ν. 2522/1997 και αργότερα το ν. 3860/2010 (προ της νέας διατάξεως του ν. 4412/2016) κατά το οποίο, για να γίνει δεκτή αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, αρκεί να πιθανολογείται σοβαρά η βασιμότητα προβαλλόμενου λόγου (ΟΛΕΑ 1117-5/2010, 214/2010, 1022, Ολ. 1016/2008, 137/2008).

Το προδήλως βάσιμο αναγνωρίζεται ως προφανώς διαφορετικό από την σοβαρή πιθανολόγηση της βασιμότητας ή οποιαδήποτε άλλη παρόμοια διατύπωση, που αφορά, όμως, την πιθανολόγηση της βασιμότητας της αιτήσεως ακυρώσεως. Να τονιστεί, πάντως, στο σημείο αυτό ότι η οποιαδήποτε σχετική διαβάθμιση της πιθανολογήσεως μεταξύ «σοβαρών» πιθανοτήτων ή αντίστοιχης διατυπώσεως, ούτε θεωρητικά, αλλά ούτε και στην πράξη μπορεί να οδηγήσει ουσιαστικά σε κάποιας μορφής μεταξύ τους διαφοροποίηση²¹. Ουσιαστική, από την άλλη πλευρά, και κρίσιμη και από πλευράς συνταγματικότητας, διαφορά μεταξύ της πρόδηλης βασιμότητας και της «εύλογης ή σοβαρής» πιθανολογήσεως μπορεί, ωστόσο, να είναι ότι το

20. Ο.π. σ. 209.

21. Βλ. Π. Λαζαράτος, Η προσωρινή δικαστική προστασία κατά τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, 8η έκδοση, σ. 177.

δικαστήριο, στην δεύτερη περίπτωση, καλείται να αιτιολογήσει τη σχετική κρίση του, δηλαδή, να παραθέσει την αιτιολογία, σύμφωνα με την οποία ο κάθε προτεινόμενος λόγος μπορεί να οδηγήσει σε αντίστοιχη πιθανολόγηση ευδοκίμησης ή όχι της αιτήσεως ακυρώσεως, πράγμα που είναι δυνατόν να αποφύγει στην πρώτη. Ο δικαστής της «εύλογης ή σοβαρής πιθανολόγησης» πρέπει να διερευνήσει και στην συνέχεια αιτιολογήσει το γιατί ο κάθε λόγος που προβάλλεται από το δικόγραφο της αιτήσεως ακυρώσεως δεν πιθανολογείται σοβαρώς ή ευλόγως βάσιμος, ενώ στην περίπτωση του «προδήλως βασιμίου» η αιτιολογία μπορεί ουσιαστικά να παραλείπεται. Το έργο του δικαστηρίου δεν είναι το ίδιο, περαιτέρω, όταν η πιθανολόγηση αφορά την προσβαλλόμενη διοικητική πράξη, αυτή καθ' εαυτή, από την περίπτωση που αφορά το βασικό ένδικο βοήθημα που την πλήττει.

Στα πλαίσια αυτά, η σχετική, έκτοτε πάγια, νομολογία, εξειδικεύοντας την έννοια της «πρόδηλης βασιμότητας» του κυρίου ενδίκου βοηθήματος κρίνει ότι αυτή συντρέχει «ιδίως» όταν βασιίζεται, ως προς το κρινόμενο ζήτημα, σε πάγια νομολογία ή σε νομολογία της Ολομέλειας του ΣτΕ και, πάντως, όχι όταν πιθανολογείται, κατά τα παραπάνω εκτεθέντα, απλώς ευδοκίμησή του (ΕΑ 496/2011, ΕΑ 196/2017). Να σημειωθεί, καταρχάς, ότι το «ιδίως» της παραπάνω αιτιολογίας έχει, με αυτή την ερμηνευτική προσέγγιση, καταστεί ουσιαστικά «αποκλειστικός». Δηλαδή, προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής, η αίτηση ακυρώσεως πρέπει να στηρίζεται σε λόγους, οι οποίοι βρίσκουν άμεσο έρεισμα στην πάγια νομολογία του ΣτΕ ή σε νομολογία της Ολομέλειας του ΣτΕ. Ακόμη και μεμονωμένη απόφαση του ΣτΕ φαίνεται να μην αρκεί. Εν προκειμένω, η ΕΑ μπορεί να κάνει δεκτή την αίτηση αναστολής, εφόσον, συνεπώς, δεχθεί την πρόδηλη βασιμότητα της αιτήσεως ακυρώσεως, ασκώντας τον σχετικό έλεγχο επί της προσβαλλόμενης πράξεως, στο μέτρο που πλήττεται από τους λόγους ακυρώσεως.

Τη νομολογία αυτή ακολουθούν παγίως και όλα τα Δικαστήρια, τόσο στις ακυρωτικές, αλλά και στις διαφορές ουσίας, για τις οποίες υφίσταται αντίστοιχη διάταξη, όταν αναφέρονται στη σχετική νομοθετική πρόβλεψη περί του «προ-

δήλως βασιμίου» του ενδίκου βοηθήματος, προκειμένου να χορηγηθεί η αναστολή.

Εν προκειμένω, πάντως, αξίζει να παρατηρηθεί ότι η αντίστοιχη γαλλική νομολογία δέχεται ότι ο δικαστής της αναστολής (σε πρώτο εκεί βαθμό) δεν μπορεί να ερμηνεύει το νόμο αντίθετα προς την παγιωμένη νομολογία του Conseil d'Etat και θα πρέπει, στο σημείο αυτό, να την ακολουθήσει, όντας, όμως, ελεύθερος σε κάθε άλλη περίπτωση στην κατάσταση της μείζονος προτάσεως του δικανικού συλλογισμού. (C.E. 9/12/2005, *Ministre Des Transports de l'équipement du tourisme et de la mer, Vidot*). Πάντως, το Conseil d'Etat, όταν κρίνει κατ'αναιρέση τη σχετική αναστολή, δεν κωλύεται να διευκρινίσει κατά τρόπο πρωτότυπο τη νομολογία του (C.E. 29/3/2010, *Mme Seghier*).

Περαιτέρω και εν σχέσει με το ζήτημα αυτό, άλλωστε, η ΕΑ, αλλά κυρίως βέβαια τα διοικητικά δικαστήρια ουσίας, δεν κάνουν διάκριση μεταξύ του πραγματικού και νομικού μέρους της διαφοράς, πράγμα που σημαίνει ότι, κατά τη νομολογία αυτή, εκλείπει η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του αποδεικτέου πραγματικού γεγονότος και της ερμηνείας του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου. Έτσι, δεν ελέγχονται τα παραπάνω στοιχεία ξεχωριστά, και διασπάται και το γενικό αξίωμα *jura novit curia*, αφού, βέβαια, ο κανόνας δικαίου δεν αποτελεί αντικείμενο δικονομικής αποδείξεως και λαμβάνεται υπόψιν αυτεπαγγέλτως²². Ακόμη, πάντως, και μάλιστα, ιδίως, στην περίπτωση που οι αιτιάσεις του κυρίως ενδίκου βοηθήματος της αιτήσεως ακυρώσεως αναφέρονται, όπως στις πλείστες περιπτώσεις, μόνο στη συμφωνία της προσβαλλόμενης πράξεως προς ανώτερο κανόνα δικαίου ή στην ερμηνεία κανόνα δικαίου ή γενικής αρχής, η σχετική νομολογία απαιτεί την προϋπαρξη πάγιας νομολογίας του ΣτΕ ή νομολογίας της Ολομέλειας του ΣτΕ για να κάνει δεκτή την αίτηση αναστολής ως «προδήλως βάσιμη». Το δικαστήριο, εν προκειμένω, αρκείται στην βεβαίωση

22. Βλ. Νικ. Νίκας, Πολιτική Δικονομία, τ. 1ος, σ. 485, Κ. Κεραμέας, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο II, σ. 101, Π. Γέσιου-Φαλτσι, Δίκαιον Αποδείξεως § 3, σ. 30, Γ. Νικολόπουλος, Το Δίκαιο Αποδείξεως, σ. 67.

ότι δεν υπάρχει σχετική πάγια νομολογία του ΣτΕ ή απόφαση της Ολομέλειάς του χωρίς καμία περαιτέρω διευκρίνιση. Έτσι, ιδίως στην περίπτωση, μάλιστα, νέας νομοθεσίας (πράγμα όχι σπάνιο στην ελληνική έννομη τάξη), ο λόγος αυτός αποδοχής της αιτήσεως αναστολής είναι προφανές ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτός, αφού προκειμένου να υπάρξει πάγια νομολογία του ΣτΕ ή της Ολομέλειας του ΣτΕ, πρέπει υπό κανονικές συνθήκες να έχει παρέλθει ικανότατος χρόνος με τους σημερινούς όρους διεξαγωγής των σχετικών δικών.

Κατά συνέπεια, η μέχρι σήμερα σχετική νομολογία της ΕΑ του ΣτΕ περιορίζει, έτι περαιτέρω, τον έλεγχο της ουσίας του κυρίου ενδίκου βοηθήματος, αφού, εκτός της βεβαιότητας ευδοκιμήσεώς του, που προκύπτει από το «προδήλως βάσιμο», απαιτεί την ύπαρξη προηγούμενης, και δη πάγιας, νομολογίας του ΣτΕ ή νομολογίας της Ολομέλειας του ΣτΕ επί όλων -μη διακρινόμενων- ζητημάτων της αιτήσεως ακυρώσεως. Ουσιαστικά, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν εξετάζεται στον τομέα του «προδήλως βάσιμου», της αιτήσεως ακυρώσεως, παρά το παραδεκτό της, για το οποίο υπάρχει πάγια σχετική νομολογία ή άλλα προφανή ζητήματα (λ.χ. παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, έλλειψη ακροάσεως, αναρμοδιότητα κ.λπ.), όπως προκύπτει, άλλωστε, και από τη σχετική νομολογία²³.

Δημιουργείται, συνεπώς, οιονεί νέο παραδεκτό, δηλαδή υποχρεωτικό στοιχείο, το οποίο στη γενικότητά του, αφού καλύπτει τόσο τη μείζονα όσο και την ελάσσονα πρόταση του νομικού συλλογισμού, υπό την αόριστη βεβαίωση «Επειδή δεν υπάρχει πάγια νομολογία του ΣτΕ ή απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ», στερεί, ασφαλώς, τη σχετική απόφαση και από την συνταγματικώς επιβαλλόμενη ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία (άρθρ. 93 § 3 Σ), αφού δεν προκύπτει σε καμία περίπτωση ούτε καν το ζήτημα, για το οποίο δεν υπάρχει νομολογία του ΣτΕ. Να τονισθεί, μάλιστα, ότι η σχετική

νομολογία της ΕΑ²⁴ αρκείται κατά κανόνα στην παραπάνω αόριστη διαπίστωση, χωρίς καμία περαιτέρω εξειδίκευση, δηλαδή έστω παράθεση κατ' εξαίρεση, του συγκεκριμένου και δη κρισίμου ζητήματος για το οποίο δεν υπάρχει κατά τα παραπάνω νομολογία του ΣτΕ, πράγμα βέβαια, που μάλλον δεν θα διαφοροποιούσε ουσιαστικά τα ανωτέρω²⁵. Αντιθέτως, υπό το καθεστώς του άρθρ. 5 ν. 3886/2010 και των προβλεπόμενων εκεί προ της νέας διατάξεως του ν. 4412/2016 ασφαλιστικών μέτρων, η ΕΑ, αναζητώντας την κατά πιθανολόγηση βασιμότητα του ενδίκου βοηθήματος, εξέταζε ειδικώς κάθε λόγο της σχετικής αιτήσεως κατά τη συνταγματική υποχρέωση του άρθρ. 93 § 5 Σ²⁶. Πρόκειται για σοβαρή έλλειψη στην παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας, αφού η διατύπωση αυτή στερεί την απόφαση από το σημαντικότερο στοιχείο της, δηλαδή, την έστω και συνεπτυγμένη, λόγω της φύσεως της προσωρινής δικαστικής προστασίας, αιτιολογία της. Μάλιστα, με την παραπάνω στερεότυπη μορφή που λαμβάνει η απόφαση επί της αιτήσεως αναστολής στερείται ουσιαστικά παντελώς αιτιολογίας. Να υπογραμμισθεί ότι η διάταξη του άρθρου 93 § 3 Σ. δεν εξαιρεί καμία απόφαση από την επιβαλλόμενη ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία και στο πλαίσιο αυτό έχει κριθεί ότι η προϋπόθεση αυτή πρέπει να υπάρχει ακόμη και στις παρεμπόμπουσες αποφάσεις αιτημάτων αναβολής της δίκης (ΟΛΑΠ 7/2005, ΝοB 2006. 443)

Το οιονεί παραδεκτό αυτό, το οποίο, πλέον, εισάγεται από τη νομολογία και όχι από το νομοθέτη, μπορεί να παραλληλισθεί, τηρουμένων των αναλογιών, με την ανάλογη πρόβλεψη του άρθρ. 53 του π.δ. 18/1989, όπως ισχύει σήμερα, κατά την οποία η αίτηση αναρρέσεως κρίνεται ως απαράδεκτη, εάν δεν προβάλλεται με συγκεκριμένους ισχυρισμούς ότι δεν υπάρχει νομολογία του ΣτΕ ή ότι υπάρχει αντίθεση της προσαλλόμενης αποφάσεως προς τη νομολογία του ΣτΕ ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου, είτε προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου. Η διάταξη αυτή ερμηνεύεται κατά γράμ-

23. Βλ. αντι άλλων ό.π., Β. Γκέρτσος/Π. Τσόγκας, Η προσωρινή δικαστική προστασία στη διοικητική δίκη, σ. 234 επ.

24. Βλ. ΕΑ 209/2017, 109/2016, 165/2015.

25. Βλ. ΟΛΕΑ 35/2017.

26. Βλ. ενδεικτικά ΕΑ 22/2017.

μα από τη σχετική νομολογία του ΣτΕ και δη με απόλυτη αυστηρότητα²⁷. Ομοίως πλέον, ο αιτών την παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας, με την αίτηση αναστολής, θα πρέπει, ουσιαστικά, να προβάλλει ο ίδιος την ύπαρξη πάγιας νομολογίας του ΣτΕ ή νομολογίας της Ολομέλειάς του, για να οδηγήσει τον δικαστή στην αποδοχή της. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι αποφάσεις του ανωτάτου ακυρωτικού δικαστηρίου απαιτούν και σε περίπτωση προβολής ισχυρισμού περί μη υπάρξεως σχετικής νομολογίας του στην αίτηση αναιρέσεως, ο ισχυρισμός αυτός να είναι συγκεκριμένος, πράγμα, βέβαια, που δεν απαιτείται στις παραπάνω απορριπτικές αποφάσεις επί αιτήσεων αναστολής, οι οποίες αρκούνται, όπως προαναφέρθηκε, στο στερεότυπο «Επειδή δεν υπάρχει πάγια νομολογία του ΣτΕ ή νομολογία της Ολομέλειας του ΣτΕ». Δηλαδή, τρόπον τινά, η απόφαση του ΣτΕ αρκείται σε παντελώς αόριστη, εν προκειμένω, βεβαίωση, την ίδια στιγμή που απαιτεί, επί ποινή απαραδέκτου, άκρα εξειδίκευση από τον αιτούντα στην αίτηση αναιρέσεως²⁸. Θα πρέπει να επισημανθεί, μάλιστα, για να σταθμιστούν τα σχετικά μεγέθη, ότι η μεν δικαστική απόφαση πρέπει κατά το Σύνταγμα (άρθρ. 93 § 3) σε κάθε περίπτωση να είναι αιτιολογημένη, ενώ η παροχή εννόμου προστασίας αποτελεί ατομικό δικαίωμα του αιτούντος. Είναι προφα-

νές ότι τόσο η σχετική διάταξη του άρθρ. 53 του π.δ. 18/1989 που αφορά την αίτηση αναιρέσεως όσο και η σχετική νομολογία του ΣτΕ αποτελούν διακριτό και άξιο ειδικού σχολιασμού αντικείμενο.

Όσον αφορά πάντως την αίτηση αναστολής, είναι, κατά τη γνώμη μας, πρόδηλο ότι η παραπάνω σχετική θέση της νομολογίας δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα, αφού, εκτός των άλλων, η νομολογία των δικαστηρίων δεν αποτελεί, κατά το δικαίό μας, πηγή δικαίου, η δε αναφορά στη νομολογία του ΣτΕ, στοιχείο πολύτιμο για τον ερμηνευτή του δικαίου και τον δικαστικό σχηματισμό που θα κληθεί να κρίνει νεότερη υπόθεση, δεν μπορεί, βέβαια, να δεσμεύσει την νεότερη δικαστική κρίση. Το δικαστήριο είναι πάντοτε ελεύθερο να αλλάζει τη νομολογία του, ακόμη και εάν αυτή έχει παγιωθεί. Εφ' όσον η ελευθερία αυτή είναι συνταγματικώς κατοχυρωμένη, η απόρριψη ως απαραδέκτου της αιτήσεως αναιρέσεως, εάν δεν υπάρχει συγκεκριμένος ισχυρισμός στο εισαγωγικό δικόγραφο περί μη υπάρξεως νομολογίας του ΣτΕ, κατά τα παραπάνω, συνιστά αντίφαση και έτσι πλήττεται η λογική ενότητα του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης. Είναι προφανές, ότι η σχετική νομοθετική πρόβλεψη περί του «προδήλως βασιμίου» της αιτήσεως ακυρώσεως, προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής και, περαιτέρω, η νομολογιακή της επεξεργασία, υπηρετεί, αυτονοήτως, δικαστηριακές ανάγκες, με σκοπό την μείωση του όγκου των υποθέσεων, οι οποίες φαίνεται ότι συγκροτούν, πλέον, νομοθετική αλλά και νομολογιακή τάση, αφού, όπως αναφέρθηκε, αφορούν ενδεικτικά και την αίτηση αναιρέσεως. Η τάση αυτή βρίσκει αιτιολόγηση στην προσπάθεια μειώσεως των υποθέσεων ενόψει των μεγάλων καθυστερήσεων που παρατηρούνται κατά την εκδίκαση των υποθέσεων²⁹. Από την άλλη πλευρά είναι αυτονόητο ότι οι ανάγκες αυτές δεν μπορούν να εξικονούνται μέχρι την ουσιαστική αποδυνάμωση του αναγκαίου, σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο, δικαιώματος της προσωρινής δικαστικής προστασίας. Η στερεά και επι-

27. Βλ. ΟλΣτΕ 3323/2011, ΣτΕ 4163/2012, όπου κρίθηκε ότι οι προϋποθέσεις του νόμου δεν πληρούνται, ακόμη και εάν στην αίτηση αναιρέσεως εκτίθεται ότι επί του κρισίμου ζητήματος υφίσταται εισήγηση θετική και η υπόθεση εκκρεμεί στην Ολομέλεια του δικαστηρίου.

28. Βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 1335/2017, όπου η στερεότυπη διατύπωση ότι ο ισχυρισμός «ότι δεν υπάρχει σχετική νομολογία του ΣτΕ» είναι αόριστος, αφού για να είναι ορισμένος θα πρέπει ο αναιρεσείων «να τεκμηριώσει με ειδικούς και συγκεκριμένους ισχυρισμούς που περιλαμβάνει στο εισαγωγικό δικόγραφο ότι με καθένα από τους προβαλλόμενους λόγους τίθεται συγκεκριμένο νομικό ζήτημα, κρίσιμο για την επίλυση της ενώπιον του Δικαστηρίου αγόμενης διαφοράς, επί του οποίου είτε δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είτε οι σχετικές κρίσεις και παραδοχές της προσβαλλόμενης αποφάσεως έρχονται σε αντίθεση προς μη ανατραπείσα νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου ή προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου».

29. Βλ. Β. Ανδρουλάκης, Το Συμβούλιο της Επικρατείας κατά τα ελληνικά Συντάγματα, σ. 72 επ.

τυχής παράδοση στον έλεγχο της συνταγματικότητας από το ΣτΕ δεν δικαιολογεί την προσφυγή σε αιτιολογία της μορφής «επειδή η αίτηση ακυρώσεως δεν είναι προδήλως βάσιμη» και η αιτιολογία αυτή να θεωρηθεί ως πληρούσα τις συνταγματικές επιταγές και παρέχουσα την απαραίτητη προσωρινή δικαστική προστασία τον πολίτη. Πρόκειται, μάλλον, για αντίστροφη προς την παραπάνω παράδοση πορεία. Είναι, συνεπώς, αναγκαίο η σχετική νομολογία, σε περίπτωση που δεν αναθεωρηθεί ή τροποποιηθεί η κρίσιμη διάταξη, να ερμηνευθεί σύμφωνα με το Σύνταγμα, ώστε να παράσχει τη δυνατότητα στον πολίτη να απολαμβάνει ουσιαστική δικαστική κρίση που συνιστά, κατά τα παραπάνω, δικαίωμά του συνταγματικά προστατευόμενο.

V. Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, η πρόνοια του νομοθέτη στην περίπτωση της αιτήσεως αναστολής περι

του «προδήλως βασιμίου» του βασικού ενδίκου βοηθήματος, προκειμένου αυτή να γίνει δεκτή, δεν φαίνεται να είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα, ερχόμενη, μάλιστα, σε αντίθεση προς τον σκοπό που υπηρετεί η προσωρινή δικαστική προστασία και την ήσσονα βεβαιότητα, στην οποία αρκείται, ώστε να είναι δυνατή και πλήρης. Περαιτέρω, η νομολογική της επεξεργασία από την ΕΑ του ΣτΕ δημιουργεί ήδη όχι μόνο ένα ουσιαστικά οιονει πρόσθετο παραδεκτό για την αποδοχή του παραπάνω λόγου αναστολής, αλλά αποστερεί την απόφαση από την κατά το Σύνταγμα αιτιολογία, γεγονότα που περιορίζουν ακόμη περισσότερο τη δυνατότητα ουσιαστικής προστασίας, όταν, μάλιστα, υπό τις σημερινές συνθήκες απονομής δικαιοσύνης, η προσωρινή δικαστική προστασία τείνει να αποτελέσει σημαντικό, αν όχι το σημαντικότερο, τμήμα της. Το έλλειμμα αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μπορεί να συμβαδίζει με μία δικαιοκρατούμενη δημοκρατική πολιτεία.

Μίσθωση πολλαπλώς κατασχεθέντος και εκπλειστηριασθέντος ακινήτου

Αικατερίνης Ανδρουλάκη
Δικηγόρου*

Κωνσταντίνας Παναγοπούλου - Πέρεζ
Δικηγόρου**

1. Εισαγωγικά

1.1. *Πολλαπλές κατασχέσεις επί ακινήτου*: Μέχρι την τροποποίηση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ) το 2015 με το ν. 4335/2015 δεν επιτρέπονταν οι πολλαπλές κατασχέσεις στο πλαίσιο του εν λόγω Κώδικα. Επιτρέπονταν, όμως, οι πολλαπλές κατασχέσεις στο πλαίσιο άλλων συστημάτων αναγκαστικής εκτέλεσης, όπως του Κώδικα Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων (ν. 356/1974), της ειδικής εκτελεστικής διαδικασίας του ν.δ. 17.7/13.8.1923 περί ειδικών διατάξεων επί ανωνύμων εταιρειών, του Κώδικα Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου (ΚΙΝΔ, ν. 3816/1958).

Ήδη με τον ν. 4335/2015, επιτρέπονται οι πολλαπλές κατασχέσεις κινητής και ακίνητης περιουσίας του οφειλέτη υπό το σύστημα του ΚΠολΔ (άρθρα 958 § 2 και 997 § 5 ΚΠολΔ, όπως αντικαταστάθηκαν με την § 2 του άρθρου ογδού του άρθρου 1 του ν. 4335/2015).

Μετά την εισαγωγή των πολλαπλών κατασχέσεων στο σύστημα του ΚΠολΔ, τίθεται το ζήτημα της τύχης της μίσθωσης εκπλειστηριασθέντος ακινήτου και του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου, όταν, σε περίπτωση πολλαπλών κατασχέσεων επί του ίδιου ακινήτου κατά τον ΚΠολΔ, η μίσθωση συνάφθηκε μετά μεν από μία κατάσχεση, αλλά πριν την κατάσχεση που τελικά οδήγησε στον πλειστηριασμό, την κατακύρωση και την ανάδειξη υπερθεματιστή.

Συγκεκριμένο παράδειγμα: Έστω ότι με πρωτοβουλία του δανειστή Α επιβάλλεται στο ακίνητο Κ κατάσχεση το έτος 2017. Εν τω μεταξύ, το έτος 2018 (και πριν υπάρξει επιτυχής πλειστηρια-

σμός με βάση την προαναφερόμενη κατάσχεση) ο ιδιοκτήτης και καθ' ου η πρώτη κατάσχεση Ο εκμισθώνει το ακίνητο Κ στον τρίτο μισθωτή Μ για άσκηση επιχείρησης. Το έτος 2019, με πρωτοβουλία του δανειστή Β επιβάλλεται στο ίδιο ακίνητο νέα κατάσχεση, η οποία τελικά ήταν αυτή που, εν έτει 2020, οδήγησε σε επιτυχή εκπλειστηρίαση και κατακύρωση του ακινήτου Κ στον υπερθεματιστή Υ. Τα ερωτήματα που τίθενται είναι αν ο υπερθεματιστής Υ δεσμεύεται από την μίσθωση ή αν δικαιούται να καταγγείλει αυτή, με βάση ποιο κανόνα δικαίου και υπό ποιους όρους και προϋποθέσεις. Ποια εκ των δύο κατασχέσεων είναι η κρίσιμη για την απάντηση ως προς τον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου; Ερωτήματα επίκαιρα, δεδομένης της διαφαινόμενης αύξησης του επενδυτικού ενδιαφέροντος στην αγορά ακινήτων, ιδίως επαγγελματικών, και την απόκτηση ακινήτων από τρίτους επενδυτές μέσω ηλεκτρονικών πλειστηριασμών σε συνέχεια των οποίων αναμένουν να λάβουν την κατοχή και να αξιοποιήσουν τα ακίνητα.

1.2. Καταγγελία μίσθωσης εκπλειστηριασθέντος ακινήτου

Ο χρόνος της κατάσχεσης σε σχέση με την σύναψη της μίσθωσης είναι σημαντικό στοιχείο για να κριθεί ποιος κανόνας δικαίου καλείται σε εφαρμογή και εν τέλει ποια είναι τα δικαιώματα και υποχρεώσεις του υπερθεματιστή. Ειδικότερα:

1.2.1. Κατά το άρθρο 1005 ΚΠολΔ με την κατακύρωση, και αφότου μεταγραφεί η περίληψη της κατακυρωτικής έκθεσης, ο υπερθεματιστής αποκτά το δικαίωμα που είχε εκείνος κατά του οποίου έγινε η εκτέλεση. Με την διάταξη αυτή καθιερώνεται ρητά η αρχή ότι ο πλειστηριασμός αποτελεί αιτία παράγωγου τρόπου κτήσεως της κυριότητας και συνεπώς ο υπερθεματιστής θεωρείται ειδικός διάδοχος του καθ' ου η εκτέλεση, τον οποίο και διαδέχεται στο δικαίωμα, απο-

* Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Πολιτικής Δικονομίας Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών.

** Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Διεθνούς Οικονομικού Χρηματοοικονομικού και Τραπεζικού Δικαίου Παντείου Πανεπιστημίου, Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Φιλοσοφίας Δικαίου Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών.

κτώντας το δυνάμει συμβάσεως, όπως είναι η εκποίηση με δημόσιο αναγκαστικό πλειστηριασμό. Κατά το ίδιο άρθρο, η περιληψη της κατακυρωτικής έκθεσης είναι τίτλος εκτελεστός και έναντι αυτών που κατέχουν το ακίνητο στο όνομα του καθ' ου η εκτέλεση, ανεξάρτητα από το αν η κατοχή στηρίζεται σε εμπράγματα ή ενοχική σχέση.

1.2.2. Το άρθρο 1009 ΚΠολΔ που εφαρμόζεται όταν η μίσθωση συνάφθηκε πριν την κατάσχεση

Στην αρχική του έκδοση, και πριν την τροποποίηση του ν. 4335/2015, ειδικά για τα ακίνητα, το άρθρο 1009 ΚΠολΔ¹ έθετε σημαντική εξαίρεση στον παραπάνω κανόνα, καθώς με ρητή παραπομπή στην ρύθμιση του ουσιαστικού δικαίου (614 ΑΚ) προστάτευε το ενοχικό δικαίωμα του τρίτου μισθωτή, εφόσον: i) είχε συνάψει μίσθωση **πριν** την επιβολή της κατάσχεσης² και ii) η μίσθωση αυτή αποδεικνυόταν με έγγραφο βέβαιης (προφανώς έναντι των τρίτων) χρονολογίας. Εφόσον πληρούνταν οι προϋποθέσεις της προκείμενης ρύθμισης, ο υπερθεματιστής ήταν υποχρεωμένος να ανεχθεί την υφιστάμενη μίσθωση υπό τους ίδιους όρους που

δεσμευόταν και ο προηγούμενος ιδιοκτήτης (καθ' ου ο πλειστηριασμός).

Το άρθρο 1009 ΚΠολΔ τροποποιήθηκε ριζικά αρχικά το 2015 (ν. 4335/2015), και εν συνεχεία το 2021 (ν. 4842/2021), με τον νομοθέτη να εισάγει (το πρώτον το 2015) ρητή πρόβλεψη περί δυνατότητας καταγγελίας της μίσθωσης, που είχε συναφθεί πριν την επιβολή της κατάσχεσης σε συγκεκριμένες, όμως, περιπτώσεις και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις³. Αρχικά (2015) η δυνατότητα καταγγελίας της συναφθείσας πριν την επιβολή της κατάσχεσης μίσθωσης προβλέφθηκε μόνο για τον υπερθεματιστή που αποκτούσε από τον πλειστηριασμό ακίνητο που ήταν μισθωμένο για την άσκηση σε αυτό επιχείρησης⁴, ενώ σήμερα (μετά την τροποποίηση του

3. Η ριζική μεταβολή του άρθρου 1009 ΚΠολΔ με τον ν. 4335/2015 υπήρξε αποτέλεσμα τόσο της συχνής καταστρατήγησής του στην πράξη όσο και της κριτικής που άσκησε ένα μεγάλο μέρος της θεωρίας στην μη εφαρμογή του άρθρου 1009 ΚΠολΔ επί εμπορικών μισθώσεων. Στις συναλλαγές παρουσιάστηκε άμεσα το πρόβλημα της σύναψης προ της κατάσχεσης πολυετών εικονικών εμπορικών μισθώσεων με παρένθετα πρόσωπα. Οι μισθώσεις αυτές συνήθως υπάγονταν σε ειδικό καθεστώς ελάχιστης διάρκειας τους (τουλάχιστον δωδεκαετία), ενώ οι όροι της σύμβασης όπως π.χ. το ύψος του μισθώματος δεν ανταποκρινόταν στην πραγματική μισθωτική αξία του ακινήτου. Στη νομολογία είχε μάλιστα παγιωθεί η άποψη ότι δεν εφαρμόζεται το άρθρο 616 ΑΚ στις εμπορικές μισθώσεις του ν. 813/1978 και π.δ. 34/1995 με αποτέλεσμα προκαταβολές μισθωμάτων από τον μισθωτή στον εκμισθωτή καθ' ου η εκτέλεση να ισχύουν και έναντι του υπερθεματιστή, ο οποίος τελικά ουδέν είχε λαμβάνειν από την μίσθωση (ΟΛΑΠ 6/2004). Τούτο είχε δυσμενές αντίκρυσμα στις συναλλαγές. Καταρχήν, υποσκάπτονταν η επενδυτική λειτουργία του πλειστηριασμού ακινήτων, αφού οδηγούσε σε ματαιώση του λόγω της μη εμφάνισης πλειοδοτών ή όταν τελικά αυτός διενεργούνταν, το πλειστηρίασμα δεν ανταποκρινόταν στην πραγματική αξία του ακινήτου. Αυτό συνέβαινε, καθώς ο υποψήφιος πλειοδότης αξιολογούσε κατά την απόφασή του τον περιορισμό ή την πιθανότητα περιορισμού για πολλά έτη του δικαιώματός του να εγκατασταθεί και αξιοποιήσει το ακίνητο. βλ. Ε. Δρούγκα, Οι συνέπειες της αναγκαστικής εκτέλεσης στις διαρκείς έννομες σχέσεις, Αρμ 1/2020. 18 = sakkoulas-online.

4. Μετά την τροποποίηση του 2015, το άρθρο 1009 ΚΠολΔ προέβλεπε ότι: «Αν το ακίνητο που πλειστηριάστηκε ήταν μισθωμένο για την άσκηση σε αυτό επιχείρησης, ο υ-

1. Μέχρι την τροποποίηση του 2015, το άρθρο 1009 ΚΠολΔ προέβλεπε ότι: «Αν το ακίνητο που πλειστηριάστηκε ήταν μισθωμένο, εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των άρθρων 614 και 616 του αστικού κώδικα. Στην περίπτωση του άρθρου 615 ΑΚ η περιληψη εκτελείται κατά του μισθωτή αφού περάσουν οι προθεσμίες του άρθρου αυτού που αρχίζουν από τον η περιληψη επιδοθεί στο μισθωτή».

2. ΑΠ 306/2014, ΤΝΠ Νόμος ΜΠρΚω 357/2022 = sakkoulas-online, Χ. Απαλαγάκη, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας - Ερμηνεία κατ' άρθρο, 5^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, Άρθρο 1009, σ. 3308, Π. Γέσιου-Φαλτσή, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως, τομ. II/α, σ. 659, Ι. Κατράς, Αστικές και νέες εμπορικές μισθώσεις, 3η εκδ., 2020, σ. 363-364, Ν. Νίκας, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως, τομ. 2, 2η εκδ. 2018, σ. 467, Ι. Κατράς, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, 2016, σ. 1020, Χ. Παπαδάκης, Εγχειρίδιο Εμπορικών Μισθώσεων, 2η εκδ., 2016, σ. 243-245, Ι. Σπυριδάκης, Αναγκαστική Εκτέλεση, 2018, σ. 349, Χ. Κοσμίδη (επιμ.), Οι Προθεσμίες στην Πολιτική Δίκη, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020. 316-317, Ε. Δρούγκα, Οι συνέπειες της αναγκαστικής εκτέλεσης στις διαρκείς έννομες σχέσεις, Αρμ 1/2020. 10-11.

2021)⁵ η δυνατότητα αυτή έχει πλέον επεκταθεί και στον υπερθεματιστή που αποκτά από τον πλειστηριασμό ακίνητο μισθωμένο ως κατοικία⁶.

περθεματιστής έχει δικαίωμα να καταγγείλει τη μίσθωση, οπότε αυτή λύνεται μετά την πάροδο δύο (2) μηνών από την καταγγελία. Στην περίπτωση αυτή η περίληψη της κατακυρωτικής έκθεσης εκτελείται κατά του μισθωτή και του υλομισθωτή, καθώς και κατά οποιουδήποτε αντλεί τα δικαιώματά του από αυτούς ή κατέχει το μίσθιο γι' αυτούς».

5. Σήμερα, μετά την τροποποίηση του 2021, το άρθρο 1009 ΚΠολΔ προβλέπει ότι: «Αν το ακίνητο που πλειστηριάστηκε ήταν μισθωμένο για την άσκηση σε αυτό επιχείρησης, ο υπερθεματιστής έχει δικαίωμα να καταγγείλει τη μίσθωση, οπότε αυτή λύνεται μετά την πάροδο έξι (6) μηνών από την καταγγελία. Αν το ακίνητο που πλειστηριάστηκε ήταν μισθωμένο ως κατοικία, ο υπερθεματιστής έχει δικαίωμα να καταγγείλει τη μίσθωση οπότε η μίσθωση λύνεται μετά την πάροδο έξι (6) μηνών από την καταγγελία. Στην περίπτωση του προηγούμενου εδαφίου, η καταγγελία δεν είναι δυνατή πριν τη συμπλήρωση του προβλεπόμενου στο άρθρο 2 του ν. 1703/1987 (Α' 78) χρονικού διαστήματος. Στην περίπτωση αυτή η περίληψη της κατακυρωτικής έκθεσης εκτελείται κατά του μισθωτή και του υλομισθωτή, καθώς και κατά οποιουδήποτε αντλεί τα δικαιώματά του από αυτούς ή κατέχει το μίσθιο γι' αυτούς». **Κατά την αιτιολογική έκθεση του ν. 4842/2021** «...για την προστασία του υπερθεματιστή, ο οποίος πρέπει να αποκτά το ακίνητο ελεύθερο από κάθε βάρος, ώστε να έχει και κίνητρο συμμετοχής στον πλειστηριασμό, παρέχεται δικαίωμα καταγγελίας της αστικής μισθώσεως στον υπερθεματιστή, με τον περιορισμό όμως της τριετίας. Επομένως, εάν κατά τον χρόνο του πλειστηριασμού έχει ήδη συμπληρωθεί η τριετία της μισθώσεως, ο υπερθεματιστής έχει δικαίωμα καταγγελίας και οι συνέπειες επέρχονται και στην περίπτωση αυτή μετά την παρέλευση έξι (6) μηνών από την καταγγελία. Εάν, όμως, δεν έχει συμπληρωθεί τριετία, η καταγγελία θα είναι δυνατή μετά τη συμπλήρωση της τριετίας».

6. Ο νόμος δεν διακρίνει μεταξύ κύριας ή δευτερεύουσας (πχ εξοχικής κατοικίας). Ενώ, με μία πρώτη ανάγνωση, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ρύθμιση αφορά μόνο τις μισθώσεις κύριας κατοικίας (εφόσον και η ίδια η διάταξη παραπέμπει στο άρθρο 2 του ν. 1703/1987 (Α' 78) που αφορά μόνο την κύρια κατοικία), κατά την άποψη των συντακτριών θα πρέπει να θεωρηθεί ότι στο πεδίο εφαρμογής εμπίπτει κάθε είδους μίσθωση κατοικίας π.χ. δευτερεύουσας, χωρίς ασφαλώς να προστατεύονται με την υποχρεωτική διάρκεια της τριετίας, όπως η κύρια κατοικία. Και τούτο για τελεολογικούς λόγους, διότι διαφορετικά ο μισθωτής κύριας κατοικίας θα απολαμβάνει μικρότερης προστασίας από τον μισθωτή εξοχικής κατοικίας, ο οποίος, ελλείψει άλλης ρύθμισης, θα δύναται να επικαλεστεί τα άρθρα 614 επ.

Επομένως, στην περίπτωση που η μίσθωση συνάφθηκε πριν την κατάσχεση, ο υπερθεματιστής κατ' αρχήν δεσμεύεται, εκτός αν το ακίνητο μισθώθηκε για άσκηση επιχείρησης ή ως κατοικία, οπότε εφαρμόζεται το άρθρο 1009 ΚΠολΔ, ή αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 615 ΑΚ.

1.2.3. Το άρθρο 997 ΚΠολΔ που εφαρμόζεται όταν η μίσθωση συνάφθηκε μετά την κατάσχεση

1.2.3.1. Προκειμένου περί μίσθωσης συναφθείσας μετά την κατάσχεση, η αντιμετώπιση είναι διαφορετική. Ειδικότερα:

1.2.3.2. Το άρθρο 997 ΚΠολΔ, κατά την αρχική του έκδοση, δεν προέβλεπε ρητά την τύχη της μισθώσεως που συνάφθηκε μετά την κατάσχεση. Παρατηρήθηκαν, τότε, περιπτώσεις κατά τις οποίες, μετά την επιβολή κατάσχεσης επί του ακινήτου, ο οφειλέτης προχωρούσε παρελκυστικά στην σύναψη μισθώσεων πολυετών (συχνά εμπορικών και νομοθετικά προστατευόμενων), με σκοπό την αποθάρρυνση των υποψήφιων πλειοδοτών, οι οποίοι δεν θα επιθυμούσαν να αναλάβουν τον κίνδυνο δέσμευσής τους από τις μισθώσεις αυτές και αδυναμίας αξιοποίησης του ακινήτου, με αποτέλεσμα την καταστρατήγηση της εκτελεστικής διαδικασίας και των δικαιωμάτων των δανειστών.

Υποστηρίχθηκαν τότε δύο απόψεις: Κατά την άποψη που έτεινε να επικρατήσει μέχρι το έτος 1995⁷, η απαγόρευση διάθεσης, που όριζε το άρθρο 997 ΚΠολΔ, καταλάμβανε, υπό διασταλτική ερμηνεία, και την μίσθωση, με αποτέλεσμα την ακυρότητά της, παρότι δεν πρόκειται για εκποιητική δικαιοπραξία. Ειδικότερα, κατά την εν λόγω άποψη, παρότι η μίσθωση δεν αποτελεί διάθεση, προσκρούει στο σκοπό της κατά-

ΑΚ και να δεσμεύσει τον υπερθεματιστή αποφεύγοντας την καταγγελία, εφόσον έχει συνάψει την μίσθωση με έγγραφο βέβαιης χρονολογίας.

7. Αντί άλλων ΕφΘ 3348/1988, ΕφΑθ 7693/1985, 5867/1982, ΜΠρΘ 2200/1992, ΜΠρΑθ 3876/1991, ΜΠρΠερ 396/1991, όλες Δημοσίευση Νομος, Μπρίνιαν Ιωάννης, Αναγκαστική Εκτέλεσις, Τόμος Τέταρτος, β' έκδοση, ερμηνεία άρθρου 997 ΚΠολΔ, σ. 1626 - 1628.

σχεσης και της απαγόρευσης διάθεσης, που είναι να καθηλώσει το πράγμα στη νομική και υλική κατάσταση στην οποία βρισκόταν κατά το χρόνο της επιβολής της κατάσχεσης. Κατ' άλλη άποψη⁸, η μίσθωση, ως υποσχετική δικαιοπραξία, δεν εντάσσεται στην έννοια της απαγορευόμενης διάθεσης του ακινήτου μετά την κατάσχεση και άρα ο οφειλέτης δεν στερείται της εξουσίας εκμίσθωσης⁹.

Το ζήτημα παραπέμφθηκε προς επίλυση στην Ολομέλεια του Άρειου Πάγου, με την με αριθμό 916/1992 απόφαση του Δ' Πολιτικού Τμήματος. Εν τέλει, ωστόσο, επιλύθηκε νομοθετικά με το ν. 2298/1995, το άρθρο 4 § 22 του οποίου τροποποίησε την § 1 του 997 ΚΠολΔ. Υπό την παραδοχή ότι η μίσθωση, ως ενοχική σχέση, δεν μπορεί να εξομοιωθεί με «διάθεση», και άρα να απαγορευτεί, το άρθρο 997 ΚΠολΔ, ως τροποποιήθηκε, εξισορρόπησε τα αντικρουόμενα συμφέροντα προβλέποντας δικαίωμα του υπερθεματιστή να καταγγείλει την μίσθωση μέσα σε τρεις μήνες από την μεταγραφή της περίληψης κατακυρωτικής έκθεσης και υπό τις εκεί προβλεπόμενες προϋποθέσεις^{10, 11}. Η ρύθμιση αυτή είναι

ειδική και νεότερη και κατισχύει των ειδικών διατάξεων για προστατευόμενες μισθώσεις, δηλαδή των ειδικών διατάξεων για εμπορικές μισθώσεις, κύριας κατοικίας κ.λπ.¹².

1.2.3.3. Η § 1 του άρθρου 997 ΚΠολΔ (εδ. β), ως σήμερα ισχύει, προβλέπει το δικαίωμα καταγγελίας από τον υπερθεματιστή οποιουδήποτε είδους μίσθωσης συνάφθηκε μετά την κατάσχεση και ιδίως ότι: «[...] Μετά την κατάσχεση του ακινήτου η εκμίσθωσή του από τον οφειλέτη ή τον τρίτο κύριο ή νομέα ή η παραχώρηση της χρήσης ή κατοχής του με βάση άλλη έννομη σχέση μπορεί να καταγγελθεί από τον υπερθεματιστή μέσα σε προθεσμία δύο (2) μηνών από τη μεταγραφή της περίληψης της κατακυρωτικής έκθεσης. Με την καταγγελία αυτή η μίσθωση ή άλλη έννομη σχέση λύεται μετά από δύο (2) μήνες και χωρεί η κατά το άρθρο 1005 § 2 εκτέλεση. Δικαίωμα καταγγελίας της μίσθωσης κατά το άρθρο 615 ΑΚ δεν θίγεται και η περίληψη εκτελείται κατά του μισθωτή αφού περάσουν οι προθεσμίες του άρθρου αυτού που αρχίζουν αφότου η περίληψη επιδοθεί στο μισθωτή».

1.2.4. Οι διαφορές στις ρυθμίσεις των άρθρων 997 και 1009 ΚΠολΔ

Οι κρισιμότερες διαφορές των δύο ρυθμίσε-

8. Αντί άλλων ΕφΑθ 9714/1983 ΕλλΔνη 25. 1381, Παπαδάκης Χαράλαμπος, σχόλιο στην ΕφΑθ 7693/1985, Δίκη 18. 568-569.

9. Κατά την εν λόγω άποψη κρίσιμος χρόνος είναι ο χρόνος της μεταγραφής της περίληψης της κατακυρωτικής έκθεσης από και με την οποία επέρχεται η μεταβίβαση της κυριότητας στον υπερθεματιστή και συνεπώς η μίσθωση που έγινε μετά την κατάσχεση και μέχρι την μεταγραφή της περίληψης της κατακυρωτικής έκθεσης είναι έγκυρη και δεσμεύει τον νέο κτήτορα- υπερθεματιστή.

10. Κατά την § 1 του άρθρου 997 ΚΠολΔ μετά την τροποποίηση με το ν. 2298/1995: «Απαγορεύεται και είναι άκυρη υπέρ εκείνου που επέβαλε την κατάσχεση και υπέρ των δανειστών που αναγγέλθηκαν η διάθεση του κατασχεμένου από τον οφειλέτη. Αν πρόκειται για ενυπόθηκο κτήμα είναι άκυρη η διάθεσή του και από τον τρίτο, κύριο ή νομέα. Μετά την κατάσχεση του ακινήτου η εκμίσθωσή του από τον οφειλέτη ή τον τρίτο κύριο ή νομέα ή η παραχώρηση της χρήσης ή κατοχής του βάσει άλλης έννομης σχέσης, μπορεί να καταγγελθεί από τον υπερθεματιστή μέσα σε προθεσμία τριών (3) μηνών από τη μεταγραφή της περίληψης της κατακυρωτικής έκθεσης. Με την καταγγελία αυτή η μίσθωση ή άλλη σχέση λύεται μετά εξάμηνο και χωρεί η κατά το άρθρο 1005 § 2 εκτέλεση. Δικαίωμα καταγγελίας της μίσθωσης κατά το άρθρο 615 του Αστικού Κώδικα δεν θίγεται και εφαρ-

μόζεται η διάταξη του δευτέρου εδαφίου του άρθρου 1009».

11. Κατόπιν τούτου, η ΟΛΑΠ 41/1996 έκρινε ότι στην έννοια της απαγορευμένης διαθέσεως δεν υπάγεται η υποσχετική δικαιοπραξία της μίσθωσης παρότι συνεπάγεται δυσμενή συνέπεια για αυτόν που επέβαλε την κατάσχεση, τον υπερθεματιστή ή τους δανειστές που αναγγέλθηκαν. Έκρινε, περαιτέρω, ότι δεν υπάρχει αθέλητο νομοθετικό κενό στη ρύθμιση της προαναφερόμενης διατάξεως του άρθρου 997 ΚΠολΔ, ώστε να χωρήσει ανάλογη εφαρμογή, αφού ο νομοθέτης είχε υπόψη τις υποσχετικές δικαιοπραξίες, τις οποίες ηθελήμενα άφησε εκτός της ρυθμίσεως της ίδιας διατάξεως. Στην κρίση του αυτή ο Άρειος Πάγος έλαβε υπόψη την προαναφερόμενη διάταξη της § 22 του άρθρου 4 ν. 2298/1995. Αν η εκμίσθωση (ή άλλη συνεπαγόμενη την παραχώρηση της χρήσης ή της κατοχής του πράγματος σχέση) περιλαμβανόταν στην έννοια της απαγορευμένης και άκυρης διαθέσεως, η παραπάνω νομοθετική πρόβλεψη δικαιώματος καταγγελίας θα ήταν περιττή.

12. Βασιλείος Βαθρακοίλης, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνευτική - Νομολογιακή Ανάλυση (κατ' άρθρο), Αθήνα 1997, ερμηνεία άρθρου 997, σ. 224.

ων είναι οι εξής:

- Το δικαίωμα της καταγγελίας του άρθρου 1009 ΚΠολΔ ισχύει για συγκεκριμένα είδη μισθώσεων που προβλέπει το ίδιο το άρθρο (μισθώση για άσκηση επιχείρησης και για κατοικία), ενώ το άρθρο 997 ΚΠολΔ δεν προβλέπει περιορισμό ως προς το είδος της μισθώσης. Επομένως, **οποιαδήποτε** μισθώση συναφθείσα μετά την κατάσχεση δύναται να καταγγελθεί, ενώ δεν ισχύει το ίδιο για τις μισθώσεις που συνήφθησαν πριν την κατάσχεση.

- Το δικαίωμα καταγγελίας κατ' άρθρο 1009 ΚΠολΔ ασκείται οποτεδήποτε, δηλαδή απρόθεσμα, εν αντιθέσει με το δικαίωμα καταγγελίας κατ' άρθρο 997 Ι εδ. β' ΚΠολΔ που τελεί υπό συγκεκριμένη αποσβεστική προθεσμία άσκησης δύο (2) μηνών από την μεταγραφή της περιληψής κατακυρωτικής έκθεσης (την οποία ο υπερθεματιστής υποχρεούται να τηρήσει, άλλως θα αναγκαστεί να δεσμευτεί από την μισθώση).

- Η υπαγόμενη στην ρύθμιση του άρθρου 1009 ΚΠολΔ μισθώση λύεται, κατόπιν της καταγγελίας της, μετά την πάροδο έξι (6) μηνών (και μάλιστα με τους περαιτέρω χρονικούς περιορισμούς που θέτει η διάταξη αυτή, σε περίπτωση που πρόκειται για μισθώση κατοικίας και δεν έχει παρέλθει ακόμα η ελάχιστη νόμιμη διάρκεια), την στιγμή που η υπαγόμενη στην ρύθμιση του άρθρου 997 ΚΠολΔ μισθώση λύεται μετά την πάροδο δύο (2) μηνών από την καταγγελία του υπερθεματιστή, χωρίς κανέναν άλλο χρονικό περιορισμό.

Προκύπτει, λοιπόν, ήδη από τα παραπάνω, ότι η ρύθμιση του άρθρου 1009 ΚΠολΔ είναι δυσμενέστερη για τον υπερθεματιστή, καθώς έχει περιορισμένο εύρος εφαρμογής, η δε λύση της μισθώσης επέρχεται σε μακρότερο χρόνο, στερώντας έτσι τον υπερθεματιστή από την εκμετάλλευση του ακινήτου που απέκτησε, για χρονικό διάστημα 6 μηνών. Παρέχεται, όμως, στα μέρη μεγαλύτερο χρονικό περιθώριο για την διενέργεια ενδεχόμενων διαπραγματεύσεων ως προς την τύχη της υφιστάμενης μισθώσης (εφόσον το δικαίωμα καταγγελίας του υπερθεματιστή δεν τελεί υπό συγκεκριμένη αποσβεστική προθεσμία άσκησης του). Αντιστοίχως, η ρύθμιση του άρθρου 1009 ΚΠολΔ είναι ευνοϊκότερη για τον μισθωτή (σε σχέση με την ρύθμιση του

άρθρου 997 ΚΠολΔ), γιατί, αν μεν η μισθώση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1009 ΚΠολΔ, τότε ο υπερθεματιστής θα δεσμεύεται από αυτήν (χωρίς το αντίστοιχο δικαίωμα καταγγελίας¹³), αν, δε, η μισθώση εμπίπτει στις κατηγορίες μισθώσης του άρθρου 1009 ΚΠολΔ, τότε θα παρέχεται στον μισθωτή σημαντικά μεγαλύτερο χρονικό περιθώριο μετεγκατάστασής του από το μίσθιο¹⁴. Τούτη η νομοθετική επιλογή είναι εύλογη – και δικαιοπολιτικά ορθή – καθώς σταθμίζει τα συμφέροντα και των δύο μερών, μισθωτή και υπερθεματιστή· πράγματι, προστατεύει μεν τα συμφέροντα του υπερθεματιστή, παρέχοντάς του το δικαίωμα να καταγγείλει την μισθώση, όμως, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις και χρονικά περιθώρια, λαμβάνοντας υπόψη και τα συμφέροντα του συμβληθέντος πριν την κατάσχεση μισθωτή, ο οποίος – κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων και υπό την αυτονόητη (αν και όχι συχνά επαληθευόμενη στην πράξη) παραδοχή ότι δεν συμβάλλεται εικονικά – δεν μπορούσε να γνωρίζει ότι επίκειται κατάσχεση και πλειστηριασμός του μισθίου.

1.2.5. Ενόψει των ανωτέρω κρίσιμων διαφορών στα δικαιώματα και υποχρεώσεις του υπερθεματιστή και την αντιμετώπιση της μισθώσης, ανάλογα με το χρόνο σύναψής της σε σχέση με την κατάσχεση, γίνεται αντιληπτή η κρισιμότητα της απαντήσεως στο ερώτημα: ποια είναι η κρίσιμη «κατάσχεση» της § 1 άρθρου 997 ΚΠολΔ σε περίπτωση πολλαπλών κατασχέσεων υπό το σύστημα του ΚΠολΔ;

2. Η προβληματική των συνεπειών των πολλαπλών κατασχέσεων

Προτού εξεταστεί το ανωτέρω ερώτημα, που αφορά ειδικά την τύχη της μισθώσης που μεσολαβεί μεταξύ (τουλάχιστον) δύο κατασχέσεων, είναι σκόπιμο να εξεταστεί αν, μετά την εισαγωγή του θεσμού των πολλαπλών κατασχέσεων

13. Αν δεν εμπίπτει η μισθώση ούτε στο άρθρο 615 ΑΚ.

14. 6 μήνες εφόσον πρόκειται για επαγγελματικό ακίνητο ή ακόμα και 3 χρόνια, εφόσον πρόκειται για κύρια κατοικία.

στον ΚΠολΔ, εν γένει οι συνέπειες έκαστης κατάσχεσης, όπως η απαγόρευση διάθεσης (§ 1 άρθρο 997 ΚΠολΔ), αλλά και το αντιτάξιμο της εγγραφής προσημείωσης υποθήκης/υποθήκης, που εγγράφηκαν μετά την κατάσχεση (§ 3 άρθρο 997 ΚΠολΔ¹⁵), προβάλλονται στο πλαίσιο κάθε κατάσχεσης ξεχωριστά ή και στο πλαίσιο άλλων κατασχέσεων.

2.1. Η αρχή της αυτοτέλειας έκαστης κατάσχεσης

Η § 5 του άρθρου 997 ΚΠολΔ, όπως σήμερα ισχύει, ρητά προβλέπει την αυτοτέλεια έκαστης κατάσχεσης και ιδίως ότι οι διαφορετικές διαδικασίες αναγκαστικής εκτέλεσης διενεργούνται ξεχωριστά, χωρίς να επηρεάζει η μία την άλλη. Οι περισσότερες κατασχέσεις εξελίσσονται παράλληλα και οι εκτελεστικές διαδικασίες διενεργούνται ξεχωριστά στο ίδιο ακίνητο, χωρίς να επηρεάζει η μία την άλλη¹⁶. Υπεριορίζει, τελικά, η διαδικασία που καταλήγει πρώτη σε πλειστηριασμό.

2.2. Η επίκληση των συνεπειών έκαστης κατάσχεσης επί πολλαπλών κατασχέσεων υπό διαφορετικά συστήματα αναγκαστικής εκτέλεσης

Όπως προαναφέρθηκε, πριν την τροποποίηση του ΚΠολΔ με το ν. 4335/2015, οι πολλαπλές κατασχέσεις του ίδιου ακινήτου ήδη επιτρέπονταν, εφόσον επρόκειτο περί κατασχέσεων που επιβάλλονταν υπό διαφορετικά συστήματα αναγκαστικής εκτέλεσης, που επέτρεπαν αυτές και οι οποίες (κατασχέσεις) δεν χωρεί αμφιβο-

λία ότι είναι μεταξύ τους αυτοτελείς και ανεξάρτητες. Συνηθέστερη περίπτωση ήταν το ίδιο ακίνητο να έχει αρχικά κατασχεθεί από το Δημόσιο ή ασφαλιστικούς φορείς (ΙΚΑ κλπ), υπό τις διατάξεις του ΚΕΔΕ, και ακολούθως από ιδιώτη, υπό τις διατάξεις του ΚΠολΔ (η οποία διαδικασία εν τέλει και οδηγούσε στον πλειστηριασμό και κατακύρωση).

Κατά το άρθρο 38 ΚΕΔΕ: «Από της ημέρας της κατά τα άρθρα 36 και 37 του παρόντος ν.δ. επιδόσεως εις τον οφειλέτην αντιγράφου της εκθέσεως κατασχέσεως στερείται ούτος ούτος του δικαιώματος της ελευθέρας διαθέσεως του κατασχεθέντος πράγματος, πάσα δε από της ημέρας ταύτης επιχειρηθείσα απαλλοτριώσις ή ενεργηθείσα μεταγραφή ή εγγραφή δι' οιονδήποτε επιβάρυνσιν είναι αυτοδικαίως άκυρος, έναντι του Δημοσίου. 2. Μετά την κατά το άρθρον 39 του παρόντος Ν. Διατάγματος εγγραφής της κατασχέσεως του Δημοσίου εις το οικειόν βιβλίον, η εγγραφή δι' οιονδήποτε επιβάρυνσιν είναι αυτοδικαίως άκυρος μόνον υπέρ του Δημοσίου και ουχί υπέρ των τρίτων».

Υπό το ανωτέρω πλαίσιο έχουν ήδη αντιμετωπιστεί τα ζητήματα: α) της δυνατότητας επίκλησης της ακυρότητας ή ανενέργειας πράξεων διάθεσης εκ προηγούμενης κατάσχεσης υπέρ του κατασχόντος και αναγγεθθέντων δανειστών στο πλαίσιο μεταγενέστερης κατάσχεσης που οδήγησε σε πλειστηριασμό και β) της αντιταξιμότητας της μεταγραφής, προσημείωσης υποθήκης ή υποθήκης, που συντελέστηκε/εγγράφηκε μετά την αρχική κατάσχεση, αλλά πριν την κατάσχεση που οδήγησε σε πλειστηριασμό και κατακύρωση.

Διατυπώθηκαν οι εξής απόψεις:

ι) **Κατά την κρατούσα, ιδίως στη νομολογία, άποψη¹⁷, παρά την ισχύ της αρχής της αυτοτέ-**

15. Σκοπός της διάταξης αυτής είναι η αποτροπή συμπαιγνιών μεταξύ οφειλέτη και τρίτων και δημιουργίας προνομίων, καθόσον με την κατάσχεση το κατασχεμένο καθίσταται κοινό υπέγγυο σε όλους τους δανειστές (βλ. ΑΠ 128/2018).

16. Στην περίπτωση ακίνητης περιουσίας, το άρθρο 997 § 5 ΚΠολΔ, ως σήμερα ισχύει, προβλέπει ότι «Μετά την εγγραφή της αναγκαστικής κατάσχεσης στο βιβλίο κατασχέσεων επιτρέπεται να επιβληθεί και άλλη αναγκαστική κατάσχεση επάνω στο ίδιο ακίνητο από άλλο δανειστή του οφειλέτη. Οι διαφορετικές διαδικασίες αναγκαστικής εκτέλεσης διενεργούνται ξεχωριστά, χωρίς να επηρεάζει η μία την άλλη. Δεν επιτρέπεται η αναζήτηση των εξόδων της εκτέλεσης που προκατέβαλε εκείνος ο δανειστής, η εκτέλεση του οποίου δεν περατώθηκε».

17. Αντί άλλων ΟΛΑΠ 29/1997 Δημοσίευση Νομος, ΟΛΑΠ 3/1988 Δημοσίευση Νομος (που έλυσε τη διαφωνία μεταξύ της ΑΠ Α' Τμήμα 455/1982 Δημοσίευση Νομος και της ΑΠ Δ' Τμήμα 62/1985), ΑΠ 157/2020 Δημοσίευση Νομος, ΕφΑθ 1069/2012 δημοσίευση Νομος, Ορφανίδης Γεώργιος, συγκρούσεις συμφερόντων δανειστών στην αναγκαστική εκτέλεση (συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 958 και 997 ΚΠολΔ, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2004, σ. 402, Κώστας Μπέης, σχόλια στην ΠΠρΑθ 17797/1977, Δ 9. 659 επ, Νικόλαος Κατηφόρης, σχόλιο σε ΑΠ 128/2018, ΕΠολΔ 4/2018. 410 - 414.

λεις των διαφόρων εκτελεστικών διαδικασιών, κρίσιμη είναι η αρχική κατάσχεση που επέβαλε το Δημόσιο· ως εκ τούτου, η εγγραφή προσημείωσης υποθήκης ή υποθήκης (ή οποιαδήποτε άλλη διάθεση ή μεταγραφή) από τρίτο στο κατασχεθέν ακίνητο, μετά την εγγραφή στο οικείο βιβλίο της κατασχεσεως του Δημοσίου, είναι αυτοδικαίως άκυρη (μόνον, όμως, ως προς το Δημόσιο που επέβαλε την κατάσχεση, καθώς αυτό προβλέπεται ρητά στο άρθρο 38 ΚΕΔΕ) έναντι του οποίου δεν αναπτύσσει καμία απολύτως ενέργεια· το αποτέλεσμα της αυτοδικαίως ακυρότητας, κατά την άποψη αυτή, επέρχεται, τόσο στην περίπτωση που ο πλειστηριασμός του ακινήτου έγινε με βάση την κατάσχεση του Δημοσίου, όσο και στην περίπτωση που έγινε με βάση κατάσχεση άλλου δανειστή¹⁸. Αυτό, όμως, υπό τον περιορισμό ότι η ακυρότητα τίθεται μόνον υπέρ της αξιώσεως εκείνης, για την οποία το Δημόσιο επέβαλε την προηγούμενη κατάσχεσή του, όχι δε και υπέρ άλλων απαιτήσεών του, για τις οποίες δεν επιβλήθηκε κατάσχεση¹⁹.

Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής²⁰ εύστοχα επισημαίνουν, μεταξύ άλλων, ότι η κατάσχεση δεν δημιουργεί μεν προνόμιο υπέρ του κατασχόντος, αλλά εμποδίζει την δημιουργία προνομίων *εναντίον* του κατασχόντος και ότι η αρχική κατάσχεση, παρότι δεν οδήγησε σε πλειστηριασμό, εξακολούθησε να ισχύει και να παράγει τις συνέπειές της, μεταξύ των οποίων και ακυρότητα της διάθεσης και ανενέργειας των μεταγραφών και εγγραφής προσημειώσεων/υποθηκών²¹. Δεν πρόκειται για δικονομική, αλλά

για ουσιαστική (σχετική) ακυρότητα της σύστασης του δικαιώματος της προσημείωσης υποθήκης ή υποθήκης, που προβλέπεται από ουσιαστικούς κανόνες δικαίου που περιλαμβάνονται στον ΚΕΔΕ και τον ΚΠολΔ. Υπό την αντίθετη άποψη, δηλαδή αν γινόταν δεκτό ότι, συνεπεία μεταγενέστερης κατάσχεσης που εν τέλει οδήγησε και στον πλειστηριασμό, η πρώτη κατάσχεση παύει να παράγει την προαναφερθείσα ανενέργεια υπέρ των ως άνω προσώπων, τότε ο αρχικός κατασχών (και οι αναγγελλθέντες δανειστές) θα στερούνταν, επί της ουσίας, την δυνατότητα προστασίας έναντι μεταγενέστερων διαθέσεων και επιβαρύνσεων του ακινήτου, αφού είναι αβέβαιο εάν θα παρεμβληθεί άλλη ταχύτερη εκτελεστική διαδικασία που θα καταλήξει ταχύτερα σε πλειστηριασμό για οποιονδήποτε λόγο (πχ επειδή η πρώτη εκτελεστική διαδικασία ανεστάλη με δικαστική απόφαση²²)²³, ακόμα και από τύχη.

Παρότι οι αποφάσεις της νομολογίας αφορούν ιδίως περιπτώσεις όπου η αρχική κατάσχεση επιβλήθηκε από το Δημόσιο, υποστηρίζεται - και ορθά - ότι²⁴ η θέση που έλαβαν δύναται να εφαρμοστεί σε όλες τις περιπτώσεις που τίθεται το ζήτημα της επίκλησης των συνεπειών παράλληλων διαδικασιών αναγκαστικής εκτέλεσης (πχ αρχική κατάσχεση από ΚΠολΔ και δεύτερη κατάσχεση με βάση ν.δ. 1923)²⁵.

συνέπειές της.

22. Τυχόν δικαστική αναστολή της μίας εκτελεστικής διαδικασίας δεν δύναται να επηρεάσει την πορεία της άλλης, αφενός διότι οι δύο εκτελεστικές διαδικασίες είναι αυτοτελείς μεταξύ τους και αφετέρου διότι θα έχουν και (εξ αντικειμένου) διαφορετικά υποκειμενικά και αντικειμενικά όρια.

23. Σημειωτέον ότι ο αρχικός κατασχών (και οι δανειστές που αναγγέλθηκαν στην πρώτη εκτελεστική διαδικασία) θα πρέπει να αναγγείλει την απαίτησή του στη δεύτερη εκτελεστική διαδικασία που οδήγησε στον πλειστηριασμό και να γνωστοποιήσει στο συμβολαιογράφο το γεγονός της προηγηθείσας επιβολής ίδιας κατασχεσεως στο πλαίσιο άλλης διαδικασίας, χωρίς η ενέργειά του αυτή να συνεπάγεται παραίτηση από την κατάσχεσή του.

24. Ορφανίδης Γεώργιος, ό.π., σ. 402.

25. Στην αντίστοιχη περίπτωση της επιβολής μίας αρχικής κατάσχεσης (με την οποία εκκίνησε η εκτελεστική διαδικασία) και της εν συνεχεία εγγραφής αναγ-

18. Υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι το Δημόσιο θα αναγγελλθεί στον επιτυχή πλειστηριασμό και η κατάσχεσή του δεν ακυρώθηκε ή δεν ήρθη για οποιονδήποτε λόγο.

19. ΟΛΑΠ 29/1997 Δημοσίευση Nomos, ΟΛΑΠ 3/1988 Δημοσίευση Nomos. Αντίθετα είχε παλαιότερα κρίνει, ΑΠ 455/1982, κατά την οποία η ακυρότητα ισχύει έναντι πάσης απαιτήσεως του κατασχόντος Δημοσίου, ανεξάρτητα αν περιλαμβάνεται ή όχι στην αρχική κατάσχεση, ωστόσο το ζήτημα επέλυσε η ΟΛΑΠ 3/1988.

20. Κώστας Μπέης, ό.π., 664επ, Ορφανίδης Γεώργιος, ό.π., σ. 403.

21. Η αναγγελία του Δημοσίου στην επόμενη εκτελεστική διαδικασία του ιδιώτη κατά τον ΚΠολΔ δεν αποδυναμώνει την κατάσχεση του Δημοσίου και τις

ι) Κατά την μειωμένη άποψη²⁶, έκαστη κατάσχεση και η βάσει αυτής διαδικασία μέχρι τον πλειστηριασμό προχωρεί κανονικά και ανεξάρτητα των άλλων (αρχή της αυτοτέλειας), κρίσιμη δε, είναι η κατάσχεση βάσει της οποίας τελικά διενεργήθηκε ο πλειστηριασμός και της οποίας η προσημείωση / υποθήκη (ή άλλου είδους διάθεση) προηγήθηκε. Κατά την εν λόγω άποψη, η κατάσχεση δεν δημιουργεί προνόμιο υπέρ του κατασχόντος δανειστή, ενώ αντίθετη εκδοχή θα οδηγούσε σε εισαγωγή ουσιαστικού προνομίου υπέρ του πρώτου κατασχόντος, του οποίου η απαίτηση, παρότι κρίνεται με βάση μεταγενέστερη αναγγελία του στο πλαίσιο της μεταγενέστερης κατάσχεσης, προηγείται και κατ' ουσίαν λαμβάνει την θέση μεταγενέστερης

γγελίας με ισχύ κατάσχεσης από δανειστή με εκτελεστό τίτλο, η οποία εν τέλει ήταν αυτή που οδήγησε στον πλειστηριασμό, έχει γίνει δεκτό ότι, παρά την αυτοτέλεια και αυτοδυναμία της αναγγελίας με ισχύ κατάσχεσης, το κρίσιμο χρονικό σημείο της «εγγραφής της κατάσχεσης» της § 3 του άρθρου 997 ΚΠολΔ νοείται αυτό της αρχικής κατάσχεσης που επιβλήθηκε αρχικά (εκτός αν αυτή εν συνεχεία εκλείψει, ακυρωθεί κ.λπ.). Και τούτο, ακόμα και αν ακολούθησαν μεταγενέστερες αναγγελίες με ισχύ αυτοτελούς κατάσχεσης και ο πλειστηριασμός επισπεύστηκε τελικά από δανειστή που είχε αναγγελθεί με τα προσόντα αυτοτελούς κατάσχεσης **καθ' υποκατάσταση του αρχικού δανειστή**. Δικαιολογητικός λόγος είναι η αποτροπή καταστρατήγησης του σκοπού της § 3 του άρθρου 997 ΚΠολΔ και πρόκλησης ανεπιδικών και δυσμενών αποτελεσμάτων για τους δανειστές που αναγγέλθηκαν μετά την αρχική κατάσχεση, αλλά πριν την αναγγελία με ισχύ κατάσχεσης που τελικά οδήγησε στον πλειστηριασμό (ΑΠ 128/2018 Δημοσίευση Νομος, Ε. Κιουπτισίδου-Στρατουδάκη, Άρθρο 997 [Συνέπειες κατάσχεσης], σε: Κ. Κεραμής/Δ. Κονδύλης/Ν. Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ - Αναγκαστική εκτέλεση, 2η έκδ., 2021, σ. 865-872).

26. ΕφΑθ 74/1974 ΝοΒ 22. 232, ΠΠρΑθ 17797/1977 Δ 9. 659 επ, Βασιλείος Βαθρακοίλης, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνευτική - Νομολογιακή Ανάλυση (κατ' άρθρο), Αθήνα 1997, ερμηνεία άρθρου 997, σ. 230, Μπρίνιας Ιωάννης, Αναγκαστική Εκτέλεση, Τόμος Τέταρτος, β' έκδοση, ερμηνεία άρθρου 997 ΚΠολΔ, σ. 1653, 1654, Π. Κολοτούρος, Συρροή δανειστών και σύγκρουσις δικαιωμάτων εις το πεδίο της αναγκαστικής εκτέλεσεως, ΕΠολΔ 2/2019. 113 επ. (119), Παναγιώτης Μάζης, η εμπράγματα εξασφάλιση των τραπεζών και ανωνύμων εταιρειών, σ. 449.

υποθήκης. Κατά τον Ιωάννη Μπρίνια²⁷, η νομική δέσμευση που επιφέρει η κατάσχεση «δεν είναι αυτοσκοπός», αλλά μέσο προς ικανοποίηση του σκοπού της εκτελέσεως που είναι η ρευστοποίηση του κατασχεθέντος προς ικανοποίηση της απαιτήσεως. Οι απαγορεύσεις και οι εξ αυτών ακυρότητες και ανενέργειες τάσσονται μόνον υπέρ ορισμένης διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης και λειτουργούν μόνον εντός του πλαισίου της διαδικασίας αυτής, δεδομένου ότι οι ειδικές διαδικασίες εκτέλεσης (ΚΕΔΕ, νδ της 17 Ιουλίου 1923 κλπ) δεν θεσπίστηκαν προς δημιουργία ουσιαστικών προνομίων υπέρ των κατασχόντων, αλλά για την παροχή διαδικαστικών διευκολύνσεων. Επομένως, κατά την εν λόγω άποψη, ο πρώτος κατασχών δεν δικαιούται να προτείνει τις απαγορεύσεις και λοιπές συνέπειες προερχόμενες εκ της κατασχεσεώς του, εφόσον αυτή δεν οδήγησε στον πλειστηριασμό, η δε εγγραφή προσημείωσης υποθήκης ή υποθήκης αντιτάσσεται έναντι του πρώτου κατασχόντος, παρότι εγγράφηκε μετά την κατάσχεσή του.

2.3. Η επίκληση των συνεπειών έκαστης κατάσχεσης επί πολλαπλών κατασχέσεων υπό το σύστημα του ΚΠολΔ

Μετά την εισαγωγή του συστήματος των πολλαπλών κατασχέσεων υπό τον ΚΠολΔ, διατυπώθηκαν οι παρακάτω απόψεις ως προς την δυνατότητα επίκλησης των συνεπειών έκαστης κατάσχεσης στο πλαίσιο άλλης κατάσχεσης:

Κατ' απόκλιση από την ανωτέρω αναφερόμενη παγιωμένη θέση της νομολογίας, υποστηρίζεται στη θεωρία²⁸ ότι οι έννομες συνέπειες

27. Μπρίνιας Ιωάννης, ό.π., σ. 1653.

28. Νίκας Ν., Δίκαιο αναγκαστικής εκτελέσεως, τόμος 2, 2^η έκδοση 2018, σ. 273, Ε. Κιουπτισίδου-Στρατουδάκη, Άρθρο 997 [Συνέπειες κατάσχεσης], σε: Κ. Κεραμής/Δ. Κονδύλης/Ν. Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ - Αναγκαστική εκτέλεση, 2η έκδ., 2021, σ. 871-872, Π. Κολοτούρος, Συρροή δανειστών και σύγκρουσις δικαιωμάτων εις το πεδίο της αναγκαστικής εκτελέσεως, ΕΠολΔ 2/2019. 113επ (119), Νικόλαος Κατηφόρης, Η εισαγωγή στον ΚΠολΔ με το ν. 4335/2015 του συστήματος πολλαπλών κατασχέσεων, ΕφΑΔ 10/2017. 887 επ. (895), Χαρούλα Απαλαγάκη, Συστηματική πα-

κάθε κατάσχεσης κρίνονται για κάθε μία από τις κατασχέσεις ξεχωριστά (αυτοτελώς) και αφορούν αποκλειστικά και μόνον την συγκεκριμένη εκτελεστική διαδικασία, όπως προκύπτει από τον κανόνα της αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας των διαδικασιών εκτέλεσης. Κατά την εν λόγω άποψη, η απαγόρευση διάθεσης επέρχεται ξεχωριστά για κάθε κατάσχεση και εκτελεστική διαδικασία, από τα προβλεπόμενα στο άρθρο 997 ΚΠολΔ χρονικά σημεία έναντι του συγκεκριμένου κάθε φορά επισπεύδοντος και των αναγγελθέντων στη συγκεκριμένη διαδικασία δανειστών, **αλλά και του υπερθεματιστή που θα αναδειχθεί κατ' αυτή (εάν οδηγήσει σε επιτυχή πλειστηριασμό)**. Και εν τέλει, κατά την άποψη αυτή, κρίσιμη είναι η κατάσχεση που οδήγησε σε πλειστηριασμό και κατακύρωση. Με βάση αυτή θα κριθεί λ.χ. το αντιτάξιμο της εγγραφής υποθήκης ή προσημείωσης έναντι του κατασχόντος δανειστή (και των αναγγελθέντων δανειστών). Η άποψη αυτή στηρίζεται στη ρητά προβλεπόμενη από τον ΚΠολΔ ανεξάρτητη πορεία κάθε κατάσχεσης.

Υποστηρίζεται²⁹, πάντως, και η αντίθετη και ορθότερη άποψη, κατά την οποία, οι έννομες συνέπειες (ακυρότητες και ανενέργειες) της αρχικής κατάσχεσης αντιτάσσονται και στο πλαίσιο της κατάσχεσης που οδήγησε στον πλειστηριασμό και κατακύρωση, επί της ουσίας υιοθετώντας και εφαρμόζοντας, στο σύστημα των πολλαπλών κατασχέσεων του ΚΠολΔ, τα επιχειρήματα θεωρίας και νομολογίας που προβλήθηκαν κατά την αντιμετώπιση του ίδιου ζητήματος επί πολλαπλών κατασχέσεων υπό διαφορετικά συστήματα αναγκαστικής εκτέλεσης.

3. Πολλαπλές κατασχέσεις και μίσθωση του κατασχεθέντος

3.1. Επανερχόμενοι στο ανωτέρω υπό 1.1. ερώτημα, υποστηρίζονται δύο απόψεις:

3.1.1. Κατά την πρώτη άποψη³⁰, που είναι

ρουσίαση των βασικών τροποποιήσεων του ΚΠολΔ από το ν. 4335/2015, Νομική Βιβλιοθήκη 2016. 58.

29. Ευθυμία Ρίζου, Ερμηνευτικά ζητήματα από την εισαγωγή του συστήματος πολλαπλών κατασχέσεων στον ΚΠολΔ με το ν. 4335/2015, ΝοΒ 2017. 1752 επ.

30. Βλ. Αντώνιος Π. Μανιάτης, Καταγγελία μί-

συνειψής με την εκπεφρασμένη κρατούσα άποψη για την δυνατότητα επίκλησης των εννόμων συνεπειών της αρχικής κατάσχεσης, δυνάμει του ΚΕΔΕ, στο πλαίσιο επόμενης κατάσχεσης (επιβληθείσας από ιδιώτη) που οδήγησε τελικά σε πλειστηριασμό (βλ. ανωτέρω υπό 2.2.), κρίσιμη είναι **η πρώτη χρονολογικά κατάσχεση που επιβλήθηκε στο ακίνητο**, ανεξαρτήτως του αν τελικά αυτή οδήγησε στον πλειστηριασμό και κατακύρωση ή όχι, και τούτο, καταρχήν, με επίκληση της γραμματικής διατύπωσης της διάταξης του άρθρου 997 ΚΠολΔ.

Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, εφόσον το άρθρο 997 ΚΠολΔ περιγράφει τους όρους και τις προϋποθέσεις του δικαιώματος καταγγελίας μιας μίσθωσης που συνάφθηκε **μετά την κατάσχεση**, χωρίς να προβλέπει κάτι ειδικότερο για την περίπτωση των πολλαπλών κατασχέσεων, τότε αναγκαία θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι στην διάταξη γίνεται λόγος για τις συνέπειες της πρώτης χρονολογικά κατάσχεσης, η οποία είναι και η μόνη κρίσιμη. Μάλιστα γίνεται επίκληση και του άρθρου 997 § 2 ΚΠολΔ, που προβλέπει ότι τα αποτελέσματα της κατασχέσεως αρχίζουν για τον οφειλέτη, όπως και για τον τρίτο (κύριο ή νομέα), αφότου του επιδοθεί η περίληψη ή αντίγραφο της κατάσχεσης, και για τους τρίτους προς τους οποίους έγινε η διάθεση μόνο αφότου η κατάσχεση εγγραφεί στο βιβλίο κατασχέσεων και εφόσον έγιναν επιδόσεις στον οφειλέτη και τον τρίτο, κύριο ή νομέα. **Τα αποτελέσματα αυτά αναπτύσσουν την ισχύ τους απευθείας και ανεξαρτήτως του αν εν συνεχεία θα υπάρξει επιτυχής πλειστηριασμός και κατακύρωση ή αν θα επιβληθεί (επιτρεπτά) έτερη κατάσχεση που ενδέχεται να οδηγήσει αυτή σε επιτυχή κατακύρωση.**

σθωσης ακινήτου από τον υπερθεματιστή (γνωμοδότηση) Περιοδική Δίκη, Σεπτέμβριος 2006. Η άποψη αυτή είχε υποστηριχθεί πριν την εισαγωγή του συστήματος των πολλαπλών κατασχέσεων υπό τον ΚΠολΔ και η εκεί εξεταζόμενη περίπτωση αφορούσε ακριβώς περίπτωση επιβολής δύο αρχικών κατασχέσεων από το ΙΚΑ και Δημόσιο, το 2001 και το 2003 αντίστοιχα, και εν συνεχεία επιβολή μεταγενέστερης κατάσχεσης από ιδιώτη κατά τον ΚΠολΔ που οδήγησε στον πλειστηριασμό, ενώ στο ενδιάμεσο διάστημα είχε συναφθεί μίσθωση στο ακίνητο.

Πέραν της γραμματικής ερμηνείας, γίνεται επίκληση της τελολογίας της προκειμένης διάταξης. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι **σκοπός της θέσπισης του δικαιώματος καταγγελίας, κατά το άρθρο 997 ΚΠολΔ, είναι η αποτροπή συμπαιγνίας μεταξύ του ιδιοκτήτη, κατά του οποίου επίκειται ο πλειστηριασμός, και του μισθωτή**, καθώς και η προσέλκυση υποψηφίων υπερθεματιστών που θα προσφέρουν ικανή προσφορά για την ικανοποίηση των αναγγελθέντων δανειστών³¹. Η ύπαρξη μιας μίσθωσης (η οποία δεν αποκλείεται να έχει συμφωνηθεί συμβατικά πολυετής), οι όροι της οποίας θα δεσμεύουν τον υπερθεματιστή, αποτελεί σημαντικό αντικίνητρο για την συμμετοχή στον πλειστηριασμό και δη με μεγάλη προσφορά. Μάλιστα, μια τέτοια σύμβαση είναι πιθανό να μην είναι γνωστή, κατά το χρόνο της πλειοδοσίας, σε αυτόν που αναδεικνύεται υπερθεματιστής (και τούτο είναι ιδιαίτερος συχνό φαινόμενο στην πράξη), εάν η διάρκειά της είναι μέχρι 9 ετών, οπότε το μισθωτήριο δεν είναι μετεγγραπτό. Η τελολογία αυτή δεν μεταβάλλεται από το αν μεταγενέστερα επιβληθούν και νέες κατασχέσεις στο ίδιο ακίνητο, καθότι, **λογικό είναι, η στο πλαίσιο συμπαιγνίας σύναψη μίσθωσης μεταξύ του ιδιοκτήτη και του μισθωτή να παραμένει επιλήψιμη, ανεξαρτήτως της επιτυχούς ολοκλήρωσης ή όχι της πρώτης εκτελεστικής διαδικασίας.**

3.1.2. Κατά την αντίθετη άποψη³², **κρίσιμη είναι η συγκεκριμένη κατάσχεση που οδήγησε και στήριξε τον επιτυχή πλειστηριασμό και**

31. Πράγματι, η κατάρτιση συμβάσεων μισθώσεως και ιδίως οι όροι αυτής μπορεί να αποθαρρύνουν ενδιαφερόμενους πλειοδότες ή να ευνοήσουν την κατακύρωση του πράγματος σε χαμηλή, σε σχέση με την αξία του πράγματος, τιμή. Δεν αποκλείεται επίσης η σύμβαση μισθώσεως να καταρτίζεται σκοπίμως από τον οφειλέτη ενόψει της επικείμενης κατασχέσεώς του. Ιδίως, δεν αποκλείεται να καταρτίζεται με πρόσωπο που συνδέεται με τον οφειλέτη ή ακόμα και να είναι εικονική και να υποκρύπτει μεταβίβαση του κατασχεμένου (Ορφανίδης, σ. 374-375).

32. Σ. Σταματόπουλος, Διοικητική εκτέλεση και αναγκαστική εκτέλεση του ΚΠολΔ: στεγανά ή συγκοινωνούντα δοχεία; (με παράδειγμα την εκμίσθωση ακινήτου ανάμεσα, χρονικά, στη διοικητική εκτέλεση και την εκτέλεση του ΚΠολΔ), σε: ΕΠολΔ 1/2014, σ. 45-54.

κατακύρωση, η οποία, κατά το χρόνο που διατυπώθηκε, βασίστηκε στην αρχή της αυτοτέλειας των διαφορετικών εκτελεστικών διαδικασιών (αρχή που πλέον ρητώς διατυπώνεται στην § 5 του άρθρου 997 ΚΠολΔ), κάνοντας λόγο για διαφορετικές διαδικασίες αναγκαστικής εκτέλεσης που «διενεργούνται ξεχωριστά» και «δεν επηρεάζουν η μια την άλλη»³³.

Η αρχή της **αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας έκαστης κατάσχεσης** είχε υποστηριχθεί ήδη υπό το προιοχύσαν καθεστώς για όλες εκείνες τις περιπτώσεις συνόπαρξης πολλαπλών κατασχέσεων, όπως ήταν η επιβολή κατάσχεσης από ιδιώτη (βάσει ΚΠολΔ) και η παράλληλη επιβολή κατάσχεσης από το Δημόσιο (βάσει ΚΕΔΕ). Από τον κανόνα της αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας των διαδικασιών εκτελέσεως προκύπτει ότι **οι συνέπειες κάθε κατάσχεσης κρίνονται για κάθε μια από αυτές ξεχωριστά (αυτοτελώς) και αφορούν αποκλειστικά και μόνον την συγκεκριμένη εκτελεστική διαδικασία.** Η απαγόρευση διάθεσης (αλλά και κάθε μεταβολή στην νομική κατάσταση του πράγματος) επέρχεται ξεχωριστά για κάθε κατάσχεση και εκτελεστική διαδικασία, από τα προβλεπόμενα στο άρθρο 997 ΚΠολΔ χρονικά σημεία **έναντι του συγκεκριμένου κάθε φορά επισπεύδοντος και των αναγγελθέντων στην συγκεκριμένη διαδικασία δανειστών**, αλλά και του υπερθεματιστή που θα αναδειχθεί κατ' αυτή (εάν οδηγήσει σε επιτυχή πλειστηριασμό). **Η άποψη αυτή στηρίζεται στη ρητά προβλεπόμενη ανεξάρτητη πορεία κάθε κατάσχεσης.** Εφόσον, λοιπόν, ο νομοθέτης κάνει ρητά λόγο για αυτοτέλεια των εκτελεστικών διαδικασιών, τούτο σημαίνει ότι **και για την εδώ εξεταζόμενη περίπτωση της σύναψης μίσθωσης επί του κατασχεμένου, θα**

33. Κατά τον χρόνο που διατυπώθηκε η εν λόγω αντίθετη άποψη, ο ΚΠολΔ δεν προέβλεπε (ακόμα) την δυνατότητα επιβολής πολλαπλών κατασχέσεων από ιδιώτες (και ως εκ τούτου δεν υπήρχε το άρθρο 997 § 5 ΚΠολΔ, υπό την ισχύουσα εκδοχή του). Ωστόσο, η όλη επιχειρηματολογία βασιζόταν στην αρχή της αυτοτέλειας των πολλαπλών εκτελεστικών διαδικασιών, όπου αυτές επιτρέπονταν, δηλαδή στον ΚΕΔΕ και στο ν.δ. της 17.7/13.8.1923 «περί ειδικών διατάξεων επί ανωνύμων εταιρειών», με ερμηνεία των αντίστοιχων διατάξεων (άρθρ. 36 § 5 ΚΕΔΕ και 58 § 3 του ν.δ. 17.7/13.8.1923).

πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας, ως σημείο αναφοράς, μόνο αυτήν την κατάσχεση που οδήγησε στον επιτυχή πλειστηριασμό, και όχι τυχόν άλλες κατασχέσεις, που ως «αυτοτελείς» δεν πρέπει να επηρεάζουν την απάντησή μας στο ως άνω κρίσιμο ερώτημα του πότε συνάφθηκε η επίμαχη κατάσχεση.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα πρόσωπα που αφορά (και προστατεύει) η τιθέμενη απαγόρευση διάθεσης του άρθρου 997 ΚΠολΔ προστατεύονται με την ιδιότητα του κατάσχοντος ή του δανειστή που αναγγέλθηκε εντός συγκεκριμένης διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσως. Χωρίς την ιδιότητα του κατάσχοντος ή του δανειστή που αναγγέλθηκε εντός της συγκεκριμένης διαδικασίας, οι δανειστές αυτοί αποτελούν πρόσωπα έναντι των οποίων ήταν αρχήθεν έγκυρη η διάθεση στο πλαίσιο της σχετικής ακυρότητας. Επιβεβαιώνεται έτσι και η ορθότητα του ισχυρισμού ότι ρυθμίσεις, όπως αυτές του άρθρου 997 ΚΠολΔ, αναφέρονται σε θέματα της εκκρεμούς εκτελεστικής διαδικασίας³⁴.

Αν θέλουμε να μεταφέρουμε τα ανωτέρω στην υπό εξέταση προβληματική της μίσθωσης, στο πλαίσιο πολλαπλών κατασχέσεων, μπορούμε να υποστηρίξουμε τα εξής: Το άρθρο 997 ΚΠολΔ προβλέπει το διαπλαστικό δικαίωμα καταγγελίας της, συναφθείσας μετά την κατάσχεση, μίσθωσης υπέρ ενός συγκεκριμένου υπερθεματιστή και δη αυτού που αναδείχθηκε στο πλαίσιο μίας εκκρεμής - και εν τέλει επιτυχούς - εκτελεστικής διαδικασίας. Αυτός ο συγκεκριμένος υπερθεματιστής γνωρίζει ότι όλα τα δικαιώματα και υποχρεώσεις του εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, αυτό της συγκεκριμένης εκτελεστικής διαδικασίας που εκκίνησε με την επιταγή προς εκτέλεση και την κατάσχεση που οδήγησαν στον πλειστηριασμό. Σε αυτήν επέλεξε να συμμετάσχει και να αναδειχθεί υπερθεματιστής. Επομένως, μόνο από τις έννομες συνέπειες που παράγονται από την συγκεκριμένη κατάσχεση δικαιούται να επωφεληθεί. Οποιαδήποτε άλλη εκτελεστική διαδικασία είναι γι' αυτόν αδιάφορη.

Αν τυχόν η συγκεκριμένη κατάσχεση, για

την οποία κάνει λόγο το άρθρο 997 ΚΠολΔ, δηλαδή η προηγηθείσα της μίσθωσης, δεν ήταν αυτή που οδήγησε στον επιτυχή πλειστηριασμό και κατακύρωση, τότε δεν υπήρξε ποτέ και υπερθεματιστής, υπέρ του οποίου να ενεργήσει το προβλεπόμενο δικαίωμα καταγγελίας. **Μάλιστα, αυτή η συγκεκριμένη κατάσχεση (που ήταν πρώτη χρονολογικά), έχει καταστεί άνευ αντικειμένου, μετά την επιτυχή εκπλειστηρίαση του ακινήτου στο πλαίσιο της έτερης εκτελεστικής διαδικασίας,** και, δυνάμει της συναφώς συνταχθείσας περίληψης κατακυρωτικής έκθεσης, θα εξαλειφθεί και ως βάρος από τις εγγραφές στα δημόσια βιβλία, σύμφωνα με το άρθρο 1005 § 3 ΚΠολΔ³⁵. Πρακτικά, είναι σαν να έχει εκλείψει ήδη από την στιγμή που διενεργήθηκε ο επιτυχής πλειστηριασμός. Εφόσον εξαλείφεται η κατάσχεση, εκλείπει η δυνατότητα ύπαρξης - εντεύθεν και η ιδιότητα - ενός υπερθεματιστή, στο πρόσωπο του οποίου να αναγνωρίζεται το προβλεπόμενο κατ' άρθρ. 997 ΚΠολΔ δικαίωμα καταγγελίας για την μίσθωση που συνήφθη μετά την επιβολή της. **Άρα, υπ' αυτό το πρίσμα, μπορεί πράγματι να υποστηριχθεί ότι, για την μίσθωση και το προβλεπόμενο διαπλαστικό δικαίωμα καταγγελίας αυτής, κρίσιμη είναι μόνο η εκτελεστική διαδικασία που αναδεικνύει συγκεκριμένο υπερθεματιστή και όχι τυχόν άλλες (παράλληλες) εκτελεστικές διαδικασίες, που με μόνη την εκπλειστηρίαση, καθίστανται ανενεργείς.**

4. Συμπέρασμα - Ιδία άποψη

Σκοπός του νομοθέτη για την εισαγωγή του θεσμού των πολλαπλών κατασχέσεων στο σύστημα του ΚΠολΔ ήταν η επιτάχυνση της διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης προς ικανοποίηση των δανειστών. Την επιτάχυνση και απλοποίηση εξυπηρετεί η υιοθέτηση της αρχής της αυτοτέλειας των παράλληλων εκτελεστικών

35. Ο νόμος προβλέπει ότι με την κατακύρωση ακυρώνονται αυτοδικαίως οι άλλες κατασχέσεις. Η ακύρωση έχει την έννοια ότι οι λοιπές κατασχέσεις δεν μπορούν να στηρίξουν περαιτέρω τη διαδικασία αναγκαστικού πλειστηριασμού και παρέχουν στον υπερθεματιστή το δικαίωμα να ζητήσει την εξάλειψή τους (Ορφανίδης, σ. 403).

34. Ορφανίδης Γεώργιος, ό.π., σ. 252.

διαδικασιών, με την § 5 του άρθρου 997 ΚΠολΔ. πράγματι, δυνάμει αυτής της ρύθμισης, έκαστος δανειστής δικαιούται να επισπεύσει την δική του εκτελεστική διαδικασία και να ορίσει πλειστηριασμό, χωρίς να είναι υποχρεωμένος να αναμείνει πρώτα το πέρας τυχόν προηγηθείσας εκτέλεσης, η οποία για διάφορους λόγους μπορεί να αδρανήσει και μάλιστα για πολλά έτη. Δύναται, έτσι, να ορίζονται περισσότεροι πλειστηριασμοί για το ίδιο πράγμα, που “τρέχουν” παράλληλα και ανταγωνιστικά μεταξύ τους, αυξάνοντας τελικά τις πιθανότητες επιτυχούς εκπλειστηρίασής του (που είναι και το ζητούμενο). Ασφαλώς, αυτοτελείς ήταν (και είναι) και οι πολλαπλές κατασχέσεις, όταν αυτές επιβάλλονται με βάση διαφορετικά συστήματα αναγκαστικής εκτέλεσης (ΚΕΔΕ κ.λπ.).

Σκοπός, περαιτέρω, του εδ. β § 1 του άρθρου 997 ΚΠολΔ είναι να αποτρέψει συμπαιγνίες μεταξύ οφειλέτη και μισθωτή και να επιλύσει την σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μισθωτή του ακινήτου, δανειστών του οφειλέτη και υπερθεματιστή. Ναι μεν η μίσθωση είναι έγκυρη, ωστόσο, ο υπερθεματιστής δικαιούται να την καταγγείλει εντός συγκεκριμένων προθεσμιών. Ο νομοθέτης, σταθμίζοντας τα συμφέροντα των εμπλεκόμενων μερών, θέλησε συνειδητώς να προστατεύσει καταρχήν τα συμφέροντα των δανειστών του οφειλέτη και του υπερθεματιστή, σε βάρος των συμφερόντων του μισθωτή που σύναψε μίσθωση μετά από επιβληθείσα κατάσχεση. Ο εν λόγω μισθωτής σύναψε την μίσθωση, κατ' επιλογή του, γνωρίζοντας - ή οφείλοντας να γνωρίζει από τις εγγραφές στα δημόσια βιβλία - την υφιστάμενη κατάσχεση του ακινήτου, και εντεύθεν γνωρίζοντας και αναλαμβάνοντας τον κίνδυνο βίαιης αποβολής του από τον υπερθεματιστή, σε περίπτωση επιτυχούς εκπλειστηρίασης. **Ο μισθωτής αυτός, που έδρασε κακόπιστα την πρώτη φορά (στο πλαίσιο της πρώτης κατάσχεσης) ή, εν πάση περιπτώσει, εν γνώσει των αναλαμβανόμενων κινδύνων, δεν θα πρέπει να έχει διαφορετική μεταχείριση, απλώς και μόνο επειδή εν συνεχεία επακολούθησαν κι άλλες κατασχέσεις, και έτυχε ο πλειστηριασμός και κατακύρωση του μισθίου να επιτευχθούν με βάση κατάσχεση άλλη από αυτή μετά την οποία συνάφθηκε η μίσθωση.**

Η επιτάχυνση της διαδικασίας εκτέλεσης (μέσω της θέσπισης των πολλαπλών κατασχέσεων) δεν είναι δυνατόν τελικά να αποβαίνει σε βάρος των δανειστών, τα συμφέροντα των οποίων ο νομοθέτης ήθελε να προωθήσει, με το να επιτρέπεται στον κακόπιστο οφειλέτη, μόλις αντιληφθεί την επιβολή της πρώτης κατάσχεσης, να «επιβαρύνει» το ακίνητο με μίσθωση, η οποία ενδέχεται να δημιουργεί επιφυλάξεις στους πιθανούς υπερθεματιστές του ακινήτου και, κατ' αποτέλεσμα, να τους αποτρέπει από την συμμετοχή στον πλειστηριασμό που διενεργείται με βάση δεύτερη κατάσχεση που οδήγησε πρώτη σε ημερομηνία πλειστηριασμού. Δεν επιτυγχάνεται, έτσι, ούτε ο σκοπός της επιτάχυνσης της διαδικασίας, καθώς ο πλειστηριασμός (που βασίζεται στη δεύτερη κατάσχεση) πιθανά θα αποβεί άγονος. Ο σκοπός της αποτροπής συμπαιγνιών υπερέχει της αρχής της αυτοτέλειας των διαδικασιών.

Εξάλλου, όπως εύστοχα ήδη έχει επισημανθεί, η κατάσχεση, αν δεν αρθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο, παράγει έννομες συνέπειες, ανεξάρτητα αν οδήγησε τελικά σε επιτυχή πλειστηριασμό, το οποίο μπορεί να οφείλεται και σε λόγους τυχαίους. Ακόμα και η άκυρη κατάσχεση παράγει έννομες συνέπειες μέχρι να ακυρωθεί (αν ακυρωθεί). Επομένως, η κάθε κατάσχεση εξακολουθεί να θέτει όρια στον οφειλέτη και τον εκάστοτε μισθωτή υπέρ των προσώπων που ο νόμος προβλέπει (και τα συμφέροντα των οποίων προστατεύει), μεταξύ άλλων και του υπερθεματιστή³⁶.

36. Κατά τον Μπέη, η ουσία και η νομική φύση της αναγκαστικής εκτέλεσης είναι μία και κοινή τόσο στην διοικητική (κατά τον ΚΕΔΕ), όσο και στην συντηρητική, καθώς και στην αναγκαστική κατάσχεση κατά τους κανόνες της πολιτικής δικονομίας, και συνίσταται (η ουσία αυτή) στην νομική και υλική δέσμευση του κατασχόμενου περιουσιακού αντικειμένου του οφειλέτη. Κατά τούτο, δεν υπάρχει καμία νομική αναγκαιότητα ή άλλη δικαιοπολιτική σκοπιμότητα που να στηρίζει την ακαμψία μίας θεωρίας περί «στεγανών διαμερισμάτων» και να οδηγεί τελικά στην αδυναμία (παράλληλης) επίκλησης της ρύθμισης του άρθρου 997 ΚΠολΔ εντός ξεχωριστών (και ειδικών ως αυτοτελών) εκτελεστικών διαδικασιών (βλ. Κώστας Ε. Μπέης, Προβλήματα από την επαγγελματική μίσθωση του ακινήτου που πλειστηριάστηκε, Περιοδικό Δίκη 2006, κεφ. 5.5).

Ακόμα και αν κινηθούν παράλληλες εκτελεστικές διαδικασίες, ακόμα και αν είναι αυτοτελείς μεταξύ τους, ο τελικός προορισμός αυτών είναι ένας: ο πλειστηριασμός και η κατακύρωση, η επίτευξη του υψηλότερου δυνατού πλειστηριάσματος και η ικανοποίηση, δι' αυτού, των δανειστών. Προϋπόθεση είναι η εμφάνιση πλειοδοτών, πρόθυμων να προσφέρουν υψηλό πλειστηρίασμα. Ενδιαφέρον θα υπάρξει και υψηλό πλειστηρίασμα θα προσφερθεί μόνον αν αξιολογηθεί ότι η νομική και πραγματική κατάσταση του ακινήτου επιτρέπει την αξιοποίησή του από τον επενδυτή/πλειοδότη άμεσα. Αυτό, προφανώς, δεν μπορεί να συμβεί, αν ο πλειοδότης δεσμευτεί από μία μίσθωση ή αν καθυστερήσει να αναλάβει την κατοχή του ακινήτου.

Η κατακύρωση θα είναι τελικά πάντα μία και ο υπερθεματιστής θα είναι ένας (ανεξάρτητα από το από ποια διαδικασία θα αναδειχθεί). Αυτός ο ένας υπερθεματιστής του εκπλειστηριασθέντος ακινήτου είναι αυτός που προστατεύεται από την διάταξη του άρθρου 997 § 1 εδ. β ΚΠολΔ. Η προστασία του δεν θα πρέπει να εξαρτάται από το ποια κατάσχεση τελικά οδήγησε στον πλειστηριασμό και στην κατακύρωση, αλλά αρκεί το γεγονός ότι το ακίνητο είχε ήδη κατασχεθεί, όταν συνάφθηκε η μίσθωση, και οι συνέπειές της επήλθαν. Αυτές τις συνέπειες θα πρέπει να δικαιούνται να τις επικαλεστεί ο υπέρ ου θεοπίστηκαν αυτές: δηλαδή ο (μοναδικός) υπερθεματιστής του ακινήτου.

Το σοβαρό θέμα της φύσεως της μισθώσεως ως συναφθείσας «πριν» ή «μετά» την κατάσχεση και εντεύθεν της αναγνώρισης ενός διαπλαστικού δικαιώματος καταγγελίας, υπό τους συγκεκριμένους όρους που προβλέπει το άρθρο 997 ΚΠολΔ (δηλαδή εντός συγκεκριμένης αποσβεστικής προθεσμίας και με συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ανάπτυξης ισχύος της καταγγελίας) δεν μπορεί να εξαρτηθεί από το ποιος πλειστηριασμός έτυχε να είναι επιτυχής ή όχι. Η αντιμετώπιση του ζητήματος ανάγεται σε θέμα τύχης, κάτι που συνιστά **αυθαίρετη λύση**³⁷.

Η ανωτέρω ερμηνεία είναι συνεπής και με την κρατούσα έως σήμερα, ιδίως στην νομολογία, ερμηνεία του άρθρου 997 ΚΠολΔ, που δέχεται, κατ' απόκλιση από την αρχή της αυτοτέλειας των κατασχέσεων, που ισχύει και στην περίπτωση αυτή, την δυνατότητα επίκλησης των εννόμων συνεπειών της αρχικής κατάσχεσης (απαγόρευση διάθεσης, ανενέργεια προσημείωσης υποθήκης ή υποθήκης κλπ), παρότι επακολούθησε δεύτερη κατάσχεση που τελικά οδήγησε σε πλειστηριασμό, όταν οι δύο κατασχέσεις επιβλήθηκαν υπό διαφορετικά συστήματα αναγκαστικής εκτέλεσης (ΚΕΔΕ, ΚΠολΔ)³⁸. Ερμη-

(και όχι την πρώτη), γιατί τελικά αυτό είναι ένα εντελώς τυχαίο γεγονός. Κάτι παρόμοιο είχε προβληθεί ως επιχείρημα στο παρελθόν στο πλαίσιο της προβληματικής για την ακυρότητα της απαλλοτρίωσης ως συνέπεια της απαγόρευσης διάθεσης που συνεπάγεται η επιβολή αναγκαστικής κατασχέσεως, προκειμένου να στηριχθεί η θέση ότι η παραίτηση από υφιστάμενη κατάσχεση δεν καθιστούσε έγκυρη την κατάσχεση που επιβλήθηκε μεταγενέστερα (αδυναμία θεραπείας ακυρότητας), καθώς «το κύρος της εννόμου πράξεως εξετάζεται καθ' ον χρόνο επεχειρήθη» (βλ. Ορφανίδης Γεώργιος, ό.π., σ. 248-249 με παραπομπές σε ΑΠ 43/1939). Αντίθετος στην θέση αυτή ήταν ο Οικονομίδης, που υποστήριζε ότι η παραίτηση από υφιστάμενη κατάσχεση αναπτύσσει αναδρομικά αποτελέσματα, άρα ισχυροποιείται *ex tunc* η διάθεση. Η θέση περί αδυναμίας ίασης της ακυρότητας της δεύτερης κατάσχεσης επιβίωσε και σε μεταγενέστερη νομολογία, υπό το προηγούμενο καθεστώς απαγόρευσης των πολλαπλών κατασχέσεων, καθώς ο Άρειος Πάγος είχε δεχτεί ότι τυχόν ανατροπή της πρώτης κατάσχεσης δεν ισχυροποιεί την δεύτερη κατάσχεση, επιβληθείσα σε χρόνο που υφίστατο ακόμα η πρώτη (βλ. ΑΠ 206/1980, ΝοB 28. 1482). Η θεωρία ήταν, πάντως, αντίθετη εξ αρχής - και κατά πλειοψηφία -, δεχόμενη ότι ο αποκλεισμός της εξουσίας διαθέσεως, ως συνέπεια της αναγκαστικής κατασχέσεως, παύει όταν εκλείψει η πρώτη κατάσχεση με παραίτηση, άρση, ακύρωση ή ανατροπή (βλ. Ορφανίδης Γεώργιος, ό.π., σ. 250-251).

38. Αντί άλλων ΟΛΑΠ 29/1997 Δημοσίευση Nomos, ΟΛΑΠ 3/1988 Δημοσίευση Nomos (που έλυσε τη διαφωνία μεταξύ της ΑΠ Α' Τμήμα 455/1982 Δημοσίευση Nomos και της ΑΠ Δ' Τμήμα 62/1985), ΑΠ 157/2020 Δημοσίευση Nomos, ΕφΑθ 1069/2012 δημοσίευση Nomos, Ορφανίδης Γεώργιος, συγκρούσεις συμφερόντων δανειστών στην αναγκαστική εκτέλεση (συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 958 και 997 ΚΠολΔ, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2004, σ. 402,

37. Πράγματι, για τον χαρακτηρισμό μιας μίσθωσης ως συναφθείσας «πριν» ή «μετά» την κατάσχεση, δεν είναι νομικά κρίσιμο το γεγονός ότι εν τέλει ο επιτυχής πλειστηριασμός έγινε με βάση την δεύτερη κατάσχεση

νεία που πράγματι είναι γενικεύσιμη για όλες τις περιπτώσεις, υπό οποιαδήποτε συστήματα και αν επιβλήθηκαν οι πολλαπλές κατασχέσεις. Είναι, επίσης, συνεπής και με την κρατούσα ερμηνεία περί λήψης υπόψη της αρχικής κατάσχεσης, ακόμα και αν ο πλειστηριασμός τελικά επιτεύχθη με βάση μεταγενέστερη αναγγελία με ισχύ κατάσχεσης³⁹.

Τίθεται όμως και το εξής ερώτημα: Είναι τελικά ορθό και συνεπές το να υιοθετήσουμε την προαναφερθείσα σαφή θέση της νομολογίας για την προσημείωση και στην εδώ εξεταζόμενη περίπτωση της μίσθωσης; Η πρώτη περίπτωση (απαγόρευση διάθεσης και προσημείωση) επιχειρεί να προστατεύσει πρωτίστως τα συμφέροντα του επισπεύδοντος και των αναγγελθέντων δανειστών, δηλαδή την προσδοκία τους να ικανοποιηθούν από το κατασχεθέν πράγμα και την διανομή του επιτευχθέντος πλειστηριάσματος. Η δεύτερη περίπτωση (απαγόρευση διάθεσης και μίσθωση) επιχειρεί να προστατεύσει συγκεκριμένα – και κατά κύριο λόγο – τον αναδει-

χθέντα υπερθεματιστή, αλλά ταυτόχρονα (μέσω της προστασίας του υπερθεματιστή και της παροχής δυνατότητας να αναλάβει το ακίνητο ελεύθερο «δεσμεύσεων», προς άμεση αξιοποίηση) προσβλέπει στο να διασφαλίσει την επιτυχή εκπλειστηρίαση του πράγματος, με επίτευξη του υψηλότερου δυνατού πλειστηριάσματος (αρχή που διέπει όλο το δίκαιο της αναγκαστικής εκτέλεσης), άρα εν τέλει να προστατεύσει, και εδώ, τα συμφέροντα του επισπεύδοντος και των αναγγελθέντων δανειστών. Αμφότερες οι δύο διατάξεις προστατεύουν τα συμφέροντα των δανειστών του οφειλέτη, και επιπλέον διευκολύνεται και ο υπερθεματιστής, διευκόλυνση που εν τέλει εξυπηρετεί τα συμφέροντα των δανειστών. Ταυτίζεται, επιπλέον, ο δικαιολογητικός λόγος των δύο ρυθμίσεων: Η αποτροπή συμπαιγνιών μεταξύ οφειλέτη και τρίτων προς παρέλκυση, καθυστέρηση, ακόμα και ματαίωση, της εκτελεστικής διαδικασίας και του πλειστηριασμού.

Κατά την γνώμη, λοιπόν, των συντακτριών, ορθότερη είναι η άποψη κατά την οποία κρίσιμη είναι η αρχική κατάσχεση του ακινήτου, και άρα το εδ. β § 1 άρθρου 997 ΚΠολΔ εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση που η μίσθωση συνάφθηκε μετά την πρώτη κατάσχεση που επιβλήθηκε στο εκπλειστηριασθέν ακίνητο, ανεξάρτητα αν ήταν αυτή (η κατάσχεση) που τελικά οδήγησε στον πλειστηριασμό και την κατακύρωση ή όχι.

Κώστας Μπέης, σχόλια στην ΠΠρΑθ 17797/ 1977, Δ 9. 659 επ., Νικόλαος Κατηφόρης, σχόλιο σε ΑΠ 128/2018, ΕΠολΔ 4/2018. 410 – 414.

39. ΑΠ 128/2018 Δημοσίευση Nomos, Ε. Κιουπτσίδου-Στρατουδάκη, Άρθρο 997 [Συνέπειες κατάσχεσης], σε: Κ. Κεραμεύς/Δ. Κονδύλης/Ν. Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ - Αναγκαστική εκτέλεση, 2η έκδ., 2021, σ. 865-872.

Τόπος επελεύσεως της ζημίας στις αδικοπραξίες, όταν προσβάλλονται υλικά αγαθά (ΚανΒρ Ια, άρθρο 7 σημείο 2)

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ

Νικολάου Θ. Νίκα
Ομότιμου Καθηγητή
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ευγενίας Ρ. Σαχπεκίδου
Καθηγήτριας
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Τόπος επελεύσεως της ζημίας στις αδικοπραξίες που αφορούν σε προσβολή υλικών αγαθών (ΚανΒρ Ια, άρθρο 7 σημείο 2). θεωρείται αποκλειστικά ο τόπος όπου επήλθε πρωταρχικά και άμεσα η ζημία στο συγκεκριμένο υλικό περιουσιακό αντικείμενο (πλοίο) του ζημιωθέντος, όχι ο τόπος όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του και υφίσταται τελικά τις οικονομικές συνέπειες του αδικήματος. Το ανωτέρω forum διεκδικεί εφαρμογή για όλες τις μορφές και τα είδη της ζημίας. Εφόσον λοιπόν η υποτιθέμενη πρώτη (άμεση) αδικοπρακτική επέμβαση στο έννομο υλικό αγαθό του πλοίου (επιβολή κατασχέσεως και απαγόρευση απόπλου του) έλαβε χώρα στο Ηνωμένο Βασίλειο, τα ελληνικά δικαστήρια δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία, μολονότι η πλοιοκτήτρια εταιρία έχει την έδρα της και το κέντρο των οικονομικών της δραστηριοτήτων στη χώρα μας.

Ιστορικό

Τέθηκε υπόψη μας το κατωτέρω ιστορικό και τα επιστηρίζοντα αυτό έγγραφα:

Η εταιρία υπό την επωνυμία «S.E.S. CO S.A.», που εδρεύει κατά το καταστατικό της στο Μ. των νήσων Μάρσαλ, συνήψε δάνειο στον Πειραιά στις 31.1.2015 με την αγγλική τράπεζα RBS για τη χρηματοδότηση της αγοράς ενός μηχανοκίνητου φορτηγού πλοίου «Α.», σημαίας νήσων Μάρσαλ. Προς εξασφάλιση του δανείου χορηγήθηκε στη δανειστρία τράπεζα πρώτη προτιμώμενη υποθήκη επί του πλοίου. Στη σύμβαση δανείου προβλεπόταν μεταξύ άλλων ότι αν η αξία του πλοίου δεν υπερκάλυπτε το οφειλόμενο υπόλοιπο του δανείου κατά 125%, η δανειζόμενη εταιρία (εν προκειμένω η ενάγουσα) έπρεπε να δώσει πρόσθετες εξασφαλίσεις, ώστε να συμπληρωθεί η κάλυψη του δανείου κατά 125%. διαφορετικά, θα περιερχόταν σε υ-

περημερία. Επακολούθησε μεταβίβαση του οικονομικού συμφέροντος της συμβάσεως δανείου στην εταιρία «B.A.M.L.», που έχει έδρα το Δ. της Ιρλανδίας (στο εξής BAML). Σημειώνεται ότι με τη νόμιμη αυτή ενέργεια δεν συντελείται συγχρόνως από νομικής απόψεως και μεταβίβαση των εκατέρωθεν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, που προκύπτουν από το αρχικό δάνειο· η αρχική τράπεζα (RBS) παρέμεινε δανειστρία, αντιπρόσωπος και τράπεζα λογαριασμού. Με τη μεταβίβαση ωστόσο του οικονομικού συμφέροντος της συμβάσεως δανείου ο κίνδυνος της μη πληρωμής του δανείου μεταβιβάζεται από την πωλήτρια τράπεζα στην αγοράστρια τράπεζα μαζί με το δικαίωμα στους τόκους και το κεφάλαιο. Μετά την υποκατάσταση της νέας τράπεζας είναι απόλυτα λογικό και συνηθίζεται στην πράξη, ενόψει και των κινδύνων που συνεπάγεται η μεταβίβαση, νέα εκτίμηση της αξίας του πλοίου. Επακολούθησε πράγματι σχετική εκτίμηση από την εδρεύουσα στη Γαλλία ναυλομεσιτική εταιρία υπό την επωνυμία «B.R.S.» (εφεξής α' εναγομένη), που εκπονήθηκε από τον G.W. (εφεξής β' εναγόμενος) και αποτίμησε την τρέχουσα αξία του πλοίου στο ύψος των 15.250.000 δολ. ΗΠΑ, ίσης με το 112% του συνόλου του τότε ανεξόφλητου ποσού του δανείου, ήτοι κατώτερη του 125%, που προβλεπόταν στη σύμβαση δανείου. Κλήθηκε τότε η δανειζόμενη εταιρία να συμπληρώσει το ποσό της εξασφαλίσεως, πλην όμως η τελευταία αρνήθηκε να το πράξει, επειδή θεωρούσε την εκτίμηση εσφαλμένη. Κατόπιν αυτού η δανειστρία τράπεζα κήρυξε το δάνειο σε υπερημερία, το κατήγγειλε και με διαδοχικές αποφάσεις αγγλικών δικαστηρίων προέβη στην κατάσχεση και εν συνεχεία στον πλειστηριασμό του πλοίου. Με απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου Εμπραγμάτων και Εμπορικών Διαφορών της Αγγλίας και Ουαλίας (Τμήμα Ναυτικών Δια-

φορών) που εκδόθηκε επί της εμπράγματης ναυτιλιακής αξιώσεως της δανειστρίας τράπεζας RBS επί του πλοίου «Α.» και της συναφούς ανταγωγής της δανειολήπτριας εταιρίας, που κατέστη ήδη τελεσίδικη, κρίθηκε ότι η εκτίμηση της αξίας του πλοίου ήταν ορθή, η δανειστρία τράπεζα δεν είχε υποχρέωση να λάβει υπόψιν μεταγενέστερες εκτιμήσεις που προσκόμισε η δανεισθείσα εταιρία, ενήργησε συνεπώς σύμφωνα με το αγγλικό δίκαιο και τους όρους της συμβάσεως του δανείου και δικαιούνταν εν τέλει να προβεί στην κατάσχεση του πλοίου και να προχωρήσει στον πλειστηριασμό. Μετά την έκδοση της σχετικής αποφάσεως του αγγλικού δικαστηρίου η δανειολήπτρια εταιρία άσκησε την 15.5.2019 αγωγή στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Πειραιά (Τμήμα Ναυτικών Διαφορών) κατά : α) της εταιρίας με την επωνυμία «B.R.S.», β) του G.W. και γ) κατά της BAML, καταλογίζοντας αδικοπρακτική συμπεριφορά στους μεν μεσίτες (α' και β' εναγομένους) ότι προέβησαν σε χαμηλή εκτίμηση της αξίας του πλοίου, προκειμένου να προκαλέσουν τεχνητή υπερημερία της ενάγουσας δανειολήπτριας εταιρίας, στη δε τρίτη εναγόμενη εταιρία (BAML) ότι υπέβαλε στην δανειστρία τράπεζα (RBS) να επιλέξει και να απευθυνθεί στους ανωτέρω ναυλομεσίτες για την εκτίμηση της αξίας του πλοίου (δεδομένου ότι είχε πλέον οικονομικό συμφέρον στο δάνειο), αλλά και να εμμένει στη χαμηλή τους εκτίμηση, μολονότι αυτή η ίδια (η ενάγουσα) προσκόμισε άλλες υψηλότερες εκτιμήσεις από άλλους μεσίτες και από τους ίδιους σε άλλες μεταγενέστερες ημερομηνίες.

Με την ένδικη αυτή αγωγή της η ενάγουσα εταιρία ζήτησε αποκατάσταση της ζημίας της από την υποτιθέμενη αδικοπραξία των αντιδίκων της (από τον καθένα εις ολόκληρον) και ειδικότερα: α) αποζημίωση για θετική ζημία (δαπάνες για το κατασχεμένο πλοίο στην Αγγλία), β) αποζημίωση για διαφυγόντα κέρδη (απώλεια εισοδημάτων) και γ) χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη.

Με την υπ' αριθ. 3561/2020 απόφασή του το ΠολΠΠειρ δέχθηκε κατ' αρχήν ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία (απορρίπτοντας σχετική ένσταση των εναγομένων), επειδή ο τόπος επελεύσεως της ζημίας είναι ο Πειραιάς, εκεί όπου κείται η

διοίκηση της ενάγουσας και το κέντρο των επιχειρηματικών της δραστηριοτήτων, δηλαδή ο τόπος επελεύσεως της απώλειας των κερδών, που η ενάγουσα προσδοκούσε από την εκμετάλλευση του πλοίου της. Ακολούθως: α) απέρριψε τις αξιώσεις της ενάγουσας για θετική και αποθετική ζημία ως νόμω αβάσιμες, επειδή αυτές υπολογίσθηκαν με βάση την ισοτιμία του αλλοδαπού νομίσματος με το ευρώ κατά την ημέρα της πληρωμής και όχι κατά τον χρόνο της δαπάνης ή απώλειας, β) απέρριψε την αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, επειδή έκρινε ότι οι εναγόμενοι δεν διέπραξαν κανένα αδίκημα και συνεπώς δεν γεννήθηκε οποιαδήποτε αξίωση της ενάγουσας κατά των εναγομένων.

Η ηττηθείσα ενάγουσα άσκησε κατά της ανωτέρω υπ' αριθ. 3561/2020 αποφάσεως του ΠΠρΠειρ έφεση μόνον κατά της απορριψεως της αξιώσεως της για χρηματικές αξιώσεις λόγω ηθικής βλάβης, επιφυλαχθείσα να επανέλθει με νέα αγωγή για τη θετική και αποθετική της ζημία με βάση την ορθή ισοτιμία, που της υπέδειξε η απόφαση. Κατά της ίδιας όμως αποφάσεως άσκησε επικουρική έφεση και η τρίτη εναγόμενη εταιρία (BAML) επιμένοντας στον απορριφθέντα από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο ισχυρισμό της για έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων προς εκδίκαση της επίδικης διαφοράς.

Κατόπιν αυτών μας απευθύνθηκε το ερώτημα, αν τα ελληνικά δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την κρίση επί της επίδικης διαφοράς.

Απάντηση

Επί του τεθέντος ερωτήματος η απάντησή μας έχει ως ακολούθως:

Ο τόπος επελεύσεως της ζημίας ως σύνδεσμος για τη θεμελίωση της δωσιδικίας της αδικοπραξίας (άρθρο 7 σημ. 2 ΚανΒρ Ια, άρθρο 5 σημ. 3 Συμβ Λουγκ)

A. Συντεταγμένες της προβληματικής

Η δωσιδικία του αδικήματος (forum delicti)

ήταν γνωστή στα περισσότερα από τα αρχικά συμβαλλόμενα στη Σύμβαση Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (στο εξής: Συμβρ) μέρη, και σε πολλές διεθνείς συμβάσεις, ώστε η υιοθέτησή της από τον κοινοτικό νομοθέτη να συναντήσει μόνον επιδοκιμασίες, ενόψει μάλιστα και του υψηλού αριθμού τροχαίων ατυχημάτων στον ευρωπαϊκό χώρο (βλ. Έκθεση Jenard, Κεφ. IV B, υπό 5 σημ. 3 και 4). Θεωρήθηκε προφανώς ανεπιεικές το θύμα της αδικοπρακτικής συμπεριφοράς να δικάζεται στον τόπο κατοικίας του δράστη της αδικοπραξίας (βλ. Νίκα, Πολιτική Δικονομία I², 2020, § 17 αριθ. 79· τον ίδιο, ΕλλΔνη 2011. 196, 197). Ιδρύθηκε έτσι ειδική δικαιοδοτική βάση για τις ενοχές από αδικοπραξία ή οιονεί αδικοπραξία «ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» (άρθρο 5 σημ. 3 Συμβρ). Δεν κρίθηκε σκόπιμο (βλ. Έκθεση Jenard, ανωτ.) να προσδιορισθεί «αν ο τόπος αυτός είναι ο τόπος, όπου έχει παραχθεί το ζημιογόνο γεγονός ή ο τόπος επελεύσεως της ζημίας». Η ρύθμιση του άρθρου 5 σημ. 3 Συμβρ αναδιατυπώθηκε από τον ΚανΒρ I (44/2001) για να περιληφθούν και οι (προληπτικές) αγωγές επαπειλούμενων (επικείμενων) αδικοπραξιών. Προβλέφθηκε, έτσι, ότι οι ανωτέρω αξιώσεις εισάγονται, εκτός από τα δικαστήρια της γενικής δικαιοδοτικής βάσεως της κατοικίας του εναγομένου (άρθρο 2 I ΚανΒρ I, ήδη άρθρο 4 I ΚανΒρ Ια) και «ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός» (άρθρο 5 σημ. 3 ΚανΒρ I). Η διατύπωση αυτή επαναλήφθηκε αυτούσια και στην ισχύουσα σήμερα ρύθμιση του άρθρου 7 σημ. 2 ΚανΒρ Ια (1215/2012).

Από την απέρριπτη και σαφή αυτή διατύπωση δύσκολα θα ανέμενε κανείς να προκληθούν δυσσπότακτα ερμηνευτικά ζητήματα. Η πράξη ωστόσο, έδειξε το αντίθετο. Δεν υπάρχει άλλο προηγούμενο δικαιοδοτικού συνδέσμου στον ΚανΒρ Ια, που να συνάντησε, ήδη από την εποχή της Σύμβασης Βρυξελλών, τόσο πυκνή νομολογιακή επεξεργασία. Σε βασικό ερμηνευτικό πρόβλημα αναδείχθηκε αμέσως ο καθορισμός του αρμόδιου δικαστηρίου, που θα πρέπει να επιληφθεί των αδικοπρακτικών αξιώσεων, όταν

δεν συμπίπτει ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός της ζημίας γεγονός και ο τόπος επελεύσεως του ζημιογόνου αποτελέσματος. Ενώ όμως το ζήτημα του τόπου, όπου εκδηλώθηκε η αδικοπρακτική συμπεριφορά, δεν προκάλεσε ιδιαίτερα ζητήματα και παρέμεινε μάλλον στη σκιά, η οριοθέτηση του τόπου επελεύσεως της ζημίας αποτέλεσε πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων και τριβών, που δεν οφείλονται μόνον στη μεγάλη ποικιλία των ειδών ευθύνης (αξιώσεις αποκατάστασης περιουσιακής ζημίας, αξιώσεις από προσβολή άυλων αγαθών, από προσβολή στην προσωπικότητα κλπ., αξιώσεις από αδικήματα, που διαπράττονται μέσω του τύπου, του διαδικτύου κλπ., αξιώσεις από παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού, αξιώσεις από διακινδύνευση κλπ.) και στην ιδιαιτερότητα των αντικειμένων των σχετικών δικών («απεντοπισμένες» ζημίες, που δεν συνδέονται με συγκεκριμένους γεωγραφικούς τόπους, λόγω των δυνατοτήτων της σύγχρονης τεχνολογίας), αλλά και σε διφορούμενες ενίοτε διατυπώσεις και επιλογές της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (ΔΕΕ). Για τον εντοπισμό ιδίως της κρίσιμης για τη θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας περιουσιακής ζημίας από προσβολή υλικών (όχι άυλων) προστατευόμενων έννομων αγαθών, το Δικαστήριο (όπως θα δούμε στη συνέχεια) προτίμησε, σε μεμονωμένες πάντως περιπτώσεις, να επιλύσει, για λόγους κυρίως επιεικειας, περιπτώσιολογικά, σε συνάρτηση με τις ιδιορρυθμίες της εκάστοτε περίπτωσης τα ανακλύποντα προβλήματα. Η περιπτώσιολογική αντιμετώπιση αποτελεί όμως προπομπή της ανασφάλειας του δικαίου και οδηγεί αναπόφευκτα σε πολλαπλασιασμό των δικών.

B. Η νομολογία του ΔΕΕ

Η νομολογία του ΔΕΕ αποτελεί προφανώς τον καθοριστικότερο παράγοντα στην οριοθέτηση του τόπου επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας στις αδικοπραξίες, ώστε μια συνοπτική και κριτική εξέταση των βασικών της σταθμών να φωτίσει τις πτυχές του ζητήματος που ερευνάμε, γι' αυτό και κρίνεται απαραίτητο να προταχθεί.

I. Τα τελολογικά στηρίγματα της νομολογίας του ΔΕΕ

Αυτό που προκύπτει με την πρώτη ματιά από την επισκόπηση της νομολογίας του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου είναι ότι τα βήματά του τα υπαγόρευσε ο νομοθετικός σκοπός της θεσπίσεως του δικαιοδοτικού συνδέσμου της αδικοπραξίας. Η δωσιδικία της αδικοπραξίας στηρίζεται στην αρχή της δικαιοδοτικής γειννιάσεως, δηλαδή στην ύπαρξη ιδιαιτέρως στενής σχέσεως του δικαστηρίου προς τη διαφορά (βλ. Κεραμέα, Διεθνής δικαιοδοσία σε αδικοπρακτικές αξιώσεις κατά τη Σύμβαση των Βρυξελλών, Νομικές Μελέτες IV, 2006, σ. 627 επ., 634. Νίκα/Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία, 2016, άρθρο 7 αριθ. 99). Η ύπαρξη στενού συνδέσμου μεταξύ της διαφοράς και του δικαστηρίου όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός δικαιολογεί απόλυτα τη διεθνή δικαιοδοσία, καθώς συμβάλλει στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης και στην αποτελεσματική οργάνωση της δίκης. Η νομοθετική επιλογή του δικαστηρίου του τόπου, όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί άμεσα το ζημιογόνο γεγονός, που προξένησε τη ζημία, αναδεικνύεται δικονομικά λυσιτελέστερη, καθώς διευκολύνει ανετότερη πρόσβαση στο αποδεικτικό υλικό, αλλά και επιτρέπει στον δικαστή να διευκρινίσει πλήρως και ενδελεχώς τα δεδομένα της αδικοπρακτικής ευθύνης και γενικά της υποθέσεως, λόγω ακριβώς της εγγύτητάς του προς το αντικείμενο της δίκης. Προάγεται έτσι η ασφάλεια του δικαίου και για τους δυο διαδίκους, καθώς αυτή κατοχυρώνεται όχι μόνον μέσω της αυτόνομης (κοινοτικής) ερμηνείας ως προς την έννοια, το περιεχόμενο της αδικοπραξίας (ΑΠ 711/2011, Νόμος) και ως προς τον τόπο, όπου εκδηλώνεται η αδικοπρακτική συμπεριφορά και επέρχονται τα αποτελέσματα της ζημίας (πάγια νμλγ· βλ. πρόσφατα ΔΕΕ 12.5.2021, *Vereniging van Effectenbezitters*, C-709/19, EU:C:2021:377, σκέψεις 26 επ. Νίκα/Σαχπεκίδου, ανωτ. άρθρο 7 αριθ. 147), αλλά και εξαιτίας του μέγιστου βαθμού προβλεψιμότητας για την αναζήτηση και τον εντοπισμό του αρμόδιου forum από αμφότερα τα μέρη (βλ. Προοίμιο Καν. 1215/2012, Βρυξέλλες Ια, σκέψη 16), που εγγυάται ο προκαθορι-

σμένος αυτός γεωγραφικός σύνδεσμος. Τα ανωτέρω κριτήρια είναι ουδέτερα, αντικειμενικά. Σύμφωνα με πρόσφατη απόφαση του τμήματος μείζονος συνθέσεως του ΔΕΕ (ΔΕΕ 17.10. 2017, *Bolagsupplysningen*, C-194/16, EU:C: 2017:766, σκέψη 39), ο κανόνας της ειδικής δωσιδικίας για ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας δεν επιδιώκει, πάντως, τον ίδιο σκοπό με τους κανόνες οι οποίοι περιγράφονται στα τμήματα 3 έως 5 του κεφαλαίου II του Κανονισμού 1215/2012 και αποσκοπούν στην ενίσχυση της προστασίας του ασθενέστερου διαδίκου (πρόκειται για τη διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων, σε συμβάσεις με καταναλωτές και σε ατομικές συμβάσεις εργασίας). Η δικαιοδοτική βάση της αδικοπραξίας δεν αποτελεί προστατευτική δωσιδικία των συμφερόντων του ζημιωθέντος από την αδικοπρακτική συμπεριφορά (εμφαντικά: Κεραμέυς, ανωτ. σ. 647 επ. Rauscher [-Leible], *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht*, Brüssel Ia-VO⁴, 2016, Art. 7 αριθ. 13). Η δωσιδικία του *forum delicti* εγγυάται προφανώς καλύτερα την ορθή απονομή της δικαιοσύνης (Γενικός Εισαγγελέας Bobek, προτάσεις στην υπόθεση *Löber*, C-304/17, EU:C:2018:310, σκέψη 38), τη δικαιο εξισορρόπηση των εκατέρωθεν συμφερόντων ενάγοντος και εναγομένου. Το θύμα της αδικοπρακτικής συμπεριφοράς μπορεί να ενάγει τον αντίδικό του στον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός και δεν παραπέμπεται να δικασθεί στο δικαστήριο της κατοικίας του ζημιώσαντος, η οποία δεν είναι κατά κανόνα για τον ίδιο προβλέψιμη. Ο σύνδεσμος, εξάλλου, του τόπου, όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, δεν επιτρέπεται να οδηγεί σε θεμελίωση δωσιδικίας του ενάγοντος, ώστε ο εναγόμενος να μην αναγκάζεται να αμυνθεί απροσδόκητα σε δικαστήριο, που δεν έχει σχέση με τη διαμορφωθείσα από την αδικοπραξία κατάσταση. Μετά την τέλεση της αδικοπραξίας, η δωσιδικία δεν μπορεί να μεταβάλλεται και να χειραγωγείται κατά τις επιθυμίες των διαδίκων (Rauscher [-Leible], ανωτ.).

II. Οι σταθμοί της νομολογίας του ΔΕΕ

1. Η πρώτη απόπειρα ερμηνευτικού προσ-

διορισμού του τόπου, όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, έγινε από το δικαστήριο στην πασίγνωστη υπόθεση Bier/Mines de Potasse d'Alsace (ΔΕΚ 3.11.1976, 21/76, EU:C:1976:166). Η πρώτη διαπίστωση ήταν ότι το σύστημα διεθνούς δικαιοδοσίας της Συμβρ οικοδομείται στα θεμέλια της δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου (actor sequitur forum rei). Οι ειδικές βάσεις αποτελούν την εξαιρεση. Ως εξαιρετική ρύθμιση και η δωσιδικία της αδικοπραξίας χρήζει αυστηρής και στενής ερμηνείας, η οποία δεν πρέπει να βαίνει πέραν των περιπτώσεων, που ρητά προβλέπει η Συμβρ (βλ. και ΔΕΚ 27.9.1988, Καλφέλης, 189/87, EU:C:1988:459, σκέψη 19). Βασική και θεμελιώδης είναι όμως και η διατύπωση του Δικαστηρίου στην απόφαση Bier/Mines de Potasse d'Alsace ότι ως τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός θεωρείται (σκέψεις 24 επ.) τόσο ο τόπος, όπου πραγματοποιήθηκε η αδικοπρακτική πράξη (Handlungsort), όσο επίσης και ο τόπος, όπου επήλθε το ζημιογόνο αποτέλεσμα (Erfolgsort). Όταν λοιπόν υπάρχει γεωγραφική απόκλιση του τόπου όπου προκλήθηκε η ζημία και του τόπου επελεύσεως της ζημίας, ο ενάγων έχει το δικαίωμα επιλογής δικαστηρίου μεταξύ των δυο αυτών τόπων. Καθώς η έννοια της αδικοπραξίας προϋποθέτει αιτιώδη συνάφεια ζημίας και ζημιογόνου γεγονότος, αμφότεροι οι ως άνω τόποι αποδεικνύονται σημαντικοί, επειδή διευκολύνουν τη διεξαγωγή των αποδείξεων και την ορθή απονομή της δικαιοσύνης (βλ. και Μιχαηλίδου, Δ 2000. 196 επ., 199). Επομένως, για τις ζημίες που προκλήθηκαν σε αγροτικές καλλιέργειες στις Κάτω Χώρες από τη ρύπανση του Ρήνου με αλατούχα απόβλητα από τα ορυχεία του εναγομένου στην Αλσατία της Γαλλίας, είναι συναρμόδια και τα δικαστήρια των Κάτω Χωρών. Εμφανής υπήρξε η μέριμνα του Δικαστηρίου να ευνοηθούν τα θύματα της αδικοπρακτικής συμπεριφοράς. Η θεμελιώδης αυτή απόφαση καθοδήγησε σε γενικές γραμμές τη μετέπειτα νομολογία του Δικαστηρίου. Κατηγορήθηκε πάντως η απόφαση αυτή ότι οδηγεί σε πολλαπλασιασμό των δικαιοδοτικών βάσεων, καταβλήθηκε δε προσπάθεια συσταλτικής ερμηνείας και αποδυναμώσεως των συνεπειών της, ιδιαίτερα από τον παρεπιδημούντα κίνδυνο της με-

τατροπής της συγκεκριμένης δικαιοδοτικής βάσεως σε πλήρες forum actoris (βλ. εγγ. Βασιλακάκη, Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών από σύμβαση και αδικοπραξία, 2004, σ. 214 επ., 217/218). Γενικότερα όμως συμπεράσματα για τον καθορισμό του κρίσιμου τόπου επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας, ως θεμελιωτικού κριτηρίου της δωσιδικίας της αδικοπραξίας δεν μπορούν να αντληθούν από την ανωτέρω απόφαση.

2. Ένας πρώτος περιορισμός στην ευρεία ερμηνεία που ακολούθησε το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση Bier/Mines de Potasse d'Alsace προέκυψε με την απόφαση Dumez (ΔΕΚ 11.1.1990, C-220/88, EU:C:1990:8). Οι εδρεύουσες στη Γαλλία μητρικές εταιρίες θυγατρικών τους εταιριών, που πτώχευσαν στη Γερμανία από αδικοπρακτική διαγωγή Γερμανού εργολάβου, δεν δικαιούνται να ασκήσουν αγωγή αποζημιώσεως σε γαλλικό δικαστήριο. Για την καθίδρυση ευθύνης από αδικοπραξία στον τόπο επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος προϋποτίθεται ότι η προκληθείσα ζημία είναι άμεση, αφορά λοιπόν τον αμέσως και απευθείας εκ της αδικοπραξίας ζημιωθέντα και όχι τον εμμέσως ζημιωθέντα, που είναι οι μητρικές εταιρίες. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, ο όρος «τόπος όπου επήλθε η ζημία», δεν μπορεί να αφορά και τον τόπο όπου οι εμμέσως ζημιωθέντες διαπιστώνουν τις δυσμενείς συνέπειες της ζημίας σε βάρος της δικής τους περιουσίας. Διαφορετικά, θα ήταν εύκολος ο δρόμος για την μετάπτωση της αδικοπρακτικής βάσεως σε δωσιδικία του ενάγοντος και τελικά για την άγρα δικαιοδοσίας (forum shopping).

3. Την ανωτέρω απόφαση προχώρησε ένα βήμα παραπέρα το Δικαστήριο στην υπόθεση Marinari (ΔΕΚ 19.9.1995, C-364/93, EU:C:1995:289, ΕλλΔνη 1997. 1684). Αποφάνθηκε ότι κάθε τόπος, όπου επήλθαν οι επιζήμιες υλικές συνέπειες της αδικοπραξίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί εποικοδομητικός σύνδεσμος. Κρίσιμος δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά ο τόπος όπου εμφανίζεται η πρώτη σοβαρή υλική εκδήλωση της ζημίας, εκεί όπου επήλθε η πρωταρχική ζημία. Όπως χαρακτηριστικά τόνισε ο Γενικός Εισαγγελέας Darmon στην υπόθεση (EU:C:1995:146, σκέψεις 22 επ.) (και επιβεβαίωσε στη συνέχεια και ο Γε-

νικός Εισαγγελέας Léger): ας το πούμε καθαρά: δεν υφίσταται δωσιδικία του τόπου όπου προσδιορίζεται το ύψος της ζημίας (δηλαδή του τόπου που εμφανίζεται η ζημία) κι αυτό ισχύει τόσο για την έμμεση όσο και για την άμεση ζημία. Ο ενάγων, κάτοικος Ιταλίας, που είχε εμπιστευθεί τη φύλαξη αξιογράφων σε διαταγή σε τράπεζα του Ηνωμένου Βασιλείου και ταλαιπωρήθηκε με μια σειρά από αδικοπρακτικές ενέργειες των υπαλλήλων της τράπεζας, δεν μπορεί λοιπόν να προσφύγει σε ιταλικά δικαστήρια, προκειμένου να υποχρεωθεί αυτή να αποκαταστήσει τη ζημία, που υπέστη ο ίδιος λόγω της κρατήσεώς του από την αστυνομία, της ταλαιπωρίας του, της καταγγελίας των διαφόρων συμβάσεων και της προσβολής της καλής του φήμης. Η συνεκτίμηση και του τόπου μείωσης της παρουσίας του θύματος θα επιβάρυνε, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, υπερβολικά την έννοια της διεθνούς δικαιοδοσίας της αδικοπραξίας και θα εγκυμονούσε σοβαρούς κινδύνους να μεταβληθεί η δωσιδικία του *forum delicti* ουσιαστικά σε *forum actoris*.

4. Καμπή στη διευκρίνιση του τόπου επελεύσεως της ζημίας αποτέλεσε η απόφαση Kronhofer (ΔΕΚ 10.6.2004, C-168/02, EU:C:2004:364). Στο ερώτημα, αν στην έννοια του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός μπορεί να περιλαμβάνεται και ο τόπος της κατοικίας του ενάγοντος, στον οποίον βρίσκεται το «επίκεντρο της παρουσίας του», αφού εκεί υπέστη αυτός την οικονομική ζημία, λόγω της σημειωθείσας σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος απώλειας περιουσιακών στοιχείων, το Δικαστήριο απάντησε κατηγορηματικά αρνητικά. Κατά την απόφαση (σκέψη 18) «επ' ουδενί δικαιολογείται η απονομή δικαιοδοσίας στα δικαστήρια άλλου συμβαλλόμενου κράτους, διαφορετικού από εκείνο στο έδαφος του οποίου εντοπίζονται τόσο το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός όσο και η εκδήλωση όλων των επιζήμιων συνεπειών, ήτοι το σύνολο των στοιχείων που θεμελιώνουν την ευθύνη. Αυτή η νέα απονομή δικαιοδοσίας δεν ανταποκρίνεται σε καμία αντικειμενική ανάγκη από πλευράς διεξαγωγής αποδείξεων ή οργάνωσης της δίκης». (Σύμφωνος και ο ΓΕ Léger στην ίδια υπόθεση, EU:C:2004:24, σκέψεις 21 επ.). Όπως έκρινε το Δικαστήριο και στην υπό-

θεση Marinari (ανωτ. Β ΙΙ 3), η έννοια «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» δεν μπορεί να ερμηνευθεί «τόσο ευρέως, ώστε να καλύπτει κάθε τόπο στον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες ενός γεγονότος, που έχει ήδη προκαλέσει ζημία όντως επελθούσα σε άλλον τόπο» (σκέψη 19). Δεν μπορεί επομένως να ασκηθεί αγωγή αποζημιώσεως από αδικοπραξία ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων κατά της εδρεύουσας στη Γερμανία εταιρίας επενδυτικού συμβολαίου, με την οποία επιδιώκεται η αποκατάσταση της ζημίας του ενάγοντος, κατοίκου Αυστρίας, από την παράλειψη προειδοποιήσεως εκ μέρους της τράπεζας για τον αυξημένο επενδυτικό κίνδυνο από την (κερδοσκοπική) αγορά μετοχών, που επενδύθηκαν για λογαριασμό της εναγόμενης εταιρίας στο χρηματιστήριο του Λονδίνου.

5. Ανάλογο ερώτημα απευθύνθηκε στο Δικαστήριο στην υπόθεση Kolassa (ΔΕΕ 28.1.2015, C-375/13, EU:C:2015:37). Ο Kolassa, κάτοικος Αυστρίας, επένδυσε ως καταναλωτής σε παραστατικά, που είχαν τη μορφή χρεογράφων στον κομιστή, τα οποία εκδόθηκαν από την τράπεζα Barclays, με έδρα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατά την έκδοση των παραστατικών αυτών η τράπεζα είχε διανείμει ένα ενημερωτικό δελτίο. Τα συγκεκριμένα παραστατικά πωλήθηκαν αρχικά σε θεσμικούς επενδυτές, οι οποίοι και τα μεταπώλησαν σε απλούς καταναλωτές, μεταξύ των οποίων και ο Kolassa. Ο Kolassa άσκησε αγωγή στα δικαστήρια της Βιέννης εναντίον της τράπεζας, ζητώντας αποζημίωση από αδίκημα, επειδή αυτή παραβίασε τις σχετικές με το ενημερωτικό δελτίο και την ενημέρωση των επενδυτών νομικές υποχρεώσεις της. Το Δικαστήριο υιοθέτησε καταρχήν τις βασικές διατυπώσεις της υπόθεσης Kronhofer (ανωτ. Β ΙΙ 4) και υπογράμμισε ότι το γεγονός και μόνον ότι ο ενάγων υπέστη δυσμενείς οικονομικές συνέπειες, δεν δικαιολογεί την αναγνώριση δικαιοδοσίας στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του, όταν το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός όσο και η επελθούσα ζημία εντοπίζονται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους (σκέψη 49). Δικαιολογείται όμως, αντίθετα, η αναγνώριση δικαιοδοσίας στο μέτρο που η κατοικία του ενάγοντος αποτελεί όντως τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό

της ζημίας γεγονός ή τον τόπο επελεύσεως της ζημίας (σκέψη 50). Το Δικαστήριο προχώρησε στην κρίση του με γνώμονα τις ειδικές περιστάσεις, που συνόδευαν την υπόθεση. Ως τέτοιες θεωρήθηκε το γεγονός ότι το ενημερωτικό δελτίο για τα παραστατικά κυκλοφόρησε και στον τόπο κατοικίας του ζημιωθέντος, όπου βρισκόταν και ο τραπεζικός του λογαριασμός. Η συμπεριφορά αυτή της τράπεζας θεωρήθηκε ότι αποτελεί τον σύνδεσμο για τη θεμελίωση του τόπου επελεύσεως της ζημίας: ο εκδότης παραστατικού, το οποίο δεν πληροί τις απορρέουσες από το ενημερωτικό δελτίο νομικές υποχρεώσεις του, οφείλει, όταν αποφασίζει να κοινοποιήσει το ενημερωτικό δελτίο, που αφορά το εν λόγω παραστατικό σε άλλα κράτη μέλη, να προβλέψει το ενδεχόμενο, ανεπαρκώς ενημερωμένοι επιχειρηματίες, οι οποίοι κατοικούν στα συγκεκριμένα κράτη μέλη, να επενδύσουν στο παραστατικό και να υποστούν ζημία (σκέψη 56). Το Δικαστήριο αποφάνθηκε τελικά ότι η περιουσιακή ζημία επέρχεται στη συγκεκριμένη περίπτωση στον τόπο όπου την υφίσταται ο επενδυτής, ώστε τα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του ενάγοντος να μπορούν να δικάσουν μια τέτοια αγωγή, όταν η ζημία επέρχεται άμεσα σε τραπεζικό λογαριασμό του συγκεκριμένου ενάγοντος σε τράπεζα εδρεύουσα στην περιφέρεια δικαιοδοσίας των δικαστηρίων αυτών. Την ίδια γνώμη εξέφρασε το Δικαστήριο αργότερα και στην απόφαση Löber (ΔΕΕ 12.9. 2018, C-304/17, EU:C:2018:701), υπό παρόμοια πραγματικά περιστατικά. Οι αποφάσεις αυτές δημιουργούν οπωσδήποτε κάποια ρωγμή στη νομολογία του Δικαστηρίου, που οφείλεται πάντως όχι μόνον στην ιδιαιτερότητα ότι η εναγόμενη βρετανική τράπεζα είχε δημοσιεύσει ενημερωτικό δελτίο σχετικά με τα παραστατικά αυτά στην Αυστρία και μια αυστριακή τράπεζα είχε (επανα)πώλησει τα παραστατικά αυτά, αλλά και σε λόγους εύνοιας και προστασίας των εναγόντων, οι οποίοι βρίσκονταν στην πραγματικότητα σε θέση πολύ παρεμφερή προς τη θέση ενός καταναλωτή (βλ. και I. Δεληκωστόπουλο, Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 1215/2012 για τη Διεθνή Δικαιοδοσία και την Εκτέλεση Αποφάσεων², 2019, σ. 130). Οι οπωσδήποτε απλουστευτικές αιτιολογίες της αποφάσεως ελάχιστα

πείθουν, όχι μόνον επειδή αφορούν ουσιαστικά στον καθορισμό του τόπου όπου εκδηλώθηκε το ζημιόγνο γεγονός (όχι στον τόπο όπου επήλθε η ζημία), αλλά επειδή σχετικοποιούν τον θεμελιώδη κανόνα της σαφήνειας (διαύγειας) καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας. Η εφαρμογή ενός σαφούς και αυστηρού κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας δεν πρέπει να υποχωρεί, επειδή σε μεμονωμένες περιπτώσεις αποδεικνύεται ανεπιεικής. Οι κανόνες αρμοδιότητας και διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις βασικές αρχές της προβλεψιμότητας και της ασφάλειας δικαίου (βλ. Νίκα, Πολιτική Δικονομία I², 2020, § 16, αριθ. 1) και οι αποφάσεις αυτές ανοίγουν μια επικίνδυνη ατραπό, που οδηγεί στην ανασφάλεια δικαίου. Ο τόπος επελεύσεως της ζημίας θα πρέπει να ορίζεται με σταθερούς κανόνες και κριτήρια και όχι περιπτώσιολογικά με βάση τις εκάστοτε συνθήκες και περιστάσεις των μεμονωμένων υποθέσεων. Διαφορετικά θα αποστεωθεί πλήρως, θα χάσει εντελώς τη σημασία του. Θα ήταν επίσης λάθος να συναχθεί ότι εγκαταλείφθηκε ο γενικός κανόνας δυνάμει του οποίου η περιουσιακή ζημία αρκεί, καθ' εαυτή, ως κριτήριο συνδέσεως για τους σκοπούς της ρυθμίσεως του άρθρου 5 αριθ. 3 ΚανΒρ I (ήδη άρθρο 7 αριθ. 2 ΚανΒρ Ια).

6. Η αβεβαιότητα, πάντως, που προκάλεσε το ΔΕΕ στην υπόθεση Kolassa, διασκεδάσθηκε ευθύς αμέσως από την απόφαση στην υπόθεση Universal Music (ΔΕΕ 16.6.2016, C-12/15, EU:C:2016:449· βλ. και σχόλια επί της αποφάσεως των Mankowski, EuZW 2016. 583 επ.· Zaprianos, GPR 2016. 251 επ.). Η ολλανδική εταιρία Universal Music άσκησε στα ολλανδικά δικαστήρια αγωγή αποζημιώσεως εναντίον συγκεκριμένων δικηγόρων για αμέλεια κατά τη σύνταξη συμβάσεως στην Τσεχία. Ισχυρίσθηκε ότι η περιουσιακή απώλεια, που προήλθε από την παράνομη πράξη, που τελέσθηκε στην Τσεχία, εντοπίζεται στις Κάτω Χώρες. Το ΔΕΕ, στο οποίο απευθύνθηκε με προδικαστικό ερώτημα το Ανώτατο Δικαστήριο των Κάτω Χωρών, διευκρίνισε καταρχήν ότι εφόσον η απώλεια περιουσιακών στοιχείων έλαβε χώρα στην Τσεχική Δημοκρατία, εκεί εντοπίζεται και η ζημία. Το γεγονός και μόνον ότι σε εκτέλεση του διακανονισμού, που είχε πραγματοποιηθεί εκεί, η ενάγουσα κατέβα-

λε το ποσό του διακανονισμού με έμβασμα από τραπεζικό λογαριασμό που διατηρεί στις Κάτω Χώρες, δεν δύναται να αναιρέσει το συμπέρασμα αυτό (σκέψη 42). Στη γραμμή της νομολογίας που χαραχθηκε στις υποθέσεις *Marinari* (ανωτ. Β ΙΙ 3) και *Kronhofer* (ανωτ. Β ΙΙ 4) το Δικαστήριο διευκρίνισε (σκέψη 35) ότι η έκφραση «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» δεν αφορά στον τόπο κατοικίας του ενάγοντος, όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του, για τον λόγο και μόνον ότι ο ενάγων υπέστη στον τόπο αυτόν οικονομική ζημία συνεπεία της σημειωθείσας εντός άλλου κράτους μέλους απώλειας ορισμένων περιουσιακών του στοιχείων. Το Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι μια αμιγώς οικονομική ζημία, που επέρχεται άμεσα στον τραπεζικό λογαριασμό του ενάγοντος, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κρίσιμο συνδετικό στοιχείο» για τη θεμελίωση του *forum delicti*. Όπως επισημαίνει η ίδια απόφαση (σκέψεις 36, 37) και ο Γενικός Εισαγγελέας Szpunar επί της υποθέσεως (EU:C:2016:161, σκέψεις 44, 45) η μερική απόκλιση από το συμπέρασμα αυτό στην υπόθεση *Kolassa* οφείλεται στην «ιδιαιτερή συνάφεια της υποθέσεως επί της οποίας εξεδόθη η εν λόγω απόφαση, χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η ύπαρξη περιστάσεων, που συνηγορούσαν υπέρ της απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας στα εν λόγω δικαστήρια» (της κατοικίας του ενάγοντος ως τόπου επελεύσεως της ζημίας). Η απόφαση *Universal Music* έδωσε τελικά μια οριστικά αρνητική απάντηση στην υπόθεση ότι τόπος επελεύσεως της βλάβης μπορεί να είναι ο τόπος όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του ζημιωθέντος ή ότι ο τόπος αυτός θα μπορούσε να εξισωθεί με τον τόπο όπου επήλθε η ζημία στο συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο (*Zaprianos*, GPR 2016. 255).

7. Οι αποφάσεις επί των υποθέσεων *Kolassa* και *Löber* (ανωτ. Β ΙΙ 5) ήρθαν ξανά στο προσκήνιο με αφορμή υπόθεση με παρεμφερείς και συγκρίσιμες προς αυτές περιστάσεις. Στην υπόθεση *Vereniging van Effectenbezitters* το Δικαστήριο κλήθηκε να γνωμοδοτήσει, αν η διαφορά μεταξύ της ενάγουσας ενώσεως μετόχων με έδρα τις Κάτω Χώρες και της εταιρίας BP, που δραστηριοποιείται σε παγκόσμια κλίμακα και εδρεύει στο Ηνωμένο Βασίλειο, σχετικά με

την ευθύνη από πράξεις ή και παραλείψεις της τελευταίας για τη ζημία που υπέστησαν τα πρόσωπα, τα οποία αγόρασαν, κατείχαν ή πώλησαν κοινές μετοχές της BP, ιδίως μέσω ενός επενδυτικού λογαριασμού, ο οποίος τηρούνταν στις Κάτω Χώρες, επιτρέπεται να δικασθεί από τα δικαστήρια των Κάτω Χωρών. Το κοινό στοιχείο με τις αποφάσεις *Kolassa* και *Löber* ήταν ότι και στις τρεις αυτές υποθέσεις οι επενδυτές υπέστησαν αμιγώς οικονομική ζημία, η οποία επήλθε σε τραπεζικό ή επενδυτικό λογαριασμό. Διαφοροποιούνται όμως οι δυο πρώτες από την *Vereniging van Effectenbezitters*, επειδή η οικονομική ζημία προκλήθηκε από τη δημοσίευση εσφαλμένων, ελλιπών ή και παραπλανητικών πληροφοριών εκ μέρους της BP μέσω ανακοινώσεων τύπου, δημοσιεύσεων στον ιστότοπό της, ετήσιων ισολογισμών και ετήσιων εκθέσεων και όχι (όπως στις υποθέσεις *Kolassa* και *Löber*) από τη δημοσίευση τέτοιων πληροφοριών στο έδαφος συγκεκριμένου κράτους μέλους. Η BP δηλαδή δεν απευθύνθηκε χωριστά ή ειδικά στους Ολλανδούς επενδυτές. Το Δικαστήριο (ΔΕΕ 12.5.2021, C-709/2019, EU:C:2021:377) αφού υπενθύμισε ότι η ρύθμιση του άρθρου 7 σημ. 2 ΚανΒρ Ια δεν μπορεί να ερμηνευθεί διασταλτικώς, ώστε να περιλαμβάνει κάθε τόπο, στον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες ενός γεγονότος, που είχε προκαλέσει ζημία, επελθούσα όμως σε άλλον τόπο (σκέψη 27) και αφού διευκρίνισε (σκέψη 28) ότι η φράση «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» του ανωτέρω άρθρου δεν αφορά στον τόπο κατοικίας του ενάγοντος, όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του, για τον λόγο και μόνον ότι ο ενάγων υπέστη στον τόπο αυτόν οικονομική ζημία συνεπεία της σημειωθείσας εντός άλλου κράτους μέλους απώλειας ορισμένων περιουσιακών του στοιχείων (πόρισμα των αποφάσεων *Kronhofer* και *Universal Music*, ανωτ. Β ΙΙ 4 και 6, αντίστοιχα), επισημάνανε ότι ο σκοπός της προβλεψιμότητας (που αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο στο δικαιο απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας) δεν διασφαλίζεται, όταν στο κράτος μέλος, όπου τηρείται ο επενδυτικός λογαριασμός, μέσω του οποίου πραγματοποιήθηκε η αγορά εισηγμένων στο χρηματιστήριο τίτλων σε άλλο κράτος μέ-

λος, ο εκδότης των τίτλων αυτών δεν υπέχει εκ του νόμου υποχρεώσεις δημοσιότητας. Απάντησε έτσι ότι η άμεση επέλευση σε επενδυτικό λογαριασμό, αμιγώς οικονομικής ζημίας απορρέουσας από επενδυτικές αποφάσεις ληφθείσες κατόπιν πληροφοριών, οι οποίες είναι ευχερώς προσβάσιμες σε παγκόσμια κλίμακα, πλην όμως ανακριβείς, ελλιπείς και παραπλανητικές, και οι οποίες προέρχονται από πολυεθνική εταιρία εισηγμένη στο χρηματιστήριο, δεν παρέχει τη δυνατότητα θεμελίωσης διεθνούς δικαιοδοσίας (με βάση το κριτήριο του τόπου επελεύσεως της ζημίας) στο κράτος μέλος στο οποίο εδρεύει η επενδυτική τράπεζα ή επιχείρηση, στο μητρώο της οποίας είναι καταχωρισμένος ο λογαριασμός, όταν η εν λόγω εταιρία δεν υπείχε εκ του νόμου υποχρεώσεις δημοσιότητας στο οικείο κράτος μέλος. Με άλλα λόγια, η χώρα όπου βρίσκεται ο λογαριασμός, από τον οποίον έφυγαν τα χρήματα για να επενδυθούν σε άλλη χώρα, δεν είναι τόπος επελεύσεως της ζημίας.

8. Τέλος, κάποια σχέση με το ιστορικό της γνωμοδοτήσεως, φαινομενικά όμως (αφού αφορά σε παράνομη επέμβαση όχι σε υλικά αλλά σε άυλα έννομα αγαθά) παρουσιάζει και η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *flyLAL-Lithuanian Airlines* (ΔΕΕ 5.7.2018, C-27/17, EU:C:2018:533, ΕΛΛΔνη 2018. 1565, σημ. Μούζουρα). Η λιθουανική αυτή αεροπορική εταιρία ενήγαγε την λετονική αεροπορική εταιρία *Air Baltic*, που δραστηριοποιούνταν επίσης στον αερολιμένα Βίλνιους, σε δικαστήριο της Λιθουανίας, υποστηρίζοντας ότι ζημιώθηκε εξαιτίας πράξεων αθέμιτου ανταγωνισμού, επιθετικής πολιτικής χαμηλών τιμών κ.λπ. της τελευταίας, πράξεων που αντιτίθενται στους κανόνες του άρθρου 81 ΣΕΚ και σήμερα 101 ΣΔΕΕ. Ισχυρίστηκε ότι εξαιτίας της αθέμιτης αυτής πρακτικής της εναγόμενης εταιρίας, απώλεσε διαφυγόντα κέρδη, ιδίως από απώλειες πωλήσεων ως προς τις αεροπορικές συνδέσεις από και προς τον αερολιμένα Βίλνιους. Το δικαστήριο, που υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα, αναρωτήθηκε και ζήτησε να διευκρινισθεί, αν το διαφυγόν κέρδος μπορεί να χαρακτηριστεί «αρχική ζημία» κατά την έννοια που της προσδίδει πάγια η νομολογία του Δικαστηρίου ή αν αποτελεί αποκλειστικώς συνακόλουθη ζημία, που δεν μπορεί αφ' εαυτής να

δικαιολογήσει την επιστράτευση του άρθρου 5 σημ. 3 ΚανΒρ I. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, καταρχήν, ότι οι προβαλλόμενες, αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, συμπεριφορές αφορούσαν την αγορά των πτήσεων από και προς τον αερολιμένα του Βίλνιους και είχαν επομένως ως αποτέλεσμα στρέβλωση του ανταγωνισμού στην εν λόγω αγορά. Φυσιολογικά λοιπόν έκρινε αναφορικά με τις ζημίες της ενάγουσας εταιρίας ως προς τις πτήσεις από και προς την πρωτεύουσα (Βίλνιους) του κράτους μέλους, όπου εδρεύει η εν λόγω εταιρία, ότι η αγορά που θίγεται κυρίως είναι αυτή του εν λόγω κράτους μέλους, όπου η ως άνω εταιρία ασκεί το κύριο μέρος των δραστηριοτήτων των πωλήσεων σχετικά με τέτοιες πτήσεις, συγκεκριμένα η λιθουανική αγορά. Ήδη η επιλογή αυτή επιβεβαιώθηκε ξανά από το ΔΕΕ στην απόφαση *Tibor-Trans* (ΔΕΕ 29.7.2019, C-451/18, EU:C:2019:635· πρβλ. και ΔΕΕ 21.5.2015, *CDC Hydrogen Peroxide*, C-352/13, EU:C:2015:335, ΔΕΕ 2015.1109, παρατ. Πανίτσα).

9. Συμπεράσματα

Από τη σύντομη αυτή επισκόπηση της κρίσιμης νομολογίας του ΔΕΕ προκύπτει ανενδοίαστα ότι κατά την πάγια γνώμη του, όπως δρομολογήθηκε από την απόφαση *Kronhofer* (ανωτ. Β II 4) και έκτοτε ακολουθείται αταλάντευτα, ο τόπος επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας δεν μπορεί να αφορά τον τόπο κατοικίας του ζημιωθέντος, όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του, για τον μόνο λόγο ότι εκεί υφίσταται τον οικονομικό αντίκτυπο από την σημειωθείσα σε άλλο τόπο απώλεια, βλάβη κλπ. συγκεκριμένων περιουσιακών στοιχείων. Η μικρή παρέκκλιση που σηματοδότησαν οι αποφάσεις *Kolassa* και *Löber* (ανωτ. Β II 5) ως προς τους τραπεζικούς λογαριασμούς του ζημιωθέντος από την αδικοπρακτική συμπεριφορά οφείλεται, όπως είδαμε, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στις περιστάσεις των υποθέσεων, καθώς και στην ανάγκη να προστατευθούν από χρηματιστηριακές συναλλαγές οι άπειροι ιδιώτες επενδυτές-καταναλωτές. Ότι η ασήμαντη αυτή εξαίρεση επιβεβαιώνει τον κανόνα προκύπτει άλλωστε και από την απόφαση του Δικα-

στηρίου στην υπόθεση Universal Music (ανωτ. Β Π 6), που διαπιστώνει, όπως διευκρινίζεται, ότι η οικονομική ζημία, που επέρχεται άμεσα στον τραπεζικό λογαριασμό του ζημιωθέντος, δεν μπορεί να αποτελέσει αφ' εαυτής, χωρίς δηλαδή να συντρέξουν ειδικές συνθήκες, κρίσιμο συνδετικό στοιχείο για τη θεμελίωση του τόπου επελεύσεως της ζημίας κατά την έννοια του άρθρου 5 σημ. 3 ΚανΒρ Ι (ήδη άρθρο 7 σημ. 2 ΚανΒρ Ια). Δεν μπορεί ασφαλώς να συναχθεί αντίθετο συμπέρασμα από την απόφαση flyLAL-Lithuanian Airlines, ή τις άλλες αποφάσεις που αφορούν αδικοπραξίες από παραβάσεις των κανόνων του ανταγωνισμού. Οι υποθέσεις, που ξεκινούν από παραβάσεις των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δεν πρέπει να παραλληλίζονται με τις υποθέσεις περιουσιακής ζημίας από προσβολή υλικού έννομου αγαθού. Καταρχήν οι υποθέσεις, όπου θίγονται κανόνες του ανταγωνισμού, έχουν όχι μόνον ιδιωτικές διαστάσεις, όπως οι περισσότερες από τις υπόλοιπες υποθέσεις, που διέπονται από τον ΚανΒρ Ια, αλλά και δημόσιες διαστάσεις, που συνίστανται στην αποτροπή των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού και στην αποφυγή της συνακόλουθης ζημίας για τη γενική οικονομική ευημερία (έτσι ρητά Γενικός Εισαγγελέας Bobek, προτάσεις στην υπόθεση C-27/17, EU:C: 2018:136, σκέψεις 43 επ., 46 επ.). Αφορούν κατά κανόνα περιστατικά εξαιρετικά περίπλοκα, που οφείλονται σε σύνθετες αδικοπραξίες και έχουν ήδη διατυπωθεί αμφιβολίες για την επάρκεια του συστήματος Βρυξέλλες Ια να τις αντιμετωπίσει (πρβλ., μεταξύ άλλων, τον προβληματισμό του Γενικού Εισαγγελέα Jääskinen, προτάσεις για την C-352/13, EU:C: 2014: 2443, σκέψεις 7 επ.). Ακόμη, οι υποθέσεις που προκαλούνται από αδικοπρακτικές συμπεριφορές σε βάρος του ελεύθερου ανταγωνισμού, συνδέονται, βέβαια, με περιουσιακή ζημία, αλλά το θιγόμενο προστατευόμενο από το νόμο αγαθό εδώ δεν είναι υλικό αγαθό, αλλά άυλο, ο ελεύθερος ανταγωνισμός. Πρόκειται π.χ., μεταξύ άλλων, για απώλεια πωλήσεων σε συγκεκριμένη αγορά, οπότε το συνδετικό στοιχείο είναι η θιγόμενη από τις προβληματικές συμπεριφορές αγορά, η οποία απλώς τυχαίνει ορισμένες φορές να είναι και ο τόπος της έδρας του ζημιωθέντος.

Δεν ανάγεται η κατοικία/έδρα του ζημιωθέντος σε αποφασιστικό συνδετικό στοιχείο. Στο σημείο αυτό και ο Κανονισμός Ρώμη ΙΙ (άρθρο 6 Ι) για το εφαρμοστέο δίκαιο σε εξωσυμβατικές ενοχές οδηγεί στην ίδια κατάληξη, θεωρώντας ότι τόπος επελεύσεως της ζημίας για πράξεις αθέμιτου ανταγωνισμού είναι ο τόπος όπου θίγονται ή ενδέχεται να θιγούν οι σχέσεις ανταγωνισμού ή τα συλλογικά συμφέροντα των καταναλωτών (βλ. και ΔΕΕ 9.7.2020, Verein für Konsumenteninformation, C-343/19, EU:C: 2020: 534, σκέψη 39).

Γ. Η στάση της ημεδαπής νομολογίας

Απαραίτητη κρίνεται όμως και μια σύντομη αποτίμηση της νομολογίας των ημεδαπών δικαστηρίων στο ζήτημα που ερευνούμε. Η ελληνική νομολογία αφομοίωσε γρήγορα τα πορίσματα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διακήρυξε απερίφραστα ότι ως τόπος επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας θα πρέπει να θεωρηθεί, κατ' αρχήν, ο τόπος όπου επήλθε η πρώτη σοβαρή εκδήλωση της ζημίας, η πρωταρχική, η άμεση ζημία και όχι ο τόπος των περαιτέρω άμεσων ή έμμεσων ζημιών ή οικονομικών παρενεργειών (ΑΠ 1551/2003, ΕλλΔνη 2004. 421, 422· 18/2006, ΝοΒ 2006. 1501, 1502· 1738/2009, ΝοΒ 2010. 728, ΧρΙδΔ 2010. 630· 1027/2011, ΕΠολΔ 2011. 606, παρατ. Αρβανιτάκη, ΕφΑΔ 2011.1195, 1196). Ως τόπος επελεύσεως της ζημίας δεν νοείται κατά τη γνώμη του Ακυρωτικού εκείνος «όπου ο ζημιωθείς ισχυρίζεται ότι υπέστη τη ζημία, που αποτελεί τη συνέπεια της αρχικά επελθούσας ζημίας, που υπέστη εντός άλλου συμβαλλόμενου κράτους» (ΑΠ 18/2006, ανωτ.·1027/2011, ανωτ.). Με ανάλογη αιτιολογία το ίδιο στην απόφασή του 1738/2009, ΧρΙδΔ 2010. 633 (έτσι και η ΕφΑθ 5861/2006, ΔΕΕ 2007. 62 επ., 69-70) δέχθηκε ότι «εάν εκτός από τον τόπο στον οποίο εμφανίστηκε η ζημία, εμφανισθεί άλλη ζημία, η οποία αποτελεί τη συνέπεια της αρχικώς επελθούσας ζημίας, σε άλλον τόπο, ο οποίος ανήκει σε έτερο συμβαλλόμενο κράτος, ο τελευταίος δεν θεμελιώνει διεθνή δικαιοδοσία του κράτους αυτού. Αυτό μάλιστα ισχύει και για την ηθική βλάβη». Εφόσον επομένως το ζημιογόνο γεγονός και η παράνομη

συμπεριφορά της τράπεζας (παράλειψη ενημερώσεως, παραπλανητικές ενέργειες) και ο τόπος επελεύσεως της άμεσης ζημίας συνέβη στην Ελβετία, ενώ η οικονομική βλάβη της ζημιωθείσας λόγω ρευστοποιήσεως ενεχυρασθέντων στοιχείων της προκειμένου να ικανοποιηθούν χρέη της προς την τράπεζα επήλθε επίσης στην Ελβετία, διότι εκεί υπήρχαν οι λογαριασμοί της, τα ελληνικά δικαστήρια δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία (εφαρμόσθηκε η Σύμβαση Λουγκάνο, που έχει ταυτόσημο ακριβώς περιεχόμενο με τη Συμβρ και με τους ΚανΒρ I και Ia).

Στο ίδιο μήκος κύματος και το ΠΠρΑθ (709/1999, NoB 1999. 1438, ΕΕμπΔ 2001.268) υπογραμμίζει ότι η έννοια της επελθούσας ζημίας δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι καλύπτει και τον τόπο, όπου ο ζημιωθείς υπέστη περιουσιακή ζημία, η οποία αποτελεί συνέχεια της αρχικώς επελθούσας ζημίας, που υπέστη εντός άλλου συμβαλλόμενου κράτους, δηλαδή ο όρος «επελθούσα ζημία» καλύπτει μόνο το φυσικό αποτέλεσμα της ζημίας και όχι και την υπό νομική έννοια ζημία, όπως είναι η μείωση της περιουσίας ενός προσώπου (σύμφωνος και Αρβανιτάκης, Η έννοια του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» επί σύνθετης αδικοπρακτικής συμπεριφοράς κατά το άρθρο 5 σημ. 3 Συμ Λουγκ/ΚανΒρ I, ΕΠολΔ 2009. 472 επ., 477 II). Διαφορετικά «θα υπήρχε ο κίνδυνος να καταστεί χωρίς περιεχόμενο η γενική αρχή περί διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του συμβαλλόμενου κράτους εντός του εδάφους όπου κατοικεί ο εναγόμενος και θα αναγνωριζόταν τελικά διεθνής δικαιοδοσία στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του ενάγοντος σε μη ρητά προβλεπόμενες περιπτώσεις, μολονότι η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών δεν αντιμετωπίζεται ευμενώς από τη Σύμβαση (εννοείται των Βρυξελλών)». Εφόσον λοιπόν η αδικοπρακτική συμπεριφορά (υπεξαίρεση) έλαβε χώρα στο Ηνωμένο Βασίλειο, εκεί επήλθε και η ζημία. Ο τόπος που μειώθηκε η περιουσία της ενάγουσας (Ελλάδα) δεν αποτελεί κρίσιμο σύνδεσμο.

Με πλήρη τεκμηρίωση παρόμοια και το ΠΠρΘ (14604/2014, Αρμ 2017. 254, 255, σημ. Ανθιμου) διευκρινίζει ότι η έννοια του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός «δεν επεκτείνεται

και στον τόπο κατοικίας του ενάγοντος όπου βρίσκεται “το επίκεντρο της περιουσίας του” για τον λόγο και μόνο ότι ο ενάγων υπέστη στον τόπο αυτόν οικονομική ζημία λόγω της απώλειας περιουσιακών στοιχείων σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Ως τόπος που επήλθε το ζημιογόνο αποτέλεσμα θα πρέπει, λοιπόν, να χαρακτηριστεί ο τόπος, όπου επήλθε η παράνομη επέμβαση στο προστατευτέο έννομο αγαθό, όχι με την έννοια του τόπου όπου επέδρασε αρνητικά στην περιουσία του παθόντος η παράνομη προσβολή του έννομου αγαθού, αλλά με τον τόπο όπου εμφανίστηκε η κύρια εκδήλωση της ζημίας» (έτσι ήδη και ΕφΘ 121/ 2010, Νόμος).

Αλλά και σε παρεμφερή προς το ιστορικό της γνωμοδοτήσεως υπόθεση, που απασχόλησε το ΠΠρΠειρ (954/2016, αδημ.) και κατ’ έφεση το ΕφΠειρ (625/2018), θεωρήθηκε ως τόπος επελεύσεως του ζημιογόνου αποτελέσματος εκείνος της κατασχέσεως και εκποιήσεως του πλοίου της ενάγουσας, που βρισκόταν στο εξωτερικό, αφού εκεί «επήλθε πρωταρχικώς στην ενάγουσα η ζημία». Ο τόπος της έδρας της ενάγουσας (που βρισκόταν στην Ελλάδα) «ως τόπος επαγωγής της προκληθείσας σε αυτή επίδικης ζημίας» δεν ασκεί επιρροή (ΠΠρΠειρ 954/2016, ανωτ.). Τη νομολογιακή αυτή σύμπτωση διέσπασε η ΠΠρ Κορ (73/2006, Αρμ 2007. 54, 55, παρατ. Μπεχλιβάνη), που δέχθηκε (απροβλημάτιστα) διεθνή δικαιοδοσία των ημεδαπών δικαστηρίων από απάτη που συνέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά η ζημία επήλθε άμεσα στην έδρα της ενάγουσας, αφού εκεί πωλήθηκαν τα σταφύλια σε χαμηλότερες τιμές από τις πραγματικές στην αγγλική αγορά.

Δ. Η γνώμη της Θεωρίας

Χρήσιμη και ίσως επιβεβλημένη κρίνεται και η έκθεση των απόψεων της Επιστήμης στο συγκεκριμένο πρόβλημα. Την ερμηνευτική προσέγγιση της νομολογίας του ΔΕΕ και των ελληνικών δικαστηρίων για τον τόπο επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας συμμαρτυρεί και η θεωρία. Ήδη πρώιμα ο Κωνσταντίνος Κεραμεύς, (ανωτ. σ. 633 επ., 635) επιδοκιμάζει τη στάση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Dumez (ανωτ. Β

Π 2), που υιοθέτησε ως «τόπο της ζημίας τον τόπο όπου αυτή, ως γεγονός φυσικό ή οιονεί φυσικό και όχι απλώς οικονομικό, πραγματοποιήθηκε». Ο στιγμιαίος χαρακτήρας τονίζει «επικράτησε απέναντι στη συνέχεια της ζημίας και αποτρέπει, κατά την εύστοχη διατύπωση του J. Normand, την εναπόθεση της κατά τόπον αρμοδιότητας σε “άμους τόσο κινητές”, όπως η διασπορά των θυμάτων “ στη μοίρα της βιοτής τους, των επαγγελματικών ή ιδιωτικών μετακινήσεών τους”, με άλλες λέξεις αποτρέπει τον άχρηστο πολλαπλασιασμό των δωσδικιών στον αδικοπρακτικό τομέα». Και οι Κεραμεύς/Κρεμλής/Ταγαράς, (Η Σύμβαση των Βρυξελλών, 1989, άρθρο 5 αριθ. 35), μεταφέροντας τις γαλλικές αντιλήψεις επί του θέματος (τις οποίες ενστερνίστηκε άλλωστε και το Δικαστήριο) υπογράμμισαν ότι προκειμένου να αποφευχθεί το *forum shopping* και πιθανώς και το *forum actoris* «ως τόπος όπου επήλθε η ζημία θα πρέπει να θεωρηθεί εκείνος όπου εμφανίστηκε η πρώτη σοβαρή υλική της εκδήλωση». Κατά τον Νίκα (ανωτ. I² § 17 αριθ. 90) «ως τόπος που επήλθε το ζημιογόνο αποτέλεσμα θα πρέπει να χαρακτηριστεί ο τόπος όπου επήλθε η παράνομη επέμβαση στο προστατευτέο έννομο αγαθό». Ο τόπος αυτός διευκρινίζεται «δεν πρέπει να συγχέεται με τον τόπο επαγωγής της ζημίας, τον τόπο δηλαδή όπου επέδρασε αρνητικά στην περιουσία του παθόντος η παράνομη προσβολή του έννομου αγαθού. Ο τόπος επαγωγής της ζημίας δεν αρκεί πάντοτε για τη θεμελίωση αρμοδιότητας και διεθνούς δικαιοδοσίας. Διαφορετικά, ο παθών θα μπορούσε να δημιουργήσει επί άπειρον *fora delicti* και ουσιαστικά να αχρηστεύσει το σύστημα προστασίας του εναγομένου. Κρίσιμος έτσι δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά ο τόπος όπου εμφανίστηκε η πρώτη σοβαρή υλική εκδήλωση της ζημίας» (βλ. ακόμη τον ίδιο, στο Κεραμεύς/Κονδύλης/ Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ² [υπό έκδοση], άρθρο 35 αριθ. 4: γενικά σε όλες τις περιπτώσεις ζημίας του σώματος, της ζωής ή της περιουσίας, η πρώτη ζημία συμπίπτει με την προσβολή του προστατευόμενου έννομου αγαθού). Επίσης και η Σαχπεκίδου (στο Νίκας/Σαχπεκίδου, ανωτ. άρθρ. 7 αριθ. 172 επ.) θεωρεί ότι «ο τόπος που επήλθε το ζημιογόνο αποτέλεσμα είναι μόνον ο τόπος ό-

που έλαβε χώρα η παράνομη επέμβαση στο θιγόμενο έννομο αγαθό» και συνεπώς «διεθνής δικαιοδοσία θεμελιώνεται μόνον στον τόπο, όπου το ζημιογόνο γεγονός παρήγαγε απ’ ευθείας τα ζημιογόνα αποτελέσματά του σε βάρος του αμέσως ζημιωθέντος. Αν υπάρχει σε διαφορετικό κράτος μέλος κατ’ αντανάκλαση ζημία, δηλαδή ο εμμέσως ζημιωθείς διαπιστώνει εκεί ο ίδιος την περιουσιακή του ζημία, εκεί γίνονται αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες του γεγονότος, που προκάλεσε ήδη την αρχικώς επελθούσα σε άλλο κράτος μέλος ζημία, ο τόπος αυτός δεν θεμελιώνει διεθνή δικαιοδοσία». Τον «τόπο που επήλθε η παράνομη επέμβαση στο προστατευτέο έννομο αγαθό, ο οποίος δεν μπορεί να συγχέεται με τον τόπο απλώς όπου επέδρασε αρνητικά στην περιουσία του παθόντος η παράνομη προσβολή του έννομου αγαθού, αλλά (να ταυτίζεται) με τον τόπο όπου εμφανίστηκε η κύρια υλική εκδήλωση της ζημίας» θεωρεί κρίσιμο στο πλαίσιο του άρθρου 5 σημ. 3 Συμβρ και Λουγκάνο και ο Αρβανιτάκης, ανωτ., ΕΠολΔ 2009. 472 επ., 476).

Τη στάση του Δικαστηρίου να κρατά αποστάσεις από την ταύτιση του τόπου επελεύσεως της ζημίας (*Erfolgsort*) με το επίκεντρο (*Mittelpunkt oder Verwaltungsort*) της περιουσίας του ζημιωθέντος επιδοκιμάζει και ο Zaprianos, (GPR 2016.253), ενώ και ο I. Δεληκωστόπουλος, (στο Αρβανιτάκης/Βασιλακάκης, Κανονισμός 1215/2012, άρθρ. 7 αριθ. 96 επ.) καταρχήν επιδοκιμάζει τη νομολογία του αυτή.

Και στη γερμανική βιβλιογραφία ομόθυμη είναι η γνώμη ότι κρίσιμος για τη διεθνή δικαιοδοσία του *forum delicti* είναι ο τόπος της πρώτης (περιουσιακής) ζημίας, δηλαδή ο τόπος στον οποίον προσβλήθηκε το υλικό έννομο αγαθό και όχι εκείνος στον οποίον επήλθαν περαιτέρω ζημιές ή αυτές εξακριβώθηκαν (Rauscher[Leible], ανωτ. Art. 7 Brüssels Ia-VO αριθ. 121). Στις αγωγές αποκαταστάσεως της περιουσιακής ζημίας ο θεμελιωτικός της διεθνούς δικαιοδοσίας τόπος της πρώτης ζημίας συμπίπτει με τον τόπο προσβολής του έννομου αγαθού και τον τόπο επελεύσεως της ζημίας. Τόπος επελεύσεως της ζημίας είναι μόνον ένας τόπος, τον οποίον εκείνος, που προκαλεί τη ζημία, θα μπορούσε να προβλέψει (Nagel-Gottwald, Internation-

ales Zivilprozessrecht⁷, 2013, § 3 αριθ. 89). Κρίσιμος επομένως είναι ο τόπος, στον οποίον προσβάλλεται το συγκεκριμένο περιουσιακό αντικείμενο, όχι ο τόπος όπου επήλθαν οι περαιτέρω συνέπειες της αρχικής ζημίας (όπου επιδρούν αυτές στην περιουσία του ζημιωθέντος (Nagel-Gottwald, ανωτ.). Ότι ο τόπος όπου βρίσκεται το συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο, που τίγεται από τη συγκεκριμένη αδικοπρακτική συμπεριφορά είναι ο κρίσιμος, παραδέχονται οι: Gottwald, MüKo ZPO⁵, 2017, Art. 7 Brüssel Ia-VO αριθ. 57· Schlosser/Hess, EU-Zivilprozessrecht⁴, 2015, Art. 7 EuGVVO αριθ. 16· Prütting/Gehrlein [-Pfeiffer], ZPO⁸, 2016, Art. 7 Brüssel Ia-VO, αριθ. 11· Thomas/Putzo, [-Hüsstege] ZPO⁴⁰, 2019, Art. 7 EuGVVO, αριθ. 22a· κατά βάση δε και ο Mankowski (EuZW 2016.583: μόνον πολύ εξαιρετικές συνθήκες και περιστάσεις, που οδηγούν άμεσα στην προσβολή της περιουσίας ως συνόλου, θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν διαφορετικές λύσεις). Δεν έλειψαν και (ρηξικέλευθες) φωνές (Schack, Internationales Zivilverfahrensrecht⁶, 2014, αριθ. 339 επ.), που θεωρούν ως τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός (σε ανάλογες περιπτώσεις) μόνον τον τόπο όπου εκδηλώθηκε η παράνομη αδικοπρακτική συμπεριφορά. Μόνον οι Geimer/Schütze (Europäisches Zivilverfahrensrecht³, 2010, Art. 5 αριθ. 258) υποστήριξαν ότι ο τόπος επελεύσεως της ζημίας θα είναι κατά κανόνα ο τόπος κατοικίας του ζημιωθέντος κατά τον χρόνο της αδικοπραξίας.

Ε. Η ημετέρα γνώμη ως προς τον τόπο επελεύσεως της ζημίας

Τόσο από το σύνολο των αποφάσεων του ΔΕΕ όσο και από τη νομολογία των ημεδαπών δικαστηρίων δεν καταλείπεται η παραμικρή αμφιβολία ότι ως τόπος επελεύσεως της περιουσιακής ζημίας στις αδικοπραξίες, που αφορούν σε προσβολή υλικών έννομων αγαθών, θα πρέπει να θεωρείται αποκλειστικά ο τόπος όπου επήλθε πρωταρχικά (βλ. ΔΕΚ 16.7.2009, Zuid-Chemie, C-189/08, EU:C:2009:475· ΔΕΕ 9.7.2020, Verein für Konsumenteninformation, C-343/19, EU:C:2020:534) και άμεσα η ζημία στο συγκεκριμένο υλικό περιουσιακό αντικείμενο του ζη-

μιωθέντος, όχι ο τόπος όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του και υφίσταται τελικά τις οικονομικές συνέπειες του αδικήματος. Καμία απολύτως αντικειμενική ανάγκη από απόψεως διεξαγωγής των αποδείξεων ή οργανώσεως της δίκης δεν δικαιολογεί την απονομή διεθνούς δικαιοδοσίας στα δικαστήρια άλλου κράτους μέλους, διαφορετικού από εκείνο στο έδαφος του οποίου εντοπίζονται τόσο το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός όσο και η εκδήλωση των (πρώτων) επιζήμιων συνεπειών, δηλαδή των στοιχείων που θεμελιώνουν την αδικοπρακτική ευθύνη. Η απονομή διεθνούς δικαιοδοσίας στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του παθόντος δικαιολογείται τότε μόνον, όταν η κατοικία του αυτή αποτελεί όντως τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός ή τον τόπο επελεύσεως της ζημίας. Η επιλογή αυτή περιορίζει τον σύνδεσμο της διεθνούς δικαιοδοσίας στις αδικοπραξίες σε λογικά πλαίσια, ανταποκρίνεται στα θεμελιώδη κριτήρια της προβλεψιμότητας (ο ενάγων προσδιορίζει ευχερώς το δικαστήριο στο οποίο μπορεί να προσφύγει, ο εναγόμενος προβλέπει κατ' εύλογη εκτίμηση το δικαστήριο ενώπιον του οποίου μπορεί να εναχθεί) και της επιλύσεως της διαφοράς από το καταλληλότερο δικαστήριο. Λόγω της εγγύτητας προς την υπόθεση το δικαστήριο είναι σε καλύτερη θέση να εκτιμήσει, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις, που στοιχειοθετούν την ευθύνη του εναγομένου και να διατάξει τις πρόσφορες αποδείξεις. Συμπλέει ακόμη η άποψη αυτή και με τη ρύθμιση του άρθρου 4 I του Κανονισμού Ρώμη II (Κανονισμός 864/2007) που εντοπίζει επίσης το εφαρμοστέο δικαιο επί εξωσυμβατικών ενοχών, που απορρέουν από αδικοπραξία, στον τόπο όπου επέρχεται η άμεση ζημία (ΔΕΕ 10.12.2015, Lazar, C-350/14, EU:C:2015:802, σκέψεις 24 επ.), διευκολύνει συνεπώς τη συμπίεση forum και jus και περαιτέρω την ενιαία και αποτελεσματική ερμηνεία τους (βλ. Zaprianos, GPR 2016.254). Εξισορροπεί ακόμη η ίδια λύση τα εκατέρωθεν συμφέροντα ενάγοντος και εναγομένου, προσηλώνεται πλήρως στον υπέρτερο κανόνα εντοπισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας στον τόπο κατοικίας του εναγομένου, αποτρέπει τον κερματισμό και τον πολλαπλασιασμό των δικαιο-

δοτικών βάσεων, απομακρύνει τον κίνδυνο άγρας δικαιοδοσίας και εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων, κυρίως δε τη δημιουργία δωσδικίας του ενάγοντος, που αποδοκιμάζει σταθερά η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Το ανωτέρω forum διεκδικεί εφαρμογή, και δικαίως, για όλες τις μορφές και τα είδη ζημίας. Ισχύει λοιπόν τόσο για τη θετική όσο και για την αποθετική (διαφυγόντα κέρδη), όσο επίσης και για τη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Ως προς τα διαφυγόντα κέρδη η ίδια η ανωτέρω απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση fly LAL-Lithuanian Airlines (ανωτ. Β ΙΙ 8) συνέδεσε την απώλεια των κερδών αυτών με τον τόπο όπου έγινε η παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού και προέκυψε η (αποθετική) ζημία. Ωστόσο, όπως ήδη τονίσθηκε, η απόφαση αυτή δεν αφορούσε παράνομη επέμβαση σε προστατευόμενο υλικό, αλλά σε άυλο αγαθό (αθέμιτες πρακτικές, που οδηγούν σε προσβολή του ανταγωνισμού), ώστε η θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας να διέπεται εδώ από άλλους κανόνες και να υπακούει σε διαφορετική λογική (όπως συμβαίνει άλλωστε με τη νομολογιακή διαμόρφωση της διεθνούς δικαιοδοσίας και για άλλες μορφές θιγόμενων άυλων αγαθών, π.χ. τις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου κλπ., για τις οποίες βλ. Νίκα/Σαχπεκίδου, ανωτ., άρθρ. 7 αριθ. 186 επ., 193 επ.). Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις τόσο το προστατευόμενο έννομο αγαθό όσο και η επερχόμενη άμεση ζημία εντοπίζονται (φυσιολογικά) στον τόπο όπου βρίσκεται το κέντρο των δραστηριοτήτων, το επίκεντρο των συμφερόντων του ζημιωθέντος, ώστε οποιαδήποτε σύγκριση με τον προβληματισμό της ζημίας σε υλικά αγαθά να μην αποδεικνύεται λυσιτελής. Αντίστοιχα και η επιστράτευση της νομολογίας του ΔΕΕ για τη διεθνή δικαιοδοσία επί αδικοπραξιών σε άυλα αγαθά (ΔΕΚ 7.3.1995, Shevill, C-68/93, EU:C:1995:61· ΔΕΕ 25.10.2011, eDate Advertising και Martinez, C-509/09, C-161/10, EU:C:2011:685· ΔΕΕ 17.10.2017, Bolagsupplysningen, C-194/16, EU:C:2017:766, σκέψεις 33 και 39 κ.λπ.), προκειμένου να επιλυθούν ζητήματα που αφορούν τη διεθνή δικαιοδοσία επί προσβολής σε υλικά αγαθά, δεν είναι εποικοδομητική. Η επίκληση

των αποφάσεων αυτών, ώστε να αντληθούν συμπεράσματα για υποθέσεις με διαφορετικά πραγματικά περιστατικά και διαφορετικά προστατευόμενα έννομα αγαθά, δεν είναι καθόλου αποδοτική. Αλλοίμονο, άλλωστε, αν η αξίωση για αποθετική ζημία μπορούσε να δικασθεί σε διαφορετικά δικαστήρια από εκείνα που είναι αρμόδια για την εκδίκαση της θετικής ζημίας. Ούτε και όταν ζητείται ηθική αποζημίωση λόγω ηθικής βλάβης (ΑΚ 59, 932) υπάρχει περιθώριο να ζητηθεί αυτή αυτοτελώς σε άλλο δικαστήριο πέραν εκείνου της κατοικίας του εναγομένου και εκείνου του τόπου όπου εκδηλώθηκε το πρώτον η βλάβη στο έννομο αγαθό. Όπως δέχθηκε και ο Άρειος Πάγος (ΑΠ 1738/2009, ΝοΒ 2010. 728, ΕΠολΔ 2011. 316, 317· 71/2011, Νόμος· βλ. και ΔΕΕ 10.12.2015, Lazar, C-350/14, EU:C:2015:802· Νίκας/Σαχπεκίδου, ανωτ. άρθρ. 7 αριθ. 175· πρβλ. και ΕφΑθ 4178/2003, ΑρχΝ 2005. 41, 43 Ι· βλ. όμως Τσικρικά, γνμδ, ΕφΑΔ 2020. 13 επ., 17 επ.), ο τόπος όπου ο ενάγων κατοικεί ή πληροφορήθηκε (ακόμη και τυχαίως) το ζήτημα και αισθάνθηκε «θλίψη ή στενοχωρία» στερείται αυτοτελώς σημασίας για τη θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας, για τον ίδιο λόγο για τον οποίο στερείται διεθνούς δικαιοδοσίας και ο τόπος της περαιτέρω ζημίας.

Στ. Η απάντησή μας επί της συγκεκριμένης υποθέσεως

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, που μας απασχολεί, κατά τους ισχυρισμούς της ενάγουσας εταιρίας, τόσο η υποτιθέμενη αδικοπρακτική συμπεριφορά των εναγόμενων μεσιτών, που φέρεται ότι προκάλεσαν την τεχνητή υπερημερία της όσο και της τρίτης εναγόμενης εταιρίας (BAML), που φέρεται να υπέβαλε στη δανειστρία Τράπεζα (RBS) να επιλέξει και να απευθυνθεί στους συγκεκριμένους ναυλομεσιτές για την εκτίμηση της αξίας του πλοίου, έλαβαν χώρα αδιαμφισβήτητα στο Ηνωμένο Βασίλειο ή έστω, ως προς την α' εναγομένη, στη Γαλλία. Επομένως, αφού οι αγωγικά αποδιδόμενες στους εναγομένους παράνομες πράξεις συνέβησαν εκεί, το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός (Handlungsort) εντοπίζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο ή, έστω, στη Γαλλία (ως προς την α' εναγο-

μένη). Στο Ηνωμένο Βασίλειο εντοπίζεται όμως το αποτέλεσμα, η επιζήμια συνέπεια της αποδιδόμενης αδικοπραξίας (Erfolgsort), αφού εκεί εκδηλώθηκε η πρώτη (άμεση) επέμβαση στο έννομο υλικό αγαθό του πλοίου της ενάγουσας, μέσω της κατασχέσεώς του και της εντεύθεν απαγορεύσεως του απόπλου του (arrest). Από την αρχική αυτή επέμβαση προήλθαν και οι υπόλοιπες ζημίες της, θετική (δαπάνες συντηρήσεως του πλοίου), αποθετική (διαφυγόντα κέρδη), καθώς και η πιθανή ηθική της βλάβη, οι οποίες υποστασιοποιούν επίσης την αρχική ζημία, που εντοπίζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τα δικαστήρια συνεπώς του Ηνωμένου Βασιλείου (ενδεχομένως και της Γαλλίας), όχι όμως της Ελλάδας, έχουν διεθνή δικαιοδοσία ως τόπος της υποτιθέμενης αδικοπρακτικής συμπεριφοράς. Τα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν συγχρόνως διεθνή δικαιοδοσία κατά τον ΚανΒρ Ια και ως τόπος επελεύσεως της άμεσης ζημίας. Ο τόπος της πραγματικής έδρας της ενάγουσας, ο Πειραιάς, όπου ασκείται η διοίκηση και αποτελεί το κέντρο των επιχειρηματικών της δραστηριοτήτων, δεν αποτελεί, κατά την πάγια επίσημη, όπως είδαμε, νομολογία του ΔΕΕ εποικοδομητικό σύνδεσμο, που θα μπορούσε να θεμελιώσει κατά τον ΚανΒρ Ια (πρόσθετη) δικαιοδοτική βάση στα δικαστήρια του Πειραιώς. Ούτε και εξαιρετικές συνθήκες και περιστάσεις συντρέχουν, όπως συνέβαινε στις υποθέσεις Kolassa και Löber (ανωτ. Β ΙΙ 5), που θα μπορούσαν ίσως να θεμελιώσουν κατ'επίκεικα έναν τέτοιο σύνδεσμο. Εξάλλου, όπως ήδη αναφέρθηκε, η προσβολή της φήμης και η δυσμενής επίδραση σε συμβάσεις του ζημιωθέντος με τρίτα πρόσωπα ως αποτέλεσμα της παρακρατήσεως του περιουσιακού στοιχείου (εν προκειμένω πλοίο), δηλαδή η ηθική βλάβη, στερείται επίσης αυτοτελούς αξίας, δεν είναι σε θέση, όπως είδαμε, να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων κατά το άρθρο 7 σημ. 2 ΚανΒρ Ια.

Τέλος, στην προκειμένη περίπτωση, ούτε η επιδίωξη καταψηφίσεως διαφυγόντων κερδών μπορεί να στηρίξει τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του Πειραιώς. Όπως ήδη τονίσθηκε, σε αντίθεση με την απόφαση flyLAL-Lithuanian Airlines (ανωτ. Β ΙΙ 8), όπου η ζημία από τα

διαφυγόντα κέρδη αφορούσε άυλα αγαθά, τις απώλειες πωλήσεων λόγω αντίθετων στους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορών, και εντοπιζόταν σε συγκεκριμένη αγορά, που συνέπιπτε με τον τόπο της έδρας της ενάγουσας, στην περίπτωση μας η ζημία, που προέρχεται από τα αιτούμενα διαφυγόντα κέρδη δεν εντοπίζεται σε συγκεκριμένη αγορά και επιπλέον, απορρέει από τη μη ναύλωση του συγκεκριμένου πλοίου, η οποία οφείλεται στην άμεση επέμβαση στο έννομο υλικό αγαθό της ενάγουσας, που πραγματοποιήθηκε με την κατάσχεση και την εντεύθεν απαγόρευση του απόπλου του (arrest). Με άλλα λόγια, η ζημία των διαφυγόντων κερδών στην περίπτωση μας δεν οφείλεται σε παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, αλλά είναι επίσης άμεση εκδήλωση της αρχικής υλικής ζημίας, της ζημίας από την ακινητοποίηση του πλοίου. Η άμεση και πρωταρχική ζημία στην περίπτωση της υποθέσεως flyLAL-Lithuanian Airlines επήλθε απευθείας στον τόπο της έδρας της ενάγουσας, ενώ η άμεση και πρωταρχική ζημία από τη φερόμενη αδικοπραξία στην περίπτωση που ερευνούμε, επήλθε, όπως είδαμε, στο Ηνωμένο Βασίλειο. Δεν είναι και λογικό άλλα δικαστήρια να έχουν διεθνή δικαιοδοσία να δικάσουν την αγωγή για θετική ζημία, αλλά για την αποθετική των διαφυγόντων κερδών και άλλα για την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης. Όπως ήδη διευκρινίσθηκε, αγωγή στα δικαστήρια του ενάγοντος επιτρέπεται μόνον, όταν η αρχική, η άμεση ζημία, εντοπίζεται στον τόπο κατοικίας του ενάγοντος. Άλλωστε, η αποζημίωση, που οφείλεται από την παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού κατά τα άρθρα 101, 102 ΣΛΕΕ παρουσιάζει πολλές ιδιομορφίες και άλλες δικαιολογητικές βάσεις, ώστε να μην κρίνεται αποδοτική η σύγκρισή της με την υλική ζημία, που προκαλείται από την παράνομη επέμβαση στα έννομα υλικά αγαθά κατά τις γενικές διατάξεις των αδικοπραξιών.

Εφόσον, λοιπόν, εν προκειμένω: α) το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, ήτοι η υποτιθέμενη αδικοπρακτική συμπεριφορά των εναγομένων μεσιτών, που φέρεται ότι προκάλεσαν την τεχνητή υπερημερία της ενάγουσας, όσο και η υποτιθέμενη αδικοπρακτική συμπεριφορά της τρίτης εναγομένης (BAML), που φέρεται ότι ε-

πέβαλε στη δανειστρια τράπεζα (RBS) να επιλέξει και να απευθυνθεί στους συγκεκριμένους ναυλομεσίτες για την εκτίμηση της αξίας του πλοίου, έλαβαν χώρα εκτός Ελλάδας (Ηνωμένο Βασίλειο-Γαλλία) και β) η επέλευση της αρχικής ζημίας, ήτοι η κατάσχεση και η εντεύθεν απαγόρευση του απόπλου του πλοίου (arrest) εντοπίζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο, διεθνή δικαιοδοσία για όλες τις μορφές και τα είδη της ζημίας, ήτοι τόσο για τη θετική όσο και για την αποθετική (διαφυγόντα κέρδη) ζημία, όπως επίσης και για την ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης έχουν τα δικαστήρια των χωρών αυτών. Όπως ήδη σημειώθηκε, θα ήταν παράλογο ως προς ένα μόνον είδος ζημίας (την αποθετική) να θεμελιώνεται δωσιδικία στον τόπο της κατοικίας και της επιχειρηματικής δραστηριότητας του ενάγοντος. Αυτό θα αποτελούσε απόλυτη ανατροπή (για να μην πούμε διαστρέβλωση) του

συστήματος διεθνούς δικαιοδοσίας, που επιφύλασσει η ευρωπαϊκή έννομη τάξη για τις αδικπρακτικές ενοχές: θα καθιστούσε δυσδιάκριτο τον εντοπισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, θα πολλαπλασίαζε τα *fora delicti* σε βάρος της οικονομίας της δίκης, με άμεσο κίνδυνο την έκδοση αντιφατικών αποφάσεων, που υπονομεύουν το κύρος της δικαιοδοτικής λειτουργίας και εν τέλει την ασφάλεια δικαίου. Προφανώς λοιπόν έσφαλε η υπ' αριθ. 3561/2020 απόφαση του ΠΠρΠειρ, που εντόπισε τη διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση της αγωγής διαφυγόντων κερδών (απώλεια κερδών από την ακινητοποίηση του πλοίου) στον τόπο όπου βρίσκεται το επίκεντρο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων της ενάγουσας.

Θεσσαλονίκη, 12.7.2021

BIBΛIOΓPAΦIKO ΔEΛTIO

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Βιβλιοθήκη του ΔΣΑ εκδίδει κάθε δίμηνο Βιβλιογραφικό Δελτίο, το οποίο περιλαμβάνει όλες τις εκδόσεις (αγορές και δωρεές) που εισέρχονται στη Βιβλιοθήκη, επίκαιρα άρθρα που δημοσιεύονται σε νομικά περιοδικά και καταχωρούνται στη βάση Τεκμηρίωσης της Βιβλιοθήκης.

Ο αναγνώστης του ΝοΒ στο παρόν τεύχος έχει στη διάθεσή του μέρος της ύλης του Βιβλιογραφικού Δελτίου, που αναφέρεται στους μήνες Ιανουάριο - Φεβρουάριο 2023.

Το Δελτίο περιλαμβάνει Κατάλογο βιβλίων κατά θέμα (Βιβλία Δικαίου, Κώδικες, Πληροφοριακά), Περιοδικές εκδόσεις, Ηλεκτρονικές πηγές, Τεκμηρίωση.

Σε κάθε εγγραφή δίνονται τα στοιχεία: Συγγραφέας, Συλλογικό όργανο, Τίτλος και Τίτλος Τόμου, Τόπος, Εκδότης, Έτος έκδοσης, Φυσική περιγραφή, Μέσο, ISBN, ISSN.

Επίσης δίνεται ο ταξινομικός αριθμός με βάση τον οποίο γίνεται η διάταξη του καταλόγου, αλλά και η διάταξη των βιβλίων στο χώρο της Βιβλιοθήκης.

Τα άρθρα παρατίθενται αλφαβητικά κατά συγγραφέα.

I. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΜΑ α. ΒΙΒΛΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Αλιπράντης, Νικήτας Δ.

Σύμμεκτα. Τ. Ι, Ι. Κοινωνιολογία και θεωρία δικαίου ΙΙ. Δίκαιο και θρησκεία / Νικήτα Αλιπράντη. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2011. - 511 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-02-2576-1

ISBN: 978-960-02-2608-9 (set)

340 ΑΛΙ

Αλιπράντης, Νικήτας Δ.

Σύμμεκτα. Τ. ΙΙ, Κοινωνικό δίκαιο ελληνικό, συγκριτικό / αλλοδαπό, ευρωπαϊκό / Νικήτα Αλιπράντη. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2011. - 431 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-02-2609-6

ISBN: 978-960-02-2608-9 (set)

340 ΑΛΙ

Βοϊκλής, Εμμανουήλ Ι.

Πότε και πώς καθιερώθηκε η νεοελληνική (δημοτική) γλώσσα στη νομοθετική, διοικητική, δικαστηριακή & συμβολαιογραφική πράξη / Εμμανουήλ Ι. Βοϊκλής. - Αθήνα: Α. Σάκκουλας, 2022. - 352 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-596-265-4

340 ΒΟΙ

Τσαούση, Ασπασία Ι.

Δίκαιο και συνεργατικότητα: μια νέα προσέγγιση στην κοινωνιολογία του δικαίου / Ασπασία Ι. Τσαούση. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2013. - 629 σ.; 24 εκ.. - (Δίκαιο και κοινωνικές επιστήμες / διεύθ. Ασπασία Ι. Τσαούση)

ISBN: 978-960-02-2902-8
340 ΤΣΑΟ/δ

ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

Το δίκαιο της διεθνούς κοινωνίας / επιμ. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας. - 4η έκδ. επαυξημένη έκδ.. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxvii, 947 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-814-7
341 ΔΙΚ 2022

Ανάγνου, Μαίρη

Ετερότητα και ανεκτικότητα στην Ευρώπη: οι ευρωπαϊκές πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων / Μαίρη Ανάγνου. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2017. - 839 σ.; 25εκ.

ISBN: 978-960-02-3299-8
341.231.14 ΑΝΑ

ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Γεράσιμος, Ιωάννης

Η σχέση της εθνικής και της ευρωπαϊκής συνταγματικής ταυτότητας στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη / Ιωάννης Γεράσιμος. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xvii, 560 σ. ; 24εκ.

ISBN: 978-960-648-615-9
341.97 ΓΕΡ

Κυριαζής, Δημήτρης

Δίκαιο βιώσιμης χρηματοδότησης εξέλιξη και νομικό πλαίσιο / Δημήτριος Α. Κυριαζής. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxii, 264 σ.; 24 εκ.. - (Μελέτες Διεθνούς, Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Οικονομικού Δικαίου / διεύθ. Χρήστος Βλ. Γκόρτσος, Γιώργος Δελλής; 3)

ISBN: 978-960-654-931-1
341.974 ΚΥΡ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Σπηλιωτόπουλος, Επαμεινώνδας Π.

Εγχειρίδιο διοικητικού δικαίου. Τόμος 2 / Επαμεινώνδας Π. Σπηλιωτόπουλος, Βασίλειος Θ. Κονδύλης. - 16η έκδ.. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - τόμος 2/2 - xiv, 408 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-818-5
342.1 ΣΠΗ 2022

Γαλάνης, Παναγιώτης

Μέσα και εργαλεία εφαρμογής του πολεοδομικού σχεδιασμού: από τον σχεδιασμό στην υλοποίηση / Παναγιώτης Γαλάνης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2023. - xxvii, 232 σ.; 25 εκ.. - (Εγχειρίδια δημοσίου δικαίου και Ευρωπαϊκού δημοσίου δικαίου / επιστ. διεύθ. Θεοδώρα Δ. Αντωνίου; 14)

ISBN: 978-960-654-953-3
342.253 ΓΑΛ

Κουκούλης, Ανδρέας-Νικόλαος

Νομική θέση και προστασία των ζώων: σε Αστικό Κώδικα και ειδικούς νόμους / Ανδρέας-Νικόλαος Κουκούλης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2023. - xvii, 218 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-956-4

342.254 ΚΟΥΚ

Τσακίρης, Θεόδωρος

Ενεργειακή ασφάλεια και διεθνής πολιτική: η γεωπολιτική του «Μαύρου Χρυσού» από την ανακάλυψη πετρελαίου στη Μέση Ανατολή έως τη Σχιστολιθική Επανάσταση (1908-2018) / Θεόδωρος Τσακίρης; Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2018. - 857 σ.; 24εκ.

ISBN: 978-960-02-3384-1

342.257 ΤΣΑ

Αλιφραγκής, Ηλίας

Νέος κώδικας δημοσίων εσόδων Κ.Ε.Δ.Ε / Ηλίας Αλιφραγκής. - Αθήνα: Βροτέας, [2022]. - 204 σ.; 24 εκ. + 1 cd-rom

ISBN: 978-618-5678-18-0

342.27 ΑΛΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γράβαρης, Ιωάννης Β.

Ο θεσμός της αναίρεσης στο Συμβούλιο της Επικρατείας: μέσα από συστηματική μελέτη της νομολογίας του Δικαστηρίου, με θεωρητικές, ιστορικές και συγκριτικές αναφορές / επιμ. Ιωάννης Β. Γράβαρης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxv, 596 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-791-1

342.33 ΓΡΑ

Σημαντικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας: σχολιασμένη νομολογία των τελευταίων 30 ετών / επιμ. Ειρήνη Σαρπ, Σπύρος Βλαχόπουλος, Λούση Κιουσοπούλου, Στέλιος Τσεβάζ. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xv, 366 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-939-7

342.33 ΣΗΜ

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Χρυσόγονος, Κώστας Χ.

Εισηγήσεις συνταγματικού δικαίου / Κώστας Χ. Χρυσόγονος. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xviii, 301 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-6074-3

342.52 ΧΡΥ/ε

Σωτηρέλης, Γιώργος Χ.

Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης: επίμετρο: από την παγκοσμιοποίηση στην κρίση και στην πανδημία / Γ. Χ. Σωτηρέλης. - 2η έκδ.. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2022. - 778 σ.; 21εκ.. - (Πολιτεία-Θεσμοί-Δικαιώματα; 12)

ISBN: 978-960-02-3808-2

342.53 ΣΩΤ 2022

Βλαχόπουλος, Σπύρος Β.

Θεμελιώδη δικαιώματα / Σπύρος Βλαχόπουλος. - 2η έκδ.. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xl, 797 σ.; 25εκ.

342.56 ΒΛΑ/θ 2022

ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ**Σαββίδης, Νικόλαος Μ.**

Η πραγματογνωμοσύνη στην ποινική δίκη: ζητήματα απόδειξης στην ποινική διαδικασία μετά τον ν. 4855/2021 / Νικόλαος Μ. Σαββίδης. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - χιχ, 338 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-617-3

343.14 ΣΑΒ

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**Καϊάφα-Γκμπάντι, Μαρία**

Ποινικό δίκαιο: γενικό μέρος / Μαρία Καϊάφα-Γκμπάντι, Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxxvι, 810 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-506-1

343.2 ΚΑΙ/ποινι

Ηλεκτρονικό έγκλημα: ουσιαστικές και δικονομικές όψεις / επιμ. Θεοχάρης Ι. Δαλακούρας. - 2η έκδ.. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2023. - χ, 612 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-951-9

343.53 ΔΑΛ 2023

Καραγιαννόπουλος, Άλκης Β.

Ποινικό δίκαιο: ειδικό μέρος: σύμφωνα με τον νέο Ποινικό Κώδικα και τις νέες τροποποιήσεις του ν. 4947/2022 και ν.4855/2021 / Άλκης Β. Καραγιαννόπουλος. - νέα έκδ.. - Αθήνα: [χ.ό.], 2022. - 305 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-618-82411-1-4

343.7 ΚΑΡ 2022

Μπιτζιλέκης, Νικόλαος Ε.

Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας / Ν. Μπιτζιλέκης. - 2η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - xviii, 378 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-627-2

343.7 ΜΠΙ 2023

Δημόπουλος, Χαράλαμπος Ν.

Εγκληματολογία / Χαράλαμπος Δημόπουλος. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - χιχ, 882 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-822-2

343.9 ΔΗΜ/εγκ

Πιτσελά, Αγγελική Γ.

Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων / Αγγελική Γ. Πιτσελά. - 8η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xxxv, 781 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-558-9

343.91 ΠΠ/π 2022

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**Παπαδαμάκης, Αδάμ Χ.**

Στρατιωτικό ποινικό δίκαιο: θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του νέου στρατιωτικού ποινικού κώδικα / Αδάμ Χ. Παπαδαμάκης. - 9η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2021. - xxvι, 521 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-310-3
344.1 ΠΑΠ/σ 2021

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Τραυλός-Τζανετάτος, Δημήτρης Α.

Καπιταλιστική αναδιάρθρωση: καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και εργασία / Δημήτρης Α. Τραυλός-Τζανετάτος. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - xv, 319 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-623-4
345.1 ΤΡΑ/κ

Ρίζος, Κωνσταντίνος Δ.

Η καταγγελία της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου: οι μεταβολές μετά τον ν. 4808/2021 / Κωνσταντίνος Δ. Ρίζος. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2021. - xii, 155 σ.; 21 εκ.

ISBN: 978-960-654-547-4
345.116 ΡΙΖ/κ 2020-21

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

Παμπούκης, Χαράλαμπος Π.

Μεθοδολογία ιδιωτικού διεθνούς δικαίου: το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο στην πράξη / Χάρης Π. Παμπούκης. - 2η έκδ. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2021. - xi, 171 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-292-3
346.9 ΠΑΜ 2021

ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Χρυσάνθης, Χρήστος Σπ.

Φιλοσοφική και οικονομική ανάλυση της διανοητικής ιδιοκτησίας / Χρήστος Σπ. Χρυσάνθης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxiii, 373 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-928-1
347.115 ΧΡΥ

Τρουπιάνη, Ιωάννα Γ.

Τεχνητή νοημοσύνη και αστική ευθύνη: ιδίως στον τομέα των αυτόνομων αυτοκινήτων / Ιωάννα Γ. Τρουπιάνη. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - xi, 170 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-620-3
347.123 ΤΡΥ

Τροκανάς, Θεόδωρος Δ.

Η πλάνη στη βούληση κατά τον Αστικό Κώδικα / Θεόδωρος Δ. Τροκανάς. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xx, 200 σ.; 24εκ.

ISBN: 978-960-648-619-7
347.132 ΤΡΟ

Κορνηλάκης, Πάνος Κ.

Ειδικό ενοχικό δίκαιο / Πάνος Κ. Κορνηλάκης. - 3η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - lxxxix, 1890 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-624-1
347.3 ΚΟΡ/ε 2023

Κατράς, Ιωάννης Ν.

Αστικές και νέες εμπορικές μισθώσεις / Ιωάννης Ν. Κατράς. - 4η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - 1080 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-632-6

347.321 ΚΑΤ/α 2023

Βέλλας, Πέτρος Ι.

Δίκαιο εμπράγματος εξασφάλισης πιστώσεων: ενέχυρο, υποθήκη, παρακράτηση κυριότητας, καταπιστευματική μεταβίβαση κυριότητας / Πέτρος Ι. Βέλλας. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxvii, 851 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-923-6

347.35 ΒΕΛ

Η προστασία των δικαιωμάτων στο εμπράγματο δίκαιο: νομή, κυριότητα, αγωγή διανομής, οριζόντια και κάθετη ιδιοκτησία, γειτονικό δίκαιο, κοινόχρηστοι χώροι, δουλείες, ενέχυρο-υποθήκη, αγωγή περί κλήρου, κτηματολόγιο, αναγκαστική απαλλοτρίωση, πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής, δικαίωμα επιφάνειας, δημόσιο-ΟΤΑ, δάση, εκκλησία, παραμεθόριες περιοχές, τοπικά δίκαια / Μαρία Γεωργιάδου, Μαρίνα Μπόζνου, Ασπασία Πολυμεροπούλου, Βασιλική Σιαχάμη, Γεώργιος Τζιώτης / επίμ. Ιωάννης Φιοράκης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxxiv, 966 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-871-0

347.4 ΠΡΟ

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**Σταμέλος, Χαράλαμπος Δημ.**

Εισαγωγή στο δίκαιο της Κεφαλαιαγοράς / Χαράλαμπος Δ. Σταμέλος. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xvi, 250 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-874-1

347.73 ΣΤΑ

Καραμανάκου, Ελένη Π.

Το πιστωτικό ίδρυμα ως ασφαλιστικός διαμεσολαβητής / Ελένη Καραμανάκου. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xxi, 560 σ.; 24 εκ.. - (Σειρά μελετών δικαίου επιχειρήσεων & εταιριών / διεύθ. Ευάγγελος Εμμ. Περάκης; 48)

ISBN: 978-960-654-866-6

347.764 ΚΑΡ

Νεκτάριος, Μιλτιάδης

Ιδιωτική ασφάλιση και διαχείριση κινδύνων / Μιλτιάδης Νεκτάριος. - Αθήνα: Παπαζήσης, 2014. - 602 σ.; 25εκ.

ISBN: 978-960-02-3035-2

347.764 ΝΕΚ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ**Πλεύρη, Άννα Εμ.**

Μελέτες Αστικού Δικονομικού Δικαίου, Διαιτησίας & Διαμεσολάβησης. Ι, 2008-2022 / Άννα Εμ. Πλεύρη. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xv, 1447 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-618-0

347.918.1 ΠΛΕ/μ

Καλαβρός, Κωνσταντίνος Φ.

Η αναίρεση κατά τον ΚΠολΔ: ερμηνεία κατ' άρθρο / Κ. Φ. Καλαβρός. - 5η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2023. - xxxii, 951 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-625-8

347.95 ΚΑΛΑ 2023

Γέσιου-Φαλτσή, Πελαγία

Εγχειρίδιο αναγκαστικής εκτελέσεως: γενικό και ειδικό μέρος / Πελαγία Γέσιου - Φαλτσή. - 3η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - xxxvii, 876 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-648-554-1

347.952 ΓΕΣ/ε 2022

Υποδείγματα Πολιτικής Δικονομίας: με ερμηνευτικά σχόλια και νομολογία. Τ. 2, Εκουσία δικαιοδοσία, διατηρησία, αναγκαστική εκτέλεση, συμβιβαστική επίλυση διαφορών / Χρήστος Ευθυμίου, Δημήτριος Θεοχάρης, Αθανάσιος Κόντης κ.ά.; επιμ. Νικόλαος Λεοντής. - 2η έκδ.. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - τόμος 2/2 - xv, 766 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-654-835-2

347.961 ΥΠΟ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**Κονιδάρης, Ιωάννης Μ.**

Η διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονισεώς τους / Ιωάννης Μ. Κονιδάρης. - 2η έκδ.. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - 286σ. ; 24εκ.

ISBN: 978-960-648-614-2

348 ΚΟΝ/δ 2022

β. ΚΩΔΙΚΕΣ**Χαραλαμπάκης, Αριστοτέλης Ι.**

Ο νέος Ποινικός Κώδικας: ερμηνεία κατ' άρθρο του ν. 4619/2019. Τόμος πρώτος, άρθρα 1-234 / Αριστοτέλης Χαραλαμπάκης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2020. - τ. 1/2 - xvi, 1551 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-288-2

Κ 343.2 2020-22/Χ

Χαραλαμπάκης, Αριστοτέλης Ι.

Ο νέος Ποινικός Κώδικας: ερμηνεία κατ' άρθρο του ν. 4619/2019. Τόμος δεύτερος, άρθρα 235-469 / Αριστοτέλης Χαραλαμπάκης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2021. - τ. 2/2 - xiv, σ. 1553-3313; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-371-5

Κ 343.2 2020-22/Χ

Χαραλαμπάκης, Αριστοτέλης Ι.

Οι αλλαγές του νέου Ποινικού Κώδικα: μετά τους ν. 4855/2021, 4871/2021, 4908/2022 και 4947/2022: ερμηνεία κατ' άρθρο των διατάξεων του ν. 4619/2019 που τροποποιήθηκαν / Αριστοτέλης Χαραλαμπάκης. - Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, c 2022. - xiv, 280 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-654-810-9

Κ 343.2 2020-22/Χ

γ. ΔΙΑΦΟΡΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΟΙ ΤΟΜΟΙ

Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Γιάννα Καρύμπαλη-Τσίπτσιου. I. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - τ. I/II - xxii, 1015 σ.; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-492-6

ISBN: 978-960-648-494-0 (set)

080 ΚΑΡΥ

Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Γιάννα Καρύμπαλη-Τσίπτσιου. II. - Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2022. - τ. II/II - xviii, σ. 1017-2012; 24 εκ.

ISBN: 978-960-648-493-3

ISBN: 978-960-648-494-0 (set)

080 ΚΑΡΥ

ΥΓΕΙΑ

Ζαφείρας, Θωμάς Κ.

Ιατρική Νομοθεσία: συμβολή εις την κωδικοποίησιν της περί ιατρών, ιατρικών συλλόγων και ιατρικών αμοιβών νομοθεσίας: ερμηνεία και σχόλια / Θωμάς Κ. Ζαφείρας. - Πειραιάς: [χ.ό.], 1966. - 511 σ.; 24 εκ.

614 ΖΑΦ

Μητροσύλη, Μαρία

Δίκαιο της υγείας: μονάδες υγείας, επαγγελματίες υγείας, ασθενείς / Μαρία Μητροσύλη. - Αθήνα: Παπαζήση, 2009. - 381 σ.; 25 εκ.

ISBN: 978-960-02-2324-8

614 ΜΗΤ/δ

II. ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΑΡΘΡΑ ΑΠΟ ΝΟΜΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Αγγελάκη, Μαρίνα

Η κοινωνική πολιτική την εποχή της πανδημίας (και μετά) / Μαρίνας Αγγελάκη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 824-828

Αγγελοπούλου, Όλγα Π.

Ειδικά ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης υπηκόων τρίτων χωρών που μεταναστεύουν νόμιμα στην Ευρώπη / Όλγας Αγγελοπούλου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 11-29

Αμίτσης, Γαβριήλ Ν.

Γιατί πρέπει να συζητήσουμε σοβαρά την ίδρυση Υπουργείου Οικογένειας; / Γαβριήλ Αμίτσης. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 175-178

Αμίτσης, Γαβριήλ Ν.

Η συμβολή της Ελλάδας στον πανευρωπαϊκό διάλογο για την ανάπτυξη των Συστημάτων Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος / Γαβριήλ Αμίτσης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 223-232

Αντωνοπούλου, Φωτεινή

Λογαριασμός κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας - ενημέρωση και προστασία του καταναλωτή / Φωτεινή Αντωνοπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 34, σ. 40-53

Αποστολάκης, Γεώργιος Στ.

Ζητήματα από την κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση των εταιρειών διαχείρισης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια / Γεώργιος Στ. Αποστολάκης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 697-707

Αποστολάκης, Γεώργιος Στ.

Η εκκλησιαστική περιουσία και η πρόκληση του Εθνικού Κτηματολογίου στην Ελλάδα / Γεώργιος Αποστολάκης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 449-461

Αρβανίτης, Απόστολος Λ.

Blockchain: προσέγγιση της νέας τεχνολογίας και των νομικών προεκτάσεών της. Δυνατότητα εφαρμογής στο σύστημα δημοσιότητας του Κτηματολογίου / Απόστολος Αρβανίτης, Ειρήνη Λανταβού, Δέσποινα-Αναστασία Μακρίδου. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 260-268

Αργαλιάς, Παναγιώτης

Η νέα αγορά ηλεκτροκίνησης / Παναγιώτης Αργαλιάς. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 362-370

Αργαλιάς, Παναγιώτης Ι.

Οικιακός-Τελικός Πελάτης Ενέργειας και πολιτική προστασίας του καταναλωτή στην ΕΕ / Παναγιώτης Ι. Αργαλιάς. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 46-55

Αργυρόπουλος, Χριστόφορος Δ.

Ένα δίκαιο αίτημα: η επιστροφή των Μαρμάρων της Ακρόπολης / Χριστόφορος Αργυρόπουλος. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 506-513

Βαθρακοκόιλης, Αντώνης Β.

Ζητήματα από την ανακοπή κατά της δήλωσης συνέχισης του πλειστηριασμού (άρθρο 973 παρ. 6 ΚΠολΔ) / Αντώνης Βαθρακοκόιλης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1309-1314

Βαλμαντώνης, Ιωάννης

Η γονική αποξένωση στη δικαστηριακή πρακτική / Γιάννης Βαλμαντώνης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1288-1299

Βασιλειάδου, Έλενα

Και η διοικητική ενοποίηση του e-ΕΦΚΑ συνεχίζεται... / Έλενας Βασιλειάδου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 263-278

Βασιλειάδου, Έλενα

Τα Περιφερειακά Ελεγκτικά Κέντρα Ασφάλισης: το νέο όργανο κατά της εισφοροδιαφυγής / Έλε-

νας Βασιλειάδου. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 415-441

Βλάχου-Βλαχοπούλου, Μαγδαληνή-Χριστίνα

Η πορεία της ενέργειας στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο: από τις απαρχές της απελευθέρωσης στο Χειμερινό Πακέτο / Μαγδαληνή-Χριστίνα Βλάχου-Βλαχοπούλου. -2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 68-84

Βλάχου-Βλαχοπούλου, Μαγδαληνή-Χριστίνα

Η πορεία της ενέργειας στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο: από τις απαρχές της απελευθέρωσης στο Χειμερινό Πακέτο / Μαγδαληνή-Χριστίνα Βλάχου-Βλαχοπούλου. -2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 24-45

Βλάχου, Ευαγγελία Γ.

Η στήριξη του οικονομικού φορέα από τρίτους στις δημόσιες συμβάσεις: οι νέες ενωσιακές ρυθμίσεις και οι διαχρονικοί προβληματισμοί / Ευαγγελία Βλάχου. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2020, τ. 64, τεύχ. 1, σ. 5-26

Βράνα, Ελένη

Αυθαίρετη δόμηση στα δάση και δασικοί χάρτες / Ελένη Βράνα. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 426-436

Γώγος, Κωνσταντίνος Ε.

Σύνθετα τουριστικά καταλύματα σε δάση και δασικές εκτάσεις: με αφορμή τα πρακτικά επεξεργασίας ΣτΕ 234/2017 και 53/2018 / Κωνσταντίνος Ε. Γώγος. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 1-6

Γαλάνης, Παναγιώτης

Αναδάσωση και δικαίωμα στην ιδιοκτησία κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ και των εθνικών δικαστηρίων / Παναγιώτης Γαλάνης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 202-214

Γαλάνης, Παναγιώτης

Η σημασία, η θέση και η νομολογιακή εφαρμογή των αρχών της προφύλαξης και της πρόληψης στο Ιδωτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος / Παναγιώτης Γαλάνης. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 598-606

Γαλάνης, Παναγιώτης

Το Δίκαιο Περιβάλλοντος μεταξύ Πολιτικής και Ηθικής Φιλοσοφίας και μέσα από το παράδειγμα του Γερμανικού Ιδεαλισμού / Παναγιώτης Γαλάνης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 88-100

Γαλάνης, Παναγιώτης

Το συνταγματικό πλαίσιο του Χωροταξικού και Πολεοδομικού Σχεδιασμού: περιβαλλοντική προστασία, θεμελιώδεις αρχές σχεδιασμού και χρηστή διοίκηση / Παναγιώτης Γαλάνης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 574-588

Γεμεντζή, Γεωργία

Πολεοδομικός σχεδιασμός και οικιστική αξιοποίηση ακινήτων: ο ρόλος των νεότερων εργαλείων χωρικού σχεδιασμού στη ρύθμιση της οικιστικής ανάπτυξης / Γεωργία Γεμεντζή. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 3, σ. 386-400

Γεωργιάδης, Άγις Χρ.

Διεθνής επενδυτική διαιτησία μετά την απόφαση Achmea / Άγις Χρ. Γεωργιάδης. -2019
Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 77-81

Γεωργιάδου, Νίκη

Το νομοθετικό πλαίσιο για τη μερική απασχόληση μετά από τους Ν. 4611/2019, 4635/2019 και 4808/2021 / Νίκης Γεωργιάδου. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1793, σ. 1777-1792

Γεωργιακάκη, Εμμανουέλα Ε.

Μεταβίβαση αυτοκινήτου και ασφάλιση / Εμμανουέλας Γεωργιακάκη. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2021, τ. ΙΘ, τεύχ. 1, σ. 1-16

Γεωργιακάκη, Εμμανουέλα-Ελένη

Η μίσθωση ακινήτου μετά την εκτέλεση της διαταγής αποδόσεως / Εμμανουέλα-Ελένη Γεωργιακάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 391-394

Γεωργιάς, Στρατής Γ.

Το «Δυστύχημα» στην αερομεταφορά προσώπων και ο ενοποιητικός ρόλος της νομολογίας / Στρατής Γ. Γεωργιάς. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 381-386

Γιάτσιοι, Ηλίας

Οι αναπτυξιακοί οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης: εξέλιξη των αναπτυξιακών εταιρειών των Ο.Τ.Α.; / Η. Γιάτσιοι, Γ. Δανόπουλου. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2020, τ. 64, τεύχ. 2, σ. 173-184

Γιαννόπουλος, Παναγιώτης Σ.

Επιτρεπτό εκχώρησης της απαίτησης του υπερθεματιστή κατά του συμβολαιογράφου προς σύνταξη και παράδοση της κατακυρωτικής έκθεσης υπέρ τρίτου, μετά την καταβολή του πλειστηριάσματος: συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 1005 παρ. 1 ΚΠολΔ / Παναγιώτης Σ. Γιαννόπουλος. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 708-716

Γκίκα, Ζωή

Αμάχητο τεκμήριο ακρίβειας των πρώτων εγγραφών και τεκμήριο κυριότητας του Δημοσίου στο Εθνικό Κτηματολόγιο: συστηματική προσέγγιση με αφορμή την ΜΕφΛαρ 55/2020 / Ζωή Γκίκα. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 863-885

Γκλαβίνης, Παναγιώτης

Τι αξίζει η δυνατότητα προσφυγής στη διαιτησία της ΡΑΕ για την επίλυση των διαφορών μεταξύ Διαχειριστών και Παραγωγών ή Προμηθευτών Η/Ε; / Παναγιώτης Γκλαβίνης. - 2019

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 50-55

Γκουρμπάτσης, Ανδριανός

Η ποινική προσέγγιση του αντεμπρησμού ως μεθόδου δασοπυρόσβεσης / Ανδριανός Γκουρμπά-

της. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 270-275

Δεληκωστόπουλος, Ιωάννης Στ.

Έλλειψη νομιμοποίησης εταιρείας διαχείρισης να επισπεύσει αναγκαστική εκτέλεση εξαιτίας της εκ νέου αποκτήσεως του μη εξυπηρετούμενου δανείου από ημεδαπή τράπεζα / Ιωάννης Στ. Δεληκωστόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 3, σ. 528-534

Δεληκωστόπουλος, Ιωάννης Στ.

Τεκτονισμός και αμεροληψία του δικαστικού λειτουργού / Ιωάννης Στ. Δεληκωστόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 633-636

Δελλή, Μαρι

Η πράξη επιβολής εισφοράς σε χρήμα υπέρ ΟΤΑ σε ακίνητα εντός βιομηχανικών περιοχών / Μαρι Δελλή. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 465-469

Δεσεγγρίνης, Σπυρίδων

Η ρύθμιση της επιχωρίου περιουσίας. Η άλλη άποψη / Σπυρίδων Δεσεγγρίνης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 387-390

Δημαρέλλη, Κωνσταντίνος

Τηλεργασία: ένα σύγχρονο εργασιακό φαινόμενο υπό το πρίσμα των ρυθμίσεων του ν. 4808/2021 / Κωνσταντίνου Δημαρέλλη. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1788-1789, σ. 1077-1093

Δημητράτος, Νικόλαος Γ.

Η σύγκρουση ιατρικών καθηκόντων υπό το πρίσμα του νέου άρθρου 33 ΠΚ / Νικόλαος Γ. Δημητράτος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 1000-1007

Δουκάκης, Κωνσταντίνος

Αναζητώντας τα θεμέλια του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας: όψεις κοινωνικής πρόνοιας στην επαναστατημένη Ελλάδα / Κωνσταντίνος Δουκάκης. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 678-691

Δουκέλλης, Νικόλας

Επίκαιρα ζητήματα σχετικά με τον Αμερικανικό Νόμο Πάταξης της Δωροδοκίας Αλλοδαπών Αξιωματούχων στην Ελλάδα / Νικόλας Δουκέλλης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 1025-1037

Δραγόζη, Ελένη

Διερεύνηση του νομοθετικού πλαισίου των χορτολιβαδικών εκτάσεων για την αντιμετώπιση ζητημάτων των δασικών χαρτών και του Κτηματολογίου / Ελένη Δραγόζη. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 437-448

Επιστημονική Επιτροπή Ασφαλιστικών Θεμάτων ΔΕΝ

Παραγραφή των απαιτήσεων του e-ΕΦΚΑ από μη καταβληθείσες ασφαλιστικές εισφορές / Επιστη-

μονική Επιτροπή Ασφαλιστικών Θεμάτων ΔΕΝ. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1787, σ. 1025-1038

Ζάχος, Αλέξανδρος

Τα δημόσια βιβλία ακινήτων στην ιταλική έννομη τάξη / Ζάχος Αλέξανδρος. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 671-688

Ζαβρακλής, Χρήστος Χ.

Η διαιτησία στις τεχνικές διαφορές και η διαμεσολάβηση στις γεωμετρικές μεταβολές / Χρήστος Χ. Ζαβρακλής. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 287-296

Ζαπριάνος, Νικόλαος Ε.

Ευρωπαϊκό κληρονομητήριο και εθνικά πιστοποιητικά κληρονομικών δικαιωμάτων: πλειονότητα τίτλων και καταχώρισή τους στο Εθνικό Κτηματολόγιο / Νικόλαος Ζαπριάνος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 39-52

Ζαπριάνος, Νικόλαος Ε.

Η αρχή της ουσιαστικής δημοσιότητας στο σύστημα του Εθνικού Κτηματολογίου / Νικόλαος Ζαπριάνος. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 25-36

Ζαπριάνος, Νικόλαος Ε.

Η ομάδα των συνιδιοκτητών πολυκατοικίας ως υποκείμενο προστασίας του ν. 2251/1994: με αφορμή την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση C-329/19 (Condominio di Milano) / Νικόλαος Ζαπριάνος. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 43-50

Ζερβογιάννη, Ελένη

Η επικοινωνία με το ανήλικο τέκνο ως δικαίωμα και ως υποχρέωση / Ελένη Ζερβογιάννη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 660-672

Ζερδελής, Δημήτρης

Απασχόληση μέσω ψηφιακών πλατφορμών και εργατικό δίκαιο / Δημητρίου Ζερδελή. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1788-1789, σ. 1057-1076

Ζούπας, Αθανάσιος

Η Ολομέλεια των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων της χώρας ζητά την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα / Αθανάσιος Ζούπας. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 555-558

Ζωγραφίδης, Γεώργιος

Η θνητότητα ως προϋπόθεση μιας αξιοβίωτης ζωής / Γιώργου Ζωγραφίδη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 179-182

Ηλιόπουλος, Πάνος Κ.

Νεώτερες εξελίξεις ως προς το ελληνικό δίκαιο διανομής φυσικού αερίου - Πλήρης ιδιοκτησιακός διαχωρισμός / Πάνος Κ. Ηλιόπουλος, Χρύσα Σ. Κοκκόση. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 31, σ. 73-83

Ηλιόπουλος, Πάνος Κ.

Το ρυθμιστικό πλαίσιο για την αγορά ηλεκτροκίνησης / Πάνος Κ. Ηλιόπουλος. - 2020
Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 33-43

Θεοδοσιάδης, Αθανάσιος

Αναγνώριση δικαιούχου αποζημίωσης λόγω αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ακινήτου και τεκμήριο ακρίβειας των κτηματολογικών εγγραφών. Μήπως ο θεσμός του Κτηματολογίου έχει καταστήσει εν πολλοίς περιττή τη διαδικασία αναγνώρισης; / Αθανάσιος Θεοδοσιάδης. - 2021
Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 897-900

Θεοδοσιάδης, Αθανάσιος

Ανοικτή θέση στάθμευσης στην πιλοτή και αρχικές κτηματολογικές εγγραφές / Αθανάσιος Θεοδοσιάδης. - 2021
Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 263-265

Θεοδοσιάδης, Αθανάσιος

Η επίδραση του αγροτικού αναδασμού στις εμπράγματα έννομες σχέσεις μετά την κύρωσή του / Αθανάσιος Θεοδοσιάδης. - 2020
Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 265-276

Ιωσηφίδου, Αικατερίνη

Υποχρεώσεις τρίτων (συμβολαιογράφων, μεταγραφοφυλάκων και προϊσταμένων κτηματολογικών γραφείων) για τη διασφάλιση εισπραξης του Ενιαίου Φόρου Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ) / Αικατερίνη Ιωσηφίδου. - 2020
Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 37-42

Ιωσηφίδου, Μαρία-Αννα

Ο οικογενειακός - προσωπικός ιατρός: το αιωρούμενο θεμέλιο της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας / Μαρίας-Αννας Ιωσηφίδου. - 2022
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 305-317

Κάκκαβα, Όλγα-Θεοδώρα

Συμβάσεις μίσθωσης του τομέα των υδρογονανθράκων στην Ελλάδα / Όλγα-Θεοδώρα Κάκκαβα. - 2019
Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 82-95

Κόγκα, Γεωργία

Η 2η τροπολογία του Συντάγματος των ΗΠΑ και η κουλτούρα των όπλων / Γεωργία Κόγκα. - 2022
Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 1262-1267

Κόμνιος, Κορνηνός Γ.

Quo vadis Energy Charter Treaty?: σκέψεις με αφορμή την απόφαση «Komstroy» του ΔΕΕ / Κορνηνός Γ. Κόμνιος. - 2021
Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 98-103

Κόρκα, Ελένη

Το ιστορικό και οι συνέπειες της αφαίρεσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα από το λόρδο Έλγιν / Ελένη Κόρκα. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 538-554

Κόττας, Βασίλειος

Ευρωπαϊκό πλαίσιο Θαλάσσιου Χωροταξικού Σχεδιασμού και παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ / Βασίλειος Κόττας. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 598-603

Κώνστα, Ελευθερία Χ.

Η δίκη της επιμέλειας και επικοινωνίας (οικονομικά θέματα και διαχρονικό δίκαιο) / Ελευθερία Χ. Κώνστα. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 673-682

Καλαμπούκα, Μαργαρίτα

Κρατικές ενισχύσεις και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας / Μαργαρίτα Καλαμπούκα. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 31, σ. 84-100

Καλλία, Αγγελική

Η προστασία του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα. Συγκριτική θεώρηση με το ισχύον περιβαλλοντικό δίκαιο / Αγγελική Καλλία. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 400-406

Καρύμπαλη-Τσιτσιου, Γιάννα Δ.

Ο τίτλος ως στοιχείο τακτικής χρησικτησίας και η σχέση του με την καλή πίστη και τη μεταγραφή / Γιάννα Καρύμπαλη-Τσιτσιου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 477-483

Καρακάση, Κυριακή

Η χρήση της ίδιας εικόνας ως προσωπικού δεδομένου στη δημοσιογραφική έρευνα υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ / Κυριακή Καρακάση. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 1008-1019

Καρακώστα, Σεβαστή-Μαρία

Ζητήματα διαχείρισης και αξιοποίησης της δημόσιας ακίνητης περιουσίας / Σεβαστή-Μαρία Καρακώστα. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 434-444

Καραντώνη, Κωνσταντίνα

Εκτίμηση αξίας ακινήτων / Κωνσταντίνα Καραντώνη. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 240-243

Καρατσώλης, Κωνσταντίνος Δ.

Ψηλά κτίρια - Τι πόλεις θέλουμε; / Κωνσταντίνος Καρατσώλης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 445-461

Καρβουντζή, Μαρία

Η περιβαλλοντική φορολογία στο ευρωπαϊκό δίκαιο: οι Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης (ΕΦΚ) επί των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας / Μαρία Καρβουντζή. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 83-97

Καρυπίδης, Χρήστος

Χρησικτησία επί ισραηλιτικών ακινήτων και Εθνικό Κτηματολόγιο / Χρήστος Καρυπίδης. - 2022
Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 3, σ. 535-545

Καστανίδης, Αθανάσιος Θ.

Η κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση της εταιρείας διαχείρισης απαιτήσεων από δάνεια και πιστώσεις του ν. 4354/2015 στην διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης: σκέψεις με αφορμή την ΜΠρΡεθ 178/2022 / Αθανασίου Θ. Καστανίδη. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τεύχ. 3, σ. 237-244

Κατηφόρης, Νικόλαος Μ.

Πλειστηριασμός ακινήτου μισθωμένου για την άσκηση επιχειρήσεως διά (και όχι εντός) του μισθίου - Σκέψεις με αφορμή την ΜΠρΘεσ 10634/2022 / Νικολάου Μ. Κατηφόρη. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τεύχ. 3, σ. 233-236

Κατσιάνος, Δημήτριος Κ.

Το πεδίο εφαρμογής του Ν. 2508/1920 στις Ιερές Μονές του Αγίου Όρους / Δημήτριος Κ. Κατσιάνος. - 2022

Περιέχεται στο: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τ. 15, τεύχ. 10, σ. 1156-1170

Καυκά, Χαρά

Η αρχή της δίκαιης ισορροπίας στη νομολογία του Στρασβούργου και η εφαρμογή της από τον Έλληνα δικαστή / Χαρά Καυκά. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 194-201

Κεπεσιδή, Αργυρώ

Ελληνική νομοθεσία για την ασφάλεια στις υπεράκτιες εγκαταστάσεις άντλησης πετρελαίου / Αργυρώ Κεπεσιδή. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 63-82

Κηπουράς, Παύλος Γ.

Συμβατότητα νομικής και γραφολογικής έννοιας «διαδικαστικών πράξεων» στην πραγματογνωμοσύνη / Παύλος Γ. Κηπουράς. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 332-336

Κλεισιάρης, Σταύρος

Απάτη επί δικαστηρίω σε δίκη αναγνώρισης δικαιούχων αποζημίωσης αναγκαστικής απαλλοτριώσης: συστηματική προσέγγιση με αφορμή την ΑΠ 1306/2019 / Σταύρος Κλεισιάρης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 886-896

Κοκκόση, Χρύσα Σ.

Το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα υπό το πρίσμα της ενωσιακής και εθνικής έννομης τάξης / Χρύσα Σ. Κοκκόση. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 44-54

Κολοτούρος, Παναγιώτης Η.

Λειτουργική αρμοδιότητα του εφετείου ως προϋπόθεσις δια την επέκτασιν του δεδικασμένου επί του παρεπιπόντως κριθέντος ζητήματος / Παναγιώτης Η. Κολοτούρος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1281-1287

Κολοτούρος, Παναγιώτης Η.

Πτώχευσις και διαίτησις / Παναγιώτης Η. Κολοτούρος. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 10, σ. 1185-1195

Κονιδιτσιώτου-Κόλλια, Κωνσταντίνα

Η πιλοτική δίκη και η αξιοποίησή της σε υποθέσεις κοινωνικής ασφάλισης: αποκρίνου εν καιρώ / Κωνσταντίνας Κονιδιτσιώτου-Κόλλια. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 3-10

Κοντού, Αναστασία

Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ για την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ: μία επισκόπηση μέσα από τις αποφάσεις του για τις ρήτρες των δανείων σε ελβετικό φράγκο / Αναστασία Κοντού. - 2022

Περιέχεται στο: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τ. 15, τεύχ. 10, σ. 1141-1155

Κοντογεωργοπούλου, Παυλίνα

Έτη προηγούμενης διαμονής ως προϋπόθεση για την θεμελίωση δικαιώματος και τον υπολογισμό της εθνικής σύνταξης (άρθρο 7 ν. 4387/2016) και του επιδόματος κοινωνικής αλληλεγγύης ανασφάλιστου υπερήλικα (άρθρο 93 ν. 4387/2016) / Παυλίνα Κοντογεωργοπούλου, Ελένη Σταμπουλή. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 288-305

Κοντογεωργοπούλου, Παυλίνα

Ποινική καταδίκη και δικαίωμα στην σύνταξη: με αφορμή τις ΣτΕ 1254/2021 και ΣτΕ 2364/2020 / Παυλίνας Κοντογεωργοπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 768-802

Κοντογεωργοπούλου, Παυλίνα

Τέλος της εργασίας και κοινωνική ασφάλιση: μια κριτική προσέγγιση / Παυλίνας Κοντογεωργοπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 4-48

Κοντογεωργοπούλου, Παυλίνα

Τα θεωρητικά θεμέλια της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης: αναδρομή στην νεοφιλελεύθερη κριτική του κοινωνικού κράτους / Παυλίνας Κοντογεωργοπούλου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 19-65

Κοσμίδης, Τιμολέων Θ.

Το φυσικό αέριο ως πράγμα κατά την έννοια της ΑΚ 947 / Τιμολέων Θ. Κοσμίδης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 717-728

Κοτζαμάνης, Βύρων

Η δημογραφική γήρανση, πρόκληση ή απειλή; / Βύρωνα Κοτζαμάνη. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 163-174

Κοτρώνης, Σωτήριος Ι.

Ζητήματα από την εμπράγματη υποκατάσταση κατ' ΑΚ 1287: συστηματική προσέγγιση με αφορμή την ΑΠ 553/2020 / Σωτήριος Ι. Κοτρώνης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 509-519

Κουτελοπούλου, Ελισάβετ

Τακτοποίηση - νομιμοποίηση αυθαιρέτων και συμβολαιογραφικές ακυρότητες / Ελισάβετ Κουτελοπούλου. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 462-478

Κρικέτου, Βασιλική Ν.

Συμβάσεις διανομής, εμπορικής αντιπροσωπείας και δικαιόχρησης: ζητήματα κατά τη λύση της σύμβασης και το μετα-συμβατικό στάδιο / Βασιλική Ν. Κρικέτου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 10, σ. 1207-1213

Κυριτσάκη, Ιωάννα Α.

Η απαγόρευση ηλικιακών διακρίσεων στον εργασιακό χώρο υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης / Ιωάννα Α. Κυριτσάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1315-1321

Κυριτσάκη, Ιωάννα Α.

Η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου: θεμελίωση, εξέλιξη και πρόσφατες προκλήσεις / Ιωάννα Α. Κυριτσάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 348-354

Κωνής, Αλκίνοος

Οι θεσμοί ιμλιακίων, μπάσταινας και τα ιδιόρρυθμα δικαιώματα της Ηπείρου στο Εθνικό Κτηματολόγιο / Αλκίνοος Κωνής, Δημήτριος Τατσιώνης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 687-695

Κωνσταντάκου, Ευτυχία

Η χρηματοδότηση των μηχανισμών στήριξης νέων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ) υπό το πρίσμα του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων / Ευτυχία Κωνσταντάκου. - 2019

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 56-64

Κωνσταντίνου, Γ.

Τεχνητή νοημοσύνη και σιωπηρή συμπαιγνία / Γ. Κωνσταντίνου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 7, σ. 889-897

Κωστάκης, Δημήτριος Στ.

Ο νέος κανονισμός (ΕΕ) 2022/720 της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών και οι επιπτώσεις του στα Συστήματα και Δίκτυα Franchise / Δημήτρης Στ. Κωστάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 10, σ. 1214-1217

Λαΐνας, Ιωάννης

Μεταλλαγές του πολεοδομικού σχεδιασμού για την οργανωμένη ανάπτυξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων: θεσμικές εξελίξεις και αναγκαίες μεταρρυθμίσεις / Ιωάννης Λαΐνας. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 3, σ. 415-426

Λαδογιάννης, Γιώργος Δ.

Η σημασία του εξίσου στη νέα ΑΚ 1513 / Γεώργιος Λαδογιάννης. - 2022

Περιέχεται στο: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τ. 15, τεύχ. 10, σ. 1117-1124

Λαδοπούλου, Αναστασία

Κτήση κυριότητας με χρησικτησία επί ακινήτου στο οποίο έχει λάβει χώρα απαλλοτρίωση ή πράξη εφαρμογής / Αναστασία Λαδοπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 520-530

Λαμπρόπουλος, Δημήτρης Α.

Εργασία μέσω ψηφιακής πλατφόρμας: οι διατάξεις του ν. 4808/2021 και πρόσφατες Κοινοτικές κανονιστικές προτάσεις / Δημήτρης Α. Λαμπρόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 1038-1050

Λαμπρινίδης, Λάμπρος

Οι κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις στην Ελλάδα: οι προκλήσεις και οι προοπτικές για τους Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας / Λάμπρου Λαμπρινίδη. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 318-340

Λανταβού, Ειρήνη Γ.

Χρησικτησία και δημόσια κτήματα: συστηματική ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 4 ν. 3127/2003 / Ειρήνη Λανταβού. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 266-290

Λαχανόπουλος, Αντώνιος

Επικύρωση ανώμαλης δικαιοπραξίας: με επίκεντρο την ΑΠ 9/2019 / Αντώνιος Λαχανόπουλος. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 11-24

Λαχανόπουλος, Αντώνιος

Το ειδικό ιδιοκτησιακό (εθιμικό) καθεστώς των Κυκλάδων νήσων / Αντώνιος Λαχανόπουλος. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 249-264

Λεβέντης, Γεώργιος Α.

Η κήρυξη της ΣΣΕ/ΔΑ γενικώς υποχρεωτικής - Διάρκεια της δεσμεύσεως των τρίτων των μη συνδικαλισμένων) - Μετενέργεια / Γεωργίου Λεβέντη. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1792, σ. 1617-1619

Λελεγιάννη, Ελένη

Η φορολογική μεταχείριση της χρησικτησίας γενικώς και επί ειδικής ή καθολικής διαδοχής ειδικώς / Ελένη Λελεγιάννη. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 291-300

Λιάπης, Δημήτρης Χ.

Η διατραπεζική κυκλοφορία απαιτήσεων από δάνεια και πιστώσεις: η διάθεση απαιτήσεων μεταξύ πιστωτικών ιδρυμάτων κατά τον Αστικό Κώδικα και τον ν. 4354/2015 / Δημήτρης Χ. Λιάπης, Χρήστος Βλ. Γκόρτσος. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 993-1003

Μάνου, Δήμητρα Β.

Προστασία και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας: προκλήσεις και χρηματοδότηση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας / Δήμητρα Β. Μάνου. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 568-573

Μήτσου, Άννα-Όλγα Α.

Πρόσφορη αιτιώδης συνάφεια στην αγωγή αδικοπραξίας του επενδυτή κατά της τράπεζας από την πλημμελή διάθεση πολύπλοκων χρηματοπιστωτικών μέσων και μεταγενέστερη αφερεγγυότητα του εκδότη αυτών: σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 1512/2021 / Άννα-Όλγα Μήτσου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 1019-1024

Μαθιουδάκης, Ιάκωβος Γ.

Η μεταρρύθμιση των χρήσεων γης με το ΠΔ 59/2018: γενικές και ειδικές επισημάνσεις / Ιάκωβος Μαθιουδάκης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 7-18

Μακρίδου, Καλλιόπη Θ.

Αγωγή παροχής διόδου (άρθρ. 1012 ΑΚ): δικονομικά ζητήματα / Καλλιόπη Μακρίδου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 257-262

Μακρίδου, Καλλιόπη Θ.

Ζητήματα απαραδέκτου στις εμπράγματες αγωγές / Καλλιόπη Μακρίδου. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 1-10

Μανιάτης, Αντώνιος Π.

Ισπανία, η χειρότερη μαθήτρια της τάξης του Ευρωπαϊκού Δικαίου Περιβάλλοντος; / Αντώνιος Μανιάτης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 462-464

Μανιάτης, Αντώνιος Π.

Συνεταιρισμοί και αγροτική οικονομία / Αντώνιος Μανιάτης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 11, σ. 1352-1359

Μαντζαφλήρη, Μάρθα-Αγγελική

Επενέργεια δικαστικής απόφασης (επερχόμενης επί ενδίκων βοηθημάτων του ν. 2664/1998) στην ταυτότητα ακινήτου με τη μεταβολή του ΚΑΕΚ / Μάρθα-Αγγελική Μαντζαφλήρη, Αθανάσιος Κατσάμπουλας. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 499-509

Μαντζούφας, Παναγιώτης Γ.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος στη δίνη της παροχολογίας / Παναγιώτη Μαντζούφα. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 549-553

Μανωλκίδης, Σωτήρης

Η Ενεργειακή Διαιτησία (του άρθρου 37 του Ν. 4001/2011): η ΡΑΕ ανάμεσα στη σφύρα της ενεργειακής πείνας και τον άκμονα της διαιτητικής υπανάπτυξης / Σωτήρης Μανωλκίδης. - 2019

Περιέχεται στο: Ενεργειακή & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 29, σ. 66-68

Μαρίνος, Μιχαήλ - Θεόδωρος Δ.

Η Οδηγία 2019/770 για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακής υπηρεσίας - Αντικειμενικές απαιτήσεις συμμόρφωσης / Μιχαήλ-Θεόδωρος Δ. Μαρίνος. -2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 967-987

Μασγανάς, Σωτήριος

Αυτούσια απόδοση περιουσιακών στοιχείων στους μετόχους εκκαθαρισθείσας ανώνυμης εταιρίας και φορολογική μεταχείριση αυτής / Σωτήριος Μασγανάς. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 1183-1184

Μαστρογιάννης, Βασίλης

Η επίδραση της οπλοφορίας των αστυνομικών στη διάπραξη εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας: μια πρώτη προσέγγιση / Βασίλης Μαστρογιάννης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 1, σ. 20-47

Μαυρίδης, Στυλιανός Δ.

Ο φόρος μεταβίβασης ακινήτου. Η περίπτωση του αναγκαστικού πλειστηριασμού / Στυλιανός Δ. Μαυρίδης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 662-670

Μούζουρα, Σαλώμη

Η Νέα ΚΥΑ: Τουρκία, ασφαλής τρίτη χώρα / Σαλώμη Μούζουρα. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 943-955

Μπάλιας, Γιώργος

Οι ευρωπαϊκές οδηγίες για τη φύση και τα προβλήματα εφαρμογής τους στην Ελλάδα / Γιώργος Μπάλιας. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 62-80

Μπάρμπας, Νικόλαος Ι.

Εναρμόνιση των ΕΦΚ προς ένα ευρωπαϊκό ενωσιακό πρότυπο / Νικόλαος Μπάρμπας. - 2019

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 46-49

Μπαζίνας, Σπύρος Β.

Δικαιώματα εμπράγματης ασφάλειας σε περίπτωση πτώχευσης: σύγκριση ανάμεσα σε διεθνή νομοθετικά κείμενα και το ελληνικό πτωχευτικό δίκαιο / Σπύρος Β. Μπαζίνας, Γιώργος Ψαρουδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 7, σ. 869-888

Μπακιρτζή, Ευφροσύνη

Ευρωπαϊκός συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και οι προκλήσεις της ψηφιοποίησης της εργασίας / Ευφροσύνη Μπακιρτζή. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 201-222

Μπακιρτζή, Ευφροσύνη

Η κοινωνική ασφάλιση και οι ασφαλιστικές εισφορές των αυτοαπασχολούμενων και των ελευθέρων επαγγελματιών σε επλεγμένες Ευρωπαϊκές χώρες: μία δικαιοσυγκριτική προσέγγιση / Ευφροσύνης Μπακιρτζή. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 43-57

Μπακλαβάς, Νικόλαος Απ.

Το μέτρο του Claw back και του Rebate στα νοσήλια στις ιδιωτικές κλινικές / Νικολάου Απ. Μπακλαβάς. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 551-576

Μπεκρή, Δήμητρα Δ.

Η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα - ο αποκλεισμός της ευθύνης του ασφαλιστή / Δήμητρας Δ. Μπεκρή. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Συγκοινωνιακού Δικαίου, 2022, τεύχ. 6, σ. 402-416

Μπούρλος, Αθανάσιος Δ.

Ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων εντός της ΕΕ και συμπληρωματικά συστήματα συνταξιοδότησης / Θάνου Μπούρλου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 511-539

Μπούρλος, Αθανάσιος Δ.

Οι ευπαθείς απέναντι στον κορωνοϊό ομάδες υπό το φως της κοινωνικής ασφάλισης / Θάνου Μπούρλου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 275-287

Μπούρλος, Δημήτριος

Διαδοχική και παράλληλη ασφάλιση / Δημήτρη Μπούρλου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 650-654

Μπούρλος, Δημήτριος

Η απλοποίηση του συστήματος, αναγκαίος όρος για την ψηφιοποίησή του / Δημήτριος Αθ. Μπούρλος. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 608-609

Μπούρλος, Δημήτριος

Η ψηφιακή διαδικασία απονομής συντάξεων / Δημήτρης Αθ. Μπούρλος. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 604-607

Μπούτος, Βασίλειος Χρ.

Περί της αναθέσεως στους συμβολαιογράφους νέων δημοσιονομικής φύσεως και δη αναφερομένων στο πεδίο της Φορολογίας Κεφαλαίου καθηκόντων, δυνάμει της υπ' αριθμόν 1031/2021 Αποφάσεως του Διοικητή της ΑΑΔΕ / Βασίλειος Μπούτος. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 301-305

Μπουκουβάλα, Βαρβάρα

Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων στις περιβαλλοντικές διαφορές στη διοικητική δίκη / Βαρβάρα Μπουκουβάλα. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 179-193

Μυλωνόπουλος, Δημήτρης Ν.

Θεματικός τουρισμός. Νομοτεχνική και εννοιολογική προσέγγιση / Δημήτριος Μυλωνόπουλος, Πολυξένη Μοίρα. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 26-42

Μυλωνόπουλος, Δημήτρης Ν.

Καταδυτικός τουρισμός. Η ορθολογική διαχείριση ως αναγκαία συνθήκη για την προστασία της ενάλιας πολιτισμικής κληρονομιάς / Δημήτριος Μυλωνόπουλος, Πολυξένη Μοίρα. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 559-568

Μωραΐτη, Αθηνά

Ο Οργανισμός για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η Αμερικανική Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (FERC) / Αθηνά Μωραΐτη. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 55-67

Νίκας, Νικόλαος Θ.

Η δωσιδικία της τοποθεσίας του ακινήτου (forum rei sitae) / Νικόλαος Θ. Νίκας. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 1-5

Νικολαΐδου, Θεοκλή Ευ.

Η συνεκτίμηση της γνώμης του ανηλίκου υπό το πρίσμα των νέων ρυθμίσεων: η πρακτική εφαρμογή των σχετικών διατάξεων με ιδιαίτερη έμφαση στη βιωματική εμπειρία του εφαρμοστή του δικαίου μέσα από τη δικαστηριακή καθημερινότητα / Θεοκλή Ευ. Νικολαΐδου. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 644-647

Ξηρός, Θανάσης Γ.

Η κατάργηση των δώρων εορτών και του επιδόματος αδειας με τον ν. 4093/2012 στις αποφάσεις ΣτΕ 2287/2015 (Ολ.), 2626/2018 (Δ' Τμ.) και 1307/2019 (Ολ.): νομολογιακή (α-) συνέχεια, δικαστικός ακτιβισμός (;) και ένας νόμος «συνταγματικά Ιανός» / Θανάσης Γ. Ξηρός. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2020, τ. 64, τεύχ. 3, σ. 361-390

Ξηρός, Θανάσης Γ.

Προλεγόμενα, επικείμενα και ενδεχόμενα της προεδρικής εκλογής στο Κίνημα Αλλαγής / Θανάσης Γ. Ξηρός. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 3, σ. 366-382

Ορφανού, Αναστασία

Η λειτουργία των Τοπικών Διοικητικών Επιτροπών στην κοινωνική ασφάλιση / Αναστασίας Ορφανού. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 829-842

Ορφανού, Αναστασία

Προβλήματα και δυσλειτουργίες από την «βίαιη» ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων και η μετάβαση στον e-ΕΦΚΑ / Αναστασίας Ορφανού. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 66-75

Ορφανού, Αναστασία

Συντάξεις «εμπιστοσύνης» και συντάξεις fast track: από τη θεωρία στην πράξη / Αναστασίας Ορφανού. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 291-304

Πέτρου, Χριστόφορος Α.

Η θεσμική αξιολόγηση και η τεχνική διαχείριση της ηχορύπανσης: εθνικές διαστάσεις, κοινοτικές και διεθνείς παράμετροι / Χριστόφορος Α. Πέτρου. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 560-578

Πίτσος, Νικόλαος Ι.

Δημόσια υπηρεσία - ΥΓΟΣ και ανταγωνισμός μετά την απελευθέρωση - Εννοιολογικός προσδιορισμός και χρηματοδοτικά εργαλεία στο δίκαιο της ενέργειας / Νικόλαος Ι. Πίτσος. - 2019

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 65-76

Πίτσος, Νικόλαος Ι.

Η προβληματική «pay for the delay» στην αγορά φαρμακευτικών προϊόντων - ανάμεσα στην προστασία του δικαίου της ευρεσιτεχνίας και του δικαίου του ανταγωνισμού: υπό το πρίσμα και της πρόσφατης Απόφασης του Δικαστηρίου Lundbeck A/S κ.α. / Νικόλαος Ι. Πίτσος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου, 2022, τ. ΟΓ, τεύχ. 3, σ. 665-692

Πόνη, Χαρούλα

Η αναζήτηση εισφορών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως για τον κλάδο σύνταξης από τον π. ΟΑΕΕ / Χαράς Πόνη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 488-494

Πόνη, Χαρούλα

Η ανατροπή του τεκμηρίου ύπαρξης εξαρτημένης εργασίας στις διαφορές επιβολής προστίμου αδήλωτων εργαζομένων / Χαράς Πόνη. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 639-649

Πόνη, Χαρούλα

Η ασφάλιση του ιατρικού και υγειονομικού προσωπικού σε ιδιωτικές κλινικές / Χαράς Πόνη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 279-287

Πόνη, Χαρούλα

Η προβληματική της αντιμετώπισης των ελλιπώς αιτιολογημένων γνωματεύσεων των Υγειονομικών Επιτροπών του ΟΑΕΕ / Χαράς Πόνη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 49-55

Πόνη, Χαρούλα

Προβλήματα από τη διαδικασία κατάσχεσης από το Κέντρο Εισπραξης Ασφαλιστικών Οφειλών (ΚΕΑΟ) / Χαράς Πόνη. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 387-398

Πανάγος, Θεόδωρος Κ.

Το ζήτημα της οπτικής όχλησης κατά τη χωροθέτηση των αιολικών σταθμών / Θεόδωρος Κ. Πανάγος. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 25-32

Παναγόπουλος, Παλαιολόγος-Παναγιώτης Ν.

Η περίπτωση της ΑΠ 754/2012: βιασμός ή stuprum nec voluntarium nec violentum; / Παλαιολόγος-Παναγιώτης Ν. Παναγόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 1248-1254

Παναγιωτακοπούλου, Ευγενία

Η έννοια της μερικής απασχόλησης - Δικαιώματα και παροχές των μερικώς απασχολουμένων - Η παροχή πρόσθετης απασχόλησης από μερικώς απασχολούμενο εργαζόμενο / Ευγενίας Παναγιωτακοπούλου, Ελένης Παπανικολάου. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1787, σ. 1014-1024

Παναγιωτοπούλου, Ολυμπία

Θέσπιση του μηχανισμού του ποσού επιστροφής (rebate) και του ποσού αυτόματης επιστροφής (claw back) για παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους και εξαιρέσεις εφαρμογής αυτού / Ολυμπίας Παναγιωτοπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 540-550

Παπαγεωργίου, Ιωάννα

Συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης και διακριτική μεταχείριση κατά το προσυμβατικό στάδιο σύναψης της σύμβασης εργασίας / Ιωάννα Παπαγεωργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τ. 15, τεύχ. 10, σ. 1125-1140

Παπαγεωργίου, Κωνσταντίνος Γ.

Η υπόθεση του κτήματος «Προμπονά» Αθηνών: συμβολή στο δίκαιο της εκκλησιαστικής περιουσίας / Κωνσταντίνος Γ. Παπαγεωργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 12-19

Παπαδόπουλος, Γεώργιος Κ.

Η αντιμετώπιση των ερμηνευτικών ζητημάτων σχετικά με τον τύπο της κατάρτισης μισθώσεων ακινήτων του Δημοσίου, ν.π.δ.δ. και ΟΤΑ, ως επιταγή νομικής ασφάλειας και οικονομικής ανάλυσης του δικαίου / Γεώργιος Κ. Παπαδόπουλος. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 467-476

Παπαδόπουλος, Ιάκωβος

Έκδοση πιστοποιητικού ακαΐας και πιστοποιητικού δασικού εν γένει χαρακτήρα έκτασης για κάθε μεταβίβαση, σύσταση, αλλοίωση και γενικά μεταβολή των εμπραγμάτων δικαιωμάτων ακινήτων, συναρτήσει των δασικών χαρτών / Ιάκωβος Παπαδόπουλος. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 684-686

Παπαδόπουλος, Ιάκωβος

Νόμιμες εκχερσώσεις μη δημοσίων δασών με σκοπό τη μόνιμη γεωργική ή δενδροκομική καλλιέργεια σύμφωνα με τις διατάξεις της δασικής νομοθεσίας. Η περίπτωση στις «Καβουρότρυπες» Σάρτης Χαλκιδικής / Ιάκωβος Παπαδόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 238-256

Παπαδημητρίου, Κωνσταντίνος Δ.

Και μετά την πανδημία COVID-19, τι; Sea-Drift: το εργατικό δίκαιο και η πανδημία του COVID-19: και μετά τι; / Κώστας Δ. Παπαδημητρίου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 823-826

Παπαδοπούλου, Αικατερίνη

Η επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Ιστορικό και νομικό πλαίσιο / Κατερίνα Παπαδοπούλου. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 505

Παπαδοπούλου, Αικατερίνη

Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και η κατάληψη ιδιωτικών κτιρίων για τη στέγαση προσφύγων και μεταναστών / Κατερίνα Παπαδοπούλου. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 589-595

Παπαδοπούλου, Αικατερίνη

Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και η προστασία περιβάλλοντος στην ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ / Κατερίνα Παπαδοπούλου. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 215-223

Παπαζήση, Θεοφανώ

Η νόμιμη αιτία στην εσωτερική σχέση στον κοινό λογαριασμό / Θεοφανώ Παπαζήση. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 326-331

Παπαθανασίου, Αρτεμης

Η διεκδίκηση της επιστροφής των Γλυπτών του Παρθενώνα μέσω εναλλακτικών μέσων επίλυσης των διαφορών: μια στοχευμένη επισκόπηση / Αρτεμης Παπαθανασίου. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 523-537

Παπακυριάκου, Μαριάννα

Κληρονομικές διαφορές και κτηματολόγιο: επίλυση με διαμεσολάβηση και συμβολαιογραφικό έγγραφο / Μαριάννα Παπακυριάκου, Ελένη Χαραλαμπίδου. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 704-718

Παπακωνσταντίνου, Απόστολος Νεστ.

Ανάθεση αρμοδιοτήτων απονομής συνταξιοδοτικών παροχών σε ιδιώτες (άρθρα 255 και 257 ν. 4798/2021): συνταγματική οπτική / Απόστολος Παπακωνσταντίνου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 3, σ. 353-365

Παπακωνσταντίνου, Απόστολος Νεστ.

Δεδικασμένο ακυρωτικών αποφάσεων του Σ.τ.Ε. και υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης σε περίπτωση μεταστροφής της νομολογίας του: το Παράδειγμα της απόφασης 3/2021 του Συμβουλίου Συμμόρφωσης του Σ.τ.Ε. / Απόστολος Παπακωνσταντίνου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 2, σ. 191-204

Παπακωνσταντίνου, Απόστολος Νεστ.

Εισαγωγή του κεφαλαιοποιητικού συστήματος στην επικουρική ασφάλιση: συνταγματική οπτική / Απόστολος Παπακωνσταντίνου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 4, σ. 529-533

Παπανικολάου, Δ.Α.

Διαχείριση θνησιμότητας παραγωγικών ζώων: σχεδιασμός, κοστολόγηση και επιλογές χρηματοδότησης ενός εθνικού προγράμματος συλλογής και διάθεσης νεκρών ζώων / Δ. Α. Παπανικολάου, Φ. Δ. Κωνσταντακοπούλου. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 607-628

Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, Πατρίνα

Ταμεία Υποχρεωτικής Επαγγελματικής Ασφάλισης: κάποιες σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΠρΑθ 2516/2021 / Πατρίνας Παπαρρηγοπούλου - Πεχλιβανίδη. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 484-487

Παπαχρήστου-Δημητράς, Κωνσταντίνος

Η επιβολή τέλους δικαστικού ενσήμου στις αναγνωριστικές αγωγές: νομοθετική διελκυστίνδα μεταξύ δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη και δημοσιονομικού οφέλους / Κωνσταντίνος Παπαχρήστου-Δημητράς. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 43-51

Παπαχρήστου-Δημητράς, Κωνσταντίνος

Κρίσιμος χρόνος ύπαρξης του εγγραπτέου στο Κτηματολόγιο δικαιώματος, ως καθορίζων τη βασιμότητα της αγωγής διόρθωσης πρώτης κτηματολογικής εγγραφής, όταν ο τίτλος κυριότητας είναι η χρησικτησία: με αφορμή τις ΜΕφΘεσ 63/2022 και ΜΠρΘεσ 624/2021 / Κωνσταντίνος Παπαχρήστου-Δημητράς. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 276-286

Παπαχρήστου-Δημητράς, Κωνσταντίνος

Οι προϋποθέσεις παραδεκτής συζήτησης της αγωγής, με αφορμή την αντισυνταγματικότητα της ήδη καταργηθείσας υποχρέωσης προσκόμισης πιστοποιητικού καταβολής ΕΝΦΙΑ / Κωνσταντίνος Παπαχρήστου-Δημητράς. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 479-489

Παπαχρήστου-Δημητράς, Κωνσταντίνος

Το ορισμένο του εισαγωγικού της δίκης δικογράφου στα ασφαλιστικά μέτρα νομής: συστηματική προσέγγιση με αφορμή την ΕιρΛαμ 733/2018 / Κωνσταντίνος Παπαχρήστου-Δημητράς. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 277-285

Παπαχρονόπουλος, Εμμανουήλ Ν.

Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 600 ΑΚ: ιστορική, δογματική και δικαιοσυγκριτική επισκόπηση της διατάξεως / Εμμανουήλ Ν. Παπαχρονόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1322-1337

Παραβάντης, Κυριάκος Γ.

Η δεύτερη αναψηλάφηση: κατά το άρθρο 541 ΚΠολΔ / Κυριάκος Παραβάντης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 395-401

Πατέστου, Βασιλική

Το Εργόσημο / Βασιλικής Πατέστου. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 442-450

Παυλίδου, Μαρία Χ.

Η εφαρμογή της τυπικής ασφάλισης στο δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης υπό το πρίσμα του ν. 4387/2016: προβληματισμοί και προτάσεις / Μαρίας Χ. Παυλίδου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 76-82

Παυλόπουλος, Αναστάσιος

Σκοτώνουμε τους λύκους, για να τους σώσουμε;: μία απόφαση-ορόσημο του Δ.Ε.Ε. για την προστασία της άγριας πανίδας στην ευρωπαϊκή ήπειρο / Αναστάσιος Παυλόπουλος. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 101-109

Παφύλα, Αργυρώ

Έρευνα δυνατότητας αναγνώρισης κυριότητας έναντι του ελληνικού Δημοσίου δυνάμει του θεσμού της χρησικτησίας: σχετικά με τη δυνατότητα αναγνώρισης κυριότητας ιδιώτη σε εδαφική λωρίδα που του περιήλθε από οθωμανό ιδιώτη στην περιοχή του Βόλου δυνάμει τίτλου ιδιοκτησίας (ταπί) βάσει του οθωμανικού δικαίου και εν συνεχεία χαρακτηρίστηκε ως δημόσιο κτήμα με το κτηματολογικό φύλλο να αναφέρει ως δικαιούχο το ελληνικό Δημόσιο / Αργυρώ Παφύλα. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 510-516

Πελεκάνος, Γρηγόριος Μ.

Ψυχολογία της Συμπεριφοράς και Δικαιοσύνη: υπόθεση εργασίας: η «δίκη Λιγνάδη» / Γρηγόριος Μ. Πελεκάνος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1592-1598

Περάκη, Βιργινία Α.

Σημαντικά ζητήματα επιμέλειας (ΑΚ 1519) / Βιργινία Α. Περάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 648-659

Περάκης, Εμμανουήλ

Σκέψεις και προβληματισμοί επί ενδεχομένων αποκλίσεων των διατάξεων περί πιλοτικής δίκης (ν. 3900/2010 και ν. 4842/2021) από το γράμμα και το πνεύμα των άρθρων 19 παρ. 1 ΣΕΕ και 267 ΣΛΕΕ περί προδικαστικής παραπομπής ενώπιον του ΔΕΕ / Μανώλης Περάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 337-347

Περτσελάκη, Μαρία Εμμ.

Η ανακοπή κατά του πρωτοκόλλου αποζημίωσης αυθαίρετης χρήσης δημόσιου κτήματος / Μαρία Περτσελάκη. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 6-18

Περτσελάκη, Μαρία Εμμ.

Η δικονομική διαφοροποίηση αυτοπρόσωπης εμφάνισης και εξέτασης διαδικών / Μαρία Περτσελάκη. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 649-661

Περτσινίδου, Αργυρώ

Παρατηρήσεις επί της αρχής της ίσης μεταχείρισης στις συμβάσεις εργασίας προσωρινής απασχόλησης / Αργυρώ Περτσινίδου. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1784, σ. 337-356

Πετινή - Πηνώτη, Χρυσούλα

Η άδεια των μισθωτών / Χρυσούλα Πετινή-Πηνώτη. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1787, σ. 1039-1046

Πετινη - Πηγιώτη, Χρυσούλα

Το Επίδομα (Δώρο) Χριστουγέννων 2022 - Νέου Έτους 2023 / Χρυσούλας Πετινη - Πηγιώτη. - 2022
Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1792, σ. 1751-1767

Πετινη - Πηγιώτη, Χρυσούλα

Το επίδομα (δώρο) Πάσχα 2022 (24-4-2022) / Χρυσούλας Πετινη-Πηγιώτη. - 2022
Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1784, σ. 469-481

Πλεύρη, Άννα Εμ.

Περί της υποχρέωσης καταβολής δικαστικού ενσήμου σε χρηματικά αποτιμητές αναγνωριστικές αγωγές ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου μετά το ν. 4640/2019 / Άννα Πλεύρη. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 20-38

Πλιάτσικας, Κωνσταντίνος Β.

Σύνταξη, κύρωση και αναμόρφωση των δασικών χαρτών μετά τον Ν. 4685/2020 / Κωνσταντίνος Β. Πλιάτσικας, Φίλιππος-Εμμανουήλ Ε. Γεωργαλής. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 242-251

Πουικλή, Κλεονίκη Χ.

Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal): μια πρώτη ανάγνωση, μια πρώτη αξιολόγηση / Κλεονίκη Χ. Πουϊκλή. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 81-87

Πουικλή, Κλεονίκη Χ.

Το δικαίωμα στο νερό και ο περιβαλλοντικός ρατσισμός στην Ευρώπη: σκέψεις με αφορμή την απόφαση του ΕΔΔΑ Hydrogonic και λοιποί κατά Σλοβενίας / Κλεονίκη Πουικλή. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 263-269

Πρεβεδούρου, Ευγενία Β.

Δικαιολογημένη αδυναμία συμμόρφωσης σε δικαστική απόφαση Τμήματος λόγω αποδοκμασίας της από την Ολομέλεια: με αφορμή την απόφαση 3/2021 του Τριμελούς Συμβουλίου του ΣτΕ / Ευγενία Β. Πρεβεδούρου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2021, τ. 65, τεύχ. 2, σ. 177-190

Προυσανίδης, Αναστάσιος Γ.

Το τέταρτο διάβημα / Αναστάσιος Γ. Προυσανίδης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου, 2020, τ. 64, τεύχ. 3, σ. 391-396

Πυργάκης, Δημήτριος Θ.

Οδοί σε περιοχές εκτός σχεδίου πόλης / Δημήτριος Θ. Πυργάκης. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 1, σ. 19-25

Ρήγας, Κωνσταντίνος Ηρ.

Οι ενστάσεις συμψηφισμού απαιτήσεων και συνυπολογισμού ζημίας και κέρδους με έμφαση στη δι-
κονομική τους θεώρηση / Κωνσταντίνος Ηρ. Ρήγας. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 355-380

Ρόκας, Νικόλαος Κ.

Η τάση της νομολογίας να παρέχει προστασία πέραν της θεσμοθετημένης, ειδικότερα στις εμπορικές συναλλαγές / Νικόλαος Κ. Ρόκας. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου, 2022, τ. ΟΓ, τεύχ. 3, σ. 631-652

Ρασούλης, Αλκιβιάδης

Πολεοδομικός σχεδιασμός και αξιοποίηση της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου / Αλκιβιάδης Ρασούλης. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 3, σ. 427-442

Ρηγάκη, Μαρία

Εργατικό ατύχημα σε συνθήκες τηλεργασίας / Μαρία Ρηγάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 7, σ. 898-902

Ρούσσης, Δημήτριος Κ.

Η εξαγορά του χρέους από τον οφειλέτη του: η διαθετική λειτουργία της συγχύσεως (ΑΚ 453) και η αρχή αποτροπής του «ηθικού κινδύνου» ως έκφανση των χρηστών ηθών (ΑΚ 178) / Δημήτριος Κ. Ρούσσης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 1020-1034

Ρούσσης, Κλεάνθης

Μίσθωση δωματίων ξενοδοχείου - Σύμβαση allotment / Κλεάνθης Ρούσσης. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 3, σ. 517-527

Ρομπόλης, Σάββας

Η κρίση της δημόσιας υγείας και οι οικονομικές συνέπειες στην Ελλάδα και την Ευρώπη / Σάββας Ρομπόλης, Βασιλείου Μπέτση. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 389-392

Σακελλαρόπουλος, Θεόδωρος

Κοινωνική πολιτική και Οικονομία / Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 952-963

Σαμιώτης, Γεώργιος Δ.

Αποτίμηση της συμβολής των ποινικών κυρώσεων στο Ενωσιακό και Διεθνές Δίκαιο για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από ναυτιλιακή ρύπανση / Γεώργιος Σαμιώτης, Γεώργιος Δανιήλ. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 521-530

Σιδέρης, Δημήτρης Χρ.

Άρνηση παροχής εργασίας λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεων του μισθωτού / Δημητρίου Χ. Σιδέρης. - 2022

Περιέχεται στο: Δελτίον Εργατικής Νομοθεσίας, 2022, τ. 78, τεύχ. 1787, σ. 881-889

Σκανδάλης, Ιωάννης Β.

Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός στις εργασιακές σχέσεις / Ιωάννης Β. Σκανδάλης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 10, σ. 1201-1206

Σμπώκος, Γεώργιος

Υπεράκτιες εξορύξεις πετρελαίου και χρηματοοικονομική ασφάλιση / Γεώργιος Σμπώκος. - 2019
Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 30, σ. 96-99

Σπυράκος, Δημήτρης

Σταθερά και κυμαινόμενα τιμολόγια σε μία δυναμική αγορά ηλεκτρικού ρεύματος / Δημήτρης Σπυράκος. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 34, σ. 22-32

Σπυριδάκης, Ιωάννης

Η αποζημίωση επί καταστροφής μεταχειρισμένου αυτοκινήτου / Ι. Σπυριδάκης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2020, τ. ΙΗ, τεύχ. 1, σ. 1-10

Σπυριδάκης, Ιωάννης

Η θέση του υπερθεματιστή μισθίου ακινήτου / Ιωάννης Σπυριδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 321-325

Σπυριδάκης, Ιωάννης

Ενέχυρο εκμισθωτή στα εισκομισθέντα: από το προσχέδιο ενοχικού δικαίου έως τον αστικό κώδικα / Ιωάννης Σπυριδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τ. 15, τεύχ. 10, σ. 1113-1116

Σπυριδάκης, Ιωάννης Σ.

Αστική ευθύνη θύματος τροχαίου ατυχήματος / Ι. Σ. Σπυριδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2022, τ. Κ, τεύχ. 1, σ. 1-8

Σπυριδάκης, Ιωάννης Σ.

Υποκατάσταση στα δικαιώματα του δανειστή επί πολλαπλής ασφάλειας / Ιωάννης Σ. Σπυριδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 961-966

Σπυριδάκης, Μιχαήλ Ι.

Άρθρο 10 § 3 του ν. 489/1976: αξίωση περισσότερων ζημιωθέντων κατά ασφαλιστή / Μ. Ι. Σπυριδάκης. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2020, τ. ΙΗ, τεύχ. 2, σ. 185-194

Σταθόπουλος, Μιχαήλ Π.

Ζητήματα ευθύνης της Προνομιούχου Ανώνυμης Εταιρίας Γενικών Αποθηκών Ελλάδος / Μιχαήλ Σταθόπουλος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 1-11

Σταματίου, Κωνσταντίνα

Πολεοδομικός σχεδιασμός και τουριστική αξιοποίηση ακινήτων / Κωνσταντίνα Σταματίου. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 3, σ. 401-414

Σταματούδη, Ειρήνη Α.

Το ιστορικό πλαίσιο και τα επιχειρήματα της διεκδίκησης των Μαρμάρων του Παρθενώνα / Ειρήνη Α. Σταματούδη. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 4, σ. 515-522

Σταμπέλου, Χριστίνα Χρ.

Ζητήματα του νέου δικαίου της (συν)επιμέλειας (ν. 4800/2021): εισαγωγή στο ν. 4800/2021 / Χριστίνα Σταμπέλου. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 641-643

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Έννοια και νομική φύση των ασφαλιστικών εισφορών: με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 16/2022 / Άγγελου Στεργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 4-18

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ασφαλιστικές εισφορές αυτοτελώς απασχολούμενων και ελεύθερων επαγγελματιών για απασχόληση με ΔΠΥ σ' ένα έως και δύο πρόσωπα / Άγγελου Στεργίου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 749-767

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Βασικό Εισόδημα (Basic Income): μια χρήσιμη ουτοπία που ανέκαμψε με την πανδημία / Άγγελου Στεργίου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 425-431

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Είναι αναγκαία η αναθεώρηση του άρθρου 22 παρ. 5 του Συντάγματος; / Άγγελου Στεργίου. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 545-548

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα: στη δυναμική του δέοντος / Άγγελου Στεργίου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 203-252

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ενιαίοι κανόνες παροχών και εισφορών για μη ομοειδείς κατηγορίες ασφαλισμένων εντός e-ΕΦΚΑ / Άγγελου Στεργίου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 236-262

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η έλευση της ψηφιακής επανάστασης στην απονομή των συντάξεων; / Άγγελος Στεργίου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 600-603

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της εξαρτημένης εργασίας: από τη μεριά της κοινωνικής ασφάλισης / Άγγελου Στεργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 269-290

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η εκλογίκευση του θανάτου από την κοινωνική ασφάλιση / Άγγελου Στεργίου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 183-192

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η ερμηνεία της κοινωνικοασφαλιστικής νομοθεσίας / Άγγελου Στεργίου. - 2020
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 428-447

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η κοινωνική ασφάλιση μπροστά στο δημογραφικό πρόβλημα: με κομμένη την ανάσα / Άγγελος Στεργίου. - 2020
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 159-162

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η νομική φύση της εργοδοτικής εισφοράς επί του ετήσιου κύκλου εργασιών της επιχείρησης: Άγγελου Στεργίου. - 2019
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 451-470

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Η υγειονομική κρίση Covid-19: μια μεγάλη ευκαιρία για την ενδυνάμωση του Κοινωνικού Κράτους / Άγγελος Στεργίου. - 2020
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 372-373

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Κοινωνική Ασφάλιση και Λογοτεχνία, όπως «Law and Literature» / Άγγελος Στεργίου. - 2022
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 448-449

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ο δικαστικός έλεγχος της ιατρικής κρίσης ενόψει των συντάξεων λόγω αναπηρίας / Άγγελου Στεργίου. - 2021
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 56-59

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ο λαϊκισμός βρίσκει γόνιμο έδαφος στην κοινωνική ασφάλιση; / Άγγελος Στεργίου. - 2019
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 4, σ. 799-800

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Ο παγκόσμιος υγειονομικός συναγερμός για την πανδημία Covid-19: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας: απαραίτητος αλλά ανεπαρκής / Άγγελου Στεργίου. - 2020
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 374-388

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Περί θανάτου / Άγγελος Στεργίου. - 2021
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 177-178

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Τα «βισμαρκιανά» συστήματα στα όρια των αντοχών τους: προς νέους αναδιανεμητικούς μηχανισμούς / Άγγελος Στεργίου. - 2020
Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 827-832

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Το βαθύτερο νόημα του ευρωπαϊκού συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας / Άγγελος Στεργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 196-200

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Το δικαίωμα στην υγεία: αλλά τελικά τι είναι υγεία; / Άγγελου Στεργίου. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 2, σ. 222-233

Στεργίου, Άγγελος Σ.

Το είδωλο της κοινωνικής ασφάλισης στον «καθρέπτη» της λογοτεχνίας: η περίπτωση του Franz Kafka: ποιος θα μας προστατεύσει από τους προστάτες μας; / Άγγελος Στεργίου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 450-454

Συμεωνίδης, Γεώργιος

Διανομή ή Κεφαλαιοποίηση; Είναι υπαρκτό το δίλημμα; / Γεώργιου Συμεωνίδη. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 2, σ. 342-346

Συνοδινός, Χάρης Π.

Παροχή δικαστικής προστασίας στις ενεργειακές διαφορές / Χάρης Συνοδινός. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 34, σ. 33-39

Σφηνιαδάκη, Παντελίτσα

Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και η προστασία του δάσους / Παντελίτσα Σφηνιαδάκη. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 419-433

Σωτηροπούλου, Νάσια Ευ.

Η προηγούμενη ακρόαση των ασφαλισμένων / Νάσιας Ευ. Σωτηροπούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 288-296

Σωφρονά, Λυδία-Ελισάβετ

Κίνητρα ανάπτυξης επιχειρήσεων, μέσω συνεργασιών και εταιρικών μετασχηματισμών: το μετέωρο βήμα του ν. 4935/2022 / Λυδία-Ελισάβετ Σωφρονά. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 11, σ. 1370-1381

Τερζίδης, Χρήστος

Δικαιοπραξίες επί ακινήτων σε παραμεθόριες περιοχές / Χρήστος Τερζίδης. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 484-500

Τζάκας, Δημήτριος-Παναγιώτης Α.

Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μελών Δ.Σ. και εταιρείας στις επιχειρήσεις του ενεργειακού κλάδου / Δημήτριος-Παναγιώτης Α. Τζάκας. - 2019

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2019, τ. 16, τεύχ. 29, σ. 51-65

Τζατζάκη, Βασιλική-Μαρία

Το νέο νομικό πλαίσιο για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων στην Ελλάδα. Θεσμικές παρεμβάσεις για τη συνεκτική αντιμετώπιση των ζητημάτων / Βασιλική-Μαρία Τζατζάκη. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 3, σ. 407-418

Τζούλη, Μαριάννα

Το νομικό πλαίσιο των διατηρητέων κτιρίων / Μαριάννα Τζούλη. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 579-597

Τζούλια, Ελένη Θ.

Η εφαρμογή του δικαίου προστασίας καταναλωτή σε συμβάσεις «διττού σκοπού» (dual purpose) μετά τις Οδηγίες 2019/770 και 2019/771 / Ελένη Τζούλια. - 2022

Περιέχεται στο: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2022, τ. 28, τεύχ. 1, σ. 53-79

Τζουγανάτος, Δημήτρης Ν.

Ζητήματα κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ ανεξάρτητων αρχών - ειδικότερα της εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού σε υπό ρύθμιση αγορές / Δημήτρης Ν. Τζουγανάτος. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου, 2022, τ. ΟΓ, τεύχ. 3, σ. 653-664

Τριανταφύλλου, Νικόλαος Α.

Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της ειδικής διαδικασίας των περιουσιακών διαφορών για ζημιές από αυτοκίνητα (άρθρο 614 παρ. 6 ΚΠολΔ) / Νικόλαος Α. Τριανταφύλλου. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 5, σ. 1300-1308

Τριτσιμπιδας, Παναγιώτης

Λαϊκιστικές χρήσεις της κοινωνικής πολιτικής: συμπερίληψη και αποκλεισμός / Παναγιώτη Τριτσιμπιδας, Γιάννη Σταυρακάκη. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 4, σ. 801-808

Τροκούδη, Αλεξία

Green Deal - Μια Πράσινη Ευρωπαϊκή Συμφωνία για την Ενέργεια: το Ελληνικό Περιβάλλον εφαρμογής / Αλεξία Τροκούδη, Εμμανουήλ Χουρμούσης. - 2021

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2021, τ. 18, τεύχ. 33, σ. 56-62

Τσέτουρα, Άννα Π.

ΑΜΚΑ και κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα: ενόψει της Εγκυκλίου αριθ. πρωτ. 80320/42862/Δ18. 2718 της 1.10.2019 με θέμα «Παροχή διευκρινίσεων ως προς την απόδοση ΑΜΚΑ από τον ΕΦΚΑ και τα ΚΕΠ» / Άννας Τσέτουρα. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 1, σ. 30-42

Τσέτουρα, Άννα Π.

Η αναθεώρηση του Κανονισμού 883/2004 για τον Συντονισμό των Συστημάτων Κοινωνικής Ασφάλισης και η ευκαιρία για τη Μακροχρόνια Φροντίδα / Άννα Τσέτουρα. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 169-195

Τσέτουρα, Άννα Π.

Ο αντίκτυπος της ψηφιοποίησης στην εργασία και ο ρόλος της κοινωνικής προστασίας: νομικές προκλήσεις και κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις / Άννας Τσέτουρα. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 803-823

Τσέτουρα, Άννα Π.

Ο κοινωνικός λειτουργός και η κοινωνική λειτουργία του κράτους / Άννα Τσέτουρα. -2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 448-462

Τσέτουρα, Άννα Π.

Ο πολίτης ως ασφαλισμένος και ως φορολογούμενος: η αρετή του πολίτη ως στοιχείο της κοινωνικής προστασίας / Άννας Τσέτουρα. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 399-414

Τσέτουρα, Άννα Π.

Ρομά και κοινωνική προστασία: η ανάδειξη της σημασίας των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων / Άννας Τσέτουρα. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 2, σ. 253-274

Τσέτουρα, Άννα Π.

Τα κοινωνικά δικαιώματα στη νέα τεχνολογική πραγματικότητα: e-Διακυβέρνηση, ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών) και προσωπικά δεδομένα / Άννας Τσέτουρα. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 663-700

Τσιλιγγερίδου, Μαγδαληνή Χ.

Διόρθωση αρχικών εγγραφών ως προς τα ποσοστά συγκυριότητας οριζόντιων ιδιοκτησιών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 παρ. 2 και 3 ν. 2664/1998 / Μαγδαληνή Τσιλιγγερίδου. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2022, τ. 4, τεύχ. 2, σ. 269-275

Τσούκας, Παναγιώτης Κ.

Πρώτες σκέψεις για την ιστοριογραφία της Ελληνικής Δικαιοσύνης (1910-2020) / Παναγιώτης Κ. Τσούκας. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 2, σ. 601-632

Τσοκανάς, Νικόλαος Π.

Η κλιματική αλλαγή στις ΗΠΑ: η ανταπόκριση των δικαστηρίων στις νέες προκλήσεις που τίθενται / Νικόλαος Π. Τσοκανάς. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 252-262

Φίλιος, Χρίστος Π.

Η αναβίωση του πλουτισμού μέσω εξοικονόμησης δαπάνης: συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 909 ΑΚ / Χρίστος Π. Φίλιος. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 4, σ. 988-999

Φλώρου, Αλεξία Χ.

Η ex lege αυτοδίκαιη περιέλευση της σχολικής περιουσίας στην κυριότητα του δήμου, εντός των ορίων του οποίου εμπίπτει, και η κατά τον ίδιο τρόπο υπεισέλευσή του στις έννομες σχέσεις μίσθωσης ακινήτων για τη στέγαση δημόσιων σχολικών μονάδων: με αφορμή την πρόσφατη ΑΠ 125/2020 / Αλεξία Χ. Φλώρου. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 852-862

Φουντεδάκη, Κατερίνα

Η τροποποίηση του άρθρου 56 ΑΚ για τη νόμιμη κατοικία του ανηλίκου με το ν. 4800/2021 / Κατερίνα Φουντεδάκη. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 683-688

Φυτράκης, Ευτύχης Ελ.

Προστασία και αυτονομία στη δικαστική συμπαράσταση: με αφορμή την ΑΠ 429/2021 / Ευτύχης Φυτράκης. - 2022

Περιέχεται στο: Ελληνική Δικαιοσύνη, 2022, τ. 63, τεύχ. 3, σ. 689-703

Χαλεπλής, Κυριάκος

Αναδασώσεις και Εθνικό Κτηματολόγιο: συστηματική προσέγγιση με αφορμή την ΤρΔιοικΕφΑθ 1475/2019 / Κυριάκος Χαλεπλής. - 2020

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 636-643

Χαμαλίδης, Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης

Η αλλαγή προμηθευτή φυσικού αερίου στο πλαίσιο της απελευθέρωσης της αγοράς φυσικού αερίου στην Ελλάδα / Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης Χαμαλίδης. - 2020

Περιέχεται στο: Ενέργεια & Δίκαιο, 2020, τ. 17, τεύχ. 32, σ. 85-97

Χαραλαμπίδου, Ναταλία Χρ.

Ευφή κτίρια και ενέργεια: από την κατ' αποκοπή επιβάρυνση στα ευφή συστήματα μέτρησης / Ναταλία Χαραλαμπίδου. - 2019

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2019, τ. 23, τεύχ. 4, σ. 540-559

Χατζηγιάννη, Ιωάννα

Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Αρχαίου και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση / Ιωάννα Χατζηγιάννη. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 224-241

Χατζηδημητρίου, Κέλλο

Δύο σημαντικές διαβουλεύσεις της ΕΙΟΡΑ στον τομέα των συντάξεων / Κέλλο Χατζηδημητρίου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2021, τ. ΙΘ, τεύχ. 2, σ. 219-224

Χατζηδημητρίου, Χαρίλαος-Ιωάννης

Ο θεσμός της ανατροπής κατάσχεσης: άρθρο 1019 ΚΠολΔ μετά τους ν. 4335/2015 και ν. 4512/2018 / Χαρίλαος-Ιωάννης Χατζηδημητρίου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 19-42

Χατζηευσταθιάδου, Βαρβάρα

Κέντρο Είσπραξης Ασφαλιστικών Οφειλών: μια πρώτη παρουσίαση / Βέρας Χατζηευσταθιάδου. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 3, σ. 379-386

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Αναλυτική Περιοδική Δήλωση (ΑΠΔ) / Ιωσήφ - Λάζαρου Χατζητιμοθέου. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 4, σ. 655-662

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Οδικός χάρτης για τις ασφαλιστικές εισφορές / Ιωσήφ - Λάζαρος Χατζητιμοθέου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 692-697

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Οδικός χάρτης για τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης των Πολιτικών Υπαλλήλων και Λειτουργών του Δημοσίου / Ιωσήφ - Λάζαρος Χατζητιμοθέου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 4, σ. 964-974

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Οδικός χάρτης για τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων και των Ιερέων / Ιωσήφ - Λάζαρος Χατζητιμοθέου. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2022, τ. 4, τεύχ. 1, σ. 233-240

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Οδικός χάρτης για τις συντάξεις λόγω αναπηρίας / Ιωσήφ-Λάζαρος Χατζητιμοθέου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 2, σ. 433-441

Χατζητιμοθέου, Ιωσήφ-Λάζαρος

Οδικός χάρτης για τους Πλασματικούς Χρόνους Ασφάλισης / Ιωσήφ - Λάζαρος Χατζητιμοθέου. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 193-205

Χοϊδου, Μακρίνα Χ.

Η δυνατότητα αναιρετικού ελέγχου του ύψους της επιδικαζόμενης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης / Μακρίνας Χοϊδου. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφαλίσεως, 2022, τ. Κ, τεύχ. 2, σ. 209-238

Χριστοδούλου, Παναγής Α.

Η αξίωση εκ των άρθρων 901-903 ΑΚ υπό το πρίσμα των εθνικών και ενωσιακών ρυθμίσεων περί της αποτελεσματικής υλοποιήσεως του δικαιώματος στην πληροφόρηση / Παναγή Α. Χριστοδούλου. - 2022

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας, 2022, τεύχ. 4, σ. 369-377

Χριστοδούλου, Παναγής Α.

Σκέψεις περί του επιτρεπτού της αυτοψίας διανομής «διατηρητέου» ακινήτου υπό το πρίσμα της ασφάλειας του δικαίου / Παναγής Α. Χριστοδούλου. - 2021

Περιέχεται στο: Επιθεώρηση Ακινήτων, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 501-508

Χρυσόγονος, Κώστας Χ.

Περιορισμοί της ιδιοκτησίας και δικαστική προστασία του περιβάλλοντος. Εθνικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο / Κώστας Χρυσόγονος. - 2020

Περιέχεται στο: Περιβάλλον και Δίκαιο, 2020, τ. 24, τεύχ. 2, σ. 177-178

Ψάρρας, Αλκιβιάδης Κ.

Η εξουσία ακεραιότητας και θεατρικά έργα / Άλκης Ψάρρας. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 11, σ. 1360-1369

Ψάρρας, Αλκιβιάδης Κ.

Το θεατρικό έργο ως αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας / Άλκης Ψάρρας. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 8-9, σ. 1004-1018

Ψήμμος, Θωμάς

Ανάθεση της απονομής συνταξιοδοτικών παροχών σε πιστοποιημένους επαγγελματίες: κανονιστικά και δικαιοπολιτικά ζητήματα / Θωμά Ψήμμος. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 3, σ. 495-510

Ψήμμος, Θωμάς

Η συνταξιοδοτική μεταχείριση των δικαστικών λειτουργών: κριτική αποτίμηση / Θωμά Ψήμμος. - 2019

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2019, τ. 1, τεύχ. 2, σ. 203-221

Ψήμμος, Θωμάς

Το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής μέριμνας για τους αιτούντες διεθνή προστασία: κριτική επισκόπηση / Θωμά Ψήμμος. - 2020

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2020, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 463-480

Ψήμμος, Θωμάς

Υπερεθνικά δικαιοδοτικά όργανα και κοινωνική μέριμνα των αιτούντων διεθνή προστασία: προοπτικές και κίνδυνοι / Θωμά Ψήμμος. - 2021

Περιέχεται στο: Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης, 2021, τ. 3, τεύχ. 1, σ. 60-83

Ψαρουδάκης, Γιώργος

Πτώχευτικές ευθύνες στον νέο Κώδικα Αφερεγγυότητας II: οι εταιρικοί διοικητές στα πρόθυρα της πτώχευσης της εταιρίας / Γιώργος Ψαρουδάκης. - 2022

Περιέχεται στο: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών, 2022, τ. 28, τεύχ. 10, σ. 1196-1200

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με το υπ' αριθ. 29/30.11.2022 πρακτικό του ΔΣ του Δικηγορικού Συλλόγου Κορίνθου εγκρίθηκε η τροποποίηση του καταστατικού της Δικηγορικής Εταιρίας με την επωνυμία «ΑΓ. ΚΩΣΤΑΡΑ-Α.ΤΣΙΦΤΣΗΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «AG. KOSTARA- A. TSIFTISIS & ASSOCIATES LAW FIRM» και συγκεκριμένα σύμφωνα με το άρθρο 1 του καταστατικού της και κατόπιν σχετικής απόφασης της γενικής συνέλευσης των συμβαλλομένων εταιρών στις 25.11.2022, σε συνδυασμό και με όσα σχετικά ορίζουν ο κώδικας περί δικηγόρων ομόφωνα συμφωνούν και αποφασίζουν την τροποποίηση της επωνυμίας της δικηγορικής εταιρείας από « ΑΓ. ΚΩΣΤΑΡΑ-Α. ΤΣΙΦΤΣΗΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» και για τις συναλλαγές της εταιρίας με το εξωτερικό το διακριτικό γνώρισμα «ΑΓ. ΚΩΣΤΑΡΑ - Α. ΤΣΙΦΤΣΗΣ & ASSOCIATES LAW FIRM», σε «Α. ΤΣΙΦΤΣΗΣ - ΑΓ. ΚΩΣΤΑΡΑ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ-ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» και για τις συναλλαγές της εταιρίας με το εξωτερικό το διακριτικό γνώρισμα «Α. ΤΣΙΦΤΣΗΣ - ΑΓ. ΚΩΣΤΑΡΑ & ASSOCIATES LAW FIRM».

Η ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΩΝ. ΕΠΙΒΑΤΙΝΟΥ

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την υπ' αριθ. 54/31.1.2023 απόφαση του ΔΣ του Δικηγορικού Συλλόγου Ναυπλίου, εγκρίθηκε το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΓΕΩΡΓΗΣ ΣΑΚΟΥΛΗ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «GEORGIS SAKOULI LAW FIRM», με έδρα τη δημοτική κοινότητα Ναυπλίου της ομώνυμης δημοτικής ενότητας του Δήμου Ναυπλιέων της περιφερειακής ενότητας Αργολίδος, επί της οδού Θεσσαλονίκης, αριθμός 4, 2ος όροφος, Τ.Κ. 21100.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΟΡΦΑΝΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΠΛΑΚΟΚΕΦΑΛΟΣ

Έγκριση λύσεως Δικηγορικής Εταιρίας

Με την υπ' αριθ. 3/27.1.2023 απόφαση του ΔΣ του Δικηγορικού Συλλόγου Πατρών, εγκρίθηκε η λύση της τελούσας υπό ίδρυση από 21.6.2012 Αστικής Επαγγελματικής Δικηγορικής Εταιρείας με την επωνυμία «Καλδίρης Θεόδωρος -Μπουδάκη Φωτεινή Δικηγορική Εταιρεία», με έδρα την Πάτρα, σύμφωνα με το από 19.1.2023 πρακτικό Έκτακτης Γενικής Συνέλευσης των Εταιρών της ως άνω δικηγορικής εταιρείας.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΖΟΥΠΙΑΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛΟΠΟΥΛΟΣ

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας*

Με την από 14.12.2022 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η σύσταση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Α.Ι. ΧΑΡΑΤΣΗΣ-Β.Ι. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», με διακριτικό τίτλο «OMNES LEGAL» και στην αγγλική γλώσσα «Α.Ι. CHARATSIS - V.I. STASINOPOULOU LAW FIRM», με έδρα το Δήμο Αθηναίων, στην οδό Αλεξάνδρου Νούτσου, αριθ. 7.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ - ΧΑΡΑ ΖΕΡΒΑ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «NICOLAS KANELLOPOULOS - CHARA ZERVA & ASSOCIATES LAW FIRM», με προσθήκη του διακριτικού τίτλου «NK LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Ομήρου, αριθ. 34.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΜΩΡΑΤΗΣ - ΠΑΣΣΑΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», και στην αγγλική γλώσσα «MORATIS - PASSAS LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Βουκουρεστίου, αριθ. 15, και υποκατάστημα στην οδό Ζαλοκώστα, αριθ. 5, Αθήνα.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με νέα επωνυμία «ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ & ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Δικηγορική Εταιρεία», με διακριτικό τίτλο «ΕΦ ΕΝ ΤΖΙ Εταιρεία Δικηγόρων» άλλως «FNG Εταιρεία Δικηγόρων» και στην αγγλική γλώσσα «FRAGKISKOS & NIKOLAKOPOULOS - GIANNIDIS, Law Firm», με διακριτικό τίτλο «FNG Law Firm», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Πατριάρχου Ιωακείμ, αριθ. 8.

---

* Ορθή επανάληψη του κειμένου που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 9, τόμου 70 (Δεκέμβριος 2022) σ. 2142, στο οποίο εκ παραδρομής γράφηκε: «... εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης ...» αντί του ορθού: «... εγκρίνεται η σύσταση του καταστατικού ...».

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΚΕΡΑΤΣΑΣ - ΤΣΕΝΕΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», στην αγγλική γλώσσα «KERATSAS - TSENES & ASSOCIATES LAW FIRM», με διακριτικό τίτλο «ΚΤ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», στην αγγλική γλώσσα «ΚΤ LAW», και με έδρα την Αθήνα, στην οδό Αλωπεκής, αριθ. 25^Α.

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Σ. Δ. ΑΦΕΝΔΡΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», και στην αγγλική γλώσσα «S. D. AFENDRAS & Partners LAW FIRM», με διακριτικό τίτλο «S. D. A. LAW FIRM», με έδρα το Δήμο Αθηναίων, στην οδό Σίνα, αριθ. 38.

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Χ. ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», και στην αγγλική γλώσσα «CH. MICHAEL & PARTNERS LAW FIRM», με έδρα το Δήμο Αθηναίων, στην οδό Σουλτάνη, αριθ. 7-9.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 12.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ - ΑΡΓΥΡΙΟΣ ΚΑΛΛΙΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ Δικηγορική Εταιρεία», στην αγγλική γλώσσα «KONSTANTINOS VLACHOGIANNIS - KONSTANTINOS ARVANITIS - ARGYRIOS KALLIROISIS and ASSOCIATES Law Firm» και στην γερμανική γλώσσα «KONSTANTINOS VLACHOGIANNIS - KONSTANTINOS ARVANITIS - ARGYRIOS KALLIROISIS und ASSOCIATE Anwaltskanzlei», με νέα διεύθυνση της έδρας στην Αθήνα, στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας, αριθ. 7.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Ι.Κ. ΜΑΝΤΖΟΥΡΑΝΗΣ - Ι.Ν. ΜΑΓΓΑΝΙΑΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», στην αγγλική γλώσσα «I.K. Mantzouranis - I.N. Maganiaris & Associates: LAW FIRM», και με έδρα την Αθήνα, στην οδό Μαυρομματαίων, αριθ. 29.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΓΡΗΓΟΡΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΟΥΡΑ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ -ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ», με έδρα την Αθήνα, στην Λεωφ. Αλεξάνδρας, αριθ. 107.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Σινανίδης και Σινανίδη Δικηγορική Εταιρεία» και στην αγγλική γλώσσα «Sinanides & Sinanides Law Firm», με έδρα την Κηφισιά, στην οδό Αθανασίου Διάκου, αριθ. 54^Α.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Παύλος Μανωλόπουλος και Συνεργάτες Δικηγορική Εταιρεία» και στην αγγλική γλώσσα «Pavlos Manolopoulos and associates law firm», με διακριτικό τίτλο «PAMLAW LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Σκουφά, αριθ. 50 και υποκατάστημα στην Πάτρα, στην οδό Πατρέως, αριθ. 55.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ - ΜΠΑΚΑΛΗΣ - ΒΕΝΙΕΡΗΣ - ΛΕΒΕΝΤΗΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ», και στην αγγλική γλώσσα «Koimtzoglou - Bakalis - Venieris - Leventis & Associates Law Partnership», και με έδρα το Μαρούσι, στην οδό Φραγκοκλησιάς, αριθ. 3^α & Γρανικού.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 24.1.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Μαρία Βαγενά & Συνεργάτες Δικηγορική Εταιρεία», στην αγγλική γλώσσα «Maria Vagena & Associates Law Firm», και με έδρα την Αθήνα, στην οδό Σκουφά, αριθ. 33.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ», με νέο διακριτικό τίτλο «ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ AST LAW» και στην αγγλική γλώσσα «LAW FIRM ATHANASIA STAVROPOULOU AND ASSOCIATES», με νέο διακριτικό τίτλο «AST LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Κόνιαρη, αριθ. 45.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», στην αγγλική γλώσσα «KARAIISKAKIS ANASTASIADIS AND PARTNERS LAW FIRM», και με διεύθυνση στην οδό Ζαλοκώστα, αριθ. 4 - Αθήνα.

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΤΣΑΤΑΛΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», με διακριτικό τίτλο «Τ.&Τ. ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «Τ.&Τ. LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Μεταμορφώσεως Σωτήρος, αριθ. 16, Γλυκά Νερά.

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ & ΤΣΑΜΑΚΟΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», με έδρα το Δήμο Αθηναίων, στην Λεωφόρο Μεσογείων, αριθ. 2-4, (Πύργος Αθηνών).

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρίας με την επωνυμία «ΤΟΓΑΝΤΖΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ», με διακριτικό τίτλο «Μ.Τ.Λ. ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «Μ.Τ.Λ. AND ASSOCIATES LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Ραγκαβή, αριθ. 85.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με νέα επωνυμία «ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΠΑΣΣΑΣ - ΕΥΘΥΜΙΟΣ Ι. ΣΦΗΚΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» και στην αγγλική γλώσσα «PASSAS - SFIKAS & ASSOCIATES LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Ιπποκράτους, αριθ. 80.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», στην αγγλική γλώσσα «Ikonomopoulos & Partners», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Κουμπάρη, αριθ. 4.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρίας με την επωνυμία «ΤΣΙΜΠΙΑΝΟΥΛΗΣ & ΣΥΝΕΤΑΙΡΟΙ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» ή «ΤΣΙΜΠΙΑΝΟΥΛΗΣ & ΣΥΝΕΤΑΙΡΟΙ ΕΤΑΙΡΙΑ ΔΙΚΗΓΟΡΩΝ» και στην αγγλική γλώσσα «TSIBANOULIS & PARTNERS LAW FIRM», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Ομήρου, αριθ. 18.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού σύστασης της δικηγορικής εταιρείας με την επωνυμία «Ρόκας Δικηγορική Εταιρεία» και στην αγγλική γλώσσα «Rokas Law Firm», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Βουκουρεστίου, αριθ. 25^Α, υποκατάστημα στη Σόφια Βουλγαρίας, στην Λεωφόρο Δραγάν Τσανκόβ, αριθ. 12-16 και υποκατάστημα στη Θεσσαλονίκη, στην οδό Τσιμισκή & Γ. Θεοτοκά, αριθ. 3.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρίας με την επωνυμία «Κυριακίδης Γεωργόπουλος Δικηγορική Εταιρεία», στην αγγλική γλώσσα «Kyriakides Georgopoulos Law Firm», με διακριτικό τίτλο «ΚΓ Δικηγορική Εταιρεία», στην αγγλική γλώσσα «ΚG Law Firm», και με έδρα την Πλατεία Μαβίλη, στην οδό Δημητρίου Σούτσου, αριθ. 28.

Έγκριση καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 14.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται το καταστατικό σύστασης της δικηγορικής εταιρίας με την επωνυμία «Ν. Τιντζογλίδου και Συνεργάτες Δικηγορική Εταιρία» και στην αγγλική γλώσσα «N. TINTZOGLIDOU and Associates Law Firm», με έδρα την Αθήνα, στην οδό Ακαδημίας, αριθ. 25 και υποκατάστημα στην Αθήνα, στην οδό Χρ. Λαδά, αριθ. 5-7.

Έγκριση τροποποίησης καταστατικού Δικηγορικής Εταιρίας

Με την από 21.2.2023 απόφαση του ΔΣ του ΔΣΑ, εγκρίνεται η τροποποίηση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρίας με την επωνυμία «ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ - ΜΠΑΚΑΛΗΣ - ΒΕΝΙΕΡΗΣ - ΛΕΒΕΝΤΗΣ & ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ», και στην αγγλική γλώσσα «Koimtzoglou - Bakalis - Venieris - Leventis & Associates Law Partnership», και με έδρα το Μαρούσι, στην οδό Φραγκοκλησιάς, αριθ. 3^α & Γρανικού.

Αλφαβητικό ευρετήριο Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 2023

ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ:

Τόπος επελεύσεως ζημίας στις αδικοπραξίες όταν προσβάλλονται υλικά αγαθά (ΚανΒρ Ια, άρθρ. 7 σημείο 2). Γνωμοδότηση Ν. Β. Νίκα & Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, σ. 243.

ΑΙΓΙΑΛΟΣ:

ΑΠ 538/2022, σ. 142.

ΑΙΤΗΣΗ ΑΚΥΡΩΣΗΣ (ΔιοικΔ):

Αίτηση ακύρωσης κατά παράλειψης έκδοσης κανονιστικής πράξης. Είναι δυνατή η άσκηση αίτησης ακύρωσης και κατά παράλειψης της διοικητικής αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια ή κατά ρητής άρνησης της αρχής να προβεί στην ενέργεια αυτήν, εφ' όσον ο νόμος ή ο υπερκείμενος του νόμου κανόνας δικαίου της επιβάλλει την υποχρέωση να ρυθμίσει συγκεκριμένο ζήτημα με την έκδοση εκτελεστής διοικητικής πράξης. ΣτΕ 660/2022, σ. 171.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ:

ΑΠ 521/2022, σ. 142.

ΑΠ 538/2022, σ. 142.

ΑΠ 543/2022, σ. 142.

ΑΠ 565/2022, σ. 143.

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΑΠ 601/2022, σ. 144.

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

ΑΠ 640/2022, σ. 145.

ΑΠ 676/2022, σ. 145.

ΑΠ 719/2022, σ. 146.

ΑΠ 741/2022, σ. 146.

ΑΚΙΝΗΤΑ:

ΑΠ 741/2022, σ. 146.

ΑΚΥΡΟΤΗΤΑ (ΠοινΔ):

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΑΝΑΒΟΛΗ (ΠοινΔ):

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ:

ΑΠ 741/2022, σ. 146.

Απαλλοτρίωση. Αρμόδια Δικαστήρια. Συντέλεση Απαλλοτρίωσης. ΣτΕ 654/2022, σ. 171.

Απαλλοτρίωση. Καταβολή αποζημίωσης. Διαδικασία. Αρμοδιότητα πολιτικών και διοικητικών δικαστηρίων. ΣτΕ 883/2022, σ. 177.

ΑΝΑΙΡΕΣΗ (ΠολΔ):

ΑΠ 597/2022, σ. 144.

ΑΠ 731/2022, σ. 146.

ΑΝΑΙΡΕΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ (ΠολΔ):

Δεν ιδρύεται αναίρετικός λόγος από το άρθρο 559 αριθ. 14 ΚΠολΔ επί απόρριψης από το δικαστήριο της ουσίας της εκ του άρθρου 222 ΚΠολΔ ένστασης εκκρεμοδικίας (Άρθρα 559, αριθ. 14, 222 ΚΠολΔ). ΑΠ 911/2022, σ. 99.

ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑ:

ΑΠ 543/2022, σ. 142.

ΑΠΟΡΡΗΤΟ:

Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό νέα κρίση ενώπιον του ΔΕΕ. Απόφαση της 8.12.2022 «Orde van Vlaamse κ.λ.π.» (C-694/202). Επίκαιρα – Ειδικά Θέματα Β. Ευστ. Αλεξανδρή, σ. 212.

ΑΠΟΦΑΣΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ:

Δέσμευση διοικητικών δικαστηρίων από αθωωτικές αποφάσεις και βουλεύματα. Τα διοικητικά δικαστήρια, κατ' αρχήν, δεσμεύονται από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη. ΣτΕ 902/2022, σ. 178.

ΑΣΘΕΝΕΙΑ:

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ:

Ασφάλιση αστικής ευθύνης αυτοκινήτου από την

πρόκληση ατυχήματος. Δεν θεωρείται “τρίτος”, μόνο ο οδηγός του αυτοκινήτου που προξένησε τη ζημιά. ΜΠρ Κατ 274/2022, σ. 89.

ΒΟΥΛΕΥΜΑ:

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΔΑΣΟΣ:

Αυθαίρετα εντός δάσους. Διαδικασία. ΣτΕ 634/2022, σ. 169.

ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟ (ΠοινΔ):

ΑΠ 609/2022, σ. 144.

ΔΗΜΟΣΙΟ:

ΣυμβΑΠ 510/2022, σ. 142.

ΑΠ 538/2022, σ. 142.

ΑΠ 565/2022, σ. 143.

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ:

Διαγωνισμός. Πλήρωση θέσεων Δόκιμων Δικαστικών Πληρεξουσίων του ΝΣΚ. Εύλογος χρόνος διορισμού. ΣτΕ 2329/2022, σ. 147.

Δημόσιοι διαγωνισμοί. Ηλεκτρονική υπογραφή και χρονοσφραγίδα. Συστατικό στοιχείο της προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής και, κατ' επέκταση, της εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής, η οποία αποτελεί διακεκριμένη μορφή προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής με αυξημένο βαθμό ασφάλειας, αποτελεί η σύνδεση της υπογραφής με τα υπογραφόμενα δεδομένα κατά τρόπο που να παρέχεται η δυνατότητα ανίχνευσης οποιασδήποτε μεταγενέστερης μεταβολής. ΣτΕ 898/2022, σ. 178.

ΔΙΑΚΟΠΗ ΔΙΚΗΣ (ΠοινΔ):

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΠΟΙΝΙΚΗ:

Ποινική διαπραγμάτευση αναφορικά με διακεκριμένη περίπτωση κλοπής, συμμορία, πλαστογραφία και απάτη με υπολογιστή. Από την προσβαλλόμενη απόφαση δεν καθίσταται σαφές αν το δικαστήριο έλαβε υπόψη για την κήρυξη ενόχων των κατηγορουμένων –πέρα από το πρακτικό διαπραγμάτευ-

σης– και τα στοιχεία της δικογραφίας. ΑΠ 764/2022, σ. 138.

ΔΙΚΑΣΤΗΣ:

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ:

Η προσωρινή δικαστική προστασία στην ακυρωτική δίκη και η νομολογία του ΣτΕ. Επίκαιρα – Ειδικά Θέματα Δ. Ι. Αναγνώστου, σ. 217.

ΔΙΚΗ:

Η αρχή της δίκαιης δίκης υπό το πρίσμα της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Μελέτη Ε. – Ε. Κουλουμπίνη, σ. 16.

ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ:

Επαγγελματικό απόρρητο των δικηγόρων. Απαλλαγή του δεσμευόμενου από το επαγγελματικό απόρρητο δικηγόρου-ενδιαμέσου από την υποχρέωση υποβολής πληροφοριών. Προδικαστική παραπομπή. Διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας. Υποχρεωτική αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών για δηλωτές διασυννοριακές ρυθμίσεις. Κύρος. Υποχρέωση του εν λόγω δικηγόρου-ενδιαμέσου να γνωστοποιήσει σε οποιονδήποτε άλλον ενδιαμέσο ο οποίος δεν είναι ο πελάτης του τις υποχρεώσεις υποβολής πληροφοριών τις οποίες αυτός ο άλλος ενδιαμέσος υπέχει. ΔΕΕ C-694/20/8.12. 2022, σ. 39.

Έκδοση εσφαλμένου γραμματίου προεισπραξης κατά την άσκηση ενδίκου μέσου και δη μικρότερης αξίας. Μη επιτρεπτή η συμπλήρωσή του με τις προτάσεις. ΑΠ 1807/2022, σ. 102.

Καταγγελία σύμβασης εργασίας εμμισθου δικηγόρου. Προσβολή της ως καταχρηστικής. Επιδίκαση αποζημίωσης για την ηθική βλάβη. ΜονΕφΑθ 6104/2022, σ. 121.

Δικηγόροι. Άμισθοι-έμμισθοι. Εφάπαξ. Υπολογισμός. ΤριμΔιοικ ΠρΑθ 16525/2022, σ. 161.

Προϋποθέσεις άσκησης δικηγορίας. Πρακτική άσκηση. Εξετάσεις ασκουμένων επανειλημμένη αποτυχία. Συνέπειες. Πτυχιούχοι Νομικής από Σχολές της αλλοδαπής. Αναγνώριση τίτλου από το

ΔΟΑΤΑΠ και αίτημα εγγραφής ως ασκουμένου δικηγόρου. ΣτΕ 727/2022, σ. 174.

Επιλογή έμμοιθων δικηγόρων. Διαδικασία και καθορισμός κριτηρίων. Η διαδικασία επιλογής των έμμοιθων δικηγόρων για την πρόσληψή τους στους φορείς του δημόσιου τομέα γίνεται από 5μελή Επιτροπή, ύστερα από προκήρυξη, βάσει προβλεπόμενων στον νόμο κριτηρίων αξιολόγησης των υποψηφίων. ΣτΕ 792/2022, σ. 176.

Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό νέα κρίση ενώπιον του ΔΕΕ. *Απόφαση της 8.12.2022 «Orde van Vlaamse κ.λ.π.» (C-694/202)*. Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα Β. Ευστ. Αλεξανδρή, σ. 212.

ΔΩΡΟΔΟΚΙΑ:

Ενεργητική και παθητική δωροδοκία υπαλλήλων του Δημοσίου κατ' άρθρα 235, 236, 263Α ΠΚ. Μεταβολή κατηγορίας σε δωροληψία και δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα. Οι αξιόποινες πράξεις της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας των υπαλλήλων του άρθρου 263Α του προϋχούσαντα ΠΚ δεν κατέστησαν ανέγκλητες, αφού τα εγκλήματα αυτά προβλέπονταν, ως προς τον ορισμό τους και την επιβλητέα ποινή τους, από τις διατάξεις των άρθρων 235 και 236 του προϋχούσαντα ΠΚ και συνέχισαν να είναι αξιόποινες και μετά την 1.7.2019 κατά τη διάταξη του άρθρου 396 του νέου ΠΚ. ΑΠ 591/ 2022, σ. 135.

ΕΓΓΡΑΦΑ (ΔιοικΔ):

Προσβολή εγγράφου ως πλαστού. Πληρεξουσιότητα. Για την προσβολή εγγράφου ως πλαστού απαιτείται ειδική δικαστική πληρεξουσιότητα. ΣτΕ 604/2022, σ. 167.

ΕΓΓΡΑΦΑ (ΠοινΔ):

ΑΠ 579/2022, σ. 143.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ:

ΑΠ 597/2022, σ. 144.

ΕΓΚΛΗΣΗ (ΠοινΔ):

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑΣ:

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΕΚΚΡΕΜΟΔΙΚΙΑ (ΠοινΔ):

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΑ:

ΑΠ 648/2022, σ. 145.

ΑΠ 719/2022, σ. 146.

ΑΠ 731/2022, σ. 146.

ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ:

Η αρχή της δίκαιης δίκης υπό το πρίσμα της νέας δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Μελέτη Ε. - Ε. Κουλουμπίνη, σ. 16.

ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ:

ΑΠ 521/2022, σ. 142.

ΕΝΟΡΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ:

ΑΠ 543/2022, σ. 142.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:

Επαγγελματική ελευθερία και περιορισμοί. Στην έννοια της προσωπικής ελευθερίας και στην αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου, που κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα, περιλαμβάνεται και η επαγγελματική ελευθερία, δηλαδή η ελευθερία επιλογής και άσκησης επαγγέλματος. Στην ελευθερία αυτήν ο κοινός νομοθέτης μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς, είτε με τη μορφή των αρνητικών όρων και απαγορεύσεων, είτε με τη μορφή θετικών υποχρεώσεων προς ενέργεια, πριν από την επιλογή ή και κατά την άσκηση του επαγγέλματος. Οι όροι όμως και οι προϋποθέσεις που τάσσονται από τον κοινό νομοθέτη για την επιλογή και την άσκηση του επαγγέλματος είναι συνταγματικά επιτρεπτοί, όταν ορίζονται γενικά και κατά τρόπο αντικειμενικό, δικαιολογούνται δε από αποχρώντες λόγους δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος, οι οποίοι, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, πρέπει να είναι συναφείς προς το αντικείμενο και τον χαρακτήρα του επαγγέλματος. Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, οι επιβαλλόμενοι από τον νόμο

περιορισμοί πρέπει να είναι πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη σκοπού δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος και να μην είναι δυσανάλογοι σε σχέση προς αυτόν. Ειδικότερα, όταν ο θεσπιζόμενος περιορισμός αφορά όχι απλώς την άσκηση αλλά την πρόσβαση στο επάγγελμα προσώπων που συγκεντρώνουν τα νόμιμα προσόντα, η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει να είναι εμφανής και διαγνώσιμη η αναγκαιότητα επιβολής ενός τέτοιου εξαιρετικού περιορισμού για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τον νόμο σκοπού. ΣτΕ 727/2022, σ. 174.

ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ ΔΙΚΗΣ:

ΣυμβΑΠ 510/2022, σ. 142.

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ:

Παραβίαση πράξης υπαγωγής σε επένδυση. Συνέπειες. Εφ' όσον παραβιασθεί όρος της πράξης υπαγωγής και, ιδίως, όρος σχετικός με την ταχθείσα προθεσμία για την ολοκλήρωση της επένδυσης, η αναστολή καταβολής των υπολοίπων δόσεων και η αναγκαία προς τούτο ανάκληση της πράξης υπαγωγής χωρούν κατά δεσμία αρμοδιότητα. ΣτΕ 672/2022, σ. 173.

ΕΠΙΚΑΡΠΙΑ:

ΑΠ 741/2022, σ. 146.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑ:

Εξομοιούμενα με το δημόσιο νομικά πρόσωπα. Έννοια δημόσιας επιχείρησης. Η νομική φύση της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ ως δημόσιας επιχείρησης. Εποτεία ΥΠΕΚΑ και ΡΑΕ στη ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Καθήκοντα διαχειριστή Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας. Οργανικό και λειτουργικό κριτήριο. Η προτεραιότητα του οργανικού κριτηρίου οδηγεί σε ασφάλεια δικαίου. Διαχειριστική αυτονομία και αυτοτέλεια ανώνυμης εταιρείας. Δικαιοδοτική αρμοδιότητα της ΡΑΕ επί αποφάσεων της ΔΕΔΔΗΕ ΑΕ. Παραπομπή σε ΑΕΔ 4/2012 και ΟλΣτΕ 1944/2021. ΟΛΕΛΣυν 554/2022, σ. 180.

ΕΤΑΙΡΙΕΣ (Ανώνυμες):

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

(Ναυτικές):

ΑΠ 565/2022, σ. 143.

(Ομόρρυθμες):

Η μετά το θάνατο του εταίρου συνέχιση προσωπικής εταιρίας μεταξύ των επιζώντων εταίρων και των κληρονόμων του θανόντος. Δήλωση του κληρονόμου περί μεταβολής της ιδιότητας του ομόρρυθμου εταίρου (άρθρ. 265 ν. 4072/20212). Μελέτη Δ. Παπαδοπούλου – Κλαμαρή, σ. 1.

ΕΦΕΣΗ (ΔιοικΔ):

Έφεση ενώπιον του ΣτΕ. Προϋποθέσεις παραδεκτού. ΣτΕ 634/2022, σ. 169.

ΕΦΕΣΗ (ΠοινΔ):

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ:

Οι αλλαγές στο νόμο περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων (που επήλθαν με τον ν. 4996/2022). Μελέτη Κ. Κυπρούλη, σ. 29.

ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΙ:

ΑΠ 518/2022, σ. 142.

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΑΠ 648/2022, σ. 145.

ΑΠ 731/2022, σ. 146.

ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ:

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

ΚΑΤΑΔΟΛΙΕΥΣΗ ΔΑΝΕΙΣΤΩΝ (ΠΚ):

ΑΠ 741/2022, σ. 146.

ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟΣ:

ΑΠ 518/2022, σ. 142.

ΑΠ 543/2022, σ. 142.

ΚΑΤΑΜΗΝΥΣΗ ΨΕΥΔΗΣ:

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΓΚΗΣ (ΠΚ):

ΑΠ 518/2022, σ. 142.

ΚΑΤΑΣΧΕΣΗ:

Μίσθωση πολλαπλώς κατασχεθέντος και εκπλειριασθέντος ακινήτου. Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα Αικ. Ανδρουλάκη & Κ. Παναγοπούλου - Πέρεζ, σ. 229.

ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΣ:

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:

Η μετά το θάνατο του εταίρου συνέχιση προσωπικής εταιρίας μεταξύ των επιζώντων εταίρων και των κληρονόμων του θανόντος. Δήλωση του κληρονόμου περί μεταβολής της ιδιότητας του ομόρρυθμου εταίρου (άρθρ. 265 ν. 4072/2012). Μελέτη Δ. Παπαδοπούλου - Κλαμαρή, σ. 1.

ΚΛΟΠΗ:

ΑΠ 722/2022, σ. 146.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ:

Αρχές κοινωνικής ασφάλισης. Προϋποθέσεις και αρχές για τη χορήγηση σύνταξης. Ανταποδοτικότητα. Δυσμενέστεροι όροι χορήγησης κοινωνικής παροχής λόγω ποινικής καταδίκης. Αντισυνταγματικότητα. ΟΛΣτΕ 996/2022, σ. 166.

Μορφή φορέων κοινωνικής ασφάλισης. Ο συντακτικός νομοθέτης περιέβαλε με συνταγματικό κύρος την αρχή της κοινωνικής ασφάλισης και ανέθεσε στον κοινό νομοθέτη την εξειδίκευσή της ανάλογα με τις περιστάσεις. ΣτΕ 660/2022, σ. 171.

Υποχρέωση ασφάλισης ή ασφαλιστικών εισφορών. Ίδρυση φορέων κοινωνικής ασφάλισης, περιορισμοί και ευχέρειες του νομοθέτη. Φορείς επικουρικής ασφάλισης. Ο ΕΔΟΑΕΠ ως φορέας επικουρικής ασφάλισης. Εργοδοτική εισφορά 2%. ΣτΕ 663/2022, σ. 172.

ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ:

Απόφαση του ΕΔΔΑ από 7.7.2022 στην προσφυγή TOROSIAN κατά Ελλάδας. Γενικές οδηγίες προς

αποφυγή συναφών παραβιάσεων της ΕΣΔΑ (Άρθρα 3, 13 ΕΣΔΑ, 30 § 1, 32 ΚΠΔ). ΕισΑΠ 1/2023, σ. 140.

ΜΙΚΡΟΔΙΑΦΟΡΕΣ:

Νέα διαδικασία μικροδιαφορών, με κατάθεση υπομνημάτων και υποχρεωτική παράσταση των δικηγόρων κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, εκτός αν υπάρχει σχετική κοινή δήλωση των δικηγόρων περί μη παράστασής τους. Συνέπειες μη παράστασης ελλείπει κοινής δήλωσης. ΕιρΠλμ 6/2022, σ. 128.

ΜΙΣΘΩΣΗ:

Μίσθωση πολλαπλώς κατασχεθέντος και εκπλειριασθέντος ακινήτου. Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα Αικ. Ανδρουλάκη & Κ. Παναγοπούλου - Πέρεζ, σ. 229.

ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ:

ΑΠ 543/2022, σ. 142.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ:

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΠΑΡΑΛΕΙΨΗ:

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ:

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Συνεκτίμηση στοιχείων. Προϋποθέσεις χωροταξικού σχεδιασμού. Μικρά νησιά και βιώσιμη ανάπτυξη. Δόμηση σε εντός και εκτός σχεδίου περιοχές. Περιορισμοί στη χρήση. Προϋποθέσεις αποζημίωσης. Μεταβολή του προορισμού ή των χρήσεων των ακινήτων. Όρια. Προστασία της περιουσίας. Τροποποίηση Γ.Π.Σ. και καθορισμός χρήσεων γης. Προϋποθέσεις. ΣτΕ 630/2022, σ. 167.

Περιβάλλον. Πλαίσιο δικαστικού ελέγχου. Όρια αυτού. Εξόρυξη βοξίτη. Εξορύξεις εντός περιοχής ΝΑΤΥΡΑ. Εξορύξεις σε οικότοπους. ΣτΕ 826/2022, σ. 176.

ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ (ΠΚ):

ΑΠ 579/2022, σ. 143.

ΑΠ 609/2022, σ. 144.

ΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΣ:

Μίσθωση πολλαπλώς κατασχεθέντος και εκπλειριασθέντος ακινήτου. Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα Αικ. Ανδρουλάκη & Κ. Παναγοπούλου - Πέρεζ, σ. 229.

ΠΟΙΝΕΣ (ΠΚ):

ΑΠ 601/2022, σ. 144.

ΑΠ 640/2022, σ. 145.

ΑΠ 648/2022, σ. 145.

ΑΠ 676/2022, σ. 145.

ΑΠ 719/2022, σ. 146.

ΑΠ 722/2022, σ. 146.

ΑΠ 731/2022, σ. 146.

ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ

Σύνθετη διοικητική ενέργεια επιλογής Γενικών Διευθυντών. Η προηγούμενη αξιολόγηση υφιστάμενων ως προϋπόθεση συμμετοχής στη διαδικασία επιλογής, υποβάλλονται οι αιτήσεις υποψηφιότητας (συνοδευόμενες από αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα, που συντάσσεται από τον υποψήφιο και επέχει θέση υπεύθυνης δήλωσης), ακολουθεί η διαδικασία βεβαίωσης των στοιχείων των υποψηφιοτήτων από τις οικείες Διευθύνσεις Προσωπικού και η υποβολή ενδεχομένως ενστάσεων. ΣτΕ 716/2022, σ. 174.

ΠΡΟΣΦΥΓΗ (ΔιοικΔ):

Προσφυγή. Περισσότερες προσβαλλόμενες πράξεις. Ποσό διαφοράς. Όταν με την προσφυγή προσβάλλεται απόρριψη ενδικοφανούς προσφυγής κατά περισσότερων πράξεων, η απόρριψη αυτή αναλύεται σε τόσες απορριπτικές πράξεις όσες και οι προσβληθείσες με την ενδικοφανή προσφυγή. ΣτΕ 604/2022, σ. 167.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ:

Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Απόρρητο των επικοινωνιών. Πάροχοι υπηρεσιών ηλε-

κτρονικών επικοινωνιών. Γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως. ΔΕΕ C-793/19 & C-794/19/20.9. 2022, σ. 51.

ΡΥΠΑΝΣΗ:

ΑΠ 604/2022, σ. 144.

ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΟΥ:

Συμβάσεις έργου απασχολούμενων σε ΚΕΠ- Αντισυνταγματικότητα του άρθρου 20 § 6 του ν. 3801/2009, κατά το μέρος, που επιτρέπει την παράταση ή ανανέωση των συμβάσεων αυτών, λόγω αντίθεσης στο άρθρ. 103 § 8 του Συντάγματος. ΤακΟΛΑΠ 6/2022, σ. 109.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ:

Η προσωρινή δικαστική προστασία στην ακυρωτική δίκη και η νομολογία του ΣτΕ. Επίκαιρα - Ειδικά Θέματα Δ. Ι. Αναγνώστου, σ. 217.

ΣΥΜΨΗΦΙΣΜΟΣ:

Προσβολή πράξης επιβολής Clawback. Απαράδεκτο αίτησης λόγω παραίτησης μέσω αίτησης συμψηφισμού. Η αποδοχή από τον διοικούμενο ορισμένης πράξης, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την άρση του εννόμου συμφέροντός του, πρέπει να προκόπτει σαφώς είτε από ρητή δήλωσή του, είτε από συμπεριφορά που δεν καταλείπει οποιαδήποτε αμφιβολία σχετικά με τη βούλησή του να αποδεχθεί την πράξη. ΣτΕ 722/2022, σ. 174.

ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ:

Συνταξιοδότηση. Ανάκληση. Εύλογος χρόνος. Εν προκειμένω, ο καθ' ου ασφαλιστικός οργανισμός ανακάλεσε την από 2008 απόφαση, με την οποία η προσφεύγουσα υπήχθη στην προαιρετική ασφάλιση των μακροχρόνια ανέργων του κλάδου σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με πλήρη κάλυψη των σχετικών ασφαλιστικών εισφορών από τους πόρους του ΛΑ ΕΚ το 2019. Συνεπώς, από την έκδοση της από 2008 ως άνω απόφασης του Διευθυντή του Τοπικού Υποκαταστήματος ΙΚΑ-ΕΤΑΜ μέχρι την ανάκληση της

ανωτέρω πράξης, παρήλθε χρονικό διάστημα 11 ετών, το οποίο υπερβαίνει τον εύλογο χρόνο, εντός του οποίου η Διοίκηση μπορεί, χωρίς περιορισμό, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της. ΤρΔιοικΠρΑθ 16044/2022, σ. 153.

ΣΥΡΡΟΗ (ΠΚ):

ΑΠ 579/2022, σ. 143.

ΑΠ 581/2022, σ. 143.

ΑΠ 609/2022, σ. 144.

ΑΠ 719/2022, σ. 146.

ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΒΛΑΒΕΣ:

ΑΠ 521/2022, σ. 142.

ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ:

Τεκμήριο αθωότητας. Το τεκμήριο της αθωότητας επιβάλλει στο διοικητικό δικαστήριο, όταν αυτό επιλαμβάνεται μετά την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου και κρίνει διαφορά, η οποία δεν έχει ποινικό χαρακτήρα κατά την έννοια της ΕΣ ΔΑ, να μην καταλήγει σε κρίσεις και παραδοχές που θέτουν υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης, άμεσα ή έμμεσα. ΣτΕ 902/2022, σ. 178.

ΤΟΚΟΣ:

Η τοκοφορία των απαιτήσεων κατά του Ελληνικού Δημοσίου. Η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 45 § 1 του ν. 4607/2019, η οποία ρυθμίζει πλέον το ύψος του νόμιμου επιτοκίου και του επιτοκίου υπερημερίας κάθε οφειλής του Ελληνικού Δημοσίου. ΑΠ 1555/2022, σ. 84.

ΤΟΠΟΣ:

Τόπος επελεύσεως ζημίας στις αδικοπραξίες όταν προσβάλλονται υλικά αγαθά (ΚανΒρ Ια, άρθρ. 7 σημείο 2). Γνωμοδότηση Ν. Β. Νίκα & Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, σ. 243.

ΤΡΑΠΕΖΕΣ:

Ηλεκτρονική απάτη σε βάρος πελάτη τράπεζας στο πλαίσιο ηλεκτρονικής τραπεζικής και δη i-banking.

Μη εγκεκριμένες συναλλαγές και αμφισβήτησή- ακύρωσή τους από τον πελάτη της, με άμεση ενημέρωση της τράπεζας. Βάρος απόδειξης. Νόθος αντικειμενική ευθύνη. Αίτημα χρηματικής ικανοποίησης ηθικής βλάβης. Νέα διαδικασία μικροδιαφορών, με κατάθεση υπομνημάτων και υποχρεωτική παράσταση των δικηγόρων κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, εκτός αν υπάρχει σχετική κοινή δήλωση των δικηγόρων περί μη παράστασής τους. Συνέπειες μη παράστασης ελλείπει κοινής δήλωσης. Ερημοδικία εναγομένης (η οποία κλητεύθηκε νόμιμα και εμπρόθεσμα), και μάλιστα ανεξαρτήτως αν κατέθεσε νόμιμα και εμπρόθεσμα σχετικό υπόμνημα. Δεκτή εν μέρει η αγωγή. Επιδίκαση δικαστικών εξόδων σε βάρος της εναγόμενης. ΕιρΠλωμ 6/2022, σ. 128.

ΥΠΕΞΑΙΡΕΣΗ:

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ:

ΑΠ 566/2022, σ. 143.

ΑΠ 609/2022, σ. 144.

ΑΠ 648/2022, σ. 145.

ΣυμβΑΠ 690/2022, σ. 145.

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ:

ΑΠ 565/2022, σ. 143.

Αποφυγή διπλής φορολογίας. Μητρικές και θυγατρικές επιχειρήσεις. Μέθοδος συμψηφισμού. Αλυσιίδα θυγατρικών εταιριών. Εισόδημα από την Κύπρο. Όταν στο παγκόσμιο εισόδημα ημεδαπής ανώνυμης εταιρίας περιλαμβάνεται εισόδημα, το οποίο προκύπτει στην Κύπρο και για το οποίο η εταιρία φορολογείται στην Κύπρο, ο (κυπριακός) φόρος, ο καταβλητέος σύμφωνα με τη φορολογική νομοθεσία της Κύπρου σε σχέση με εισόδημα προερχόμενο από πηγή στην Κύπρο, παρέχεται ως πίστωση, δηλαδή αφαιρείται από τον (Ελληνικό) φόρο τον καταβλητέο επί του αυτού εισοδήματος στην ημεδαπή, ενώ, στην ειδικότερη περίπτωση όπου το πιο πάνω εισόδημα (το οποίο προέρχεται από πηγή Κύπρου και φορολογείται στην Κύπρο) είναι σύνηθες

μέρισμα καταβαλλόμενο από εταιρία κάτοικο Κύ-
πρου, η δε πίστωση λαμβάνει υπ' όψη όχι μόνο τον
κυπριακό φόρο επί του μερίσματος αλλά και τον
κυπριακό φόρο, τον καταβλητέο υπό της εταιρίας σε
σχέση με τα κέρδη της, δηλαδή τον φόρο του νομι-
κού προσώπου. ΣτΕ 648/2022, σ. 170.

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (Κ.Φ.Σ.):

ΣυμβΑΠ 510/2022, σ. 142.

ΧΡΕΟΣ:

ΣυμβΑΠ 510/2022, σ. 142.

ΑΠ 565/2022, σ. 143.

ΨΕΥΔΗΣ ΒΕΒΑΙΩΣΗ:

ΑΠ 609/2022, σ. 144.

ΨΙΛΗ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑ:

ΑΠ 741/2022, σ. 146.
